VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN

DER

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

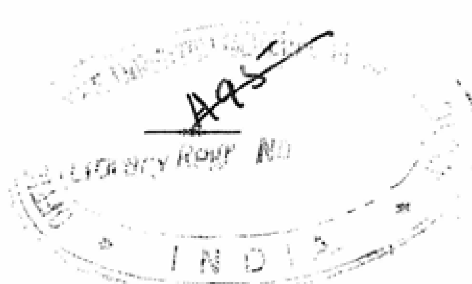
WETENSCHAPPEN.

Afdeeling LETTERKUNDE.

VIERDE REEKS.

TWAALFDE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1914.

GEDRUKT BIJ JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN.

INHOUD

VAN HET

TWAALFDE DEEL

DER

VIERDE REEKS.

PROCESSEN-VERBAAL

DER

GEWONE VERGADERINGEN.

Vergadering	gehouden	11	November	1912	Blz.	33
„	„	9	December	„	„	63
„	„	13	Januari	1913	„	65
„	„	10	Februari	„	„	72
„	„	10	Maart	„	„	100
„	„	14	April	„	„	112
„	„	19	Mei	„	„	141
„	„	9	Juni	„	„	221
„	„	8	September	„	„	242
„	„	13	October	„	„	308
„	„	10	November	„	„	311
„	„	9	December	„	„	418
„	„	12	Januari	1914	„	421
„	„	16	Februari	„	„	429

VERSLAGEN.

Bericht omtrent den wedstrijd in Latijnsche poëzie van het jaar 1913 . . . . Blz. 102
Programma certaminis poetici ab Academia regia disciplinarum Nederlandica ex Legato Hoeufftiano in annum MCMXIIII indicti . . . . „ 110

MEDEDEELINGEN.

D. C. Hesseling. Euripides Alcestis en de Volkspoëzie . . . . Blz. 1
J. J. G. Vürtheim. Het ritueel aan het altaar der Orthia te Sparta . . . . „ 37
W. B. Kristensen. De heilige horens in den Oud-Kretenzischen Godsdienst (met 2 platen) . . . . „ 74
A. Bredius. Een en ander over Dordtsche schilders „ 115
J. S. Speyer. Some notes on the text of Saundarananda, the poem of Açvaghosa, edited by Prof. Haraprasād . . . . „ 125
H. T. Colenbrander. Oorsprong en opdracht der Souvereiniteit . . . . „ 145
C. C. Uhlenbeck. De vormen van het Blackfoot . . „ 174
H. Kern. Opmerkingen over eenige paliwoorden . . . „ 224
C. C. Uhlenbeck. De conjunctief-achtige-modi van het Blackfoot . . . . „ 244
J. Ph. Vogel. Een beeld van Koning Kaniska den Kusan (met 4 platen) . . . . „ 272
J. C. G. Jonker. Kan men bij de talen van den Indischen Archipel eene oostelijke en eene westelijke afdeeling onderscheiden? . . . . „ 314
W. H. de Beaufort. De Academie voor internationaal recht te 's-Gravenhage . . . . „ 423

EURIPIDES' ALCESTIS EN DE VOLKSPOËZIE.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

D. C. HESSELING.

In de eerste jaargang van het Griekse tijdschrift *Laographia* heeft de heer Polites 72 volksliederen bijeengebracht die alle betrekking hebben op de dood van Digenis Akritas, de fabelachtige held van het Byzantijnse epos. Vier van die liederen zijn varianten van 't volgende thema, dat ik wens weer te geven door zo letterlik mogelike vertaling van 't uitvoerigste gedicht. [1])

— Jannis, de enige zoon Jannis, Jannis maakt zich gereed bruiloft te houden en te trouwen. Charos stond bij de deur en dreigt hem. „Charos, vanwaar komt gij en waarheen gaat gij zo welgemoed?" — „Ik kom om Uw ziel te halen, en ik ga welgemoed." — „Charos, kom, laat ons worstelen op de koperen dorsvloer, en indien gij mij overwint, neem dan mijn ziel en ga verder; indien ik U overwin, zal ik mijn huwelik sluiten." — „Heeft Hij die mij zond soms gezegd „eet en drink?" Heeft Hij soms gezegd „ga worstelen op de koperen dorsvloer?" Hij die mij gezonden heeft zeide „neem een ziel en kom". — „Ik smeek U, Charos, een smeekbede bij God; 't is tijd voor mij om te genieten, om mijn wensen te vervullen: schenk mij het leven om mijn huwelik te sluiten." — „Heeft

---

[1]) *Laographia* I (1909), blz. 250, n°. 39; de drie andere liederen vormen de nummers 38, 40 en 41. De tekst der liederen, in het Ponties taaleigen, is achter deze verhandeling afgedrukt.

Hij die mij zond soms gezegd „eet en drink?" Heeft Hij soms gezegd „ga zitten en wacht wanneer gij [1]) Uw huwelik zult sluiten?" Hij die mij gezonden heeft zeide „neem een ziel en kom." — „St. Joris, ga snel tot God, (vraag) voor Jannis nieuwe jaren." — St. Joris maakte zich snel op, ging naar het hemelverblijf; hij smeekt de Schepper om nieuwe jaren voor Jannis. — „Welaan, ga en zeg aan zijn vader dat hij dertig jaren zal leven, laat hij de helft er van geven aan zijn Jannis en laat die zijn huwelik sluiten." — „Maak U van mij meester, [2]) Vader, opdat Charos zich niet van mij meester maakt." — „Mijn zoon, hoe zal ik mij van U meester maken, opdat Charos zich niet van U meester maakt?" — „Geef mij van Uw vele jaren, opdat Charos zich niet van mij meester maakt." — „Ik? Van mijn vele jaren leen ik U niet een dag." — „St. Joris, ik doe U een smeekbede bij God; St. Joris, ga snel tot God, (vraag) voor Jannis nieuwe jaren. Ik heb het ook aan mijn vader gezegd, hij heeft mij geen jaren gegeven." — St. Joris keerde terug, hij ging naar het hemelverblijf, hij smeekt de Schepper om nieuwe jaren voor Jannis. — „Welaan, zeg aan zijn moeder dat zij veertig jaren zal leven; laat zij de helft van haar leven aan haar Jannis geven, en laat hij zijn huwelik sluiten." — „Moeder, maak U van mij meester, opdat Charos zich niet van mij meester maakt." — „Mijn zoon, hoe zal ik mij van U meester maken, opdat Charos zich niet van U meester maakt?" — „Geef mij van Uw vele jaren, opdat Charos zich niet van mij meester maakt." —

---

[1]) Ofschoon de woorden van een derde worden aangehaald, gebruikt Charos de tweede persoon, omdat hij zich onmiddellik tot Jannis wendt. Zulke vergrijpen tegen de logica van de grammatica zijn karakteristiek voor het volkslied.

[2]) Om niet geheel onverstaanbaar te zijn, moest dit woord enigszins vrij vertaald worden. De vader, die op het punt staat zijn zoon te verliezen, kan hem „winnen" of „verkrijgen" (κερδαίνω), indien hij als losprijs de helft van zijn eigen jaren betaalt. De onduidelikheid van de uitdrukking is bedoeld en motiveert de vraag van de vader, wiens vriendelikheid in verontwaardiging verkeert als hij de voorwaarde van de koop verneemt.

„Ik? Van mijn vele jaren geef ik U niet een haar." — „St. Joris, ik doe U een smeekbede bij God: St. Joris, ga snel tot God, (vraag) voor Jannis nieuwe jaren. Ik heb het ook aan mijn moeder gezegd, zij heeft mij geen nieuwe jaren gegeven." — „Welaan, zeg aan zijn geliefde dat zij dertig jaren zal leven, laat zij de helft aan hem geven en laat hij zijn huwelik sluiten." — „Maak U van mij meester, geliefde, opdat Charos zich niet van mij meester maakt. Geef mij van Uw goede jaren, opdat Charos zich niet van mij meester maakt." — „Mijn goede jaren zijn voldoende voor mij en voor U." — Jannis houdt bruiloft, Jannis trouwt. —

Deze vier liederen zijn alle afkomstig van de Zuidelike kust der Zwarte Zee, uit de omstreken van Trebizonde; elders schijnen zij niet bekend. De varianten komen hier op neer, dat in een lied (n. 40) Charos fungeert als tussenpersoon in plaats van St. Joris, en dat verder als getallen voor de leeftijd van vader, moeder en aanstaande vrouw 300 en 200 jaar worden opgetekend. Dat hoge getal is naar de smaak van de volkspoëzie, maar de waarde van het offer der vrouw wordt natuurlik vrij wat minder wanneer zij met haar man nog 200 jaar te delen heeft. Een ander lied (n. 38) spreekt niet van Charos, maar begint met de regel: „Er kwam een woord van God: Jannis zal sterven", en eindigt met deze verklaring van de vrouw: „Ik geef U mijn veertig jaren en nog veertig daarenboven", een uitdrukking die voor het volkslied geen ongerijmdheid bevat, maar eenvoudig wil zeggen: „Ik geef U van ganser harte mijn veertig jaren." Het vierde lied (n. 41) eindelik, heeft als aanhef een in de Digenisliederen meer voorkomende beschrijving van de held, hier bij zijn naam Akritas genoemd, die onder het ploegen van de vogels verneemt dat hij sterven zal. Hij daagt Charos tot een worsteling uit, wordt, na een aanvankelik zegevieren, overwonnen, en laat zich daarna door zijn moeder het doodsbed spreiden. St. Joris en de Heilige Maagd komen in de gedaante van veelvleugelige engelen. Zij spreken: „Wie hem liefheeft, geve hem de helft van zijn eigen jaren." Dan doet de held dezelfde vragen als

1*

in het door mij vertaalde lied, waarbij hij begint met zijn moeder en behalve tot zijn vader zich ook nog tot zijn zuster wendt; tot antwoord verwijst de een hem naar de ander, maar zijn vrouw zegt: „De helft van mijn jaren, de beste helft, zijn voor U, mijn zon."

Van deze varianten doen de verschillen in mise-en-scène, als ik het zo noemen mag, de aanloop tot het verhaal, al heel weinig ter zake. Belangrijk is alleen dat in twee liederen (38 en 41) niet een nog te sluiten huwelik vermeld wordt; de uitdrukking ἡ κάλη (sic) kan evengoed voor een bruid als voor een getrouwde vrouw gelden. In de roman van Digenis, gelijk we die uit het epos kennen, sterft de held vóór zijn vrouw, in sommige Digenisliederen tegelijk met haar. Toen men het verhaal van de opofferende vrouw aan de persoon van Digenis Akritas ging vastknopen [1]), liet men een bepaling van het tijdstip der opoffering misschien achterwege, omdat èn de biezonderheden van de vrijage en het huwelik van de held èn die van zijn werkelik sterven reeds bekend waren uit andere liederen, waarmee men in tegenspraak zou zijn gekomen. Ik houd de voorstelling dat door de opoffering der vrouw het huwelik mogelik gemaakt wordt, voor ouder. Die voorstelling *kan* natuurlik ook met deze beide gedichten zeer goed samengaan.

Van weinig gewicht is het dat in een lied (n. 38) niet de helft der jaren die de vrouw nog tegoed heeft door haar wordt opgeofferd, maar het geheel. Zij zegt: „Ik geef U mijn 40 jaren en nog 40 daarenboven". Ik houd dit voor een redaktie waaruit de onduidelike rhetoriek van het volk spreekt, even als uit het onlogiese „nog 40 daarenboven." Immers bij de vragen en antwoorden, gewisseld tussen de zoon en zijn ouders, en ook bij de vraag tot de jonge vrouw gericht, wordt, evenals in de andere liederen, uitdrukkelik gesproken van de helft der hun nog toekomende jaren.

De inhoud van deze gedichten vertoont een zeer sprekende

---

[1]) Zie hierachter, blz. 24, 25.

gelijkenis [1]) met de sage van Admetus en Alcestis, zoals die ons vooral bekend is uit Euripides' drama. Het is, meen ik, voldoende U de inhoud van dat drama even in herinnering te brengen om U daarvan te overtuigen. — Apollo deelt in de proloog mede dat hij voor Admetus, de vorst van Pherae, wiens knecht hij tot boetedoening van doodslag geweest is en die hem goed heeft behandeld, verkregen heeft dat hij aan de dood voorlopig zou ontkomen indien een ander in zijn plaats stierf. Admetus heeft dit offer aan zijn ouders gevraagd en zij weigerden; zijn vrouw Alcestis verklaarde zich bereid. Nu is haar sterfdag gekomen. De doodsgod, Thanatos, komt om haar te halen. Geen hoop is over, groot is de droefheid van het gehele hof, van Admetus vooral. Alcestis wil nog eens het licht der zon zien, neemt afscheid van haar kinderen en haar omgeving, en sterft. Het koor verklaart dat haar edele daad in liederen zal blijven leven. Dan begint de tweede helft van het drama. Herakles komt in Pherae en wordt ontvangen door Admetus, wiens gastvrijheid zo ver gaat dat hij door dubbelzinnige antwoorden voor zijn vragende gast de ware reden weet te verbergen van het rouwvertoon dat deze waarneemt. De held doet zich dan zeer te goed aan spijs en drank, en geeft in zijn after-dinner stemming aan de knecht die hem bediend heeft les in de kunst van het leven te genieten. Maar als hij hoort wat eigenlik in het paleis is gebeurd, komen hogere gevoelens boven; hij gaat naar het graf, ontworstelt Alcestis aan de doodsgod, en geeft haar terug aan Admetus.

Kan de overeenkomst tussen het eerste gedeelte van het drama en het volkslied toevallig zijn? De zelfopoffering der vrouw, in tegenstelling met de ruwe weigering der ouders, de gelijke rol gespeeld door Apollo en St. Joris, doen mij, en ik hoop ook U, deze onderstelling verwerpen. Het schijnt mij

---

[1]) Triantaphyllides (zie hierachter, blz. 29), B. Schmidt (*Griechische Märchen*, blz. 36) en Polites (*Νεοελλ. Μυθολογία*, blz. 278 vlg.) hebben reeds op die gelijkenis gewezen, doch zich bepaald tot die enkele opmerking.

een gerechtvaardigde onderneming om het verband tussen beide verhalen op te speuren.

De sage van Admetus was in de Oudheid, vooral door de bewerking van Euripides, zeer bekend. Door zijn drama is Alcestis het toonbeeld geworden van opofferende huweliksliefde. Griekse en, op hun voetspoor, Romeinse schrijvers hebben haar naam spreekwoordelik gemaakt; haar geschiedenis is een veel voorkomend motief op kunstwerken uit de Hellenistiese en de Romeinse tijd. Kan het lied uit Pontus een tot het volk doorgedrongen herinnering zijn aan de gevierde heldin der kunst? Kan de school ook gediend hebben om het oude motief tot nieuw leven te brengen?...

Het is al dadelik zeer onwaarschijnlik dat zulk een litteraire herinnering zou opduiken in een Nieuwgrieks dialekt dat ver van het centrum der Griekse beschaving, op Turks grondgebied, wordt gesproken; een dialekt, dat door zijn eigenaardig archaïes karakter duidelik aantoont hoezeer het lot der sprekers is afgescheiden geweest van dat der Hellenen uit Griekenland. Hier, waar de beoefening van het klassieke Grieks in de laatste zes eeuwen zeer beperkt bleef, zou dan in het volkslied zijn doorgedrongen wat overal elders geen spoor heeft nagelaten. En, zou men kunnen vragen, is het niet vreemd dat in het Pontiese gedicht niets voorkomt van de verlossing door Herakles, die toch een essentieel gedeelte is van het drama? Niets is veelvuldiger in de Griekse volkspoëzie dan de strijd van een held tegen de doodsgod; had men het verhaal uit het drama van Euripides leren kennen, dan zou men toch zeker het tweede gedeelte behouden hebben en Herakles door de krachtige jonge herder der τραγούδια of door de held van het Byzantijnse epos hebben vervangen. Nu

---

[1]) Zie Maass, *Orpheus*, blz. 219, die inskripties aanhaalt waarin Alcestis als voorbeeldige φίλανδρος geprezen wordt. Volgens hem is haar roem nog meer door Plato (*Symp.* p. 179 C.) dan door Euripides verbreid.

[2]) Zie Hatzidakis, *Wetensch. Jaarboek der Atheense Universiteit* voor 1912, blz. 2.

dient dat gevecht met Charos enkel als een inleiding, als een toneelaanwijzing, die sommige redakties weglaten.

Ontlening aan een ander letterkundig produkt dan dat van de grote Atheense dichter is, zo mogelik, nog onwaarschijnliker, daar het stuk van Euripides gelijknamige drama's al vroeg heeft doen vergeten.

Invloed van de beeldende kunst der Oudheid op de hedendaagse volkspoëzie is in Griekenland slechts in een paar gevallen aangetoond; alleen wat op munten is afgebeeld, heeft kans om verder door te dringen dan de plaats waar het monument voorkomt. Nu vindt men de voorstelling van de Alcestissage vooral op Romeinse sarkofagen, verder op in Etrurië gevonden vazen met Etrusciese voorstellingen en op wandbeschilderingen in Latium en Campanië. [1]) Die voorstellingen hebben vooral tot onderwerp het afscheid van Admetus en Alcestis; geen enkele is mij bekend die aanleiding zou kunnen geven tot een gedicht als ik zo straks heb voorgelezen.

Sterker nog dan al deze argumenten spreekt tegen het ontstaan van het volkslied uit het klassieke drama een nauwkeurige vergelijking van beide, een analyse van de biezonderheden waarin beide verschillen. Daar zulk een onderzoek meer dan een louter negatieve waarde kan hebben, is het de moeite waard er wat langer bij stil te staan.

Op twee gewichtige punten wijkt het volkslied af van de sage zoals wij die uit Euripides, en uit andere antieke getuigen, kennen. I°: Euripides verhaalt ons wat er gebeurde nadat Admetus en Alcestis reeds jaren getrouwd en twee kinderen rijk waren, waarvan één oud genoeg om de ramp te beseffen die hem treffen zal; het volkslied laat alles geschieden vlak vóór of bij het sluiten van het huwelik. II°: Bij Euripides sterft de vrouw, geeft al haar leven aan Admetus;

---

[1]) Zie *The Myth of Alcestis in Ancient Art* door James Paton, opgenomen in Hayley's uitgave der Alcestis (Boston, 1898, blz. 51—85); K. Dissel, *Der Mythos von Admetos und Alkestis* (Brandenburg, 1882, blz. 10 vlg.); Bloch, *Alkestisstudien* (*Neue Jahrb. f. d. kl. Altert.* 1901, blz. 131 vlg.).

in het volkslied is zij bereid om de helft van de haar nog toekomende levensjaren aan hem op te offeren. Dat verschil is reeds groot genoeg om de mening op te geven dat het volkslied aan het drama zou zijn ontleend. De onafhankelikheid van het volkslied wordt nog groter, indien de daarin gegeven voorstelling de indruk zal maken op een bepaald punt oorspronkeliker te zijn. Ik zal trachten dat laatste aan te tonen.

De vorm die de sage had voor de behandeling door Euripides, is het uitvoerigst besproken door von Wilamowitz-Möllendorff, die daarbij het aan Hesiodus toegeschreven gedicht Eoeae, waarvan we slechts twee kleine fragmenten bezitten, op buitengewoon scherpzinnige wijze met behulp van beknopte mededelingen, gevonden bij verschillende schrijvers, gerekonstrueerd heeft. Bij die rekonstruktie, te vinden in zijn *Isyllos von Epidauros* [1]), spreekt hij niet over de kwestie waarvoor ik in de eerste plaats Uw aandacht vraag, n.l. of ook in de Eoeae, een der voornaamste „bronnen" van Euripides, de zelfopoffering van Alcestis plaats heeft nadat zij jaren lang gehuwd is geweest. Bij een andere gelegenheid echter, en wel in de inleiding tot zijn vertaling van de Alcestis [2]), zegt de beroemde geleerde met grote stelligheid dat oorspronkelik Alcestis bij de bruiloft de gelofte deed, en dadelik bereid was te sterven. „Zo wilde het de sage, maar Euripides heeft dat veranderd, omdat het hem schoner leek dat de moeder zou moeten afdoen wat de bruid beloofd had". Waarom von Wilamowitz aanneemt dat in een andere versie van de sage het tijdstip anders was aangegeven dan bij Euripides, heb ik slechts uit een enkele aanwijzing [3]) bij hem kunnen opmaken. Ik kan echter wel nagaan hoe hij tot deze mening, die ik voor juist houd, gekomen is.

---

[1]) *Isyllos von Epidauros* (*Philol. Untersuchungen IX*, 1886, blz. 57—77).

[2]) *Griechische Tragödien*, I, blz. 78, 86, 87. Hij is van oordeel dat deze verandering voor Euripides als echtgenoot pleit.

[3]) Ik bedoel de aanwezigheid van schikgodinnen op bruiloften. Zie hierachter, blz. 10.

De reden waarom Apollo Admetus biezonder goed gezind was, wordt door Euripides in de proloog van de Alcestis vermeld, en evenzeer hoe hij hem hielp; wij lezen daar: „Zeus doodde mijn zoon Asklepius,.. daarover vertoornd, dood ik de Cyclopen; als boete hiervoor dwong mijn vader mij bij een sterfelik mens dienstknecht te zijn. Naar deze streek gekomen, diende ik als koewachter en heb tot heden dit huis beschermd. Zelf rein, vond ik een reine meester, de zoon van Pheres, die ik redde van de dood door de schikgodinnen te bedriegen; zij stonden mij toe dat Admetus voor het ogenblik aan de dood zou ontkomen, indien hij iemand anders aan de onderaardse goden in ruil gaf" (Eur. Alc. 3—14). Het zelfde verhaal vindt men bij Apollodorus. De mededeling omtrent de Cyclopen en de daarop gevolgde dienstbaarheid bij Admetus, met het gelukkig gevolg dat de veestapel buitengewoon toenam (III, 10, 4), kunnen wij hier ter zijde laten, maar wat ten opzichte van Admetus geschiedde, wordt wat uitvoeriger verteld en verdient vermeld te worden. Het luidt aldus: „Toen Admetus koning was van Pherae en naar de hand dong van Alcestis, de dochter van Pelias, diende Apollo bij hem als knecht. Pelias had bekend gemaakt dat hij zijn dochter zou geven aan wie een leeuw en een everzwijn zou aanspannen, hetgeen Apollo ten uitvoer bracht; Admetus ging met dit span tot Pelias en verkreeg Alcestis. Bij het brengen van offers ter gelegenheid van zijn huwelik, vergat hij aan Artemis te offeren; daarom vond hij bij het openen van het bruidsvertrek dit gevuld met slangen. Apollo beval de godin te verzoenen, en hij verzocht van de schikgodinnen dat, wanneer Admetus moest sterven, hij van de dood bevrijd zou worden indien iemand vrijwillig in zijn plaats sterven wilde. Toen de dag om te sterven kwam en nog zijn vader noch zijn moeder bereid was, deed Alcestis het ter wille van hem" (Apoll. I, 9, 15). Deze passage van Apollodorus is samengesteld uit stukken die los naast elkander staan, bijna met elkander in strijd schijnen. Duidelik blijkt er uit dat bij het huwelik van Admetus en Alcestis zich door de toorn van Artemis een ernstig bezwaar voordeed; dat het

verder aan Apollo gelukte door het verzoenen van Artemis dit bezwaar weg te nemen. Dan komt evenwel een mededeling die in dit verband weinig voegt: Admetus, die Artemis niet gaf wat haar toekomt, wordt niet alleen vrijgesteld van de dreigende en naar godsdienstig begrip welverdiende straf, maar verkrijgt nog bovendien door Apollo van de Moiren dat als zijn stervensuur slaat hij een plaatsvervanger mag stellen. Hier is klaarblijkelik een ander bericht ingevoegd, [1]) een bericht dat ook gevonden wordt in een stuk van Aeschylus (Eumen. 713 vlg., cf. 171 vlg.), waarin de Erinnyen aan Apollo verwijten: „Zo iets deedt gij ook in het huis van Pheres; gij hebt de schikgodinnen er toe gebracht mensen onvergankelik te maken..., oude inzettingen hebt gij te niet gedaan nadat gij de eerwaarde godinnen door wijn hadt bedrogen.” Volgens von Wilamowitz pleit ook dit laatste bericht, door Euripides alleen vermeld in de woorden *Μοίρας δολώσας*, er voor dat alles plaats had bij het bruiloftsmaal, een der weinige gevallen waarbij eerbare vrouwen — en de zeden van dezen moeten aan de schikgodinnen worden toegedacht — in het publiek zich vertoonden. [2]) Misschien zal men die laatste opmerking van von Wilamowitz wat al te vernuftig vinden, doch in elk geval blijft het waar dat het eerste gedeelte van Apollodorus' mededeling (het vinden van slangen in het bruidsvertrek) op ontstaan van de katastrofe bij het *sluiten* van het huwelik wijst, terwijl het tweede bericht (het foppen van de schikgodinnen door ze dronken te maken en dan een belofte af te persen), ook indien het los daarnaast staat, zeer goed verenigbaar is met het aannemen van een bruiloft als toneel der handeling.

Alleen dat verschalken van de Moiren heeft Euripides vermeld, maar uit zijn gehele stuk blijkt — en natuurlik kan

[1]) Dit bericht is volgens von Wilamowitz afkomstig uit een drama van Phrynichus aan wie Euripides de „burleske” trekken van zijn stuk ontleende (*Isyllos*, blz. 68). Ik meen dat men het burleske in de Alcestis zeer heeft overdreven.

[2]) *Griechische Tragödien* I, blz. 78. Over de Moiren op bruiloften, zie *Preller-Robert* I, blz. 531.

dat aan von Wilamowitz niet ontgaan zijn — dat de belofte door Alcestis geruime tijd voor het volbrengen der zelfopoffering gegeven werd, dat Admetus niet onmiddellik nadat hij een plaatsvervanger gekregen had behoefde te sterven. Dat blijkt vaag uit passages als v.v. 105, 147, 158 („toen Alcestis bemerkte dat de fatale dag gekomen was”) en duidelik uit v. 420vlg., waarin Admetus zegt: „dit onheil is niet onverwacht op mij neergestreken; ik kende het en sedert lang kwelde het mij”. Het is ook op te maken uit v.v. 524—527: Herakles, die in lange tijd niet in Pherae geweest is, toont te weten dat Alcestis zich bereid heeft verklaard om voor Admetus te sterven en hij geeft deze nu de raad met treuren te wachten totdat het tijd zal zijn. Het sterkst spreekt het uit de woorden van Admetus tot zijn vader (v. 633vlg.): „Met mij mede te lijden had U betaamd toen ik op sterven stond, maar gij hieldt U ter zijde en ofschoon oud, liet ge het sterven aan een jongere over, en nu treurt gij bij het lijk”.

Of nu het tijdsverloop tussen de redding van Admetus en het betalen van de losprijs een uitvinding is van Euripides, durf ik niet zo stellig verzekeren als von Wilamowitz, maar wel dat ook die redaktie der sage die alleen van het verschalken der schikgodinnen gewaagt, de heldhaftige belofte der vrouw in een veel vroegere periode stelt dan vele jaren na het huwelik. Het ligt dan voor de hand zich te herinneren wat verhaald wordt van de gestoorde bruiloft van Admetus en Alcestis, en met von Wilamowitz de belofte van Alcestis te doen geschieden bij het sluiten van het huwelik,.. dus juist zoals in het volkslied geschiedt.

Ik kom nu tot het tweede punt van verschil, het *delen* der jaren van de jonge vrouw. Ik durf niet beweren dat de opvatting van het Pontiese gedicht ook op dit stuk ouder moet wezen. De humanere beschouwing waarvan het getuigt, kan, maar behoeft niet, tegen hogere ouderdom te spreken. Straks zullen wij zien dat het in elk geval een parallel heeft in een Oud-Indies verhaal.

Nu man en vrouw tegelijk zullen sterven, is voor een

verlossing door Herakles geen aanleiding. Is die verlossing één geweest met de oorspronkelike sage, dan is in het ontbreken van de bevrijding een aanwijzing gelegen van latere vervorming. Maar 't schijnt mij niet zeker dat met 't verhaal van de opofferende vrouw onverbrekelik de bevrijding door een held was verbonden. Plato (*Symp.* 179 B, C) verhaalt dat Persephone vrijwillig Alcestis teruggaf, en Apollodorus evenzeer; hij vermeldt ook dat, volgens sommigen, Herakles haar ontworstelde aan Hades (*Bibl.* I, 9, 10, 15; op een andere plaats, II, 6, 2, alleen 't laatste). De geleerden strijden er over welke opvatting ouder is. Reeds die tweeërlei traditie maakt het zeer mogelik, dat men twee verschillende verhalen of motieven (de opofferende vrouw en de terugkeer van de dode) tot een nieuw verhaal heeft verbonden [1]). En als von Wilamowitz gelijk heeft, die meent dat in de Eoeae de gehele figuur van Herakles in dit verband niet voorkwam, dat het tweede gedeelte van het drama een toevoegsel is van de dichter Phrynichus, dan stijgt de kans van hogere ouderdom voor het volkslied. Het oordeel van de geleerde die in 1886 zijn voorstelling van de oudste vorm der sage ons meedeelde, wordt ook op dit punt bevestigd door het in 1909 bekend gemaakte Pontiese gedicht [2]).

Ik geloof dat mijn konklusie uit dit alles niet onvoorzichtig genoemd zal worden, wanneer ik beweer dat aan navolging van Euripides of van enig ander ons bekend litterair of plasties kunstprodukt, niet gedacht kan worden.

Indien het waar is dat het Pontiese gedicht enkele trekken heeft bewaard uit een tijd die ouder is dan de datum van Euripides' stuk, omtrent het ontstaan van dat volkslied zelf is daarmee nog niets gezegd. Denkbaar is zelfs dat het in

---

[1]) Maass (*Orpheus*, blz. 151 noot) zegt zelfs: „Wie lose die Gestalt des Herakles mit [der] Sage zusammenhängt, ist längst erkannt".

[2]) Het drama van Triantaphyllides verscheen in 1870 te Athene; in West-Europa namen slechts enkelen (zie hiervóór blz. 5) er notitie van. Aan von Wilamowitz bleef het ongetwijfeld onbekend.

zijn tegenwoordige vorm de invloed ondergaan heeft van betrekkelik jonge opvattingen. Een antwoord op de vraag naar wat men pleegt te noemen de oorspronkelike betekenis of ook wel „de eigenlike bedoeling" der sage, kan het niet geven. We hebben nu echter naast de meer geleerde, schriftelike overlevering een onafhankelike, mondelinge en populaire overlevering en dat samentreffen kan tot bestrijding van de tans gangbare verklaring der sage misschien iets bijdragen.

In 1882 heeft K. Dissel een studie uitgegeven, getiteld „*Der Mythos von Admetos und Alkestis*" (Brandenburg, Progr. Gymn.). Hij vermeldt eerst de verklaring die in 1825 Hermann gegeven heeft in de voorrede tot zijn editie van Euripides' drama. Hermann zag er een symbolisering in der invoering van de Apolloverering te Delphi, waarbij de dienaars van de nieuwe god een tijdlang bescherming moesten zoeken in Pherae; de offerdood van Alcestis duidt aan dat de Apollodienst in groot gevaar geraakte en dat, als de priesters de schatten niet vrijwillig hadden afgestaan, ze gedood waren. Onverwachts hadden dappere mannen, gesymboliseerd door Herakles, ze geholpen. Vijftig jaar later wil men van zulk euhemerisme en symbolisme niet meer weten. In 1873 ziet L. Stacke in Admetus Apollo, „das unbesiegliche sommerliche Sonnenlicht"; Alcestis is de winterzon en Herakles de lentezon. In 't ruwe jaargetij moet Apollo-Admetus sterven, maar hij sterft niet zelf, doch Alcestis, de winterzon, sterft voor hem. Dissel's eigen verklaring is niet zeer verschillend. Admetus is ook voor hem de zon, de onbedwongene, ἄδμητος, en Alcestis is de morgenschemering. 't Huwelik is 't opstijgen der morgenschemering, die immers door de zon wordt gevolgd, gelijk een man een vrouw naloopt. 's Avonds is Alcestis de avondschemering, die sterft opdat de zon de volgende morgen te schoner kan schijnen [1]).

---

[1]) Onnozel is het rationalisme van Musgrave, die in zijn uitgave van Euripidus (Oxford, 1778) bij de eerste regel van de Alcestis aantekent: Fabulae ortum dedisse videtur, quod Alcestis, marito aegrotanti assidens ac inviligans, ipsa morbum contraxit, quo vel periit, vel saltem ad Orci fauces perducta est.

In 't zelfde jaar waarin Dissel's verhandeling verscheen, heeft ons betreurd medelid Dr. Warren een verklaring van de Alcestissage beproefd (*Progr. Gymn. te Dordrecht*, 1882). Volgens hem vinden we dezelfde sage bij de Indiërs en daar in een veel doorzichtiger vorm. In het derde Boek van het Mahabharatha wordt verhaald hoe Savitrí Savajaan, die zij tot haar echtgenoot verkozen heeft, huwt, hoewel zij weet dat hij over een jaar moet sterven. Als nu op de bepaalde tijd de doodsgod komt om haar man te halen, diens ziel uit het lichaam neemt en weggaat naar 't Zuiden, volgt zij en weet door haar vrome en wijze woorden de doodsgod zo te bekoren dat deze haar vier wensen toestaat, en eindelik ook de tot nu toe door hem uitgezonderde wens dat Savajaan in het leven terug zal keren. Volgens Dr. Warren is dit Indiese verhaal onmiskenbaar een natuurmythe, „ontstaan uit de dichterlijke voorstelling eener maansverduistering". Hij ontleent zijn argumenten voor een groot deel aan de namen der personen; verder aan de punten van overeenkomst tussen het beloop der hemellichamen en de lotgevallen der hoofdpersonen. Admetus is de maan; de naam „is duidelijk en zeer goed gekozen voor een hemellicht dat verduisterd wordt maar, onbedwingbaar, in al zijn glorie weer verschijnt" (o. l. blz. 57).

Al deze hypothesen hebben weinig sukses gehad. Een uitvoerige kritiek zou te veel van Uw aandacht vergen en misschien is die ook niet nodig, als U mij toegeeft dat ze alle op een allervoornaamst punt falen, hierin namelik dat zij het eigenlike motief van de sage, de plaatsvervanging bij sterfgeval, zeer slecht verklaren. Wat de uitlegging betreft van Dr. Warren, die eigenlik alleen het Indiese verhaal verklaart en zich vergenoegt met te zeggen dat de Griekse versie de oorspronkelike vorm geheel veranderd heeft, zodat het maanlicht er moeilik in is te herkennen, ik moet bekennen dat ik de gelijkstelling van de twee verhalen onverdedigbaar acht. [1])

[1]) Reeds in 1856 heeft A. Ditandy in zijn *Parallèle d'un épisode de l'ancienne poésie indienne avec des poèmes de l'antiquité classique* de geschiedenis van Savitrí met de Alcestis vergeleken. Hoe ver hij in

Misschien is er zekere verwantschap, maar dan een zeer ver verwijderde en die berust op de idee van de aanhankelikheid der vrouw; alles wat op zon en maan zou moeten slaan, wat dan toch het oorspronkelik gemeenzame zou wezen, is in de beide gevallen geheel verschillend.

Door 't gezag van von Wilamowitz is men teruggekeerd tot een andere verklaring, door Karl Otfried Müller in zijn *Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie* (Göttingen, 1825, blz. 300—306) gegeven. Een aanzienlike rij van geleerden [1]) met von Wilamowitz aan 't hoofd, hebben zich aangesloten bij de mening dat Admetus oorspronkelik de god is der onderwereld, Hades. Het betoog van K. O. Müller komt in 't kort hierop neer. De sage van Admetus' dienstbaarheid is blijkbaar een lokale Delphiese sage; Apollo moest het doden van de Pytho boeten door als knecht te dienen en wel bij de God der onderwereld. Dat wordt wel nergens uitdrukkelik gezegd [2]), maar er zijn uit de latere Oudheid verwarde mededelingen tot ons gekomen over een sterven van Apollo. Dat zal dan op deze tijd van boetedoening slaan. Die boetetijd werd doorgebracht te Pherae. Nu is Pherae een stad waar de onderaardse goden zeer werden geëerd; er werd, onder de naam Artemis Pheraea of Brimo een godin der onderwereld, een Hekate, vereerd. Koning van Pherae was Admetos, maar ἄδμητος betekent „de onbedwongene", en ἄδμητος was onge-

zijn vergelijking ging, weet ik niet, daar zijn werk mij alleen bekend is uit een noot bij Patin, *Études sur les tragiques grecs*, I, blz. 199. Warren heeft blijkbaar niet geweten dat hij een voorganger heeft gehad.

[1]) Bloch (*Alkestisstudien*, *N. Jahrb. f. d. Kl. Alt.* 1901, blz. 49), Gruppe (*Gr. Mythol. u. Religionsgesch.*, blz. 118, 1327 noot), Kuiper (*Versl. Kon. Akad.* X (1910), blz. 210), Maas (*Orpheus*, blz. 151 noot), Vürtheim (*Mnemosyne* 1903, blz. 260), Wentzel (in *Pauly-Wissowa*, s. v. *Admetos*, blz. 380), enz. enz. Nu de verklaring ook in de gebruikelike handboeken is opgenomen, zal zij wel een lang leven voor zich hebben. Gruppe spreekt intussen op een plaats van zijn werk (blz. 1235, noot) van de Admetossage „deren primäre Gestalt aber zweifelhaft ist".

[2]) Integendeel! Eur. Alc. 7 zegt duidelik dat de straf bestond in 't dienen van een sterfelik mens.

twijfeld even als ἀδάμαστος een oude bijnaam van Hades zelf, die immers in de Ilias (IX, 158) ἀμείλιχος ἠδ' ἀδάμαστος genoemd wordt. Verder is ons uit de Oudheid een twee-regelig versje overgeleverd dat onder de naam van Ἀδμήτου μέλος bekend is; het moet oorspronkelik een klaaglied geweest zijn. Een andere aanwijzing, die men echter niet bij Müller maar o.a. bij von Wilamowitz vindt, is een aantekening van Hesychius, luidende: Ἀδμήτου κόρη, Ἑκάτη· τίνες δὲ τὴν Βενδῖν [1]).

Tegen deze hypothese hebben zich Hermann, Stacke, Dissel (zie hiervóór blz. 13) en Schreiber (*Apollo Pythoktonos*, Leipzig 1879, blz. 11, 12) verzet, òf omdat zij de te Pherae gelokaliseerde sage niet met Delphi in verband wensten te brengen, òf omdat zij zelven een betere verklaring meenden te weten, maar het voornaamste argument van Müller en zijn volgelingen, dat in de betekenis van de naam ligt, heeft, voor zo ver ik weet, niemand aangevallen. Toch geloof ik dat juist daarin het zwakke punt ligt der gehele redenering. Men oordele: ἀδάμαστος komt als eigenlike bijnaam van Hades nergens voor; op de plaats in de Ilias die men citeert wordt het praedikatief gebruikt [2]). Nog veel meer heb ik tegen de gelijkstelling van ἀδάμαστος en ἄδμητος, al mogen die woorden etymologies hetzelfde betekenen. Men heeft niet één enkel voorbeeld, uit welke schrijver ook, aangehaald waarin Hades ἄδμητος genoemd wordt — en dat zou toch onvoorwaardelik nodig geweest zijn — maar, uitgaande van de mening dat ἀδάμαστος een gewoon epitheton van Hades was (hetgeen ik ten stelligste ontken), nu ook maar aangenomen dat ἄδμητος, „ein gebraüchlicher Name des Gottes der Unterwelt" (Müller,

---

[1]) Gruppe (blz. 118 noot) verwijst nog naar Theokr. II, 33, waar volgens de lezing van sommigen Hades ὁ ἀδάμας genoemd wordt, en naar een scholion op Eur. Alc. 16, dat als de naam van Admetus' moeder Klymene, volgens anderen Periklymene, opgeeft. Maar al is κλύμενος een bijnaam van Hades, Klymene komt reeds bij Homerus voor als naam van vrouwelike personen die niets met de onderwereld te maken hebben (Il. III, 144; XVIII, 47; Od. XI, 326).

[2]) Bruchmann (*Epitheta deorum* etc.) plaatst Il. IX, 158 terecht tussen haakjes, omdat ἀδάμαστος daar geen epitheton is.

Doriër I, blz. 320, en zeer velen na hem) was. Tot zulk een sprong ben ik niet bereid. Woorden met religieuse betekenis hebben als alle termini technici een zeer nauw beperkt gebruik, en veranderen dikwels bij de geringste wijziging. „De Almachtige" is een tot eigenaam geworden epitheton, „de Almogende" evenzeer, maar „de Alvermogende" niet[1]); de betekenis van „avondmaal" zegt niets betreffende de betekenis van „avondmaaltijd", en woorden als „Heiland", „Middelaar" of „Verlosser" kan men niet vervangen door termen die etymologies volkomen identiek zijn. Ἄδμητος wordt in 't Grieks vooral gebruikt van jonkvrouwen als Artemis en Atalanta, voorts van dieren die nog geen juk hebben gedragen. In de betekenis die het als epitheton van Hades zou moeten hebben, komt het niet voor.

En nu het Ἀδμήτου μέλος. Zie hier de korte inhoud, gegeven naar de overtuigende verklaring daarvan door ons medelid van Leeuwen (op Arist. Vesp. 1239): „Denk, vriend, aan Admetus, onthaal rechtschapen mensen en laat de rest maar lopen." Daaruit is toch zeker niets te putten wat voor de hypothese pleit, en wil men zich beroepen op een andere mededeling van de Scholiast, op Arist. Vesp. 1277, waarin verteld wordt dat na Alcestis dood men klaagliederen zong tot Admetus (d. w. z. tot haar man, gelijk duidelik te lezen staat[2]),

[1]) Zie het *Woordenboek der Nederl. Taal* op deze woorden.

[2]) De scholiast kende blijkbaar zelf niet precies de herkomst van het scholion en geeft daarom verschillende verklaringen. Müller (*Dorier* I, blz. 320) zegt terecht dat het tweeregelig versje geen klaaglied is. Maar van een ander Ἀδμήτου μέλος weten we niets! Cf. *Paroemiographi graeci* (ed. Leutsch en Schneidewin) I, blz. 5 vlg. en het daar aangetekende. Ons medelid Vürtheim heeft er op gewezen dat de vermoedelike dichteres van τὸ Ἀδμήτου μέλος, Praxilla van Sicyon, waar de Carneia in ere waren, ook een gedicht heeft gemaakt waarin ὁ καρνεῖος de zoon van Europa en Zeus wordt genoemd. Hier is dan een verband te leggen tussen Admetus en de Carneia, een verband dat terugkeert in 't op de Carneia te Sparta gezongen lied waarin, volgens Euripides, Alcestis verheerlikt werd, en in de inscripties van Thera die spreken van een Admetus in wiens geslacht het sacerdotium van Apollo Carneios erfelik schijnt te zijn geweest. 't Komt mij voor dat het gehele betoog van Dr. Vürtheim ons wel kan brengen tot een Admetus (een

dus betuigingen van deelneming, dan begrijp ik evenmin wat Hades daarmee te maken heeft.

Ten slotte de aantekening van Hesychius: Ἀδμήτου κόρη, Ἑκάτη · τίνες δὲ τὴν Βενδῖν. Ik moet bekennen dat ik die niet begrijp. Me dunkt de vertaling kan niet anders zijn dan „de dochter van Admetus is Hekate; sommigen noemen zo ook Bendis" (de Thraciese Artemis). Maar als Admetus Hades moet betekenen, dan kan er van geen dochter sprake zijn: de doodsgod, de onvruchtbaarste der Goden, heeft in 't geheel geen kinderen [1]). Is dus Hekate inderdaad de dochter van Admetus, wat nergens elders te lezen staat, dan is haar vader stellig *niet* Hades. Von Wilamowitz geeft een andere vertaling en zegt [2]): de Godin die Hekate, Artemis Pheraea of Brimo geheten werd, is „das Mädchen, die Kora, des Admatos, des Unbezwinglichen". Maar mag men κόρη, vergezeld van een eigenaam in de genitivus, door „meisje" vertalen? Daar zou ik graag een voorbeeld van vernemen. En al was dat Grieks, 't bleef mij alles nog even duister. Wil men aan een differentiatie van de godin der onderwereld, van Persephone, denken, dan dient er gesproken van Hades' vrouw. Persephone heet inderdaad Kora, maar òf zelfstandig gebruikt òf ten opzichte van Demeter, haar moeder.

Gelijk ik reeds gezegd heb, een redelike zin kan ik niet opmaken uit Hesychius woorden. 't Meest ben ik geneigd aan een korruptie te denken. Hekate is al heel vroeg met Artemis vereenzelvigd (cf. Vürtheim, *Mnemosyne* 1903, blz. 245); dit in 't oog houdend, krijgt men iets verstaanbaars door te lezen Ἀδμήτη κόρη· ἡ Ἑκάτη, dus „de ongerepte maagd, dat wil

---

priesternaam of de Thessaliese koning?) die in nauwe betrekking stond tot Apollo, maar hem geen aanleiding geeft om zich bij de identificatie Admetus = Hades aan te sluiten (*Mnemosyne*, 1903, blz. 257 vlg.).

[1]) Alleen wanneer Hades geheel en al een abstraktie is geworden, geeft de bespiegeling van de latere Oudheid hem b.v. de Furieën tot kinderen. Zie *Roscher*, s. v. Hades.

[2]) *Griechische Tragödien*, I, blz. 68. In Roscher's Lexicon vertalen Steuding (s. v. Hekate, col. 1899) en Rapp (s. v. Bendis, col. 782) de woorden gelijk ik het deed.

zeggen Artemis-Hekate". Dan kan ook de tweede helft van de aantekening begrepen worden, n.l. „zo noemen sommigen ook Bendis, de Thraciese Artemis." Maar ik durf aan de dwarrelende Sibylle-blaadjes uit het hol van Hesychius niet te raken [1]). In geen geval kan ik in de raadselachtige woorden een bevestiging van Müllers hypothese zien. [2])

De fout der methode die tot zulke hypothesen leidt, schijnt mij te zijn, dat ze van een naam vraagt wat deze niet geven kan, een betrouwbaar punt van uitgang om tot het onbekende te komen. Mijn mening kan ik 't best duidelik maken door de naam te bespreken die in ons Ponties volkslied voorkomt. In dat volkslied heet de held Digenis Akritas, waarvan Jannis een populaire plaatsvervanger is. Sedert 1878, het jaar waarin

[1]) Hoe men de sage moet opvatten als Alcestis, de stervende vrouw, de doodsgodin is, zal menigeen met mij niet begrijpen. Von Wilamowitz geeft (*Gr. Trag.* blz. 68, 69) de volgende opheldering: „Artemis, Persephone, de grote vrouwelike godin der Hellenen die vorstin is van het leven en van de dood, moet zelf 't vrouwelik leven doormaken. Als jonkvrouw is zij Admata; dan komt de man die haar liefde begeert. Hij komt met een woest span, met zwarte paarden of met leeuw en everzwijn en sleept haar mee naar zijn rijk. Maar toch blijft zij koningin van 't leven en moet zelf weer naar 't licht komen. Zo sterft zij en komt terug." Vernuftig gevonden en dichterlik gedacht! Maar 't hoofdmotief wordt niet verklaard (de opoffering) en met de naam Admatos wordt gespeeld. Van datgene wat wij werkelik van de sage weten, maakt von Wilamowitz zich geheel los om zijn symboliek aannemelik te maken.

[2]) Ten gunste van de gelijkstelling Admetus-Hades kan ik nog één zwakke aanwijzing noemen. Uit de Hymnus ad Mercurium heeft men opgemaakt dat de kudde runderen, door Hermes aan Apollo ontstolen, van Hades was (Vgl. K. Kuiper in *Versl. Kon. Akad.* X (1910), blz. 210); in Pherae, waar een ingang tot de onderwereld werd gezocht, weidde Apollo runderen voor Admetus; wellicht zijn dezelfde runderen bedoeld en is dus Admetos beheersér èn van Pherae èn van de onderwereld. Die redenering komt mij zwak voor. Want gesteld al dat de aan Apollo ontstolen runderen eigenlik zielen, onderdanen van Hades waren, dan kan toch zeer goed in later tijd die kudde het eigendom genoemd zijn van de vorst der landstreek waar 't verhaal werd gelokaliseerd. En waarom kunnen niet tweeërlei kudden bedoeld zijn in het runderrijke Thessalië? Apollo had als koewachter bij Admetus geen andere avonturen met zijn vee dan dat het zich zeer sterk vermenigvuldigde.

het Byzantijnse epos in de letterlike zin van het woord ontdekt werd, weten wij wat die naam betekent. De held heet Digenis, van tweeërlei afstamming, omdat zijn vader een Saraceen was en zijn moeder een Griekin; Akritas is zijn titel omdat hij τὰ ἄκρα, in 't latere Grieks „de grenzen", beschermde. Hij was markgraaf en men kan de volledige naam dus weergeven door „de markies met gemengd bloed." Maak ik nu een karikatuur van de gewraakte methode, redeneer ik anders dan de verschillende verklaarders van de eigenaam Admetus, wanneer ik fingeer dat vóór 1878 iemand de Digenis Akritas van het volkslied voor een uit de Oudheid tot ons gekomen naam van de zonnegod heeft gehouden? Digenis, zou hij gezegd kunnen hebben, is de god van tweeërlei geboorte: Apollo, de zoon van de Olympiër Zeus en de Titanendochter Leto; Akritas heet hij als de god die op de bergtoppen werd vereerd. Die laatste titel is ons uit Pausanias bekend; deze (III, 12, 8) deelt mee dat de Lacedaemoniërs een altaar hadden voor Apollo Akreitas. Wellicht zou hij als analogon Hyperion hebben geciteerd. En als de naam op deze wijze bevredigend was verklaard, dan zou het niet moeilik zijn gevallen verschillende trekken in het lied te ontdekken die uitmuntend op de zonnegod passen [1]).

Sathas en Legrand, die in 1878 het Byzantijnse epos bekend maakten, zouden aan beschouwingen als ik daar ondersteld heb, met één slag een einde hebben gemaakt. Een ontdekking met soortgelijke gevolgen is in zake de Thessaliese koningsnaam Admetus, die m.i. geen mythologiese bijbetekenis behoeft te hebben, niet te verwachten. Maar ook zonder zulk een bewijs schijnt het mij duidelik dat de gissing van K. O. Müller volstrekt niet het geloof verdient dat ze zo overvloedig heeft genoten en dat, vooral door de bijval van von Wilamowitz, als een algemeen erkende waarheid dreigt beschouwd te worden. In elk geval kan men er een andere

---

[1]) Een duidelik voorbeeld van dit procédé geeft Wilken in de bespreking der *Simsonsage* (*Gids*, 1885).

verklaring tegenover stellen, en het zal van ieders temperament, niet minder dan van zijn meer objektief oordeel, afhangen of hij die andere verklaring aannemeliker acht.

Men moet om de sage te begrijpen vóór alles het eigenlike motief in het oog houden, zoals het gekend kan worden uit tweeërlei overlevering, de een onafhankelik van de ander. Dat motief is de *plaatsvervanging*, speciaal de vrijwillige plaatsvervanging. Het denkbeeld dat zulk een plaatsvervanging ook bij 't sterven mogelik is, vindt men in vele, misschien wel in alle delen van de wereld. Voor zo ver ik weet heeft alleen onze landgenoot Wilken in zijn studie *Über das Haaropfer* [1]) de sage uit dat oogpunt konsekwent beschouwd, al heeft hij er maar een paar regels aan gewijd. Hij zegt dat er aan ten grondslag ligt „die Vorstellung... dass man das durch den Todesgott oder die bösen Geister verlangte Leben behalten kann, indem ein anderes Leben an dessen Stelle gegeben wird''. En hij vermeldt, met opgaaf van litteratuur, hoe op de Philippijnen, als de vorst ziek was, men slaven slachtte; dat in Peru een Inca in geval van ziekte een van zijn zoons offerde aan de godheid en bad dat dit offer in zijn plaats mocht worden aangenomen; dat een Noordse sage vertelt van een koning Aun die achter elkander negen zoons aan Odin offerde en zich daardoor een lang leven verzekerde; eindelik herinnert hij aan een bekende mededeling van Caesar over de Galliërs en aan de geheimzinnige dood van Hadrianus' lieveling Antinous [2]). Daarmee zijn wij weer teruggekeerd tot getuigen uit de klassieke Oudheid, die dit voor hebben dat zij ons de bedoeling van het gebruik in duidelike woorden meedelen. Caesar (de bello gall. VI, 16) zegt immers

---

[1]) *Rev. col. internat.* II (1886), blz. 225 vlg.; I (1887), blz. 345 vlg.

[2]) In het *Archiv f. Religionswiss.* (1912, blz. 426 vlg.) geeft E. Mogk nog voorbeelden van dezelfde opvatting bij Slaven, Samojeden, Germanen en Etruriërs. Ten onrechte, meen ik, wil hij ook het z.g. Bauopfer uit hetzelfde g-loof verklaren. In Griekenland teminste ligt aan dit gebruik de begeerte ten grondslag om aan het gebouw of de brug een beschermende geest te geven. — Zie ook Frazer, *The Golden Bough* (Boek *The Dying God*, ch. II, § 3, blz. 53—57).

dat bij de Galliërs zij die zwaar ziek zijn of in gevaar verkeren mensen offeren of beloven te zullen offeren, „quod pro vita hominis nisi hominis vita reddatur non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur". Het beste was dat het slachtoffer vrijwillig het leven liet. Dat getuigt onder anderen Cassius Dio (XIX, 11, 2 en 3; cf. Spartianus, vita Hadr. 14), wanneer hij te verstaan geeft dat Antinous stierf om aan Hadrianus gelegenheid te geven zijn wichelary op hem toe te passen, en er bijvoegt: ἑκουσίου γὰρ ψυχῆς πρὸς ἃ ἔπραττεν ἐδεῖτο (voor zo iets had hij de ziel nodig van iemand die vrijwillig stierf). Een nog sprekender voorbeeld van hetzelfde geloof vindt men bij de rhetor Aristides. Deze dankte tot tweemaal toe zijn leven aan de opoffering der kinderen van zijn zoogzuster Kallituche. Hij verhaalt in de vijfde van zijn 'ιεροὶ λόγοι (CXXVII, blz. 351, 352 ed. Dindorf) dat hij, ernstig ziek, tijdelik genas toen de dochter van deze vrouw, Philoumene, stierf; dat geschiedde overeenkomstig een uitspraak van 't orakel, overeenkomende met tekens op 't lijk van 't meisje gevonden waarin te lezen stond, na zijn naam Aelius Aristides en na woorden van goede betekenis als Sosimene, dat Philomene ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς καὶ σῶμα ἀντὶ σώματος 'αντέδωκε, τὰ αὐτῆς ἀντὶ τῶν ἐμῶν. „De broer van dat meisje, zegt hij, was Hermeias, die in de tijd van een epidemie ook als 't ware voor mij was gestorven. Want op dezelfde dag, gelijk ik later vernam, was hij overleden en ik verlost van een reeds langdurige koorts".

Het geloof aan zulke voor andere stervende personen was aan de Grieken zo gemeenzaam, dat men er een bepaald woord voor had, ἀντίψυχοι [1]). Het komt voor bij heidense schrijvers als Cassius Dio en Lucianus, maar vooral bij kris-

[1]) In het Grieks van onze tijd heeft ἀντίψυχον verschillende betekenissen. 1° Brood dat in de kerk rondgedeeld wordt bij plechtigheden ter herinnering aan afgestorvenen (*Laographia* II, blz. 631); 2° op Kythnos 't licht dat drie nachten na de dood 't hoofdkussen omzweeft van een dode (*Laographia* II, blz. 481); 3° in sommige streken, waar de zetel van de ziel in de maagstreek wordt gezocht, een pleister op de maag (Schmidt, *Das Volksleben der Neugr.* blz. 229).

telike en speciaal bij Ignatius, doch bij deze is de betekenis zo afgesleten dat het niet meer betekent dan een formule van toewijding, die men naar etymologie en inhoud nauwkeurig kan weergeven door het Franse „votre dévoué." Zie Suicerus, *Thesaurus ecclesiasticus*, s.v. en Goodspeed, *Index patristicus*, Leipzig 1907, s.v.

Een parallel der eigenaardigheid van het Pontiese volkslied die in het afstaan van de helft der levensjaren bestaat, vindt men in een vertelling van het Pançatantra (IV, 13) waarop Prof. Speyer mijn aandacht vestigde. We lezen daar van een Brahmaan die zoveel van zijn vrouw hield, dat toen deze stierf, hij aan de Goden de helft van zijn eigen leven aanbood indien zij mocht herleven. Zijn wens werd vervuld; de ondankbare vrouw vergeldt later zijn opoffering door hem te bedriegen, en als dat bedrog uitkomt, wordt zij gedwongen haar man de door hem haar toegetelde jaren terug te geven. Het verhaal is dus geheel anders dan dat van Alcestis en van het volkslied; alleen het motief van de zelfopoffering door het delen der jaren vindt men er terug. Dat komt ook voor in een Indies sprookje uit de Kathá Sarit Ságara (vert. van Tawney 1,98), waarnaar Benfey, in zijn vertaling van het Pançatantra, verwijst. Een jong man, Puru, zal huwen met een mooi jong meisje; toen de bruiloft op handen was, werd zij door een adder gestoken. Een stem uit de Hemel klonk: „Breng met de helft van Uw leven dit meisje, wier levenstijd ten einde is, in het leven terug". Zo geschiedde. Over het huwelik vernemen we niets, dan alleen dat de jonge man een vinnig vervolger van adders werd. Eindelik herinnert Benfey aan Grimms' Märchen *die drei Schlangenblätter* (n. 16), waarin een prinses bereid is hem tot man te nemen die in de letterlikste zin van het woord zijn leven met haar wil delen. Deze analoga tonen, geloof ik, dat de voorstelling van het volkslied geen uitvindsel is van de dichter, maar een zeer oud gegeven.

Uit het verhaal van Aristides' wonderbare genezing blijkt niet of zelfopoffering in de zin van uit liefde vrijwillig voor een ander sterven bedoeld wordt. Oorspronkelik kan zulk een

vrijwillige dood een zeer zelfzuchtig doel hebben gehad; Chinese en Indiese vrouwen volgen haar man in de dood om ook daar de echtgenoten te blijven die zij op aarde geweest zijn. Beter is het heden te sterven nu men in aanzien is, dan over enkele jaren, als men misschien in een toestand van slavernij naar het hiernamaals overgebracht zal worden. [1]) De Griekse mythologie bewaart de herinnering aan soortgelijke opvattingen in figuren als Euadne en Laodamia. Bloch heeft in zijn *Alkestisstudiën* (*Neue Jahrb. f. d. kl. Altert.* 1901, blz. 4) op grond van zulke vergelijkingen de geschiedenis van Admetus en Alcestis in 't volgend verhaaltje samengevat: „Te Pherae in Thessalië moest koning Admetus jong sterven, als hij niet 't liefste wat hij had opofferde. Dat was zijn vrouw. Toen kwam een reus die om nachtverblijf vroeg; hij kreeg 't op voorwaarde dat hij de vrouw terugbracht. Dat deed hij, en als ze niet allebei gestorven zijn, dan leven ze nu nog". Een dergelijk verhaaltje zou ik ook willen aannemen, maar geheel anders geformuleerd; het motief van de plaatsvervanging, de hoofdzaak, mocht er niet in ontbreken, 't tweede gedeelte daarentegen (de reus) lijkt mij niet onmisbaar en 't einde, dat 't ongeloof van de verteller toont, zou ik weglaten. Want ik voor mij houd zulk een verhaal voor de oudste verklaring waartoe wij kunnen komen. Bloch niet. Voor hem is Admetus de geheroïseerde doodsgod; dat blijkt, zegt hij, uit zijn naam. Hij heeft nog andere, aan de Griekse sage ontleende, argumenten om zich bij K. O. Müller aan te sluiten. Ik voor mij geloof daarentegen dat het internationale van zulke sagen ons noopt zeer oude verhalen, men kan ze noemen zo als men wil, aan te nemen die van volk tot volk zijn gegaan en in lange reeksen van eeuwen wellicht een reis om de aarde

[1]) In Tawney's vertaling van Kathá Sarit Ságara (II, blz. 13) leest men de geschiedenis van een ontrouwe echtgenote die haar man bedroog, zelfs toen hij op sterven lag. Maar toen ze zijn dood vernam, besteeg ze de brandstapel. Moet dit schijnbaar zo tegenstrijdige gedrag niet hierdoor verklaard worden, dat de vrouw aan gene zijde van het graf wilde verschijnen in de kwaliteit die zij bezat op 't ogenblik dat haar man stierf?

hebben volbracht. Een zelfde verhaal — hier een dat 't geloof aan plaatsvervanging bij sterven belichaamt — neemt in de loop der tijden telkens andere vormen aan; 't wordt toegepast op wezens die door hun buitengewoonheid de aandacht trokken of in de herinnering voortleefden. En in kringen waar hetzelfde geloof wordt gevonden, waar dezelfde moraal wordt gehuldigd, wordt het waarschijnlik nog heden ten dage verhaald in nieuwe vorm[1]). De Oudgriekse letterkunde heeft ons een voorbeeld van dergelijke toepassing gegeven in de geschiedenis van de koning van Pherae, de stad waar biezondere verering van onderaardse goden de gemoederen ontvankelik maakte voor al wat op de overgang van dit leven tot een leven na de dood betrekking heeft. Het is er vermengd met een ander verhaal, dat „de terugkeer van de dode" genoemd zou kunnen worden, en in de schildering van de personen zijn plaatselike biezonderheden te herkennen. Een groot dichter die het verhaal tot stof van een drama koos, heeft er de stempel van zijn persoonlikheid op gedrukt.

Konden wij weten wat in Hellas sedert de vroegste Oudheid is verteld, dan zouden wij waarschijnlik tal van zich telkens wijzigende herhalingen der zelfde geschiedenis kennen; nu eens zouden wij vernemen van machtige mensen, dan weer van heroën, misschien ook van goden die aan nog hogere geesten onderworpen waren en door plaatsvervanging mochten afbetalen wat zij verschuldigd waren. Tans heeft een toeval ons alleen, uit een andere streek en uit jonger tijd, een tweede toepassing leren kennen van het eeuwenoude verhaal. Ook hier is het door tijd en plaats gewijzigd; wij zien dat de sage niet uitsluitend in Thessalië was gelokaliseerd; van de faktoren die de verandering in het bijkomstige teweeg

---

[1]) Als survival in later tijd haal ik uit een vastenavondgrap van Hans Sachs de volgende woorden aan van een vrouw die haar liefde voor haar man betuigt: „Ich lieb dich so seit vielen Jahren, |Dass, wenn todtkrank du, gerne ich| Mein Leben lassen wollt' für dich. (*Der todte Mann*, in H. Sachs' *Ausgew. dram. Werke* ed. Reclam I, blz. 178). Zo ongeveer zou nu nog een vrouw kunnen spreken.

brachten, kan alleen het Kristendom met zekerheid worden genoemd. Een onbekend dichter, in kunstvaardigheid de mindere van Euripides, maar niettemin begaafd en juist door zijn gebrek aan schoolse wijsheid voor smakeloosheid bewaard, gáf aan het oude motief een nieuwe inkleding, waarbij enkele biezonderheden aan een zeer oude vorm van het verhaal doen denken.

De simpele verzen uit Pontus wil ik als geheel niet stellen boven Euripides' drama, dat in menig opzicht een meesterstuk is. Maar wel meen ik te mogen zeggen dat de kompositie van het volkslied het in schone eenvoud wint van het beroemde stuk. In de Alcestis van Euripides is het karakter van Admetus niet alleen voor de moderne lezer onbestaanbaar in een heldefiguur, maar 't was dat ook reeds voor Euripides zelf. De sage, gelijk hij die vond en weergaf in zijn stuk, is alleen te verstaan wanneer men van de stelling uitgaat „het leven van één man is meer waard dan dat van duizend vrouwen", meer waard voorzeker dan 't leven van een slavin, al is die slavin zijn echtgenote. Men kan veel houden van wat zijn eigendom is, diep bedroefd zijn over 't verlies er van, maar onbegrijpelike weekhartigheid zou 't verraden indien men weigerde het te laten over boord gaan wanneer door dat offer het eigen leven kan worden behouden. Krachtens die beschouwing wordt de deugd van Alcestis beter door „gehoorzaamheid tot in de dood", dan door het woord „liefde" gekarakteriseerd. Zulk een moraal behoort bij een andere toestand van beschaving dan die van het Athene der vijfde eeuw; dat zal waarschijnlik de toeschouwers van Euripides, die zich neerlegden bij wat de sage nu eenmaal leerde, weinig hebben gehinderd. Zou de dichter die tegenstrijdigheid niet hebben gevoeld? Heeft hij er wellicht juist de aandacht op willen vestigen? De schampere woorden van Admetus' vader, dat met dit systeem van plaatsvervanging de held zich telkens op nieuw aan de dood kan onttrekken, wijzen er op. In de schone monoloog van Admetus aan 't einde van het stuk (v.v. 935

vlg.), erkent de held zijn zwakheid, en 't koor spreekt hem niet tegen. De dichter heeft de tegenstrijdigheden die in zijn onderwerp lagen omgewerkt tot een zeer subtiele karakterstudie, waarvan men, meen ik, de kunst miskent door, gelijk sedert Goethe tot in de allerjongste tijd geschiedt, de heldhaftigheid van Admetus te willen bewijzen.[1]) De samenstelling van het drama kan beter bestudeerd dan genoten worden.

Hoe anders is het volkslied. Hoe eenvoudig, voor alle tijden en alle mensen begrijpelik is inhoud en uitvoering. Ook hier is schoonheid, maar van geheel andere aard. Roerend zijn de sobere woorden waarmee de vrouw het offer volbrengt, dat als alles wat uit liefde gedaan wordt eigenlik geen offer is.

Toch schijnt mij de aesthetiese waarde van 't gedicht niet de voornaamste reden om ons over 't bekend worden er van te verheugen. Wij bezitten Griekse volksliederen die veel schoner zijn. Voor mij is het van grote waarde omdat het een nieuw en sprekend voorbeeld geeft van 't nut dat in het raadplegen der mondelinge overlevering is gelegen, zowel voor de studie van de Oudheid als van de wijze waarop een zelfde sage in telkens wisselende gedaante wordt overgeleverd.

---

[1]) Maurice Croiset heeft in de *Revue des Études gr.* van 1912 (blz. 1—11) betoogt dat Alcestes de belofte gedaan moet hebben buiten medeweten van Admetus, een denkbeeld dat reeds Wieland en Hermann opperden. De schrijver erkent zelf dat zijn mening strijdt met de woorden van de dichter, waaraan men echter volgens hem „une interprétation trop étroite" geeft. Rivollet heeft in een Franse bewerking (Parijs 1901) Admetus houding willen redden door een gevaar voor de Staat te fingeren indien de koning stierf. Over zijn stuk schreef Dr. Vürtheim in de *Opr. Haarl. Courant* van 2 Febr. 1901.

LIEDEREN UIT PONTOS.

(Ontleend aan een onuitgegeven verzameling van J. Valavanis, en uitgegeven door N. G. Polites in *Laographia* I, blz. 249—253.)

I

(N° 38 der door Polites uitgegeven teksten.)

Ἀπὸ θεοῦ λαλιὰ ἔρθεν „ὁ Γιάννες θ'ἀποθάνῃ."
„Ἀ-Γιώργ', Ἀ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ', Ἀ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ',
στὸν οὐρανὸν θὲ νὰ προφτάντς, τὸγ Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια." —
Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν.
„Ἀ-Γιώρ' γιατί εἶσαι μωρός; μωρὰν δουλείαν τὸ κάμεις·
Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ'ἀποθάνῃ.
Ἄμε καὶ πὲ τὸγ κύρην ἀτ', ...
. . . . θὰ ζῇ κι' ἄλλο ὁ Γιάννες." —
„Καὶ ἂς τὰ χρόνια μ' τὰ καλά, χρόνον πάλιν 'κι δοίγω." —
„Ἀ-Γιώρ', Ἀ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ' Ἀ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ'.
στὸν οὐρανὸν θὲ νὰ προφτάντς, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια." —
Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν.
„Ἀ-Γιώρ', γιατί εἶσαι μωρός; μωρὰν δουλείαν τὸ κάμεις.
Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ' ἀποθάνῃ.
Ἄμε καὶ πὲ τὴμ μάνναν ἀτ', θὰ ζῇ τριάντα χρόνια
Τ' ἐμσὰ ἂν ἔν' καὶ δοῖ ἄτον, θὰ ζῇ κὶ ἄλλο ὁ Γιάννες." —
„Καὶ ἂς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ χρόνον πάλιν 'κὶ δοίγω." —
„Ἀ-Γιώρ', Ἀ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ', Ἀ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ',
στὸν οὐρανὸν θὲ νὰ προφτάντς, τὸγ Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια."
Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν
„Ἀ-Γιώρ' γιατί εἶσαι μωρός; μωράν δουλείαν τὸ κάμεις.
Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ'ἀποθάνῃ.
Ἄμε καὶ πὲ τὴν κάλην ἀτ', θὰ ζῇ σεράντα χρόνια,
τ' ἐμσὰ ἂν ἔν καὶ δοῖ ἄτον, θὰ ζῇ κι ἄλλο ὁ Γιάννες." —
„Καὶ τὰ σεράντα δοίγ' ἀτόν, κι' ἄλλα σεράντα τόσα." —

II [1])

(N° 39 der door Polites uitgegeven teksten)

Ο Γιάννες ὁ μονόγιαννες, κι' ὁ μοναχὸν ὁ Γιάννες,
ὁ Γιάννες ἑτοιμάσκεται νὰ Φταγ' χαρὰν καὶ γάμους.
Χάρος 'ς σὴμ πόρταν ἔστεκεν, κὶ ἀτόναν Φοβερίζει.
„Χάρε μ', κι' ἀπόθεν ἔρχεσαι, καὶ πᾶς συγχαρεμένος;" —
„Ἔρθα νὰ παιρω τὴμ ψυχή σ', καὶ πάγω χαρεμένα. —
„Χάρε μ', ἔλ' ἂς παλεύουμε 'ς σὸ χάλκενον τ' ἀλῶνιν,
ἂν ἔν καὶ τὸ νικᾶς μ' ἐσύ, ἔπαρ' τὴμ ψήμ μ' καὶ δέβα,
ἂν ἔν καὶ τὸ νικείεσαι, θὰ Φτάγω γὼ τὸγ γάμον." —
„'Εμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν πᾶς κ' εἶπεν Φὰ καὶ πία,
πᾶς κ' εἶπεν, ἔβγα πάλεψον 'ς σὸ χάλκενον τ' ἀλῶνιν;
'Εμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν, ψυχὴν ἔπαρ' καὶ ἔλα." —
„Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, Θεοῦ παρακαλίαν,
ἔχω καιρὸν νὰ χαίρουμαι, μουράτια νὰ πλερώνω,
ἐμὲν ζωὴν γιὰ χάριξον, ὂς Φτάγω γὼ τὸγ γάμον." —
„'Εμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν πᾶς κ' εἶπεν Φὰ καὶ πία,
πᾶς κ' εἶπεν κάθ' κὰ πέρμεσον, πότε θὰ Φτὰς τὸν γαμό σ',
ἐμὲν π' ἔστειλεν εἶπε με, Ψυχὴν ἔπαρ' καὶ ἔλα." —
„'Αγ-Γιώρι μ', πρόΦτα στὸ Θεόν, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια."—
'Αγ-Γιώρς εὐθὺς ἐπρόΦτασεν στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
Παρακαλεῖ τὸν ποιητήν, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια.
"Αγτ' ἄμε πὲ τὸν κύρην ἀτ', θὰ ζῆ τριάντα χρόνια,

---

[1]) Dit gedicht werd reeds in 1870 afgedrukt door Triantaphyllides, in de uitvoerige voorrede van zijn, in West-Europa zo goed als onbekend gebleven, drama *Οἱ Φυγάδες* (Athene, 1870, blz. 174 vlg.). De redaktie van Triantaphyllides wijkt in v. v. 1—14 op ondergeschikte punten af van de tekst van Valavanis; te beginnen met v. 15 is het verschil van meer betekenis (zie hiervóór, blz. 3 vlg). Polites heeft in de eerste 14 regels Valvanis gevolgd, behoudens enkele wijzigingen van gering belang; v. v. 15—53 zijn opgenomen naar de redaktie van Triantaphyllides. N°. 40 toont hoe de overeenkomstige verzen luiden in de tekst van Valavanis. N°. 39 is dus te beschouwen als een kritiese uitgaaf van 't lied, bezorgd door Polites; ik volg hem, behoudens een paar veranderingen in de schrijfwijze.

ἂς δῇ τ' ἐμσὰ τὸν Γιάννεν ἀτ', κ' ἂς πάγ' νὰ στεφανοῦται." —
„Κέρδε μ', ἀφέντη μ', κέρδε με, ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με." —
„Τἰέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;" —
„Δός μ' ἂς τὰ χρόνια σ' τὰ πολλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —
„'Εγ' ἂς τὰ χρόνια μ' τὰ πολλὰ ἡμέραν 'κὶ δανείζω." —
„Παρακαλῶ σ', ἅγ Γιώρι μου, θεοῦ παρακαλίας,
'Αγ-Γιώρι μ', πρόφτα στὸ Θεόν, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια.
Εἶπα το καὶ τὸν κύρην μου, ἐμὲν χρόνια 'κ ἐδῶκεν." —
'Αγ-Γιώρς ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
Παρακαλεῖ τὸν ποιητήν, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια.
„'Αμὲ νὰ λὲς τὴν μάνναν ἀτ', θὰ ζῇ τριάντα χρόνια,
ἂς δῇ τ' ἐμσὰ τὸν Γιάννε ἀτς, ἂς πάγ' νὰ στεφανοῦται." —
„Κέρδε με, μάννα μ', κέρδε με, ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με." —
„Τἰέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;" —
„Δός μ' ἂς τὰ χρόνια σ' τὰ πολλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —
„'Εγ' ἂς τὰ χρόνια μ' τὰ πολλὰ τριχάριν 'κι δανείζω." —
„Παρακαλῶ σ', ἀγ-Γιώρι μου, θεοῦ παρακαλίας,
ἀγ-Γιώρι μ', πρόφτα στὸν θεόν, τὸν Γιάννεν κι' ἄλλα χρόνια.
εἶπα το γὼ τὴν μάννα μου, ἀτὲ χρόνια 'κ ἐδῶκεν." —
'Αγ-Γιώρς ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
παρακαλεῖ τὸν ποιητήν, τὸν Γιάννεν κ' ἄλλα χρόνια.
„'Αμέτε πὲ τὴν κάλην ἀτ', θὰ ζῇ τριάντα χρόνια,
ἂς δῇ ἀτον τ' ἐμσὰ νὰ ζῇ, νὰ πάγ' νὰ στεφανοῦται." —
„Κέρδε με, κάλη μ', κέρδε με, κι' ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με,
δὸς ἂς τὰ χρόνια σ' τὰ καλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —
„Τ' ἐμὰ τὰ χρόνια τὰ καλά, ἐμὲν κ' ἐτὲν κανίνταν." —
'Ο Γιάννες κάμει τὴν χαράν, ὁ Γιάννες κάμ' τὸν γάμον.

III

(N° 40 der door Polites uitgegeven teksten.)

Χάρος ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ξέβεν,
παρακαλεῖ τὸμ ποιητὴν ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγῃ.
„Ἄτε ἄμε πὲ τὸν κύρην ἀτ', θὰ ζῇ τρακόσια χρόνια,
ἂς δοΐ' ἀτόναν τὰ ἐμσά, κι' ἂς πάγῃ στεφανώνει." —
„Κέρδα μ', ἀφέντη, κέρδα με, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —

„Ὑγέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;" —
„Δός μ' ἀς τὰ χρόνια σ' τὰ καλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —
„Γὼ ἀς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ ἡμέραν 'κὶ χαρίζω."
„Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, Θεοῦ παρακαλίαν.
Εἶπα το γὼ τὸγ κύρημ μου, ἐμὲν χρόνια 'κ ἐδῶκεν.
'Εμὲν ζωὴν γιὰ χάρισον, ἂς κάμω γὼ τὸγ γάμον." —
Χάρος 'οπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ξέβεν,
παρακαλεῖ τὸμ ποιητήν, ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγῃ.
„Ἄτι ἄμε πὲ τὴμ μάνναν ἀτ', θὰ ζῇ διακόσια χρόνια,
ἂς δοῖ τ' ἐμσὰ τὸγ γιόκαν ἀτς, κι' ἂς πάγῃ στεφανώνει." —
„Γὼ ἀς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ τριχάριν 'κὶ χαρίζω." —
„Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, Θεοῦ παρακαλίαν.
Εἶπα το γὼ τὴμ μάνναμ μου, 'εμὲν χρόνια 'κ ἐδῶκεν." —
Χάρος ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ξέβεν,
παρακαλεῖ τὸμ ποιητήν, ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγῃ.
„Ἄμε καὶ πὲ τὴγ κάλην ἀτ', θὰ ζῇ διακόσια χρόνια,
ἂς δοῖ ἀτόναν τὰ ἐμσὰ κὶ ἂς πάγῃ στεφανοῦται."
„Κέρδα με, κάλη μ', κέρδα με, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με." —
„Τὲμὰ τὰ χρόνια τὰ καλὰ ἐμὲν κ' ἐσὲν κανίνταν." —
'Ο Γιάννες κάμει τὴγ χαράν, ὁ Γιάννες κάμ' τὸγ γάμον.

IV

(N° 41 der door Polites uitgegeven teksten.)

'Ακρίτας κάστρον ἔχτισεν, κάστρον θεμελιωμένον.
'Ο 'Ακρίτας ὅταν ἔλαμνεν στὸ μέγα τὸ χωράφιν,
πάντα κελάιδναν τὰ πουλιὰ „νὰ σὰν ἐμᾶς" ἐλέβναν,
„νὰ σὰν ἐμᾶς καὶ πάλ' ἐμᾶς, πάντα ἂν ζῇ ὁ 'Ακρίτες." —
Κ' ἕναν ποιρνὶν ποιρνίτσικον καὶ Κερεκὴν ἡμέραν
κελάιδισαν καὶ εἶπανε „θὲ ν' ἀποθάνῃ ὁ 'Ακρίτας"...
„Ἔβγα, Χάρε, ἂς πολεμοῦμ' 'ς σὸ χάλκινον τ' ἅλωνιν,
καὶ ἂν νικᾷς με, Χάροντα, νὰ πάρῃς τὴμ ψυχήμ μου,
κ' ἐγ' ἂν νικῶ σε, Χάροντα, νὰ ἔχω τὴν ζωήμ μου." —
'Σ σὸ δεύτερον 'ενίκεσεν, 'ς σὸ τρίτον ἐνικέθεν.
„Ἔμπα καὶ μάννα στρῶσομ με θανατικὸν κρεββάτιν,
θανατικὸν κι' ἀσήκωτον, σεκωμονὴν ντὸ 'κ ἔχει." —

'Εμπαίν' ἐκεῖνε, στρώνει ἀτον πομπάκια καὶ μετάξια.
Ἔρθεν 'Α-Γιώρτς ὁ ἐγλήγορον, κ' ἡ κυρὰ Παναγία,
ποῦ εἶχαν δώδεκα Φτερά, κ' ἐπῆραν πέντε κι' ἄλλο.
„Ὅποιος θέλ' κ' ἀγαπᾷ τονα ἂς δοΐ τον ἀς τὰ χρόνια τ'." —
'Εμπαίν' τὴμ μάνναν, ἀτ' ῥωτᾷ, ἐμπαίν' καλοραττᾷ τεν.
„Κέρδα με, μάννα μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον." —
„Υγέ μ', καὶ πῶς κερδαίνω σε, νὰ μὴ κερδαίν' σε ὁ Χάρον;" —
„Υγέ μ', δέβα 'ς σὸγ κύρης σου κι ἂς δοΐ σε ἀς σὰ χρόνια τ'." —
„Κέρδα με, κύρημ μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον." —
„Υγέ μ', δέβα 'ς σὴν ἀδελΦής σ', κι ἂς δοΐ σε ἀς τὰ χρόνια τς." —
„Κέρδα μ', ἀδέλΦη, κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον." —
„Ἄμ', ἀδελΦέ, στὴν κάλης σου, κι' ἂς δοΐ σε ἀς τὰ χρόνια τς." —
„Κέρδα με, κάλη μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον." —
„Τ' ἐμσὰ καὶ τὰ καλύτερα, ἥλιε μ', τἐσὰ ἂς εἶναι." —

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 11den NOVEMBER 1912.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUIJZEN, KERN, VAN DER WIJCK, VERDAM, S. MULLER FZN., SNOUCK HURGRONJE, SPEYER, VAN LEEUWEN, BLOK, DE BEAUFORT, CALAND, BOISSEVAIN, VAN DER HOEVEN, HEYMANS, HESSELING, D'AULNIS DE BOUROUILL, OPPENHEIM, J. V. DE GROOT, SIX, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, MOLENGRAAFF, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM en KUIPER, waarn. Secretaris; voorts de Correspondent Vogel.

Het secretariaat wordt, bij afwezigheid van den Secretaris, waargenomen door den Heer Kuiper.

Bij de opening der vergadering heet de voorzitter den Heer J. Ph. Vogel, correspondent der Afdeeling, welkom en spreekt de hoop uit dat de Heer Vogel gedurende zijn verblijf hier te lande dikwijls in de gelegenheid zal zijn de vergadering bij te wonen.

Ingekomen zijn de volgende stukken:

1. Schrijven van den Heer Karsten, inhoudende bericht dat hij door ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

2. Mededeeling van den Heer Fockema Andreae dat ook hij bereid is de Akademie te vertegenwoordigen op het International historisch Congres te Londen in April 1913 te houden. Aan het Secretariaat van dit congres zal nu worden bericht dat de Heeren Blok en Fockema Andreae zich voor die taak beschikbaar stellen.

3. Een nader schrijven van den Heer Sommariva te Genua (zie notulen vorige vergadering) en dankzegging voor de toezending van het gevraagde.

4. Een schrijven van den inzender van het gedicht *de Cruce triumphante* met verzoek om enkele correcties aan te laten brengen in het door hem voor den Hoeufftaanschen wedstrijd ingezonden gedicht.

5. Gedichten voor denzelfden wedstrijd: een onder het motto *liberior iusto non mihi musa fuit*, getiteld Trossulus, een onder het motto *nulla meam traxit petulans audacia mentem* getiteld Cultor maiorum en een onder het motto *non omnis mortua est* getiteld Alma Quies. N°. 4 en 5 worden gesteld in handen der Hoeufft-commissie.

6. Een geschrift van den Heer L. A. Milani (extr. uit de Rendiconti der Accad. dei Lincei) getiteld La Fibula Corsini e il templum coeleste degli Etruschi. In dank aanvaard voor de Bibliotheek.

De Heer Kuiper brengt verslag uit over het door hem bijgewoonde derde Intern. Archaeol. Congres te Rome en de daaraan verbonden wetenschappelijke excursies.

De Heer Hesseling leest zijne voordracht over „Euripides' Alcestis en de volkspoëzie". Spreker zegt dat een volkslied, voor enkele jaren opgeteekend uit den mond der Grieksche bevolking van de Zuidkust der Zwarte Zee, sprekende gelijkenis vertoont met den inhoud van Euripides' Alcestis. In beide gevallen weet een tusschenpersoon (Apollo, St. Joris) van

hoogere macht te verkrijgen dat iemand van den hem dreigenden dood verlost kan worden, indien een ander bereid is in zijn plaats te sterven; de ouders weigeren, zonder eenig mededoogen te toonen, dit offer te brengen, maar de vrouw van den held verklaart zich aanstonds bereid. Het volkslied kan geen herinnering zijn aan de Grieksche tragedie; dat blijkt o. a. hieruit, dat van de bijzonderheden, waarin het van het treurspel verschilt, er stellig één op een oudere voorstelling berust dan die van Euripides' Alcestis, en een andere in elk geval parallellen heeft in een zeer oud verleden. Wij hebben dus naast de meer geleerde, schriftelijke overlevering der Alcestissage thans tot onze beschikking een onafhankelijke, mondelinge en populaire overlevering. Dit samentreffen leidt er toe de verschillende verklaringen, die men van de sage gegeven heeft, aan die dubbele overlevering te toetsen.

Nadat men achtereenvolgens in het verhaal een symbolische voorstelling, een zonne- en een maanmythe gezien had, is men tegenwoordig zoo goed als algemeen van oordeel dat de echtgenoot, die door Alcestis in het leven werd gehouden, oorspronkelijk Hades was. Deze hypothese heeft tot punt van uitgang de verklaring van den naam — een zeer bedriegelijke, maar veel gevolgde methode — en verdient niet het geloof dat zij heeft gevonden, daar zij het eigenlijke motief van de sage onverklaard laat en ook bij het beschouwen van den naam zeer willekeurig te werk gaat. De ethnologische verklaring is hier de beste. Het over de geheele aarde verspreide geloof, dat bij het sterven plaatsvervanging mogelijk is, heeft aanleiding gegeven tot een verhaal dat, in bijzonderheden gewijzigd, in den loop der tijden en in verschillende omgeving op heldenfiguren van zeer onderscheiden aard is toegepast.

De Voorzitter brengt den dank der Vergadering aan den spreker, die zijne verhandeling afstaat voor de Verslagen en Mededeelingen.

Aan de gedachtenwisseling die op deze voordracht volgt, wordt deelgenomen door de Heeren v. Leeuwen, Speyer, Vürtheim, Kuiper, Boer en den Voorzitter, die door den Spreker worden beantwoord.

De Heer Te Winkel biedt bij de rondvraag aan, namens den heer L. P. H. Eykman, het manuscript eener verhandeling „Phonetische beschrijving van de klanken der Hindeloopensche taal" ter opname in de Werken der Akademie. Het manuscript wordt gesteld in handen der Heeren Te Winkel en Kluyver met assumtie van den Heer Zwaardemaker, lid der zusterafdeeling, met verzoek hierover in een volgende vergadering te rapporteeren.

De Heer Molengraaff biedt voor de boekerij aan het IV^{de} deel der door hem met den Heer Star Busman uitgegeven „Verspreide Geschriften van Mr. Hamaker."

De Heer Boissevain biedt, namens den Heer Van der Wyck, voor de bibliotheek aan een werk van den Heer Lorenzo Michelangelo Billia getiteld: „L'Esiglio de Sant' Agostino" (2^a edizione) en een brochure van diens hand getiteld: „Al Popolo Italiano."

Deze werken worden in dank aanvaard.

De vergadering wordt gesloten.

HET RITUEEL AAN HET ALTAAR DER ORTHIA TE SPARTA.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

J. J. G. VÜRTHEIM.

„Coronato contenta est funere mater".
Stat. Theb. IV, 233.

Onder de Spartaansche gebruiken en instellingen heeft bovenal de geeseling der jongelingen bij of op het altaar van de godin Orthia, gewoonlijk Artemis Orthia genaamd, ruime bekendheid erlangd. Het barbaarsche karakter dezer pijnlijke handeling telken jare aan een groot deel der manlijke jeugd voltrokken heeft te meer de aandacht getrokken, aangezien het gebruik in den loop der eeuwen geen zachteren vorm aannam, terwijl anders toch zulke bloedige ritus bij de Ouden onder invloed der stijgende cultuur, zooal niet uitsterven dan toch door schijnvertooningen of door dierenoffers worden vervangen. Eene „Kulturelle Milderung" die ook elders dan op den klassieken bodem is opgemerkt.[1]) De ephebengeeseling (διαμαστίγωσις) daarentegen schijnt juist in den na-christelijken Romeinschen tijd den wreedsten vorm aan te nemen.

Het lugubere karakter wordt nog verhoogd door de omstandigheid, dat de godin, aan wier voeten de handeling plaats greep, door vreemdsoortige, raadselachtige, overleveringen niet kon nalaten een somberen indruk te maken. Met gespannen

[1]) E. Mogk, die Menschenopfer bei den Germanen. Abh. Kön. Sächs. Ges. d. Wiss. LVII, 2. Phil. Hist. Kl. (XXVII, 2) p. 605.

nieuwsgierigheid werden dan ook in de laatste jaren de Engelsche opgravingen van den Orthiatempel te Sparta gevolgd, en nu deze onderneming vrijwel is afgeloopen, nu de zaakkundige rapporten over deze door vondsten ruim beloonde excavatie voor ons liggen, is — gelijk het meer gaat — het aantal problemen vergroot. Enkele lichtstralen op het in duisternis gehulde godenbeeld gevallen maakten het mogelijk in haar te ontdekken de van elders bekende πότνια θηρῶν, de heerscheresse over het wilde gedierte, woeste natuurgodheid, die de vruchtbaarheid bevordert van mensch, dier en plant en wier wezen genoeg inhoud had om door de Grieken van latere dagen verdeeld te worden over twee homerische goden: Artemis en Aphrodite. Om haar uit de overgeleverde literatuur te leeren kennen, volstaat het te luisteren naar den dichter van den Hymnus op Aphrodite: gaat toch de door hem Aphrodite genoemde godin over het Ida-gebergte, dan stappen naast haar kwispelende wolven, leeuwen met fonkelende oogen, beren en naar herten hunkerende panthers; de meesteresse verheugt zich in dien aanblik en wekt in hen allen bronstigheid (vs. 68 vgg.) Doch mochten ook al de door leeuwen en slangen geflankeerde beeltenissen te Sparta gevonden ons aanstonds herinneren aan deze πότνια — bekend als wij zijn met de o.a. door G. Radet verzamelde talrijke afbeeldingen der godheid uit den kring der Aegaeïsche-kultuurlanden (Cybébé), — mochten ook al de te Sparta opgegraven idolen nogmaals in tastbaren vorm doen zien, wat de beteekenis was van eene godheid als de „meesteresse van het bruisende natuurleven, meesteresse tevens van dood en verdelging", onopgelost bleef het eigenaardige karakter der Spartaansche Orthia, waarom zij juist te Sparta op zulk eene bijzondere wijze wenschte te worden vereerd; onverklaard liet het werk der spade de ephebengeeseling. Wel werd ons duidelijk haar macht over land- en waterdieren, haar macht over geboorte en dood, wel kregen wij eenig inzicht in de voor haar gehouden kampspelen, in de ritueele gemaskerde boerendansen en is door gelijksoortige vondsten, op Samos, te Ephesus, het

terrein van beschouwing aanmerkelijk vergroot, voor de beteekenis der διαμαστίγωσις blijven wij aangewezen op nauwkeurige lezing, schifting en vertolking, der overgeleverde teksten, op omzichtige vergelijking van folkloristische gegevens, op combinatie en deductie.

Bewezen heeft de spade het bestaan te Sparta van een archaïschen tempel en altaar tusschen 800 en 600 v. Chr; van een griekschen tempel tussschen 600 v. Chr. en 200 v. Chr.; van diens herbouw die stand hield tot 400 *na* Chr. Aangezien aan den archaïschen tempel een nog oudere voorafging van omstreeks 900 v. Chr., komen wij tot een cultus gedurende dertien eeuwen. De laatste verandering was de aanbouw van een theater om de talrijke toeschouwers op te nemen: het werd zóó ingericht, dat het front van den tempel de plaats der σκηνή innam. Dat het altaar niet in het centrum der orchestra doch meer oostwaarts lag, was bedongen door de noodwendigheid het altaar dáár te laten, waar het sinds eeuwen gelegen had. [1]) Dit is de plek, die in den dienst der Orthia de hoogste beteekenis had; de plaats waar eens naar Pausanias' verhaal [2]) het wondere beeld der godin gevonden werd in een struikgewas, omwonden door de takken van den agnus castus (λύγος). *Orthia* zou de godheid genoemd zijn, wijl deze takken het beeld *rechtop* hielden, *Lygodesma* wijl het beeld door *lygos omwonden was*. Degenen, die het vonden, Astrabakos en Alopekos werden aanstonds waanzinnig; eene zelfde waanzinnige drift vervoerde de bevolking uit de Spartaansche wijken Limnaion, Cynosura, Mesŏa, Pitane, [3]) die er kwamen offeren, tot geschil en doodslag. Nadat pest de overlevenden had weggesleept, schreef een Delphisch orakel voor het altaar te drenken met menschenbloed. Zoo lootte men dan voortaan iemand uit, die op het altaar werd geslacht, totdat Lykurgus deze gewoonte veranderde in eene geeseling der epheben. Immers ook aldus kon het altaar met bloed worden bevochtigd.

---

[1]) A. B. S. XVI p. 30—44.

[2]) III, 16, 7—11. Vg. de Phakelitis te Rhegium.

[3]) de 5e wijk Dyme of Thornax ontbreekt.

Hier maken wij halt in Pausanias' beschrijving. Hier vangen ook alle moderne beschouwingen aan, o.a. die van Anton Thomsen, wiens artikel in het Archiv für Religionswissenschaft [1]) naast Frazers verklaring in diens Commentaar op Pausanias (ad loc.) te velde trekt tegen de algemeene opvatting, als zoude de knapengeeseling werkelijk eene plaatsvervangster zijn van een vroeger *menschenoffer*. Thomsens hoofdbezwaar komt hierop neer: „er werden *zeer vele* epheben gegeeseld; zulk eene *massale* geeseling kan echter bezwaarlijk het offer van *één* mensch vervangen, wel van *meerdere*. Geen volk was echter ooit zoo dwaas jaarlijks der godheid heel zijne jongelingschap ten offer te brengen. Derhalve moeten wij ons losmaken van de idee aan een oorspronkelijk *menschenoffer* en de verklaring van de geeseling elders zoeken". Ook weigert Thomsen te aanvaarden de verklaring te lezen bij Lucianus, [2]) Plutarchus, [3]) Tertullianus, [4]) Cicero, [5]) dat de geeseling slechts een onderzoek was, in hoeverre de jongelieden weerstandsvermogen bezaten met het oog op den krijg. Zulk een paedagogisch motief kan volgens Thomsen het oorspronkelijke niet zijn geweest. Wij gaan hierin met hem mede; alleen komt het ons voor, dat de genoemde auteurs feitelijk meer beoogen aan te geven, wat het *doel der geeseling* was *in later tijd*, dan dat zij *den oorspronkelijken zin* wenschten na te speuren. Dat nu in den Romeinschen tijd de weerzinwekkende vertooning iets anders was dan een „wedstrijd in volharding" onder de knapen, waarbij de ouders door misplaatste eerzucht gedreven hunne kinderen tot stervens toe konden zien slaan, dat zal ook Thomsen niet mogen betwisten. „Pueri, zegt Cicero, ferunt gloria ducti, ferunt pudore alii, multi metu." De overwinnaars in den officieel genoemden *ἀγὼν καρτερίας* heetten *bomonicae* en mochten eere-inscripties in het domein opstellen. Zulke inscripties zijn teruggevonden.

---

[1]) IX ³/₄. (1906). Over lygos zie Murr, die Pflanz. i. d. Gr. Myth. p. 100.
[2]) Anach. 38.
[3]) Inst. Lac. 239D.
[4]) ad Mart. IV.
[5]) Tusc. II, 20.

Kan men het nu ook eens zijn met Thomsens verwerping van *elke* gedachte aan een oorspronkelijk menschenoffer? Het antwoord op deze vraag moeten wij aldus formuleeren: a priori zoude men het bestaan van een menschenoffer niet onmogelijk mogen achten bij den cultus eener godin, die de Oudheid hardnekkig met de Taurische en Brauronische Artemis vereenzelvigt. [1]) Over het menschenoffer bij Brauron [2]) (Halae), later door een onschuldiger ceremonieel vervangen, heerscht eene communis opinio. Er is dus reden om voorzichtig te zijn en niet te boud te verwerpen, hoe onzeker het concludeeren op zulk eene zwakke basis ook zij. Wie echter de geeseling met Pausanias zou willen *afleiden uit* een menschenoffer, loopt beslist een dwaalweg op. Men heeft namelijk vergeten te wijzen op het volgende onomstootelijke feit: *de geeseling der knapen is geen inhaerent deel van den dienst der Orthia.* Terwijl deze dienst toch *ook buiten Sparta* bestond, in Argolis, [3]) te Megara [4]), te Epidaurus, [5]) in Elis, [6]) in Arkadië, [7]) te Byzantium, [8]) te Athene, [9]) op Thera, [10]) — men ziet op genoeg plaatsen [11]) — vindt men nergens buiten de grenzen van het Spartaansche stadsgebied van zulk eene knapengeeseling éénig gewag gemaakt. De Oudheid kent de geeseling slechts te Sparta, *als een Spartaansch gebruik* en denkt er zelfs niet aan er elders naar te vragen. Als dus Pausanias spreekt van Lykurgus' ingrijpen in het ritueel door Delphi, dus door de godheid, ingesteld, dient men, meenen wij, dit te verstaan als eene *innovatie op een bestaand lokaal gebruik*, *onder invloed van den*

[1]) Paus, l. l.
[2]) Eurip. Iph. Taur. 1450 vg.
[3]) Paus. II, 24, 5.
[4]) Deiml. Leleg. 179, 23. C.I.G. 1064.
[5]) Cavvad. Fouill. d'Epid. I, 38.
[6]) Schol. Pind. Ol. III, 54, (Didymus.)
[7]) ibid. Hesych. s.v. Orthosia.
[8]) Herod. IV, 87. Hesych. Mil. Const. 16.
[9]) Schol. Pind. Ol. III, 54 (Ceramicus). C. I. A. 4 Suppl. 2, 1663 c. p. 266 (Piraeus).
[10]) I. G. Ins. M. Aeg. III, 415.
[11]) in Mysië [Plut.] de fluv. 21, 4.

Spartaanschen staat. Eene verandering dus van lokalen aard. Doch eene wijziging *waarvan*? Van een menschenoffer? Geenszins; te Sparta laat zich evenmin als waar ook het verklaren, hoe het *dooden* van *één* kon overgaan in het *geeselen* van *velen*. Als te Halae in Attica de priester met een scherp mes even den hals van een mensch raakt en enkele bloeddruppels te voorschijn springen, begrijpt ieder hoe eene schijnvertooning eene ritueele slachting vervangt. Doch het slachten van *één* individu te vervangen door het ten bloede ranselen van *alle* ephében, zou van een verfijnden zin tot wreedheid getuigen, dien wij vreemd achten aan het robuste lykurgische Sparta. „Wij zijn hier ook niet op het terrein van een mystisch orgiasme, noch van pathologische verschijnselen als bij de Flagellanten", ook niet op dat van de tragische romantiek over slavenhalers.

Heeft er dus zoowel te Sparta als elders een menschenoffer voor de Orthia bestaan — wat wij noch kunnen noch willen betwisten — dan is het dáár zoo goed als elders in den loop der tijden door een dierenoffer vervangen of geheel afgeschaft. *Daarnevens* kwam dan *te Sparta, door ingrijpen van den staat*, een *lokaal gebruik op den voorgrond*, dat mede aan den bloeddorst der Orthia scheen te voldoen. Het geciteerde verhaal uit Pausanias is, zooals het daar ligt, toch reeds onaannemelijk. Luisteren wij slechts scherp. Voor het altaar der Orthia geraken door waanzin de burgers van vier wijken in onderlingen strijd; velen vallen; pest sleurt de overigen in het graf. Nu treedt de godheid straffend op en legt eene jaarlijksche boete op. Ge vraagt: waarom die boete, nu allen door elkanders hand of door pest reeds vielen? En aan wien werd de boete opgelegd? Soms aan de inwoners der vijfde wijk, die niet mede hadden geraasd? De fout van Pausanias is deze, dat hij goede overleveringen tot een samenhangend geheel *causaal* wil verbinden. Nemen wij de loutere gegevens en snijden wij de causale verbindingen weg, dan biedt zich de oplossing van zelf. Om dit duidelijk te maken moeten wij verwijzen naar eene tot dusverre buiten het debat gelaten plaats bij Plutarchus,

naar eene door de critiek ten onrechte verdachte plaats uit Xenophon en naar een voorbijgezien lyrisch fragment.

Eerst echter moeten wij een standpunt hebben ingenomen tegenover de nieuwste verklaring der knapengeeseling, die door J. G. Frazer uitgesproken, door Thomsen overgenomen en uitgebreid, thans door Nilsson's verdienstelijk boek over de Grieksche feesten algemeene gangbaarheid dreigt te erlangen. (Zie echter Gruppe in Jahresb. üb. d. lit. z. Ant. Myth. '98—'05, p. 417).

Van Frazer [1]), den schrijver van The golden Bough, was het te verwachten, dat hij verklaring zou zoeken bij gebruiken van heden ten dage nog ongecultiveerde volkeren. Hij vond dan ook bij Bechuanen [2]) en bij Noordamerikaansche Indianen [3]) een naar het hem voorkwam analogen ritus, een inwijdingsceremonie, eene religieuse zuivering toegepast op knapen. Deze leven een maand of zes in afgezonderde hutten, worden herhaaldelijk en zonder genade gegeeseld, zóó dat de kenteekenen nablijven, en verdragen dit alles met absolute ongevoeligheid. Geen jongeling mag huwen zonder deze beproeving te hebben ondergaan. Frazer oordeelt dat elke gedachte aan harding hier vreemd is.

Over zulke inwijdingsgebruiken nu heeft uitvoerig gehandeld Dieterich in zijne Mithrasliturgie. Hij zegt pag. 158: „dass häufig solche Riten der Einweihung bei der Pubertätsfeier der Knaben ihre Stellung haben, zeigt besonders deutlich, wie auch hier der den Wilden geheimnissvolle Vorgang der Entwicklung als ein Sterben und eine Wiedergeburt angeschaut wird''. Eene uitbreiding dezer opvatting gaf Thomsen, [4]) die

[1]) Pausan. Comm. ad loc. Golden Bough III p. 422—446.

[2]) Vgl. E. Crawley, the Mystic Rose p. 311: „Bamangwato girls at puberty go about in bands and beat boys of their age with whips. The latter are not considered men until they have endured this ordeal without flinching. The girls also in their turn have to endure certain ill-usage from the boys. At the feast to celebrate the puberty of a Mura-boy men and women beat each other with whips until the blood comes.''

[3]) Catlin, Letters and Notes on the N. A. Indians I p. 157[2].

[4]) l. l.

op grond der meening, dat de in lygostakken gehulde Orthia op een „Baumkultus" duidt, tot de uitspraak kwam: „Bei der Orthia haben wir also einen mit Peitschungen verbundenen Baumkultus und es ist somit natürlich sich zu Mannhardt zu wenden; es wird nunmehr klar, dass die διαμαστίγωσις mit den Sitten, die er als „Schlag mit der Lebensrute" bezeichnet hat, ganz gleichbedeutend ist."

„Ganz gleichbedeutend"! Zeker, wij kennen uit Mannhardt's Wald-und Feldkulte p. 251 vg. dat gebruik, waarbij menschen, dieren, planten op verschillende tijden des jaars met een groenenden tak geslagen worden om krachtig, gezond, vruchtbaar te worden. Meestal is het een berken- of wilgentak, die knoppen draagt. Men zet hem wel in warm water om hem te doen ontluiken, want de spreuk is: „Frisches grün, langes Leben"; hoe bladerrijker de tak des te rijker aan runderen de heer. De kracht uit den levenden tak gaat op den geslagene over. Voornamelijk, zegt Mannhardt (pag. 281), wordt op het slaan van meisjes en vrouwen door de mannen gewicht gelegd. Hij wil dan ook het typische woord voor dit slaan füen d.i. fuden verklaren als verbum denominativum van vüd en overzetten met muliebria virga contingere (p. 256). Bij Königsgrätz wachtten meisjes met versierde takken onder haar schort de jongens af en sloegen hen, tenzij de jongens voor appels de slagen afkochten. Elders gaan jongens rond met takken vol palmkatjes, waarmede de meisjes geslagen worden. Ook boomen krijgen slagen. Een enkele maal zien wij, bv. in Noord-Tirol, de zweep gebruiken, doch een zweep waaraan meer dan vijftig Bretzeln hangen.

Het moet Thomsen onder het bestudeeren dezer uitgelaten dorpsgewoonten toch een oogenblik bang om het hart geworden zijn, alvorens hij zijn „ganz gleichbedeutend" neerschreef. In Duitschland een min of meer *lascief* spel tusschen de *beide* sexen, soms in ruwheid ontaardend, doch meerdere keeren de aandacht der kerk- vorderend om te groote *dartelheid* te beteugelen. De groenende takken worden als dragers van vruchtbaarheid voornamelijk tegen de *vrouwen* gekeerd; vol ontzag

voor de levenssappen, de geheimzinnige kracht, vat men de takken niet met de hand, doch met een reinen doek aan (bij Gilgenburg). Ook in de voorbeelden uit het leven van negerstammen, geciteerd bij Crawley in The mystic Rose, spelen de vrouwen minstens eene *secundaire* rol. Te Sparta daarentegen, waar toch blijkens ondubbelzinnige overleveringen ook de meisjes aan de Orthia hare vereering bewezen, is bij de διαμαστίγωσις van *vrouwen* nimmer sprake. Jongens worden met stokken en *zweepen* geslagen en de zoogenaamde „levenbrengende slag" laat er menigeen op de plaats dood achterblijven. En moet dan degeen, die aan dit hemelsbreed verschil met geloken oog voorbijgaat, zich ten slotte ook niet eens afvragen, waarom, zoo de slag met de levensroede zulk eene opvallende uiting van het wezen der Orthia was, waarom dan toch de godin slechts op *ééne* plaats hare zegenende slagen vallen liet en op *acht* andere plaatsen haren aard zóó verloochende? Hoe groot de verscheidenheid in ritueel ook zij, wat te Sparta het meest charakteristieke *in den dienst* der Orthia zou zijn geweest, had elders, waar de godin ook werd gediend, niet ten eenenmale kunnen ontbreken. De Oudheid nu kent de διαμαστίγωσις als iets *speciaal Spartaansch*. Hiermede is de theorie door Thomsen verdedigd veroordeeld.

Gaan wij thans over tot hetgeen de Oudheid zelve tot verklaring biedt.

Plutarchus in het leven van Aristides c. 17 schrijft: „de zelfbeheersching der Spartanen — wij zijn in den slag bij Plataeae — was bewonderenswaardig; zij stonden daar zonder een schot te lossen op de naderende Perzen, doch wachtende op het door de godheid gewilde moment en op het teeken van den veldheer lieten ze zich in het gelid neerschieten. Sommigen zeggen dat, terwijl Pausanias op korten afstand zijne offeranden bracht (om den wil der goden te leeren kennen) een troep Lydische soldaten hem op het lijf viel, de offerstukken van het altaar stal of dooreen wierp; dat hij en degenen die bij hem waren, ongewapend zijnde, met stokken en zweepen er op los sloegen. Weshalve ook nu nog als

imitatie van die bestorming het geeselen plaats vindt van de epheben om het altaar te Sparta gevolgd door den zoogenaamden optocht der Lydiërs." „*διὸ καὶ νῦν ἐκείνης τῆς ἐπιδρομῆς μιμήματα τὰς περὶ τὸν βωμὸν ἐν Σπάρτῃ πληγὰς τῶν ἐφήβων καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν Λυδῶν πομπὴν συντελεῖσθαι.*"

Dezelfde Plutarchus zag *met eigen oogen*, blijkens zijne getuigenis in het leven van Lykurgus c. 18, hoe te Sparta op of bij Orthia's altaar vele knapen onder zweepslagen [1]) omkwamen. Hij heeft met honderden anderen deze barbaarschheid aanschouwd *en er geen religieus gebruik in gezien*, doch eene nabootsing van de altaarbestorming te Plataeae, waar Pausanias met zijn schaar door zweepslagen de stormende Lydiërs, die het altaar kwamen plunderen, verjoeg.

Wij kennen den wijze van Chaeronea genoeg om te weten, dat ook hij, met zijne zegslieden, voor de verleiding bezwijkt oude gebruiken uit historische feiten af te leiden. Zoo bv. brengt hij het offer door de Atheners in de maand Boëdromion gebracht aan Apollo, den helper in strijd, in verband met den, voor hem ten minste, historischen slag door de Atheners onder Theseus geleverd tegen de Amazonen. [2]) Zoo zocht men verband tusschen de viering van het feest der peloponnesische Artemis Karyātis en den slag bij Marathon. [3]) Buiten kijf heeft het feit, dat te Sparta het Orthiaschouwspel besloten werd door een *optocht der Lydiërs* — om welke redenen deze dan ook aldus heette — de menschen er toe gevoerd in het bijzonder aan de Lydiërs te Plataeae te denken. Wij apprecieeren het valsch vernuft, doch zenden de vondst beleefd terug.

Wat wij evenwel niet mogen afwijzen, doch met dank aanvaarden, is het navolgende: als Plutarchus te Sparta bij den tempel gezeten en aanschouwende wat daar bij het altaar plaats greep, denken kon aan eenige, om het even welke, historische *altaarbestorming*, waarbij de eene partij storm liep, de andere

---

[1]) vg. Plut. Inst. Lac. 239D.
[2]) c. 27.
[3]) Ahrens, Bucol. gr. 2 p. 4.

met zweep- en stokslagen de aanvallers ranselde; indien het schouwspel bij het Orthia-altaar een ἐπιδρομῆς μίμημα, d.i. nabootsing eener charge, kon heeten, *dan moest er toch eene factische gelijkheid zijn*. Gesteld dat daar bij het altaar een paar knapen door evenveel beulsknechten werden afgestriemd, dan kon dit folterwerk toch nimmer, zelfs den phantasierijksten atthidograaf nog niet, verleiden om uit te roepen: „ziet hier den stormloop der barbaren te Plataeae en den onwankelbaren moed van Pausanias". Zulks zou aan krankzinnigheid grenzen. Onafwijsbaar is de conclusie, dat wie iets met eene ἐπιδρομή vergelijkt, ook een tooneel van dien aard voor oogen moet hebben gehad. Dat de slotoptocht die der *Lydiërs* heette, kan de vergelijking niet wettigen. Die optocht en de gebeurtenis daarvóór zijn verschillende dingen.

Eenigermate verrast door deze uitkomst vragen wij: „doch is er dan in de overlevering nog eenige aanwijzing, dat bij Orthia's altaar eene ἐπιδρομή, een kamp tusschen twee partijen plaats vond?" Het antwoord luidt: „zelfs meer dan eene aanwijzing!" Want lazen wij bij Pausanias niet, dat toen na de vondst van het wonderbare Orthiabeeld de bewoners van vier Spartaansche wijken daar kwamen offeren, deze menschen als door plotselingen waanzin bevangen op elkander aanvielen, streden en tal van dooden achterlieten? Mogen wij gissen, dat hierom slechts van *vier* wijken — en niet van vijf — sprake is, wijl twee *gelijke* partijen tegenover elkander stonden?

Het motief van den waanzin is in het verhaal van den Periegeet al heel averechts te berde gebracht. Plotselinge psychische storingen treden volgens de oude sagen op, waar menschen tegen den wil der godheid handelen, de macht van den god miskennen, den god door ongepaste handelingen beleedigen. Zoo werden de Proitiden, wijl zij Hera's beeld bespotten of Dionysos' τελεταί versmaadden, tot razernij gebracht en verloren de frischheid harer jeugd. Het schijnt een waanzin van erotischen aard geweest te zijn, waarvan Artemis Hemerasia haar genas. (Gruppe Hdbk. 1273[4]).

In het verband onzer beschouwingen is belangwekkender het

volgende voorbeeld te lezen bij Herodotus (V, 85): De Atheners trachtten van het eiland Aegina de beelden te rooven van twee godheden Damia en Auxesia. Onwrikbaar bleven echter de beelden staan. Nu slaan zij er touwen omheen en beginnen uit alle macht te trekken, als op eenmaal de donder rolt en de aarde schudt. De Atheners worden hierdoor ontzind, vallen op elkander aan, als waren zij vijanden, en dooden elkander op één na. Hier is alles begrijpelijk; de waanzinnige verblinding is eene straf voor gebrek aan godsvrucht. Stellen wij hiernaast het gedrag der Spartaansche vromen, die eerbiedig aan de nieuwe godheid offers komen brengen: ook dezen vernietigen in waanzin elkander. Waarom? Onverklaarbaar raadsel! Doch neen, men heeft hier de zaken op den kop gezet. Wijl toch het doen der strijdende wijkgenooten aan den lateren beschouwer onverklaarbaar voorkwam, werd *ter explicatie* het bekende motief binnengevoerd, al mocht ook de logica er bij glimlachen. Letten wij slechts op de beide heroën Astrabakos en Alopekos, die het Orthiabeeld vonden en bij den aanblik waanzinnig zouden zijn geworden. Wat deden zij wel? Vlogen ook zij elkander aan? Maar waarom zijn het juist *twee* heroën, die het beeld vinden en dan doen, wat later de menschen deden? Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat wij hier de schutspatroons der strijdende partijen hebben. Naar Astrabakos heette de eene partij, die der *muilezels* (ἀστράβη) de andere, die der *vossen*. Door den enkelen aanblik toch der Lygodesma geraakte niemand tot razernij. Wil men het bewijs? Naar het bekende verhaal bij Athenaeus (XV, 672) was er ook op Samos eene Lygodesma — wij komen op deze terug. — Zeeroovers trachtten haar beeld te rooven. Hier voorzeker verwacht men een afloop als op Aegina. Doch neen; het schip wil niet verder, de roovers worden bang door dit wonder, zetten het beeld aan wal en varen heen... gezond van zinnen.

Het staat dus vast, dat te Sparta bij het Orthiaschouwspel twee partijen elkaar bestreden. Thans kan ook dat schouwspel met één naam worden aangeduid, een' naam waarmede Her-

mann Usener eene reeks voorbeelden uit verspreide deelen van Europa voor goed heeft gestempeld: „Caterveustrijd.” Catervae is de antieke benaming voor elkander bestrijdende, in straatgevechten gewikkelde, buurtschappen. Suetonius zegt van Augustus (c. 45): „sed et catervarios oppidanos (studiosissime spectavit) inter angustias vicorum pugnantes temere ac sine arte.” Horatius vraagt (Ep. I, 1, 49 vg.): „Quis circum pagos et circum compita pugnax magna coronari contemnat Olympia?”

Wie Useners verhandeling „der Stoff des griechischen Epos,” of zijn artikel „Heilige Handlung” in het Achiv für Religionswiss. (1904) opslaat, zal daar genoeg ter instructie vinden. Hier volsta een enkel voorbeeld [1]):

---

[1]) Bij de namen der catervenleiders Astrabakos en Alopekos merken wij — ook in verband met den naam Orthia — op: de namen *ezel* en *vos* wijzen naar de omgeving van Dionysos, den god, dien wij telkens in vereeniging met Artemis aantreffen (Gruppe Hdbk. p. 1285). Maenaden bereden den ezel in Dionysos' optochten. Het dier is van ithyphallische natuur; men herinnere zich den Typhon-Seth met den ezelskop en den ezelsdaemon (vgl. den heros Astrabakos in het bekende verhaal bij Herodotus VI, 69) Midas. Verleidelijk is zeker Crusius' emendatie op Pind. Pyth. IX, 36 (55): γελᾷ δ' ὁρῶν ὕβριν ὀρθίαν κνωδάλων in γελᾷ δ' ὁρῶσ' ὕβριν Ὀρθία κνωδάλων, waardoor de ezel direct met de Orthia in verband wordt gebracht. Doch ook de vos voert ons tot Dionysos; men denke aan D. Bassareus of Bassarios en aan de vossenvellen βασσάρας Λυδίας ποδήρεις in Aeschylus' Edonen. — Een Astrabikonlied bij Proclus, Verg. Ecl. introd. — Gruppe Hdbk. 1284[2] wijst op Dionysos Orthos te Athene (Athen. II p. 38c) en acht beide godheden niet te scheiden. Een Asklepios Orthios in Epidauros vermeldt Cavvad. Fouill. d'Epid. XXXVIII, 147, 155. Over naamsafleiding der Orthia zie Gruppe l.l. De naam komt voor in de volgende vormen: Ὀρθία, Ὀρθείη, Βωρθέα, Ὀρθωσία, Ϝορθα<ία?>, Ϝορθεία, Ϝορθασία, Ϝροθαία (A. B. S. XIII, p. 115). Prof. Kern neemt aan $\sqrt{\ }$ ṛdh naast $\sqrt{\ }$ vṛdh; de Ouden verklaarden: ὅτι ὀρθοῖ τὰς τικτούσας (dus eene *Locheia*; men vond bij het heiligdom der Orthia een Eileithyia-kapel A. B. S. XV, p. 21); Hartung (Rel. d. Gr. III, 183) dacht aan het *luide roepen* der kraamvrouwen; Welcker (Gr. G. I, 584) dacht aan de *rechtopstaande* ξόανα (doch deze eigenschap hebben bijkans alle ξόανα, zelfs als zij een vischstaart hebben gelijk de Eurynome; cf. Paus. III 39, 5 over het ὄρθον ἄγαλμα van Artemis Σωτείρα); K. O. Müller (Dor. I p. 386), Curtius (Arch. Zeit. XI, 1853 p. 151) spreken van een *phallischen natuurdienst* (vg. Schreiber b. Rosch. I, 586) en verwijzen naar de Gygaia van Koloëne (Strab. XIII p. 626); E. Gerhard (Arch. Zeit. V 1847 p. 77)

Volgens Pausanias [1]) had er een caterveenstrijd te Sparta plaats op den Platanenhof. Het terrein was omgeven door een gracht. Twee bruggen lagen daarover. Na een nachtelijk offer aan Enyalios traden 's middags de epheben in twee groepen

---

wil zelfs eene *ithyphallische godin*, wier phallos door lygos was verborgen (men denke aan de in den peloponnesischen Artemisdienst gebruikelijke λόμβαι Hesych. s. v. en aan de verklaring van Dionysos Orthos bij Athenaeus l. l.). Zie voorts Höfer bij Roscher M. L. s. v; Wide, Lak. Kult. p. 113 vg.; Nilsson Gr. Fest. 190 vg.. Zeus Ὀρθώσιος (als θεὸς ὀρθωτήρ bedoeld? vg. Pind. Pyth. I, 109) is bij Dion. Halic. II, 50 vertaling voor Juppiter Stator. Met de namen (W)orthasia, (W)orthaia voor oogen wordt het aanlokkend aan vormingen als Ἐκκλήσιος, Ἐκατήσιος, Πεντελήσιος, van locativi op -σι, te denken (Fick, Vorgr. Ortsn. 14), dus ook Orthosia van Ὀρθώ (vgl. Λητώ, Λατώσιοι: inwoners van een quartier te Gortyn naar den Leto-tempel). Schol. Pind. Ol. III, 54 zegt: Ὀρθωσία ἡ Ἄρτεμις παρὰ τὸ Ὀρθώσιον, ὅπερ ἐστὶν ὄρος Ἀρκαδίας en Orthosia heet eene plaats in Karië. De godin Ὄρθη of Ὀρθώ gaf dus eerst den naam aan de gemeente der Orthosioi en werd daarna evenzoo Orthosia genoemd. Wij achten de verbinding Dionysos Orthos en de Orthia (Orthe, Ortho) bedenkelijk. *Orthos* is toch bij Dionysos een adjectief ter aanduiding van den ithyphallischen toestand van Dionysos te midden van de Horen, terwijl Orthia niet een epitheton is van Artemis, doch eene met Artemis één-gedachte godheid, die van ouderen oorsprong was dan de homerische-cultuurgoden en ook wel Parthenos heet (Inscr. n°. 2134; A. B. S. XII p. 353; cf. Athen. XIV, 646 A — met de daar vermelde „borst"vormige koeken van het Orthiafeest vergelijke men de Samische psaistá en de Ephesische multimammia — en Arist. Lys. 1262 πάρσενε σιά!). Dat nu eene *vrouwelijke* godheid ooit het *nomen proprium* „Erecta" zou hebben gevoerd, kan ook de Artemis Priapina bij Plut. Luc. 13 niet waarschijnlijk maken, wijl deze eenvoudig heet naar de milesische colonie Priapos in Troas. Moet de naam Orthia uit het grieksch worden verklaard, dan zouden wij nog het liefst de overlevering bij Pausanias volgen: „wijl de *lygostakken* het beeld *rechtop hielden*" (III, 16, 9), eene verklaring, die wint door de beschrijving der Samische Tonaia. Daar toch houden de van weerzijds aangetrokken en omwonden takken het beeld tegen den hollen boom *rechtop* gelijk de τόνοι het op het schip den mast doen. Athenaeus noemt den hollen lygos een θωράκιον, wat tevens de naam is van de mastkorf aan boord (XI, 475 A; XIV, 672 D). Eene vraag is, of wellicht oorspronkelijk het beeld *bovenop* een uitgeholden stam kwam te staan gelijk de ἠλακάτη aan boord op het θωράκιον. Dan zou de benaming der in evenwicht houdende takken als τόνοι nog frappanter zijn. Men verklaart de Tonaia gewoonlijk als een bruidsfeest, waarbij de godin in het geboomte haren gemaal ontvangt (Nilsson p. 46). Wellicht zou men in dit verband van feiten mogen

[1]) III, 14, 8.

geschaard, met Achilles en Enyalios respectievelijk tot schutspatroons over de bruggen op het erf elkander tegemoet. Met handen en voeten, vuisten en tanden werd er gestreden. Men drong elkander in het water. Zelfs werden volgens den Periegeet den strijdenden de oogen uit het hoofd gehaald. Lucianus en Cicero[1]) noemen dezen strijd onmiddellijk naast de geeseling bij de Orthia. Een ieder merkt op, dat ook hier de partijen zich elk onder een schutspatroon stellen.

Op den zevenden van de maand Artemisios stroomde de bevolking van Antiocheia naar de voorstad Meroë om het schouwspel te genieten, dat het middelpunt van het feest vormde. Iedere phyle der stad zond een vertegenwoordiger naar het vuistgevecht, dat ter eere van de godin met grooten ijver gehouden werd.[2]) Merken wij hier op, dat het aantal strijders beperkt is en daardoor ruimere gelegenheid geboden wordt het volhardingsvermogen van elken kampioen rustiger te schatten. Usener, wien de beteekenis van de woorden van Plutarchus in Vita Aristidis schijnt te zijn ontgaan, zag toch

---

wijzen op bekende Gortynische munten (Head H. N. p. 394), waar Europa boven in een boomtronk tusschen de takken gezeten Zeus, als adelaar, ontvangt en met hem cohabiteert. Dat ook de Orthia vogelvormen aanneemt is uit de te Sparta gevonden plaquettes waarschijnlijk en bracht J. Harrison er toe in haar jongste werk Themis p. 114 van de Orthia te zeggen: „she is all bird". Te Sparta kon dan Orthia's gemaal Dionysos (δενδρίτης?) zijn geweest. Over de gevleugelde Artemis handelt zeer uitvoerig Gruppe Hdbk. p. 1301[4]. — Samos heette Parthenia; over de verbreiding van den naam Parthenos langs de Aegaeïsche zee, als naam eener voorts onbenoemde godheid, op Thera, Leros, Halicarnassos, Taurische Chersonnesos; als bijnaam van Athena, Hekate, Dike, Aphrodite, Hera; als cultusnaam van Athena te Assos, zie Höfer bij Roscher s. v.; Maass, Herm. XXV, 400; Wide L. K. p. 130; Preller-Rob. Gr. Myth. I, 329 aant. 1. — Of de Orthia met een boog gedacht werd, is op grond van Lyk. Alex. 1331 niet uit te maken. Dat de πότνια θηρῶν eene gewichtige plaats heeft in heel de Aegaeische kultuur is bekend. Zie b.v. Malten, Kyrene p. 72 vg.

[1]) Anach. 38. Tusc. Disp. V, 27.

[2]) Liban. I p. 236 (R.). N. B.: μανίᾳ δὲ τὸ πρᾶγμα ἔοικε τῇ θεῷ χαριζομένων). Tijd: voorjaarsnachtevening; tot in de 4e eeuw na Chr. Usener Arch. f. Rel. 1904 p. 306.

met zijn divinatorisch talent gelijkheid tusschen dezen kamp en de Spartaansche διαμαστίγωσις.

Wie voorbeelden zoekt buiten den klassieken bodem vindt er vele bij Mannhardt. [1]) Bv.: De Zondag Invocavit droeg naast den naam van *dimanche des brandons* ook dien van *behourdiz* naar het woord *behourd* d.i. kampspel (m. lat. behordium; m.h.d. buhurt), waarbij twee scharen op elkaar indrongen en met zwaard, schild en speer, of ook met knots en staf (borda) elkander bevochten. Wie meenen mocht, dat te Sparta door den strijd in den Platanenhof een andere soortgelijke strijd is uitgesloten, houdt er geen rekening mede, dat ook elders, bv. bij Luzern (Mannh. l.l. p. 550), zoowel op Vastenavond, als met Paschen en met Pinksteren, schijnkampen werden geleverd. In Brabant verdeelde men zich in twee legers, die met elkander een strijd aangingen, in dier voege, dat de eene partij het dorp bezette en verdedigde, de andere het belegerde en *bestormde* (p. 551). Hier hebben wij zeer treffend een analogon van de Spartaansche *bestorming*; ἐπιδρομή. Tevens mag niet onvermeld blijven, dat in Duitschland naast den kamp voorkwam *het rondgaan met den ploeg* (das Pflugumziehen) „von ausgesucht schönen Mädchen dahergezogen" (p. 556). Welnu, ook dit gebruik treffen wij op het Orthiafeest aan blijkens de woorden van den dichter Alkman in diens aan de Orthia gewijden maagdenzang: 'Ορθίᾳ φᾶρος φεροίσαις „terwijl wij meisjes aan Orthia den ploeg brengen." Nadat toch door gevonden votiefzuilen onomstootelijk vaststaat, dat aan de overwinnaars in de agonen ter eere van de Orthia *sikkels* werden vereerd als prijs, (Preger Ath. Mitt. XXII p. 334) kan er aan de door Sosiphanes, Alkmans antieken commentator, medegedeelde verklaring φᾶρος = ἄροτρον moeilijk meer getwijfeld worden. Wij hooren toch ook, dat de Spartaansche Artemis — met welke de Orthia werd vereenzelvigd — Εὐλάκεια heette en volgens Hesychius was εὐλάκη = ἄροτρον (vgl. het orakel bij Thuc. V, 16 ἀργυρέᾳ

[1]) Wald- u. Feldk. p. 549. Du Cange s. v. bordae.

εὐλάκᾳ εὐλαξεῖν = ploegen met de zilveren schaar. Schol. ad loc. Phot. lex. εὐλάχα).

Een catervenstrijd noemt ook Herodotus, waar hij gewag maakt van den strijd tusschen de libysche maagden onder de Ausen. Ook daar vallen dooden, die ψευδοπάρθενοι heeten. [1]) Doch het is niet noodig Griekenlands kusten te verlaten om zulke kampstrijden tusschen vrouwen te ontmoeten, die elkander met geeselslagen te lijf gaan. Zóó toch geschiedde op het Skiëreia-feest te Alea in Arcadië binnen het domein van Dionysos en van eene Ephesische Artemis, op last van een delphisch orakel. Onze zegsman, Pausanias [2]) vergeet niet op de gelijkheid van dit spel met hetgeen er bij de Orthia te Sparta plaats had te wijzen. Aangezien de Skiëreia een *triëterisch* feest zijn, is hier de verklaring van *den slag met de levensroede* al hoogst onwaarschijnlijk. Een catervenstrijd kon lichter een jaar overslaan, dan dat de vruchtbaarmakende slag uitbleef.

Genoeg voorbeelden van den door Mannhardt betitelden *Scheinkampf beim Mitsommerfeuer*, door Usener genoemd *Kampf zwischen Sommer und Winter*. Onnoodig met Nilsson [3]) aan deze benaming te tornen op grond van zijn argument „dat de strijd ook voorkomt in streken, waar de winter ontbreekt". Nilsson vergat hiervan een voorbeeld te noemen, wat hem moeilijk zou zijn geweest, wijl het tegengestelde van een zomergetij gewoonlijk voorkomt, al zij het dan ook geen winter met sneeuw en ijs. De verklaring door hemzelf gegeven, als zou de catervenstrijd zijn eene ritueele voorbereiding tot den oorlog, is met de velerlei dorpsgebruiken bij Mannhardt vermeld voor oogen, al zeer weinig aannemelijk. Evenwel, ons probleem gaat buiten dit vraagstuk om. Wij veroorlooven ons nog één voorbeeld, wijl dit de oplossing van ons vraagstuk nogmaals een stap verder brengt.

In Elis kende men *het college der zestien vrouwen*, die twee

---

[1]) IV, 180.
[2]) VIII, 23.
[3]) Gr. Fest. p. 402 vg.

scharen vormden, de schaar van Physcoa en die van Hippodameia. Zij leverden onder deze patronessen elkander slag; doch zeer merkwaardig mag heeten, dat de schare van Physcoa uit eene wijk stamde *Orthia* genaamd, waar dus onze godin vereering genoot. Nu brengt mythologische traditie de patronesse Physcoa in nauw verband met Lokros een Karisch-lelegischen vorst [1]). Zulk eene bij Hesiodus (fr. 115 Rz.) en anderen voorkomende mededeeling zal minder op twijfel stuiten, als men slechts rekening houdt met het feit, dat op het eiland Samos eene godheid werd gevonden, wier beeld evenals dat der Orthia met lygostakken was omwonden; ook zij heette Lygodesma en zou geboren zijn onder een lygosboom. Goede Samische traditie nu meldt, dat haar dienst van *Karischen* oorsprong was. De tekst bij Athenaeus luidt [2]) (bron is Menodotus van Samos): „Admete dochter van Eurystheus vluchtte uit Argos en kwam naar Samos en toen zij daar de epiphanie der godheid gezien had en zich dankbaar wilde betoonen voor hare redding, nam zij de zorg op zich voor het heiligdom, dat er nu nog is maar vroeger gesticht was door de Leleges en door de Nymphen.

---

[1]) Vürtheim, de Aiacis origine etc. p. 94; over Kariërs op Samos, zie bij Malten J. A. I. p. 215[2]: Asios, poëta Samius, over den lelegisch-karischen koning Ankaios (vgl. P. Friedländer, Herakles p. 70). Van het Samische Herafeest — Hera drong hier in de plaats eener oudere godheid, der Lygodesma — geeft Asios (fr. 13 Kinkel) eene beschrijving. Opmerking verdient, dat Asios uitvoerig vertelt van weelde in haardracht, gulden hoofdsieraden, schitterende armbanden der feestvierende vrouwen; men herinnert zich Alkmans woorden in het Spartaansche Parthencion: „het Spartaansche meisjeskoor heeft geen pracht van purper, noch fonkelende armbanden, noch Lydische hoofdbanden, noch weelde van lokken, doch de koorleidster maakt dit alles goed." Men heeft verzuimd Asios' fragment bij de verklaring van het Parthencion aan te halen. De woorden van Plutarchus „ἡ τῶν Λυδῶν πομπή" worden verklaard door Polyaenos' (Strat. I, 23) mededeeling over het Samische feest: ἐν ᾗ μεθ' ὅπλων ἐπόμπευον; voorts houde men in de gedachten, dat de eene Spartaansche schare die der vossen heette en waarschijnlijk getooid was met βασσάρας Λυδίας ποδήρεις (zie noot p. 49[1]), ten minste bij den optocht. — Physcus is eene stad in Karië, zie Diod. Sic. 14, 83; eene stad in Lycië heet Physcia, zie Steph. Byz.; Physca eene in Macedonië, zie Thuc. II, 99.

[2]) Athen, XV p. 672. Zie Nilsson Gr. F. p. 46 vg.

De inwoners van Argos op het bericht daarvan verstoord kochten Tyrrheensche zeeroovers om het godenbeeld te rooven, opdat Admete hierdoor in ongelegenheid bij de Samiërs zou geraken. De Tyrrheners nu landden en togen aanstonds aan het werk: daar de tempel toen nog zonder deuren was, roofden zij gemakkelijk het beeld, brachten het naar de kust en wierpen het in hun boot. Evenwel, na het anker te hebben gelicht konden zij, hoewel de roeispanen gebruikende, niet wegkomen. Meenende dat hier de wil der godheid uit sprak, brachten zij het beeld weer aan den wal en er koeken voor bereid hebbende gingen zij onder groote vrees weg. Toen nu Admete 's morgens-vroeg de verdwijning van het beeld had gemeld en men ging zoeken, vonden sommigen het op het strand, maar geloovende — zij waren immers maar *Kariërs* — dat het beeld zelf was weggeloopen, duwden zij het naar een hollen *lygosstam* (πρός τι λύγου θωράκιον ἀπερείσασθαι) en de *langste takken weerzijds naar zich toe getrokken hebbende omwonden zij het beeld er mede.* Daarop kwam Admete het beeld losmaken, reinigde het en liet het weder op zijn voetstuk zetten. Vandaar het feest, waarbij men het beeld naar het strand brengt, het verbergt (? of reinigt?) en het koeken voorlegt. Het feest heette Tonaia, omdat het beeld zoo stevig was omwonden door hen, die het terugvonden (ὅτι συντόνως συνέβη περιειληθῆναι τὸ βρέτας)". Zeggen wij liever: omdat het beeld geregeld op het feest met de gespannen takken, τόνοι, werd omwonden.

Terwijl men te Sparta spreekt van het met lygos *reeds* omwonden beeld, zien wij hier, hoe het onder een hollen boom wordt opgesteld — zooals ook te Ephesus eenmaal geschiedde naar Callimachus' verhaal (Hymn. Dian. vs. 237 vgg.) — *en nog omwonden wordt.* Volgens Pausanias (VII, 4, 4) was de godheid onder een lygos geboren en volgens Plinius was het beeld der Ephesische Artemis uit lygoshout gesneden (N. H. XVI, 40, 70). Nicaenetus, de Samische dichter, noemt lygos τὸ ἀρχαῖον Καρῶν στέφος en eene karische plaats bij Alabanda heette Orthosia. Men begrijpt, dat er te Sparta, op Samos, bij Ephesus, sprake is van eene vóór-helleensche godin, die

later met godheden uit den homerischen kring werd vereenzelvigd. Bosanquet in zijn overzicht van de opgravingen in den Orthiatempel te Sparta heeft niet vergeten den vinger te leggen bij de groote overeenkomst van vondsten in Ephesus en op Samos [1]).

Ten slotte om den cirkel te sluiten, die ons van Sparta naar Klein-Azië voerde, is er zelfs niet in een der merkwaardigste, schoon lastigste, stukken der Grieksche poëzie de herinnering bewaard gebleven aan een meisjesstrijd tusschen twee scharen op het eigen feest der Orthia? En dat wel in een poëem, welks maker onmiddellijk reeds door zijn naam van Sparta den blik doet wenden naar Klein-Azië: het Partheneion van Alkman den Lydiër?

Hoeveel bezwaren de interpretatie van dit gedicht ook biede, zelfs na de behandeling door Weil, Diels, Wilamowitz, Kukula, dat er sprake is van twee rivaliseerende koren, zouden wij met Diels willen aannemen, die bij Alkmans woorden: „de Plejaden toch treden met ons meisjes in den strijd terwijl wij aan de Orthia den ploeg brengen" aanteekent: „es herrscht seit Ahrens (Philol. 27, 611) die begründete Meinung unter den Pleiaden sei ein Gegenchor zu verstehen". [2]) Terecht wees Diels ook ter vergelijking op den strijd te Sparta tusschen de vrouwenkoren der Dionysiaden en der Leukippiden. [3]) Wat meer is, eene lakonische inscriptie [4]) leert, dat er in den keizertijd eene zekere cultusgemeenschap bestond tusschen de Leukippiden en de Orthia; de priester der Leukippiden en Tyndariden wijdde deze inscriptie aan de Orthia. Bij den naam Tyndariden herinneren wij ons, dat Theseus de Tyndaride Helena geschaakt zou hebben uit den Orthiatempel, waar zij aan den dans deelnam. [5]).

Genoeg thans en teruggekeerd tot den catervenstrijd der

---

[1]) A.B.S. XII p. 331 vg.
[2]) Hermes XXXI, 339.
[3]) Paus. III, 13, 9.
[4]) Bullet. dell' Inst. 1873 p. 188. Cauer Delect. [2]36.
[5]) Zie Wide Lak. Kulte p. 331.

epheben. Wat was nu het tastbare object van den kamp, van de bestorming en verdediging van het altaar? Dit leert Xenophon in de Rep. Lacedaem. II 9, waar wij lezen:

„Lykurgus het tot eene eer gemaakt hebbende zooveel mogelijk kazen te stelen van het altaar der Orthia droeg aan anderen op hen (d. i. de roovers) te geeselen; dit duidelijk willende maken, dat men soms door korten tijd smarten te doorstaan langen tijd eer en vreugde kan genieten en dat, waar snelheid van handelen noodig is, de trage het minste wint, doch de meeste ongemakken ondervindt.” Met dezen roof hebben de commentatoren geen uitweg geweten [1]); men begreep die berooving *van het Orthia-altaar* niet en meende, dat de „kazenroof” afgedwaald was uit den voorafgaanden zin, waar van de *κλωπεία* der knapen sprake is. Deze willekeurige omzetting van den tekst wordt weerlegd door drie argumenten. Ten eerste door Xenophons eigen betoog. Hij stelt toch *nevens* elkander twee verschillende zaken: hoe de *kinderen* bestraft werden, indien zij bij het stelen van voedsel werden betrapt en hoe de *jongelieden* door moed, volharding en vlugheid voordeel en eer kunnen winnen. Ten tweede leert Alkmans fragm. 34 Bergk[4], geciteerd bij Wide Lak. Kulte p. 131, *hoe de godin Orthia werd gedacht zelf kazen uit melk bereidend: τυρὸν ἐτυρήσασ μέγαν ἄτρυφον ἀργιφόνταν! — en wel uit λεόντειον γάλα, leeuwinnenmelk*, [2]) zoodat het niet bevreemdt kazen op haar altaar te zien en de daar geroofde kazen *als eene bijzonder krachtige gave van de godheid* door de jonge strijders konden worden op prijs gesteld. De afbeeldingen der godin opgegraven in het heiligdom te Sparta toonen haar ons meer dan eens door twee leeuwen geflankeerd. [3]) In de derde plaats wordt de passage uit Xenophon naar den inhoud gesteund en toegelicht door Plutarchus’ vermelde mededeeling aangaande

---

[1]) Zie ed. Schneider Oper. Xenoph. VI p. 21 Ann. 9. Wij lezen: *καὶ ὡς πλείστους.... τοῦτο δὴ δηλῶσαι [καὶ ἐν τούτῳ] βουλόμενος.... δηλοῦται δὲ καὶ ἐν τούτῳ ὅτι ὅπου* etc. Transposuimus *καί*.

[2]) Zie Roschers Lex. I, 565 (vgl. Wide).

[3]) A. B. S. XIV p. 63 vg.

de altaarbestorming. Welk tafereel toch schetst Xenophon? Een schaar epheben stond om het altaar geschaard waar de kazen, het werk der goddelijke handen „spijze die uitging van den sterke," lagen. Een andere schaar bestormde het altaar en trachtte, hoezeer de slagen striemden op de naakte lichamen, hoezeer het bloed uit de wonden opwelde — het bloed zoo welgevallig aan de sombere godin! —, de kazen te rooven. Wie *iets* wilde wegdragen moest reeds snel en gehard zijn, doch wie *de grootste heerlijkheid* wilde buitmaken — Xenophon spreekt toch van ὡς πλείστους ἁρπάσαι τυροὺς παρ' Ὀρθίας —, hij moest meerdere keeren de spitsroeden doorloopen. De overeenkomst met het tooneel geschilderd door Plutarchus: Pausanias en zijn gevolg met zweep- en stokslagen de barbaren werende, die het altaar wilden bestelen, springt in het oog. Nu eerst begrijpen wij, hoe Plutarchus bij de beschrijving van deze episode uit den slag van Plataeae moest afdwalen in den geest naar het tooneel in Orthia's tempel zelf aanschouwd. Onafhankelijk van elkander bevestigen elkaar de beide klassieke auteurs en vinden steun bij Alkman, den dichter der Orthiafeesten. Wij begrijpen nu ook, om welk *tastbaar* object de knapen der vier wijken, in twee partijen gesplitst, elkander bestreden: de buit, die de kracht beloofde van het der godheid welgevallige dier, de kaas uit leeuwinnenmelk gemaakt door zulk eene hand, was de beproeving en de zege waard. Dat na afloop der geeselingen de epheben in optocht aftrokken, de overwinnaars voorop, laat zich denken. Vgl. noot p. 54[1]. Dat deze optocht (in Alkmans dagen?) den naam van optocht der Lydiërs kreeg, zal niemand verwonderen, die in Alkmans Partheneion de vermelding van Lydische sieraden nadenkend opmerkte en die tevens kennis nam van de tastbare bewijzen van relatie tusschen Sparta en Klein-Azië door de opgravingen aan het licht gebracht.

Een aardig analogon van een catervenstrijd, die tot hoofdmotief heeft strijd tusschen zomer en winter, leven en dood in de natuur, doch die overgaat in een strijd om tastbare dingen, waarbij evenals te Sparta het *stelen* voorschrift wordt, biedt

Alb. Ostheide in een vervolgartikeltje op Useners Heilige Handlung. Had Usener reeds gewezen op catervenstrijd aan den Rijn bij het Sinte-Maartenfeest, Ostheide (Archiv für Rel. W. 1907 p. 156) voegt er eenige voorbeelden aan toe, waaruit wij zien, hoe de jongens uit één dorp, in *vier* „Honschafte" verdeeld, elkander een bitteren slag leveren en met list trachten elkanders hout voor het Martinsfeuer te stelen. Dan gaat hij voort: „op het Martinsfest te Kempen is eigenaardig het „Kuchenstehlen". Er worden toch overal bij dit feest pannekoeken gebakken; deze nu *mit viel Schlauheit zu stehlen ist ein Hauptvergnügen*, doch het schoonste is *„alle Kuchen gestohlen zu haben."* Het is, of wij Xenophon hooren, die van de kazenroof te Sparta verhaalt, hoe de grootste eer was weggelegd voor hem *„die de meeste kazen gestolen had."*

Wij wisten tot dusverre ook nog niet *wie* de slagen uitdeelde; wij wisten slechts uit de Scholia Platonica Ruhnkenii,[1]) dat eene priesteresse er bij tegenwoordig was. Nu begrijpen wij uit Xenophons woorden *„μαστιγοῦν τούτους ἄλλοις ἐπέταξε* d. i. Lykurgus liet hen door *anderen* slaan," *wie* die *anderen* waren. En tevens zien wij thans, dat het typisch lakoonsche tafereel uit den te Sparta geliefden catervenstrijd voortgekomen en door den staat in stand gehouden ter wille van de harding zijner spes patriae, in de aan Rome's overheersching voorafgaande eeuwen een tooneel bood vol spanning, vaak wat al te hard naar onze begrippen, doch vreemd aan perverse lust in wreedheid. Een schouwspel *ἄξιον Λακεδαίμονι*!

Evenwel, elke wedstrijd draagt de kiemen tot ontaarding in zich. Zoo ook deze sport. In de Annual of the British School [2]) merkte Bosanquet reeds op: „in den hellenistischen tijd werd de oorspronkelijke handeling een ruw spel". Juister nog meenen wij te mogen zeggen: het van oorsprong reeds ruwe spel werd, sinds de hellenistische periode intrad, steeds barbaarscher, meer geschikt om de zenuwen te prikkelen van

---

[1]) p. 224.
[2]) XII p. 314 vgg.

een overspannen publiek. Het karakter van strijd was nog duidelijk voor Plutarchus; voor Lucianus in zijn Anacharsis was het dit niet meer. Mocht Xenophon spreken van „behendigheid" — eene behendigheid die slimheid insloot — meer en meer wordt, om met den scholiast op Thucydides [1]) te spreken, de vraag „wie de meeste slagen kon doorstaan", wat onmiddellijk voert tot de vraag „wie de hardste slagen kon doorstaan". Een overgangsvorm kan zijn geweest, dat men den algemeenen strijd oploste in paarsgewijze kampstrijden, gelijk wij boven gezien hebben, dat te Antiocheia plaats hadden. Voorts zal evenals bij jongensspelen het oude tijden lang naast het nieuwe zijn voorgekomen. Doch, terwijl geen schrijver uit Griekenlands bloeitijd over het Spartaansche gebruik spreekt als over iets afzichtelijks, gelijk een Lucianus dit onverholen doet, en gelijk ook de mannen der vijfde eeuw het zouden hebben gedaan, indien het toen reeds beulenwerk en geen ruw jongenswerk ware geweest, thans nà Augustus komt de vermelding der wreede ontaarding: bij Plutarchus [2]), Lucianus [3]), Tertullianus [4]), Pausanias [5]), Libanius [6]), Themistius [7]), Gregorius Nazianzenus [8]), in de scholia Platonica Ruhnkenii [9]). Philostratus [10]) beweert, dat Thraciërs dit moeten hebben voorgedaan; waarmede de goede Anacharsis bij Lucianus blijkens bitteren spot het niet eens te zijn schijnt. Nu eerst werd het eene echte „geeseling", eene „διαμαστίγωσις", welke naam voor het eerst bij Plutarchus [11]) opduikt. Zelfs begrijpelijke over-

---

[1]) ad II, 39.
[2]) Vit. Lyc. 18.
[3]) Anach. 38 vg.
[4]) ad Mart. 4.
[5]) III, 16, 7—11.
[6]) Or. I p. 23.
[7]) Or. XXI, 250 A.
[8]) Or. IV p. 109; XXXIX p. 679.
[9]) p. 224; zie ook Theodor. IV p. 953; Euseb. Vit. Const. p. 510 B; Suid. s. v. Lycurg.; Sext. Emp. Pyrrh. Hyp. 3, 208; Lactant. ad Stat. Theb. VIII, 437.
[10]) Vit. Apoll. VI, 20.
[11]) Inst. Lac. 239 D.

drijving bij de schetsing der afzichtelijkheid blijft niet uit, als bijvoorbeeld gesproken wordt van eene geeseling δι'ὅλης τῆς ἡμέρας [1]), wat zelfs voor een amateur vervelend moest zijn geworden. Ook de gedachte, dat de slagen eenigermate eene boete zijn voor aan de godin gepleegden roof, gelijk het rund bij de oude Buphonia het met den dood bekocht, als het de kruiden van het altaar opat [2]), ook die gedachte, nog even uitgedrukt in de Scholia Platonica door de woorden ὑπέχειν τὴν δίκην, moest verdwijnen, nu men zich ging oefenen om in den kamp der volharding (ἀγὼν καρτερίας) [3]) ten aanschouwe der aanmoedigende ouders het recht te krijgen zich door een eerezuil te vereeuwigen. Deze zuilen zijn alle uit deze periode [4]). Nu lieten de knapen zich niet meer slaan bij, doch bovenop het altaar „aris superpositi" [5]), met hooggeheven armen [6]), terwijl de priesteresse met het godenbeeldje in de armen verklaarde, dat het zwaarder werd, als de slagen niet fel genoeg vielen op den knaap, dien men om aanzien of schoonheid ontzag. [7]) Wie dit doorstond, kon — naar Lucianus' woord — door vijanden worden gefolterd zonder Sparta's geheimen te verraden. [8]) Had reeds de bekende citherspeler Stratonicus, de befaamde om zijn bonmots, bij eene slechte tooneelopvoering te Athene schamper geroepen om eene Orthia-voorstelling te geven door zulke acteurs [9]), Themistius in de 4e eeuw na Chr. zegt rondweg: „aan Lykurgus' instelling is *ook* hierin (men lette op *ook*) schande aangedaan, dat men zoowel slaven als vrijen laat mededingen, zoowel een' Heloot als een' prins van den bloede, Agiade of Eurypontide. [10]) Ironisch vraagt

[1]) Plut. Inst. Lac. 239 D.

[2]) Stengel Kult. Alt. 100, 2; 216.

[3]) A. B. S. XII p. 314; Philostr. Vit. Apoll. VI, 20; Hesych. s. v. φουάδδει σωμασκεῖ en φουαξίερ. Valcken. Adon. p. 289.

[4]) A. B. S. XVI p. 15 vgg. „the language is strikingly archaistic" (55) ibid. p. 57 not. 5.

[5]) Hygin. Fab. 269.

[6]) Luc. l.l. Schol. Plat. l.l.

[7]) Schol. Plat. l.l.; Paus. III, 16, 7—11.

[8]) l.l.

[9]) Athen. VIII, 350 C; F. H. G. IV, 360.

[10]) Or. XXI p. 250 (p. 304 D).

Anacharsis aan Solon bij Lucianus: „heeft Lykurgus, die dit instelde, het zelf ook in zijne jeugd doorgemaakt?" waarop Solon glimlachende antwoordt: „de wijze Lykurgus stelde zijne wetten en gebruiken in op zijn' ouden dag". Men gevoelde het: *dit* was geen instelling van Lykurgus!

De voorstelling door onze geschiedschrijvers van de handeling aan Orthia's altaar gewekt stamt uit de mededeelingen van hellenistisch-romeinschen tijd. Wij meenen te hebben aangetoond, dat de arena in Xenophons dagen en daarvoor een ander schouwspel bood en dat dit schouwspel eerst de gelegenheid biedt den zin op te sporen van een gebruik, dat uit Griekenlands vroegste historie dateert [1]).

---

[1]) De zelden geciteerde wijsheid van den Scholiast ad Pind. Ol. I, 146 danken wij aan zijne etymologie *αἱμακουρία* = *αἷμα κούρων*. Zie I. Harrison, Themis p. 213 Not. 2. Historische waarde schuilt er dus niet in.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING

TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 9en DECEMBER 1912.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, KERN, VAN DER WIJCK, DE LOUTER, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, SPEYER, HOUTSMA, VAN LEEUWEN, KLUYVER, BLOK, CALAND, BOISSEVAIN, VÖLTER, VAN DER HOEVEN, HEYMANS, HESSELING, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, KUIPER, BOER, TE WINKEL, COLENBRANDER, SALVERDA DE GRAVE, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, VÜRTHEIM en KARSTEN, Secretaris; voorts de correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter herdenkt met een enkel woord onzen Correspondent Dr. J. Groneman, naar aanleiding van diens overlijden in Indië.

Ingekomen zijn:

a. Kennisgeving van de Heeren Symons en Woltjer, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

b. De volgende gedichten voor den Hoeufftwedstrijd: *Heroum; De cruce Christi triumphante; In columnam memorialem Pii VII; Pravus poeticae artis usus; In bellum Turcicum.*

c. Bericht van Prof. Zwaardemaker dat hij het in de vorige

notulen bedoelde rapport eerst in de volgende vergadering met den Heer Te Winkel kan indienen.

d. Eenige exemplaren aangeboden door Prof. Paul Kretschmer van zijn promemoria betreffende een Thesaurus linguae Graecae, die zal behandeld worden in de vergadering der Associatie van de Akademiën.

Hierna leest de Heer Vürtheim zijn bijdrage voor over het „ritueel aan het altaar der Artemis Orthia", en wel speciaal over den oorsprong der epheben-geeseling te Sparta aan dat altaar. Na onderzoek en wederlegging van hetgeen de Ouden hieromtrent ons hebben overgeleverd, en ook van sommige nieuwere onderzoekers, die hier o. a. dachten aan een oorspronkelijk menschenoffer, licht de spreker uitvoerig toe op welke gronden hij gekomen is tot de overtuiging, dat wij hier te doen hebben met een veelzins vervormd overblijfsel van een zoogenaamde catervenstrijd, waarbij aanvankelijk bestorming en verdediging plaats had van een altaar, waarvan de aanvallers de kazen trachtten te rooven door de Godin zelve uit leeuwinnemelk toebereid. Bij de Spartanen bleef het gebruik in eere als hardingmiddel harer jongeren.

De spreker stond zijn stuk af voor de Verslagen en Mededeelingen en beantwoordde eenige opmerkingen van den Heer K. Kuiper, terwijl ook de Heer Kern nog een belangrijke opmerking ten beste gaf.

Bij de rondvraag worden de volgende boeken voor de boekerij aangeboden:

Door Prof. Hartman de 2e editie van zijn werk over Plutarchus. Door Prof. van Leeuwen het 1e deel van zijn commentaar op de Ilias, die in 4 deelen compleet zal zijn. Door Prof. Salverda de Grave zijn uitgave met Prof. Jeanroy van „les Poesies de Uc de Saint-Circ" en door Dr. Vogel de 1e aflevering van een halfjaarlijksch tijdschrift getiteld „Journal of the Panjab Historical Society".

Hierna wordt de vergadering gesloten.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 13den Januari 1913.

Tegenwoordig de heeren: VERDAM, waarnemend Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, DE LOUTER, S. MULLER FZN., SNOUCK HURGRONJE, SPEIJER, KLUYVER, CALAND, BOISSEVAIN, HESSELING, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, DE GROOT, KUIPER, SIX, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, COLENBRANDER, MOLENGRAAFF, JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, VÜRTHEIM en KARSTEN, Secretaris.

Daar de Voorzitter buitenslands vertoeft, wordt de vergadering geleid door het oudste werkende lid Prof. Verdam.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

a. De volgende prijsverzen voor den Hoeufftwedstrijd 1 Titanicae interitus, 2 Navale duellem, 3 Pax, 4 In funere Joannis Pascoli, 5 Materna corda, 6 M. Valerius Corvus, 7 De bello Libyco, 8 Aeriae voces, 9 Ad Lourdensem rupem, 10 Enigmata, 11 In obitum Joannis Pascoli, 12 Duo insontes,

13 In feminas, 14 Roma fatorum sedes, 15 Idyllium, 16 Mortis hymnus, 17 Alumnis Vergili, 18 Violae, 19 Iocosae datur hora musae, 20 Vox patriae, 21 Amaryllis, 22 Nugipolyloquidae, 23 Suprema Caligulae nox, 24 De nativitate Virginis, 25 Zephyrus, 26 Alcaicon, 27 Pediculi.

Met de vroeger vermelde 10 gedichten dus in het geheel ingekomen 37 gedichten,

en bovendien nog één gedicht, dat te laat is afgezonden om te kunnen mededingen.

b. Een circulaire van het Xe Internationaal Geographisch Congres, dat van 27 Maart—3 April te Rome zal gehouden worden.

c. Het manuscript eener verhandeling van Prof. Uhlenbeck ter uitgave in de werken der Akademie, getiteld: „Flexion of substantives in Blackfoot. A preliminary sketch". In handen van de Commissie van Redactie.

d. Het manuscript eener studie van Mr. C. L. Kooiman te Utrecht, getiteld: „Fragmenta juris Quiritium", met verzoek deze studie in de werken der Akademie uit te geven. Zij wordt in handen gesteld van de H.H. J. C. Naber en U. Ph. Boissevain om hieromtrent te praeadviseeren.

Prof. te Winkel leest het volgende verslag voor:

Den 12^en^ November 1912 werd door den Voorzitter der letterkundige afdeeling in onze handen gesteld het manuscript eener verhandeling van den Heer L. P. H. Eykman te Amsterdam, getiteld: „Phonetische beschrijving van de klanken der Hindeloopensche taal" met bijvoegsel, bevattende 64 afbeeldingen. Het is de vrucht van een experimenteel onderzoek, (met subsidie van het Prov. Utrechtsch Genootschap) in de jaren 1907 tot 1912 te Hindeloopen uitgevoerd, en maakt deel uit van eene stelselmatige studie der Friesche en West-Friesche dialecten, door den genoemden onderzoeker op aansporen van wijlen Prof. J. H. Gallée ondernomen. Te voren werd het Grouwsche dialect onderzocht en de uitkomst met toestemming van het Prov. Utr. Genootschap gepubliceerd in

Archives Teyler Série 2 t. XI, in voorafgaande deelen waarvan de methode van onderzoek uitvoerig beschreven is geworden. Mede met toestemming van het Utr. Prov. Genootsch. wendde de schrijver zich ditmaal tot onze Akademie, daar de Archives Teyler, bij de reorganisatie welke verleden jaar heeft plaats gevonden, zich voortaan uitsluitend tot publicaties, die van Teylers Genootsch. zelve uitgaan, beperken.

De verhandeling steunt in overwegende mate op de uitmeting van een in het experimenteel-phonetisch archief van het Physiol. Laboratorium bewaard curven-materiaal, dat, ontleend aan tien te Hindeloopen geboren en woonachtige personen, op een dertigtal bladen vereeuwigd is. De uitkomsten dezer metingen zijn in tabellen weergegeven, die met hare toelichting den grondslag der verhandelingen vormen. In aansluiting aan de objectieve bewerking van dit materiaal zijn de subjectieve indrukken beschreven, die de onderzoeker bij zijn herhaald verblijf te Hindeloopen verkregen heeft. Hij heeft getracht in dit hoofdstuk een beeld te ontwerpen van het eigenaardige van dit Friesche dialect. Alleen terloops heeft hij zich vergelijking met het vroeger bestudeerde en op dezelfde wijze behandelde Grouwsche dialect en zijn eigen Nederlandsch veroorloofd. Het zuiver beschrijvend en objectief karakter van de verhandeling wordt hierdoor echter ter nauwernood aangetast. Ter illustratie zijn eenige Hindeloopensche teksten in phonetische transscriptie toegevoegd. Twee daarvan zijn vertalingen van (de) teksten, die in de verhandeling over het Grouwsch voorkomen.

Uit het voorafgaande zal de beteekenis van de verhandeling als dialektbeschrijving zonder meer duidelijk zijn. Uit een methodologisch oogpunt geeft zij daarenboven nog een resultaat, dat ons niet ongewichtig voorkomt. Er is n.l. voor het eerst eene poging gedaan om niet alleen, zooals vroeger, voor het dialect de kaakafstanden in getalwaarden vast te stellen, doch ook te komen tot eene objectieve onderscheiding van de klinkers naar hun aard van voor- en achterklinkers.

Voorts is met nauwgezetheid, uitvoeriger dan voor het

Grouwsch, de duur zoowel van de klinkers als van de medeklinkers in een vijftigtal steekwoorden vastgesteld. Eindelijk vond eene uitvoerige behandeling van den aard en den duur der dialectische ratelconsonant plaats.

Wij aarzelen niet tot het opnemen in de werken der Akademie te adviseeren. Eene phonetische beschrijving der Nederlandsche dialecten naar objectieven maatstaf komt ons niet alleen gewenscht voor, doch is ook een nationale plicht. Hiertoe het initiatief te hebben genomen blijft de groote verdienste van wijlen Dr. Gallée, en de breede opvatting en de nauwgezetheid, waarmede de Heer Eykman jaren achtereen de Friesche dialecten, welke hij voor zijn deel van den arbeid had genomen, heeft bestudeerd en beschreven, verdient allen lof.

H. Zwaardemaker.
J. te Winkel.

De conclusie van het verslag wordt door de vergadering goedgekeurd. Aan den schrijver zal hiervan bericht gezonden worden.

Hierna leest Prof. Boer zijn mededeeling over:

„Een Taalverschijnsel in het Nieuwdeensch".

Spreker zegt: Een eigenaardigheid in de Deensche uitspraak is de zoogenaamde „stoot" bestaande in het dichtklappen der stembanden in het midden of aan het einde van het woord. Over den oorsprong en den ouderdom van dit verschijnsel bestaan voornamelijk twee meeningen, en deze worden eerst door den spreker aan kritiek onderworpen. Men is het er over eens, dat de stoot samenhangt met het dubbele accentuatiesysteem der Skandinavische talen, dat vooral in het Zweedsch zulk een beteekenis heeft. De stoot treft woorden met zoogenaamd accent 1. Deze hebben op de eerste syllabe expiratorisch een ééntoppige fortis, verbonden met een hoogen muzikalen toon, de tweede syllabe heeft het zwakste accent der taal en tevens den laagsten toon. Maar uit de onderzoekingen

van Axel Kock is gebleken, dat deze woorden éénmaal op de eerste lettergreep een samengesteld accent gehad hebben met twee expiratorische en muzikale hoogtepunten.

Langen tijd heeft de meening van Karl Verner gegolden, dat de Deensche stoot ontstaan is doordat woorden met accent 1 een stijgende portamento hadden; deze stijging werd geoutreerd, tot de stem oversloeg. Dit zou pas betrekkelijk laat geschied zijn, daar uit eene spraakkunst van het jaar 1747 zou blijken, dat de stoot toen minder uitbreiding had dan nu. Deze theorie is weerlegd door A. Pedersen, die er o.a. aan herinnert, dat de schrijver der bedoelde spraakkunst een Jut was, en dat de omvang, waarin deze man den stoot gebruikt, voor zoover dat uit zijn werk blijkt, geen andere is dan die, welke nog voor het Jutsch geldt. En de portamentotheorie voert Pedersen ad absurdum, onder meer door er op te wijzen, dat de veronderstelde accentbeweging voor accent 1 verre van bewezen is, dat zij echter bij accent 2 bestaat en daar geenszins een stoot heeft doen ontstaan. Pedersen zelf tracht den stoot direct uit de oernoorsche syncope te verklaren; de vocalen der eindsyllaben zouden stemloos gesproken zijn, daarop in *h* zijn overgegaan, en de *h*, die strottenhoofdspirant is, zou zijn overgegaan in het overeenkomstige sluitingsgeluid. De onmogelijkheid van deze theorie is echter door Jespersen aangetoond. Immers zij hangt van onwaarschijnlijkheden aaneen; het is niet waarschijnlijk, dat vocalen in stemhebbende omgeving stemloos werden gesproken, evenmin, dat alle stemlooze vocalen in *h* zouden samenvallen, en het minst van allen, dat uit een klinker met geringe opening een sluitingsgeluid zou ontstaan langs een *h*, die immers meer opening heeft. De aanhangers der beide theorieën hebben zoodoende elkanders leer vernietigd.

Daarna gaat de spr. over tot de ontwikkeling van zijn eigen opvatting. Reeds is gezegd, dat woorden met accent 1 eenmaal een tweetoppige fortis (circumflex), verbonden met een muzikalen compositus, gehad hebben. Wij weten ook, dat dit samengestelde accent later over bijna het geheele taalgebied is

overgegaan in een enkelvoudig accent. Eene uitzondering vormen de woorden met korte stamlettergreep. Deze hebben geen circumflex gehad, en zij hebben ook thans geen stoot. Er bestaat dus een samenhang tusschen den circumflex der oudere en den stoot der jongere taal. Deze en andere overwegingen voeren spr. tot het formuleeren van de volgende klankwet: de stoot ontstaat bij den overgang van tweetoppige fortis in ééntoppige fortis bij accent 1.

Het verschijnsel wordt daarna psychologisch verklaard als het resultaat van den strijd van twee bewegingsrichtingen. Het sterke decrescendo aan het begin der eerste syllabe, dat in de tweede wordt voortgezet, wordt gestoord door de zwakke golf van expiratie-versterking aan het einde der eerste syllabe, en zoo ontstaat de neiging, dit crescendo te laten vallen. Maar de traditie werkt in omgekeerde richting, en deze strijd veroorzaakt een stokken der stem, gelijk wanneer iemand door een plotseling opschietende gedachte midden in een woord blijft steken. Het eenvoudigste middel, waardoor de expiratie plotseling en onwillekeurig wordt onderbroken, is het dichtklappen der stembanden.

Daarop gaat de spr. er toe over, een aantal woorden en woordgroepen te bespreken, wier vorm zich bij zijn opvattingen van het verschijnsel gemakkelijk laat verklaren. Over de chronologie wordt opgemerkt dat uit het verschil tusschen *skov* met, en *lov* zonder stoot blijkt, dat de stoot moet ontstaan zijn toen het vocalisch gedeelte dezer woorden nog niet gelijk luidde, toen dus *skov skōg* luidde met lange *o*, *lov log* met korte. Dit verschil is verloren gegaan bij den overgang van *g* in *u*. De stoot is dus ouder dan deze overgang en moet minstens in de 12e eeuw geplaatst worden.

Een vraag van den Heer Karsten wordt door spr. beantwoord, die van zijn stuk slechts het bovenstaand uittreksel voor de Verslagen en Mededeelingen heeft ingeleverd, daar dit speciale onderzoek in zijn geheel beter in een vaktijdschrift te huis behoort.

Bij de rondvraag biedt de Heer Molengraaff aan voor de boekerij het 5e en 6e deel van de verspreide geschriften van wijlen Prof. Hamaker, door hem in medewerking met Mr. Star Busman uitgegeven.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 10en FEBRUARI 1913.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, KERN, DE SAVORNIN LOHMAN, VERDAM, DE LOUTER, SYMONS, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, VAN RIEMSDIJK, SPEYER, VAN LEEUWEN, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, VAN HELTEN, DE BEAUFORT, CALAND, BOISSEVAIN, VÖLTER, HEYMANS, HESSELING, D'AULNIS DE BOUROUILL, DE GROOT, BREDIUS, KUIPER, SIX, BOER, J. C. NABER, BAVINCK, TE WINKEL, VAN VOLLENHOVEN, COLENBRANDER, VAN DER VLUGT, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, KALFF, VÜRTHEIM en KARSTEN, Secretaris; voorts de correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Op het ingekomen verzoek van den Heer Louis Adelphe te Parijs om het manuscript zijner studie: „Essai sur la politique de Spinoza" aan de Akademie te mogen aanbieden en tegenwoordig te mogen zijn in de zitting als die aanbieding mocht worden gedaan, zal geantwoord worden dat de Akademie niet op dat verzoek kan ingaan, maar later gaarne

voor hare bibliotheek een exemplaar der studie, zoodra zij gedrukt zal zijn, hoopt te ontvangen.

De Heeren J. C. Naber en Boissevain brengen rapport uit over het in hunne handen gesteld manuscript van Mr. C. L. Kooyman te Utrecht: „*Fragmenta juris Quiritium*", aangeboden ter uitgave in de Werken der Akademie en hoewel velerlei aanmerkingen daarop worden gemaakt, meenen zij toch, als hulde aan veel geniaals en oorspronkelijks in zijn werk, de uitgave daarvan te mogen aanbevelen. In de buitengewone vergadering zal dit punt verder worden behandeld.

De Heer Kristensen leest zijn bijdrage voor over „de heilige horens in den Oudcretischen Godsdienst":

Het horensymbool komt op Creta in verband met de dubbelbijl (het teeken van den bliksem) en met de Myceensche zuil voor, waardoor het waarschijnlijk wordt dat het met een chthonischen god in verband staat. Door vergelijking met Egyptische gegevens wordt dit bevestigd; het is zelfs waarschijnlijk dat het symbool uit Egypte afkomstig is. Het schijnt het teeken van den aardstier, dus god van vegetatie te zijn. In verband daarmede worden de Cretische altaarhorens, het Grieksche cultusvoorwerp in den vorm van horens en ook de cornu copiae besproken. De Cretische god van het horensymbool kan met Minotaurus vereenzelvigd worden, wiens woning, het labyrinth, een beeld is van de onderwereld.

De spreker staat zijn bijdrage, die toegelicht wordt door vele afbeeldingen, af voor de Verslagen en Mededeelingen en beantwoordt enkele vragen van de Heeren J. V. de Groot en Six.

Bij de rondvraag biedt de Heer Kern voor de bibliotheek der Akademie de laatste aflevering aan van zijn met Prof. B. Nanjio bewerkte uitgave der Saddharma Puṇḍarîka.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

DE HEILIGE HORENS
IN DEN OUD-KRETENZISCHEN GODSDIENST.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

W. B. KRISTENSEN.

Het onderwerp, dat ik heden de eer zal hebben onder Uwe aandacht te brengen, behoort tot een gebied der oudheidkunde, dat eerst in den loop der laatste jaren ontgonnen is. Vóór het einde der 19e eeuw wist men in de geleerde kringen van Europa over de oudste Kretenzische beschaving slechts heel weinig te vertellen. Het interessante probleem van het labyrinth had wel de aandacht der archaeologen herhaaldelijk getrokken; opgravingen waren bij het oude Knossos, de stad van Minos, op beperkte schaal meer dan eens ondernomen en verschillende interessante vondsten gedaan, waardoor o. a. een verband tusschen de Kretenzische en de Myceensche beschaving waarschijnlijk was geworden. Maar de gegevens bleven te schaarsch, en vooral was de chronologie te onzeker om conclusies van beteekenis te trekken.

Het is in de eerste plaats aan de hooge begaafdheid en de groote volharding van den Engelschen archaeoloog Arthur Evans te danken, dat de stand van zaken na verloop van weinig jaren geheel veranderd is. Na lange voorbereiding, waarbij met moeilijkheden van allerlei aard te kampen was, kon hij in 1900 met de uitvoering van zijne grootsche plannen beginnen, en reeds hetzelfde jaar verscheen in de Annuals of the British School at Athens het eerste bericht over de opgravingen te Knossos. Toen in 1904 het werk op die plaats tot een voorloopig einde was gebracht, lagen de muren van het groote

paleis voor ons open, en een enorme hoeveelheid voorwerpen was gevonden, voor de geschiedenis van de oude Kretenzische beschaving op velerlei gebied van groote beteekenis. Meer dan 2000 tabletten met teksten werden ontdekt, waarvan de ontcijfering helaas nog op zich laat wachten.

Bijna gelijktijdig met Evans deed een Italiaansche expeditie onder Halbherr en Pernier een gelijk werk te Phaistos en te Hagia-Triada, vlak bij Phaistos. De uitkomst daarvan was nauwelijks minder belangrijk dan te Knossos; ook hier werden overblijfselen van een groot paleis gevonden, waarvan de inrichting groote overeenkomst met het Knossisch gebouw toont. Daarna volgden opgravingen in het oostelijk deel van het eiland, door Engelsche en Amerikaansche expedities geleid, te Palaikastro, Gurnia, Zakro, en nu in de laatste jaren op de twee kleine eilanden in de Mirabello-bocht, Pseira en Mochlos.

Mag ik thans even enkele chronologische data in herinnering brengen, vooral met het oog op de verhouding tusschen de beschaving van Kreta en die van andere landen der oudheid, een onderwerp waarop ik in het vervolg meer dan eens zal moeten terugkomen? Het is bekend dat de vondsten er toe hebben geleid, tusschen drie oud-Kretenzische tijdvakken onderscheid te maken, den zoogen. Oud-, Middel- en Nieuw-Minoischen tijd, waarvan ieder weer in drie perioden gesplitst kan worden. Verder dat de bepaling der absolute chronologie door vergelijking met Egypte mogelijk is geworden. Vondsten in Egypte en op Kreta gedaan leveren het bewijs, dat er tusschen beide landen van de oudste historische tijden af verkeer heeft bestaan. Aan Kretenzische voorwerpen (vazen, zegels, enz.) uit den Oud-Minoïschen tijd bespeurt men den invloed van de kunst in Egypte tijdens het Oude Rijk, begin 3de jaarduizend v. Chr.; Kretenzische vazen uit het Middel-Minoïsch tijdvak worden in het Nijldal onder voorwerpen behoorende tot de 12de dynastie (2000—1800) gevonden; terwijl vazen uit het Nieuw-Minoïsch tijdvak in Egypte tijdens het Nieuwe Rijk, van 1600 v. Chr. af, herhaaldelijk voorkomen. Deze synchronistische gegevens leveren aan de absolute

chronologie van Kreta een vasten grondslag; de drie Kretenzische tijdvakken blijken met de drie eerste perioden van de Egyptische geschiedenis in hoofdzaak samen te vallen. Wat het einde der Oud-Kretenzische beschaving betreft, blijkt, dat omstreeks 1400 (einde Nieuw-Minoïsche tijd II) de paleizen zoowel te Knossos als te Phaistos door vuur zijn vernield; van omstreeks dien tijd af valt een algemeene achteruitgang waar te nemen, dus juist toen in Griekenland de Myceensche beschaving, met de Kretenzische zoo nauw verwant, haar hoogtepunt bereikte. De geschiedenis van het oude Kreta loopt dan over een tijd van omstreeks 1500 jaar, 2800—1300 v. Chr.; de bloeitijd valt in 17de en 16de eeuw, het begin van den Nieuw-Minoïschen tijd. De vergelijking met Egypte, die voor de chronologie zoo belangrijk is geweest, heeft ook wat de kunst betreft tot resultaten geleid. Maar als ik mij niet bedrieg, zijn de sporen van het geregeld verkeer met het Nijlland ook op het gebied van den godsdienst te herkennen.

Niettegenstaande de Kretenzische paleizen tegelijkertijd tempels zijn geweest, waar altaren en kapellen hun plaats vonden, en waar de koning waarschijnlijk als god werd vereerd, hebben de opgravingen — althans zoo lang de teksten onleesbaar blijven — over de godsdienstige denkbeelden dier oude tijden betrekkelijk weinig opheldering gegeven. Onder de goden schijnt de godin een grootere rol te vervullen dan de god. Zij is met de Klein-Aziatische Magna Mater te vergelijken, wordt afgebeeld staande of zittende met één leeuw aan iedere zijde, soms op den top van een berg. Het verband met Kybele is dan in het oog vallend. Slangen waren hare attributen, en zij werd dan blijkbaar als een chthonisch wezen opgevat.

Maar behalve godenbeelden komen onder de voorwerpen van den cultus een aantal symbolen voor, die ten deele ook uit Mycene, Klein-Azië en de Aegaeische eilanden bekend zijn. Voor ons inzicht in den Kretenzischen godsdienst en zijn samenhang met die van andere volken der oudheid zijn deze symbolen van groot belang. Tot de voornaamste daarvan behoort, naast de bekende dubbele bijl, het horensymbool, door

Evans „horns of consecration" genoemd. Het komt herhaaldelijk voor, òf in natura, uit steen of gips gemaakt, òf in afbeeldingen op paleismuren, vazen, gemmen en sarcophagen. De conventioneele vorm wijkt van werkelijke horens soms tamelijk sterk af (zie fig. 1 en 2); toch kan, zooals wij zien zullen, geen twijfel bestaan, dat de ouden het voorwerp inderdaad als een horensymbool beschouwden. Zijn beteekenis in den cultus was zeer groot; fig. 3 [1]) toont ons drie adoranten voor het symbool op een tafel of altaar gezet. Het wordt daar blijkbaar vereerd.

Herhaaldelijk vindt men het op de altaren geplaatst, en het doet dan wel aan de vier horens van het altaar bij Semietische volken denken; Evans heeft er reeds in 1901, in zijn bekende verhandeling „Mycenean Tree and Pillar Cult" [2]), op gewezen. Maar het is ook aan den voet van zuilen geteekend. Voorts staan, in afbeeldingen van heilige gebouwen, soms drie of vier exemplaren van het symbool naast elkander [3]). Blijkbaar duiden zij dan alleen het heilig karakter van dat gebouw aan; het symbool dient m. a. w. als teeken van consecratie. Iets anders heeft Evans met zijn vagen term „horns of consecration" niet willen uitdrukken.

Lagrange gaat, in zijn verdienstelijk werk over het oude Kreta [4]), een stap verder, en slaat, naar het mij voorkomt, een juiste richting in. Den beroemden zilveren koeienkop (of stierenkop?) uit het 4de graf van Mycene, die aan het voorhoofd een rozette draagt, brengt hij, op aanwijzing van den Duitschen egyptoloog Max Müller, in verband met de afbeeldingen van de Egyptische koegodin Hathor, die in hare eigenschap van hemelgodin de zonneschijf tusschen de horens heeft; de rozette stelt niet onwaarschijnlijk de zon voor. Lagrange meent nu, dat het Kretenzisch en Myceensch horen-

---

[1]) Zilveren ring uit Mycene, Journ. Hell. Stud. 21 (1901), 184.

[2]) J. H. S. 21 (1901), 135 vgg.

[3]) B. v. Brit. School Athens 9 (1904—5) blz. 12; J. H. S. 21, blz. 136; ib. pl. V.

[4]) Lagrange, La Crète ancienne, 1908, p. 83.

symbool deze koegodin vertegenwoordigt, of liever — omdat de koegodin op de Kretenzische monumenten niet voorkomt — het teeken is van een stiergod, die dan als heer van den hemel opgevat moet worden. Daarbij is op te merken, dat deze wisseling van koe en stier wel opvallend is; zij wordt door Lagrange niet verklaard, zelfs niet nader besproken. Zwaarder weegt evenwel, dat zijne opvatting van het horenvoorwerp als hemel- of licht-symbool zoo weinig steun vindt in de Kretenzische gegevens betreffende dit voorwerp. Deze wijzen, zooals wij zien zullen, veeleer in een andere richting: de horens komen doorgaande met chthonische wezens of symbolen in verband voor. Dat kan ons ook niet verwonderen, zoodra wij er op letten, dat de chthonische goden op Kreta de belangrijkste waren; het is alleszins begrijpelijk dat het teeken van typische heiligheid of wijding juist met de goden die de eereplaats innemen in verband staat. Dan ligt het ook voor de hand, de verklaring van het symbool in voorstellingen te zoeken, die eerder tot een chthonischen dan een uranischen godsdienst behooren.

En toch geloof ik, dat Lagrange ons in een juiste richting heeft gewezen. Wij moeten zeker, gelijk hij doet, ook op parallellen buiten Kreta, en voornamelijk in Egypte, letten, en bij de verklaring sterk daarop steunen. Maar voordat wij dat doen, zal het doelmatig zijn de Kretenzische gegevens eerst zoo goed mogelijk te raadplegen, om het terrein van mogelijkheden al dadelijk eenigszins af te bakenen.

Dan treft ons vooreerst het nauw verband, dat er tusschen het teeken van de horens en het ander bekende Kretenzisch symbool, namelijk de dubbele bijl, de labrys, bestaat. Deze wordt, zoowel in Kretenzische als Myceensche voorstellingen, tusschen de gewone horens van den stierenkop geplaatst [1]) — zie fig. 4; ook Cyprische vaasteekeningen toonen ons hetzelfde. Zelfs maken de twee voorwerpen, op die wijze verbon-

---

[1]) Met de verkeerde restauratie van den zilveren kop rekenen wij natuurlijk niet.

den, één cultusvoorwerp uit. Het bewijs daarvan is, dat ook het horensymbool uit terracotta, in een van de kleine kapellen te Knossos gevonden, de dubbele bijl in zich had staan; zonder twijfel hebben wij hier met een voorwerp van cultus te doen. Het verband tusschen beide was dus niet van toevalligen aard. En wij mogen daaraan zooveel meer beteekenis hechten, omdat de dubbele bijl op Kreta een overbekend symbool was en in den godsdienst een groote rol speelde. Zij komt vooral te Knossos zoo veelvuldig voor, op de muren van het paleis geteekend, op de pilaren gebeiteld, in de gemmen gesneden, enz., dat men ze terecht het „wapen van Knossos" heeft genoemd. Maar ook te Phaistos en in het Oosten van het eiland is zij zeer gewoon. En het is bekend, dat zij over een groot deel van Griekenland, op vele van de eilanden, in het westelijk gedeelte van Klein-Azië, en zelfs in Syrië als godsdienstig symbool verspreid was.

Hier hebben wij, naar ik meen, een goed uitgangspunt; want over de beteekenis van de labrys zijn allen het eens. Zij stelt zonder eenigen twijfel den bliksem voor. Ook over den oorsprong van deze symboliek bestaat niet veel verschil van opvatting: de steenbijlen uit den steentijd, in de aarde gevonden, hield men voor „dondersteenen", het wapen van den dondergod, dat hij in het onweer op aarde neerslingert, een geloof dat bij tal van volken, zoowel in de oudheid als in onze dagen, te vinden is [1]), en dat zelfs bij mannen van wetenschap nog in de 17e eeuw aangetroffen wordt [2]). Wat de dubbelbijl, met twee sneden, betreft, herinner ik er aan, dat deze bijlvorm in de oudheid bij vele volken zeer gewoon was.

Op Kreta werd dus de god van den bliksem vereerd en met hem was het horensymbool verbonden. En de gegevens zijn er om ons over het karakter van dien god nader in te lichten. Wij vinden dan — hoe vreemd het ook moge klinken

---

[1]) Zie vooral Chr. Blinkenberg, The Thunderweapon in Religion and Folklore. Cambridge 1911.

[2]) Descartes; cfr. Rev. de l'Hist. des Rel. 60 (1909) 331, n. 4.

— dat zelfs de bliksemgod als van overwegend chthonischen aard werd gedacht. Hij was een god van vegetatie en vruchtbaarheid der aarde, natuurlijk als god van den regen, met den bliksem gepaard gaande, die de planten doet groeien. Zijn oorsprong is wel de hemel, maar de plaats van zijn zegenrijke werkzaamheid is in den aardbodem, of de onderwereld, waarin hij afgedaald is, waar hij verblijf houdt, en waar zijn symbool, de bijl, gevonden wordt. De labrys is, zoover ik weet, nooit in verband met voorwerpen, die tot den hemel behooren, afgebeeld [1]), maar wel op velerlei wijze met de symbolen van vegetatie verbonden, waarvoor de chthonische goden zorgen. Op de beroemde sarcophaag uit Hagia Triada is zij op den top van den met (groen) loofwerk bekleeden boomstam geteekend (fig. 5); soms is de steel van de bijl van bladeren voorzien (fig. 6), ook met een jongen loot er boven. De beteekenis daarvan komt nog duidelijker uit op de Tenedosmunten (5e eeuw v. Chr.) [2]): van de dubbele bijl hangt een druiventros naar beneden; of een amphora, die water of regen aanduidt, is er aan vastgebonden: soms schieten korenaren uit de bijl [3]). Ook komt voor: de druiventros tusschen twee dubbelbijlen, in het tympanon van de aedicula met het proxeniëndecreet voor een Tenediër te Olympia [4]). Interessant is in dit verband ook, dat munten uit Diocaesareia (Cilicië), met het beeld van Zeus die den bliksem slingert, als verklarend opschrift het woord ΟΛΒΟΣ, „gedijen, groei, zegen", hebben [5]). Dus *Ζεὺς Καρποδότης*. Op munten van den Syrischen koning Antiochus XI Philadelphus wisselt, boven op den

---

[1]) De pilei der Dioscuren bij de bijl (Catal. Gr. Coins Brit. Mus., Troas, p. 94 n°. 29, cfr. pl. XVII 13) bewijzen wel hier niets.

[2]) Zie fig. 7, uit B. M. C., Troas, pl. 17,9. Over deze munten: A. B. Cook, Cretan axe-cult outside Crete. Transactions of the 3. Internat. Congres for the Hist. of Rel. (Oxford 1908), II, 190 vg.

[3]) Munt uit Mostene (Lydië), B. M. C., Lydia pl. 17,11.

[4]) A. B. Cook, l. c., p. 191.

[5]) Head, Hist. Num.², p. 720. Zie ook de munt uit Catana (Sicilië) afgebeeld bij Head, p. 131. En vgl. Paus. 5.22.5, 5.24.1: Zeus met den bliksem is de god van vegetatie.

drievoet, het gewone bliksem-teeken met het beeld van jonge boomtakken af [1]). En een bewijs, dat de dubbelbijl, ook wanneer zij tusschen de twee horens geplaatst is, de vegetatie aanduidt, mogen wij hierin zien, dat zij daar soms door jonge planten, zelfs boomen, vervangen wordt, — zie fig. 8 [2]) —, de planten dus, die door den regen (of den bliksemsteen in de aarde) voortgebracht zijn.

In dezelfde richting wijst het volgende betreffende de plaats van de vereering van den bijl-god. De grot op Kreta, die men gewoonlijk voor de Dictaeische houdt, de grot van den Kretenzischen Zeus, vlak bij Lyttos, bestaat uit twee gedeelten: één op gelijke hoogte met den grond buiten de grot, en een ander heel diep (60 meter) daaronder, met steilen toegang, een groote ruimte, waarin zich talrijke druipsteenzuilen hebben gevormd. In deze natuurzuilen nu, uit een poreuze stof bestaande, zijn onder andere voorwerpen ook een groot aantal kleine dubbelbijlen (uit brons) gestoken, wijgeschenken aan den god van den dubbelbijl, den bliksemgod, die dus daar vereerd werd [3]). Het is duidelijk dat een god in een woning als deze, diep onder de aarde, een chthonische god moet zijn geweest. Het eigenlijke huis van de labrys of heilige bijl, het Knossisch labyrinth, was ook een beeld van de onderwereld (zie beneden blz. 97).

Alles wijst er op, dat hoewel de bliksem — althans naar onze opvatting — een hemelverschijnsel is, zijn cultus toch een chthonische cultus was. Dit feit, dat meestal voorbijgezien wordt, geeft ons een bepaalde aanwijzing voor de verklaring van de heilige horens, die met de labrys tezamen als een eenheid beschouwd werden. Ook de horens zullen met

---

[1]) C. B. M., Kings of Syria pl. 26, 4 en 7.

[2]) Milani, Studi e Mat. II (1902), ad pag. 88 (fig. 288). Verder: J. H. S. 21 (1901) p. 151.

[3]) B. S. A. 6 (1899—1900) p. 94 vgg. Al de dubbelbijlen in de Dictaeische grot gevonden, zijn uit dit beneden-gedeelte der grot afkomstig: ib. p. 108.

dezen gedachtenkring in verband hebben gestaan en een chthonische beteekenis hebben gehad.

En wat den vegetatiegod, den Zeus, betreft, wiens symbool de dubbelbijl is, hij zal met Dionysos óf identiek, óf verwant zijn geweest. Inderdaad werd Dionysos te Pagasai in Thessalië (misschien ook te Pherai en Larissa, waar de heilige bijl op de munten voorkomt) onder den naam Πέλεκυς (bijlgod) vereerd [1]). De druiventros aan de Tenedische bijl leert ons hetzelfde. Over het Dionysos-karakter van den ouden Kretenzischen Zeus kan, zooals wij ook verder zien zullen, geen twijfel bestaan.

Maar het horen-symbool komt ook in een ander karakteristiek verband voor. Meermalen is, in plaats van de dubbelbijl, de zoogen. Myceensche zuil, met het eigenaardig profiel, dat van boven naar beneden smaller wordt, tusschen de horens geteekend — fig. 9 —, terwijl in andere gevallen zuil en horens naast elkander staan [2]). Het is zeker, dat deze zuil, om de eene of andere reden, het teeken kon zijn van de groote godin der vruchtbaarheid, de Magna Mater. Evans heeft dat, in de reeds genoemde verhandeling over Myceensche boom- en zuil-vereering, aangetoond, en ik hoef er niet over uit te weiden; het is duidelijk dat de twee leeuwen, die herhaaldelijk (b.v. boven de poort van Mycene) aan weerskanten van de zuil afgebeeld zijn, niet verschillen van de leeuwen aan beide zijden van Kybele, de groote moedergodin. De zuil is het beeld van deze aardgodin en daarom symbool van vruchtbaarheid en vooral van plantengroei. In hoofdzaak beteekent zij dus hetzelfde als de labrys, waarmede zij ook soms verbonden is: op een fresco te Knossos zien wij dubbelbijlen in het zuilenkapiteel gestoken [3]), hetgeen ons aan de dubbelbijl op den top van den met loofwerk omwonden boom-

---

[1]) De plaatsen, aan Theopompos (en Simonides) ontleend, bij Head, Hist. Num. p. 308.

[2]) B. v. Journ. Hel. Stud. 21 (1901) p. 192 en pl. V (fresco Knossos-paleis); Schliemann, Mykenae p. 306.

[3]) B. S. A. 10 (1903—4) pl. II.

stam herinnert. Dat nu de zuil, evenals de bijl, in het horen-symbool geplaatst is, bevestigt het vermoeden, dat ook dit symbool met den chthonischen cultus in verband staat. Wij hebben gezien dat het een voorwerp van vereering was; het moet, naar het schijnt, om de eene of andere reden, de aarde als vereerd wezen voorstellen.

Ik geloof dat het horensymbool werkelijk de aarde symboliseert, of juister: de onderwereld, waar de bijlgod werkzaam is. De horens duiden den stier (of de koe) aan, die het dier van den vruchtbaren bodem was.

Op Kreta, en ook in Griekenland, is de samenhang tusschen stier en aarde meermalen te constateeren. Op munten uit Praisos (O.-Kreta) is zoowel de stier als de stierenkop alléén met een groote bloem onmiddellijk er boven of er naast afgebeeld, terwijl de voorzijde het beeld toont van een godin met een krans van korenaren rondom het hoofd (fig. 10) [1]. Op een Myceensche zegelring zien wij twee stieren in liggende houding, tegen elkander gekeerd; tusschen hen een hoog opgroeiende plant (of bloem), terwijl uit den rug van ieder dier — of achter hen — een dergelijke plant opschiet [2]. Zoo zijn blijkbaar ook de munten van Gortyna te verklaren, waarop Miss Harrison onlangs opnieuw de aandacht heeft gevestigd [3]. De voorzijde toont gewoonlijk het hoofd van Demeter, de keerzijde den stierenkop — dus den stier met de godin van vegetatie verbonden. Maar in plaats van Demeter komt ook een ander beeld voor. Een vrouw zit in een grooten boom, soms in gebogen houding, het hoofd op de hand steunend, blijkbaar in rouw. Maar dan weer is — op andere munten — de houding opgewekter: een arend zit vlak bij haar op een van de boomtakken; de vrouw is nu een bruid, met bruidsluier. En op nog andere munten oefent de arend gemeenschap met haar, dezelfde voorstelling als Leda met den zwaan. Maar

[1] Svoronos, Num. de la Crète anc. pl. 28.12 (pag. 290 vg., n°. 38 en 39), pl. 28.14 (pag. 291, n°. 41 en 42).

[2] Afgebeeld door Evans, J. H. S. 21 (1901) p. 156.

[3] J. E. Harrison, Themis (1912) p. 180 vgg.

steeds is op de keerzijde van deze munten de stier afgebeeld; soms is de stierenkop zelfs in het loofwerk van den boom, onmiddellijk onder de godin, te zien, terwijl de arend over haren schoot heen ligt [1]. Niemand kan er aan twijfelen dat hier is voorgesteld de bevruchting van de godin der vegetatie — of van de boomgodin, „Demeter" —, door den arend van den bliksemgod (Zeus), terwijl de stier altijd aanwezig is, ook onmiddellijk onder haar geteekend. De boom is soms zonder beloofwerk, soms met lange nieuwe scheuten afgebeeld: wij begrijpen dat beide voorstellingen mogelijk zijn.

Ook buiten Kreta is de stier met den plantengroei herhaaldelijk verbonden. Hoe men de uitgesponnen legenden over den oorsprong van de bouphonia, het Zeus-feest te Athene, ook moge verklaren, dat het een feest bij den korenbouw was, waarbij de stier de centrale plaats inneemt en door het noodlottig eten van het graan op het altaar zich zelven als god of geest van vegetatie aanwijst, daarover kan wel geen verschil van meening bestaan. Dat de hoofdpersoon, Sopatros, uit Kreta afkomstig is, en na het dooden van den stier daarheen vlucht, zal wel ook uit den Kretenzischen cultus te verklaren zijn. — En, al dalen wij nu heel ver in de geschiedenis af, ik kan niet nalaten aan de hoofdvoorstelling op de Mithra-monumenten te herinneren. De stier die Mithra doodt is zoo duidelijk mogelijk als vertegenwoordiger van vegetatie gekenmerkt; de staart van het dier wordt zoogoed als steeds op heel eigenaardige wijze afgebeeld, doordat hij niet in een haarbos maar in groote korenaren uitloopt; ook is eenmaal [2] het bloed, dat uit de doodelijke wond vloeit, niet als druppels, maar als korenaren geteekend. Het is duidelijk dat deze stieren het plantenleven vertegenwoordigen. En wij zullen straks meer voorbeelden zien.

Maar is nu de stier bepaaldelijk symbool der aarde, of der onderwereld, waaruit dat leven opgaat? Ik geloof dat

---

[1]) Svoronos, l.c., pl. 13—15.

[2]) Cumont, Textes et Mon. 2 p. 228.

Egypte, met Kreta zoo nauw verbonden, daarvan het bewijs levert.

In het Egyptisch boek over „de poorten der onderwereld" zijn verschillende opvattingen van de nachtelijke reis van den zonnegod uiteengezet. Een daarvan, niet de minst zonderlinge, is op de volgende wijze in beeld gebracht, en beschreven [1]). Vier dienaren trekken den god in zijn boot naar een soort van tunnel, heel lang en smal, die aan beide einden in een stierenkop uitloopt. Het sleeptouw van de zonneboot verdwijnt in den mond van den eenen stierenkop, en komt uit den anderen weer voor den dag. De zon wordt dus door een tunnel heengetrokken, een stiertunnel, die feitelijk het enorm lange lichaam van het dier is, dat één kop in 't Westen, een ander in 't Oosten heeft. Vlak bij iederen kop is ook een gewone stier geteekend. Zie fig. 11 [2]). De aarde, of onderwereld, waar de zon 's nachts doorheen reist, is hier als stier gedacht. De „dubbelstier", in één geteekend (twee halve stieren — koppen en voorpooten — aan elkander gevoegd) komt in de oudste hieroglyphiek voor om de uiteinden der aarde aan te duiden [3]), en blijft in gebruik tot in den tijd der Ptolemeërs [4]).

De stier der aarde of der onderwereld: op verschillende manieren werd die voorstelling uitgewerkt. De dubbelstier beantwoordt in 't bijzonder aan de opvatting, dat de aardegod van tweeërlei aard is. In het Westen is hij ondergang en dood; het is afgebeeld hoe de zon en de sterren, maar ook de zielen der afgestorvenen door den stier van het Westen verslonden worden [5]). Maar in het Oosten is hij voor dezelfde

---

[1]) Lefébure, Tomb. Ramses IV, pl. 20 vg.; vgl. Seti I, 2 Partie, pl. 11—13 en Bonomi-Sharpe, Alabaster Sarc. pl. 2—3.

[2]) Alleen beide einden hier weergegeven. De stier-, of aardetunnel, (van West tot Oost) rust op de schouders van acht chthonische goden; bovenop zitten te zamen zeven goddelijke wezens.

[3]) Pyr. 416a, 1266c.

[4]) Lefébure, Sphinx 10 (1906) p. 99.

[5]) Champollion, Not. descr. II p. 570 en 634. Cfr. Lefébure, l. c., p. 98. Zie ook Brugsch, Thes. p. 28 en Mariette, Dend. IV. 84.

wezens opgang en leven. Meer gewoon is toch de voorstelling van den éénen aardstier, die in den cultus een groote rol speelt en op verschillende plaatsen met verschillende namen genoemd werd. De meest bekende is Apis, de stier van Osiris, god der onderwereld. De aard-natuur van Apis blijkt uit tal van gegevens. Een van zijn titels is „het leven van den aardegod Keb" [1]; hij „beschermt den afgestorvene", zegt een opschrift [2], en op talrijke mummiekisten zien wij afgebeeld, hoe hij den doode op den rug neemt en in volle vaart heenloopt om hem naar de gewesten der zaligheid te brengen, terwijl de hieroglyph van het Westen (= dodenrijk) de plaats van dit tooneel aangeeft. Maar vooral is Apis vertegenwoordiger van de vruchtbaarheid der aarde, van de vegetatie. Daarin staat hij met den stier van den god Min te Koptos gelijk, die afgebeeld is in de voorstelling van het landbouwfeest, waar de koning de eerste korenschoof afmaait [3]. Ook Osiris zelf, wiens karakter als god van vegetatie overbekend is [4], wordt „Stier van het Westen" (= doodenrijk, onderwereld) genoemd. Deze en andere gegevens van dezelfde strekking maken het zeker, dat de stier van aarde en vegetatie in Egypte bekend was.

Met het oog op Kreta treft ons nu, dat in Egyptische teksten herhaaldelijk sprake is van de „horens der aarde", en wel met de beteekenis van het uiterste einde, den rand der aarde, blijkbaar als de plaats gedacht, waar de horens van den chthonischen stier opsteken. Van het uiterste Zuiden [5], Westen [6] en Noorden [7] komt de uitdrukking „aard-horens"

---

[1]) Brit. Mus. 2d Eg. room, kast 12.

[2]) Ib.

[3]) Vgl. Diod. 1.21: Apis en Mnevis hebben de uitvinders van den korenbouw allermeest bijgestaan.

[4]) Op de bekende Philae-voorstelling groeien planten uit zijn gestorven lichaam op, dus uit Osiris als god van het doodenrijk.

[5]) L. D. III, 81c, 3 vg.

[6]) Zie Breasted, Anc. Rec. III pag. 255 en 248 noot c. Ook in den eersten regel van het boek Am-duat: Tomb. Seti I, 2ième partie, pl. 24.1.

[7]) Breasted, l. c. II pag. 178.

voor; toevallig is zij — voorzoover mij bekend is — van het Oosten nog niet gevonden, hoewel in een mythologisch verband „de twee horens in het Oosten" genoemd zijn [1]). De aarde is dan eigenlijk door stierhorens omsloten; in een pyramidetekst lezen wij: „Gegroet Gij stier van den zonnegod Re [2]) met uwe vier horens, uw horen in 't Westen, in 't Oosten, in 't Zuiden, in 't Noorden" [3]). De vier horens omvatten de aarde in haar geheel.

Het spreekt bijna vanzelf, dat zij, als behoorende tot den aardstier, ook aardsche vruchtbaarheid kunnen aanduiden, op dezelfde wijze als de Kretenzische horens. Een eigenaardig bericht bij Herodotus ontvangt daardoor een ongedwongen verklaring. Wij lezen daar [4]), dat de Egyptenaren stieren buiten de steden begraven, *zóó* dat de één of beide horens boven den grond uitsteken, „om als gedenkteeken te dienen". Moderne vondsten hebben dit bericht bevestigd; bij Turra heeft men talrijke stierenkoppen in den grond gevonden, alle met de horens naar boven gericht, en slechts met een weinig zand bedekt [5]). Er kan wel geen twijfel zijn, dat wij hier met een magisch-godsdienstig gebruik te doen hebben, namelijk een offer aan den aardstier, aan Apis of hoe wij hem willen noemen. Dat het dier begraven werd, is daarvan wel een bewijs. Het stieroffer zal voor de vruchtbaarheid van den grond hebben gediend, en de horens boven uit den grond zijn waarschijnlijk juist het zichtbare teeken geweest van de „horens der aarde", het onderpand van allen groei en zegen.

Aan den tempelmuur te Luxor heb ik een paar eigenaardige voorstellingen (niet gepubliceerd) van offerstieren, dagteekenend uit de 18de en 19de dyn., opgemerkt. Tusschen de horens van een van deze stieren is een reeks van jonge planten geteekend, *zóó* dat men den indruk krijgt, dat zij tusschen de horens

---

1) Pr m hrw 93, 4—6.
2) Wel de aardstier (dubbelstier) van Re; zie boven blz. 85.
3) Pyr. 470.
4) Herod. 2.41.
5) Zie Wiedemann, Herod. p. 193.

opgroeien (fig. 12) [1]). Het geldt een offer aan Amon of Min, verschillende namen van denzelfden chthonischen god. Dat men den kop van het dier, voordat het geofferd werd, inderdaad met planten heeft getooid, wil ik gaarne gelooven; maar een dergelijke tooi zal, bij een offer juist aan deze goden, niet zonder verdere beteekenis zijn geweest. Ik zou denken dat wij hier met een opzettelijke zinspeling op den aardstier te doen hebben, wiens horens de aarde omvatten en tevens een waarborg zijn voor den groei. Aan den aardstier offert men een vertegenwoordiger van den aardstier. De planten tusschen de horens hebben wij in de Kretenzische afbeeldingen van het horensymbool reeds aangetroffen (vgl. fig. 8).

Wat mij in deze opvatting van den offerstier te Luxor versterkt, is de voorstelling van andere runderen, ook voor het offer bestemd, op dezelfde tempelmuren, uit iets lateren tijd (Ramses II) [2]). Na vier stieren met veeren getooid, waarvan ik de beteekenis niet kan bepalen [3]), volgt er een met een kleinen negerkop tusschen de horens, dan een met een aziaten- (Semieten) kop; de rij wordt door nog andere voortgezet, waarvan de koppen evenwel thans verdwenen zijn. Dat de neger- en aziaten-kop op menschenoffers zouden wijzen, is vrijwel uitgesloten; dergelijke offers komen in Egypte bijna niet voor, en het verband met de stieren zou onverklaarbaar zijn. Maar Negers en Aziaten zijn op Egyptische monumenten talllooze malen, door alle tijden heen, als vertegenwoordigers van het uiterste Zuiden en Noorden afgebeeld, en ik kan mij niet denken, hoe men op duidelijker wijze dan hier is geschied, den stier van de zuidgrens en van de noordgrens der aarde kon voorstellen. Deze twee stieren moeten vertegenwoordigers (en beelden) van den aardstier zijn; de vorige,

---

[1]) Luxor-tempel, colonnade, oostel. muur.

[2]) Luxor-tempel, Cour de Ramses II, westel. muur.

[3]) Waarschijnlijk een tooi zonder godsdienstige beteekenis. Vgl. El Amarna VI pl. 18 (graf van Tutu), en dezelfde versiering van krijgsrossen (passim).

met planten tusschen de horens, zal dat ook zijn geweest. [1])

Maar de Egyptische gegevens kunnen ons over den vorm en de beteekenis van de Kretenzische horens waarschijnlijk nog nader inlichten. Met de voorstelling, dat de aardstier voor de vruchtbaarheid van den bodem zorgt, was namelijk ook een eigenaardig mythisch-godsdienstig denkbeeld verbonden. De rand der aarde, of de horizon, was, zooals wij zagen, de plaats der aardhorens. Nu is bekend, welke groote rol de horizon, of „de dubbele horizon" [2]), in de Egyptische godsdienstige denkbeelden speelt. Men beschouwde die localiteit als de typische plaats van eeuwig en spontaan leven. In den westelijken horizon bereikt de afgestorvene met den ondergaanden zonnegod het „land des levens" — zoo werd het doodenrijk genoemd; en in het Oosten vernieuwt hij zich, verrijst hij uit den dood, met denzelfden god: twee voorstellingen die volgens Egyptische opvatting zeer goed met elkaar te rijmen zijn. Verbazend rijk is de beeldspraak der teksten betreffende den horizon; ik vermeld alleen dat de tempels zoo vaak „horizon" heeten, omdat de tempel, als woning van god, de plaats is waar het absolute leven verborgen is, maar tevens zich openbaart, gelijk de horizon den lichtgod uit den dood doet verrijzen.

Maar hoe kan nu bepaaldelijk het vegetatie-leven met den horizon verbonden zijn? Het is waar: in het dagelijksch leven zaait en oogst men niet aan den horizon. Maar de Egyptenaren, gelijk andere volken, hebben in hun godsdienst iets meer gewild dan het dagelijksch leven. Zij wisten te vertellen van een veld in het godenland, een Elysion, waar het leven onvergelijkelijk rijker is dan hier op aarde, en waar het koren zeven el hoog groeit en de aren twee el lang zijn. Naar dat land gaat de zalig afgestorvene, en volgens teksten reeds uit het Oude Rijk is het juist de stier van het doodenrijk, de

---

[1]) „De groote offerstier" (Pyr. 913d en 914a) is de „ziel van den aardegod": Pr m hrw 17.89.

[2]) Westelijke en oostelijke; of ook: wat onder en boven den horizon ligt, dus de andere en deze wereld.

aardstier, die hem daarheen leidt [1]). Maar wanneer de plaats van dat Elysion nader aangeduid wordt, dan hooren wij: het ligt in de *achut*, d. w. z. den horizon [2]). In den westelijken of oostelijken horizon, dit is onverschillig; wij vinden beide opvattingen. De hoofdzaak was, dat daar aan den rand der aarde het goddelijk land van de hoogste vruchtbaarheid is; daar is het paradijs, de goddelijke hof; daar groeit ook de levensboom [3]). Niet alleen in de lichtmythe, ook in de vegetatiemythe, blijkt de horizon de plaats van absoluut leven te zijn.

Hiermede is waarschijnlijk ook de verklaring gevonden van den eigenaardigen vorm van het Kretenzisch horensymbool, dat, zooals reeds is gezegd, meestal geen getrouw beeld van werkelijke horens is. De vorm blijkt namelijk met de Egyptische hieroglyph van horizon geheel overeen te komen. Dit teeken stelt den berg voor die overal in Egypte den gezichtseinder begrenst, als een tweetal toppen afgebeeld, waartusschen de zonneschijf geplaatst is (fig. 13 en 14) [4]). Het kan ons

---

[1]) Pyr 792; 1359. Vgl. Apis die den doode wegbrengt. — Dat de stier van het Hotep-veld, gelijk dat veld zelf, soms aan den hemel verzet wordt (Pyr. 914, 803 met 1717), behoort tot de eigenaardige theologie der pyramideteksten, maar kan niet oorspronkelijk zijn. Vgl. Pyr. 717.

[2]) Uitvoerig in Pr m hrw 109. Verder Pyr. 508, 1247, 1408 vgg., 1421, 275, enz.

[3]) Soms spreken de teksten van twee boomen in den horizon, die dan ook afgebeeld zijn.

[4]) Dit geldt sinds het Middelrijk. In de pyramideteksten dient de ellipse als teeken van den horizon; toch misschien met uitzonderingen: pyr. 2064bis. — De twee toppen werden waarschijnlijk ook soms als beelden van den westel. en oostel. berg van het Nijldal beschouwd; het verband met den aardgod Aker (een dubbel-leeuw of dubbel-sphinx, in West en Oost) wijst er op, en de hemel is niet zelden er over heen geteekend, rustend op de twee bergtoppen. Zoo in de afbeeldingen boven den ingang (en uitgang) der koningsgraven (fig. 15: hemel boven, berg — of bergen — van den horizon onderaan), in de vignetten van pr m hrw 17 (fig. 16), en elders. De hieroglyph van den horizon komt dan met die van den „omgekeerden hemel", *nn-t*, overeen. Andere opvatting bij Lefébure, Proc. 1890, p. 440 vg.

niet verwonderen, dat de horens denzelfden vorm krijgen als deze bergtoppen, met welke zij overeenkomen zoowel t. o. v. de plaats als van hunne betrekking tot de vegetatie. In Egyptische illustraties blijken dan ook de aardhorens en de bergen van den horizon met elkander af te wisselen: de zonneschijf is afgebeeld tusschen de twee toppen van den berg, of (in een daaraan geheel beantwoordende voorstelling) tusschen de horens van den stier der onderwereld (= de aardstier); fig. 16 en 17 [1]). Feitelijk gelijkt het Kretenzisch horensymbool zoo sterk op de Egyptische hieroglyph van den horizon, dat zij vaak niet te onderscheiden zijn. Waarbij nog komt, dat teekens van spijs (brood) en drank (amphora), als zinspeling op het godenland met zijne overvloedige vruchtbaarheid, bij de Egyptische hieroglyph meermalen gevoegd zijn (fig. 18), gelijk de planten in het horensymbool en de druiventros en de amphora bij de dubbelbijl, die tot het horensymbool behoort, geplaatst worden. En omgekeerd: in het Kretenzisch horensymbool is, althans eens in het ons overgeleverd materiaal, een puntrozette afgebeeld (fig. 19) [2]), die daar moeilijk iets anders dan de zonneschijf kan beteekenen, gelijk deze ook in de hieroglyph van den horizon te zien is. Inderdaad, indien de Kretenzers in Egypte slechts iets van de talrijke afbeeldingen op tempelmuren, sarcophagen en elders hebben gezien en begrepen, dan wisten zij welk hoogheilig teeken die hieroglyph was, en ook dat hare beteekenis met die van hun eigen symbool in velerlei opzicht overeenkwam.

Wij zagen dat in Egypte de voorstelling van het Elysion met dezen gedachtenkring nauw verbonden was. Geldt dat ook voor Kreta? Het is niet met zekerheid te zeggen; alleen uit literaire gegevens zou het ons kunnen blijken [3]). Daaren-

---

[1]) Fig. 17 uit Sphinx 10 (1906) p. 104. De twee leeuwen stellen den aardgod Aker voor; de boomen zijn de levensboomen in den horizon. Fig. 16: vignette bij pr m hrw 17. — „Berg der aardhorens": Z. 21 (1883), pag. 66, r. 9.

[2]) Milani, Studi e Materiali 1 (1901), p. 176 (vgl. 183); Bosanquet, B. S. A. 8 (1901—2) p. 300; Karo, A. f. R. 7 (1904) p. 147.

[3]) Vgl. beneden blz. 92.

tegen komen wij uit een aanteekening bij de lexikographen iets over de Grieksche opvatting te weten. Volgens Etym. M. werd bij de Atheners een plaats, waar de bliksem ingeslagen was, Ἠλύσιον genoemd; ook komt *ἐν-ηλύσιος* = *ἐμβρόντητος* voor. Over die zonderlinge benaming is misschien in het reeds besprokene eenige opheldering te vinden. Het Elyseesche veld is het land van overvloedigen groei, in het uiterste Westen of in het doodenrijk, het land van den vegetatiegod, die wel de chthonische bliksemgod kan zijn geweest. Tot een dergelijk godenland moest, volgens Grieksche en Kretenzische opvatting, ook wel gerekend worden de door den bliksem getroffen plaats, waar de bijl, teeken en belichaming van den vruchtbaarheidsgod, in de aarde gevonden was. Die plek, die dan ook een heilige plaats van den met de bijl verbonden aardstier zal zijn geweest, was in werkelijkheid met dit wonderbaarlijk veld des overvloeds identiek. In Egypte heeft het inslaan van den bliksem en de vondst van steenbijlen dergelijke Elysia niet kunnen aanwijzen: de vruchtbaarheid hangt daar van den regen niet af. Maar waar de Egyptische boer de horens van den begraven stier uit den grond liet opsteken, werd feitelijk een heilige plaats geschapen, een Elysion, beeld van het goddelijk land, waar de werkelijke aardhorens zijn.

Een Grieksche naam van dat godenland is misschien direct aan Egypte ontleend: *μακάρων νῆσοι*. Zou *μάκαρ* niet het Egyptische *ma-cheru* zijn, de vaste titel die in de doodenpapyri achter den naam van iederen afgestorvene staat en „zalig" beteekent [1])? En de eilanden, de *νῆσοι*, van het Elysion, zij zijn in alle Egyptische afbeeldingen van het goddelijk veld, waar de doode heengaat, zorgvuldig geteekend als eilanden, zelfs van afzonderlijke namen voorzien. De overeenkomst is wel opvallend; van *μάκαρ*, als oorspronkelijk Grieksch woord opgevat, heb ik geen bevredigende etymologie gezien.

In het kort zal ik nu een paar speciale toepassingen be-

---

[1]) De oorspronkelijke beteekenis („overwinnaar"?) blijft onzeker.

spreken, waarin de heilige horens verder aangetroffen worden.

Vooreerst dan de horens van het altaar in Kretenzische en Myceensche afbeeldingen. Vooral op Kretenzische munten komen zij vaak voor; maar ook is een klein votief-altaar uit terracotta, met vier horensymbolen er op, in een van de kapellen te Knossos gevonden (fig. 20) [1]. Op de munten (alle uit lateren tijd) is het altaar meestal met een krans getooid, bovenop draagt het de horens, soms los er op geplaatst, soms deel van het altaar zelf uitmakend. Tusschen de horens zijn dan vruchten als offeranden neergelegd; zoover ik weet is op Kretenzische altaars van dit type vuur nooit te zien (fig. 21 en 22). De gegevens zijn te schaarsch om over de beteekenis van deze altaren iets met zekerheid te zeggen. Toch geloof ik dat de waarschijnlijkheid er voor spreekt, dat het altaar met de horens er op de woning van den aardgod, dus de aarde zelve, voorstelt. De vier horens aan de hoeken, gelijk de vier losse horensymbolen op het terracotta-altaar, zijn dan de vier aardhorens, dezelfde als die van den Egyptischen stier met een horen naar elk der vier windstreken [2]. De boomtakken op het altaar, geheel gelijk tusschen de horens (zie fig. 8) gelegd, wijzen wel ook in die richting. Om den zegen der aarde deelachtig te worden offert men de voortbrengselen der vegetatie op het aard-altaar; zeker wordt hier evenals elders juist datgene geconsacreerd wat men van den god afsmeekt. Heel interessant komt mij in dit verband de afbeelding voor op een zilveren schaal te Aquileia gevonden (fig. 23) [3]. Beneden, in de aarde, ligt Gaia, met het hoofd recht tegen een altaar boven haar, dat, naar het schijnt, eenvoudig als een verhooging van de aarde zelve is gedacht (doordat het iets hooger staat dan de grond er rondom); er naast zien wij den slangenwagen van Triptolemos, en

[1]) Naar Lagrange, Crète anc., p. 83.

[2]) Zie boven blz. 87. Het altaar in bepaalde betrekking tot den god aan wien geofferd wordt: het houten altaar van Hera bij de Daidalen Paus. 9.3.7 vg.

[3]) Monum. ined. III pl. 4.

Demeter; bovenaan Zeus met den bliksem, die wel ook hier het symbool van vruchtbaarmakenden regen is. Het altaar van Gaia, waarop de roof van Kore door Hades is voorgesteld, is zonder horens. En toch zijn zij aanwezig: aan de voeten van de aardgodin, en gelijk zij *in* de aarde afgebeeld, ligt een stier. Zeker een ongewone voorstelling, maar wel geschikt om de beteekenis van altaarhorens duidelijk te maken. Want hier kan geen twijfel bestaan: met het altaar der aarde, waarop het vegetatieoffer gebracht wordt, is de stier der aarde nauw verbonden.

En nu zou ik er op willen wijzen, dat ook de Grieken van den klassieken tijd het Kretenzisch horensymbool in hun cultus gebruikten, en wel met volle bewustzijn van de oorspronkelijke beteekenis er van. Ik denk aan het eigenaardig gevormd voorwerp, dat de offeraar soms — volgens een zes of zevental vaasteekeningen, enkele reeds uit de 5de eeuw — in de hand houdt. Men noemt het meestal een offermand; maar die mand is dan in ieder geval heel opvallend en zeker niet alleen met het oog op praktische doeleinden vervaardigt. Zie fig. 24—26. Furtwängler en Bates hebben den vorm er van aarzelend met de Kretenzische „horns of consecration" vergeleken; ik geloof dat wij niet behoeven te twijfelen. En dat niet slechts wegens den vorm, waarop men alleen heeft gelet. Als wij het gebruik er van nagaan, dan blijkt, dat het voorwerp juist bij offers aan chthonische goden, of goden van vegetatie, dienst doet: twee malen bij het varkensoffer (den eenen keer staan brandende fakkels op den grond), dus blijkbaar aan Demeter [1]); eens bij offer aan Dionysos Endendros (of Perikionios) [2]); eens bij den Dionysos-herme [3]), en twee malen bij de voorstelling van Herakles bij Busiris [4]), waar

[1]) Bates, Five red-figured cylices (Transact. Archaeol. Univ. Pensylv. I, 2 (1907) pl. 36; vgl. pag. 145) = onze fig. 24; Heydemann, Gr. Vasenbilder, Taf. XI. 3.

[2]) Farnell, Cults V, ad p. 240.

[3]) Gerhard, Ak. Abh., Taf. 67.1 (onze fig 25).

[4]) Furtwängler, Gr. Vasenmalerei Taf. 73bis (onze fig. 26).

wel een Osiris-offer bedoeld is. In één geval is de aard van het offer niet te bepalen [1]). Waarschijnlijk dus alleen bij offers aan goden van het type Dionysos-Demeter. Dat komt goed overeen met de hier voorgestelde verklaring van het horensymbool. Het Grieksche offervoorwerp is blijkbaar identiek met het voorwerp op de Kretenzische altaars geplaatst, wanneer de opbrengst der aarde aan de vruchtbaarheidsgoden der onderwereld als offer wordt gebracht. Het zijn de aardhorens in Egyptischen zin, d. w. z. het symbool van het spontane leven dat uit het doodenrijk opgaat. De eigenaardige halfronde of kegelvormige verhooging, die tusschen de horens van het Grieksche voorwerp meestal — niet altijd — te zien is, wordt af en toe ook bij het Kretenzisch horensymbool teruggevonden; de bijl, met bladeren aan den steel, is er dan in gezet (zie fig. 6). Vooral op grond van Egyptische parallellen geloof ik dat zij de schematische aanduiding is van een hoop graan (als offerande); men zou aan de Grieksche *οὐλαί* kunnen denken, gelijk het geheele voorwerp soms sterk aan het *κανοῦν* herinnert, de mand waarin de eerstelingen der vruchten gelegd zijn om geofferd te worden [2]).

Ik vraag mij af, of ook niet de cornucopia, de horen des overvloeds, in verband met de oude horensymboliek een ongedwongener verklaring erlangt, dan tot dusver het geval was. De heerschende opvatting is, dat de horen symbool van overvloed is geworden, omdat men van ouds stierenhorens als drinkbekers heeft gebruikt. Maar het is toch niet recht duidelijk, hoe een drinkbeker de weelde van het vegetatieleven in het algemeen kan aanduiden, wat de cornucopia toch feitelijk doet; en voor het geval dat het wèl mogelijk is, moet men vragen, waarom dan, onder alle vormen van drinkbekers en -schalen, juist de horen die eer zou genieten. Bij de Grieken was zij een heel oud symbool en blijkt zij, in den oudsten vorm,

[1]) Inghirami, Vasi Fitili 4 pl. 344. — Zie verder: Mus. Etrusc. Greg. II, tav. 71, 1a en 1b (Dionysos-offer?); Arch. Jahrb. 1912, pag. 298.

[2]) Zie vooral het *κανοῦν* door de kanephore achter den wagen van Dionysos gedragen, Archäol. Jahrb. 27 (1912), ad pag. 61, afbeelding III. Onze fig. 27.

doorgaande een stierenhoren te zijn geweest. Een paar mythen zeggen iets aangaande haren oorsprong; volgens de eene zou zij werkelijk uit Kreta afkomstig zijn: de cornucopia is de horen van de geit die den Kretenzischen Zeus voedde. Als attribuut van den chthonischen Hades-Pluton, en bij de Romeinen van Juppiter-Serapis, komt zij in de allereerste plaats voor. Heel gewoon is de dubbele afbeelding: vooral op munten ziet men herhaaldelijk de twee aan elkaar gebonden horens van overvloed, het *δίκερας* (*fig.* 28). Met het gebruik van drinkhorens kan die verdubbeling natuurlijk niets te maken hebben, terwijl zij wel te begrijpen is in verband met de twee horens van den aardstier. Het verdient de aandacht, dat ook in Egypte de dubbele cornucopia voorkomt. In een tekst uit 18[de] dyn. prijst de afgestorvene het rijke leven in het Elysion (het *Hotep*-veld) aldus: „daar heb ik mijn spijs, daar zaai ik en oogst ik en ploeg ik; ik heb in mijn bezit de twee horens en mij is de overvloed (*b'ḥ*) der heerlijke levensmiddelen gegeven" [1]). In Egypte waren, zoover wij weten, drinkhorens niet in gebruik; en in ieder geval had de doode wel aan één drinkhoren genoeg gehad. De plaats laat zich goed verklaren, zoodra wij denken aan de beteekenis van de horens van den aardstier, die uit den grond opsteken, — op het veld van den boer, maar ook daar ginds in den horizon, waar het Elysion ligt en waar de afgestorvene zich bevindt.

Wanneer wij nu naar den Griekschen naam vragen van den oud-Kretenzischen god, over wiens horens wij het hebben gehad, dan geloof ik, dat wij hem wel, zonder eene al te groote vergissing te begaan, Minotaurus kunnen noemen. Veel is van hem niet bekend; maar hij woonde in het labyrinth te Knossos, waar Theseus hem overwon. En dat geeft m. i. veel licht. Want het is wel niet te veel gezegd, dat het oude raadsel van het labyrinth vrij wel opgelost is. Zeker terecht neemt men tegenwoordig algemeen aan, dat het labyrinth met het Knossisch paleis identiek is, en dat de naam etymo-

---

[1]) Pr m hrw 110.25.

logisch uit „labrys", dubbelbijl, verklaard moet worden. Minotaurus woont in het paleis van de dubbelbijl of van den bliksemgod. En wij kunnen, met het oog op het voorafgaande, er dadelijk bijvoegen: dat paleis moet een beeld van de onderwereld zijn geweest. Daar woont de aardstier; daar is ook de plaats van den bijlgod.

Het wordt inderdaad ten volle bevestigd, dat het labyrinth de onderwereld voorstelt. Zijn prototype bevond zich in Egypte, aan den ingang tot Fayoem; het diende daar als dodentempel of graf van Amenemhat III, en stelde dus, gelijk alle koningsgraven, het doodenrijk voor. De Grieksche mythe hield zich vooral met zijne doolwegen en bochten bezig, waaruit gewoonlijk niemand den weg vond — een trek juist aan het doodenrijk ontleend; het nu uitgegraven Knossisch paleis kon, met zijne meer dan 200 vertrekken, begrijpelijker wijze aan de mythe die richting geven. Volgens de afbeeldingen op Knossos-munten was het typisch aantal muren en gangen, die rondom de binnenste kern liepen, zeven; en de overlevering sprak van „Septemplex laborinthus". Dat is juist de charakteristieke vorm van het doodenrijk volgens de oude Oostersche opvatting [1]). En bepaaldelijk is het labyrinth gekenmerkt als woning van den chthonischen bliksemgod, of van den Kretenzischen Zeus, die als Zeus Καταιβάτης of Καταχθόνιος met den regen in de aarde plaats neemt, wanneer op Knossische munten vlak naast dat gebouw de bliksem (in zijn gewonen vorm) geteekend is. Met zijn vegetatiezegen is de bliksemgod in het labyrinth gaan wonen, de bliksem is daar ingeslagen: men zou het labyrinth een Elysion, in den zin dien de Atheners daaraan hechtten, kunnen noemen.

Minotaurus mogen wij dan wel als den stier van het doodenrijk of den aardstier, wiens symbool de heilige horens zijn, beschouwen. Aan de voorzijde van de Knossische munten

---

[1]) Meer uitvoerig schreef ik hierover in Theol. Tijdschr. 44 (1910) blz. 11 vgg.

wisselt zijn beeld met dat van Demeter of Kore af. Weer een vingerwijzing in dezelfde richting.

De overeenstemming tusschen den Kretenzischen Zeus en den Griekschen Dionysos is door alle moderne onderzoekers erkend; zij was, zoover wij weten, een hoofdfeit in den Kretenzischen godsdienst. De stier is ook de bekende belichaming van Dionysos. Wat Zeus betreft, zijn verwantschap met Dionysos stond ook voor de Grieken vast. Ik herinner weer aan de plaats bij Pausanias [1]), waar hij vertelt, dat hij te Olympia een Zeus-beeld zag met den adelaar op de ééne hand, den bliksem in de andere, terwijl op zijn hoofd een krans van lentebloemen, ἄνθη τὰ ἠρινά, lag. Dus de Zeus Ὄλβιος, of de Zeus van de bouphonia, de god der vegetatie [2]).

Zoo vinden wij dat de gegevens uit Grieksche bronnen over den Kretenzischen godsdienst, wat het hier behandelde onderwerp betreft, goed overeenkomen met de weinige, maar karakteristieke, gegevens uit het oudste Kreta zelve. Laat ik dan ten slotte dit met nog een enkel voorbeeld toelichten.

Op Kreta werden, naar de Grieken vertelden, de oudste mysteriën gevierd. Die traditie kan ons allerminst verwonderen. Want de mysteriëncultus was steeds met chthonische en funeraire goden verbonden. De eigenlijk funeraire aard van den bijlgod wordt vooral door de voorstellingen op de sarcophaag van Hagia Triada bewezen. Een doodenoffer, met afbeelding van den doode zelven (geheel op Egyptische manier) wordt ons voor oogen gebracht; daarbij is de dubbel-bijl tot drie maal toe op in het oog loopende wijze voorgesteld: tweemaal op den top van den groenen boomstam, eenmaal op een anderen boom. Het eeuwige, absolute leven valt den afgestorvene ten deel. Maar niet aan hem alleen schenkt de bijlgod en de god van de heilige horens dat leven. Wie zich laat inwijden ontvangt het reeds vóór den dood, en dat is het

---

[1]) Paus. 5.22.5.

[2]) Syrische parallellen: de stier van Hadad, en de twee stieren van Juppiter Heliopolitanus.

doel van den eigenlijken mysteriën-ritus. Porphyrius vertelt, dat Pythagoras, bij zijn inwijding op Kreta, met den bliksemsteen (κεραυνίᾳ λίθῳ) gereinigd werd, en daarna in de spelonk van Zeus — in het onderaardsche dus — afdaalde. Het absolute leven van den chthonischen god op Kreta is dan op mysterieuze wijze ook aan den levende medegedeeld.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 10den MAART 1913.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, KERN, VERDAM, DE LOUTER, SYMONS, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, VAN RIEMSDIJK, SPEYER, HOUTSMA, VAN LEEUWEN, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, RÖELL, DE BEAUFORT, CALAND, BOISSEVAIN, VAN DER HOEVEN, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, BREDIUS, KUIPER, SIX, BOER, J. C. NABER, BAVINCK, TE WINKEL, COLENBRANDER, MOLENGRAAFF, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, KALFF, VÜRTHEIM en KARSTEN, Secretaris; voorts de Correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

Brief van Z. E. den Minister van Binnenl. Zaken d.d. 21 Februari, verzoekende een Regeeringsvertegenwoordiger aan te wijzen voor het Historisch Congres in April te Londen. De Heeren Blok en Fockema Andreae verklaren zich bereid daarheen te gaan, waarvan aan Z. E. bericht gezonden is.

Brief van de Association des Académies, waarbij de gedele-

geerden onzer Akademie verzocht worden op 11 Mei (13 April) te Petersburg tegenwoordig te zijn. Gesteld in handen van den Heer Snouck Hurgronje.

Brief van het gemeentebestuur van Parijs, verzoekende dat de Akademie zich door eenige zijner Leden wil laten vertegenwoordigen bij de opening der tentoonstelling van Buddhistische kunst in het Museum Cernuschi, in de eerste dagen van April. Zal nader geantwoord worden, dat wellicht Prof. Speyer aan dat verzoek voldoen zal.

Mededeeling der Grieksche philologen dat zij hun goedkeuring hechten aan het plan voor een Thesaurus linguae Graecae classicae, door den Heer von Kretschmer voor te stellen aan de Association des Académies.

Nadat de familie is binnengeleid leest de Voorzitter zijn levensbericht voor van wijlen ons medelid J. J. P. Valeton Jr.

Prof. van Leeuwen leest voor het verslag van de Hoeufft-commissie over de 37 ingekomen prijsverzen; in die commissie heeft zitting genomen Prof. Woltjer in plaats van het afgetreden lid Karsten.

Volgens beslissing der Commissie wordt de gouden medaille toegekend aan Professor Raffaele Carrozzari te Milaan voor het gedicht *Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.* Terwijl loffelijk vermeld en, als de auteurs hun namen hebben bekend gemaakt, ook gedrukt zullen worden de gedichten onder de volgende motto's ingezonden:

Audendum est: fortis adiuvat ipse Deus.

Friede sei ihr erst Geläute.

Simplicitas puerilibus affuit annis.

Non omnis mortua est.

Titanicae interitus.

Non ego sum satis ad tantae praeconia laudis.

Praesens vertere funeribus triumphos.

Na rondvraag wordt de vergadering gesloten.

BERICHT OVER DEN WEDSTRIJD IN LATIJNSCHE POËZIE VAN HET JAAR 1913.

M. H.

Indien de oude Hoeufft er getuige van was, hoe de door hem in het leven geroepen instelling in onze dagen werkt, zou hij zeker in zijn schik zijn. Het certamen Hoeufttianum beantwoordt steeds beter aan het doel waarvoor de erflater indertijd zijn legaat beschikbaar stelde.

Bijna veertig gedichten werden ditmaal ingezonden. Uwe commissie was helaas zeker dat onder de mededingers niet zou behooren Johannes Pascoli, de keurige dichter, wiens overlijden in April j.l. op zijn landgenooten den indruk maakte van een nationale ramp, waarvan de weergalm tot in 's lands vergaderzaal werd vernomen. Nog kort voor zijn dood was hem weder, gelijk zoo vaak, de Hoeufft-medaille toegekend. Ook voor de Latijnsche poezie, als voor de Italiaansche, is zijn overlijden een groot verlies; het kan niet twijfelachtig zijn dat ook door wie na ons zullen komen zijn gedichten, zoowel wat den vorm als wat den inhoud betreft, zullen worden gerekend onder de allerbeste voortbrengselen van de poetae neolatini.

Uwe commissie heeft in hare samenstelling een wijziging ondergaan. Professor Karsten namelijk gaf den wensch te kennen, dat de taak, die hij zich reeds zoo vele jaren had laten welgevallen, thans aan een ander mocht worden opgedragen. De beide overblijvende leden vonden tot hun vreugde Professor Woltjer bereid in zijne plaats te treden. Dit rapport wordt dus ook namens dezen uitgebracht.

Wij vangen de bespreking der ditmaal ingezonden gedichten aan met de mededeeling, dat een *viertal* buiten beoordeeling moest blijven, namelijk n°. 20 *Aenigmata*, een verzameling raadseltjes, n°. 28 *Violae*, een dito fabeltjes, n°. 3 *Simplex*, een dito versjes van allerlei inhoud, elk op zichzelf te kort om in aanmerking te komen, — wij behoeven dus niet te vragen of daarop naar vorm of inhoud kans zou zijn geweest — alsmede n°. 25 *Idyllium*, een omwerking van een reeds vroeger ingezonden carmen. Bovendien legden wij als geheel onvoldoende terzijde: n°. 1 *de mira ingenii potentia* en n°. 29 zonder titel, maar met het opschrift *iocosae datur hora musae.*

Een eigenaardige ervaring deden de beoordeelaars op bij n°. 35 *Zephyrus*. Toen op de samenkomst, waarvan dit rapport het uitvloeisel is, de bespreking der verschillende carmina plaats vond, die zij vooraf en elk voor zich zorgvuldig hadden gelezen en overwogen, kwam een hunner ietwat weifelend, voor den dag met de mededeeling dat het hem niet was gelukt van n°. 35 iets hoegenaamd te begrijpen; hij vermoedde dat het wel aan hèm zou liggen, want de verzen klonken goed en liepen onberispelijk. Maar zie, de tweede beoordeelaar had juist hetzelfde willen zeggen, en de derde bleek óók al hetzelfde te hebben aangeteekend. Uwe commissie behoefde dus wel niet te vreezen dat zij aan dit lijvige, blijkbaar erg geleerde opus van een navolger van Lycophron onrecht deed door het terzijde te leggen. Haar taak kan toch in geen geval zijn raadsels op te lossen of naar den zin van orakelspreuken te gissen.

Niet *zóó* ten eenen male onbevredigend, maar toch voor drukken of bekronen zeker niet in aanmerking komende, achtte uwe commissie n°. 2 *votum Sulpiciae*, n°. 9 *in bellum Turcicum*, n°. 12 *navale duellum*, n°. 18 *de bello Libyco*, n°. 19 *ad Lourdensem rupem*, n°. 24 *Roma fatorum sedes*, n°. 32 *nugipolyloquidae*, n°. 37 *pediculi*. Het werk dat den laatstgenoemden, veelbelovenden titel draagt verdient als curiosum dat er enkele woorden aan worden gewijd. Het is — geen leerdicht van een vakgenoot van Johannes Swammerdam of Piaget, maar een „comoedia" van meer dan duizend senarii. De tweede

acte van dit ellenlange „tooneelstuk" zonder eenige handeling begint met de woorden: „ex nihilo fit nihil"; deze hadden als motto kunnen dienen. Hadden wellicht de „pulices" van Esseiva, die indertijd een medaille zijn waardig gekeurd, den onbekenden, naar dichterlauweren hunkerenden vervaardiger belet te slapen? Zooveel is zeker, dat in de drie regels van de Genestet's muggenstrijd: „Tien versloeg ik, Tien verjoeg ik, Een zelfs heb ik doorgeknipt" meer geest is dan in de duizend en zooveel regels van deze „scenae domesticae". Jammer van den tijd en de niet geringe virtuositeit in het woorden smeden, die aan dit product zijn besteed.

Vrij wat hooger dan de tot dusverre vermelde gedichten stelt uwe commissie n°. 4 *Trossulus*, n°. 5 *Cultor maiorum*, n°. 6 *Res sacra poësis*, n°. 8*a de cruce Christi triumphante*, n°. 8*b in columnam memorialem*, n°. 10 *Heroüm*, n°. 13 *Pax*, n°. 15 *materna corda*, n°. 16 *M. Valerius Corvus*, n°. 21 *in obitum Ioannis Pascoli*, n°. 23 *in feminas ius suffragii appetentes*, n°. 26 *Mortis hymnus*, n°. 33 *Suprema Caligulae nox*, n°. 34 *de nativitate Virginis*, n°. 36 *alcaicon* (over de heldendaad van een Italiaanschen zeeofficier). Bij verscheidene dezer carmina werd ernstig de vraag overwogen of zij wellicht aanspraak hadden op eervolle vermelding en opname in den te drukken bundel.

Na rijp beraad meenden de beoordeelaars echter hun keus te moeten beperken tot de acht nog niet genoemde, die wij nu kortelijk zullen bespreken, daarbij, als naar gewoonte, van het goede tot het betere en beste opklimmende.

N°. 30 *vox patriae* is een gedicht van vaderlandsliefde. In het hart van Servië zit een moeder in de stille woning, en verhaalt aan haar dochtertje van den grooten volksheld, Marco Kraljevic; ook thans zijn Servië's helden ten strijde getrokken, haar man, haar vader ... Daar keeren zij weder; er is een overwinning bevochten, straks gaat het op Konstantinopel aan ... Er waait door dit, zeker niet feillooze gedicht als een prikkelende bergwind. Wij zullen er gaarne in den nieuwen bundel een plaats aan geven.

N°. 17 *aëriae voces.* De klok van Venetie's herrezen toren spreekt haar geliefde burgerij toe. Moge zij nog vele blijde dagen inluiden:

„Laetior at referam, si tandem nuntius adsit,
„Pace pia gentes perdidicisse frui."

N°. 22 *duo insontes.* Ut domus extincti Seiani sola iacebat! Seianus, de machtige gunsteling van Tiberius, is ter dood gebracht. In de stille woning van den grooten misdadiger zijn het dochtertje en het zoontje onder toezicht van de angstige voedster en een ouden dienaar. Daar komen de soldaten... Wat willen die vreemde mannen? „Ik ben toch niet stout geweest?" vraagt de kleine meid... 's Avonds zien de langs den Tiber wandělenden twee kinderlijkjes den vloed afdrijven. — Hoewel wat al te zeer in rhetorisch declameerenden stijl, scheen dit gedicht ons genoeg verdienstelijks te bevatten om een plaats in den te drukken bundel te worden waardig gekeurd.

N°. 7 *alma quies.* Een gedicht der herinnering, waaruit teeder gevoel spreekt. De zoon herdenkt zijn lieve moeder, die hem ook na haar dood, hij gevoelt het, nog nabij is.

N°. 11 *Titanicae interitus.* — „Gij zeidet: ik ben volkomen van schoonheid en bewoon het hart der zee:... thans zijt gij verbroken, uit de zeeën verdwenen; in de diepte der wateren zijn uw schatten en heel uw menigte verzonken." Niet banaal voorzeker dat motto, aan den klaagzang van Ezechiel over Tyrus ontleend, den klaagzang over de als rijk beladen handelsvaartuig gedachte koopstad. Niet banaal ook deze klaagzang op den ondergang van het reusachtige stoomschip, Titanica, de victrix-pelagi, door zijn bouw voor storm en golfslag veilig. O bouwmeester, die fier uw gewrocht beschouwt, moge de naam, waarmede gij het dooptet, geen onheil spellen:

„Titanum corpora dira
mox iacuisse aiunt obruta mole sua."

Het zeemonster snelt voort op zijn eersten tocht en nadert reeds de Amerikaansche kusten:

„Scandebat Luxus, scandebant Gaudia, Risus."

Er wordt gelachen en gespeeld en genoten. Waakt op, gij zorgeloozen, ginds nadert u de dood... Een lichte schok... Wat is er? Gevaar? Wel neen... Maar weldra klinkt het bevel: „de booten strijken!" en dan: „de vrouwen het eerst." — De mannen moeten weten te sterven:

„nunc estote viri! Tu, marconista, fuisti,
„nuntia dimittens dum pede tangis aquam".

Maar straks zwijgt ook het zoo onverschrokken bediende toestel, het schip neigt, en het lied der tot sterven gewijden ruischt over de wateren:

„prope o magis te, te propius Deus!"

Niet als die geen hoop hebben gaan de opvarenden der Titanica den dood in:

„fit mare delubrum, fit ratis ara Dei."

Een aangrijpend gedicht dat ongetwijfeld voor bekroning ernstig in aanmerking zou zijn gekomen,ware het niet dat uwe commissie gemeend had de drie overige nog hooger te moeten stellen.

Gelijk de zeetragédie, die ook door de inzenders der reeds vermelde n°. 10, 12 en 26 tot onderwerp is gekozen, den vervaardiger van het zooeven besproken dichtwerk heeft bezield, zoo heeft de vroege dood van Italië's geliefden zanger Pascoli het tweetal dichters, wier carmina wij thans gaan bespreken, in het hart gegrepen; hetzelfde onderwerp is ook in het straks vermelde n°. 21 behandeld.

n°. 27 *Alumnus Vergilii.* Ook de Vergilius van onze dagen rust dan onder de zode, en om hem heen ontluikt het lentegroen dat hij zoo lief had, zingen zijn gevederde vrienden, die hem eertijds met het leven hebben verzoend, toen de bitterheid des Lots over den eenzamen jongeling was uitgestort. Zijn dorpsbeekje zingt hem het sluimerlied ter eeuwige ruste, maar de liederen, die beek en woud en vogelzang hem ingaven, zullen leven, ook zijn gedichten van verder strekking en rijker inhoud, zijn Latijnsche zoowel als zijn Italiaansche, ook *Thallusa*, zijn zwanenzang.

Droeviger klinkt titel en aanhef van n°. 14 *in funere Ioannis Pascoli.* — „Me miserum!" zoo vangt de bejaarde dichter aan, naar wiens naam bescheidenheid ons verbiedt te gissen:

„Me miserum! Ecce novum patuit, sic fata, sepulcrum!
Quid merui, o Superi, ut quamvis maturior aevi
Restarem, ereptis aliis, tamen ipse superstes,
Ut tot amicorum interitus stragemque viderem?"

Ook deze jonge vriend is hem voorgegaan! Hij, die eenmaal pauper inops zich een weg moest zoeken in het leven, en die geworden is tot Italië's grooten dichter; hij de vriend van al wat zwak is en hulpbehoevend, van den kleinen en verdrukten. De herboren lentezon kan hem niet meer verkwikken en bezielen als weleer; zijn zuster Maria, zijn tiende muze, beweent haar broeder. Ween niet, Maria! Hij leeft en zijn werk zal leven! Grift op zijn marmeren tombe deze regels:

„Pascolus hic ille est, Euterpes cura, Ioannes,
Nobilis et Latio carmine et Italico.
Vergilio propior propiorque poeta Catullo,
Magnus ut in parvis, maximus in minimis."

Reeds drie waarlijk schoone gedichten, waaraan een eerepenning niet kwalijk zou zijn besteed! Toch meende uw commissie de voorkeur te moeten geven aan het gedicht dat ons nog te bespreken blijft: n°. 31 *Amaryllis.* Reeds dadelijk verdient vermelding dat in dit carmen zoo goed als geen zwakheden van versbouw vallen op te merken, zooals in verscheidene der overige, waaruit ze alsnog door de inzenders, in overleg met een onzer, zullen moeten worden verwijderd, alvorens tot drukken kan worden overgegaan.

Dit is voor Amaryllis intusschen nog slechts de afwezigheid van een gebrek. Veel stelliger klinkt de lof dat dit gedicht ons herhaaldelijk aan Pascoli herinnerde.

Het onderwerp is ontleend aan een regel der eerste ecloga van Vergilius:

„postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit".

De rijke en invloedrijke Pollio viert feest met zijn vrienden Vergilius, Varius, Gallus. Daar treedt een weenend meisje als smeekeling in de zaal; zij komt bescherming vragen voor haar zieke moeder, die door ruwe soldaten uit haar woning dreigt te worden gezet. Pollio zendt er een paar stevige slaven heen en dankbaar kust het schoone meisje hem de hand.

Den volgenden dag gaat de jonge dichter Vergilius eens navraag doen en vindt de zieke vrouw in haar woning stervende. Hij zegt het meisje zijn bescherming toe; zij is van aanzienlijke afkomst, maar door den burgeroorlog te gronde gericht. Op zijn eigen hoeve geeft hij haar een plaats. Daar waart zij rond als een goede geest, ordenend en verfraaiend, en de liefde sluipt haar hart binnen, ook in dat van Vergilius. Maar dáár is sinds geruimen tijd Galatea meesteres, ook in zijn huishouding. De fiere Amaryllis verzwijgt dus haar hartsgeheim. Daar komt ook tot Vergilius als een donderslag de aanzegging dat hij over een maand zijn woonstee moet ruimen; de grond zal onder de soldaten van Octavianus verdeeld worden.

Dan blijkt het verschil tusschen echte liefde een namaak. Galatea laat den beroofden ruw weg in den steek voor een meer door de fortuin begunstigden minnaar, maar Amaryllis blijft en treurt om den beroofde. Daar keert Vergilius vroolijk huiswaarts: Pollio heeft weten te bewerken dat de dichter zijn erfgoed mag behouden. — „Galatea heeft mij verlaten, zult ook gij van mij gaan, Amaryllis?"

„Sensus haud amplius ista
dissimulare potest, ardensque ita rettulit ore:
Quo te cumque vocat fatum, sequar ipsa fidelis,
altera nec virgo tua tam quam Amaryllis amabit.
Dixerat et vatis complexibus arctius haerens
quae dederat prior ille labris, tandem oscula reddit".

Wij wenschen aan dit aantrekkelijke, aardig gevonden en goed verloopende gedicht de gouden medaille toe te kennen en verzoeken dus den Heer Secretaris dezer Afdeeling zoo aanstonds het daarbij behoorende naambriefje te willen openen. Verder wenschen wij eervol te vermelden en te laten drukken

de gedichten n°. 30 *vox patriae*, n°. 17 *aëriae voces*, n°. 22 *duo insontes*, n°. 7 *alma quies*, n°. 11 *Titanicae interitus*, n°. 27 *alumnus Vergilii*, n°. 14 *in funere Joannis Pascoli*, indien de onbekende inzenders vergunning zullen hebben gegeven ook van hunne naambriefjes kennis te nemen.

De overige negen en twintig briefjes zijn als naar gewoonte, ongeopend verbrand.

J. van Leeuwen Jr.
J. J. Hartman.
J. Woltjer.

PROGRAMMA

CERTAMINIS POETICI

AB ACADEMIA REGIA DISCIPLINARUM NEDERLANDICA EX LEGATO HOEUFFTIANO

IN ANNUM MCMXIIII INDICTI

A. D. IV. Idus Martias in conventu Ordinis Literarii a iudicibus ita est relatum de XXXVIII carminibus, quae ad tempus ei fuerant tradita.

Tria ad certamen omnino admitti non potuerunt, utpote e variis constantia poematiis, quorum nullum legitimum implebat versuum numerum. Eorum hi erant tituli:
Aenigmata; Violae; Simplex. Neque illud quod inscriptum erat *Idyllium,* carmen iam antea ad certamen missum et nunc correctum.

Statim seposuimus ut prorsus hoc certamine indigna carmen inscriptum *de mira ingenii potentia,* carmen cui addita erat sententia, scidulae inscripta, *iocosae datur hora Musae* et illud ipsa nocte obscurius cui nomen *Zephyrus.*

Parum placuerunt haec octo, licet in iis aliquae virtutes apparerent: *Votum Sulpiciae; In bellum Turcicum; Navale duellum; De bello Libyco; Ad Lourdensem Rupem; Roma fatorum sedes; Nugipolyloquidae; Pediculi.*

Multo magis probabantur XV haec, quae non esse in lucem edenda post aliquam demum decrevimus dubitationem: *Trossulus; Cultor maiorum; Res Sacra Poesis; De cruce Christi triumphante; In columnam memorialem; Heroum; Pax; Materna corda; M. Valerius Corvus; In obitum Ioannis Pascoli; In feminas ius suffragii appetentes; Mortis hymnus; Suprema Caligulae nox; De nativitate Virginis; Alcaicon.*

Restant octo optima, quae libenter publici iuris facimus, lectu iucundissima, vera verorum poetarum atque artificum opera Eorum titulos sic enumeramus ut quo quodque est praestantius eo posterius nominetur: *Vox patriae; Aeriae voces; Duo insontes; Alma quies; Titanicae interitus; Alumnus Virgilii; In funere Ioannis Pascoli; Amaryllis.*

Post aliquam dubitationem quod inter tria carmina, quae hic ultima ponuntur, (Alumnus Virgilii; In funere Ioannis Pascoli; Amaryllis) esset optimum, praestare tamen duobus aliis decrevimus *Amaryllida* carmen egregium, tersum, venustum. Hoc aureo ornandum praemio visum. Aperta scidula nomen prodiit: Raffaele Carrozzari, Mediolanensis.

Septem illa quae proxime ante *Amaryllida* enumeravimus sumptibus legati Hoeufftiani in lucem emittentur, si eorum poetae nobis ante *Kalendas Iunias* scidularum aperiendarum dederint veniam.

Ad novum certamen cives et peregrini invitantur his legibus ut carmina latina, non ex alio sermone versa nec prius edita argumentive privati, nec quinquaginta versibus breviora nitide et ignota iudicibus manu scripta, sumptu suo *ante Kal. Ian.* anni proximi mittant ad *Hermanum Thomam Karsten*, Ordinis literarii Academiae ab-actis, munita sententia, item inscribenda scidulae obsignatae, quae nomen et domicilium poetae indicabit. Ceterum iudicibus gratum erit, si poetae in transscribendo portabile prelum Britannicum (*typewriter*) adhibebunt.

Praemium victoris erit nummus aureus quadringentorum florenorum. Carmen praemio ornatum sumptibus ex legato faciendis typis describetur eique subiungentur alia laude ornata, quando scidulae aperiendae venia dabitur. Hoc *ante Kal. Iunias* fieri debebit.

Exitus certaminis in conventu Ordinis mense Martio pronuntiabitur; quo facto scidulae carminibus non probatis additae Vulcano tradentur.

Amstelodami — P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE
Ips. Kal. Apr. MCMXIII — *Ordinis Praeses*

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 14den April 1913.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUIJZEN, KERN, VAN DER HOEVEN, VERDAM, DE LOUTER, SYMONS, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, SPEIJER, HOUTSMA, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, DE BEAUFORT, CALAND, BOISSEVAIN, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, J. V. DE GROOT, KUIPER, SIX, BAVINCK, BOER, TE WINKEL, COLENBRANDER, MOLENGRAAFF, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM en KARSTEN, Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn een brief van den Minister van Binnenl. Zaken berichtende dat de H.H. Blok en Fockema Andreae de Regeering zullen vertegenwoordigen op het Historisch Congres te Londen, dat die H.H. intusschen reeds hadden bijgewoond.

Bericht van den Heer Van der Hoeven, dat hij den 70-jarigen leeftijd heeft bereikt en dus rustend lid is geworden.

Van de volgende eervol vermelde dichtstukken hebben de vervaardigers hun namen bekend gemaakt:

Van: In funere Joannis Pascoli, de Heer P. Rosati te Bologna. Van: Alumnis Vergili, de Heer A. Gandiglio te Fano. Van: Titanicae interitus, de Heer H. Padberg te Maastricht. Van: Alma Quies, de Heer P. H. Damsté te Utrecht. Van: Duo insontes, de Heer F. Sofia-Allessio te Radicena. Van: Vox patriae, de Heer Anton Giovannini te Florence.

Alleen de dichter van Aeriae Voces is dus nog onbekend.

De Voorzitter herdenkt in warme en waardeerende woorden Prof. Kern, die onlangs onder belangstelling van talrijke vakgenooten, leerlingen en vrienden zijn 80^{en} verjaardag vierde. Hij was steeds en is nog een van de trouwste en werkzaamste leden der Akademie van wien wij hopen en verwachten dat hij zulks nog lang moge blijven. Prof. Kern beantwoord den Voorzitter en dankt hem en alle medeleden, die hem op zijn feest blijken hunner vriendschap en waardeering hebben gegeven.

Prof. Blok brengt ook namens Prof Fockema Andreae verslag uit over het historisch Congres te Londen, voor zoover zij in een of meer sectiën — die op 12 verschillende plaatsen in de reuzenstad vergaderden — dat hebben bijgewoond en omtrent de feestelijke ontvangst bij verschillende gelegenheden. Beide waren tot Onder-Voorzitters benoemd. Prof. Blok en Prof. De Boer, benevens Dr. Vogel, hielden voordrachten. Vooral had hun aandacht getrokken, wat in de koloniale sectie met groote waardeering over ons beheer van de O. I. bezittingen was gezegd, en algemeen werd bewonderd een voordracht van ons buitenlandsch medelid Pirenne over de ontwikkeling van den koopman sinds de Middeleeuwen.

Hierna las Prof. Six de mededeeling voor van Dr. Bredius over eenige Dordtsche schilders, daar de heer Bredius zelf door ongesteldheid verhinderd was aanwezig te zijn. Het stuk bevatte eenige aanvullingen op mededeelingen van den Heer Veth senior (in Oud Holland) over die schilders. De Heer Bredius had namelijk inzage kunnen verkrijgen van notarieele

protocollen dier stad en die thans voor een groot deel doorgewerkt. Achtereenvolgens behandelde hij de schilders Aelbert Cuyp, de Rembrandtleerlingen Ferd. Bol, N. Maes, Levecque, de Gelder, Jan Olis, P. Schalcken, Abr. Staphorst en andere minder bekende. Hij hoopt in Oud Holland al deze schilders uitvoeriger te behandelen.

Aan den Heer Bredius zal gevraagd worden of hij dit stuk bestemd heeft voor de Verslagen en Mededeelingen.

De Heer Speyer biedt aan voor de Verslagen en Mededeelingen zijn kritische aanteekeningen op een Sanskriettekst, die voor een paar jaren door een Indisch geleerde te voorschijn is gebracht uit de boekerij van den Makaradja van Nepal (of Nepaul?); het gedicht is overgeleverd in twee hss. en is een zeer verdienstelijke bewerking eener Indische legende. Zijn stuk is in het Engelsch geschreven.

Bij de rondvraag biedt de heer Karsten voor de bibliotheek het 2e deel aan zijner uitgaaf van Donatus Commentaar op Terentius. De Voorzitter stelt voor om de volgende vergadering, wegens het Pinksterfeest, vast te stellen op 19 Mei, wat wordt aangenomen.

EEN EN ANDER OVER DORDTSCHE SCHILDERS.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

A. BREDIUS.

Mag ik een oogenblik Uwe aandacht vragen voor eenige resultaten van een onderzoek ingesteld in het Notarieel Archief van Dordrecht met het oog op de talrijke schilders die in die stad werkzaam waren?

De oudste bron voor onze kennis der Dordtsche kunstenaars is Houbraken. Zelf uit een zeer oude Dordtsche familie gesproten, heeft hij de meeste schilders waarover hij spreekt persoonlijk gekend. Toch is hij niet altijd betrouwbaar gebleken o. a. met het geboortejaar van Aelbert Cuyp, dat hij op 1605 stelt; hij werd toch eerst 1620 geboren. Dit is een der belangrijkste vondsten geweest van den Heer Veth (de vader van Dr. Jan Veth) met wien ik indertijd voor Oud Holland een aantal opstellen over Dordtsche Schilders bewerkte. Toen was het Notarieel Archief te Dordrecht nog ontoegankelijk. Wat dit thans opleverde is dus een aanvulling van het tot nu toe bekende. Het is te betreuren, dat dit Archief tamelijk incompleet is; b. v. vele protocollen van bekende notarissen zijn geheel verdwenen. En, zooals het zoo dikwijls gaat met Archiefonderzoek: juist de documenten, die wij zoo gaarne zouden vinden, die zooveel licht zouden kunnen geven, zijn er niet meer.

Eenige onzer voornaamste schilders zagen te Dordrecht het levenslicht of werkten er geruimen tijd. Aelbert Cuyp, een der schitterendste sterren aan onzen schildershemel, werd er geboren, leefde er en stierf er in 1691 na een vruchtbaar leven. Het

was mij een teleurstelling zoo weinig belangrijks juist over hem te vinden. Toch meen ik, dat een en ander wel tot een resultaat leidt. Terwijl zijn vader Jacob Gerritsz Cuyp, een echt schilder die menig voortreffelijk portret heeft nagelaten, steeds „Sinjeur" en „Schilder" betiteld wordt, trof het mij dat Aelbert, na zijn huwelijk met eene schatrijke weduwe (in 1658) — haar eerste man Jac. v. d. Corput was lid van den Magistraat — *de Heer* betiteld wordt. Nooit wordt hij schilder genoemd, wel eens Regent van het H. Geesthuis of Mansman in den Hove en Hooge Vierschaar van Z. Holland. Geen enkele der talrijke Acten, waaronder hij zijne elegante handteekening plaatste, handelt over kunst. Steeds geldt het een verhuring van landerijen; hij treedt daarbij dan op als vertegenwoordiger zijner vrouw. Dat Houbraken het aan 't rechte eind heeft als hij zegt: hij had altijd tot zinspreuk: „in harde Rijksdaalders komt de mot niet" bewees mij het volgende.

Een boer, die zijn landhuur schuldig gebleven was, had in 1674 wagendiensten voor het leger verricht en daarvoor *f* 100.— te goed. Dadelijk machtigt Cuyp iemand in den Haag om voor zich beslag op die som te leggen. Alleen in de Testamenten van Cuyp en zijne vrouw, steeds ieder afzonderlijk verleden, is sprake van *„alle de schilderijen"* die hij staende haerluyder houwelyck selfs gemaeckt heeft ofte noch zoude mogen maken. Volgens huwel. voorw. die ook ontbreken, behoorde de helft der schilderijen aan elk der Testateurs; bij overlijden zou de overlevende ook de andere helft krijgen. Er gaat een traditie, dat Cuyp alleen voor liefhebberij schilderde. Ik geloof wel, dat dit in zooverre waar is, dat hij na zijn rijk huwelijk, op 38 jarigen leeftijd, niet meer voor den kunsthandel werkte. Toch bleef deze merkwaardige kunstenaar bij al de proza van zijn dagelijksch leven een groot dichter, die in zijn van gouden zon doortrokken landschappen en in zijn fijngevoelde maanluchten de natuur dikwerf verrukkelijk bezongen heeft. Natuurlijk hoopte ik een Inventaris van zijn *nalatenschap* te vinden: die is niet aanwezig. Zijn eenige dochter Arendina erfde den geheelen inboedel. Zij was

ook met een rijk en aanzienlijk Dordtenaar, Pieter Onderwater gehuwd en overleed reeds 1702. Ook hunne Inventarissen heb ik niet gevonden, tot mijn groote teleurstelling.

Daarentegen is mij uit talrijke taxaties gebleken, dat Cuyp's werk bij zijn leven te Dordrecht heel niet in tel was. De ruitergevechten van zijn oom Benjamin worden hooger getaxeerd dan zijne stukken. Een „kenner" en verzamelaar taxeert in 1688, dus nog bij zijn leven, twee watertjes van Aelbert Cuyp op . . . . 6 gulden en dadelijk daarna een stuk van Wouwermans op *f* 200.—; ja een lantschap van Van Goyen, die nooit hoog geschat werd, op *f* 30.— en dan weer een stuckie met Koeyties van Aelb. Cuyp *f* 8.—. Talrijke taxaties van dien aard bevestigen dit vermoeden. In 17e eeuwsche Inventarissen buiten Dordrecht komt vóór 1700 bijna geen enkel stuk van Cuyp voor, en de prijzen voor zijne werken zijn tot 1760 nog zeer laag.

Eerst bij deze onderzoekingen kwam mij voor het eerst de naam van een Engelsch schilder te Dordt onder de oogen: *Richard Farrington*. Hij was denkelijk meer dilettant, want hij wordt ook makelaar in de Engelsche Court genoemd. Of hij een leerling van Cuyp was? In een „Zaal" van een der aanzienlijkste Dordtenaars, den rijken wijnkooper Abraham Sam, hingen bij Cuyp's leven naast elkander werken van Cuyp en „groote lantschappen", één met een kasteel, van R. Farringhton. Men zou zoo zeggen een prulschilder zal hij niet geweest zijn als zijn werken als pendants voor die van Cuyp in een deftig huis konden dienen! Hij wordt reeds vóór 1648 genoemd, en overleed vóór 1681. Zijne weduwe keerde naar Engeland terug. Latere afstammelingen van hem zijn in Engeland als schilders bekend. Nog ééne eigenaardigheid. De oude Cuyp, Jacob Gerritsz, schrijft zijn naam beurtelings met een C en met een K. Tot nu toe betwijfelde men steeds de echtheid van handteekeningen met een K, o.a. op een werk van Benj. Cuyp in het Museum te Mannheim. Cuyp's familieleden waren heel wat minder voornaam dan Aelbert geworden was, en het komt mij voor dat de relatie van hem met zijn eigen familie

na zijn deftig huwelijk niet zeer druk aangehouden werden.

Een der oudste schilders van Dordrecht is Pauwels Weyts die in 1618 overleed. Hij heeft een zoon gehad, ook schilder, die denzelfden naam droeg, die later naar Delft trok en daar in 1629 stierf. Nu hangt er in het Museum te Dordrecht een zeer belangrijke schilderij, voorstellende de Leden der Dordtsche Synode (van 1618—1619) zittende bij hunne arbeid in de Zaal van den Kloveniersdoelen. Veth senior schreef het aan den *ouden* Weyts toe, daar hij het jaar van diens overlijden niet kende. Daar hij reeds tusschen September en November 1618 overleed, is het wel zeker, dat *de jonge* Pauwels Weyts dit verdienstelijke doek schilderde, te meer daar deze in 1621 84 ponden voor de leverantie der schilderij ontving, die dus hoogstens door den vader zou kunnen begonnen zijn.

Een knap Dordtsch schilder was ook *Jan Olis.* Wij kenden werk van hem, dat nog het jaartal 1656 draagt; na dien tijd scheen hij overleden — verdwenen. Hij heeft aardige cortegaardjes, rookers, gezelschapjes en ook fraaie portretstukken in klein formaat geschilderd. Het Mauritshuis bezit zoo'n portretje van een geleerde; groepen van portretten, in een landschap, komen ook voor. Zijn zeldzaam werk bevindt zich o. a. in de Musea van Brussel, Quimper en Budapest. Terwijl hij bij zijn huwelijk zegt niets mede te brengen dan zijne schilderconst, heeft hij het nog aardig ver gebracht. Gelukkige vondsten brachten mij op het spoor van zijne verhuizing naar Heusden, waar hij Schepen en Burgemeester werd, en in 1676 overleed.

Paulus Lesire is een ander schilder van beteekenis. Ook zijn werk komt niet veel voor. Een door hem niet geheel afgemaakt Schutterstuk is verloren gegaan. Over hem en zijn vader Augustinus Lesire, mede schilder, vond ik eenige minder belangrijke gegevens.

Het is wel eigenaardig, dat Rembrandt zulk een aantal zijner beste leerlingen uit Dordrecht kreeg. Daar hebben wij allereerst Bol, de schilder van werken die jaren lang als

meesterstukken van Rembrandt golden, op wiens schilderijen men reeds in het midden der 18e eeuw valsche Rembrandt-handteekeningen plaatste. Ik vond, dat hij al in 1635 een aantal acten als „schilder" onderteekende, dus lang vóór hij bij Rembrandt kwam reeds als kunstenaar te Dordrecht werkzaam was.

Meer vond ik over *Nicolaes Maes*, die na een leertijd bij Rembrandt, weer — vóór 1656 — naar Dordrecht terugkeerde om er tot circa 1673 of 74 te blijven. Hij werd in dien tijd, zijn besten tijd, niet hoog betaald. Uit een boedelrekening van 1667 bleek mij, dat hij „overt schilderen van de schilderije daer Sr. Cornelis Smack ende Josina Gijsberts de Rogh sa: in geconterfeijt staen" *f* 75.— hebben moest. Intusschen had de heer Smack hem voor *f* 45.— „Kaes en winckelwaren" geleverd, zoodat er maar *f* 30.— voor hem te goed bleef. Toch kocht hij er huizen en tuinen voor zijn zuur verdiend geld, wellicht ook van zijn deel in de erfenis zijner ouders. Reeds in het begin van 1658 had hij een huis en erve int Steechoversloot te Dordrecht gekocht voor *f* 2650.— waarvan *f* 1650.— als hypotheek zou blijven staan tegen 4 %. Bovendien zal Maes „gehouden syn den vercooper, syne huysvrouw mitsgaders hare kinderen die sy alreede hebben en naermaels noch souden mogen vercrijgen, alsamen curieuselyck te conterfeijten in één stuk waertoe de vercooper sal becostigen den doeck ofte paneel mitsgaders de leyste..... Een dergelijke, groote familie, staande voor een huis, bevond zich nog voor korten tijd in den kunsthandel te Parijs. Maes heeft ook later als vruchtbaar modeschilder in het konstliefdige Amsterdam geen groote rijkdommen vergaderd maar was voor dien tijd niet onbemiddeld. Uit een zeer sommier staatje van zijn nalatenschap, dat ik te Amsterdam in 't Not. Archief ontdekte, liet hij in 1693 ongeveer *f* 25 000.— na.

Natuurlijk vond ik ook een en ander over den deftigen Samuel van Hoogstraten, een ander leerling van Rembrandt, en diens vader, den goudsmid en schilder Dirck v. Hoogstraten.

De grootvader van Samuel, van moeders kant, Isaack de Coninck was ook een aanzienlijk zilversmid.

Kort voor zijn dood, 13 Juny 1678 maakt de schilder nog een zeer uitvoerig Testament met d'eerbare Joffrouw Sara Bale, de zuster van den historieschrijver. Hij legateert aan zijn broeder Franchois „de goude keten en genadepenninck „bij den Testateur van de Keyserlycke Majesteyt in vereeringe „ontfangen", een souvenir van zijn oponthoud te Weenen. Zijne verdere familie krijgt syne Print en Teyckenkunst, zijne boeken van Descartes enz.

In Inventarissen vindt men allerlei schilderijen van Hooghstraten beschreven die verloren geraakt zijn, bijv. een stuk met zwanen, zijn eigen portret met een turban op 't hoofd, een visscher en allerlei bijbelsche onderwerpen enz.

Jacobus Levecque is weer een leerling van Rembrandt, die zijn meester een korten tijd zoo op den voet volgde, dat Houbraken spreekt van een stuk dat hij altijd op zijn atelier bewaarde „daar de handeling van Rembrandt zóó wèl in was waargenomen dat men het voor een stuk van Rembrandt zouw hebben aangezien". Jammer dat hij het niet nader beschrijft: wie weet of wij er niet den een of anderen twijfelachtigen Rembrandt in een beroemde verzameling in zouden herkennen! Tevergeefs trachtte ik voor vele jaren een prachtig portret van Levecque voor het Museum te Dordrecht te verwerven. De Dordtsche Heeren vonden blijkbaar de 80 £ die het kostte te veel. Sedert is het voor bijna den viervoudigen prijs overgegaan in een bekende Parijs'sche verzameling.

Hoewel Levecque uit een oude, gegoede Dordtsche burgerfamilie sproot vond ik hem 30 Juli 1672 met eenige jongmans in een herberg bezig het draaggeld van een begrafenis te verteeren. Maes was er ook bij; deze als Luitenant, Levecque als Vendrich van een burgervendel getiteld.

Er werd toen een dronk ingesteld op den Ruwaerd van Putten, die niet veel bijval vond en in een hevig gevecht ontaardde. Levecque overleed reeds 2 Sept. 1675.

Arent de Gelder, de vierde leerling van Rembrandt die uit Dordrecht kwam, komt mij voor meer een liefhebber dan een schilder van professie geweest te zijn. Ik heb hem nooit „schilder" genoemd gezien. Wij zullen eerstdaags een uitvoerige Monographie over hem zien verschijnen van de hand van Dr. Karl Lilienfeld, die het geluk had, den Inventaris van de Gelder te vinden, waarin verscheidene zijner schilderijen vermeld zijn.

Pieter Verelst, een lang niet onverdienstelijk schilder van binnenhuizen in Ostade's trant, maar ook van degelijke portretten waarvan er o. a. een in het Berlijnsch Museum te zien is, was Dordtenaar, vertrok omstr. 1643 naar den Haag, had daar verscheidene leerlingen en nam wegens schulden in 1668 de wijk naar ? ja, dat bleef tot nu toe onbekend. Ik vond hem in 1671 terug als..... bierbrouwer op de Waelse Klinge, in de buurt van Hulst. Hij is daar vóór 1686 overleden; zijne weduwe leefde echter nog.

De meer in hoogere kringen levende Godfried Schalcken, de o.a. in zijn kaarslichten gelukkig Douscholier, woonde ook lang te Dordrecht. Dat hij daar zeer gevierd was, blijkt uit het: expert, Constich Schilder, dat de Notarissen vóór zijn naam plaatsen. Een aardig document over hem is een fransche Acte van 1688, waarin hij een bankier te Parijs machtigt van een Mons. van der Brugge aldaar terug te eischen „une pièce de peinture nommée la Gentille De Espagne, et le payement de 200 florins que Mr. van der Brugge a reçeu d'une pièce de peinture nommé la lumière de nuict." Schalcken had hem die stukken in Commissie gezonden.

Over de schilders Israel en Reijnier Covyn, Adriaen van Eemont, Cornelis en Jacobus Busschop, onbekende schilders als Balten Romeyn, Pieter Schuyten, Mighiel Cotermans en en anderen vond ik allerlei gegevens.

Ook over Willem Drielenburch, Arnold Verbuys en Adriaen Huybertsz Verveer. De laatste wordt altijd marcktschipper genoemd, een ambt dat zijn vader en grootvader ook bekleedden, maar hij was er een zeer vruchtbaar schilder bij, soms nog

wel van zeer groote historie stukken waarin vele naakte figuren voor kwamen. Houbraken vertelt van hem, dat hij bijna elken dag wat nieuws begon maar niet alles afmaakte. Zijn atelier was opgepropt met doeken en paneelen „dat het wel een doekverkooperswinkel geleek.

Op een avond zaten de schilders Drielenburgh, Offermans en Verbuys bij hem te rooken en te drinken, toen het huis in brand geraakte en tot den grond toe afbrandde, met al zijn schilderijen. Toen hij in 1680 overleed, hing zijn huis toch weer vol. Er was van alles bijv. zeestukken, landschappen, Venus en Adonis, Adam en Eva, stillevens enz.

Dat zijn kunst niet hoog betaald werd, bleek hieruit dat men op een vendu drie stukjes van hem voor *f* 7.— verkocht. Hij was in zijn tijd Overman van het St Lucas Gilde, Capiteyn bij de Schutterij en Gerrit Joppen schijnt zijn leerling geweest te zijn. Bij zijn dood moest hij nog van iemand voor het copieeren van twee Conterfeytsels, boven een vaetje wijn, *f* 20.— hebben. Zijne vrouw Reynburch van Feltrum, was de dochter van den Oud-Raad en ontfanger der gemeene middelen, de Heer Michiel van Feltrum.

Een aardige acte van 1661 leert ons veel in een paar regels. In den Haag werkte omstr. 1670 een schilder van visch-stillevens die blijkbaar trachtte den voortreffelijken Abraham van Beyeren zoo goed mogelijk na te volgen in diens prachtige stukken met Schelvisschen, Zalm, Kreeften en Kabeljauwen. Ik heb zijne schilderijen in den handel zelfs nog onlangs voor van Beyerens zien doorgaan. Hij heette Isaack van Duynen. Nu leefde er te Dordrecht een vischkooper van Duynen en van zelf begon ik dien met onzen schilder in verbinding te brengen. In die Acte nu doet Isaack van Duynen, gewezen burger van Dordrecht tegenwoordig wonende te 's-Gravenhage van iemand te Dordrecht terugvorderen twee schilderijen door hem in bewaring gegeven vóór zijn Voyagie naer Roomen. Bij het werk van dezen echt hollandschen schilder van hollandsche visschen zou men allerminst op het denkbeeld komen dat hij een studiereis naar Italië deed.

Een ander Dordtsch schilder bezocht ook Italie; Abraham Staphorst. Bij mijn weten zag ik nog nooit iets van dezen portretschilder. Want dit was hij: in 1663 neemt hij aan de weduwe van Jan Jansz van der Hoeven met hare twee soonen te schilderen levensgroote in t'geheel alle op een doeck off paneel voor.... 40 gulden. Als 't heel mooi werd zou hij nog twee gulden meer krijgen. Naar aanleiding van een proces met zijn familie vond ik in een sententie van het Hof van Holland een heel brok van zijne levensgeschiedenis. Zijn vader was de Dordtsche predikant Casparus Staphortius. Deze had zijn zoon gezonden naar Italien „alwaer de Konst met grooter respect wiert uytgevoert". Hij was er 5½ jaar gebleven, en had in al dien tijd maar ruim 600 gulden verteerd.

Omstr. 1666 woonde hij te Amsterdam en schilderde er Johannes de Ville (een voornaam Coopman, zegt de Akte) uit. 1671 vertoefde hij te Norwich; 1659 had hij een poos te Londen geschilderd.

Wat er verder van hem werd, kon ik nog niet ontdekken.

Een te Dordrecht met eere bekend schilder, die er 1656, 65 jaar oud overleed, was Maarten van Toll. Ook zijn werk is blijkbaar geheel verdwenen.

Over den blijkbaar jong gestorven schilder *Guilliam Fermout*, alias Strazio Veluto dien Samuel van Hoogstraten in zijn vermaard boek in één adem met Rembrandt en andere schilders van histories noemt, deelde ik reeds in Oud Holland een leerlingscontract mede. In Dordtsche Inventarissen van 1629 en 1646 vond ik nog stukken van hem, o. a. een keucken op *f* 40.— getaxeerd.

Tenslotte wil ik nog even melding maken van een zonderlinge Acte van 23 Juli 1664, die te denken geeft. Wie weet tegenwoordig niet wie Hendrickje Stoffels was, de trouwe gezellin van Rembrandt tot Oct. 1661, tijdstip waarop zij plotseling uit onzen gezichtseinder verdwijnt. Een begrafenis is in de Amsterdam'sche doodboeken niet gevonden.

Nu vertelt deze Acte velerlei leelijke dingen van eene Hendrixtie Stoffels, en zegt er uitdrukkelijk bij, dat die be-

dreven werden te Dordrecht in de jaren 1662, 1663 en 1664! Mocht werkelijk Hendrickje den reeds zoo dikwerf teleurgestelden meester trouweloos verlaten hebben, dan zal dit erger voor hem geweest zijn dan een grafwaarts dragen. En een van die dingen, die men zoo gaarne zou vinden en niet vindt, is het afdoend bewijs dat dit een andere Hendrickje Stoffels was!

SOME NOTES ON THE TEXT OF SAUNDARANANDA THE POEM OF AÇVAGHOṢA, EDITED BY PROF. HARAPRASĀD,

BY

J. S. SPEYER.

The text of this brilliant Kāvya of one of India's greatest literary heroes has been very cleverly edited by Haraprasād (Bibl. Indica, N.S. n°. 1251). An Occidental scholar, thoroughly trained in the technical modes of modern text-editing might have displayed a greater *akribeia*; he would likely have avoided many slight inaccuracies in spelling and observation of *sandhi* and in the separation of complexes into words, which though they but seldom make hindrance to the right understanding are misbecoming to scholarlike work, nor would he have wanted to add a list of misprints — which list, *in parenthesi*, is all but complete! — of 3½ pages to a text that fills 125. Nevertheless, the editor's competency for his difficult task is without question, and we are grateful to him, that he did undertake it and carried it out. In more than one place, where the tradition of the text is damaged, by his able insertions of lost *akṣaras* and his interpretation of rests of them in the palm-leaf MS, he has restored the hand of the author. Upon the whole the text of the Saundarananda seems to have come down to us in a better condition than that of the Buddhacarita.

M. Baston, in the *Journal Asiatique* of 1912 (10de Série, t. XIX, p. 78—100), has written a characteristic of the poem and added a good translation of the cantos I and II, which makes us wish that he will fulfil his promise of publishing a

translation of the whole. In a note at p. 85 he gives a conspectus of the various metres used. I wonder that he failed to see that VIII, 1—57 are composed in the Vaitalīya metre; the stanzas XII, 43 and XIII, 56 belong of course to the Çakvarī; they seem to be variations of the species called *madhyamakṣamā* (read: *°kṣāmā*) or *kuṭilā* in Colebrooke's list (Misc. Essays, ed. Cowell, II, 143).

M. Baston has made a few excellent emendations in the text of the two cantos he translated. That here is still room for conjectural corrections is a matter of course. Some corrections, that may be proposed, will be simple corrections of misprints, as 2, 23 where *akrukṣat*, not *akrakṣat* (M. Baston accepts this aorist as belonging to the root *kṛç*) must be the right reading, but most of them have to deal with a corrupt tradition. In the following I submit some of both kinds to the judgment of the reader.

On 2, 31 Haraprasād (p. 129 of his ed.) points out that both his MSS have *kālamasyasūsavat*, defectuous and nonsense. He suggests *kālaṃ sa svaṃ asūṣavat*, what he translates: „he made time produce wealth." I do not wonder that M. Baston did not agree with that rendering; he translates „il distribuait son temps et son bien." But this cannot be right, neither. From the standpoint of grammar, the use of the causative is not accounted for, nor is the strange qualification of *kāla* by the compound *sasva* plausible. The right reading of the line, I think, is

rājadharmasthitatvāc ca k ā l e s a s y a m *asūṣavat*

„by his duly performance of the duties of a Dharmarāja he caused the crops to grow in the proper season."

2, 33 *rāṣṭram anyatra ca balair na sa kiñcid adīdapat*. Unmeaning. Read: b a l e r. „Except the (due) tax he did not make his kingdom give him anything."

2, 55 *sadharmabahumānena*. Query: *saddharma°*.

3, 2. M. Baston rightly observes that the metre of this stanza is not in accordance with the other verses in Udgatā. But this fault is not the poet's. Apart from this, that Haraprasād

has placed *prekṣya* erroneously at the end of the first line, whereas it should begin the second, the word *tapassitān* destroys not only the metre, but is also otherwise suspect. Such an adj. as *tapassita* „bound by tapas" is unheard of. I surmise, it must be *tapasitān* (◡◡◡–, as the metre requires) = *tapasyataḥ*, acc. plur. of an adjective *tapasita*, formed like *duḥkhita*, if not rather to be accepted as the past participle of the verb *tapasyati* (cp. Whitney, Sanskrit Grammar § 1176*b* and 1068*a*).

3, 5. For *narānnam* 'food for men', where *nara*° is unfit to qualify the food taken by the Lord before his taking possession of his seat under the Bodhi tree, must be read *varānnam* „excellent food."

3, 14. The metre is disturbed because some scribe wrote *capalaṃ* instead of its synonym *calaṃ*. By restoring this we get *krodhamudabhayataraṅgacalaṃ*, as it ought to be. For a similar reason in vs. 41 the gloss *rājño* is to be cancelled.

3, 31 *kṛṣadhano*, by mistake put for *kṛçadhano*.

3, 40. In the preceding verses it has been expounded how in consequence of the preaching of the Buddha in his birth-town, the Buddhist lore became the rule of the conduct of its citizens. In vs. 38 and 39 those are praised who took to a holy life with the object of destroying the possibility of rebirth. But even those, says the poet, who had not so high aspirations, practised in an excellent manner the Buddhist moral qualities of charity, modesty, self-restraint. Now, it is obvious that these virtuous *upāsakas* cannot be said to wander on wrong ways. Therefore the word *viṣameṣu* is quite out of place here. It must be corrected into *viṣayeṣu*. The line

vavṛte 'tra yo 'pi viṣayeṣu vibhavasadṛçeṣu kaçcana

means: „And whosoever behaved in worldly ways, always according to his means, [that is: not living above his station], kept the right way etc." Cp. 8,23 *viṣayeṣv eva niviṣṭacetasaḥ*.

4,14. I do not understand the passive form *nirūpyamāṇā*. The meaning is clear. As Nanda's wife is said to look at her husband's beard reflected in the mirror, we have to expect a

participle with transitive meaning. But *nirūpayamāṇā* would destroy the metre. I surmise the author wrote *nirūpayāṇā*, availing himself of a well-known epic license. In both Mhbh. and Rām. such participles in *-ayāna* instead of the grammatical *-ayamāna* are common enough, and Açvaghoṣa himself employs *viçodhayānena* = °*dhayamānena* (16,85).

4,43. The distribution of the words as made in the edition is wrong. For *adarçanaṃ bhūyagataḥ* should be read: *adarçaṃbhūya gataḥ*.

5,27. Read: *jarāsamā* (equal to old age) and 5,45 *citram* for *cittam*.

6,21 pāda d *tam anyathā yāsyasi kātarāsi*, which phrase cannot but mean „you will go wrongly to him, you are anxious'', but this does not fit the context nor can the use of the future be accounted for. Nanda has gone out for a moment to see the Buddha, telling his wife that he will instantly come back. Yet he does not return at all; the Buddha has caught him and made him a monk in a rather compulsory way. His wife waits for him a long time in vain, and, as women do, begins to suspect his conjugal fidelity. Should he have gone to some other woman who is more beautiful than I? While she is musing such thoughts, one of her maid-servants comes up to her and tells her the true cause of his disappearance. He never was infidel to his wife, she says, notwithstanding his youth, his handsomeness, his riches and his noble descent. All is right, if we read the stanza as follows:

yuvāpi tāvat priyadarçano 'pi saubhāgyabhāgyābhijanānvito 'pi
yas tvāṃ priyo nābhyacarat kadācit tvam anyathāyasyasi kātarāsmin.

„by your suspicion in respect to him, who... never broke his duty towards you, you pine yourself without cause.''

6,34. Açvaghoṣa describes in a masterly way the different and contrasting attitudes (*bhāvās*) and utterances of the sorrow felt by Nanda's wife deserted by her husband. He brings about a great effect by expressing this by twelve perfects put

together asyndetically; eight of them without object, the remaining four each accompanied by its object:

rurodu mamlau virurāva jaglau babhrāma tasthau vilalāpa dadhmau |
cakāra roṣaṃ vicakāra mālyaṃ cakarta vaktraṃ vicakarṣa vastram ||

This sample of his great art is a little damaged in the last word of the first line. How can it be said that „she lamented and blew"? Not „to blow", but the very contrast of a loud lament must be expressed by the word which has been corrupted into *dadhmau*. Perhaps it is not even corrupted at all, but simply misread. The perfect wanted is, of course, *dadhyau*. „(Now) she lamented, (now) she was absorbed in thought." *Dhyā* is not only used to denote any kind of thought, e. g. religious and philosophical meditation, but it signifies often the musing and pondering of those who are filled of sorrow, are separated from their friends, their sweetheart and the like. Cp. *dadhyau* and *pradadhyau* in the similar passages Buddhacarita 8,70 and 6,68.

7,1 *liṅgaṃ tataç cāstu vidhipradiṣṭaṃ gātreṇa bibhran na tu cetasā tat.*

I do not understand *astu*, which imperative destroys the construction. I propose this correction: *liṅgaṃ tataç chāstur vidhipradiṣṭaṃ* etc. „bearing on his body the insignia (of the Order) prescribed by the rule of the Teacher."

7,35. The poet alludes to the story, told in Mhbhta I, sarga 9, of Ruru and Pramadvatī. She died bitten by a snake, but her husband restored her to life by the gift of half his lifetime. Having recovered her he took the vow of killing every snake he would come across. The fulfilment of that vow is mentioned in pāda c: *saṃdṛçya saṃdṛçya jaghāna sarvān.*

Now, as the two following syllables *driyaṃ* in both MSS are obviously depraved, the editor changed *sarvān* into *sarven°*, to obtain the word *sarvendriyaṃ*. This correction, however, cannot be agreed with, for *sarvān*, acc. plur. is indispensable here, and *sarvendriyaṃ* is rather cumbersome to the rest of the sentence.

If I am not mistaken, the two syllables must contain some adjective qualifying the substantive *tapaḥ*. Therefore I guess we have to read: *dṛḍhaṃ* [for the corrupted *driyaṃ*] *na roṣeṇa tapo rarakṣa* „he did not keep his strong tapas, because of his anger." Cp. 17, 29 *dārḍhyāt prasādasya*.

7,46 *durbalaḥ sa*. I surmise, it ought to be *durbalaḥ san*. The participle is here wanted, not the pronoun.

7,50 *gṛhāṇy atīyuḥ*. Since it is meant to say, that they returned home, not that they went beyond their houses, *atīyuḥ* is obviously a clerical error for *abhīyuḥ*, if not rather a misreading. Cp. Buddhacarita 8,83. 9,61.

8,35 *vacanena haranti varṇanā niçitena praharanti cetasā*. What may be the meaning of *varṇanā*? This nominative of the singular is here even impossible. Instead of it we have to expect some adjective qualifying *vacanena*, just as in the counterpart of the sentence *niçitena* is the qualification of *cetasā*. In short, the true reading, I am sure, is *valgunā*. „Women, says the monk, catch with lovely speech (*vacanena valgunā*), and hurt with (the edge of) their sharp (weapon,) mind." The ligature *lgu* must, in the course of the tradition of our text, have been mistaken by some scribe for the akṣara *ṇa* — see tab. VI of Bühler's Atlas to his *Indische Paläographie*, col. XIII, nr. 29 comp. with 17 and 42 — does not differ much, in old Nepalese handwriting, from the ligature *lgu*. [1])

8,47. The understanding of this stanza is impaired by a wrong division of the words. Pāda b is made unmeaning by it The sense is restored by adding one anusvāra [2]) and dividing thus: *laghu tāsā<ṃ> hṛdayaṃ na paçyasi* „you do not see their fickleness of heart."

9,8. The composition of the period will be improved, if *vrajet* is changed into *vrajan*; *kṣayaṃ vrajan kiṃ manyase* is the

[1]) F. W. Thomas, who has written on this stanza from another point of view (JRAS. 1911, p. 1125), doubtfully puts after *varṇanā* within brackets the addition (*-inā*?). But *valgunā* will appear now to him, too, methinks, preferable.

[2]) Likewise to be added 10,1 *bhāryā<ṃ> didṛkṣuṃ*.

right apodosis to the conditional clause contained in the pādas a and b.

9,12 MSS. *sadāruddhā*, with the obvious gap of a syllable between *dā* and *ru*. The editor filled this gap by inserting *ni*. But as it is not wanted to state that the four elements are obstructed or shut off, but that they are hostile and mischievous, the just reading should be *sadā viruddhā* etc.; thus the comparison with wicked serpents comes also better to its right.

9,16. I suppose *asvantam* to be a fault for *asvāntam*. The former word I cannot well explain here, but the latter will be plain, if we assume the equation *svānta* = *ātman*.

9,32 *yathā hi nrbhyām karapatrapīḍitam*
samucchritam dāru bhinatty anekadhā |
tathocchritām pātayati prajām imām
aharniçābhyām upasamhitā jarā ||

In this beautiful stanza there are two indications of corruptedness: firstly, the subject of *bhinatti* fails, as it would be far-fetched to suppose a general subject, secondly, to say of timber being sawed through that it is „oppressed" (*pīḍita*) by the saw, is singular, even if he who says so be a fanciful poet. The fault lies in the last part of pāda a *karapatrapīḍitam*. To find out the right way of mending it, our starting-point must be the strict exactness of the laws of symmetry in Sanskrit rhetoric between the different members of a comparison and the thing compared. At one side we have here old age (*jarā*) in its continual connexion with day (*ahar*) and night (*niçā*), cause of the death of all living beings; what do we find at the other? Two men with a saw. Here the men are obviously the counterpart of „day" and „night", therefore the saw need correspond to „old age". Now, as old age is the subject of *pātayati*, it follows that we have to look for the saw as the subject of *bhinatti*. It must be *karapattram* + a participle corresponding with *upasamhitā*. It would be advisable to correct *karapattram īritam* „the saw brought into movement".

9,34 *karavān*. Rather *b a l a v ā n*. In the foregoing the pride of beauty, strength and youth has been demonstrated as wholly

unfounded. Here the same argumentation is condensed into a few words. Therefore, in connection with *vapuṣmān* and *yuvā* it is wanted to express the „strength". Now „strong" is *balavān*, not *karavān* which is here out of place.

9,35. I disagree with the editor the way of healing pāda b. By keeping *yaḥ*, as it is in the two MSS, and changing the preceding *bha* into *ta* (cp. the note on 7,50 *supra*) the composition of the whole sentence is restored and also the application of the general maxim to the present case. I read the stanza as follows:

ahaṃ mamety eva ca raktacetasāṃ
çarīrasaṃjñas tava yaḥ kalau grahaḥ |
tam utsṛjaivaṃ yadi çāmyate bhavāt
bhayaṃ hy ahaṃ ceti mameti carcchati ||

„That grasp of Kali which is the egotism of the sensual, that corporality, give it up. In this way if you get calmness the state of fear, which consists in „I" and „mine" and originates in existence, will go away."

10,46 *yathātha tattvam*, of course, a misprint. Correct: *yathātatham tvam*.

10,56. The first pāda of this artful stanza with rhyme of the two last syllables in its four quarters ends in the edition thus: *madanāhinā 'hinā*. But love being already compared to a serpent by means of the rhetorical figure Rupaka, the repeated *hinā* cannot represent the serpent (*ahinā*) a second time. These syllables must be interpreted otherwise. I propose *hi nā*; *hi* the causal particle, that here is useful, and *nā*, the nomin. of *nṛ* 'man'.

10,57. As the future *labdhā* cannot belong to *yathā* together with *vrajāmi*, it must be corrected to *labdhvā*. The sentence runs thus: „that I may die, *after having* obtained the destruction of passion."

10,62. The common confusion of the akṣ. *v* and *dh* has spoiled the last words of the first line. To this the quasi verb *vilabheta*, as is edited, a word which does not exist at all, owes its pseudo-existence. Correct *kadācid*] *dhi labheta*.

11,15 *gantavyam anyathā*. Query: *mantavyam anyathā*? *anyathā man* = 'to take for something else'.

12,7. The understanding of this stanza may be impeded by the wrong division of the first two words of the second line. Read them: *tathānityatayo°* = *tathā* + *anitya°*.

In the çlokas 12,23 and foll. the Buddha praises Nanda that he has got the right insight, having given up his clinging to sensual love and the possession of Apsarasas in the next world. This part of his discourse may be somewhere, methinks, obscured by its corruptedness. I do not understand çl. 26, nor do I catch the grammatical connexion of the two lines, that make up çl. 27. Yet, the first line of 27, which runs thus in the edition

rāgoddāmena manasā sarvathā draṣṭurādhṛtiḥ

and accordingly is nonsense, may be healed in a simple way. Here, once more, *dh* has been confounded with *v* (cp. *supra*, note on 10,62). The right reading is *draṣṭur āvṛtiḥ*. „If mind be dissolute by passion, its (power of) seeing [liter. the seer] is muffled, (like) that of the thirsty traveller who perceives unhealthy water."

13,31 *nākheḥ* must be a misprint. There does not exist such a word. Correct: *nāgneḥ*. The whole çloka reads thus:

bhetavyaṃ na tathā çatror nāgner nāher na cāçaneḥ |
indriyebhyo yathā svebhyas tair ajasraṃ hi hanyate ||

„one ought not to be afraid of a foe, of fire, a snake, or the thunderbolt ever so much as of one's own organs of sense; for it is those that hurt him perpetually."

14,35. The editor has utterly damaged the first line which is transmitted faultlessly by the MSS, by dividing the long compound, it is made up of and adding the vowel *ā* to *gata°*. By restoring the compound, we obtain a faultless çloka both formally and with respect to its content:

athāsana-gata-sthāna-prekṣita-vyāhṛtādiṣu |
samprajānan kriyāḥ sarvāḥ smṛtim ādhātum arhasi ||

„being aware of all your actions, you must put your *smṛti* (that is: being conscious of what you do) to your sitting,

going, standing, looking, speaking and so on." Cp. also çl. 45.

15,22. The Buddha warns Nanda against wicked thoughts. „Do not indulge them, he says, but divert your mind from them, if they steal up to you, by directing it to some work or —," but here a corrupted word checks the reader. The paper MS has *vāgvastum arhasi*, [1]) the editor emendates *rā rastum arhasi*; not probable. I suggest *vāçvastum arhasi* = „or you must compose yourself." Who is acquainted with Nepalese MSS knows how easily *g* and *ç* may be mistaken one for another.

15,26. Divide *aguru kāṣṭhavat*, which are wrongly joined together as if they were one word, and 15,31 correct *srajanaḥ* for *sujanaḥ*. That it must be *srajanaḥ*, appears clearly from the sequel.

16,49. Here and in çl. 16,77 the text is depraved by the confusion between *l* and *r*. Not *kāro*, as is edited in the former place, but *kālo* is the right word, of course, and in the latter *loṣato 'pi* represents *roṣato 'pi* „in consequence of anger".

16,63. Put together *maitrāçubhā* = *maitrā* + *açubhā* (sc. *bhāvanā*) cp. 17,38. Likewise 17,5 *cetaḥparikarmabhūmau*.

16,95. I take *tamo* to be a misprint for *tato*, there being here no room for such a notion as „darkness".

17,4 *rājan samagraṃ praṇidhāya kāyaṃ*
kāye smṛtiṃ cābhimukhīṃ vidhāya |
sarvendriyāṇy ātmani sannidhāya
sa tatra yogaṃ prayataḥ prapede ||

This description of Nanda beginning his yoga-practice is plain and clear. Only the first word *rājan* is wholly out of place. There is here nobody to address with the vocative of the subst. meaning „king", nor any reason to consider it the participle of the verb meaning „to shine". In fact, it cannot be kept but for a depravation of the only term missing here. Whenever it is told that a yogin puts himself into the pos-

---

[1]) The palm-leaf MS is perhaps illegible here; Haraprasād is too laconic in such matters.

ture proper to his meditation, he begins with keeping his whole body straight, in an erect position *ṛjuṃ kāyaṃ praṇidadhāti, samādadhāti*. In our poem this expression is duly employed 15,1. There can be no doubt about the correction of the depraved word *rājan*; it must be *ṛjuṃ*. The spelling *rijuṃ* (cp. *riṣi* in Buddhistic texts for *ṛṣi*) may have engendered the corruption.

18,2 *jñānasamādhikāle*, as edited according to the palm-leaf MS; the paper MS has °*samāptakāle*. It should be *jñānasamāptikāle* 'at the time of the completion of his transcendental knowledge', as is plain from the comparisons in the preceding stanza.

18,16. Nanda, having reached Arhatship, has come to his elder brother, the Buddha, to return him thanks for his matchless superior teaching. He wants to show him his mastership in the tenets of the Best Lore, and recites his lesson. About the *anityatā* etc. of the *indriyāṇi* he expresses his knowledge in these terms:

yasmāc ca paçyāmy udayañ ca sattāṃ sarvāsv avasthāsv aham indriyāṇām |
tasmād anityeṣu nirātmakeṣu duḥkheṣu me teṣv api nāsti saṅgaḥ ||

I am at a loss how to explain *sattām*. Now, *sattām* is not found in the MSS; it is a conjectural emendation of Haraprasād, put into the edited text without further explication. The paper MS has *satrām*, in the palm-leaf one the word is wanting. If we restore *udayañ ca sāntaṃ*, we would obtain just what is necessary for the sentence. Nanda says: „and because I perceive that, in all conditions belonging to the (sphere of the) organs of sense, there is both a beginning and an end, for this reason I have no attachment neither to them, which are transitory, unreal, sorrowful."

18,20 *lohitacandranākto* of course a misprint for *lohitacandanākto*.

18,28. Haraprasād fills up the gap of one syllable at the end of the first line thus: *raṇaçā<stra>çūraḥ*; not likely. I pro-

pose to read *raṇaç-irsa-çūraḥ*. *Raṇaçīrṣa* = *raṇaçiras* is a common turn to denote the 'battle-field'.

18,34 *darçanīyas te alaṃkṛtaḥ* etc. Rather *darçanīyas svalaṃkṛtaḥ*, the advers. particle *tu* is in its place where it stands in the second line, not here.

18,43 *svaṃ nāçramam*, read: *svaṃ nāçrayam*, and cp. *supra* note on 3,40 and 6,34. Nanda's *āçrama* is out of question here. He says, that he does not care about his own body, nor about other people, not even the heavenly nymphs or the *devas*. In Buddhistic Sanskrit *āçraya* has often the meaning of 'body'. With this meaning it many times is found in the Divyavadāna, see p. 75,16. 388,18. 400,17. 423,14. 430,6. 636,22 of the edit. of Cowell and Neil; cp. also Lalitavistara, ed. Lefmann p. 153,14 and Rāṣṭrapālaparipṛcchā, ed. Finot, p. 6,13. 23,1. The instances met with in the Avadānaçataka are registered in the Index of my edition. Cp. also Saundarananda 16,21.

18,53 *yataç ca te mayi prasādo 'dhigamena kauçalam*. I do not understand the two nominatives *prasādaḥ* and *kauçalam* in relation to the instrum. *adhigamena*. The right reading must be *prasādādhigamena*. „Since you have obtained your hail by having got *the faith in me*".

In the concluding part of the last canto Açvaghoṣa, as it were, shows his own Buddhistic creed. To him the highest aim is not Arhatship. Otherwise he would not make the Teacher teach his younger brother, that a higher state, than that reached by him who has exterminated all his *kleças* and by this has obtained the certainty that he shall never be born again, is still left for those, who enjoying the happiness of that highest degree of holiness, exert themselves for the salvation of other people. Though the main lines of Mahāyānism do not appear in the writings of Açvaghoṣa, yet his creed is no more that of the Sthaviras who do not go beyond the aim of individual salvation, but it lies in the direction which tends to the striving for Buddhahood as the sublime goal of the ascetic. I think it is not without purpose that the great

poet and theologian has made the exposition of this tenet the conclusion of his noble *kāvya*.

Now, in that part of the canto, a blunder of some copist spoils the understanding. In stanza 56 *subhūmo* is not intelligible; moreover it destroys the metre. Taking into account that in the preceding stanza 55 men have been divided into four classes, of whom the best and highest one was named last, the way to healing the fault is open. The stanza should be read thus:

ihottamebhyo 'pi mataḥ sa u t t a m o ya uttamaṃ dharmam avāpya naiṣṭhikam |
acintayitvā sugataṃ pariçramaṃ çamaṃ parebhyo 'py upadeṣṭum icchati ||

„among these, however, he is reckoned superior above the superior, who having obtained the highest state, the final one, not caring any toil desires to teach others this rest." I do not translate *sugatam*, which I do not understand. Probably the right reading is *sugataḥ*, in what case the general subject of *icchati*, doing the work of a Buddha, would be honoured with the epithet reserved to a Buddha, and at the same time would it be emphasized that one's state of bliss (*sugata* = 'beatus') should not be an obstacle to one's exerting himself for the salvation of others.

To these critical remarks I add some information respecting the use of words.

Here are some new words that occur in Saundarananda and are not registered in the Dict. of Böhtlingk.

avasaṅga 5,5 denoting the „crowd of hangers-on" surrounding the Buddha. The development of meaning in this derivate of *ava* + *sañj* has its counterpart in Dutch „aanhang", German „Anhang".

indhas n. 14,7, a synonym of *indhana*.

iḍyā 18,3 'praise, eulogy'. May it be that the root *iḍ* is rarely used in post-Vedic compositions, since a word like *iḍita* is registered in the Amarakoça, it is not strange to find

another derivate employed by Açvaghoṣa in a place, where he has to use a dignifying style.

kṣiṣṇu 11,58 and 12,4 a kṛt, regularly made from the root *kṣi*.

ghṛṇāyate 13,52, 'to feel pity, to pity'.

nikriyā 2,43, a synonym of *nikṛti*.

pāriçuddhi 17,53, if the reading is genuine. Then the word looks as if forged through the necessity of metre instead of *pariçuddhi*.

pragrahaka(ṃ nimittam) 16,53 foll., a technical term in the Yoga.

maitrā 16,59. 63 and in several other places alike with the usual *maitrī* (e. g. 16,62). Both forms are employed promiscuously by our author to denote the well-known Buddhist term for „universal kindness". Here, then, we meet with the Sanskrit equivalent of its Pali appellation *mettā*.

vyavadāna 5,16, 'purification' viz. of the *kleças*. Cp. Mahâvyutpatti, ed. Minajef-Mironof, 7,7.

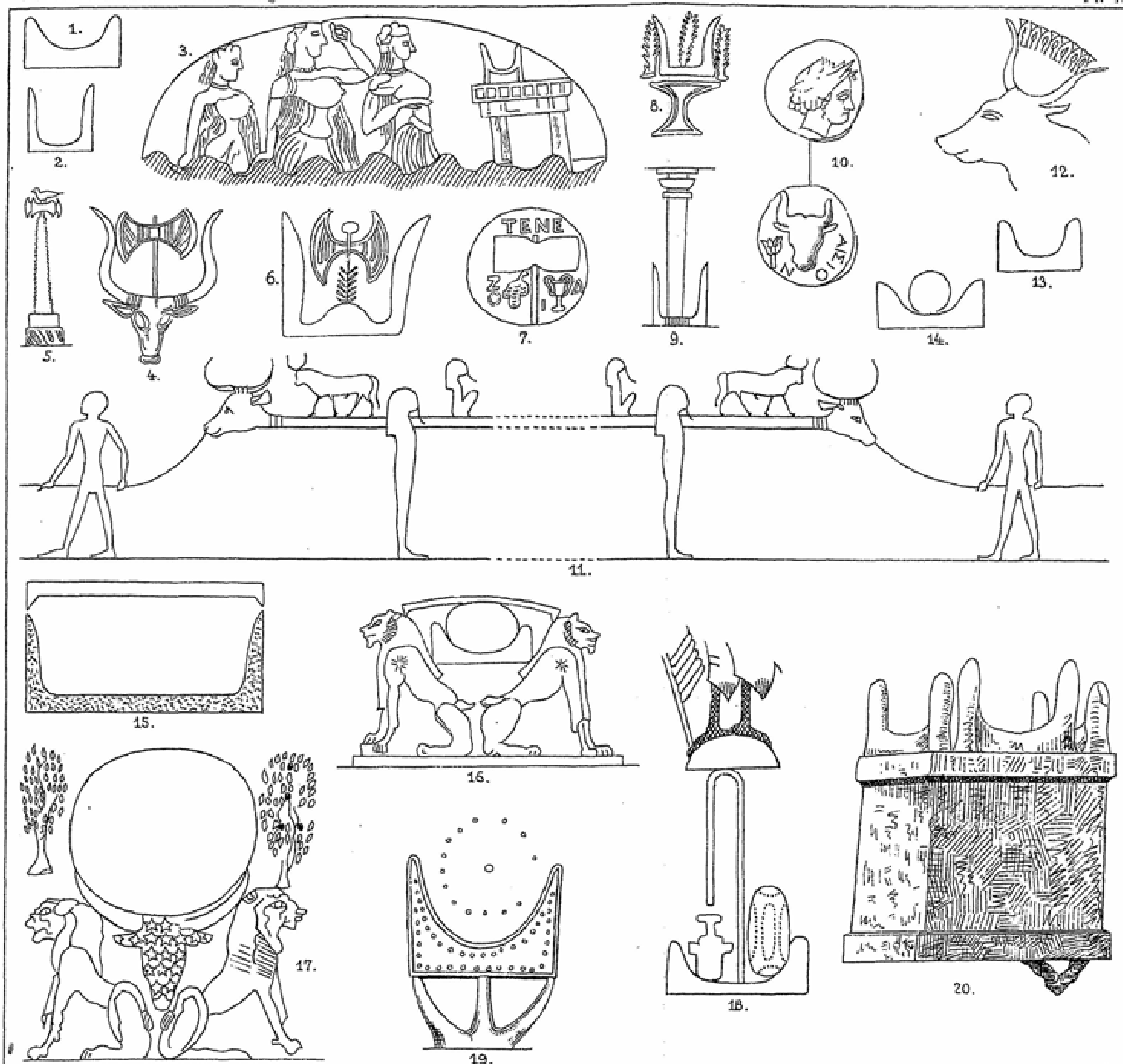
çāda 10,28. If genuine, it must represent the adjective made of the subst. *çāda* 'grass', and mean 'herbaceous', here 'having the colour of grass'.

çāmika 18,44 and 63, the adjectival derivate of *çama* 'quiet'.

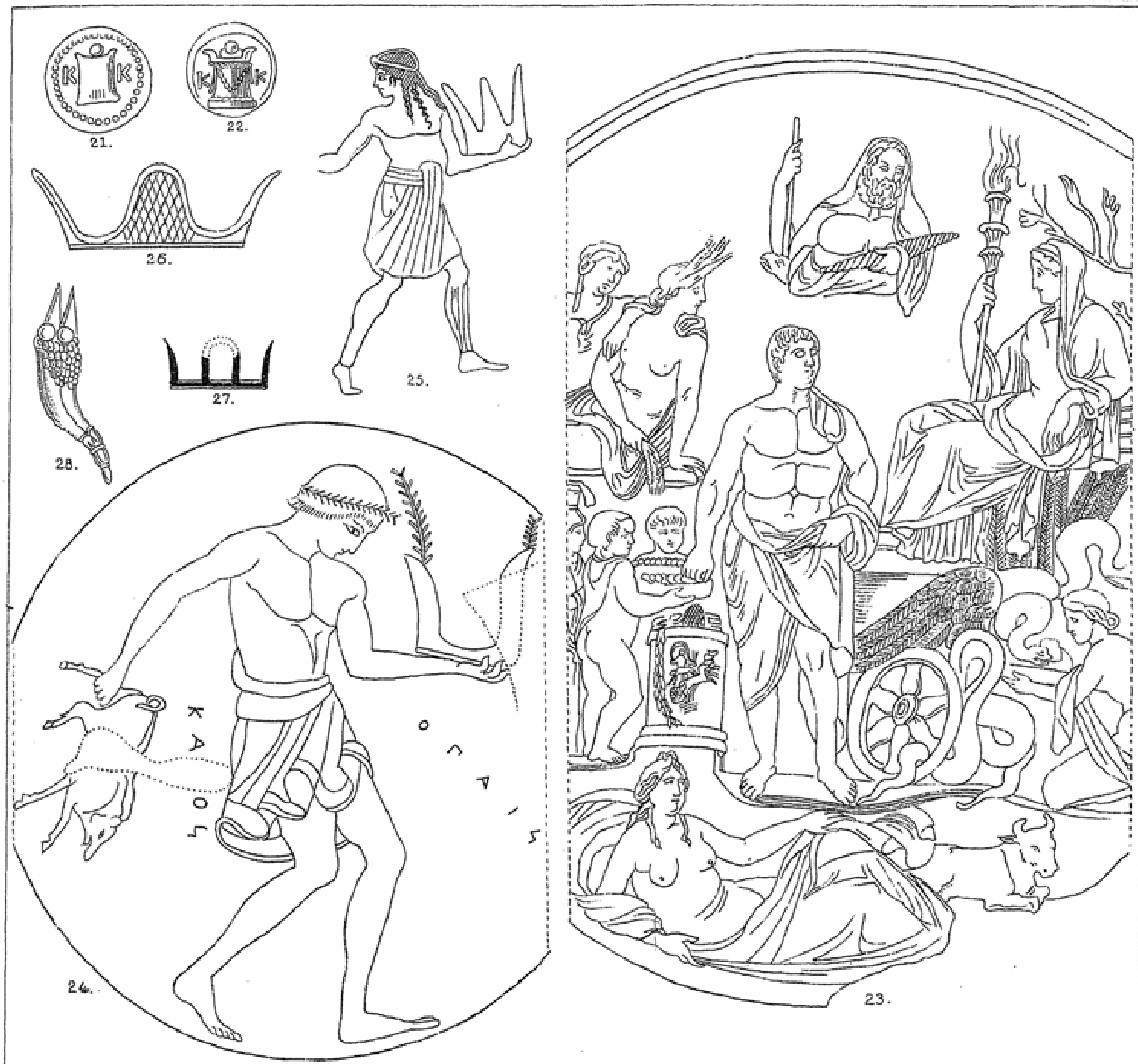
To them we may add several adjectives in *-u*, made from desideratives, as 18, 47 *anujighṛkṣu*° (*anujighṛkṣā* is found in the Petropol. Dict.), but it is useless to enumerate them. I let also aside the new aorists, especially of causatives, instanced in those parts of the poem, where its author delights in showing his skill in grammar by exhibiting a lot of them.

The following are words accompanied by an asterisk in Petr. Dict. „in kürzerer Fassung", which are instanced in our text:

abhihāra 5, 20 'feindlicher Angriff'. — *āna* 15, 65 'respiration' or rather 'inhalation'. — *ānart(t)a* 1, 54 'Bühne'; here it is used in a metaphorical sense. — *naukaha* 9, 6 'tree' = *anokaha*. Hence it follows that Boehtlingk was wrong doubting hat the two are interchangeable. See his note on *naukaha*

J. BIJTEL LITH P. J. MULDER & ZN. IMPR. LEIDEN.

J. BIJTEL LITH. P. J. MULDER & ZN. IMPR. LEIDEN.

in Petr. Dict. vol. V, col. 1567. — *parikalpa* 13, 49 foll. and 15, 11 'false idea, unreal thought'. Just as fire flames by the conjoint presence of fuel and wind, so, says the Buddha, by the presence of objects of sense and of *parikalpa* the fire of the *kleças* arises (13, 50). — To them may be added *nāndi* with the signification of 'merriness, mirth'. It occurs 4, 6 and 8. 5, 6. 16, 44 (where it is spelt *nandī*).

As to other words, that are scarcely instanced in the Petr. Dict. or used with meanings seldom or not at all met with elsewhere, I mention *abhiyoktṛ* 1, 45; — *ācaya* 14, 4 said of the body increasing by good nourishment; — *upastambha* used in its proper, not-figurative sense 14,15; — *kabandha* 17,59 with the general meaning of any 'water'; — *kākṣa* being 4,41 doubtless a synonym of *kaṭākṣa* 'a side-long look'; — *purojava* 12,19 used independently, not as the latter part of a compound; likewise *pratyavamarça* in the same verse. cp. PWK s.v.; — *vilekha* 13, 26 with the meaning 'wound', in the compound *avilekhasya* (*manasaḥ*). — The compound verb *vi* + *vyath*, only the past participle of which is registered in the Petr. Dict., appears 3, 31 in its perfect *vivivyathe*, and of *vi* + *ska(m)bh* the present *viṣkambhayate* is met with 16, 35 with the meaning 'he repels', the Petr. Dict. mentions only the past partic. of that verb in that signification in classic Sanskrit.

The purity of the excellent Sanskrit of the poem does not obstruct of course the employment of terms or turns proper to Buddhistic expression and style. But they are relatively scarce. I draw the attention to four instances: *pratītya* 10,50 used as Pali *paṭicca* 'with respect to';— *paryavasthāna* 17,8 'anger', cp. the Index s.v. of my edition of the Avadānaçataka; — *saṃrāga* 4,11 'sensual love'; — *akathaṃkatha* 2,32. 17,27, and *kathaṃkathibhūta* 18,8; cp. the Index on Divyāvadāna ed. Cowell and Neil s.v. *kathaṃkathā*.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 19den Mei 1913.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. KERN, VAN DER WIJCK, VAN DER HOEVEN, VERDAM, DE LOUTER, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SPEIJER, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, ROËLL, CALAND, BOISSEVAIN, HEYMANS, HESSELING, J. V. DE GROOT, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, KUIPER, SIX, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, COLENBRANDER, SALVERDA DE GRAVE, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en KARSTEN, Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn twee brieven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, berichtende dat de benoeming van de Heeren Chantepie de la Saussaye en K. Kuiper tot Voorzitter en Onder-Voorzitter, evenals de benoeming der Heeren Van Gelder, Bussemaker en Kern tot Leden der Afdeeling, door H. Majesteit is bekrachtigd. Ook zijn ingekomen brieven van de drie genoemde Heeren, waarbij zij verklaren de benoeming te aan-

vaarden. Hetzelfde schreef de Heer G. Hanotaux, nieuw benoemd Buitenlandsch Lid.

Ook is ingekomen een bundel latijnsche gedichten van den Heer Chr. d'Assumma.

De drie nieuwe leden worden binnengeleid en door den Voorzitter met een korte toespraak begroet.

Hierna krijgt Prof. Six, op zijn verzoek, het woord, naar aanleiding van hetgeen op de vorige vergadering in het stuk van den Heer Bredius gezegd was omtrent Hendrikje Stoffels.

In de vorige vergadering, zeide hij, heb ik het vermoeden van den heer Bredius aan het slot van zijn verhandeling onweersproken gelaten, omdat ik de akte waarop hij zich beriep niet kende. Sedert ik die gezien heb ben ik overtuigd dat deze Hendrikje Stoffels omtrent wie de heer Bredius te Dordrecht ongunstige getuigenissen vond een andere moet zijn dan Rembrandt's levensgezellin die in de overlevering (407 § 35 [1]) en bij de buren (244) als zijn huisvrouw gold, door zijn zoon als een tweede moeder werd behandeld (233) en zich ook zelf zoo beschouwde (241).

Die Hendrikje Stoffels te Dordrecht is blijkbaar een jonge vrouw, die door haar moeder op het slechte pad werd geleid. Indien werkelijk de „gouvernante" (314) van Rembrandt, in 1661 reeds een „bejaarde dochter" (243), zijn huis had verlaten om in „'t groote gild" te gaan, zij zou allicht op haar leeftijd haar moeder niet hebben opgezocht om door haar bijgestaan te worden.

Maar Rembrandt's hulp heeft hem niet verlaten dan door den dood. Als hun dochter trouwt in Mei 1670 staat er „ouders doot" (317). Bij Rembrandt's dood heeft Cornelia reeds een voogd (306), zooals ze er later twee heeft, die de goederen ten huize van Rembrandt voor haar en de dochter van Titus opeischen (311), ingevolge de compagnieschap door Hendrikje met Titus in 1660 gesloten (233). Hendrikje moet dus dood zijn geweest. Waarschijnlijk is zij gestorven in October 1662

[1]) De cijfers zijn die van het nummer van Dr. C. Hofstede de Groot, die Urkunden über Rembrandt.

(254) in elk geval was zelfs haar persoonlijk eigendom in Rembrandt's huis gebleven (314). Uit de verklaring ten behoeve van Cornelia blijkt ten duidelijkste dat haar „gewezen moeder" een wel gestoffeerde „halve cas of kevy" in Rembrandt's huis had achtergelaten, die derhalve aan „'t kint" toebehoorde. Dit zou reeds hoogst onwaarschijnlijk zijn, wanneer men met den heer Bredius veronderstelde dat zij niet gestorven maar vertrokken was. Onmogelijk wordt die veronderstelling wanneer men er op let dat in die kas zelfs een niet onbelangrijk bedrag aan gerede penningen in zilver en goud (314, 315) aanwezig waren. Die zou zij toch zeker hebben meegenomen.

De naamsovereenkomst is dan ook zeker niets dan een toevalligheid. Men zou kunnen berekenen hoe groot de kans was in de 17e eeuw voor een Hendrikje een Stoffel tot vader te hebben; maar zulk een cijfer zou voor een bepaald geval nog niets leeren. Men heeft in de geschiedenis nu eenmaal de noodzakelijkheid met het toeval te rekenen. En hier is dat zelfs niet onvermijdelijk. Wil men een verklaring zoeken, het is mogelijk dat het boerinnetje uit Ransdorp een broeder heeft gehad die den naam van zijn vader droeg en zijn dochter ook Hendrikje noemde naar zijn moeder of grootmoeder.

Bewezen zou zelfs dit alleen zijn indien de Dortschen Hendrikje ook Jaegers (191) genoemd werd.

Ik twijfel dan ook zeer of de Heer Bredius er ooit toe gekomen zou zijn Hendrikje te verdenken, indien zij wettig met Rembrandt getrouwd was. De berisping die zij, na zeker 5 jaar bij Rembrandt in huis gewoond te hebben (120), in 1654 terecht van den kerkeraad ontving (157) is de eenige aanleiding. Had Rembrandt de moeder van zijn kind (158) kunnen huwen, zij had allicht niet na eeuwen aan verdachtmaking bloot gestaan. Dat hij dat niet kon was niet haar schuld. Haar buurvrouwen op de Rozengracht, eerzame weduwen, gaan dan ook blijkbaar na jaren nog prat op hun gemeenzamen omgang en schamen zich harer niet (314).

Hierna sprak de Heer Colenbrander over „1813. Oorsprong en opdracht der Souvereiniteit". Hij gaat na hoe de positie

van het Oranjehuis in Nederland zich gevestigd heeft en welke oorzaken een vroegere opdracht der Souvereiniteit aan dat Huis hebben tegengehouden; verder door welke oorzaken Nederland en Oranje zich na 1795 met het begrip der constitutionele monarchie vertrouwd hebben gemaakt. Hij bespreekt de persoon van Willem V en bovenal van diens zoon, den Erfprins, zijn optreden, zijn karakter en eindelijk zijn verheffing tot souvereine vorst, die een wezenlijke volksdaad is geweest en de verdere gebeurtenissen uit die merkwaardige dagen.

Enkele opmerkingen en vragen van de Heeren Blok, Van Vollenhoven en Bussemaker worden door den spreker beantwoord.

Bij de rondvraag worden voor de Bibliotheek aangeboden door Prof. Hesseling zijn uitgave, met den Heer Hubert Pernot, van de *Erotopaignia, chansons d'amour*, en door den Heer Salverda de Grave zijn boek getiteld *Influence de la langue Française en Hollande.*

Hierna wordt de vergadering gesloten.

1813. — OORSPRONG EN OPDRACHT DER SOUVEREINITEIT.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

H. T. COLENBRANDER.

Mijnheer de Voorzitter, mijneheeren medeleden; wilt niet vreezen dat ik mij in beschouwingen omtrent wezen en beteekenis der souvereiniteit zal gaan verliezen. Ik wil het stuk der souvereiniteit van het huis van Oranje behandelen niet als de theoretische, zelfs niet als de historische beoefenaar van het staatsrecht het zou mogen verlangen, maar als historicus zonder meer; ik wil mij bepalen bij deze simpele gedachte, dat het practisch bestaan der souvereiniteit aan twee voorwaarden gebonden is: de aanwezigheid van iemand die haar dragen wil, en van anderen die haar willen erkennen. Die twee voorwaarden bleken vervuld in 1813; waarom eerst toen en niet eerder?

Ruimte voor de souvereiniteit van het huis van Oranje was er reeds lang geweest; eigenlijk van het begin van onzen opstand af. Zij was ook in de maak toen Prins Willem werd vermoord; na dien tijd heeft zij zich nimmer kunnen vestigen. De redding van den opstand is het werk geworden niet van de Nederlandsche generaliteit, maar van het Hollandsche particularisme; en de Republiek der Vereenigde Nederlanden is de uitkomst geweest van dit particularistisch streven. Een staat sterk in de deelen, zwak in het verband; waarin het verband eigenlijk in niets anders bestond, dan in het gemeenschappelijk

religiebelang en in de gemeenschappelijke verhouding tot het huis van Oranje.

De religieband werd zwakker, naarmate de religie minder bedreigd raakte. De Republiek overwon haar vijand; zij werd als zelfstandige staat erkend. Toen ware het tijd geweest, dit oorlogsinstrument te wijzigen naar den stand van vrede. Het lot heeft gewild, dat toen nogmaals het Hollandsche particularisme de leiding heeft moeten nemen; de Prins was dood; zijn opvolger een ongeboren kind.

Die omstandigheid van het Eerste Stadhouderloos Tijdvak heeft op de ontwikkeling der positie van het Oranjehuis in Nederland een rampzaligen invloed gehad. Oranje, voor het volksgevoel altijd bekleed gebleven met die Hooge Overheid, welke eenmaal aan den eersten Willem voor den duur van den oorlog was opgedragen, had voor het eerst geen officieele betrekking meer tot het landsbestuur. Zijn positie kon niet langer versterkt worden langs regelmatigen, moest integendeel eerst hersteld worden langs revolutionnairen weg.

Het gevolg is geweest, dat de geavoueerde ambitie van het huis als maximum der wenschen het herwinnen van het verlorene ging opgeven; het herstel in eenmaal bezeten, niet de verheffing tot hooger waardigheid.

Willem III voelt die verheffing onder zijn bereik liggen; hij grijpt niet toe. Het gunstige oogenblik is er voor verzuimd. Zij zou afgedwongen kunnen zijn in Juli 1672 zooals het herstel in het stadhouderschap afgedwongen is; maar de massa had geen oog voor de noodzakelijkheid van nieuwe vormen, en de Prins wist het wezen van het oppergezag te besluipen ook zonder aanneming van den naam daarvan.

De republikeinsche instellingen werden niet openlijk aangetast; zij werden gedenatureerd. Wat hem over de moeilijkheden die zij hem in den weg legden heen hielp, was enkel corruptie. *The world's great patriot* is tevreden geweest dat het Nederlandsche werktuig hem diende, en onverschillig, hoe het in zijn handen versleet. De wereldbelangen laten hem zelfs geen

tijd, te zorgen dat bij zijn kinderloosheid althans de opvolging in het Stadhouderschap verzekerd zij.

Na 1702 wordt Oranje een mythe; het is geen realiteit meer. Het is er ver vandaan, dat de cultus aanstonds op den Frieschen tak zou zijn overgebracht. Als, in 1734, Willem IV na zijn huwelijk, met een koningsdochter nog wel, op de doorreis in een Rotterdamsch logement zijn intrek neemt, loopt er nauwelijks iemand uit om „den Prins van Friesland", zooals men hem noemt, te zien. De Fransche inval is noodig om de langdurige propaganda van Bentinck van Rhoon en anderen eindelijk vrucht te doen dragen. De Prins van Friesland wordt de Prins, *tout court*. Maar het staat te bezien of de beweging er niet ruim zooveel een is tegen de burgemeesters, als vóór zijn immers weinig bekende persoon. Als Oranje ongezind blijkt met de in den schoot gevallen macht iets duurzaams ten behoeve van het volk te doen, verliest het de affectie der betere klassen en behoudt nog slechts die der heffe.

De nalatigheid van Willem IV wordt gewroken aan Willem V. Een ideaal van staatshervorming ontstaat, waarbij aan het huis van Oranje geene rol meer dan die van ornament zal zijn toegewezen. In de formule der patriotsche Acte van Verbintenis van 1786: volksregeering bij representatie, met een daaraan ondergeschikt Erfstadhouderschap, valt de volle nadruk op de volksregeering. Het volk, dat wil in 1786 in waarheid zeggen de onderwezen, gezeten burgerij, stelt zich als erfgenaam van alle machtsaanspraak der oligarchie, ook tegenover het huis van Oranje. Het wil behouden de oude bondgenootschappelijke regeering, mits de organen daarvan niet langer zullen aangevuld worden bij coöptatie, maar bij volkskeuze. Een- en ondeelbaarheid der Staatsmacht staat volstrekt niet op het programma; dit punt is eerst van de Franschen afgezien.

Het is bekend, dat de afloop van den patriottentijd het huis van Oranje bij de Nederlandsche hervormingsgezinden in een doodelijken haat bracht. Die haat is voorafgegaan aan de Fransche Revolutie en is door de inwerking dier Revolutie volstrekt

niet vermeerderd. Integendeel, de minst bevooroordeelden onder de Nederlandsche revolutionnairen hebben zeer goed ingezien dat juist de nabootsing die Fransche revolutie in Nederland aan het huis van Oranje een nieuwe toekomst openen kon. Wij zien Valckenaer in 1791 eene constitutie ontwerpen waarin aan Willem V de plaats is toegedacht die de Fransche staatsregeling van dat jaar aan Lodewijk XVI overlaat. Er is geen bewijs dat het plan tot het hof is doorgedrongen, maar al zou het, Willem V hadde het antwoord gereed gehad. Een constitutioneel koning, heeft hij bij een andere gelegenheid gezegd, is een koning wiens hoofd onder de valbijl komt. Een woord dat toont hoe weinig hij verwachtte van de zelfstandigheid die eene Nederlandsche revolutie tegenover de Fransche zou weten te bewaren. En onze Stadhouder had daarin geen ongelijk. De constitutie van Valckenaer was niets dan copie uit de teekenzaal, en copie naar een reeds het volgende jaar in den hoek gesmeten voorbeeld.

In Frankrijk vestigt zich de Republiek en verklaart onzen Stadhouder den oorlog; wat er van Nederland worden zou hing nog slechts van de wapenen af, die in 1795 hebben beslist.

Het Schrikbewind was toen voorbij, moderatie in Frankrijk het wachtwoord geworden. De Jacobijnen hadden alle idealisme lang verloren; zij hechtten meer aan bezit dan aan leuzen. Ook in hunne behandeling van Nederland kwam dat uit. Siéyès en Rewbell zorgden beter voor het spekken van de Fransche kas dan voor de zuivere reproductie van den Franschen staatsvorm. Eigenlijk liet men, een paar jaar lang, de geheele Bataafsche constitutie aan de Bataven over, en heeft eerst ingegrepen toen uit de mislukte pogingen der verschillende Bataafsche partijen een anarchie ontstond die gevaar opleveren kon voor buitenlandsche inmenging en orangistische reactie. Genoodzaakt tot de keus, welke van de partijen der Bataafsche Conventie men tot de waardigheid van Fransch werktuig zou verheffen, koos men die van Vreede en Fynje die de sterkste machtsbegeerte had en de minste gewetensbezwaren.

Zij voerden het militair spektakel op, waaraan wij de invoering der constitutie van 1798 te danken hebben gehad. Te danken waarlijk, want ook de gebrekkigste staatsregeling was toen te verkiezen boven in het geheel geene.

Eigenlijk was men het over de hoofdpunten die de Nederlandsche constitutie zou moeten inhouden al lang eens, maar het eigenaardig Nederlandsch gemis aan vormkracht en besluitvaardigheid, de stroefheid die onze politieke vergaderingen altijd gekenmerkt heeft, hadden telkens weer de conclusie verhinderd. De opheffing der provinciale souvereiniteit, de eenheid in de volksvertegenwoordiging en in het hoog bestuur. het amalgama der schulden, de scheiding van Kerk en Staat, de emancipatie der Katholieken en der Joden, de vervanging van de uitvoerende collegies door ministers; — alle punten dus die voor Nederland van wezenlijk belang waren, waar voor Nederland de revolutie in heeft bestaan en waarvan ook nimmermeer is afgeweken [1]), waren reeds door de eerste Nationale Vergadering gedecreteerd, maar men was er niet in geslaagd van de onderscheiden deelen een machine te bouwen die loopen kon; — en een machine moest er zijn!

De geheele natie was hier zóó van overtuigd, dat de eerste gewaarwording na den 22sten Januari 1798 er algemeen eene was van verademing. Dat men de constitutie op deze wijze had moeten ontvangen was een gevolg van eigen dralen en slofheid; nù had men ze dan en opponeerde er niet tegen. Waartegen men in verzet kwam was de aanmatiging der kliek die haar had ingevoerd, en die haar schaamteloos trachtte te exploiteeren ten eigen bate. Tegen het operettebewind van Vreede, Fynje en van Langen had den 12den Juni een samenloop van de fatsoenlijke lieden plaats, en niets bleek gemakkelijker dan het bewind omver te loopen, zoodra de zekerheid bestond dat Frankrijk het had losgelaten. Maar aan de constitutie werd niet geraakt; integendeel, mannen van den stempel

---

[1]) Tenzij dan, voor een kort oogenblik, van de regeering door ministers (Staatsregeling van 1801).

van een Gogel beginnen thans eerlijk te beproeven haar van het papier in de werkelijkheid te doen overgaan.

In deze poging wordt men in 1799 verrast door den inval der Engelschen en Russen.

1799 is een zonderling kruispunt in de revolutionnaire geschiedenis; het jaar vóór het optreden van Napoleon, die orde scheppen zal en alles voor eenigen tijd zijn plaats wijst. In 1799 loopen alle dingen en alle personen wonderlijk dooreen.

De Revolutie is in Frankrijk zóó merkbaar aan het ebben, dat men bij de naburen allerlei speculatiën maakt op haar einde. Tot die speculatiën behoort ook de verdrijving der Franschen uit Nederland en het herstel der stadhouderlijke regeering.

De actieve medewerker aan die plannen is niet de op Hampton Court vegeteerende Willem V, maar zijn in 1772 geboren zoon, zeker de merkwaardigste man van zijn huis, als men dat een aanvang laat nemen niet bij Willem den Rijke, maar bij Jan den Oude.

Voor 1795 had hij zich maar weinig bij het groote publiek kunnen doen kennen; men wist niet anders van hem dan dat hij eigenzinnig was, en evenals zooveel kroonprinsen, niet in de beste verstandhouding met zijn vader leefde.

Na dien heeft het Nederlandsche volk eerst met hem kennis gemaakt na '13, als den alwijzen, onfeilbaren man in het Noordeinde, die alles ten beste keerde en aan wien men alles overliet. Zoo blind als toen de vereering is geweest, zoo onbillijk de verguizing waarmee alles heeft moeten eindigen, toen 's Konings feitelijke almacht bleek te zijn uitgeloopen op een politiek, een financieel, een zedelijk fiasco. Ver van een ondankbaar vaderland, dat hij den rug had moeten keeren, is hij gestorven, en sedert hebben zeker weinigen hem met liefde, uiterst weinigen hem met kennis en begrip herdacht.

In het oordeel over dien merkwaardigen man begint eene kentering te komen, sedert de bescheiden openliggen waaruit zijne levensgeschiedenis als een geheel kan worden opgebouwd. De slotsom waartoe ik voor mij geneigd ben te komen, is

dat Nederland aan dezen man ontzettend veel te danken heeft; aan zijn fouten vermoedelijk meer nog dan aan zijn deugden.

Hij heeft een andere bloedmenging dan zijn vader, die in veel opzichten zoo sterk aan de Engelsche George's doet denken; hij is een zoon van de Wilhelmine van Goejanverwellesluis. Een man die brandt naar actie; niet toegerust met Frederik's genie (geniaal is hij in de verste verte niet), maar wel met de eerzucht, werkdrang, vasthoudendheid, die zoovelen der Hohenzollern's onderscheiden hebben, met die neiging zich persoonlijk aansprakelijk te voelen en aansprakelijk te stellen; in dit opzicht althans een ware vorstennatuur.

Andere deugden van den idealen vorst ontbraken hem in droevige mate: hij stond niet hoog genoeg, om grootheid te dulden nevens zich; hij wist ook het onderscheid niet tusschen wat al, wat niet de aandacht van een vorst waardig is. De tijd is gekomen, dat het volk dat zijn lot apathisch in zijne handen alleen gelegd had, die gebreken van zijn vorst zeer heeft bezuurd; maar dit mag ons nimmer doen voorbijzien het m. i. voor de beoordeeling van Willem I beheerschende feit, dat Oranje tegenover Nederland door niets zoozeer gezondigd had als door indolentie, en dat de gevolgen van de indolentie zijner voorvaderen door zijn gretigheid naar het gezag te niet zijn gedaan. Die gretigheid, dat vuur van zijn gezagsbegeerte, heeft hem doen heenstappen over bergen van bezwaren die eene natuur als die van zijn vader of grootvader nimmer te boven zou zijn gekomen. Zij durfden geen koning van Nederland te zijn, allerminst van een gerevolutionneerd Nederland waarin hun aan het oude gehechte geest en zinnen zich niet terecht zouden hebben gevonden; hij durfde het, en dit zegt alles: want juist het gerevolutionneerde Nederland had een koning noodig, en een koning uit dit huis.

Zijn veelomvattende eerzucht houdt, van het eerste oogenblik der catastrophe van '95 af, de aandacht zelfs niet enkel op de oude Republiek, maar op de Nederlanden in den ruimsten zin gevestigd.

In 1789 was hij met zijn moeder naar Berlijn gegaan, om

er zich met de dochter des konings te verloven. Er bestond toen eene Belgische quaestie, waarin de Pruisische staatkunde, toen door Hertzberg geleid, een sterk anti-Oostenrijksch standpunt innam. De Belgen waren tegen Jozef II opgestaan, slaagden er een oogenblik in de niet talrijke Oostenrijksche beambten en soldaten uit het land te drijven, en liepen nu rond met aanbiedingen van een Belgisch stadhouderschap, te Londen en ook in den Haag. Van de Spiegel en ook de Stadhouder waren van alle denkbeeld om op een dergelijk aanbod in te gaan gansch afkeerig; een onafhankelijk België zou revisie der tractaten van Munster en van Utrecht vragen; liever zagen zij België onder de gehoorzaamheid aan een die tractaten erkennend Keizer terug. De talrijke in België verblijf houdende Nederlandsche uitgewekenen waren zóó overtuigd dat van Berlijn uit tot een ander besluit geraden werd, dat zij zich zelfs de Pruisische gemalin van den Stadhouder niet anders dachten dan onafgebroken in intrigues gewikkeld om een van haar zoons in Belgie te plaatsen, en daar in de couranten en blauwboekjes van dien tijd zeker negen patriotten tegen één oranjeklant schreven, is deze voorstelling in onze historische literatuur van later tijd gemakkelijk overgegaan, vooral sedert zij zelfs door den (uit Pruisenhaat) tegen prinses Willemijn zoo vooringenomen Bilderdijk is herhaald. Ik heb er geen enkel bewijs voor gevonden, zelfs geen schaduw van bewijs; en ik kan hier aanhalen dat Groen, die toegang gehad heeft tot dezelfde intieme stukken als ik, er mede niet aan heeft geloofd. Integendeel blijkt met volkomen zekerheid dat de Prinses haar gedrag in deze geheele zaak aan het inzicht en de voorlichting van van de Spiegel onderworpen heeft gelaten. Wat natuurlijk niet wegneemt, dat eene natuur als de hare met de aandacht aan haar zoons geschonken zeer gevleid moet zijn geweest; — en nog veel minder, dat de veelvuldige bespreking van dit onderwerp op het oogenblik zelf dat hij voor het eerst in de groote wereld verscheen, op den zeventien-, achttienjarigen Erfprins een zeer diepen indruk zal hebben achtergelaten.

Zooveel is zeker dat wij den Erfprins, sedert hij zich in den zomer van 1795 van zijn ouders verwijderde en een afzonderlijk huishouden opzette op het vasteland, onophoudelijk bezig zien met het aanknoopen van betrekkingen niet slechts met Hollandsche maar ook met Belgische uitgewekenen, en die uitgewekenen waren adellijken of geestelijken, niet juist de elementen die hem na 1815 in België het meest hebben gesteund. Die Belgen wezen de connectie daarom niet van de hand, wijl Oostenrijk zijn aandacht merkbaar van het steeds als een ongeriefelijk bezit beschouwde België aftrok om die op Italië over te brengen, en dus Engeland en Pruisen de mogendheden werden die bij een mogelijke nederlaag van Frankrijk over het lot van België het beslissende woord zouden kunnen spreken; mogendheden waarmede (althans voor zoover het Engeland betrof) de Belgische uitgewekenen op het vasteland aanvankelijk geen verkeer hadden dan juist door den Erfprins van Oranje. In 1799, toen Engeland ernstig over de mogelijkheid eener militaire actie ook in België begon te denken, stelde het den Erfprins voor deze zaken onmiddellijk op zij en zond eigen agenten voor het verkeer met de Belgische uitgewekenen, agenten die den Erfprins zeer onzacht beduidden dat zijn rol als tusschenpersoon was uitgespeeld. Voor België althans wilde Engeland volstrekt niet aan hem gebonden zijn.

Voor Nederland wel aan zijn huis, maar alweer niet aan zijn persoon. De Pruisische politiek van dien tijd is niet vreemd geweest aan het denkbeeld om bij een eventueele restauratie in Nederland de persoon van Willem V geheel ter zijde te laten en dadelijk met zijn zoon te beginnen, maar de Pruisische politiek zag zich van alle medezeggenschap op het bestel van die restauratie geheel verstoken, omdat zij nimmer den moed of de ruimte vond tusschen de beide uitersten van vijandschap tegen of verbond met Frankrijk eene besliste keuze te doen. Hannover was het *point de mire*, uit Parijs haar bestendig voorgehouden, en ook in 1799, toen de Fransche actiën het laagste stonden, waagde Pruisen zich niet buiten de neutraliteit.

Nu dus alles van Engeland en van Engeland alleen moest afhangen, was er voor de persoon van den Erfprins niet de geringste kans. Engeland beschikte over den ouden, verdoofden Willem V als over een werktuig; van gelijke volgzaamheid in den zoon mocht het zich geenszins verzekerd houden. De Erfprins, opperbevelhebber van het Nederlandsche leger in den rampzaligen winterveldtocht van 1794—'95, was over het toenmalig gedrag van zijn bloedverwant den hertog van York met reden ontsticht, en had na de vlucht uit Scheveningen die stemming niet verborgen. Met uitermate groot wantrouwen zag hij de acte van inbewaarneming der Nederlandsche koloniën tusschen zijn vader en Lord Grenville passeeren, en heeft zijn vader over den daaruit voortgevloeiden brief van Kew menig hard woord gegeven, hoewel geen oogenblik duidelijk is hoe hijzelf in gelijke omstandigheden anders zou hebben kunnen handelen. Dit alles was in Engeland overbekend, en de gedachte om het Stadhouderschap te leggen op zijn jonger, minder gekromde schouders is er zelfs geen oogenblik opgekomen.

De geheele voorbereiding der expeditie ging buiten den Erfprins om, die aan den Helder alleen werd toegelaten als toeschouwer; een toeschouwer, die de zaak van zijn huis moest zien verbroddelen door dezelfde onbekwame handen aan welke het bevel over de Engelsche troepen in het rampjaar 1795 was toevertrouwd geweest.

Engeland beoogde het herstel der stadhouderlijke regeering, maar niet geheel ongewijzigd. De instructie van den gezant die na het welslagen der onderneming als vertegenwoordiger van Groot-Brittanje bij den hersteld Nederlandschen Staat zou zijn opgetreden, Thomas Grenville, broeder van den minister, hield een plan in dat in hoofdzaak door den in Engeland verblijf houdenden gewezen griffier der Staten-Generaal, Hendrik Fagel, was ingegeven, en dat inhoudt: overgang, op groote schaal, van bevoegdheden van de Staten-Provinciaal op de Staten-Generaal; de Staten-Provinciaal worden administreerende colleges, en de ruggespraak moet vervallen. In de Staten-Generaal

nieuwe grondslag van representatie (naar het bedrag der bijdragen in de gemeene lasten), meerderheidsbeginsel en wellicht hoofdelijke stemming. Een minister van buitenlandsche zaken direct onder den Stadhouder: de ervaring heeft geleerd welk een onding het Secreet Besogne is, waarin niets secreet blijft. Vervanging der admiraliteiten door één departement van marine. Een Hooggerechtshof der Unie. Op een dergelijke constitutie zal Engeland zijn zegen geven door teruggave, bij den algemeenen vrede, van de koloniën, op de Kaap, Ceilon en Cochin na.

Een zeer sterke afwijking dus reeds van het ancien régime. Trouwens het volledig herstel daarvan nam reeds in 1799 niemand uit de gewezen Oranjepartij zich meer voor; allen zijn van oordeel dat de zaak gevonden worden moet bij compromis met de gematigde patriotten, en verscheidenen hebben hun denkbeelden daaromtrent op het papier gebracht, die gedeeltelijk minder ver, gedeeltelijk ook reeds veel verder gaan dan het Engelsche project; het verst het stuk van een man uit de omgeving van den Erfprins, M. L. d'Yvoy, die in September '95 reeds het merkwaardig advies geeft dat de Prins de patriotten, die het niet eens blijken te kunnen worden over hun Nationale Conventie, de loef zal afsteken door zich bereid te verklaren uitvoerende macht te zijn in een ondeelbaren Nederlandschen staat, naast een wetgevende macht bestaande uit een adelshuis en een huis der gemeenten, het laatste direct gekozen door alle bezitters van eenig vast goed of effect op het land zonder onderscheid, in zestien kiesdistricten van onderling gelijke bevolking. De tegenpraestatie van het Nederlandsche volk zal moeten bestaan in de opdracht aan den Prins van een zeer uitgebreide uitvoerende macht, minstens gelijk aan die van den koning van Groot-Brittanje.

Een onbekookt plan, als men alleen op de onmiddellijke uitvoerbaarheid let; minder vreemd, als men het als voorbode beschouwt van wat eerlang mogelijk worden zou. Want ook van den patriotschen kant begon men uit te zien naar een toestand waarin men rust zou kunnen vinden, en zekerheid juist voor de hoofdresultaten der Nederlandsche revolutie. De

revolutie te nationaliseeren is een in de vertrouwelijke correspondentie der bewindslieden van dezen tijd steeds terugkeerend begrip, en eigenlijk is men het er ook al over eens op welke wijze dit het best zal kunnen geschieden, al schaamt men zich nog voor het eerste onherroepelijk woord. In de briefwisseling tusschen Schimmelpenninck en van der Goes b.v. wemelt het van aanduidingen, dat de normaliteit eener ontwikkeling, die den zoon van Willem V in een nieuwe positie in Nederland terug zou plaatsen, hun geen van beiden is verborgen gebleven; — en één oogenblik is er geweest dat men zelfs nog duidelijker sprak, op onzijdig gebied: het kabinet van den minister Haugwitz te Berlijn. Op van Hooff na, zouden eigenlijk alle leden van het Bewind van 1799 gaarne van de Franschen zijn verlost geweest. Maar Brune en Daendels waren vast besloten de verdediging voort te zetten, ook al zou de vernieling van het land er het gevolg van zijn. Men wist geen anderen weg tot de neutraliteit dan door Pruisen, en als Haugwitz den afgezant van het Bewind, de Vos van Steenwijk, beduidt dat men voor het minst aan den Erfprins moet, ontwerpt de Vos een constitutie voor de Bataafsche Republiek met den Erfprins als hoofd van het uitvoerend bewind „onder een anderen titel als dien van Stadhouder;" de politieke verklaringen als grondslag van het stemrecht zal men laten vervallen, en het recht om in de grondvergaderingen te verschijnen aan geldbezit binden; de constitutie der *beati possidentes*, met een oranjewimpel in top. Van der Goes gaat nog verder, en zendt den Erfprins een parlementair naar den Helder in de persoon van Mollerus, met de geheime boodschap dat „het" (versta de restauratie) veel gemakkelijker zoude gaan, „wanneer men de hoop konde hebben dat niet zoo zeer de oude constitutie wederom zoude worden ingevoerd, maar de principes van eenheid der Republiek en van eene behoorlijke representatie, met de uitvoerende magt *in amplissima forma* in het huis van Oranje, onder welke benaming het ook zoude mogen zijn; met één woord indien een soort van Engelsche constitutie tot grondslag konde gelegd worden."

Terwijl zoo, in meer of minder vage omtrekken, het constitutioneele koningschap der Oranje's voor de Nederlandsche verbeelding als de aangewezen uitkomst uit nijpende moeilijkheden verrijst, doet het ook zijne intrede in de wereldliteratuur. Het is in dezen tijd ter sprake gebracht in den *Spectateur du Nord*, het te Hamburg verschijnende blad van de Fransche uitgewekenen uit de liberale school, de vrienden van Lafayette en de Lameth's. Naar aanleiding van de bijeenkomst van het congres van Rastadt in 1798 hield men zich in dezen kring druk bezig met de vraag, wat er van Frankrijk en van Europa worden moest na de namelooze verwarring der jongste jaren; hoe men uit den chaos weder eene Europeesche orde zoude scheppen. Het zijn merkwaardige gedachtenwisselingen, waaraan Napoleon's opkomst weldra een einde gemaakt heeft. Thans gaat men van de veronderstelling uit dat het met de overmacht van het revolutionnaire Frankrijk ten einde gaat, en dat er een nieuw evenwicht te zoeken en te bereiken is, een evenwicht waarin aan een vergroot en versterkt Nederland eene plaats van beteekenis zou zijn aan te wijzen. De zwakheid van Nederland toch tegenover Frankrijk is een gevaar voor de rust van Duitschland en van het geheele Noorden gebleken. De omstandigheid, dat Oostenrijk België niet terugwenscht maar een vergoeding in Italië zoekt, doet de noodzaak ontstaan eene oplossing voor België te vinden, en geen oplossing beter voor het Europeesch belang, dan de vereeniging der zeventien Nederlandsche gewesten onder het huis van Oranje. In twee geschriften van den abbé de Pradt, *L'Antidote au Congrès de Rastadt* (1798) en *La Prusse et sa neutralité* (1799), wordt dit denkbeeld uitvoerig aangedrongen, en de overweging van wat het Europeesch belang eischt leidt hem ten aanzien van de vraag naar den vorm van het opperbestuur tot geen andere uitkomst dan waartoe men in Nederland gekomen is uit overwegingen van bijzonder Noordnederlandschen aard: die vorm kan slechts de monarchale zijn. „Pour compléter l'union des deux pays", besluit de Pradt, „pour leur donner toute la vigueur dout ils sont susceptibles, il ne suffit pas de les ajouter

l'un à l'autre; il vaut mieux les réunir sous un seul et même gouvernement, qui ne peut être que le gouvernement royal dans les mains de l'auguste maison d'Orange. Qu'on se garde bien d'en faire des stathouders en Hollande, des ducs de Brabant à Bruxelles, des comtes de Flandre ailleurs, et d'affaiblir ainsi l'autorité en mulipliant les titres. Il serait impossible de gouverner utilement et solidement les deux peuples, en le faisant à tant de titres et sous des dénominations diverses. Leur nouveau souverain doit être leur roi, et dans toute la plénitude de ce mot".

Van den Helder tot Yarmouth, welk een val! Daar zit, na de met schande beladen mislukking der expeditie van den hertog van York, de Erfprins mistroostig in een gemeene herberg neer, onzeker wat Engeland verder nog doen zal met hem en zijn huis. Is het er de Engelsche regeering misschien alleen om te doen geweest, de Bataafsche vloot te bemachtigen, zooals vroeger de Bataafsche koloniën? Een brief van een oranjeman die in Engelsche soldij staat, den gewezen admiraal Kinckel, aan den hooger genoemden Thomas Grenville gericht, geeft een instantané der stemming waarin hij en de adjudant Robert Fagel den Erfprins daar hebben aangetroffen. Tegen de Engelsche regeering niets dan bitterheid; voor zijn oog rijst een andere macht op. Hij heeft een stuk papier in de hand; het is het verslag der investituur van Bonaparte als Eersten Consul. „He was exceedingly agitated. Buonaparte, he said, was king to all intents and purposes. What did it signify what was the name and family of a king? *Le premier roi fut un soldat heureux.* He asked what was his own ancestor, William the First, but a rebel? Fagel and I were quite stupified and indeed shocked...."[1])

De zon van Bonaparte is voor den jongen Prins in lange jaren niet ondergegaan, en als Nederland voor goed verloren schijnt, wil ook hij zich koesteren aan hare stralen.

---

[1]) *Gedenkstukken* III, 1104.

Het is Engeland zelf dat, bij een artikel van Amiens, het huis van Oranje voor eene territoriale schadeloosstelling voor het verlies van het Stadhouderschap naar een tusschen Pruisen en de Fransche Republiek te treffen regeling verwijst. De oude Prins liet de behandeling dier zaak aan zijn zoon over, maar het is geheel onjuist, zooals in ettelijke boeken staat en nog telkens wordt herhaald, dat hij de schadeloosstelling niet zou hebben aanvaard. De verklaring van afstand van alle aanspraken op Stadhouderschap, van hem geeischt eer hij in het genot van het hem besprokene kon treden, heeft hij op aandrang van zijn zoon wel degelijk onderteekend, maar hij heeft geweigerd de regeering in de hem afgestane landen te aanvaarden, en ze overgelaten aan zijn zoon, die zich voortaan betitelt als vorst van Oranje-Fulda. Willem V bepaalde er zich toe, de regeering in zijn Dillenburgsche erflanden te voeren, die na zijn dood, in het begin van 1806, nog voor korte maanden aan zijn zoon zijn overgegaan.

Het is gedeeltelijk de nauwe betrekking tot het Pruisische hof, maar gedeeltelijk ook een maatregel der Engelsche regeering geweest, die den vorst van Fulda verhinderd hebben een Rijnbondvorstje te worden zooals er meer waren. Voor het behoud der vloot van Story, die in naam niet aan Engeland was overgegeven maar aan den Prins, had de Engelsche regeering tijdens de onderhandeling te Amiens een vergoeding in geld toegezegd, die de Prins, in de omschrijving waarin zij aangeboden werd, als prijs n.l. van schepen die nimmer aan zijn persoon behoord hadden maar aan den Staat, volstrekt weigerde te aanvaarden. De Engelsche regeering nu wilde er gaarne iets anders op vinden; immers zelfs het gouvernement van Addington, dat zoo zeer aan het tot stand komen van den vrede bleek te hechten, was van de duurzaamheid van den gesloten vrede toch niet zóó overtuigd, of het bleef de wenschelijkheid inzien de betrekking tot het huis van Oranje niet ten eenenmale te laten te loor gaan, zooals wel geschieden moest, als men het aan de genade der mogenheden van het continent geheel en al overliet. De schepen waren indertijd begroot op £ 220.000;

men gaf thans £ 60.000 in handen van de Prinses van Oranje en kende „aan het huis van Oranje, gedurende het believen van Zijne Majesteit", een jaargeld toe van £ 16.000. De bewoordingen waren zoo gekozen om te doen uitkomen dat men den Erfprins in de hand wilde houden, die volstrekt onzeker bleef omtrent de al- of niet-continuatie van het jaargeld na den dood van zijn vader. De schamelheid der Fulda'sche inkomsten en het mislukken der onderhandeling met de Bataafsche Republiek omtrent de vergoeding van het geleden verlies aan particuliere eigendommen waren oorzaak, dat het Engelsche jaargeld het in bedrag en vastheid voornaamste bestanddeel bleef der inkomsten van het huis.

Met dat het jaargeld (in Juli 1803) verleend werd, brak ook de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk weer uit, en toen nu Napoleon, na zijne verheffing tot Keizer, in 1804 naar Mainz kwam om zich door de Duitsche vorsten in de buurt te laten aanbidden, ontbraken die van Oranje-Dillenburg en Oranje-Fulda op het appèl. Napoleon heeft hun dit nooit vergeven; aan Gagern, den agent van het Gesammthaus Nassau te Parijs, gaf hij te kennen, dat hij voor het minst een nieuwe voetval van den Erfprins in de Tuilerieën verlangde, en toen deze uitbleef, schrapte hij de Oranje's van de lijst. Daarentegen maakte Engeland nu geen bezwaar, na den dood van Willem V het jaargeld aan zijn zoon te blijven uitkeeren; hij heeft het tot 1814 getrokken.

Willem VI, om hem nu voortaan zoo te noemen, zag thans zijne fortuin aan het succes der anti-Napoleontische coalities geheel verbonden; een andere kans had hij niet meer. Bij de oprichting van het Rijnverbond van de helft zijner staten beroofd, zag hij de andere helft bij den vrede van Tilsit verbeurd verklaren. Sedert zwierf hij zonder huis en hof, een werkzaam deelnemer aan allerlei anti-Napoleontische plannen. Koortsachtig bovenal is zijn werkzaamheid in het jaar 1809 geweest, toen hij zijn best heeft gedaan Pruisen tot aansluiting te bewegen aan Oostenrijk, en wel op de (nimmer vervulde) toezegging van een Engelsch hulpcorps in Noord-

duitschland. In plaats van naar Noordduitschland, ging Engeland naar Antwerpen, een verandering in richting die de Prins uit de courant moest vernemen! Zoo weinig had men er aan gedacht, gebruik te maken van de betrekkingen, die hij op het continent, in Duitschland en in Nederland, mocht hebben onderhouden!

En toen de landing op Walcheren plaats had, was de slag van Wagram al verloren en alle kans niet slechts op aansluiting van Pruisen, maar zelfs op verder volhouden van Oostenrijk, al voorbij.

Indien Engeland bij zijn onderneming van 1809 van betrekkingen van den Prins in Nederland had willen gebruik maken (des neen), zou gebleken zijn dat deze zeer weinig meer te beduiden hadden. De orangistische uitgewekenen waren, op zeer enkele uitzonderingen na, lang in het land teruggekeerd; en ieder had zich, na den brief van Oranienstein, eind 1801, waarbij de oude Prins verklaard had dat hij het niemand kwalijk nemen zou, op de nieuwe omstandigheden ingericht en ambten aangenomen onder de constitutie van 1801. Eén afwijkend geluid was er toch gehoord, dat van Gijsbert Karel van Hogendorp, van wiens *Verklaring aan het Staatsbewind* weinigen toentertijd zoo vreemd hebben opgezien, als de leden van het huis van Oranje. Sedert hadden zich de betrekkingen van Willem VI tot Nederland eigenlijk tot eene zakenrelatie met het huis van Notten te Amsterdam bepaald. In Mei 1809 had de Prins een zijner bedienden, Willem van Dijk geheeten, naar Holland gezonden op kondschap wat er te doen zou zijn als de Engelschen hun landing in Noordduitschland ondernamen. Van Dijks rapport is in de hoogste mate karakteristiek. Hij was geadresseerd aan Bentinck van Buckhorst, en kwam op den 10den Juni op diens goed bij Zwolle aan. Maar Bentinck onderrichtte hem aanstonds, „dat aangezien de omstandigheden zoo volkomen veranderd waren en het grootste gedeelte der aanzienlijken welke voorheen de wettige constitutie hadden aangekleefd, thans in 's Konings dienst waren aangesteld, en de nieuwe orde van zaken, tenminste uiterlijk, zeer

toegedaan schenen te zijn, men om zich niet te compromitteeren aan niemand eenige directe ouvertures doen konde." Van Dijk werd dus door hem verwezen naar „zijn eigen kennissen en vrienden," die hij dan ook persoonlijk opzocht te Amsterdam, Rotterdam, Gouda, den Haag, Delft, Haarlem, Leiden, Utrecht, Kuilenburg en Amersfoort, en waaronder hij „weldenkende en ijverige voorstanders der oude constitutie" aantrof, die „niets hartelijker wenschten dan tot herstel der goede zaak te kunnen medewerken", maar hunne namen aan niemand bekend wilden hebben, „voor en aleer het gelukkig tijdstip geboren wierd dat zij zich werkzaam konden toonen, waar zij allen door eene aanschrijving spoedig van hoopten geinformeerd te worden. Dan daar de Engelsche expeditie ondernomen is geworden zonder dat men eigenlijk het ware oogmerk daarvan kende, en voor zoo ver mij bewust is zonder voorkennis van Uwe Hoogheid, zoo heeft men aan niemand eenige aanschrijving kunnen doen. . . . ." [1])

Licht komt er nu eerst na den veldtocht in Rusland. Gijsbert Karel waakt; ook de Prins zit niet stil. Hij begeeft zich in het voorjaar van 1813, op eigen initiatief maar met voorkennis der souvereinen van Rusland en van Pruisen, naar Engeland, waar men hem niet verwacht.

Over dit bezoek en alles wat er aan vast zit is voor eenige jaren gehandeld in deze Akademie zelve, door een lid van gezag, den heer Blok. Zeer onlangs is de zaak opnieuw elders [2]) behandeld door een onzer jongste leden, den heer Bussemaker.

Voor zoover de beide heeren verschillen meen ik mij bij den heer Bussemaker te moeten voegen, op gronden die ik in de inleiding van het jongste deel mijner *Gedenkstukken* ontwikkeld heb. Evenmin als de heer Bussemaker kan ik aan het zonder twijfel zeer belangrijk historisch feit der overkomst van den Prins de overmatige beteekenis toekennen die zij heeft in de voorstelling

---

[1]) *Gedenkstukken* V, 813.
[2]) In het eerste deel van het *Gedenkboek* 1813.

van den heer Blok, welke eigenlijk de gansche geschiedenis van 1813 en 1814 voor zoover zij Nederland betreft en Engeland er bij betrokken is, uit de bekende *principaux points*, in April van dat jaar tusschen Willem VI en Castlereagh verhandeld, als uit een voedingsbodem ziet opgroeien. Mij lijkt het bepaaldelijk onjuist, dat de beginselen van uitbreiding van grondgebied en van teruggave van een deel der koloniën het eerst door den Prins zouden zijn uitgesproken, zoodat men te dien aanzien zou mogen spreken, gelijk de heer Blok doet, van „'s Prinsen door Engeland overgenomen plannen". Daartegen staat inderdaad eene *turba* van getuigen op: zie de Engelsch-Russische bespreking van 1798, zie de instructiën aan Thomas Grenville, zie de door den heer Bussemaker zoo terecht naar voren gehaalde Engelsche schets van 1800, zie bovenal het Engelsch-Russisch tractaat van 1805, door Sorel als de prototype aangewezen van alle latere allianties tegen Napoleon. Dat de daarin reeds uitgedrukte denkbeelden der Engelsche regeering niet door den Prins in 1813 het eerst kunnen zijn ingegeven, bewijst, afgezien van alle andere gronden, reeds de tijdrekenkunde.

Een ander punt waarop ik van den heer Blok verschil, is de toekenning der verdienste van de inderdaad zeer gelukkige redactie van het stuk van 27 April 1813 aan den Prins. De Prins, wat hij ook zijn moge, is volstrekt geen gelukkig redacteur, zooals blijkt uit honderd stukken die ontwijfelbaar van zijne hand alleen zijn.

De Prins heeft, vóór het onderhoud met Castlereagh, punten op het papier geworpen in den vorm waarin hij dat gewoon was, en nà het, mede door Hendrik Fagel bijgewoonde, onderhoud de uitwerking daarvan aan dezen opgedragen. Onder diens papieren is de werkelijke minuut bewaard, geheel in zijne hand, en die op een voor ons belangrijk punt van het stuk, zooals het door den Prins onderteekend aan Lord Castlereagh ingediend is, verschilt. Fagel laat, voorzeker in aansluiting aan het werkelijk gevoerde gesprek, de keus tusschen erfstadhouderschap en koningschap open, maar voegt een tusschenzin toe

waaruit zeer duidelijk een voorkeur voor den laatstgenoemden vorm spreekt, als die zich voegt „aux besoins impérieux de l'époque présente". De Prins heeft die woorden geschrapt. „D'avoir l'*air* de solliciter la royauté", had zijn moeder hem nog vóór het vertrek op het hart gebonden, „c'est ce que je ne conseillerais jamais".[1]) Zoo schrijft men dunkt mij toch niet aan iemand die van het koningschap zelf afkeerig wordt geacht; trouwens de oude Prinses wist dit wel beter. „Si par un mouvement spontané", gaat aan de aangehaalde woorden onmiddellijk vooraf, „on vous appelle *au trône*, je suppose que vous ne vous refuserez pas." — „The omission proposed by the Prince," oordeelt Lord Malmesbury na het lezen van Fagel's minuut, „is certainly aproper one as far as *he* is personally concerned, but the sentiment contained in it, highly important as to the general arrangement". Zoo heeft Fagel het in November begrepen en in dien zin onmiddellijk aan Hogendorp geschreven, met volle instemming, *toen*, van den zich in April op dit punt nog niet uitlatenden Lord Castlereagh.

En Hogendorp zelf? hij heeft reeds in de eerste redactie van zijn *Schets* het woord „Koning", en volstrekt niet alleen ter wille van de fictie, dat het een stuk van 1806 zou zijn, geschreven vóór de komst van Lodewijk Napoleon. Dit bewijst, behalve de uitdrukkelijke verzekering van Hogendorp in zijn gedenkschriften dat het woord tusschen hem en de bentgenooten bediscussieerd en door hen eenstemmig goedgekeurd was, reeds de omstandigheid dat de term onveranderd is gehandhaafd geworden in de tweede redactie, die geen gevaar meer liep van inspectie door de Fransche politie, en aan den Prins bij zijn komst is voorgelegd, wiens eerste aanteekening op den inhoud luidt, dat de koningstitel vervangen worden moet door dien van Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden.

Hogendorp heeft zich hierin één gevoeld met het volk, dat bij instinct en unaniem begrepen heeft, dat men den Prins

[1]) *Gedenkstukken* VI², 1859.

geen lageren titel kon en mocht toeleggen dan men Lodewijk Napoleon had laten voeren. Als in het voorjaar een onnaspeurlijk gerucht zich verspreidt van het onderweg zijn van Willem VII, moet hij het zijn als Koning van Holland; men wil zijn beeldenaar met dat randschrift op medailles gezien hebbben waarvan ieder den mond vol heeft maar die niemand vertoonen kan; gelijk er dan ook geen enkel exemplaar ooit van is voor den dag gekomen. De Bijltjes zingen te Amsterdam: „Leve Willem de Eerste onzen Souverein, de Prins moet Koning van Holland zijn", en als het Staatkundig Dagblad van de Zuiderzee, waarin, met autorisatie van Kemper en Scholten, die Kattenburger deun is afgedrukt, op het ziekenhuis te Utrecht ontvangen wordt, gaat, blijkens bericht van den administrateur, onder verpleegden, dokters en assistenten gelijkelijk de kreet op: „de Prins moet onze Koning zijn".

Het strooibiljet van 17 Nov. heeft evenwel den koningstitel niet: „de Regeering roept den Prins uit tot Hooge Overheid." Dit houdt verband met de wijze waarop Gijsbert Karel zich voorstelde den opstand te moeten leiden. De oud-regenten zouden zich constitueeren tot eene vergadering van Staten-Generaal, die den Prins zouden inroepen tot hoofd hunner regeering, welke zij onmiddellijk daarna door toelating van mannen van na '95 zouden versterken. De regeering dezer Staten Generaal zou besloten worden met de afkondiging eener inmiddels door een commissie uit hun midden met den Prins beraamde grondwet, die aan het land het constitutioneele koningschap zou schenken.

Als deze toeleg reeds ten eersten dage geheel mislukt, is Gijsbert Karel niet verlegen. „Le Prince est Souverain", schrijft hij aan Fagel, „on ne sait pas comment, mais tout le monde le considère comme tel. Nous le proclamerons dans le même jour à la Haye, Amsterdam et Rotterdam, pourvu qu'il s'explique lui-même."

Aan dit laatste haperde het toch een oogenblik. De proclamatie, waarmede de Prins den 30sten aan wal stapte, kon evengoed als de aanvaarding van het Erfstadhouderschap als van iets anders worden uitgelegd. Aan Repelaer had hij vóór zijn inscheping

te Londen nog gezegd, „dat hij meende de souvereiniteit die hem aangeboden werd te moeten van de hand wijzen, daar hij slechts verlangde dezelfde rang en waardigheid die zijn vader had bekleed; te meer daar hij dacht dat de oude regeeringsvorm meer dan eenige andere der Natie aangenaam moest zijn". Repelaer antwoordt „dat het alleen met de waardigheid van Souverein was, dat het volk Z.H. aan het hoofd van het bestuur verlangde geplaatst te zien." Deze bedenking, vervolgt Repelaer in zijn aanteekening, scheen den gewenschten indruk teweeg te brengen. In den Haag, den 30sten, bleek daarvan nog niet veel. Falck, die zijn aankomst bijwoonde en tusschen hem en Hogendorp heen en weer ging, noemt in zijn gedenkschriften de souvereiniteit een punt, waarover de Prins geenszins gedacht had zich zoo spoedig te zullen moeten uiten. „Den volgenden ochtend", voegt hij er bij, „waren de denkbeelden over de helling der gemoederen ruimer en helderder geworden", en dan geeft de Prins zijn toestemming tot het vertrek van van der Duyn naar Amsterdam, om daar met Kemper en Scholten aan de voorbereiding der uitroeping de laatste hand te leggen.

Is dit alles nu de aarzeling geweest van iemand, die niet weet of hij zelve de souvereiniteit wel begeert? Mij dunkt eerder van iemand, die zich afvraagt of zij hem wezenlijk zoo eenstemmig wordt opgedragen als men hem vertelt. De voorzorg, om bepaaldelijk Amsterdam te laten voorgaan en zich niet tevreden te houden met het Leve de Koning-roepen langs den Scheveningschen weg, beduidt nog geen afkeer van de souvereiniteit! De eerste dépêche van den Engelschen gezant, die met den Prins was aan wal gestapt, Lord Clancarty, spreekt niet van een Prins die moet worden aangezet; eerder het tegendeel, van een Prins die door hem, Clancarty, moet worden versterkt in het voornemen, zich niet uit te laten voor men zekerheid zal hebben althans van de stemming van het machtig Amsterdam, van patriotsche reputatie.

Er werden, blijkt uit die depeche, bij 's Prinsen aankomst in den Haag twee meeningen verkondigd, de eene (door van

der Duyn, naar het schijnt mede namens den aan zijn stoel geklonken Hogendorp) dat de uitroeping plaats moest hebben op staanden voet, in den Haag, en tot koning; de andere dat men Amsterdam moest laten voorgaan, en den koningstitel vooralsnog niet gebruiken. Aan het geschil omtrent den titel maakte de Prins onmiddellijk zelf een einde, door te beslissen dat hij den koningstitel vooralsnog niet voeren wilde; hij verkoos, zeide niet maar dacht hij, dien pas te voeren over het rijk der zeventien Nederlanden, als de bondgenooten zouden toelaten dat hij zulk een rijk verwierf, en daaromtrent bestond op 30 November 1813 nog niet de minste zekerheid. Het geschil omtrent de plaats werd, als wij Clancarty gelooven moeten, mede onder zijn, Clancarty's invloed, in dezen zin beslist, dat de eerste uitroeping geschieden moest te Amsterdam. Deze besluiten werden genomen in den ochtend van den 1sten December.

Intusschen had de Amsterdamsche bevolking op deze besluiten niet gewacht. Het is zeer leerzaam de volgorde der gebeurtenissen te Amsterdam eens precies na te gaan, 1°. omdat daaromtrent, en bij berichtgevers waar men het niet van zou vermoeden, veel onnauwkeurigs is medegedeeld; maar 2°. en vooral, omdat daaruit zoo overtuigend blijkt dat de uitroeping eene volksdaad geweest is en geen opgemaakte fraaiigheid van Kemper en Scholten, zooals b.v. in de bekende *Vertraute Briefe* van Strick van Linschoten is beweerd, een boek waarvan met de uiterste omzichtigheid gebruik is te maken, omdat de schrijver, oud-Bataafsch diplomaat van twijfelachtige reputatie, in 1814 in zijn pogingen om weder bij de Nederlandsche diplomatie te worden geplaatst teleurgesteld is geworden, en zijn boek schrijft met de bepaalde bedoeling aan de Nederlanders *en place*, den Koning inbegrepen, zoo onaangenaam mogelijk te zijn.

Strick van Linschoten beschrijft de uitroeping, door Kemper en Scholten gedaan, als volgt (wij nemen hierbij in aanmerking, dat Strick den nacht waarvan hij spreekt, doorgebracht moet hebben op zijn bed, dat toen te Mannheim was gespreid, en dus geen ooggetuige is):

„Da es mitten in der Nacht war, befanden sich auf dem bei Tage sehr volkreichem Damme nicht mehr als drei Personen, die zufällig noch da vorbeigingen, und diese sonderbare Souveränenmacherei mit anhörten. Im neuen Rathhause wurde die Feierlichkeit beinahe in einem noch stärkeren incognito begangen, denn sie hatte daselbst im inneren Hof zur nämlichen Nachtzeit statt, und das einzige Thor, wodurch dieser mit der Strasse in Verbindung steht, war, wie gewöhnlich des Nachts, verschlossen. Das war also im eigentlichen Sinne eine Proclamatie domestica."

Een ander berichtgever, de met de Russen van Benkendorf in den ochtend van 1 December te Amsterdam aangekomen oud-Pruisische officier von Haxthausen, geeft zich wèl op als ooggetuige. In een verslag door hem gesteld voor den Russischen gezant te Berlijn, Alopeus, en dat zijn weg gevonden heeft naar verscheiden Duitsche couranten, o.a. die van Niebuhr, wordt gezegd, dat de uitroeping den 1sten December, 's middags om één uur, „unter dem unendlichen Jubel des zu vielen Tausenden versammelten frohen jauchzenden Volks", onder zijn oogen heeft plaats gegrepen.

En toch hebben de oogen van dezen braven Duitscher mis gezien, en heeft Strick, behalve in de beteekenis die hij aan zijn mededeeling wil doen hechten, hoogst vermoedelijk gelijk.

De feiten zijn deze. Den 30sten in den namiddag is de Prins voor den wal en Canneman (reeds van zins dien namiddag naar Amsterdam te vertrekken, voor de zaken van zijn departement) zit bij Hogendorp als deze het bericht ontvangt, en zal nu met diens goedkeuring de onmiddellijke uitroeping te Amsterdam bewerken. Hij vertrekt zoo spoedig hij kan en komt er om elf uur 's avonds aan; muziek, flambouwen, Commissarissen-Generaal en Stadsregeering heeft hij bij een vooruitgezonden brief op den Dam besteld; „de proclamatie", voegt hij er bij, „geschiedt op staanden voet." Op den Dam wordt nu met groot geschal 's nachts om twaalf uur de komst van den Prins bekend gemaakt, „en", zooals Commissarissen-Generaal zelf in een extra-blad, 's ochtends van den 1sten

December verschenen, aan het bericht toevoegen, „heeft het volk terstond, op het hooren van de blijde mare, Z.D.H., als uit éénc stem, *Souverein en Vorst der Vereenigde Nederlanden* uitgeroepen". Ziehier dus de uitvoering van Hogendorp's programma: „nous le proclamerons dans le même jour à la Haye, Amsterdam et Rotterdam", voor zoover die uitvoering van Amsterdam afhing. Men is zoozeer overtuigd geweest te Amsterdam dat na het nachttafereel van 30 December de uitroeping een gedane zaak was, dat velen, ondanks alle paperassen en ceremoniën die nog verder gevolgd zijn, *zich de gebeurtenis van dien nacht als de ware uitroeping zijn blijven herinneren*, en wat zij van dat latere nog in hun geheugen bewaard hadden, onwillekeurig op het feit van den 30sten zijn gaan overbrengen. Zoo schrijft Röell in eene aanteekening van tusschen 1820 en 1830 over „de bekende proclamatie van de heeren Kemper en Fannius Scholten, waarbij *in den nagt tusschen den 30 Nov. en 1 Dec.* het souverein gezag aan den teruggekomen Vorst wierd toegekend", vergetende dat er in dien nacht geene proclamatie is afgelezen, doch slechts een bericht (de komst van den Prins) is medegedeeld; — zoo schrijft Konijnenburg, zich blijkbaar herinnerende den indruk dien het *in den morgen van den* 1sten uitgegeven extrablad had gemaakt, dat Kemper's bekende proclamatie dien morgen verscheen, vergetende dat zij eerst voorkomt in een nieuw extra-blad dat *in den morgen van den* 2den werd uitgegeven. De zaak was voor Amsterdam in den nacht van den 30sten beslist en de deun was: „Leve Willem de Eerste, onzen Souverein, de Prins moet Koning van Holland zijn". Ook deze Kattenburger deun lieten Commissarissen-Generaal in de extra-courant van den 1sten 's ochtends afdrukken, zooals hij voorkomt in een rapport van Verdooren over zijn afkondigen der blijde boodschap op de Landswerf.

Intusschen was, naar wij gezien hebben, in den Haag de Prins niet uitgeroepen. Toen Canneman vertrok was de Prins amper aan wal; nadat deze (om vijf uur) bij van Stirum was aangekomen en de eerste begroeting had plaats gehad, kwam

het te Londen gedrukte papier voor den dag dat hij uitdeelde en later op den avond aan Hogendorp toestak: de bekende „vergeten en vergeven"-proclamatie; het stuk *à tout usage*, dat het punt der souvereiniteit ontweek.

De man die in den Haag het sein had moeten geven kwam niet van zijn kamer, en de geheele zaak der uitroeping werd er eene niet van verrassing, maar van beraadslaging. Den uitslag kennen wij: „den Haag" (zooals burgemeester Slicher het den 3den uit zou drukken) „zou uit kieschheid volgen, waar het hart had wenschen voor te gaan". Er werd dan besloten dat de Prins Amsterdam zou bezoeken en wel eerst den 2den, om een dag te hebben tot behoorlijke voorbereiding.

Tot deze voorbereiding vertrok den 1sten December van der Duyn naar Amsterdam. Doch reeds eerder was een rol met exemplaren der door den Prins medegebrachte proclamatie naar Amsterdam gekomen, die daar, zonder begeleidend schrijven, [1]) op 1 December, 's ochtends om 8 uur, door Canneman ontvangen werd. Men had den Prins zelven verwacht, [2]) of anders bericht omtrent zijne komst. „Wij zullen, ook zonder dat ik de intentie kenne", schrijft Canneman, „de proclamatie doen afkondigen na alvorens Z. H. te hebben doen uitroepen *als Vorst*". Kemper en Scholten zijn op dit denkbeeld (als het ten minste, waarvan ik niet zeker ben, de uitroeping *bij geschreven stuk* insluit) niet ingegaan; zij hebben gemeend dat, na hun eigen daad van den vorigen nacht, nu het woord aan den Haag was, aan het Bestuur en aan den Prins: zij hebben er zich toe bepaald, diens proclamatie 's middags om één uur op den Dam te doen aflezen. Natuurlijk weer onder grooten toeloop van volk: de heele stad, die gemeend had dien ochtend den Prins reeds te zullen zien, was nog op de been. Het is deze toeloop (waarbij ongetwijfeld de kreten van den vorigen nacht zullen zijn herhaald) die Haxthausen (eerst sedert 9 uur

---

[1]) Slechts met een doorgesleten envelop, waaruit Falck's geleibriefje was weggegleden (*Gedenkstukken VI* [1], 1779.)

[2]) Vgl. Canneman in den vooruitgezonden brief van 30 Nov.: „De Prins komt morgen zelf te Amsterdam" (*Br. en Ged.* IV, 372).

in de stad, en die dus het nachttafereel niet had bijgewoond), voor de uitroeping heeft gehouden.

De uitroeping, nu reeds tweemaal door het volk gedaan uit volle borst, is eerst door Commissarissen-Generaal op papier gezet na de aankomst van van der Duyn, in den laten avond [1]; te laat voor het gewone *Dagblad*-nummer van 2 December [2]). Zij komt voor in eene op den ochtend van den 2den alom verspreide extra-courant. Intusschen zal zij ook nog op den Dam en aan het Stadhuis zijn afgelezen, en het is best mogelijk dat deze aflezing weinig aandacht meer heeft getrokken: alle attentie was reeds bij den volgenden dag, wanneer, naar men nu door van der Duyn zeker wist, de Prins zou komen.

Het uitnemende stuk van Kemper heeft voor de Amsterdammers dus meer de beteekenis gehad, dat zij, den 2den bij het ontbijt, er uit vernomen hebben met welken titel de Prins aanstonds moest worden aangesproken, dan dat zij er de uitroeping tot de souvereiniteit zelve nog uit moesten opmaken. Die uitroeping was toen reeds anderhalven dag een feit; — en eerst jaren later, toen Amsterdam zich weer in de oppositie begon te voelen, is wel eens gevraagd, wat Kemper en Scholten zich toch vermeten hadden, met zoo uit aller naam te spreken.

Ik besluit. Voor de eerste en eenige maal in onze geschiedenis was een gewichtige beslissing met bliksemsnelheid genomen; twee korte proclamaties, en de souvereiniteit was aangeboden en aanvaard. Dat kon alleen, omdat beide de aanbieder en de aannemer er door een langzaam maar diep werkende innerlijke bevinding van jaren op waren voorbereid. Welk een zegen dat Hogendorp's plan mislukt is en over deze zaak niet eerst is gedelibereerd moeten worden in een lijzige vergadering van Staten-Generaal, die, zóó als Hogendorp ze gewild had, in 1813 niets meer had kunnen zijn dan een schimmenkraam. Was de

---

[1]) Zie *Gedenkstukken* VI[2], 1780.

[2]) Het *Staatkundig Dagblad* kwam uit in den avond vóór den dag welks datum het draagt.

daad revolutionnair? Ja, ten volle, wanneer men legitiem zou willen achten wat vóór 1795 had bestaan; — neen, wanneer men de ontwikkeling sedert 1795 in acht neemt, die zij bekroont en besluit. Was zij nationaal? Weerom ten volle, en nog meer zeker dan die van 1572, die, hoeveel libertijnen zich ook aangesloten mogen hebben, toch merkbaar het werk eener kleine calvinistische minderheid is geweest.

Ik zou de klasse of secte niet kunnen noemen, die zich bij dit heilrijkste werk van 1813: de uitroeping tot de souvereiniteit, met eenig opzet op den achtergrond zou hebben gehouden. Individuen hadden het gedaan in de eerste dagen van den opstand, velen uit vrees voor, enkelen uit trouw aan den Keizer. Maar de vrees was afgelegd na Molitor's ontruiming van Utrecht, aan de komst van den Prins juist voorafgegaan, en die enkelen zooals Gogel en Verhuell waren op weg naar Parijs of hadden zich opgesloten in een vesting.

Het is eigenaardig niet alleen, maar er is aanleiding toe, aan het slot nog eenmaal de namen te vereenigen van den eerste die het koningschap der Oranje's verlangd heeft van patriotsche, en van den eerste die zich tot het denkbeeld bekeerd heeft van orangistische zijde.

Dat Valckenaer, in stilte en zonder in de provisioneele regeering van Amsterdam eene plaats te verlangen, welbewust als hij was van den voor oranjeklanten afschrikkenden klank van zijn naam, aan de leiding van den Amsterdamschen opstand een werkzaam aandeel genomen heeft, met name aan de voorbereiding van die met Falck beraamde manoeuvre der schutterij die op 24 November de aansluiting aan het Algemeen Bestuur verzekerd zou hebben ook zonder de komst der Kozakken, was uit Sillem's boek bekend, maar wordt door de eerlang in druk te geven gedenkschriften van Falck nog in een helderder licht gesteld. En Maximiliaan d'Yvoy schrijft op 29 November aan den Prins, uit Berlijn waar hij tot den kleinen hofstoet behoort van Prinses Willemijn, op het eerste bericht van den opstand in Holland het volgende:

„Pardonnez à ma franchise, mais quelque charmé que je serai toujours d'apprendre V. A. et Sa maison rentrée dans ses droits et propriétés, je ne pourrai jamais féliciter V. A. S. aussi complètement que je le ferai en voyant Son autorité établie sur une base plus solide que par le passé, et mieux calculée à pouvoir être vraiment *le conservateur de la liberté nationale*. Aucun de Ses augustes ancêtres eut un moment si beau, et si propre à donner enfin à sa patrie ce qui lui a manqué jusqu'ici pour être à l'abri des factions, des délibérations sans fin et des irrésolutions."

DE VORMEN VAN HET BLACKFOOT.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

C. C. UHLENBECK.

Evenals het grammatische systeem van andere Algonkin-talen is dat van het Blackfoot doordrongen van de tegenstelling, die de primitieve geest waarneemt tusschen het bezielde en het onbezielde, het energetische en het inerte. Het spreekt vanzelf, dat deze tegenstelling eigenlijk in het gebied van het substantivum thuis behoort, want in de eerste plaats zijn het immers de zelfstandige naamwoorden, die wezens en dingen aanduiden, en waar de onderscheiding der beide klassen ook in andere woordsoorten zichtbaar is, komt dit alleen doordat zij grammatisch op substantiva betrekking hebben. Daar nu het zelfstandig naamwoord geen eigenlijke casus bezit, komt buiten syntactisch verband de tegenstelling van bezield (b.) en onbezield (o.) eerst in de vorming van het meervoud voor den dag. De nomina der bezielde klasse vormen hun pluralis door middel van het suffix -(*i*)*ks*, terwijl de onbezielde woorden van het suffix -(*i*)*sts* gebruik maken. Ook bij het pronomen en in het verbum heeft *ks* op het meervoud van het bezielde, *sts* op dat van het onbezielde betrekking. Bij de aanhechting der pluraalsuffixen aan den nominaalstam ondergaat deze in bepaalde gevallen veranderingen, welke ik in een artikel over de flexie der substantiva uitvoerig heb beschreven. Ik zal daar thans niet op terugkomen, maar mij beperken tot het geven van eenige voorbeelden, die de pluraalformatie der beide klassen illustreeren.

Bezield:

ponokā̆mita 'paard', pl. *ponokā̆mitaiks*.

moẋpsspi 'oog', pl. *moẋpsspiks*.

maistó 'kraai', pl. *maistoíks*.

nínau 'man', pl. *nínaiks*.

niskẋni 'mijn jongere broeder', pl. *niskáiks*.

akékoăn 'meisje', pl. *akékoaiks*.

pokáu 'bal', pl. *pokáyiks*.

moksís 'priem', pl. *moksíks*.

motoksís 'knie', pl. *motoksíks*.

imoiáni 'buffelgewaad', pl. *imoiániks*.

páu 'armband', pl. *pániks*.

Onbezield:

mistẋki 'berg', pl. *mistẋkists*.

nitámmo 'heuvel', pl. *nitámmoists*.

niétaχtai 'rivier', pl. *niétaχtaists*.

oáu 'ei', pl. *oáists*.

sínàksin 'geschrift', pl. *sínàksists*.

oχkín(*i*) 'been (bot)', pl. *oχkíists*.

moyís 'woning', pl. *moyísts*.

motsís 'hand', pl. *motsísts*.

míni 'bes', pl. *mínists*.

skinétsimàn(*i*) 'zak', pl. *skinétsimànists*.

Toch kan men niet altijd in het meervoud zien, of een substantief tot de bezielde of de onbezielde klasse behoort, want naast de afzonderlijke suffixen voor de beide klassen bestaat ook een gemeenschappelijk suffix *-i*(*i*), dat de ermede voorziene nomina tegelijk als meervoud en als praedicaat schijnt te kenmerken. B.v.

omíksim ksískstẋkìi 'daar waren bevers'.

stamápsàpiua moyíi 'toen keek hij om zich heen, of er geen tenten waren'.

Ksískstẋki is bezield, *moyís* daarentegen onbezield, en toch hebben beide denzelfden praedicatieven meervoudsvorm.

Uit de voorbeelden van pluraalvormen der beide waardeeringsklassen is reeds gebleken, dat in de bezielde klasse

ook namen van dingen voorkomen, die volgens onze beschouwing niet bezield of energetisch zijn, en dat men bij woorden voor levenlooze voorwerpen steeds dient te weten, tot welke klasse zij worden gerekend. Zoo zijn de woorden voor aarde, zon, maan, gesternten bezield, die voor berg, heuvel, water, meer, rivier, creek onbezield. Namen van werktuigen en andere voorwerpen uit het dagelijksch leven behooren deels tot de eene, deels tot de andere klasse. De lichaamsdeelen zijn in het algemeen onbezield, maar er zijn toch uitzonderingen als oog, knie, vinger en andere, die tot de bezielde klasse behooren. Terwijl het woord voor lichaam onbezield is, behoort lijk tot de bezielde klasse. Van de boomnamen gelden b.v. de pijnboom en de *cottonwood-tree* als energetisch, de wilg en de berk als inert. Enkele woorden behooren in verschillende beteekenissen tot verschillende klassen. Een dergelijk geval is *kós(i)*, dat in den zin van houten of metalen vaatwerk bezield, in dien van aarden vaatwerk onbezield is. *Náipistsi* is levenloos in de beteekenis van wol, maar in die van deken behoort het tot de energetische klasse. Zoo is *mistsís* bezield, als het voor een staanden of gevelden boom, een boomstronk, een balk gebruikt wordt, terwijl het in den zin van stok of brandhout grammatisch als onbezield wordt behandeld. Nog zulk een woord is *óχkotòki*, dat wanneer het een rotsblok of een grooten steen aanduidt, bezield is, maar in de beteekenis van steentje onbezield. Eenigszins anders is het geval van *námau* 'geweer' en *námaii* 'boog', waarvan het eerste als energetisch, het tweede als inert geldt, want hier gaat met een verschil in beteekenis ook een verschil in vorm gepaard. En zoo zoude ik nog lang kunnen voortgaan met U de schijnbare grilligheid van de verdeeling der woorden over de beide waardeeringsklassen te demonstreeren, maar ik meen dat hetgeen ik gezegd heb reeds voldoende is om U daarvan te overtuigen.

Eer ik evenwel van de groepeering der zelfstandige naamwoorden tot een ander onderwerp overga, wil ik nog aanstippen, dat het Blackfoot geen onderverdeeling der bezielde

klasse in mannelijke en vrouwelijke woorden kent. Wel zijn er onder de woorden, die personen en dieren aanduiden, enkele met uitsluitend mannelijke, andere met uitsluitend vrouwelijke beteekenis. Overigens wordt de sekse van dieren, zoo noodig, door toevoeging van *napím* 'mannelijk dier' en *skí'm* 'vrouwelijk dier' aangeduid. Van woorden voor mannelijke personen kan men door samenstelling met *àké* 'vrouw' een femininum vormen, en niet zelden vindt men zulke feminina op *-àke* ook naast masculina op *-koän*, die in den regel een individu van een bepaald volk of een bepaalden stam aanduiden. Dat het suffix *-koän* op zich zelf echter niets mannelijks heeft, blijkt uit *akékoän* 'meisje', dat van *àké* 'vrouw' is afgeleid. De beteekenis van *-koän* schijnt veeleer te zijn 'tot een bepaalde soort behoorend, op een bepaalde soort gelijkend', of iets dergelijks.

Ik zeide reeds, dat het Blackfoot geen echte casusvormen heeft. De genitief wordt uitgedrukt door voorvoeging — een enkele maal ook door achtervoeging — van het rectum aan het met het possessieve praefix van den derden persoon voorziene regens. Het directe en het indirecte object zijn, evenals het subject, alleen uit het syntactisch verband te herkennen. Hetzelfde geldt van de locale en instrumentale verhoudingen, die niet door aan het nomen gehechte suffixen, maar in den regel door aan het verbum gepraefigeerde elementen met praepositionale beteekenis uitgedrukt worden. Die praeverbia komen bij het verbum ter sprake, zoodat er geen reden is om ze reeds hier de revue te laten passeeren. Alleen moet ik nog opmerken, dat er voor zekere verhoudingen ook wel echte praeposities aanwezig zijn, die evenals bij ons voor het nomen worden geplaatst.

In sommige gevallen vinden wij een afzonderlijken vorm voor den vocatief. Zulke vocatieven zijn *noχkoié* bij *noχkóa* 'mijn zoon', *nitxuné* bij *nitżuna* 'mijn dochter', *naaχsé* (*naáχsi*) bij *naáχsa* 'mijn grootvader (grootmoeder), mijn schoonvader (schoonmoeder)', *niskuní* bij *niskżni* 'mijn jongere broeder', *ninná* bij *nínna* 'mijn vader', *ni'sá* bij *ní'sa* 'mijn oudere

broeder' en enkele andere. Geheel verouderd is de eigenaardige vocatief *nísko* bij *niskáni*, maar ook vormen als *noχkoié*, *nitxuné* zijn thans niet meer alledaagsch. Suppletieve vocatieven zijn *na'á* bij *niksísta* 'mijn moeder', *nóatuχs* (verouderd) bij *niskáni* 'mijn jongere broeder', *napí* bij *nitákàn* 'mijn kameraad (tijdgenoot)', *kókoa* bij *akékoăn* 'meisje', *tsíki* bij *saχkúmapi* 'jongen'. De vorm *tsíki* wordt vooral tegen kleine jongens gebruikt; tegen grootere zegt men *saχkúmapi*. Verder moet worden opgemerkt, dat de woorden, die een independenten vorm op *-wa* naast zich hebben, dezen uitgang in den vocatief missen, hetgeen ons niet kan verwonderen, aangezien de independens op *-wa* als derde-persoons-vorm fungeert en een vocatief uit den aard der zaak een tweede persoon is.

Hiermede zijn wij op het gebied der persoonsonderscheidingen gekomen. Evenals in het Ojibway en andere Algonkin-dialecten heeft het substantief in het Blackfoot veelal verschillende vormen, naarmate het al of niet de voornaamste *tertia persona* is, die in den zin voorkomt. Daar ik bij een vroegere gelegenheid uitvoerig over het wezen dezer onderscheiding heb gesproken, zal ik er nu niet over uitweiden, maar mij tot het mededeelen der morphologische feiten bepalen, alleen vooraf in herinnering brengende, dat een nomen, waaraan een possessief praefix van den derden persoon is gehecht, als vierde persoon wordt opgevat, aangezien de bezitter als voornaamste *tertia persona* geldt. De meeste woorden der bezielde klasse, en tot zekere hoogte ook sommige der onbezielde, hebben althans in het enkelvoud speciale vormen voor de volgende gevallen:

1°. als zij in het denken van den spreker als voornaamste *tertia persona* van den zin op den voorgrond treden, zonder aan eenige andere *tertia persona* ondergeschikt te zijn, in welk geval ik den term „independente vormen" gebruik;

2°. als zij in het denken van den spreker gesubordineerd zijn aan den voornaamsten derden persoon, zoodat zij als vierde persoon fungeeren, in welk geval men van „obviativus" pleegt te spreken;

3°. als zij in het denken van den spreker ondergeschikt

zijn aan een vierden persoon, zoodat zij als vijfde persoon fungeeren, in welk geval men den term „subobviativus" heeft aangenomen.

Independente vormen en obviatieven vindt men alleen in het enkelvoud, maar de subobviativus, die niet zeldzamer bij onbezielde dan bij bezielde woorden voorkomt, is ook in het meervoud door zijn suffix herkenbaar. De independens wordt (alleen in de bezielde klasse) gevormd door achtervoeging van *-n(a)* of *-a*, de obviatief is gekenmerkt door het suffix *-i(i)*, terwijl de subobviatief singularis en pluralis het suffix *-ai(i)* vertoont. In het enkelvoud wordt dit suffix niet aan den nominaalstam, maar aan den obviatief gehecht. Ik zal de formatie der onafhankelijke en gesubordineerde vormen door enkele voorbeelden toelichten.

I n d e p e n d e n s.

imitáua: *imitá* 'hond'.
àkéua: *àké* 'vrouw'.
nápina: *nápi* 'oude man'.
ski'ma: *ski'm* 'vrouwelijk dier'.
akékoäna: *akékoän* 'meisje'.
nókòsa: *nókòs* 'mijn kind'.

O b v i a t i v u s.

imitáii: *imitá* 'hond'.
nínaii: *nínau* 'man, opperhoofd'.
àkéyi: *àké* 'vrouw'.
nápii: *nápi* 'oude man'.
sikixtsisóii: *sikixtsisó* 'alces americanus'.
ski'mi: *ski'm* 'vrouwelijk dier'.

S u b o b v i a t i v u s.

ómiaii: *ómi* 'haar echtgenoot'.
otoχkémaniaii: *otoχkéman(i)* 'zijn vrouw'.
oápsspiaii: *oápsspi* 'zijn oog'.
osókàsimiaii: *osókàsimi* 'zijn kleed' (onbezield).
otaχkúiinnimàniaii: *otaχkúiinnimàni* 'zijn pijp' (onbezield).
otoχkémaiksaii: *otoχkémaiks* 'zijn vrouwen'.
óχpsistsaii: *óχpsists* 'zijn pijlen'.

Ik heb overal de volle vormen gegeven, hoewel daarnaast kortere veelvuldig in gebruik zijn. B. v. *imitáu, àkēu, nápiu* naast *imitáua, àkéua, nápiua; imitái, àkí, nápi* naast *imitáii, àkéyi, nápii; ómiai, oźpaspiai* naast *ómiaii, oźpaspiaii.*

Overgaande tot andere elementen, die aan het substantief gehecht kunnen worden, vermeld ik in de eerste plaats het achtervoegsel *-àki*, dat dikwijls een bijzonderen nadruk aan een vocatief geeft, maar dat ook niet zelden gebezigd wordt om namen van personen en dingen, waarover men spreekt, emphatisch te releveeren. Het kan trouwens ook aan verbaalvormen gesuffigeerd worden om daarop een sterken nadruk te leggen. Verder heb ik te gewagen van het verschijnsel, dat als het zelfstandig naamwoord een pronomen bij zich heeft met een karakteristieken uitgang het ook zelf veelal dien uitgang aanneemt. Zulke pronominale uitgangen zijn *-i(a)*, *-m(a)*, *-k(a)*, *-(s)sk*, *-aχk(a)*, *-ixk(a)*. De drie eerstgenoemde zijn demonstratief en hebben alleen invloed op het nomen, de drie laatste kenmerken het relatieve voornaamwoord en kunnen ook den verbaalvorm influenceeren. Bij pronomina met den uitgang *-i(a)* eindigt het nomen, indien het zich naar het voornaamwoord richt, op *-ai* (zelden op *-aia*).

Wanneer substantiva als praedicaat dienst doen, worden zij als verba behandeld. In den derden persoon enkelvoud ondergaat het independente nomen evenwel gewoonlijk geen verandering. Somtijds wordt aan woorden van de onbezielde klasse het suffix *-aie* gehecht. Maar fungeert de obviatief als praedicaat, dan wordt hij voorzien van het verbale vierde-persoonssuffix *-inai* (*-in*). Als vragend en ontkennend gezegde worden de nomina volgens de regels van het interrogatieve en het negatieve verbum geconjugeerd.

Eer ik overga tot de bespreking der possessieve flexie, moet ik melding maken van enkele veranderingen, waaraan de beginklanken van nomina onderhevig zijn, wanneer zij een praefix voor zich krijgen of als tweede lid van composita fungeeren. Dezelfde veranderingen vindt men onder dezelfde voorwaarden ook bij de overige woordsoorten. Wat het nomen

betreft, moeten de volgende punten in het oog worden gehouden:

1°. Zeer dikwijls, hoewel niet altijd, vinden wij overgang van *a-* (*x-*) in *-o-*, b. v. *nitópim* 'mijn touw': *apís* 'touw', *nitóksin* 'mijn bed': *xksín* 'bed'.

2°. Somtijds gaat *a-* in de possessieve flexie verloren, b. v. *nisáipitsis* 'mijn zetel': *asáipitsis* 'zetel'.

3°. Niet zelden valt overgang van *i-* in *-o-* te constateeren, b. v. *ksistómita* 'wilde hond', *otómitam(i)* 'zijn hond': *imitá* 'hond'.

4°. Bijna altijd gaat *n-* na een praefix enz. verloren, b. v. *nitsínaʼm* 'mijn opperhoofd': *nínau* 'opperhoofd'.

5°. Evenzoo verdwijnt *m-* zoo goed als regelmatig na een voorvoegsel van welken aard ook, b. v. *nitóyis* 'tipi': *moyís* 'woning'.

Er zijn ook nog andere, en wel zeer grillige, wijzigingen in de beginklanken van bepaalde nomina (verlies van *k-*, van *po-*, van *is-*), maar die staan zoo op zich zelve, dat zij in een korte schets van het vormensysteem onvermeld mogen blijven. Ik maak echter van de gelegenheid gebruik om op te merken, dat de veranderingen van beginklanken ook in het verbum een niet onbelangrijke rol spelen, terwijl bij de numeralia vooral de verdwijning van *n-* na een praefix op den voorgrond treedt. Van de mutatie van *i-* tot *-o-* geeft het telwoord *ixkitsíka* 'zeven' een voorbeeld. Dit laatste verschijnsel vindt men ook bij praeverbia als *ixt-* (*moχt-*, *-oχt-*), *ixpit-* (*-oχpit-*) en dgl. Voorbeelden van *a*: *o* (*u*) vinden wij ook bij de adjectiva (*makap-* 'slecht': *ikokap-* 'zeer slecht') en bij het graduëele praefix *amai-*: *-omai-* (*-umai-*). De overgang van *a-* (*x-*) en *i-* in *-o-* is eigenaardig voor het Blackfoot, en staat niet met de mutatie-verschijnselen van oostelijker Algonkin-talen in verband. De beroemde „change" van het Ojibway enz. is in het Blackfoot, behoudens enkele zwakke sporen, geheel uitgewischt. Het duidelijkst zien wij de oude „change" nog in het oorspronkelijk distributieve *náuiso* 'acht' bij *nisó* 'vier' en in samenstellingen als *nínantokáu* 'schedel', *nánàpinin*

'heeft mans-oogen', *nánaikinakim* 'heeft mans-beenen', *Nánainiki* 'Kill-the-chief' (vrouwennaam) bij *nínau* 'man, opperhoofd'. Nog een ander geval komt later ter sprake.

Maar laten wij niet te ver afdwalen van ons onderwerp. Terugkeerende tot de vormen van het nomen, moeten wij ons eenige oogenblikken bezighouden met de possessieve flexie, welke in praefixen en suffixen de nauwste verwantschap met die van het Ojibway, het Cree, het Natick, het Micmac en andere verwante talen vertoont. Evenals in die talen worden de namen van lichaamsdeelen en verwantschapsbetrekkingen, als ook enkele andere woorden, niet zonder bezit-aanduidende affixen gebezigd. Voor de possessieve flexie van het Blackfoot gelden de volgende regels. De eerste persoon enkelvoud en de exclusieve eerste persoon meervoud worden gekenmerkt door een *n*-praefix, hetzij *n*- of *ni*- of *no*- of *nit(s)*-; de tweede persoon der beide numeri en de inclusieve eerste persoon meervoud hebben een *k*-praefix, dat in de vormen *k*-, *ki*-, *ko*- en *kit(s)*- optreedt; terwijl als praefix van den derden persoon singularis en pluralis meestal *o*- (*u*-) of *ot(s)*-, in bepaalde gevallen echter *m*-, fungeert (voor consonanten verschijnen *nit*-, *kit*-, *ot*- als *nitoχ*-, *kitoχ*-, *otoχ*- of als *nitsi*-, *kitsi*-, *otsi*-). Correlatieve reeksen zijn *n*-: *k*-: *m*-, *ni*-: *ki*-: *o*-, *no*-: *ko*-: *o*-, *nit(s)*-: *kit(s)*-: *ot(s)*-. Deze praefixen worden gepluraliseerd door toevoeging van speciale suffixen aan het nomen. Het suffix van den exclusieven eersten persoon pluralis is *-nan(a)*; de inclusieve eerste persoon pluralis daarentegen heeft het achtervoegsel *-nun(a)*; de tweede persoon pluralis is van het suffix *-oau(a)* voorzien; de derde persoon meervoud heeft het suffix *-oauai* (*-oaiau*). Evenals andere Algonkin-talen heeft het Blackfoot ook het possessieve suffix *-m(i)*, dat in bepaalde, nader te omschrijven, gevallen in alle personen aan den nominaalstam wordt gehecht en bij pluraliseering van den bezitter aan het pluraliseerende suffix voorafgaat. In het algemeen kan men zeggen, dat het possessieve suffix *-m(i)* voornamelijk gebruikt wordt, als men met nadruk een v e r w o r v e n bezit wil aanduiden, maar er zijn toch ook gevallen, die met deze tendentie

min of meer in strijd schijnen te zijn. Om ons beeld van de bezitsvormen te voltooien, moeten wij nog opmerken, dat de bezielde en onbezielde klasse niet in de possessieve flexie verschillen, behoudens natuurlijk de pluraliseering van het bezetene, die bij de bezielde woorden door middel van het suffix -*(i)ks*, bij de onbezielde door middel van het suffix -*(i)sts* plaats heeft. Dit is immers een onmiddellijk uitvloeisel van hetgeen straks over de meervoudsvorming der beide waardeeringsklassen gezegd is. Het zooeven genoemde possessieve suffix -*m(i)* is niet tot de bezielde klasse beperkt, al vindt men het ook betrekkelijk zelden bij woorden der onbezielde klasse. Paradigma's zullen de gegeven regels duidelijk maken.

Bezield	Onbezield
	Singularis
nínna 'mijn vader'	*nokóa* 'mijn woning'
kínna 'je vader'	*kokóa* 'je woning'
ónni 'zijn vader'	*okóai* 'zijn woning'
nínnàn(a) 'onze vader' (excl.)	*nokóanàn(a)* 'onze woning' (excl.)
kínnàn(a) 'onze vader' (incl.)	*kokóanàn(a)* 'onze woning' (incl.)
kínnoàu(a) 'uw vader'	*kokóau(a)* 'uw woning'
ónnoauai 'hun vader'	*okóauai* 'hun woning'
	Pluralis
	nokóaists 'mijne woningen'
	kokóaists 'je woningen'
	okóaists 'zijne woningen'
nínnànniks 'onze vaders' (excl.)	*nokóanànists* 'onze woningen' (excl.)
kínnànniks 'onze vaders' (incl.)	*kokóanànists* 'onze woningen' (incl.)
kínnoauiks 'uwe vaders'	*kokóauaists* 'uwe woningen'
ónnoauaiks 'hunne vaders'	*okóauaists* 'hunne woningen'

Omtrent de vorming der zelfstandige naamwoorden kan ik in een morphologische verhandeling kort zijn. Een groote rol speelt de samenstelling, waarbij het determineerende lid steeds aan het gedetermineerde vooraf gaat. Woorden, die zeer dikwijls

als tweede lid fungeeren, krijgen min of meer het karakter van suffixen, zooals *àkë* in compositie de vrouwelijke tegenhanger is geworden van het suffix *-koän*, waar dit — zooals in de meeste gevallen — mannelijke individuen aanduidt. De eigenaardigheid der Algonkin-talen, dat zekere alledaagsche woorden in samenstelling door andere virtueel gelijkwaardige, uitsluitend in compositie voorkomende, elementen worden vervangen, vindt men in het Blackfoot terug. Soms zijn die compositioneele elementen kortere vormen van de onafhankelijke woorden, maar meestal vertoonen zij daarmede niet de minste gelijkenis. Zoo wordt *äχkë* in eenige samenstellingen door *-kimi* (= Ojibway *-gami*) gesubstitueerd, b.v. *ómaχksikimi* 'meer' ('groot-water'), *áisniopokskimi* 'thee' ('blader-water'), *áisiksikimi* 'koffie' ('zwart-water'), hoewel *motaiä́χke* 'zee' ('overal-water'), *nápiäχke* 'brandewijn' ('blanken-water') zich aan deze tendentie onttrekken. Vooral bij de namen van lichaamsdeelen zijn compositioneele plaatsvervangers normaal, zooals *-ski* voor *mostoksís* 'gelaat', *-apini* voor *moχpsspi* 'oog', *-ka* voor *moχkátsis* 'voet'. Met het oog op de taalvergelijking merk ik nog op, dat aan het compositioneele element *-min* van het Ojibway enz. in het Blackfoot het zelfstandige *míni* 'bes' beantwoordt. Ook het etymologisch aequivalent in het Cheyenne is een onafhankelijk substantief.

Afleiding door middel van affixen is in het Blackfoot een zeer gebruikelijk procédé. Denominatief-afleidend zijn b.v. het individualiseerende *-koän* en het collectieve *-sko* (*-skui*). Een andere categorie van verzamelwoorden heeft behalve het suffix *-sin*(*a*) of *-sin*(*i*) nog het voorvoegsel *o-* of *ot*(*s*)-, blijkbaar het pronominale praefix van den derden persoon. Deze eigenaardige dubbel-gekenmerkte collectiva schijnen alleen van persoons- en diernamen gevormd te worden, terwijl derivaten op *-sko* zoowel bij woorden der bezielde als der onbezielde klasse voorkomen. Een praefix met de beteekenis 'bedekkend' is (*a*)*so-*. Deverbatieve nomina zijn evenmin zeldzaam. De zuivere intransitieve verbaalstam fungeert als nomen agentis, terwijl met het suffix *-epitsi* woorden gevormd worden die aanduiden,

dat iemand een zekere handeling dikwijls verricht. Verbaalabstracta hebben gewoonlijk het suffix *-sin(i)*, maar van werkwoordstammen op *-a* worden abstracta op *-ni* gevormd. Bijzonder interessant zijn de nomina, die gelijktijdig door het praefix *it-* en den uitgang *-op(i)* gekarakterizeerd zijn: zij zijn eigenlijk inclusieve vormen van het verbum finitum, voorzien van het localiseerende voorvoegsel *it-*, maar als nomen gebruikt, duiden zij de plaats aan, waar een handeling geregeld wordt verricht. Van denzelfden aard zijn de nomina instrumenti met het praefix *ixt-* en denzelfden uitgang *-op(i)*, wier voorvoegsel de beteekenis 'door middel van' heeft. Een andere groep van nomina instrumenti is door het suffix *-atsis* gekenmerkt. Maar genoeg hierover. Dit weinige zal voldoende zijn om U een denkbeeld te geven van de wijze, waarop zelfstandige naamwoorden in het Blackfoot worden gevormd.

Wij komen dan aan de adjectiva, die, attributief gebruikt, bijna altijd als onafscheidbare praefixen aan het substantivum zijn vastgeklonken. Zulke voorvoegsels zijn b.v. *aχs-* 'goed', *makap-* 'slecht', *omaχk(s)-* 'groot', *inak(s)-* 'klein', *sp-* 'hoog', *ino-* 'lang', *saχk(s)-* 'kort', *spik(s)-* 'dik', *man-* of *manisk(s)-* 'nieuw', *xkai-* 'vroeger', *ksik(s)-* en *ap-* 'wit', *sik(s)-* 'zwart' en vele andere. In de weinige gevallen, dat er onafhankelijke attributieve vormen aanwezig zijn (b.v. *áχsi* 'goed', *nápistsi* 'blind'), worden deze in den regel voor het substantivum geplaatst. Bij het attributieve adjectief, hetzij het gepraefigeerd wordt of als onafhankelijk woord aan het substantief voorafgaat, wordt geen onderscheid gemaakt tusschen de waardeeringsklassen.

Het praedicatieve adjectief is — gelijk ook elders in het Algonkisch — een intransitief verbum, waarbij in een groot aantal gevallen afzonderlijke vormen voor de bezielde en de onbezielde klasse worden onderscheiden. Dikwijls zijn de bezielde vormen gekenmerkt door een *s*-suffix. Zoo zijn b.v. *sáχksiu*, *spíksiu* de bezielde tegenhangers van *saχkíu* 'is kort', *spikíu* 'is dik'. In andere gevallen vertoont het bezielde praedicatieve adjectief een *m*-suffix, dat ook elders in de gram-

matica als bezieldheid-aanduidend element voor den dag komt. In het bijzonder vestig ik de aandacht op de kleurnamen, die als praedicaat van bezielde substantiva tot de klasse der *-zm*-verba behooren, terwijl zij als praedicaat van onbezielde nomina het suffix *-atsi-* hebben. Men gebruikt dus *siksinaẋm*, wanneer men b.v. van een zwarten neger spreekt, *siksinátsiu* daarentegen zegt men van een zwart voorwerp of een zwarte substantie der onbezielde klasse. Bij sommige adjectiva vindt men zelfs nog andere distincties. Zoo heeft men in bepaalde gevallen aparte vormen voor het praedicatieve adjectief, naarmate het van personen, of van dieren, of van boomen gebruikt wordt. Voor 'is groot' en 'is klein' bezigt men respectievelijk van personen *ómaχksim*, *inákstsim*; van dieren *ómaχkimiu*, *inákimiu*; van boomen *ómaχksiksim*, *inaksíksim*; van dingen der onbezielde klasse *ómaχko*, *inákoχtssiu*. Een dergelijke reeks vinden wij b.v. bij 'hoog': *spítau* zegt men van personen, *spímiu* van dieren, *spiksím* van boomen, *spíu* van voorwerpen, die als onbezield worden beschouwd. In het geval van 'lang' geldt *inóimiu* van dieren, *inoksím* (b.) en *inoksíu* (o.) worden van boomen en lange houten voorwerpen gebruikt, van dingen der bezielde klasse zegt men *inósim*, terwijl *ínoyiu* de gewone vorm is voor het onbezielde. Nagenoeg parellel daarmede is 'kort', dat de vormen *saχkímiu*, *saχksiksím*, *sáχksiksiu*, *sáχksiu*, *saχkíu* vertoont. Aangezien het ondoenlijk is in een kort bestek een nauwkeurige beschrijving te geven van de veelvuldigheid en de onregelmatigheid der praedicatieve vormen, zal ik liever van dit onderwerp afstappen en tot de gradatie overgaan.

De comparativus wordt attributief en praedicatief uitgedrukt door het voorvoegsel *utsítsk-* (*itsítsk-*), bijv. *utsítskaχsi* 'beter', *utsítskaχsiu* 'is beter'. Wil men zeggen 'hij is beter dan ik', dan is de gebruikelijke wending 'hij is beter, ik ben niet goed' (*ostói utsítskaχsiu, nistóa nimátaχsi*). Den superlativus kan men op verschillende wijzen uitdrukken, waarvan de eenvoudigste is den onveranderden positivus pregnant te gebruiken. Dikwijls bezigt men het praefix *kanai-* (*kanau-*) 'al', bijv. *kanáiaχsiu* 'is de allerbeste', *kanáumaχksim* 'is de allergrootste

of alleroudste (persoon)', *kanáinakstsim* 'is de allerkleinste of allerjongste (persoon)'. Of men praefigeert *ist-* en vormt bijv. een met *kanáumaχksim* gelijkwaardig *istómaχksim*. Zeer gewoon is het *ist-* met *kanai-* (*kanau-*) te verbinden, en b.v. voor 'de allerbeste man' te zeggen *istoχkanáiaχsi nínau*, voor 'hij is de slechtste van allen' *istoχkanáukapsiu*. Nog een andere manier om den superlativus te vormen is het praefigeeren van *nit-* 'één (alleen)', en zoo zijn er wellicht meer praefixen, die aan een adjectief de waarde van een overtreffenden graad kunnen geven. Het begrip 'zeer' wordt uitgedrukt door het praefix *ik(s)-*, dat tot *ikskai-* en *ikskaiik(s)-* versterkt kan worden, en in bepaalde gevallen gebruikt men ook *amai-* (*-omai-*, *-umai-*) om een hoogen graad aan te duiden (b.v. *amáipitàke* 'een zeer oude vrouw': *kipitáke* 'oude vrouw', *amáistuyiu* = *ikstuyiu* 'het is zeer koud': *stuyíu* 'het is koud'). Bij echte adjectiva, hetzij attributief of praedicatief, is *ik(s)-* echter het gewone versterkende praefix (b.v. *ikáχsi* 'zeer goed'). De combinatie van *ik-* met *amai-* (*-omai-*) geeft aan een adjectief de beteekenis van een excessivus (b.v. *ikómaumaχksim* 'hij is te groot').

Wat de pronomina personalia betreft, zijn de conjuncte vormen reeds bij de possessieve flexie ter sprake gekomen. Diezelfde elementen, met uitzondering van *no-* en *ko-*, fungeeren als persoon-aanduidende praefixen in de conjugatie, waarbij evenwel valt op te merken, dat de derde persoon van het verbum finitum in de meeste gevallen geen praefix heeft, zoodat het gebruik van *o-* en *ot(s)-* in verbaalvormen zeer beperkt is, en dat ook de exclusieve eerste persoon pluralis van het werkwoord niet als zoodanig door een voorvoegsel wordt gekenmerkt. Zooals ik reeds bij de behandeling van het nomen gezegd heb, zijn de conjuncte personalia van het Blackfoot met die in andere Algonkin-talen nauw verwant.

De onafhankelijke persoonlijke voornaamwoorden, die er als bezitsvormen van een nominaalstam uitzien, luiden als volgt:

nistóa, obv. *nistói* 'ik'.
ksistóa, obv. *ksistói* 'jij'.

ostói 'hij, zij, het'.
nistúnàna, obv. *nistúnàni* 'wij' (excl.).
ksistúnàna, obv. *ksistúnàni* 'wij' (incl.).
ksistóana 'gijlieden'.
ostóanai 'zij' (plur.).

Van bijzonder gewicht voor de beoordeeling dezer als personalia fungeerende nominaalvormen is de aanwezigheid van obviatieven, die gebruikt worden, als er een derde persoon in den zin voorkomt, die in het bewustzijn van den spreker praedomineert. Het ligt voor de hand om *-sto-* (*-sta-*) in verband te brengen met *mostúm* 'lichaam', dat evenwel, gelijk ook het meerendeel der namen van lichaamsdeelen, in zijn possessieve flexie van de reeks *no-*, *ko-*, *o-* gebruik maakt. Bovendien geeft de eind-*m* van *mostúm* eenige moeilijkheid, want al mochten wij aannemen, dat die uit de possessieve vormen afkomstig was, dan zoude nog de aanwezigheid van het possessieve suffix *-m* bij een woord voor 'lichaam' bevreemdend blijven. Maar hoe dit ook zijn moge, en zelfs als er niet de minste connexie met het woord voor 'lichaam' bestaat, bewijzen de onafhankelijke personalia van het Blackfoot reeds door hun vorm van nominalen oorsprong te zijn.

De onafhankelijke persoonlijke voornaamwoorden kunnen, praedicatief gebruikt, van het suffix *-kauk* voorzien worden, dat ook aan andere pronomina wordt gehecht. In het algemeen kan men zeggen, dat de onafhankelijke personalia slechts met bijzondere emphase gebezigd worden. Zij zijn in den regel gelijkwaardig met 'ik zelf', 'jij zelf', enz. Het begrip 'zelf' kan ook in den verbaalvorm door het praefix *anat-* worden uitgedrukt.

Het Blackfoot heeft ook een reeks van praedicatieve onafhankelijke possessiva, die geheel met Engelsch *mine*, *thine*, *his*, *ours*, *yours*, *theirs* in beteekenis overeenkomen. Ze zijn de volgende:

nitsinán 'van mij, de (het) mijne'.
kitsinán 'van jou, de (het) jouwe'.
otsinán 'van hem (haar, het), de (het) zijne (hare)'.

nitsinánan 'van ons, de (het) onze' (excl.).
kitsinánan 'van ons, de (het) onze' (incl.).
kitsinánoau 'van ulieden, die (dat) van ulieden'.
otsinánoaiau 'van hun, de hunne'.

Naast deze vormen moeten, volgens een betrouwbaar zegsman, in vroeger tijd bijvormen op *-yán* (*nitsiyán*, *kitsiyán*, *otsiyán*, *nitsiyánan*, *kitsiyánan*, *kitsiyánoau*, *otsiyánoaiau*) in gebruik zijn geweest, die bovendien ook attributief fungeerden.

Thans kunnen wij overgaan tot de demonstrativa, bij welke het locale sterk op den voorgrond treedt en die voor een deel ook als aanwijzende adverbia dienst doen. Niet zelden zijn de demonstrativa van karakteristieke uitgangen voorzien, die er een bijzonderen nadruk aan geven. De syntactische waarde van die uitgangen, welke *-i*(*a*), *-m*(*a*) en *-k*(*a*) luiden, moet evenwel nog nader worden onderzocht. In een ander verband heb ik er reeds op gewezen, dat deze uitgangen van het aanwijzend voornaamwoord ook invloed hebben op het nomen, dat door zulk een voornaamwoord wordt bepaald. Eveneens wordt het adverbiale suffix *-tsi* door de inwerking van demonstratieve woorden op *-im* en *-ik* tot *-tsim*, *-tsik* gewijzigd. Uit het volgende overzicht blijkt de veelvuldigheid der demonstratieve pronominaalvormen.

Deze.

Sing. b. o.: *amó*, *ámo*; *amói*(*a*), *ámoi*(*a*); *amóm*(*a*), *ámom*(*a*); *amók*(*a*), *ámok*(*a*). In de beteekenis 'hier' gebruikt men vooral *amóm*, *ámom*.

Sing. b. als vierde persoon (obviativus): *amói*, *ámoi*.

Sing. b.o. als verbum: *ámauk*, *amáuauk*, *amáuok*(*a*); *amóiauk*, *ámoiauk*; *amóiaie*, *ámoiaie*; *amómauk*, *ámomauk*; *amómaie*, *ámomaie*; *amókaie*, *ámokaie*. Vgl. ook *amáie*, *ámaie*, *ámaiaie*.

Plur. b.: *amóksi*, *ámoksi*; *amóksim*(*a*), *ámoksim*(*a*); *amóksik*, *ámoksik*.

Plur. b. als verbum: *amóksiauki*, *ámoksiauki*, *ámokskauki*.

Plur. o.: *amóistsi*, *ámoistsi*; *amóistsim(a)*, *ámoistsim(a)*; *amóis-tsik*, *ámoistsik*.

Plur. o. als verbum: *amóistsiauki*, *ámoistsiauki*; *amóistsiaie*, *ámoistsiaie*.

Voor 'deze' gebruikt men in bepaalde gevallen ook *amistó* (*ámisto*), dat op dezelfde wijze als *amó* (*ámo*) van suffixen kan worden voorzien.

Die.

Het hier behandelde voornaamwoord beteekent in zeer veel gevallen eigenlijk niet 'die' of 'dat', maar 'daar zijnde', 'er zijnde' of iets dergelijks, en kan dan desnoods eenvoudig door ons onbepaald lidwoord worden vertaald.

Sing. b.: *omá*, *óma*; *omái(a)*, *ómai(a)*; *omám(a)*, *ómam(a)*; *omák(a)*, *ómak(a)*.

Sing. b. als vierde persoon (obviativus): *omí*, *omím(a)*, *omík(a)*.

Sing. b. als verbum: *ómauk*, *ómakauk*; *omáie*, *ómaie*; *omáiaie*, *ómaiaie*; *omámauk*, *ómamauk*; *omámaie*, *ómamaie*.

Sing. o.: *omí*, *ómi*; *omím(a)*, *ómim(a)*; *omík*. Deze vormen worden zeer vaak als adverbia met de beteekenis 'daar, daarginds' gebezigd. *Omík* zegt men ook dikwijls in den zin van 'toenmaals', vooral in verbinding met *apxtóχtsik* 'voorheen'.

Sing. o. als verbum: *ómiauk*; *omiáie*, *ómiaie*; *omímauk*, *ómimauk*; *omímaie*, *ómimaie*. Deze vormen zijn niet zelden de verbaliseering van *omí(m)*, *ómi(m)* in zijn adverbiale beteekenis. Daardoor is het te verklaren, dat zij somtijds ook bij bezielde nomina gebruikt worden.

Plur. b.: *omíksi*, *ómiksi*; *omíksim(a)*, *ómiksim(a)*; *omíksik*, *ómiksik*.

Plur. b. als verbum: *ómikskauki*.

Plur. o.: *omístsi*, *ómistsi*; *omístsim(a)*, *ómistsim(a)*; *omístsik*, *ómistsik*.

Plur. o. als verbum: *omístsimaie*, *ómistsimaie*.

Soms vinden wij een eigenaardige uitbreiding van *omí*. Ik noteerde de volgende vormen: sing. b. als vierde persoon

(obviativus) *omistsí(m)*, plur. b. *omistsíksi(m)*, plur. o. *omistsístsi(m)*.

Juist deze.

De beteekenis van den stam *anno* is 'juist deze (dit) en geen ander'. Met een voorafgaand *ki* 'en' verbindt *anno* zich tot *kenno*.

Sing. b. o.: *annó*, *ánno*; *annóm(a)*, *ánnom(a)*; *annók*, *ánnok*. Deze vormen zijn ook, en zelfs vooral, als adverbia in gebruik en beteekenen dan 'juist hier'.

Sing. b. o. als verbum: *annóiaie*, *ánnoiaie*; *annómaie*, *ánnomaie*. Meestal als geverbaliseerde adverbia gebezigd.

Plur. b.: *annóksi*, *ánnoksi*; *annóksim(a)*, *ánnoksim(a)*; *annóksik*, *ánnoksik*.

Plur. o.: *annóistsi*, *ánnoistsi*; *annóistsim(a)*, *ánnoistsim(a)*; *annóistsik*, *ánnoistsik*.

Juist die.

Voor 'juist die (dat) en geen ander' gebruikt men de stammen *anna*, *anni*. Met een voorafgaand *ki* 'en' verbinden zij zich tot *kenna*, *kenni*.

Sing. b.: *anná*, *ánna*; *annái*, *ánnai*; *annám(a)*, *ánnam(a)*; *annák(a)*, *ánnak(a)*.

Sing. b. als verbum: *ánnauk* (soms bijna tot suffix geworden, zooals in *koχkoánnauk* 'dat is je zoon', *ksistoánnauk* 'dat ben jij'); *annáie*, *ánnaie*; *ánnaiauk*; *annámauk*, *ánnamauk*; *annámaie*, *ánnamaie*; *annákau(k)*, *ánnakauk*; *annákaie*, *ánnakaie*.

Sing. b. o.: *anní*, *ánni*; *anním(a)*, *ánnim(a)*; *ánnik*. Deze vormen worden vooral adverbiaal gebruikt.

Sing. b. o. als verbum: *ánnyauk*; *ánnyaie*; *ánnimauk*; *ánnimaie*, *ánnimaiàki*; *ánnikauk*. Deze verbaliseeringen sluiten zich meestal bij adverbiale beteekenissen aan.

Plur. b.: *anníksi*, *ánniksi*; *anníksim*, *ánniksim*; *anníksik*, *ánniksik*.

Plur. b. als verbum: *ánniksauki*; *anníksaie*, *ánniksaie*; *anníksimauki*, *ánniksimauki*; *ánniksimaie*.

Plur. o.: *annístsi*, *ánnistsi*; *annístsim*, *ánnistsim*; *annístsik*, *ánnistsik*.

Plur. o. als verbum: *ánnistsàki*, *ánnistsikaie*.

Omtrent de geverbaliseerde demonstrativa valt op te merken, dat zij tot zekere hoogte als gewone verba behandeld worden en dus allerlei verbale uitgangen kunnen aannemen. B.v. in het meervoud vindt men naast *ánniksauki* in bepaalde gevallen *ánniksaukiau* en *ánniksaukiaiks*. Met een relatief suffix voorzien is het in den aanhef der Napi-vertellingen zoo gewone *ánnaukixk*. In enkele reeds geciteerde vormen (*ánnimaiàki*, *ánnistsàki*) constateeren wij de aanwezigheid van het bij het verbum gebruikelijke emphatische achtervoegsel *-àki* (dat, zooals wij gezien hebben, ook aan het nomen kan worden gevoegd). Wanneer een geverbaliseerd bezield demonstrativum als vierde persoon fungeert, wordt er als bij andere verba het suffix *-inai* (*-in*) aangehecht.

De aanwijzende voornaamwoorden van het Blackfoot bieden slechts weinig aanknoopingspunten met die van andere Algonkin-talen. Waarschijnlijk is *omá*, ondanks de afwijkende beteekenis, met Cree *oma* o. 'dit' te vergelijken, en is de groep van *anná*, *anní* met Cree *anā* b. 'die', *ani* o. 'dat' verwant.

Van de demonstrativa worden relativa gevormd door achtervoeging van *-χk(a)* (*-xk*, *-xka*) of *-(i)sk*, die elk hun bepaalde sfeer hebben. Het suffix *-χk(a)* (*-xk*, *-xka*) wordt alleen in het enkelvoud gebruikt, terwijl *-(i)sk* zoowel in het enkelvoud als in het meervoud optreedt. Ook zijn er formaties op *-aχks* met eigenlijk relatieve beteekenis. In het algemeen is het in het Blackfoot niet gemakkelijk een scherpe grenslijn tusschen relativa en demonstrativa te trekken, aangezien de relatieve voornaamwoorden dikwijls emphatisch-demonstratief worden gebezigd. De zoo karakteristieke relatieve pronominaalvormen hebben niet zelden een assimileerenden invloed op de syntactische omgeving, zoodat zij hun eigenaardige uitgangen ook aan het nomen, waarop zij betrekking hebben (dat in het

Blackfoot op het relativum pleegt te volgen), en het verbum van den zin mededeelen.

Het meest gewone betrekkelijke voornaamwoord is van *anna, anni* afgeleid. Het vertoont de volgende gestalten:

Sing. b.: *annáχk(a), ánnaχk(a).*

Sing. b. als verbum: *annáχkauk, ánnaχkauk; annáχkaie, ánnaχkaie, annáχkaiàki.*

Sing. o.: *anníxk(a), ánnixk(a).*

Sing. o. als verbum: *anníxkaie, ánnixkaie.*

Plur. b.: *anníksisk.*

Plur. b. als verbum: *anníksiskaie.*

Plur. o.: *annístsisk.*

Plur. o. als verbum: *annístsiskaie.*

Ook in het enkelvoud vinden wij het suffix -(*i*)*sk* met emphatisch-demonstratieve beteekenis aan *anni* gehecht:

Sing. b. o.: *anní(i)sk.*

Sing. b. o. als verbum: *anniskaie.*

Gelijkwaardig met, maar veel minder gebruikelijk dan, *annáχk, anníxk* is b. *aiáχk*, o. *áiixk.* Andere relatieve vormen zijn:

Sing. b. o. *amóχk, ámoχk; amói(i)sk, ámoi(i)sk;* plur. b. *amóksisk, ámoksisk* (*ámoksk*); plur. o. *amóistsisk, ámoistsisk,* (*ámoistsk*); bij *amó.*

Sing. b. *omáχk, ómaχk;* sing. o. *omíxk, ómixk; omí(i)sk;* sing. b. 4 pers. *omísk;* plur. b. *omíksisk;* plur. o. *omístsisk;* bij *omá, omí.*

Van een deel dezer vormen worden ook verbaliseeringen aangetroffen, zooals *ámoχkauk, ámoχkaie, amóistsiskaie, ómaχkauk.*

Een relatief afleidsel van *anno* is het — behoudens uitdrukkingen als *ánnoχk-ksistsikúixk* 'vandaag', *ánnoχk-káiokuixk* 'vannacht' — alleen als adverbium gebruikte *annóχk, ánnoχk* 'nu', dat in verbalen vorm *ánnoχkauk, ánnoχkaie* luidt. Formeel relatief is ook *anstóχk* 'juist nu'.

Aan vormen met -*aχks* heb ik opgeteekend: plur. b. *ámoksaχks* (: *amó*); sing. b. *omáaχks, ómaiaχks, omámaχks*

(:*omá*); sing. b. 4 pers. *ómiaχks* (:*omí*); sing. o. (adverbiaal) *ánnyaχks*.

Van groot belang is het relatieve suffix *-pi*, waardoor het verbum finitum tot een betrekkelijken bijzin wordt gemaakt en dat nog later ter sprake moet komen. Voordat wij echter de relatieve pronomina vaarwel zeggen, dient te worden opgemerkt, dat een enkele maal ook interrogativa als betrekkelijke voornaamwoorden fungeeren.

Zoo hebben wij reeds het gebied der interrogativa betreden, van welke ik u thans een overzicht zal geven.

Wie (wat).

Sing. b.: *taká*, *taχká*. Verouderd is het met *taká* gelijkwaardige *saká*. Soms wordt *taká* ook als relatief pronomen gebruikt.

Sing. b. als verbum: *takáts*. *Sakáts* is tegenwoordig niet meer in gebruik.

Sing. o.: *tsá(a)*, *áχsa*. Deze woorden bezigt men ook voor 'hoe'. *Tsá(a)*, dat tegelijk met 'wat' en 'welk' correspondeert, dient ook wel eens als betrekkelijk voornaamwoord.

Sing. o. in een afhankelijke vraag: *tsáχtau*. Deze vorm deelt meestal zijn uitgang aan het verbum mede.

Sing. o. als verbum: *tsáie*, *áχsáts*.

Welke.

Bij de volgende pronomina treedt het locale bijzonder sterk op den voorgrond. Niet zelden hebben zij de waarde van 'waar zijnde' of 'waar is'.

Sing. b.: *táa*, *táatapuχta*; *taiá* (van levende wezens in beweging); *tamá*, *tamátapuχta* (van levende wezens in rust en van voorwerpen der bezielde klasse).

Sing. o.: *tsá(a)* (ook in den zin van 'wat'); *tsiá*, *tsiátapuχtsi*; *tsimá*, *tsimátapuχtsi*; *tská*. *Tsimá* (*tsíma*) is ook zeer gebruikelijk als adverbium in de beteekenis 'waar', in welk geval het ook bij woorden der bezielde klasse geplaatst kan worden.

Eveneens kan het relatieve 'waar' door *tsimá* worden uitgedrukt. *Tská* beteekent niet zelden 'in welke richting, welken kant uit'.

Sing. o. in afhankelijke vraag: *tsáχtau*, *tsimáχtau*, *tsiáχtau*. Deze vormen deelen hun uitgang gewoonlijk aan het verbum mede.

Sing. o. als verbum: *tsimáie*, *tsiáie*, *tsiskáie*.

Plur. b.: *tsiksiá*, *tsiksimá*, *tsiksiká*. Als relativa komen *tsiksimáiks*, *tsiksikáiks* voor. De vormen *tsiksimá*, *tsiksimáiks* worden, naar het schijnt, niet gebruikt van levende wezens, die in beweging zijn.

Plur. o.: *tsistsiá*, *tsistsimá*.

Waar zijnde.

Sing. b.: *nánnaχk*.
Sing. o.: *nánnixk*.
Plur. b.: *nánniksisk*.
Plur. o.: *nánnistsisk*.

Dit pronomen vertoont de relatieve uitgangen *-χk* (*-xk*) en *-sk* en kan die aan den verbaalvorm mededeelen. Men gebruikt *nánnaχk*, *nánnixk* alleen van wezens en dingen, die afwezig zijn. Dezelfde waarde als *nánnaχk* heeft *námaχk*.

Men kan het interrogatieve begrip 'waar' ook uitdrukken door middel van het adverbium *anná*, geverbaliseerd *ánnàtsik(s)*. *Náχtau* (*annáχtau*?) schijnt eigenlijk in afhankelijke vragen thuis te hooren.

Er is een heele reeks van vraagwoorden, die van *tsá(a)* zijn afgeleid. Ik noem er slechts enkele: *tsánistapsiu* b., *tsánistapiu* o. 'wat voor een is het'; *tsánistsinami* b. 'van welke kleur'; *tsánitsima* b., *tsánitsoa* (*tsánitsuyi*) o. 'hoeveel'; *tsanitsixtsáuats* b., *tsanitsóχtoχpats* o. 'hoeveel kost hij (het)'; *tsánistsi* 'wanneer (in het verleden)', *tsánistsís* 'wanneer (in de toekomst)'.

Eer ik tot de onbepaalde voornaamwoorden overga, wil ik nog opmerken, dat de interrogativa van het Blackfoot sterk

afwijken van die in de verwante talen, hoewel de groep van *táa* zich bij een ver verbreiden Algonkischen interrogatiefstam (Cree *tāna* enz.) aansluit.

Wat nu de indefinita betreft, vermeld ik in de eerste plaats het veel gebruikte *áiau(a)*, dat in beteekenis ongeveer met 'een zeker iemand' overeenkomt. Het fungeert als substituut voor den naam van een willekeurigen persoon, dien men niet nader aanduidt. Voor het begrip 'ander' vinden wij als onafhankelijk woord *stsíki*, terwijl als praefix, dat aan nomina en verba wordt gehecht, *mat(s)*- gebezigd wordt. Het is ook heel gewoon *stsíki* door voorvoeging van *mat*- tot *matstsíki* te versterken. De pluraalvorm van *stsíki* (b. *stsíkiks*, o. *stsíkists*) heeft niet zelden de beteekenis van 'sommige'. Wil men er den nadruk op leggen, dat de of het bedoelde andere verschillend is van de(n) of het te voren genoemde, dan gebruikt men *nóχkétsi(m)*, dat met het praefix *mat*- als *matóχketsi(m)* optreedt. 'Dezelfde (hetzelfde)' daarentegen wordt door het met het telwoord voor 'één' verwante *nitóa*, *nitáyi(m)* — als praefix *nit(s)*- — uitgedrukt, dat geverbaliseerd de gestalten *nitóauk*, *nitóaχkauk*, *nitáyauk*, *nitáyimauk* vertoont. *Nitáyi* is ook zeer gebruikelijk als adverbium in de beteekenis 'eveneens'.

Het is opmerkelijk, dat het Blackfoot geen woorden heeft, die volkomen aan onze indefinita 'iemand', 'iets', 'een' beantwoorden. Dit staat in nauw verband met de locale beteekenis der demonstrativa, die zich juist door dat locale bijzonder goed leenen om de rol van indefinita op zich te nemen. Uit de afwezigheid van speciale woorden voor 'iemand', 'iets', 'een' vloeit onmiddellijk die van afzonderlijke vormen voor hunne negaties voort, in welke leemte door de ontkennende conjugatie van het verbum substantivum *itstsíu* en van geverbaliseerde nomina wordt voorzien.

Voor het gemak laat ik hier nog het een en ander volgen, dat misschien eerst aan het einde der telwoorden zoude moeten ter sprake komen, maar dat desnoods ook in verband met de onbepaalde voornaamwoorden kan behandeld worden. Ik bedoel de uitdrukking der begrippen 'veel', 'weinig', 'al', die op het

grensgebied der pronomina en numeralia liggen. Het onafhankelijke woord voor 'veel' is b. *akaiím(i)*, o. *akauó*, terwijl als praefix bij nomina en verba *akai-* (*akau-*, *ak-*) of *akap(i)-* wordt gebruikt. Voor 'weinig' heeft het Blackfoot b. *unnátoχsimi*, o. *unnátoχsi*, maar als voorvoegsel bezigt men den korten vorm *unnat-*. De onafhankelijke vormen kunnen ook geverbaliseerd optreden. Anders dan bij 'veel' en 'weinig' is het bij de uitdrukking voor het begrip 'al', waarvoor geen afzonderlijk woord bestaat, en dat dus altijd door een praefix, hetzij *kanai-* (*kanau-*, *kan-*) of *motui-* (*motai-*, *mot-*, *mots-*) of *ikia-* wordt te kennen gegeven. Een versterking van *kanai-* is *istoχkanai-*, dat wij evenals *kanai-* zelf reeds bij de bespreking van den superlativus hebben vermeld.

Omtrent de telwoorden, die een bijzonderen rijkdom aan vormen ten toon spreiden, zal ik slechts het allernoodigste opmerken. Naast de primaire vormen, welke men bij het gewone tellen gebruikt, staan aparte reeksen voor de bezielde en de onbezielde klasse. In bepaalde gevallen worden korte numerale praefixen, die dan niet voor de waardeeringsklassen verschillen, aan nomina gelieecht. De onafhankelijke bezielde en onbezielde telwoorden kunnen ook geverbaliseerd worden en ondergaan dan volkomen dezelfde behandeling als andere werkwoorden. In samenstelling met voorvoegsels gaat de *k-* van 'tien' en de *n-* van andere numeralia verloren. Eigenlijke nominale ordinalia zijn niet aanwezig, maar in de plaats daarvan treden, behalve bij 'één', relatieve verbaalvormen, die door gelijktijdige aanhechting van het praefix *omoχt(s)-* en het sufix *-pi* bij de bezielde klasse, maar van hetzelfde praefix en het suffix *-χpi* bij de onbezielde klasse, van de telwoorden zijn afgeleid, waarbij de noodige veranderingen aan het begin der numerale stammen plaats hebben. De onbezielde reeks is in veelvuldig gebruik, maar van de bezielde vormen schijnen er slechts enkele voor te komen. Van anderen aard zijn *matómoχtsi* (als praefix *matom-*, *-otom-*) 'eerst' en *natsáuχtsi*, *sakóoχtsi* (als praefix *sako-*) 'laatst', die niet in de waardeeringsklassen verschillen. Zoowel deze beide woorden als de onbe-

zielde ordinale verbaalvormen fungeeren in den zin, weliswaar niet altijd, maar toch doorgaans, als adverbia. Bijwoordelijk zijn ook multiplicativa op *-ai* en *-yi*. Daarentegen heeft het Blackfoot nominale distributiva, die met behulp van het praefix *kanai-* 'al' ('elk') van de bezielde en onbezielde telwoordreeksen gevormd worden. Daarnaast zijn ook relatieve verbaalvormen met het praefix *manist(s)-* 'naar gelang' in gebruik, die evenals de door het praefix *-moχt(s)-* gekenmerkte ordinale vormen bij de bezielde klasse op *-pi*, bij de onbezielde klasse op *-χpi* uitgaan. De beginklanken der telwoorden ondergaan ook bij de distributieve formaties de veranderingen, waaraan zij in compositie onderhevig zijn.

Voor het tellen van dagen en nachten heeft het Blackfoot een aparte reeks van numerale verba, die door middel van het suffix *-ni-* van de telwoordstammen gevormd worden en steeds door hun praefix als durativa gekenmerkt zijn. Om den ouderdom aan te duiden suffigeert men aan de telwoordstammen het nomen *stúyi* 'winter' en plaatst nog het suffix *-mi(-)* daar achter, welke complexen dan als gewone verba geconjugeerd worden. Ook zijn er numerale werkwoorden, die te kennen geven hoeveel iets kost, en die zijn samengesteld uit de telwoorden met het woord voor dollar (*sopóks*) en een passieven uitgang, die bij de bezielde klasse *-ixtsau*, bij de onbezielde *-oχtoχp* luidt. Er zijn evenwel ook kortere vormen, waarin het begrip 'dollar' niet is uitgedrukt. Daarbij sluiten zich nog aan b. *akáixtsau*, o. *akä'χtoχp* 'het is duur' ('het kost veel'); b. *unnátstsau*, o. *unnátstoχp*, *unnátoχtoχp*, 'het is goedkoop' ('het kost weinig'); b. *tsanitsixtsánats*, o. *tsanitsóχ'oχpats* 'hoeveel kost het'. Een andere formatie van prijs-aanduidende verba is die met het suffix *-nasi-*.

Het telwoord kan door allerlei praefixen gewijzigd worden, die begrippen als 'slechts', 'ongeveer' en dergelijke uitdrukken, maar het zoude ons te lang ophouden over dat alles te spreken. In elk geval zal het noodig zijn even bij de gewone hoofdtelwoorden stil te staan. Die van 'één' tot 'tien' in onafhankelijken, bezielden en onbezielden vorm luiden als volgt:

	Onafhankelijk.	Bezield.	Onbezield.
1	*nitúkska, niséa*	*nitúkskzm(a)*	*nitúkskuu*
2	*nátoka*	*nátokzmi*	*nátokai*
3	*niuókska, niuóka*	*niuókskzmi*	*niuókskai*
4	*nisoó, nisó, níso*	*nisoyími*	*nisoóyi*
5	*nisitó, nísito*	*nisitsi*	*nisitóyi*
6	*náu*	*náii*	*náuyi*
7	*ixkitsíka, kitsíka*	*ixkitsíkzmi*	*ixkitsíkaii*
8	*náuiso*	*náuisoyimi*	*náuisoyi*
9	*píxkso*	*pixksí*	*pixksóyi*
10	*képo*	*képi*	*kepóyi*

Bij de telwoorden voor 'één' moet worden opgemerkt, dat de beginsyllabe *ni-* dikwijls wegvalt, een zuiver phonetisch verschijnsel, dat zich b.v. ook in het verbum voordoet (*t-* = *nit-* als eerste-persoons-praefix).

De cardinalia tusschen 'tien' en 'twintig' worden gevormd door middel van een suffix, dat bij het gewone tellen *-koputo*, maar voor de bezielde klasse *-koputsi* en voor de onbezielde klasse *-koputoyi* luidt. De onafhankelijke vormen voor 'elf' enz., waarvan men zonder eenige moeite de bezielde en onbezielde kan maken, zijn: 11 *nitsikóputo*, 12 *natsikóputo*, 13 *nikóputo*, 14 *nisékoputo*, 15 *nisitsékoputo*, 16 *náikoputo*, 17 *ixkitsíkekoputo*, 18 *náuisekoputo*, 19 *pixksékoputo*.

De namen der decaden zijn samenstellingen met *-ippo*, den compositioneelen vorm van *képo* 'tien': 20 *nátsippo*, 30 *niíppo*, 40 *nisíppo*, 50 *nisitsíppo*, 60 *náiippo*, 70 *ixkitsíkippo*, 80 *náuisippo*, 90 *pixksíppo*, waarbij zich 100 *képíppo* aansluit. De bezielde vormen hebben den uitgang *-i* in plaats van *-o* (b. v. *nátsippi*), terwijl de onbezielde het suffix *-yi* aan de onafhankelijke vormen hechten en dus op *-oyi* uitgaan (b.v. *nátsippoyi*).

Om de getallen tusschen de volle decaden aan te duiden plaatst men de numeralia op *-koputo*, b. *-koputsi*, o. *-koputoyi*, die wij eerst in de beteekenis van 'elf', 'twaalf' enz. leerden kennen, achter den naam der bedoelde decade. B.v.

21 *nátsippo nitsikóputo*, b. *nátsippi nitsikóputsi*, o. *nátsippoyi nitsikóputoyi*.

Voor de honderden gebruikt men samenstellingen met *képippo*, b. *képippi*, o. *képippoyi*. In den onafhankelijken vorm vinden wij dus: 200 *nátokekèpippo*, 300 *niuókskakèpippo*, 400 *nisikèpippo*, 500 *nisitókepippo*, 600 *náikepippo*, 700 *ixkitsíkekèpippo*, 800 *náuisoikèpippo*, 900 *pixksíkèpippo*. Zoo ook 1000 *képuikèpippo*. Een andere term voor 'duizend' is *ómaχkskèpippo*, hetgeen woordelijk 'groot-honderd' beteekent.

Bij de behandeling der nomina, pronomina enz. is al ruimschoots gebleken, hoe groote voorliefde het Blackfoot heeft voor verbale constructies, en de kennis van andere Algonkin-dialecten heeft er ons op voorbereid ook in deze taal een indrukwekkend verbaalsysteem te ontmoeten, dat de meest verschillende rededeelen aan zich onderwerpt en in zich opneemt. Inderdaad verdient het werkwoord van dit naar het verre westen verdwaalde Algonkin-dialect niet minder onze aandacht dan dat van het Cree of Ojibway. Evenals in de zustertalen treft ons voor alles het diepgaande onderscheid tusschen de intransitieve en de transitieve conjugatie, die weliswaar niet in de pronominale, modale en andere voorvoegsels voor den dag komt, maar te helderder aan de persoonsuitgangen zichtbaar is. Trouwens ook de overgankelijke conjugatie vormt geen eenheid. Terwijl immers bij het intransitieve werkwoord slechts in bepaalde gevallen de bezieldheid of onbezieldheid van het subject wordt aangeduid, en de waardeeringsklassen overigens niet in den onovergankelijken verbaalvorm worden weerspiegeld, heeft het transitieve verbum, dat de klasse van het subject buiten beschouwing laat, althans in den indicatief twee geheel verschillende volledige reeksen van persoonsuitgangen, waarvan de eene gebruikt wordt, als het object tot de bezielde klasse behoort, de andere het object als onbezield qualificeert. Ter verduidelijking geef ik het indicatief-paradigma van het verbum 'bijten', intransitief, transitief met enkelvoudig en meervoudig bezield derde-persoons-object, transitief met enkelvoudig en meervoudig onbezield

derde-persoons-object. De intransitieve vormen, die mij van dit werkwoord alleen met het duratieve praefix *ai-* werden medegedeeld, geef ik met dat voorvoegsel voorzien. Het spreekt vanzelf, dat het ook bij de transitieve reeksen kan worden aangehecht.

	Intransitief	Transitief b.	Transitief o.
Sing.			
1	*nitáisikstaki*	*nitsíksipau(a)*	*nítsikstsi(x)p*
2	*kitáisikstaki*	*kitsíksipau(a)*	*kítsikstsi(x)p*
3	*áisikstakiu(a)*	*siksipíu(aie)*	*sikstsím(aie)*
4	*áisikstakinai*	*siksipínai*	*sikstsíminai*
Plur.			
1 incl.	*áisikstakiop*	*síksipau*	*sikstsí(x)p*
1 excl.	*nitáisikstakixpinau*	*nitsíksipanau*	*nítsikstsi(x)pinau*
2	*kitáisikstakixpuau(a)*	*kitsíksipauau*	*kítsikstsi(x)puau(a)*
3	*áisikstakiau*	*siksipíau(aie)*	*sikstsímiau(aie)*

	Transitief b. plur.	Transitief o. plur.
Sing.		
1	*nitsiksipáiau*	*nitsíkstsi(x)piau*
2	*kitsiksipáiau*	*kitsíkstsi(x)piau*
3	*siksipíuaiks*	*síkstsimaists(i)*
4	*siksipínaiaiks*	
Plur.		
1 incl.	*siksipáiau*	*sikstsí(x)piau*
1 excl.	*nitsíksipananiau*	*nítsikstsi(x)pinaniau*
2	*kitsíksipauaiau*	*kítsikstsixpuaiau*
3	*siksipíauaiks*	*sikstsímiauaists(i)*

Onder de grootste moeilijkheden van het Blackfoot behoort de formatie der intransitieve, transitief-bezielde en transitief-onbezielde verbaalstammen, welke niet onder algemeene regels kan worden gebracht, ofschoon het later wel mogelijk zal zijn een zeker aantal typen vast te stellen. Zoo is het nu reeds volkomen duidelijk, dat een niet gering aantal van intransitieve stammen door middel van *-aki* of *-taki* van den wortel is

afgeleid. Om u een denkbeeld te geven van de groote onregelmatigheid, die bij de vorming der verschillende verbaalstammen heerscht, laat ik enkele voorbeelden volgen: *nitáuòmi* 'ik ruik': *nitáuamatau* 'ik ruik hem': *nitáuamatoχp* 'ik ruik het', *nitáuyi* 'ik eet': *nitáuatau* 'ik eet hem': *nitáuatoχp* 'ik eet het', *nitáisimi* 'ik drink': *nitáisimatau* 'ik drink hem': *nitáisimatoχp* 'ik drink het', *nitáuyosi* 'ik kook': *nitáuyosatau* 'ik kook hem': *nitáuyosatoχp* 'ik kook het', *nitáiaukstsimi* 'ik kauw': *nitáiaukstsimatau* 'ik kauw hem': *nitáiaukstsimatoχp* 'ik kauw het', *nitoχpútaki* 'ik draag': *nitoχpútau* 'ik draag hem': *nitoχpútoχp* 'ik draag het', *nitáiikskap* 'ik trek': *nitáiikskapatau* 'ik trek hem': *nitáiikskapatoχp* 'ik trek het', *nitáisekaki* 'ik schop': *nitáisekatau* 'ik schop hem': *nitáisekatoχp* 'ik schop het', *nitáisinistaki* 'ik lik': *nitáisinipau* 'ik lik hem': *nitáisinistsixp* 'ik lik het', *nitáisinauiskitaki* 'ik kus': *nitáisinauiskipau* 'ik kus hem': *nitáisinauiskitsixp* 'ik kus het', *nitáikann taki* 'ik pak': *nitáikannotoau* 'ik pak hem': *nitáikannotsixp* 'ik pak het', *nitáutaki* 'ik neem': *nitótoau* 'ik neem hem': *nitótsixp* 'ik neem het', *nitáiàχtsimi* 'ik hoor': *nitáiàχtoau* 'ik hoor hem': *nitáiàχtsixp* 'ik hoor het', *nitoχpakóyisaki* 'ik blaas': *nitoχpakóyisau* 'ik blaas hem': *nitoχpakóyisixp* 'ik blaas het', *nitáikakiaki* 'ik hak (in kleiner stukken)': *nitáikakiau* 'ik hak hem': *nitáikakixp* 'ik hak het', *nitáisatsaki* 'ik schaaf': *nitáisatsau* 'ik schaaf hem': *nitáisatsixp* 'ik schaaf het', *nitáikaχksistsitaki* 'ik zaag': *nitáikaχksistsimmau* 'ik zaag hem': *nitáikaχksistsitoχp* 'ik zaag het', *nitáiakometaki* 'ik heb lief': *nitáiakomimmau* 'ik heb hem lief': *nitáiakometsixp* 'ik heb het lief'. Er zijn ook suppletieve gevallen, zooals *nitáiapi* 'ik zie': *nitáinoau* 'ik zie hem': *nitáinixp* 'ik zie het' of *nitáiszpi* 'ik kijk': *nitáiszmmau* 'ik kijk naar hem': *nitáisatsixp* 'ik kijk naar het'. Welk een verscheidenheid, niet waar? En welk een ruim veld voor analyseerend onderzoek!

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat er heel wat intransitiva zijn, die wegens hunne beteekenis geen transitieve vormen naast zich hebben. Tot deze categorie behooren ook de impersonalia, zooals *áisòtau* 'het regent', *á'χputau* 'het

sneeuwt'. *áisaku* 'het hagelt', *áisopu* 'het waait', *áipzunio* 'het klaart op'.

Bij het transitieve verbum sluit zich een passivum aan, dat in den derden persoon aparte vormen heeft voor het bezielde en het onbezielde lijdende subject. Dit passivum verdient nog bijzonder de aandacht wegens de omstandigheid, dat het de nauwste verwantschap met het correspondeerende paradigma van het Ojibway vertoont. Mij voor het oogenblik bij het Blackfoot bepalend, geef ik hier eenige passieve vormen van het werkwoord 'bijten'. Men houde daarbij in het oog, dat bij de eerste-persoons- en tweede-persoons-vormen althans virtueel een actief-instrumentaal subject aanwezig is, zoodat b.v. *nitsíksipoko* eigenlijk beteekent 'ik word gebeten door (iemand)'. Deze vormen zijn in aard en oorsprong verwant met de centripetale vormen, die door dezelfde *k* worden gekenmerkt en waarop wij later moeten terugkomen.

Sing.		Plur.	
1	*nitsíksipoko*	1 incl.	*siksipótsp*
2	*kitsíksipoko*	1 excl.	*nitsíksiputspinau*
3 (b.)	*siksipáu*	2	*kitsíksipokoau*
4 (b.)	*siksipáiinai*	3 (b.)	*siksipáiau*
3 (o.)	*sikstsí(x)p*	3 (o.)	*sikstsí(x)piau*
4 (o.)	*sikstsí(x)paie*		

Geheel verschillend is de formatie van het reflexivum, dat op den met een *s*-suffix vermeerderden transitief-bezielden stam berust, maar de persoonsuitgangen der intransitiva vertoont (b.v. *nitsíksipuχs* 'ik bijt mijzelf', *siksípuχsiu* 'hij bijt zichzelf', *nitsiksípuχspinan* 'wij — excl. — bijten ons zelf'). Waarschijnlijk staat het met het reflexivum van het Ojibway, dat een achtervoegsel *-s(o)* als kenteeken heeft, in historisch verband, maar nog nader schijnen zich correspondeerende vormen van het Micmac bij het Blackfoot aan te sluiten, al kunnen wij voorloopig dienaangaande niets met zekerheid aannemen. Somtijds (b.v. *áuatsiksipuχsop* 'wij — incl. — bijten onszelf') wordt het reflexieve begrip versterkt door het praefix

auat-, dat ook in niet-reflexieve verbaalvormen voor 'zelf' kan worden gebruikt. In de reciproke conjugatie, die evenals de reflexieve de intransitieve uitgangen heeft, is de transitief-bezielde stam door middel van het suffix *-tsi-* (*-tse-*) uitgebreid (b.v. *nitsíksiputsìixpinan* 'wij — excl. — bijten elkander'). Het reciproke begrip kan geëmphatiseerd worden door het voorvoegsel *potai-* (*putai-*), dat evenals andere dergelijke praefixen onmiddellijk voor den wortel geplaatst wordt, en dat zich met het duratieve *-ai-* tot *paiótai-* verbindt (b.v. *paiótaisiksiputsìop* 'wij — incl. — bijten elkander'). Ook met *auat-* vinden wij reciproke vormen wel eens verbonden (b.v. *kitáuataisiksiputsìixpuau* 'gijlieden bijt elkander').

Causativa, die tegelijk als permissiva fungeeren, worden van de intransitieve stammen door het suffix *-ats-* gevormd (b.v. *kitsíkstakiatso* 'ik maak dat je bijt' of 'ik laat toe dat je bijt', *nitsíkstakiatsau* 'ik maak dat hij bijt' of 'ik laat toe dat hij bijt', *nitsíkstakiatsaiau* 'ik maak dat zij bijten' of 'ik laat toe dat zij bijten'). Zulke causativa noteerde ik o. a. bij 'eten' (*nitáuyatsau*), 'drinken' (*nitáisimiatsau*), 'spreken' (*nitáipuyatsau*), 'slapen' (*nitáiokatsau*), 'lachen' (*nitáiimiatsau*), 'zien' (*nítsxpiatsau*), 'hooren' (*nitáiâχtsimiatsau*), 'dragen' (*nitoχpítakiatsau*). Een andere causatieve formatie, die meermalen in mijne teksten voorkomt, is daarentegen door het suffix *-pi-* gekenmerkt. Niet zelden wordt het causatieve begrip echter door syntactische omschrijvingen uitgedrukt.

Een zeer belangrijke categorie van secundaire verba is die der accommodativa, welke de beteekenis hebben van 'iets voor iemand doen', en meestal met een der suffixen *-mo-* of *-to-*, of met het samengestelde suffix *-to-mo-*, zijn gevormd (b.v. *nitáikakomoau* 'ik hak klein voor hem': *nitáikakiaki* 'ik hak klein', *nitástamoau* 'ik hamer voor hem': *nitástaki* 'ik hamer', *nitáinâχtoau* 'ik kook voor hem': *nitáinixt* 'ik kook', *nitáixketoau* 'ik kook voor hem': *nitáixket* 'ik kook', *nitáuatomoau* 'ik eet voor hem': *nitáuyi* 'ik eet', *nitáisikstomoau* 'ik bijt voor hem': *nitáisikstaki* 'ik bijt'). Men vergelijke de accommodativa van het Ojibway en het Cree, die zich bij de

Blackfoot-vormen met *-to*, *-to-mo-* aansluiten. Enkele onregelmatige accommodativa, die niet met vormen in de oostelijker Algonkin-talen schijnen overeen te komen, laat ik buiten beschouwing. Wel echter wil ik nog gewag maken van de tot het Blackfoot beperkte iterativa met het suffix *-epitsi* (b.v. *kamósiepitsiu* 'hij steelt herhaaldelijk': *áikamosiu* 'hij steelt'), dat wij in zijn nominale functie reeds hebben leeren kennen.

Ik sluit bij dit overzicht der secundaire verba nog een paar denominatieve categorieën aan, die in het gewone gesprek elk oogenblik gebruikt worden, namelijk de bij dit volk van magische denkwijze zoo onmisbare transformativa, die door het suffix *-asi-* zijn gekenmerkt (b.v. *einíuasiu* 'hij verandert in een buffel') en somtijds ook als essiva dienst doen, en de in formatie geheel met de correspondeerende verba van het Ojibway en het Cree overeenstemmende possessiva. Deze worden niet onmiddellijk van den nominaalstam, maar van den derde-persoons-bezitsvorm afgeleid, en duiden aan, dat men den (het) door het nomen uitgedrukte bezit, of dat men iemand (iets) heeft in de functie van den (het) door het nomen uitgedrukte (b. v. *iksístsiu* 'hij heeft een moeder' of 'hij heeft haar tot moeder', *kitánnim* 'ik heb je tot vader'). In bepaalde gevallen, hoofdzakelijk in den derden persoon, is de *o-* van den nominalen bezitsvorm door *i-* (*e-*) gesubstitueerd, maar na een praefix vinden wij in den regel de *o* hersteld (vgl. b.v. het zooeven geciteerde *iksístsiu* met *sákioksistsiu* 'hij heeft nog een moeder', dat dezelfde *o* vertoont als *oksístsi* 'zijn moeder'). Een derde groep van denominativa heeft de beteekenis, dat iemand datgene maakt, wat door het grondwoord wordt uitgedrukt, en onderscheidt zich door het suffix *-ka-* (vgl. de denominativa op *-kew* in het Cree).

Het Blackfoot heeft drie algemeene voorstellingswijzen, de affirmatieve, de negatieve en de interrogatieve. Het spreekt wel van zelf, dat de eerstgenoemde de primaire is, waarvan de beide andere door affixen worden afgeleid. Het is moeilijk de negatieve conjugatie in al haar vormen te kennen, aangezien de verschillende modi ook van verschillende ont-

kennende praefixen gebruik maken, en er ook dikwijls eigenaardige veranderingen in de persoonsuitgangen plaats hebben, die niet in korte woorden onder een volledigen regel kunnen worden gebracht. Die uitgangsveranderingen vindt men namelijk bij het indicatief-systeem, voor zooverre het zijn negativum met het voorvoegsel *mat-* vormt, dat aan Natick *mat* 'niet' beantwoordt, en in tegenstelling met het gelijkluidende praefix met de beteekenissen 'weder, ook, nog een, ander' zijn begin-*m* onder geen enkele omstandigheid verliest. Verreweg de meeste door *mat-* genegeerde vormen eindigen in de beide eerste personen singularis en pluralis op een *a*, in den derden persoon der beide numeri op *-ats* (of *-atsiks*), maar in bepaalde gevallen zijn de uitgangen anders. Een tweede negatie-teeken is *sau-* (*sai-*), dat met het afzonderlijke woord *sá* 'neen' in verband schijnt te staan, en dat, behalve bij indicatief-vormen met zekere speciale praefixen, in den conjunctivus, den subjunctivus en den irrealis gebezigd wordt. De door *aχk-* gekenmerkte finale vormen met conjunctief- of indicatief-uitgangen hebben echter, afwijkend van den conjunctivus in het algemeen, als negatief praefix *stai-* (*stau-*), dat ook in den eersten persoon meervoud van den imperativus dienst doet, terwijl het prohibitieve *pin-* of *min-* tot den tweeden en derden persoon singularis en pluralis van de gebiedende wijs beperkt is. Onder bepaalde voorwaarden, vooral bij participiaal gebruik, worden indicatief-vormen door *kxtai-* (*kxtau-*) genegeerd, een voorvoegsel dat ook gebruikt kan worden om het verbum interrogatief te maken. Men kan evenwel vormen, die anders affirmatief zouden zijn, door de intonatie alleen, meestal echter met achtervoeging van een *a*, tot interrogatieve stempelen. Ook het suffix *-ats*, dat wij reeds in de negatieve conjugatie hebben leeren kennen, wordt somtijds aan interrogatieve verbaalvormen gehecht (vgl. het vragende suffix *-as* in het Natick). In de afhankelijke vraag, waar voor het interrogatieve *kxtai-* (*kxtau-*) geen plaats is, nemen verbaalvormen niet zelden het aan de voornaamwoorden ontleende *-aχtau* aan.

Laten wij thans overgaan tot de bijzondere voorstellings-

wijzen of modi, die zich door hun eigenaardige persoonsuitgangen, en soms ook door andere kenmerken van elkander onderscheiden. De wijze der gewone mededeeling is de indicativus, die in zijn suffixen een nauwe verwantschap toont met denzelfden modus in de oostelijker Algonkin-talen. Formeel tot het indicatief-systeem behooren in het Blackfoot ook de exclusieve en de inclusieve eerste personen pluralis van den imperativus, terwijl de derde persoon singularis en pluralis van dezen modus een conjunctivisch karakter draagt. Door bepaalde adhortatieve praefixen krijgen de tot het indicatief- en conjunctief-systeem behoorende imperatieven hun modaal cachet. Eigenaardig voor den imperativus is echter de tweede persoon enkelvoud op *-t* in de onovergankelijke en in de overgankelijk-onbezielde conjugatie, als ook de correspondeerende vorm op *-s* in de transitief-bezielde vervoeging. De overgankelijke imperatief singularis met het object 'mij' heeft *-t* als suffix, voorafgegaan door het centripetale *-ki-*. Zoowel in de onovergankelijke als in de beide transitieve conjugaties geldt als suffix van den tweeden persoon meervoud van den imperativus het eveneens tot dezen modus beperkte suffix *-k*, dat blijkens zijne verbreiding in de zustertalen tot het Oer-Algonkisch teruggaat.

Door de termen conjunctivus en subjunctivus onderscheid ik twee afhankelijkheids-modi, waarvan de eerstgenoemde zoowel temporale, causale en suppositioneele als finale beteekenis heeft en ook in het algemeen zinnen met 'dat' vertegenwoordigt, terwijl de tweede alleen suppositioneel (of hoogstens futurisch-temporaal) fungeert. De conjunctivus is gekenmerkt door een *s*-suffix en door persoonsuitgangen, die van de indicativische ten deele niet onbelangrijk verschillen. Door voorvoeging van *aχk(s)*- wordt van den gewonen conjunctivus een bijzondere conjunctivus finalis gevormd, waarbij valt op te merken, dat ook indicativische vormen met het praefix *aχk(s)*- de beteekenis van een finalen conjunctivus hebben. Eigenaardig is de praefigeering van hetzelfde element aan de van verbale *a*-stammen afgeleide nomina abstracta op *-a-ni*, die daardoor ook tot finale verbaalvormen worden getransformeerd.

De subjunctivus, die zijn derde personen singularis en pluralis gewoonlijk (niet altijd!) aan den conjunctivus ontleent, heeft overigens daarmede geenerlei formeele verwantschap, maar kenmerkt zich door afwezigheid van persoonspraefixen en door den uitgang *-ki*, voorafgegaan door elementen, die naar de verschillende personen en numeri verschillen. Zeer dikwijls wordt de subjunctivus, als hij suppositioneel gebruikt wordt, van het praefix *ikzm-* voorzien, dat ook aan vormen van andere modi een dubitatieve beteekenis kan geven. Een samengestelde vorm van het dubitatieve *ikzm-* is *aχkx-ikzm-*. Als gewoon adverbiaal praefix heeft *ikzm-* de beteekenis van 'vlug, snel'.

Er is ook nog een door het suffix *-opi* (*-topi*) van den indicatief afgeleide modus, die met het gecomponeerde praefix *aχk-stau-* (*aχk-stai-*) als irrealis kan worden bestempeld, maar met het zooeven genoemde *ikzm-* als desiderativus fungeert. De vormen op *-opi* (*-topi*) kunnen ook zonder modificeerende praefixen optreden en hebben dan een irrëeel-suppositioneele beteekenis. En hiermede is onze schat van modi uitgeput, ten minste als wij dezen naam tot de door eigenaardige uitgangen gekenteekende voorstellingswijzen willen beperken. Ik wil echter nog aan de bespreking der modi toevoegen dat het verbum door het praefix *-kot(s)-* een potentiale beteekenis aanneemt, terwijl het voorvoegsel *zskak(s)-* weliswaar soms dezelfde begripswijziging uitdrukt, maar gewoonlijk aanduidt, dat men er in toestemt een zekere handeling te verrichten.

Omtrent de uitdrukking van aspect en tempus valt er lang niet zooveel op te merken als over de voorstellingswijzen. Duratieve kracht hebben de affixen *ai-* en *au-*, waarvan het eerste gepraefigeerd of geinfigeerd wordt en het tweede uitsluitend als voorvoegsel optreedt, terwijl geen van beide aan een bepaalden tijd gebonden is. Evenmin heeft het praefix *it(s)-* (voor hetwelk de *t* der persoonspraefixen *nit-*, *kit-*, *ot-* tot *ts* wordt geassibileerd) een temporale waarde, al vinden wij het bijzonder dikwijls gebezigd, waar het verbum een verleden gebeuren verhaalt: veeleer beteekent het 'op een bepaalde plaats, op

een bepaald tijdstip, onder bepaalde omstandigheden'. In dit verband is het van belang op te merken, dat het ook in den tweeden persoon singularis en pluralis van den imperatief, maar dan in de gewijzigde gestalte *ist(s)-*, gebezigd wordt (evenzoo wordt het praeverbium *itoχk-* 'op' in de bevelsvormen van den tweeden persoon tot *istoχk-*). Een soort van perfectum wordt gevormd door middel van *zkai-* (*zkau-*), *ikai-* (*ikau-*), *-kai-* (*-kau-*) 'reeds', dat niet zelden met *-ksist(s)-* verbonden als *zkaiksist(s)-* enz. verschijnt. Ook zonder een voorgevoegd *zkai-* (*-kai-*) dient *-ksist(s)-* — dat met het duratieve *ai-* de gestalte *aiksist(s)-* aanneemt — om het voltooid-zijn van het verbaalbegrip uit te drukken. Het gecomponeerde *zkaitai-* (*-kaitai-*) geeft te kennen, dat de voltooiing van het gebeuren onder zekere locale of temporale omstandigheden heeft plaats gehad. Aan de vermelding dezer min of meer perfectische praefixen moet ik nog toevoegen, dat *zkai-* in de negatieve conjugatie door *-mai-* (*-umai-*) wordt vervangen, zoodat *mat-omai-* en *saa-umai-* de beteekenis hebben van 'nog niet'. Ook vestig ik de aandacht op het gebruik van *zkai-* bij een bevel, waaruit immers blijkt, dat dit praefix nog altijd de waarde van een adverbiale partikel heeft. Een futurische beteekenis krijgt de verbaalvorm zeer dikwijls door het praefix *ak(s)-*, dat met het duratieve *ai-* samengesteld als *ai-ak(s)-* optreedt, maar men hoede zich er voor, in elken vorm met *ak(s)-* een futurum te zien. In veel gevallen is het geenszins een tempus-teeken, maar wordt het als gewoon adverbiaal praefix voor 'spoedig' of 'op het punt van' gebruikt.

Naar aanleiding van de wijzigingen, waaraan zekere beginklanken van het nomen onderhevig zijn, zoodra er een praefix of ander compositioneel element aan voorafgaat, heb ik reeds gezegd, dat men die veranderingen onder dezelfde voorwaarden ook bij het verbum aantreft. Aangezien de beschikbare tijd ten einde spoedt, zal ik daarover niet verder uitweiden, maar onmiddellijk tot de behandeling der persoonselementen overgaan. Wij vinden bij het verbum dezelfde pronominale voorvoegsels als in de possessieve flexie, hoewel met deze beper-

king, dat *no-*, *ko-* in goed Blackfoot niet als conjugatie-praefixen worden gebruikt. Ook moet worden opgemerkt, dat de inclusieve eerste persoon pluralis, anders dan bij het nomen, geen persoons-praefix vertoont, en dat ook bij de meeste derde-persoons-vormen singularis en pluralis geen aangehecht pronomen aanwezig is. Het voorvoegsel *o-*, *ot(s)-* (*otoχ-*, *otsi-*) dient als vierde-persoons-praefix bij de centripetale vormen, en in zekere gevallen bij den conjunctief als teeken van den derden persoon. In den finalen conjunctief echter heeft de derde persoon het praefix *m-*, zoodat wij er de geheele reeks *n-*, *k-*, *m-* aantreffen, die zich hier en elders met het modale *aχk(s)-* tot *n-aχk(s)-*, *k-aχk(s)-*, *m-aχk(s)-* verbindt. Dezelfde reeks *n-*, *k-*, *m-* wordt in het futurum van den conjunctief — ook dien met indicatief-uitgangen — gebezigd, waar wij dus *n-ak(s)-*, *k-ak(s)-*, *m-ak(s)-* aan den verbaalstam gehecht zien. Ook nog voor andere bepaalde voorvoegsels gebruikt men *n-*, *k-*, *m-*, terwijl er ook praefixen zijn, die de conjuncte pronominaalvormen *ni-*, *ki-* vereischen en in den derden persoon geen praefix hebben. In den indicatief — gelijk elders — vindt men, behalve voor zulke adverbiale praefixen, de conjuncte voornaamwoorden *nit(s)-*, *kit(s)-* (voor consonanten *nitoχ-*, *kitoχ-* of *nitsi-*, *kitsi-*), en ook in het met *ak(s)-* gevormde futurum van dezen modus gelden dezelfde pronominale voorvoegsels, zoodat *nit-ak(s)-*, *kit-ak(s)-* als indicativische combinaties tegenover *n-ak(s)-*, *k-ak(s)-* in het futurum conjunctivi staan. Een bij den eersten persoon dikwijls voorkomend verschijnsel is het wegvallen der syllabe *ni-*, waardoor de verbaalvorm van zijn typisch persoons-kenmerk beroofd wordt.

Ik heb reeds in een ander verband gezegd, dat bij de conjuncte personalia van het Blackfoot een intieme verwantschap met die van de zustertalen is waar te nemen, en hetzelfde geldt van een deel der persoonsuitgangen, maar het zoude te veel tijd kosten, als ik u die alle wilde opsommen, laat staan als ik hunne overeenkomst met die van het Ojibway enz. ging demonstreeren. Maar zelfs als wij den tijd hadden, zoude ik mij tot die van den indicatief en den im-

peratief moeten beperken, aangezien de andere modi van het Blackfoot geheel van die der oostelijke Algonkin-talen afwijken. Lang zoude ik ook nog kunnen spreken over de verschillende suffixen, waardoor de pluraliteit van subject en object in den verbaalvorm wordt uitgedrukt, of over het vierde-persoons-suffix *-inai* (*-in*), dat meestal op het subject, in bepaalde gevallen echter op het voorwerp betrekking heeft, en dat aan de gewone persoonsuitgangen wordt gehecht. Maar alle minder gewichtige punten ter zijde latende, vraag ik uwe aandacht slechts voor de zoo karakteristieke onderscheiding van centrifugale en centripetale verbaalvormen, een onderscheiding die ook b.v. aan het Ojibway niet vreemd is, maar toch in geen der Algonkin-talen zoo duidelijk voor den dag komt als in het Blackfoot. Centrifugaal noem ik die transitief-bezielde vormen, welke de handeling als zich van de ikheid verwijderend voorstellen, centripetaal daarentegen diegene, waarbij de handeling als de ikheid naderend wordt gedacht. Van het centrum, de ikheid, bevinden zich in het Algonkisch taalbewustzijn de andere personen op verschillende afstanden, en wel zóó, dat de tweede persoon nader tot de ikheid staat dan de derde, en deze weer nader dan de vierde, terwijl de vijfde persoon het allerverst verwijderd is. Vormen met den eersten persoon als ageerend subject en een anderen persoon als patiens, als ook die, waarbij de handeling aan den tweeden persoon ten opzichte van den derden of vierden, of aan den derden persoon ten opzichte van den vierden of vijfden, of ook aan den vierden ten opzichte van den vijfden persoon wordt toegeschreven, zijn dus centrifugaal, terwijl de vormen, die een handeling van eenigen anderen persoon ten opzichte van den eersten, of van den derden of vierden persoon ten opzichte van den tweeden, of van den vierden persoon ten opzichte van den derden uitdrukken, centripetaal zijn. In het Ojibway zijn de centripetale vormen ten deele door een gutturaal-suffix gekenmerkt, zooals b.v. *nin-wābamig* 'hij ziet mij', *ki-wābamig* 'hij ziet jou' zich van *nin-wābama* 'ik zie hem', *ki-wābama* 'jij ziet hem' behalve door hun laatsten

klinker ook door een suffixale *g* onderscheiden. Maar in een vorm als *ki-wâbam* 'jij ziet mij' ontbreekt het centripetale suffix, en om de verhouding tusschen agens en paticns om te keeren bezigt men hier een *n*-suffix, dat een centrifugale waarde bezit. Voor 'ik zie jou' zegt men dan *ki-wâbamin*. Het Ojibway heeft dus geen algemeen-geldig vormingsmiddel om uit te drukken, of de handeling middelpunt-vliedend dan wel middelpunt-zoekend is. In het Blackfoot daarentegen zijn, afgezien van een deel der vormen in den conjunctivus en den subjunctivus, alle centripetale uitdrukkingen door een *k*-suffix gekenmerkt, dat met het centripetale suffix van het Ojibway en andere dialecten identiek is, maar in tegenstelling daarmede met grooter consequentie wordt gebruikt, zoodat een centrifugaal suffix overbodig is. Of de centripetale vormen eigenlijk actief of passief zijn gedacht, laat zich moeilijk beslissen, maar zeker is het dat de passieve vormen op *-ko*, die aan Ojibway-vormen op *-go* beantwoorden, de centripetale *k* bevatten. Voor de duidelijkheid geef ik eenige centripetale vormen in vergelijking met de correspondeerende centrifugale, waarop zij voor een deel etymologisch gebaseerd zijn:

kitsíksipoki 'jij bijt mij': *kitsíksip* 'ik bijt jou'.

nitsíksipok 'hij bijt mij': *nitsíksipau* 'ik bijt hem'.

kitsíksipokixpuau 'gijlieden bijt mij': *kitsíksipoχpuau* 'ik bijt ulieden'.

nitsíksipokiau 'zij bijten mij': *nitsiksipáiau* 'ik bijt hen'.

kitsíksipokixpinau 'jij (gijlieden) bijt ons': *kitsíksipoχpinau* 'wij bijten jou (ulieden)'.

síksipokiu 'hij bijt ons (incl.)': *síksipau* 'wij (incl.) bijten hem'.

nitsíksipokinan 'hij bijt ons (excl.)': *nitsíksipanau* 'wij (excl.) bijten hem'.

síksipokiau 'zij bijten ons (incl.)': *siksipáiau* 'wij (incl.) bijten hen'.

nitsíksipokinaniau 'zij bijten ons (excl.)': *nitsíksipananiau* 'wij (excl.) bijten hen'.

kitsíksipok 'hij bijt jou': *kitsíksipau* 'jij bijt hem'.

kitsíksipokiau 'zij bijten jou': *kitsiksipáiau* 'jij bijt hen'.

kitsíksipokoau 'hij bijt ulieden': *kitsíksipauau* 'gijlieden bijt hem'.

kitsíksipokoaiau 'zij bijten ulieden': *kitsíksipauaiau* 'gijlieden bijt hen'.

otsíksipok '4 pers. bijt 3 pers.': *siksipíu(aie)* '3 pers. bijt 4 pers.', *siksipínai* '4 pers. bijt 5 pers.'.

otsíksipokaiks '4 pers. plur. bijten 3 pers.': *siksipíuaiks* '3 pers. bijt 4 pers. plur.'.

otsíksipokoaiau '4 pers. sing. plur. bijt(en) 3 pers. plur.': *siksipíau(aie)* '3 pers. plur. bijten 4 pers.', *siksipíauaiks* '3 pers. plur. bijten 4 pers. plur.'.

Voordat wij van de persoonsuitgangen afstappen, heb ik nog te vermelden, dat bij bepaalde groepen van verba zich enkele eigenaardigheden voordoen, zonder dat men evenwel van verschillende „conjugaties" zoude kunnen spreken. Zoo is er een groep van bezielde intransitiva met den derden persoon singularis op *-m* en den derden persoon pluralis op *-miau*, b.v. *áikòpum* 'hij vreest', *áikòpumiau* 'zij vreezen': *nitáikop* 'ik vrees'; *áutsim* 'hij zwemt', *áutsimiau* 'zij zwemmen': *nitáuts* 'ik zwem'; *siksinám* 'hij is zwart', *siksinámiau* 'zij zijn zwart': *nitsíksina* 'ik ben zwart'. Vermoedelijk is deze categorie te vergelijken met de Ojibway-verba van het type *inendam* 'hij denkt', bij welke de *m* echter in alle personen aanwezig is. Omtrent de intransitieve *a*-stammen valt op te merken, dat de eerste en de tweede persoon singularis in den regel de eind-*a* hebben verloren (b.v. *nitáiok* 'ik slaap': *áiokau* 'hij slaapt'), en dat in de inclusieve vormen, waar een *o* op de *a* volgde, contractie tot *au* heeft plaats gehad (b.v. *áiokaup* 'wij slapen'). Inclusieve vormen op *-auop* (indicatief), *-auosi* (conjunctief), *-auoki* (subjunctief) vinden wij daarentegen bij de stammen op *-o* en *-u* (b.v. *áuàmisauop* 'wij klimmen'), die bovendien in den derden persoon singularis doorgaans het suffix *-u(a)* missen. Wat de overgankelijke werkwoorden met bezield object betreft, is bij de groep, die in den eersten en tweeden persoon singularis van den indicatief op *-oau* en in

den derden persoon enkelvoud van denzelfden modus op *-oyiu(aie)* uitgaat, te noteeren, dat in de tweede personen van den imperatief de *i* na de *o* is gesupprimeerd. Bij deze klasse is ook nog op te merken, dat in de *o* van vormen als *kitáino* 'ik zie jou' dezelfde *o* als in *kitáinoan* 'jij ziet hem' enz. moet worden gezien. De bezielde transitiva met den eersten en tweeden persoon singularis indicativi op *-tan* assibileeren de *t* tot *ts*, als er een *i* op volgt (b.v. *áuatsiu* 'hij eet hem': *nitáuatau* 'ik eet hem'), en hebben in de centripetale vormen, waar men *-tok, -toki* enz. als uitgangen zoude verwachten, slechts *-k, -ki* enz. (b.v. *nítoχkok* 'hij geeft het mij': *nítoχkotau* 'ik geef het hem'). De onbezielde transitiva vallen in twee groepen: 1°. die met den eersten en tweeden persoon singularis indicativi op *-i(x)p* en den derden persoon singularis indicativi op *-im(aie)*, 2°. die met den eersten en den tweeden persoon singularis indicativi op *-toχp* en den derden persoon singularis indicativi op *-tom(aie)*. Afgezien van het doorloopende verschil *i : o* — zoo eindigen b.v. de tweede-persoons-vormen van den imperatief bij de eerste klasse op *-it* (sing.), *-ik* (plur.), bij de tweede klasse op *-ot* (sing.), *-ok* (plur.) —, conjugeeren beide groepen volkomen op dezelfde wijze.

Nog even wil ik gewag maken van het suffix *-aie*, dat onder voorwaarden, die mij niet geheel duidelijk zijn geworden, aan zekere derde-persoons-verbaalvormen wordt gehecht, en ook het suffix *-àki*, dat aan het werkwoord, evenals aan het nomen, een bijzonderen nadruk geeft, mag door mij slechts in het voorbijgaan worden aangestipt. Verder heb ik er al in een ander verband op gewezen, dat onder den invloed der betrekkelijke voornaamwoorden ook de werkwoordvormen in relatieve zinnen de karakteristieke uitgangen dier pronomina kunnen aannemen, en dat het verbum finitum door achtervoeging van *-pi* tot een betrekkelijken bijzin kan worden gemaakt. De gebruiksomgrenzing van dit belangrijke suffix dient evenwel nog nader te worden onderzocht, evenals de eigenaardige syntactische onderschikking van exclusieve pluralische eerste-persoons-vormen op *-nan* door achtervoeging van een *i*. Dat

het verbum zich in afhankelijke vragen, wat zijn uitgang betreft, naar een afhankelijk-vragend pronomen op *-aχtau* kan richten, hebben wij ook reeds bij de behandeling der pronomina gereleveerd.

Ons beeld van het Blackfoot-werkwoord zoude onvolledig zijn, als wij niet gewaagden van het ontzaglijke samenstellingsvermogen, dat aan dit echt-Algonkische verbum eigen is. Zoo vinden wij ook hier, en zelfs wellicht op grooter schaal dan in de zustertalen, de compositie van nominaalstammen met werkwoordvormen, die onder den naam van „incorporatie van het nomen" bekend staat. Vooral in de oude jagerstaal werden zulke uitdrukkingen niet zelden gebezigd, b.v. *nitáuakusuuakimmau* 'ik jaag(de) een antilope (: *áuakàsi* 'antilope'), *nitsínokauakimmau* 'ik jaag(de) een eland' (: *ponokáu* 'eland'), *nitsiksískstzkiakiaki* 'ik strik(te) een bever' (: *ksískstzki* 'bever'), *nitsísoχpskqekiaki* 'ik strik(te) een muskus-rat' (: *mísoχpskì* 'muskus-rat'). Namen van lichaamsdeelen, of meestal veeleer hun compositioneele substituten, worden zeer dikwijls met echte en adjectivische verbaalstammen samengesteld, b.v. *nitsístsispi* 'ik heb hoofdpijn' (= *istsíu nutoká'ni* 'mijn hoofd doet pijn'), *nitsistsístsek* 'ik heb voetpijn' (= *istsíu noχkẑtsi* 'mijn voet doet pijn'), *nitsístsekinists* 'ik heb handpijn' (= *istsíu notsís* 'mijn hand doet pijn'), *nitsístsisokoan* 'ik heb buikpijn' (= *istsíu nókoan* 'mijn buik doet pijn'), *nitẑstsòkini* 'ik heb borstpijn' (= *istsíu nokékini* 'mijn borst doet pijn'), *nitẑstsoχtsatsikskini* 'ik heb rugpijn' (= *istsíu nokakíni* 'mijn rug doet pijn'), *nitẑsttsàpini* 'ik heb oogpijn', *nitẑsttsèkini* 'ik heb tandpijn', *nitsíkaχpekaχk* 'ik heb een gezwollen voet' (= *káχpiu noχkẑtsi* 'mijn voet is gezwollen'), *nitẑsiskiists* 'ik ben gelaat-wasschend', *nitẑsiskioχs* 'ik wasch mijn gelaat', *nitẑsiskiau* 'ik wasch zijn gelaat', *nitẑsixkiniists* 'ik ben haar-wasschend', *nitẑstsimi* 'ik ben hand-wasschend', *nitẑsekauatsi* 'ik ben voet-wasschend', *nitstsímmatsekauatsi* 'ik heb natte voeten', *nitsipẑksaikuki* 'ik heb bloote voeten', *nitsipẑksaikinàki* 'ik heb bloote beenen', *nitsipẑksaiχtsiminai* 'ik heb bloote armen', *nitsipẑksaixkini* 'ik heb een bloot hoofd', *nitsipẑksaukekìnaki*, *nitsitaukauaukaiaki* 'ik heb een bloote borst', *nitsínok* 'ik heb

lange voeten', *nitsínokinaki* 'ik heb lange beenen', *nitsínokinists* 'ik heb lange armen', *nitsaχksík* 'ik heb korte voeten', *sáχksikàu* 'hij heeft korte voeten', *nítsaχksikinaki* 'ik heb korte beenen', *saχksikínakim* 'hij heeft korte beenen', *nitsaχksikínists* 'ik heb korte armen'. Zeer gewoon zijn ook samenstellingen met het werkwoord 'spreken', b.v. *áitsepuyiu* 'hij spreekt Indiaansch' (: *nitsitápi* 'de werkelijke personen', d.w.z. 'de Indianen'), *áipekχuepuyiu* 'hij spreekt Peigan' (= *ixtáipuyiu Pekáni*), *áisapoepuyiu* 'hij spreekt Crow-Indiaansch' (: *Isapó*), *áipinàpisinaipuyiu* 'hij spreekt Dakota' (: *Pinápisinau*), *áutsinaipuyiu* 'hij spreekt Gros-ventre' (: *Atsináu*). Maar ook andere gevallen van zulke incorporatie zijn te constateeren, en een stelselmatig onderzoek van de teksten zoude ongetwijfeld heel wat opleveren. Ik noem hier slechts nog één voorbeeld: *áitapiàuyiu* 'hij is een menschen-eter' (: *matápi* 'persoon'). Een denominatief karakter dragen daarentegen de reeds vermelde formaties als *ástsikitsikixkau* 'hij maakt schoenen' (= *apáistutsimau istsikítsikists*), *áietaχkau* 'hij maakt een zadel' (: *eétan* of *íitan* 'zadel'), *áinamaχkau* 'hij maakt een geweer' (: *námau* 'geweer'), *áutaskau* 'hij maakt een paard (uit leem of iets dergelijks)' (: *ótàs* 'zijn paard').

Nog van veel grooter gewicht is de, als ik het zoo noemen mag, dvandvische samensmelting van twee of meer verbaalstammen tot één nieuw werkwoord met gecompliceerde beteekenis, maar het is niet noodig van dit verschijnsel een reeks van voorbeelden te geven, aangezien men er op elke bladzijde van mijne teksten zonder eenige moeite kan vinden. Enkele mogen dus voldoende zijn: *kitáioχkimaupìxpuau* 'gijlieden zit te wachten', *itsipχpaiinòyiu* 'hij droomde en zag hem' (d. w. z. 'hij zag hem in een droom'), *kitsipúχsotasàm* 'ik kom hier om je te zien', *nitákotoiχinoau* 'ik zal hem gaan zien'. Als nu een verbaalstam heel dikwijls als eerste lid van zulk een samenstelling optreedt, wordt hij allengs tot praefix, terwijl een stam neiging heeft om tot een suffix te worden, indien hij als tweede lid van zulke composita pleegt dienst te doen. Wij zullen bij de behandeling der affixen eenige voorvoegsels

moeten registreeren, die op de bovenvermelde wijze uit verbaalstammen zijn voortgekomen, maar suffixen van dien aard zijn uiterst zeldzaam.

Den rijkdom der beteekenis-wijzigende aanhechtsels van het Blackfoot nagaande, wil ik eerst de houding-aanduidende affixen ter sprake brengen. Om aan te geven, dat het subject zich in liggende houding bevindt, praefigeert men aan het verbum het gecomponeerde element *itsistoχk-*, b. v. *itsístoχkàipuyiu* 'hij praat liggende', *itsístoχkàuyiu* 'hij eet liggende', *itsístoχkàisimiu* 'hij drinkt liggende', *itsístoχkaisìnakiu* 'hij schrijft liggende', *itsístoχkàutsixiu* 'hij rookt liggende', *nitsítsistoχkàipuyi* 'ik praat liggende', *kitsítsistoχkàuyi* 'jij eet liggende'. Niet zoo regelmatig zijn de vormen, die te kennen geven, dat het subject zich in staande houding bevindt, al is het ook volkomen duidelijk, dat die vormen met den al of niet door de oude Algonkische „change" en door verdubbeling gewijzigden verbaalstam *(n)ipuyi-* zijn samengesteld, b. v. *nápaisìnakiu* 'hij schrijft staande', *nápaipuyiu* 'hij praat staande' (*áipuyiu* 'hij praat'), *nápopuyauyiu* 'hij eet staande', *nápopuyisimiu* 'hij drinkt staande', *nápopuyìsxpiu* 'hij kijkt staande', *nápuyoχsìniau* 'hij werd staande neergeslagen, zoodat hij bewusteloos werd', *nitsipáisìnaki* 'ik schrijf staande', *nitsipáipuyèpuyi* 'ik praat staande', *nitsipópuyauyi* 'ik eet staande'. In *nápuyokànipuyiu* 'hij slaapt staande' hebben wij een eigenaardig geval voor ons, daar het uit *nápuyokàni-* 'staande-slapen' en *-ipuyiu* 'hij staat' is samengesteld, zoodat het eigenlijk beteekent 'hij staat in een staanden slaap'. Dat men iets in een zittende houding verricht, wordt aangeduid door compositie met den stam *-aupi-* 'zitten', die dan als laatste lid der samenstelling fungeert, maar toch te zeer als volwaardig compositioneel element gevoeld wordt om door ons als suffix te mogen worden beschouwd. Eerder kunnen wij den stam *-yayi-* 'hard loopen' met den naam van suffix bestempelen, al vindt men ook *ikáiayiu* 'hij loopt zeer hard' als afzonderlijk woord. Samenstellingen met *-yayi-* zijn b. v. *áipuyeyayiu* 'hij praat hardloopende', *áuyiyayiu* 'hij eet hard-loopende'. Zoowel vormen

met *-yayi-* 'hard-loopen' als met *-aupi-* 'zitten' komen meermalen in mijne teksten voor.

Nu rest mij nog gewag te maken van een zeer groote menigte praefixen, die de beteekenis van het verbum op allerlei wijze influenceeren. Wij zagen reeds, dat *-kot-* het begrip van 'kunnen' en *zskok-* dat van 'kunnen' of van 'toestemmen in het verrichten van een handeling' te kennen geeft. Zoo heeft *umat-* de beteekenis van 'trachten', *mat-* die van 'gaan om iets te doen', terwijl met *omat-* en *omatap-* (*aumatap-*) 'op weg gaan' inchoativa worden gevormd (vgl. *áumatò*, *áumatapò* 'gaat op weg'). Het begrip 'naar mate, naar gelang, hoe' wordt uitgedrukt door *man-*, *manist-* (*-anist-*). Het praefix *kat-* beteekent 'daarom', maar voor 'waarom' bezigt men het voorvoegsel *mank-* (in den tweeden persoon tegelijk met het achtervoegsel *-sks*). Vergelijkbaar met onze praeverbia zijn daarentegen o. a. *ap-* 'rond, om', *apzm-* 'over' (vgl. *áupzmò* 'gaat over'), *autzk-* (*otzk-*) 'rondom, rond, om', *ixpit-* (*-oχpit-*) 'samen met', *ixt-*, *moχt-* (*-oχt-*) 'van, met, door middel van', *itoχk-* 'op', *itsipst-* 'in, binnen', *itsoχk-* 'voor' (locaal), *ksistzk-* 'over', *miksk-* 'in de plaats', *mistzp-* 'weg' (vgl. *mistzput* 'ga weg', *áiistzpu* 'hij is weg'), *pok-* 'samen met', *sai-* 'uit, buiten', *sap-* 'in, binnen', *siszpok-* 'door iets heen', *sk-* 'terug' (vgl. *-sko* 'keert terug'), *sp-* 'omhoog' (vgl. *spíu* 'is hoog'), *sui-* 'in (een vloeistof of het vuur)'. Een andere categorie van praefixen is die van *akap-* 'dikwijls', *aχs-* 'goed' (vgl. *áχsi* 'goed'), *apokap-* 'omgekeerd', *zsi-* 'juist, even', *zskχs-* (*zskχsai-*, *zskχsau-*) 'altijd', *ikzm-* 'snel, vlug' (vgl. *ikźmsiu* 'hij is snel'), *ikin-* 'langzaam', *ikyai-* 'met moeite, ternauwernood, eindelijk', *imak-*, *imat-* 'zelfs', *kak-* 'juist, slechts', *kip-* 'gauw, even', *ksist-* (met infix *-ai-* *kaiist-*) 'zoo maar, voor niet, doelloos, nutteloos', *man-* 'pas, onlangs', *mat-* (*-at-*) 'weder, ook', *nam-* 'slechts', *nanai-* (*nanau-*) 'eindelijk', *noχk-* 'weliswaar, soms, allicht', *paizu-* 'den ganschen nacht', *paχts-* 'verkeerd', *saki-* 'nog', *szm-* 'langdurig' (vgl. *áiszmo* 'het duurt lang'), *simi-* 'heimelijk', *sipi-* (*sepi-*) 'in den nacht', *sok-* 'plotseling, luid', *tzm-*, *autzm-*, *sotam-* (*stzm-*) 'dan, toen', enz. Enkele

praefixen, die de waarde van onbepaalde pronomina en telwoorden hebben, zijn reeds vroeger ter sprake gekomen, evenals de versterkende voorvoegsels *amai-* (*-omai-*) en *ik-*. Hier moge het mitigeerende *aipstsik-* 'een beetje' nog een plaats vinden.

Ik heb slechts enkele praefixen op goed geluk uitgekozen, en voor het oogenblik zoude het mij ook niet mogelijk zijn er een volledige lijst van te geven. Het wordt ook tijd voor mij om te eindigen. Ik zal mij gelukkig rekenen, als ik er in mocht geslaagd wezen u ook in den al te weligen wasdom van een door primitieve denkwijze beheerschte grammatica de schoonheid der wereldorde te doen herkennen.

ERRATA.

In mijn artikel „De vormen van het Blackfoot" is op p. 182 regel 10 een fout ingeslopen. De woorden „lichaamsdeelen en" zijn namelijk te schrappen. Zooals immers uit mijn artikel zelf blijkt, kunnen de namen van lichaamsdeelen in het Blackfoot ook zonder bezit-aanduidende affixen gebezigd worden. Het juiste vindt men in mijne verhandeling: „Flexion of substantives in Blackfoot", p. 32.

Bovendien moet op p. 218 regel 8 v. o. gelezen worden: *imak-* 'zelfs', *imat-* 'bijna'.

C. C. UHLENBECK.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 9den Juni 1913.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. KERN, VAN DER WIJCK, VAN DER HOEVEN, VERDAM, DE LOUTER, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, SPEIJER, HOUTSMA, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, CALAND, BOISSEVAIN, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, KUIPER, UHLENBECK, SIX, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en KARSTEN, Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

Bericht van den Heer Giuseppe Albini te Bologna, dat hij de vervaardiger is van het loffelijk vermelde gedicht *Aeriae voces*. Een bijdrage van den Heer C. C. Uhlenbeck over de vormen van het Blackfoot, met verzoek haar op te nemen in

de Verslagen en Mededeelingen. Dit verzoek wordt toegestaan.

Uitnoodiging om vertegenwoordigers te zenden naar het 2e Congrès Mondial, dat dezen zomer te Brussel-Gent zal gehouden worden. Geen der leden stelt zich hiervoor beschikbaar.

Bericht van het overlijden van ons medelid Prof. S. A. Naber.

De Voorzitter herdenkt den overledene, niet als geleerd en beroemd Hellenist, wat hij overlaat aan ons medelid die het Levensbericht van Prof. Naber op zich heeft genomen, maar als gansch buitengewoon verdienstelijk medelid dezer Akademie, waar Prof. Naber niet alleen vele malen als spreker is opgetreden en bijna het oudste en zeker het trouwste lid en bovendien sinds lange jaren Ondervoorzitter geweest is, maar waar hij bovenal uitmuntte door het bewaren der tradities, der goede vormen, der vriendschappelijke en tevens correcte verstandhouding van de leden onderling en eendracht en beschaafde toon in hooge eere hield. Moge zijn geest in dit opzicht hier lang nawerken en zijn aandenken ook daarin blijvend zijn.

De Heer Kalff houdt zijn voordracht over „de aandacht als literair verschijnsel."

Na eenige voorbeelden van het verzinnelijken der aandacht door de beeldhouwkunst en de schilderkunst te hebben gegeven, handelt de spreker over het woord *aandacht* in zijne verhouding tot de synoniemen *opmerkzaamheid* en *oplettendheid*: over de aandacht als voorwerp van psychologisch onderzoek en in het dagelijksch leven. Na deze inleiding volgt een uiteenzetting van de verhouding tusschen gemeenschappelijke en individueele aandacht in de literaire kunst. Gewezen wordt op het latente karakter en de onbestendigheid der aandacht, alsmede op de middelen, door schrijvers aangewend, om haar gaande te houden of te prikkelen. Dit alles wordt door voorbeelden toegelicht. Een overzicht van de beteekenis en de soorten der spanning en der illuzie besluiten de voordracht.

Met den Spreker treden in debat de H.H. Heymans, Van der Wijck, De Groot, Kern en Karsten, die hij achtereenvolgens beantwoordt. Van zijn stuk zal in de Verslagen en Mededeelingen een kort resumé worden opgenomen.

Na rondvraag wordt de vergadering gesloten.

OPMERKINGEN OVER EENIGE PÂLIWOORDEN.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

H. KERN.

Patti.

In 't Woordenboek van Childers vindt men onder 't hoofd *patti* o. a. de volgende verklaring:

„*Patti* is sometimes used for the merit, gain, advantage or prospective reward of a good action, and this merit may be transferred by supererogation to another by the exercise of the will."

Deze omschrijving van 't begrip *patti* is in hoofdzaak juist, maar eigenlijk geen vertaling. Mijns inziens kan 't woord gevoegelijk vertolkt worden met „aandeel", namelijk in een door een ander persoon verworven verdienste.

Ter staving van zijne verklaring, haalt Childers eenige plaatsen aan, die ik nu zal behandelen. Hij begint met wat men leest in Dhammapada (ed. Fausböll) 161: „*Imasmiṁ me piṇḍapāte sāminā patti dinnā*", dat hij vertaalt met: „the reward of (lit. in) this almsgiving has been made by me to my master." Hier is »to my master" een verkeerde vertaling van *sāminā*, want dit kan niet anders beteekenen dan »door mijn meester". Als men de plaats in 't verband leest, ziet men dat zekere heer (*issara*) zich verdienstelijk maakte door voor een Pratyekabuddha spijs te laten bereiden, welke spijs hij door een dienaar den Pratyekabuddha laat brengen. De dienaar voldoet met grooten ijver aan den hem opgedragen last, zeer snel en ondanks de groote hitte. Bij den Pratyekabuddha gekomen, verklaart hij dat zijn heer hem een aandeel

heeft gegeven in diens verdienste [1]), waarop de Pratyekabuddha een zegen over hem uitspreekt.

Een tweede voorbeeld treft men aan Dhammapada 402, in de woorden: „*Mayhaṁ mātāpitunnaṁ imasmiṁ bhaññe pattiṁ dammi*, volgens Childers: „I transfer to my parents the merit contained in this act of preaching", waartegen ik niets heb in te brengen, behalve dat ik liever: „I give a share in the merit" zou vertalen. Iets verder heet het: *sāmaṇereṇa dinnapattiṁ anumodāmi tāta*", „my son, I am thankfully enjoying the reward of the merit made over to me by you when a novice", meer letterlijk: „ik dank U, zoonlief, voor 't door U geschonken aandeel (in Uwe verdienste)."

Een vierde plaats, aangehaald uit Dhammapada 130, heeft: „*Ito tesaṁ petānaṁ dibbannapānaṁ sampajjatūti pattiṁ dāsi*," vertaald met: „he made over to them his own merit, saying, from this good work of mine (viz. the *mahādāna*) may celestial food and drink fall to the lot of these pretas". Ook hier zou ik verkiezen: „hij gaf hiervan (n.l. van de groote gift vooraf vermeld) een aandeel aan die Pretas."

Nog op andere plaatsen dan de door Childers aangehaalde, komt dezelfde uitdrukking voor. Ik zal mij hier bepalen tot een paar.

In Jātaka N° 495, blz. 351, wordt van reizende kooplieden verteld dat zij aan een boomgodheid allerlei weldaden te danken hadden. Te Çrāvastī gekomen, boden zij den Buddha hunne hulde aan en woonden een preek van hem bij. Den volgenden dag maakten zij zich verdienstelijk door een groote gift, en met de woorden: „Eerwaarde! aan de boomgodheid die ons schatten geschonken heeft, geven wij een aandeel in deze (groote) gift," gaven zij een aandeel. [2])

Nog een voorbeeld van dezelfde uitdrukking komt voor

---

[1]) Dat was waar, want toen de heer hem de opdracht gaf, zeide hij: *ahaṁ te ito pattiṁ dammi*, d. i. „ik geef u hiervan een aandeel."

[2]) *Satthāraṁ vanditvā pūjetvā ekamantaṁ nisinnā dhammakathaṁ sutvā punadivase mahādānaṁ datvā bhante imasmiṁ dāne amhākaṁ dhanadāyikāya rukkhadevatāya pattiṁ demāti pattiṁ adaṁsu.*

Jātaka N° 288, blz. 423: „*Bodhisatto atirekabhattaṁ Gaṅgāya macchānaṁ datvā nadīdevatāya pattiṁ adāsi*", d. i. „De Bodhisattva gaf het overtollige eten aan de visschen van den Ganges en een aandeel aan de riviergodheid." De verworven verdienste bestaat hier in de spijziging der visschen.

Uit de aangetogen plaatsen blijkt niet met stelligheid, of de verdienste, door iemand verworven, door hem geheel wordt overgedragen of aan een ander een aandeel daarin door hem geschonken wordt. In 't eerste zou „aandeel" niet het rechte woord zijn. Dat echter werkelijk een „aandeel" bedoeld is, mag men opmaken uit een aanteekening van Buddhaghosa naar aanleiding van een moeielijkheid — of wat hem als zoodanig toescheen — in 't Mahāparinibbāna-Sutta. Aangaande bedoelde plaats wordt door Prof. Rhys Davids in Sacred Books of the East, Vol. XI, p. 20, in de noot, medegedeeld wat Buddhaghosa zegt: „He explains away the gifts to the deities by saying they are gifts of merit only (*patti*) — the giver giving the four necessaries to Bhikkhus, and then expressing a wish that the Devatās should share in his *puñña*." Hier is 't woord „*share*" ondubbelzinnig.

Tot nadere staving van mijn gevoelen dat *patti* „aandeel" beteekent, al is het bij de Buddhisten dan ook in 't bijzonder gebruikelijk in den zin van „aandeel in vrome verdienste", verwijs ik naar 't gebruik van *patti* in 't Kanareesch, waar het de beteekenis heeft van „a share of some joint concern", waarvan *pattiga*, *pattigāra*, a partner, een afleiding is. Aangezien 't Kanareesch een Drawiḍische taal is, waarin *patti* niet tehuis behoort, moet het *patti* ontleend hebben aan een of ander Arisch dialekt, mogelijk wel aan 't Pāli.

Phāsu, phāsuka.

De algemeene beteekenis van deze woorden is „aangenaam". Adjectieven op *u* hebben meermalen een bijvorm op *uka*, zonder merkbaar verschil: zoo in 't Pāli *laghu* en *laghuka*;

ujju, *uju* en *ujuka*; *madhu* en *madhuka*, enz. In Buddhistisch Sanskrit heeft men *sukhasparça* voor *phāsu*; bijv. in *sukhasparçavihāra* = Pāli *phāsuvihāra*. *Phāsu* is ook eigen aan andere dialekten dan 't Pāli, en wel aan de taal van 't Mahāvastu, waar men aantreft *yathāsukhaṁ yathāphāsu* [1]) en *phāsuvihāra* [2]). Doch ook de Skr-.vorm, *sukhasparçavihāratā*, komt daarin voor [3]).

Childers, onder *phāsu*, treedt in een breedvoerig betoog om aan te toonen, dat de Noordelijke Buddhisten *phāsu* verkeerdelijk met *sukhasparça* weergeven. Het is noodig zijne redeneering in haar geheel mede te deelen; hij zegt: „The Northern Buddhists render *phāsuvihāra* by sukhasparçavihāratā (B. Lot. 426). The fact is that meeting with the Pali word *phāsu*, and unable to make anything of it, they took as its equivalent what they conceived to be the word most nearly approaching it in form. That *phāsu* is not sparça is obvious, first because *phāsu* is an adj., secondly because sparça does not mean „pleasure" or „ease", thirdly because we already have in *phassa* the true equivalent of sparça. Any one of these three objections standing alone would be inconclusive, but taken together they are irresistible. I feel little doubt that *phāsu* is the Sanskrit spārha."

Dit alles is meer boud gesproken dan wel bondig en steekhoudend. In de eerste plaats is het onbewezen dat de Noordelijke Buddhisten *phāsu* bepaaldelijk uit het Pāli zouden gekend hebben. Ten tweede blijkt uit niets dat de Noordelijke Buddhisten in hun verlegenheid zich van *sukhasparça* zouden bediend hebben alleen omdat dit wel iets op *phāsu* leek. Ten derde is *phāsu* niet identisch met *sparça*, natuurlijk niet, want beide woorden verschillen in uitgang: 't eene is een adjectief, 't andere een substantief. Ten vierde beteekent *sparça* niet „pleasure", evenmin als trouwens *phāsu*, maar wel „een aangenaam gevoel", hetgeen Childers blijkbaar niet wist. Aan-

[1]) Mhv. III, 169,9.
[2]) Ib. 48,11.
[3]) Ib. I, 254,16.

gezien het een substantief is, konden de Noordelijke Buddhisten het niet als adjectief bezigen; daarom gebruikten zij *sukhasparça* „aangenaam op 't gevoel, aangenaam aandoend". Ten vijfde, is het wel waar dat aan *sparça* 't Pāli *phassa* beantwoordt, maar uit *-arç-* kan evengoed *-ās-* voortkomen, zooals o. a. blijkt uit Pāli *parāmāsa* = Skr. *parāmarça*. Het komt wel meer voor, dat uit één en hetzelfde woord meer dan één vorm spruit; zoo zijn uit *artha* geboren in 't Pāli *attha*, *aṭṭha*, *aṭṭa*, dus wel drie vormen. Ten zesde kan zich uit Skr. *spārha* nooit een *phāsu* ontwikkelen. [1])

Phāsu is licht te herkennen als een jongere vorm van een Oudindisch (het behoeft niet meer bijzonder Sanskrit geweest te zijn) *sparçu*, en *phāsuka* uit *sparçuka* [2]). Een Ardhamāgadhī vorm van dit laatste is *phāsuya* en de ontkennende vorm hiervan *aphāsuya* = Pāli *aphāsuka*. Oorspronkelijk zal 't veronderstelde Oudindische *sparçu* wel dezelfde beteekenis gehad hebben als Skr. *sparçavant*, „aangenaam voor 't gevoel", waaruit zich licht de meer algemeene zin van „aangenaam" ontwikkelen kan.

Cumbaṭa, cumbaṭaka.

Als beteekenissen hiervan vindt men bij Childers de volgende opgegeven: „A circular roll of cloth used as a stand for a vessel carried on the head; a coil, circlet, hoop; a stand, rest, support, pillow." Als voorbeelden haalt hij o.a. aan: „*Pupphacumbaṭakaṁ*, a wreath or coil of flowers;" voorts: „*Ekaṁ sīse cumbaṭakaṁ katvā*, having coiled one of the snakes upon his head like a cumbaṭaka."

Zoowel de oorsprong van dit woord, als de wijde verspreiding er van is een raadsel. Alleen de verkleiningsuitgang *ka* — die echter niet meer als zoodanig gevoeld wordt — is duidelijk

[1]) Reeds terecht opgemerkt door Pischel, Grammatik der Prakrit-Sprachen, 208.

[2]) Ook dit is reeds door anderen opgemerkt, zie Pischel, t.a.p.

Arisch-Indisch. In 't Sanskrit wordt *cumbaṭa* niet aangetroffen, doch het is wel in een Prākṛttongval vertegenwoordigd: in de Päiyälachchi Nāmamālā, onder den vorm „*cubbhalā*, pl. tufts, garlands, met bijvorm *cumbhalo*, volgens Hemacandra [1]).

Wat de verspreiding van 't woord aangaat, zij hier in de eerste plaats vermeld het Tamil: *cummāṭu* (hedendaagsche gewone uitspraak: *śummāḍu*: „a pad for the head in carrying." Onder „pad" heeft men te verstaan wat nauwkeuriger door Childers beschreven wordt als „a circular roll of cloth used as a stand for a vessel carried on the head." Dit blijkt ook uit Tamil *cummāṭukōla*, to make the ends of a cloth as a pad for the head." Voorts schijnt het mij aan geen redelijken twijfel onderhevig dat wij 't woord, weinig gewijzigd, terugvinden in 't Afghaansch *čambar*, „sphere, orb, circle, disc, wheel, globe; Nieuw-Perzisch *čanbar*, „Kreis, Ring", volgens Zenker = „Reifen, Halsband, Stirnband, Kopfband"; Pahlawi *čambar*, „head-fillet"; Armenisch *čambar*, „Lager; ein Schmuck für Männer"; Modern Armenisch: *čambarak*, „eine Kette mit Halsring am Pflug" [2]). De beteekenis „Lager" laat zich gereedelijk verklaren uit die van „kring", gelijk in 't Skr. *cakra* „wiel, kring" ook „leger" beteekent.

Van waar is nu 't woord in 't Afghaansch en Perzisch gekomen? Vermits een Indische *ṭ* bij ontleening in andere talen regelmatig in *r* overgaat, en dus de *ṭ* ouder is, mag men aannemen dat *cumbaṭa* van Indischen oorsprong is. Uit het Arisch Indisch laat zich het woord niet etymologisch verklaren. Eer zou het mogelijk wezen dat *cumbaṭa* aan een Drawiḍische taal ontleend is. Ten minste heeft het Tamil *cummai* „burden" en „country, district", gelijk in de laatste beteekenis ook Skr. *cakra* voorkomt. Mogelijk hangt dit samen met *cummatta*, „to place a burden." Mocht deze vergelijking juist zijn — wat eenigszins twijfelachtig is — dan zou men

[1]) Päiy. N., uitg. Bühler, i. v.

[2]) Zie H. Hübschmann, Armenische Grammatik, I, 186, fg, waar als rechtstreeksche bron van 't Armenische woord het Perzische beschouwd wordt, zeker terecht.

moeten uitgaan van de beteekenis iets wat dient om een vracht op het hoofd te dragen in den vorm van een „circular roll of cloth.” Hieruit zou zich kunnen ontwikkeld hebben een ronde krans op 't hoofd; verder van een „coil, circlet, hoop” terwijl ook de beteekenis „a support” zich laat verklaren doordat de *cumbaṭa* als steun, onderlaag dient van een op 't hoofd gedragen last.

Ik ben er verre van af, te beweren, dat ik het raadsel heb opgelost, maar ik meen toch goed gedaan te hebben met het vraagstuk aan de orde gesteld te hebben.

Uddesita, uddosita.

In 't Woordenboek van Childers wordt als beteekenis bij 't artikel *uddesita* opgegeven: „A lumber-room, store”. Inderdaad wordt het geparaphraseerd met *bhaṇḍasālā*, d. i. een vertrek waar huisraad, gereedschap of koopwaar bewaard wordt, zoodat de vertaling met „rommelkamer, pakhuis” niet kwaad is. Een bewijsplaats wordt niet gegeven. Het geheele woord ziet er vreemd uit. Oogenschijnlijk is het een afleiding van 't causatief van *uddiçati*, aanwijzen, verwijzen, vermelden, enz. Maar hoe is dit te rijmen met het begrip van *uddesita*? Ook lijkt de klinker der tweede lettergreep verdacht, omdat wij in de teksten meermalen een woord *uddosita* aantreffen met de beteekenis van loods, hal, vertrek, kortom van *çālā*. In Cullavagga, X, 24 wordt verhaald, dat zekere leek aan 't nonnenconvent een *uddosita* schonk. De Buddha vond goed, dat de nonnen er gebruik van maakten. Men was er niet mee tevreden; toen vergunde de Buddha, dat zij een *upassaya* (nonnenkluis) betrokken. Ook dit voldeed niet, zoodat de Meester het gebruik toestond van een „nieuw bouwwerk”, waaronder men denkelijk verstaan moet een kloosterbouw. In Mahāvagga III, 5, 9 is er ook sprake van een *uddosita* als deel van een woonverblijf; waarschijnlijk is hier hetzelfde bedoeld als met *uddesita* boven.

Etymologisch heeft *uddosita* in 't geheel geen zin. M. i. is het niets anders dan een wanspelling van *udosita*, d. i. Skr. *udavasita*. Dat dit „verblijf, woning" in 't algemeen beteekent [1]), is toch geen bezwaar tegen de gelijkstelling met *udosita*. De dubbele *dd*, hoezeer verkeerd, is in 't Pāli niets vreemds. Voorbeelden daarvan zijn *vissajjati* (naast *visajjati*), *okkassa* voor *okassa*; *soppana* voor *sopana*, Skr. *svapana*, wellicht onder invloed van *soppa*, Skr. *svapna*, waar de verdubbeling op haar plaats is; *sassirīka* voor *sasirīka*, enz. Wat aanleiding kan gegeven hebben tot een verkeerde verdubbeling, is de omstandigheid dat in de oudere spelling, in de Prākṛts gebruikelijk, de dubbele medeklinker niet als zoodanig werd uitgedrukt. Bij de invoering van een meer wetenschappelijke spelling werd het gebrek verbeterd, doch daarbij kan men wel eens misgetast hebben, vooral als men de ware etymologie niet herkende, of wel onder invloed van schijnbaar analoge gevallen.

Zoover onze gegevens reiken, moeten wij het voor hoogstwaarschijnlijk houden dat *uddesita* een wanvorm is voor *ud(d)osita*, wat bij de verwisseling van *e* en *o* in 't Indisch schrift zoo licht mogelijk is, en dus niemand kan bevreemden. Toch ontbreekt het niet aan voorbeelden die ons tot voorzichtigheid manen. Het is overbekend dat in 't Māgadhīdialekt de *e* in tallooze gevallen beantwoordt aan Skr. en Pāli *o*. Maar in 't Pāli duiken wel eens Māgadhismen op: bijv. de meervoudsuitgang *-āse*, Vedisch *āsas*, is moeielijk anders te verklaren dan als een Māgadhisme. Hetzelfde geldt van *peyyāla*, dat zooals Trenckner heeft aangetoond, beantwoordt aan Skr. *paryāya*, Pāli *pariyāya*. Ook in 't Skr. komt iets dergelijks voor, o. a. in *leṣṭu* naast *loṣṭu*, *loṣṭa*.

Een opmerkelijk voorbeeld van verwisseling, of eer afwisseling van de klanken *e* en *o*, levert Pāli *cangoṭaka*, a casket, met Skr. *caṅgerika*, *caṅgerikā*, *caṅgerī*, in 't Kzg. Wtb. ver-

---

[1]) Behalve ter plaatse opgegeven in Kzg. Wtb. i. v., komt het ook voor in Harṣacarita (ed. Bombay), 425; Kāmasūtra 313.

taald met „Korb". In Daçakumâracarita (ed. Bühler), p. 70, heeft de tekst *peṭikā*, met de varianten *caṅkerikā*, *caṅgorikā* en *vaṅgelikā* (vermoedelijk een verkeerd gelezen *caṅgolikā*); in de Aanteekening van den uitgever (p. 30) vindt men vermeld: „*caṅgerikā*, *caṅgerī*" met de omschrijving „*vetrapaṭikā*", waarmeê wel zal bedoeld zijn een doosje uit *vetra*, een groote rietsoort.

De vorm met *e* komt te dikwijls voor, dan dat wij aan de echtheid ervan kunnen twijfelen, terwijl de vorm met *o* gewaarborgd is door *caṅgoṭaka*. Beide vormen moeten dus in 't Skr. bestaan hebben, al zijn ze naar alle waarschijnlijkheid ingedrongen uit twee verschillende dialekten. Dat *caṅgorikā* een jongere vorm is dan *caṅgoṭaka*, behoeft geen betoog.

Āmāya-dāsa, -dāsī.

Āmāyadāsa, dat evenals het vrouwelijk ervan, bij Childers ontbreekt, komt voor in Jātaka VI, p. 285, r. 4, waar het in den Commentaar terecht verklaard wordt als te zijn: een slaaf geboren uit een slavin bij een slaaf. Het is dus wat men in 't Latijn noemt: een *verna*.

Het vrouwelijke *āmāyadāsī* wordt aangetroffen in hetzelfde Deel van 't Jātakaboek, p. 117, r. 17, wederom met de verklaring: „een slavin geboren uit een huisslavin".

In *āmā* herkent men, ondanks den langen *a*-klinker der eerste lettergreep, licht het welbekende *amā*, te huis. Men behoeft niet te veronderstellen dat *āmā* noodzakelijk onjuist is, want ook voor 't Skr. wordt een bijvorm *āmātya* voor *amātya* opgegeven. Hoe is echter de uitgang te verklaren? Men zou verwachten *āmāja*, in huis geboren, en kunnen denken dat het woord overgenomen was uit een der Prākṛts, waarin Skr. en Pāli *ja* vervangen is door *ya*. Doch dat dialekt kan niet het Māgadhī wezen. Het is geenszins onmogelijk dat, vooral in de Jātakas, vormen van verschillende dialekten zijn overgebleven, die men, om welke reden dan ook,

niet gepaliseerd heeft, maar een klemmend bewijs vermag ik niet te leveren.

Aggaha.

Dit dichterlijke woord komt uiterst zeldzaam voor, en wel uitsluitend in samenstelling, half verscholen, zoodat de commentatoren 't bestaan ervan niet eens vermoed hebben.

Aggaha = Skr. *agraha* komt, behoudens één uitzondering, steeds voor in de samenstelling *Mithilaggaha*, en wel altoos toegepast als epitheton van een koning van Videha. In 't Nimi-jātaka, N° 541, is het bepaaldelijk koning Nimi, die geprezen wordt als verstandig en deugdzaam en een gunsteling is van den god Indra. Het heet dat er verscheiden vorsten van Videha den naam Nimi droegen. Ik twijfel niet of de Nimi van 't Jātaka is geen ander dan „Nami Sāpyo Vaideho rājā", die volgens Pañcaviṁça Brāhmaṇa „regelrecht ten hemel voer." [1])

Beginnen wij met Jāt. VI, p. 104; daar lezen wij:

Devaputto mahiddhiko Mātali devasārathi
nimantrayittha rājānaṁ Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

De commentaar verklaart *Mithilaggahaṁ* met „Mithilāya patiṭṭhitagehaṁ", „wiens huis in M. gevestigd is", en tegelijk met „catūhi saṅgahavatthūhi Mithilāya saṅgaṇhanakaṁ", „met de 4 Saṅgahavastus Mithilā begunstigende" of „gunstig stemmende", 't eene nog minder verdedigbaar dan 't andere, en alleen opgemaakt uit — *ggaha*. *Aggaha* beteekent eigenlijk „vóórgaande, voorste", waaruit zich de beteekenis ontwikkelt van „vorst" en „voornaamste". Een volmaakt tegenhanger is 't Latijnsche „princeps". *Vedeha* is als adjectief „Videhisch", als substantief „Videher" en tevens z. v. a. Koning van

[1]) Zie Petersb. Wdb. o. *namī*, waar men ook verwezen wordt naar plaatsen in Ṛgveda, waar hij als gezel van Indra optreedt. Opmerking verdient de vorm *Nimīrājā* Jāt. II, p. 97, r. 15.

Videha [1]). De aangehaalde strofe is duidelijk in balladenstijl, moeielijk zuiver even dichterlijk weêr te geven. In prozaïsche taal kan men dus aldus vertalen:

„De grootmachtige god Mātali, de wagenmenner der goden, noodigde den koning van Videha, die in Mithilā heerschte, (of: Latijn: Mithilae principem) uit." Dezelfde phrase wordt herhaald eenige regels verder, ook weer een balladetrek. Hetzelfde, met weglating van *rājānaṁ*, in str. 571 van hetzelfde Jātaka:

Sakko pi patinandittha Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

In str. 577 leest men:

Idaṁ vatvāna Nimirājā [2]) Vedeho Mithilaggaho.

Ik laat nu nog eenige bewijsplaatsen volgen, waar dezelfde formule voorkomt. Vooreerst Jāt. VI, p. 346, r. 29:

atimaññati rājānaṁ Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

Voorts Jāt. IV, p. 319, r. 26:

Sāhaṁ brāhmaṇa rājānaṁ Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

Een derde plaats is Jāt. II, p. 40, r. 1:

Evam eva nūna rājānaṁ Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

Zoover mijne aanteekeningen gaan, is de eenige plaats waar *aggaha* met een ander woord dan Mithilā samengesteld is, Jāt. V, p. 405, r. 17, waar de tekst van die bekoorlijke, maar volstrekt onbuddhistisch gekleurde vertelling ons den volgenden regel te lezen geeft:

Rukkhaggahāṇā bahuk' ettha pupphitā
ambā piyālā panasā ca kiṁsukā.

De commentaar maakt, met zijn gewoon geknoei, daarvan *rukkhaggahanā*, wat met het metrum vloekt en geeft als verklaring: „pupphūpaga phalūpaga rukkhagahanā", wat naar niets lijkt. *Rukkhaggahāṇā*, = Skr. *vṛkṣāgrahāṇāṁ*, is de Gen.pl. van *rukkhaggaha*, een hoogdichterlijke uitdrukking, die men met „boomvorsten" zou kunnen vertalen; het is een soortgelijke uitdrukking als ons: „woudreuzen" en staat nog

[1]) Ook „Videha" wordt in denzelfden zin gebruikt: „Asite Videharaṭṭhe Mithilāyaṁ Videhe rajjaṁ kārente", Jat. II, p. 39.

[2]) Lees Nimīrājā.

dichter bij Skr. *vanaspati*, voorname boom (eig. woudvorst). Het is zeer wel mogelijk dat dit *vanaspati* tot model gestrekt heeft van *rukkhaggaha*. Als prozaïsche vertolking van 't vers zou kunnen dienen: „Vele van de voornaamste boomen zijn hier, in bloei, mangoboomen", enz.

Ten bewijze dat mijne verklaring van *rukkhaggahāṇā* juist is, beroep ik mij op hetgeen wij lezen in de redactie van hetzelfde Jātaka in Mahāvastu II, p. 60, r. 16 [1]), namelijk:

Vṛkṣāgraṇīnām bahavo nu [2]) puṣpitā
salā piyālā panasā ca tindukā.

De beteekenis van *vṛkṣāgraṇīnām* is niet twijfelachtig; *agraṇī* is eenvoudig een synoniem van *agraha*. Als varianten worden opgegeven *vṛkṣāgramānām* en *vṛkṣāgrānām*. Ik aarzel niet hierin een verknoeiing te zien van *vṛkṣāgrahāṇām*, wat, in verband beschouwd met de Pāli-lezing, stellig de oudere lezing is, die een revisor vervangen heeft door een meer gebruikelijk *agraṇī*. Hij heeft de beteekenis begrepen.

Opmerkelijk is in 't Pāliwoord de linguale *ṇ*, die in 't Skr. volkomen op haar plaats is. Deze omstandigheid wekt het vermoeden dat de Pālitekst ontstaan is op den grondslag van een ouder dialekt dat nog dichter bij 't Skr. stond. Evenwel 't onderscheid tusschen den dentalen en den lingualen neusklank is in de Pāliteksten erg aan schommeling onderhevig, zoodat het veiliger is aan die *ṇ* niet te veel beteekenis te hechten.

In 't Skr. is *agraha* nog zeldzamer dan in 't Pāli *aggaha*. Ik ken het alleen uit Mahābhārata (ed. Bombay), III, 221, 14, waar van Agni gezegd wordt dat hij is „haviṣām yonir agrahaḥ". In Kzg. Wtb. vertaalt Böhtlingk het vragenderwijs met: „vielleicht *das Beste zerstörend*". Doch dat is niet

---

[1]) De titel van dit Jātaka is volgens den gedrukten tekst „Maṁjarī-j.°, var. l. Mañjalī-jātakam", handtastelijk een verknoeing van „Macchari-j.°, d. i. „J. van den gierigaard". *Maccharī* is een Prākṛtvorm van Skr. „matsarin". De gierigaard is Kauçika, Pāli Kosiya.

[2]) *Nu* heeft hier geen beteekenis; l. *'tra*, in beteekenis gelijk *ettha*, de lezing van de Pāliredactie.

zoo: de Commentaar verklaart het onberispelijk met *mukhya*: *yonir* udbhavasthānaṁ Vaiçvadeve parvaṇi mukhyaḥ."

Agraha is synoniem met *agraṇī* en *agraga*, maar is toch niet hetzelfde woord wat het laatste lid betreft. Het is samengesteld uit *agra* en *ha*, gaande, van *jihīte*, Infin. *hātum*, Absol. *hātvā*, Gotisch *gaggan*, ons *gaan*, enz. Dat zoo'n, stellig overoud woord, groote kans had in onbruik te raken en zelfs misverstaan te worden, ligt voor de hand; het moest tegenover de samenstellingen op *ha*, waar dit „doodend" beteekent, uit het spraakgebruik verdwijnen.

Jessati.

Ook dit is een zeldzaam voorkomend woord, dat ik slechts tweemaal aangetroffen heb in Jātakas, en wel in verzen. De eerste plaats is Jāt. V, p. 259, r. 22:

Yathā ārañнakaṁ nāgaṁ poto anveti pacchato
jessantaṁ giriduggesu samesu visamesu ca,
Evaṁ tam anugacchāmi i. ā.

D. i. „Gelijk het jong een woudolifant, die op moeielijk begaanbare bergwegen, effene en oneffene, ronddoolt, achterna loopt, zoo volg ook ik u" enz.

Terecht verklaart de Commentaar hier *jessantaṁ* met „*vicarantaṁ*."

Dezelfde regels, met geringe wijziging, vindt men Jāt. VI, p. 496, r. 1:

Yathā āraññakaṁ nāgaṁ dantiṁ anveti hatthinī
jessantaṁ giriduggesu samesu visamesu ca,
Evaṁ tam anugacchāmi i. ā.

Hier is 't onderwerp de wijfjesolifant welke 't mannelijk dier volgt. Het behoeft niet gezegd te worden dat *nāga* en *dantin* beide hetzelfde beteekenen. Dergelijke pleonasmen zijn gewoon in balladestijl en in volksliederen in 't algemeen.

In *jessati* is, ondanks de dubbele *s*, te herkennen 't Skr. *jeṣate*, hetwelk in den Dhātupāṭha opgegeven wordt in de algemeene beteekenis van „gaan". Tot nog toe is er geen

bewijsplaats in de ons bekende litteratuur ontdekt, maar 't Pāli *jessati* strekt ons tot waarborg dat het Skr. *jeṣate* geen verzinsel is van de Dhātupāṭhaschrijvers. Over 't algemeen neemt het aantal woorden die in onze woordenboeken van 't Skr. zijn opgeteekend volgens Indische Koṣas, zonder dat men bewijsplaatsen voor 't gebruik dier woorden heeft aangetroffen, geleidelijk af. Hoe meer teksten er toegankelijk gemaakt worden, hoe meer een ongerechtvaardigd wantrouwen in de betrouwbaarheid der Indische lexicografen plaats maakt voor meer bezonnen kritiek. Een merkwaardig voorbeeld is o. a. *potra*, dat in Pet. Wdb. en Kzg. Wtb. wordt opgegeven, met de bijvoeging: „fehlerhaft für *pota*, Schiff, Boot." Maar dit *potra* komt toch voor in 't Oudjavaansch, in Nāgarakṛtāgama 83, 4, waaruit voldoende blijkt, dat het woord ook in Indië gebruikelijk moet geweest zijn en wel in de beteekenis van „schip".

Randha en verwanten.

Het adjectief *randha* met de beteekenis „gekookt, gaar" leest men o. a. in Milinda-pañha, 107, 8: *tassa ca gehe yaṁ randhaṁ bhojanaṁ*, „en de gekookte spijs in diens huis". Een paar regels verder komt voor 't werkwoord *randheti* in *bhojanaṁ randheyya*, „hij zal spijs koken, bereiden". *Randha* komt meermalen voor; zoo in Jāt. V, 505, 27.

Cātuppadaṁ sākunañ [1]) cāpi maṁsaṁ
sūdehi randhaṁ i. ā.

„(Genietende (*paribhuñjiyāna*)) vleesch van viervoeters en vogels, toebereid door de koks", enz.

Een ander voorbeeld vindt men Jāt. VI, 24, 9:

Idaṁpi paṇṇakaṁ mayhaṁ randhaṁ rāja aloṇikaṁ
paribhuñja mahārāja, pāhuno me si āgato.

D. i. „Verorber, koning! deze bladgroente van mij, gekookt

[1]) In den gedrukten tekst verkeerdelijk *catu°* en *sakunañ*.

zonder zout, groote koning! gij zijt als een gast van mij gekomen."

In 't Pet. woordenboek van 't Skr. ontbreekt *randha*, maar wel is daarin 't substantief *randhi*, 't gaar worden, met bewijsplaats te vinden, waaruit men met zekerheid mag besluiten dat *randha* ook in 't Skr. bestaan heeft. Ook een Skr. *randhayati*, overeenkomende met het boven aangehaalde Pāli *randheti* bestaat in de beteekenis van „koken, spijzen toebereiden," zooals blijkt uit het p. p. p. *randhita*, in 't Pet. Wdb. vermeld.

Tot denzelfden stam behoort Pāli *randhaka*, „iemand die kookt"; de samenstelling *bhattarandhaka*, etenkoker, spijsbereider, treft men in Jāt. IV, 431, 26. Nu ontbreekt het ook in 't Skr. niet aan een *randhaka*, dat volgens een scholion op Pāṇini I, 1, 61 een Nomen ag. is van *randhayati*, doch zonder opgave van de beteekenis. Aangezien *randhayati* ook „onderwerpen, te niet doen" beteekent, laat zich niet uitmaken welken zin de Scholiast bij *randhaka* in 't oog had. Het woord kan heel wel met het Pāli *randhaka* identisch geweest zijn. Dit is zelfs waarschijnlijk omdat Skr. *randhana* de beteekenis heeft van „'t koken, 't bereiden van spijzen". In 't Pāli heb ik *randhana* niet aangetroffen, al is het niet aan twijfel onderhevig dat het bestaan heeft.

Ruppana, ruppati.

Bij 't artikel *ruppana* in 't Wdb. van Childers wordt als beteekenis opgegeven „Being formed", zonder eenig bewijs. Ik vermoed dat de vertaling op een misverstand berust, in allen geval is *ruppana*, als afleiding van *ruppati*, iets geheel anders. In Jāt. III, 368 leest men:

Yena kenaci vaṇṇena paro labhati ruppanaṁ
mahatthiyampi ce vācaṁ na taṁ bhāseyya paṇḍito.

D. i. „Een wijze moet geen woord spreken, al is het nog zoo nuttig, waardoor een ander om een of andere reden zich gegriefd kan voelen."

Terecht omschrijft de Commentaar *ruppanaṁ* met „*ghaṭṭanaṁ dūsanaṁ kuppanaṁ*". In 't algemeen is het dus wat pijnlijk aandoet, aanstoot geeft, beleedigt, ergert."

Het wkw. *ruppati* komt voor in de onmiddellijk volgende Gāthā:

Kāmaṁ ruppatu vā mā vā bhusaṁ vā vikiriyyatu,
dhammaṁ me bhaṇamānassa na pāpam upalippati".

D.i. „Hij moge vrij gegriefd zijn of niet, of zeer verstoord worden, wanneer ik zeg wat recht is, kleeft mij geen zonde aan."

Niet onjuist is de omschrijving van *ruppatu* met *kujjhatu* door den Commentator, maar hij is 't spoor bijster wanneer hij *bhusaṁ vā vikiriyyatu* verklaart met *bhusamuṭṭhi viya vikiriyyatu*, „worde verstrooid als een handvol kaf". Natuurlijk is *bhusaṁ* hier = Skr. *bhṛçam* en *vikiriyyatu* = Skr. *vikriyatām*, niet = *vikīryatām*. *Vikaroti* is „veranderen, in een ongewonen toestand brengen, verstoren", enz. Van Pāli *vikāra* geeft Childers als beteekenissen te recht op: „Change, alteration; perturbation; wrong state of mind".

Eigenlijk ligt in *ruppati* 't begrip van een lichamelijk snijdende pijn gevoelen. Dit komt duidelijk uit in de phrase *sallaviddho va ruppati* [1]) voelt grievende pijn als door een pijl (of stekel) getroffen. In figuurlijken zin komt *sallaviddhassa ruppato* voor in Jāt. III, 169, 13: Amittā sumanā honti sallaviddhassa ruppato. D.i. eenigszins vrij vertaald: „Over hem wiens hart gewond is verheugen zich de vijanden." *Sallaviddhassa ruppato* is, zooals de Commentaar te recht begrijpt, „*sokasallena* (door den angel des verdriets) *viddhassa, ten'eva ghaṭṭiyamānassa* „(geraakt)". [2])

Ruppati = Skr. *rupyati*, wordt in 't Pet. Wdb. opgegeven met de beteekenis van „Reissen (im Leibe) haben", en 't Causatief *ropayati* met die van „Reissen verursachen". Dus „snijdende pijn hebben" en „veroorzaken". Daarmede overeenkomstig wordt het adjectief *ropaya* in Atharva-Veda IX, 8, 19 weergegeven met „Leibschneiden verursachend". Of het in

---

[1]) Sutta-Nipāta, p. 146.
[2]) Zoo leze men instede van *ghaṭi*°.

verband met de ziekte *yakṣma* nu juist „pijn in 't lijf veroorzakend" beteekent, is niet zoo heel duidelijk, maar in allen geval ligt hier 't begrip in van „pijn of zeer doende".

Merkwaardig is dat in de Dhātupāṭhas de onbetwistbare, oude beteekenis, nog in 't Pāli bewaard, niet meer bekend is, maar als beteekenis opgegeven van 't substantief *ropaṇa*: „vimohana" of „upadrava". Evenzoo wordt aan *rupyati* de zin toegeschreven van *vimoha*; dus van „verbijsteren". Deze beteekenis, welke zich, m. i., ontwikkeld heeft uit „vikriyate", vindt men, als ik mij niet vergis, terug in Sutta-Nipata, 204, en Saṁyutta-Nikāya III, 86, in de woorden: „*ruppanti rūpesu janā pamattā*, d. i. „de lieden raken verbijsterd bij de (bedriegelijke of schoonschijnende) vormen en bekoord (of verleid)." Ik denk dat *ruppana* aan *ropaṇa* = *vimoha* of *vimohana*, beantwoordt, hoewel ik geen bewijsplaats te mijner beschikking heb.

Wat den vorm van *ruppana* betreft, is het duidelijk dat het van den Praesensstam *ruppati* is afgeleid. In 't Skr. is zulks ongewoon. Wel is waar heb ik *dūyana* „gloed, branderigheid", aangetroffen in Carakasaṁhitā [1]) 105, 11 en 20; 783, 8, gevormd van *dūyate*, doch dit is kwalijk zuiver Skr. Een eenigszins ander geval schijnt het met *pūyana* te wezen, omdat de Dhātupāṭha *pūy*, niet *pū* als basis beschouwt. Intusschen is het de vraag of dit juist is, want *pūti* enz. wijst op *pū*.

Maṅgura, maṅgulī.

Maṅgura is een adjectief dat de beteekenis van „leelijk" heeft, o. a. Dīgha-Nikāya I, 193; Majjhima-Nikāya I, 246. Het gebruik van dit woord is niet beperkt tot het Pāli, want in de Pāiyacchī-Nāmamālā (ed. Bühler), 243 wordt een *maṅgula* opgegeven als synoniem van *asundara* „leelijk van voorkomen."

[1]) Ed. Calcutta van 1877.

Als 't vrouwelijk van *maṅgura* dient *maṅgulī*, Acc. sg. *maṅgulim*[1]), door Buddhagosa verklaard met „virūpaṁ duddasikaṁ bibhacchaṁ[2])", d. i. „wanstaltig, leelijk van aanzien, weerzinwekkend."

In Buddhistisch Skr. beantwoordt aan *maṅgura* de vorm *madgura*. In Lalitavistara (ed. Calc.), 320, leest men: „Çramaṇo Gautamaḥ çyamako bata çramaṇo Gautamo madguracchaviḥ", d. i. „De asceet Gautama is zwartachtig, och, de asceet Gautama is leelijk van huidkleur!"[3])

Een geheel ander woord is in 't Skr. het substantief *madgura*, paarlduiker, hetwelk natuurlijk behoort bij *majjati*, Lat. *mergo*, Litausch *mazgóti*. Eenig verband tusschen dit woord en 't zooeven vermelde, vermag ik niet te ontdekken. Evenmin ken ik uit de verwante talen iets wat met waarschijnlijkheid er mede vergeleken kan worden. Daarenboven is het volstrekt niet zeker dat *madgura* een juiste vorm is, want het zou kunnen ontstaan zijn uit de herhaaldelijk voorkomende verwarring der letterverbindingen *ṅg*, *dg* en *dg*.

H. Kern.

---

[1]) Sutta-Vibhaṅga, I, p. 107, r. 11.

[2]) Zoo leze men inplaats van *duddasikabhīgachaṁ*.

[3]) De plaats uit Lal. is aangehaald in Pet. Wdb., maar misverstaan.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 8en SEPTEMBER 1913.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. KERN, VERDAM, DE LOUTER, SYMONS, SNOUCK HURGRONJE, SPEYER, HOUTSMA, KLUYVER, HOLWERDA, CALAND, BOISSEVAIN, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, SIX, NABER, BAVINCK, TE WINKEL, S. MULLER FZN., JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en H. KARSTEN, Secretaris; voorts de Correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Van den Heer Kuiper is bericht ingekomen, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Ingekomen is een brief van den Minister van Binnenl. Zaken, d.d. 17 Juli ll., verzoekende een vertegenwoordiger der Regeering aan te wijzen voor het Congres te Gent van den Belgischen bond van Oudheidkunde en Geschiedenis te houden in Augustus. Dr. Brom uit Rome stelde zich beschikbaar en is ook door de Regeering afgevaardigd.

Ook is ingekomen het bericht van het overlijden van Mr. T. M. C. Asser, ons medelid, wat den Voorzitter gelegenheid geeft dien buitengewonen man te herdenken, die onder de beoefenaars van het internationaal recht een allereerste plaats innam en theorie en praktijk, groote geleerdheid en maatschappelijk heilzame werkzaamheid op zeldzame wijze vereenigde, en ook op de vergaderingen dezer Akademie daarvan herhaalde blijken gaf.

Hierna wordt het woord gegeven aan Dr. I. Ph. Vogel voor zijn mededeeling over 'een beeld van Koning Kânishka, den Kushân'. Deze was het beroemdste lid der waarschijnlijk Turksche dynastie van de Kushâns, die aan het Grieksche bewind in Kabul een einde maakte en ten slotte geheel noordelijk Indië veroverde. De Brahmaansche litteratuur zwijgt over den Buddhist Kânishka, niet daarentegen de Buddhistische noch de Chineesche pelgrims, van wie wij vooral ook hooren over zijn beroemde pagode te Peschâwer, die nog omstreeks het jaar 1000 bestond. Een jaar geleden is een steenen beeld van hem gevonden en nog drie andere, ten deele verminkt, die waarschijnlijk in een tempel stonden. Spreker laat afbeeldingen zien dezer monumenten en licht die uitvoerig toe, ten slotte de vraag behandelende of en welke invloed de Hellenistische kunst toenmaals in deze streken gehad heeft.

Met den Spreker treden in debat de Heeren Kern Snr., Boissevain, Six en Caland, wier vragen hij beantwoordt.

Hierop volgt nog een korte mededeeling van Prof. Kern Snr. over de juiste beteekenis van eenige Paliwoorden. Hij beantwoordt een vraag van Prof. Caland en dient over deze en andere Paliwoorden een uitvoerige memorie in, die evenals het stuk van Dr. Vogel in de Verslagen en Mededeelingen zal worden opgenomen.

Na rondvraag wordt de vergadering gesloten.

DE CONJUNCTIEF-ACHTIGE MODI VAN HET BLACKFOOT.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

C. C. UHLENBECK.

In een polysynthetische taal als het Blackfoot vallen syntaxis en morphologie tot veel grooter hoogte met elkaar samen dan in talen van eenvoudiger structuur. Zoo zal het Blackfoot in de meeste gevallen, waar wij van voorzetsels, bijwoorden en conjuncties gebruik maken, veeleer aan het werkwoord bepaalde praefixen toevoegen, die de beteekenissen dier partikels vertegenwoordigen en met den verbaalvorm zoo innig zijn verbonden, dat zij niet anders dan als compositioneele elementen kunnen worden beschouwd. Zeggen wij b.v. 'hij ligt op zijn bed', dan verbindt het Blackfoot een met 'op' correspondeerend voorvoegsel met het verbum, en plaatst het substantivum 'zijn bed', dat bij ons van de praepositie afhangt, los achteraan, zoodat het Indiaansche zinnetje luidt *itoχkítaixtsiu otóksin*. In plaats van 'werp den bal over de rivier' construeert men 'over-werp den bal de rivier', *ksistzkápiksistsis pokúni niétaχtai*, zoodat *niétaχtai* 'de rivier' door het praefix *ksistzk-* 'over' wordt geregeerd, terwijl de bezield-transitieve uitgang van het verbum het geslacht van het lijdend voorwerp *pokúni* 'den bal' weerspiegelt. Wil men zeggen 'ik sla hem met een stok', dan wordt de verbaalvorm door invoeging van *-moχt-* na het eerste-persoons-praefix gewijzigd en blijft het woord voor 'stok' zonder eenige grammatische verandering: *nimóχtauaiakiau mistsís*.

De voorvoegsels met praepositioneele beteekenis, die in gevallen als de hierboven vermelde aan het werkwoord gehecht worden, hebben weinig of niets, dat ons bijzonder vreemd aandoet, aangezien zij ten sterkste aan onze eigen praeverbia doen denken, al hebben deze geenszins het syntactisch monopolie van die in het Blackfoot. Veel ongewoner voor ons is het daarentegen, als b.v. de begrippen 'waarom' en 'daarom' door onafscheidbare verbaalpraefixen worden uitgedrukt. Zoo vragen de tweelingen der oude prairie-mythe aan elkander: *máukanin kínnun, aχkstáminakàtaχs amói itsíwanai* 'waarom zegt onze vader, dat wij dit speel-wiel niet naar het oosten moeten rollen?' De drager van het begrip 'waarom' is het aan *ániu* 'hij zegt' voorgevoegde element *mauk-*. In het geval dat het verbum van een persoons-praefix voorzien is, dan wordt *mauk-* onmiddellijk achter dat conjuncte pronomen geplaatst, zooals in *nímauksananists* 'waarom deed ik het niet?' of *kimáuksaisàps* 'waarom keek je naar buiten?' In den tweeden persoon vinden wij behalve het praefix *mauk-* niet zelden een relatief suffix *-sks* aan den verbaalvorm gehecht, dat de reeds door *mauk-* aangeduide vraag naar oorzaak of reden van het door den verbaalstam uitgedrukte emphatiseert. B.v. in *kimáukaskχsàipisks* 'waarom kom je voortdurend binnen?' is *mauk-* weliswaar het aequivalent van 'waarom', maar wordt dat begrip nog versterkt door de achtervoeging van het relatieve *-sks*. Zoo ook in *kimáukanasàinisks* 'waarom huil je?', *kimáuksaisokapistutsisks* 'waarom bracht je het niet goed in orde?', en tallooze andere gevallen. Correlatief met *mauk-* is het praefix *kat-*, dat terugslaande op een onmiddellijk te voren genoemde oorzaak aan een met sterken nadruk uitgesproken 'daarom' beantwoordt, b.v. *omíksi nánoiiksaiks stámoχtsiniauàiks; kátaistànnoyiuaiks ákai-Pekàni* 'zij die hen zagen, stierven toen ten gevolge daarvan; daarom is het dat de vroegere Peigans bevreesd voor hen waren'. Evenals *mauk-* en andere adverbiale praefixen wordt *kat-*, als het verbum een conjunct pronomen voor zich heeft, onmiddellijk na dat pronominale element ingelascht, gelijk wij uit een vorm als

nikátanauixpinau 'daarom is het dat wij plegen te zeggen' kunnen zien. En zoo is er een menigte van andere verbaalpraefixen, die in onze taal niet dan door afzonderlijke partikels kunnen worden weergegeven, als b.v. *manist-* (*-aunist-*) 'naar gelang, naar mate, hoe', *noχk-* 'weliswaar, soms, allicht', *imak-* 'zelfs', *kak-* 'juist, slechts', *imat-* 'bijna', *saki-* 'nog', enz. enz.

Onder de talrijke voorvoegsels met adverbiale beteekenis zijn er ook die de waarde van 'op dat oogenblik', 'toen', 'dan' representeeren. Voor 'dan' bezigt men niet zelden *tzm-* of *áutzm-* (*autźm-*, *atźm-*), hoewel deze praefixen ook in den zin van 'toen' worden gebruikt. Veel gewoner is het echter om het begrip 'toen' door *sótzm-* (*sotźm-*, *stźm-*) uit te drukken, en evenals de weinig ontwikkelde verteller bij ons zijn mededeelingen met een telkens wederkeerend 'en toen' aaneenschakelt, zoo zal een aankomende Blackfoot, die den ouden de kunst van het vertellen nog niet heeft afgeluisterd, slechts weinig afwisseling brengen in de slaapwekkende eentonigheid der *sotzm*-constructies. Zoo verhaalde mij een Peigan-jongen: *Itáinikiopi ksiskzniáutunii nisótzmepuau nisitói áitoto ixtáiksistsikùmiop. Nisótzmautoto, nisótzmautsixp nitsámmokán ki nisókàsim. Nisótzmoχto, nitsítstaχpi nótàs. Nisótzminau, nitsítaχkapi, nitsitáketoau. Nisótzmepi, nitsítsapotot. Nisótzmatsaks, nitsítamiaupi, nitsítsakapomaχk.* „Vrijdagochtend, toen ben ik om vijf uur opgestaan. Toen maakte ik een vuur, toen nam ik mijn hoed en mijn buis. Toen ging ik naar de plaats waar ik mijn paard had vastgebonden. Toen maakte ik het los, ik bracht het terug naar mijn tent, ik zadelde het. Toen ging ik naar binnen, ik legde hout op het vuur. Toen ging ik weer naar buiten, ik ging op mijn paard zitten, ik reed de prairie op." Ook voor 'dan' gebruikt men *s(o)tzm-*, althans wanneer men het verloop beschrijft van regelmatig terugkeerende gebeurtenissen. Toen de jongen van zooeven mij wilde vertellen, hoe hij uit strikken-zetten gaat, begon hij aldus: *Autakúsi táistzmoχto. Nitsíkyakyàtsiks ki ápotskinautokúni nitáutaki, nitáistzmoχpoχtàua. Ki aipímkapòyeniki, nitáistzmitstòχp omí otokáni, ki nitsítsitautakistsàii omíksi*

ikyákyatsiksi. „Ik ga dan in den namiddag. Ik neem mijn strikken en een runderkop, ik draag ze dan met mij. En als ik een heel eind ver gegaan ben, dan zet ik dien kop neer en plaats ik de strikken er in het rond om heen." Ook beteekent *s(o)tχm-* iets dergelijks als 'zoo juist', 'daar juist', 'zooeven' (b.v. *nisótχmst, aχkspumáuos* 'ik denk daar nu juist, dat wij omhoog moeten gaan'; *kimáuksotχmauaniks* 'waarom zeg je dat daar juist?'), maar in de zeer gewone verbinding met een imperatief representeert het, evenals het kortere *tχm-*, de waarde van 'juist nu', 'aanstonds', 'meteen', 'terstond' (b.v. *sotχ́mipik* 'komt nu terstond binnen', *sotχ́mauyit* 'eet juist nu', *sotχ́mitaupit* 'wacht nu meteen een poos', *sotχ́mistapìt* 'ga nu aanstonds heen').

Na hetgeen ik u in het algemeen omtrent de verbaalpraefixen van het Blackfoot heb medegedeeld, kan allicht bij u de onderstelling opkomen, dat ook de temporale conjuncties 'toen', 'wanneer', en de suppositioneele, hoewel met 'wanneer' semasiologisch nauw verwante conjunctie 'indien' door zulke praefixen worden uitgedrukt, hetgeen echter niet het geval is. Maar al vinden wij in het Blackfoot geen praefixen als dragers van de begrippen, die bij ons door het relatieve 'toen', door 'terwijl', 'wanneer', 'als', 'indien' worden vertegenwoordigd, toch dekken morphologie en syntaxis juist in de uitdrukking van deze begrippen elkander zóó volkomen als dat in geen der totnogtoe besproken gevallen was te constateeren. In geen dier gevallen immers hebben de met praeverbia samengestelde vormen een eigen modaal karakter, in geen dier gevallen vereischt de uitdrukking van het aan den begripsinhoud van het verbum toegevoegde nevenbegrip een afzonderlijk gesuffigeerd modus-teeken of een afzonderlijke reeks van eigenaardige niet-indicativische persoonsuitgangen. In andere woorden: terwijl de praeverbia als zoodanig niets modaals in zich hebben en, voor zoover hunne speciale beteekenissen dat toelaten, aan vormen van de meest verschillende modi kunnen worden gehecht, heeft het Blackfoot in plaats van onze constructies met het relatieve 'toen', met 'terwijl', 'wanneer', 'als', 'indien',

van den indicativus in morphologisch karakter afwijkende, afzonderlijke vormenreeksen, die ik in overeenstemming met de voor sommige talen der Nieuwe Wereld geldende terminologie met den naam van conjunctief-achtige modi wil bestempelen. Hoewel nu ook andere Algonkin-dialecten modi bezitten, die zich, wat hun syntactische waarde betreft, min of meer met de hier bedoelde conjunctief-achtige wijzen van het Blackfoot laten vergelijken, kan toch het Ojibway of het Cree ons bij het bepalen van modus-benamingen voor het Blackfoot wegens belangrijke verschillen niet zoo goede diensten bewijzen als het onverwante Groenlandsch, onder welks modi zich twee bevinden, die als conjunctivus en subjunctivus worden onderscheiden en in hun respectieve functies groote overeenkomst met Blackfoot-modi vertoonen, op grond waarvan ik niet aarzel om de termen conjunctivus en subjunctivus in de gedifferentieerde beteekenis, die zij in de Eskimo-grammatica hebben, ook voor het Blackfoot te aanvaarden. Zooals wij later zullen zien, heeft het Blackfoot nog een derde conjunctief-achtige wijze, die als irrealis en desiderativus fungeert.

Bepalen wij onze aandacht het eerst bij den modus, dien ik naar Groenlandsch voorbeeld, in tegenstelling met den daarna te behandelen subjunctivus, als conjunctivus aanduid, en laat ons, eer wij tot de bespreking van zijn syntactische functies overgaan, vooraf onderzoeken, hoe hij morphologisch gekenmerkt is. Evenals alle modi is de conjunctief meestal niet onmiddellijk van den wortel, maar veeleer van een op den wortel berustenden, hetzij intransitieven, hetzij bezield- of onbezield-transitieven, verbaalstam afgeleid. Slechts een gering deel der onovergankelijke verba heeft geen stamvormend suffix, en bij deze groep vallen dus de radix en de intransitieve verbaalstam samen, zoodat alleen in dit geval kan gezegd worden, dat de conjunctief en de andere modi direct op den wortel berusten. In het algemeen onderscheidt zich de conjunctief van den indicatief, die geen modus-teeken heeft en alleen door zijn persoonsuitgangen gekenmerkt is, door de aanhechting van het suffix *-s(i)* aan den verbaalstam, maar in

heel enkele bepaalde vormen, voornamelijk die van den inclusieven eersten persoon pluralis, wordt het modale *-s(i)* eerst na het persoons-suffix geheel aan het einde geplaatst. Het zoude te veel van uwe aandacht gevergd zijn, als ik alle vormen van het conjunctief-systeem één voor één met u ging behandelen, aangezien het aantal dier vormen in de transitieve conjugaties door de onderscheiding van bezield en onbezield, singularisch en pluralisch object, als ook door de eigenaardig-Algonkische tegenstelling van centrifugale en centripetale handeling, niet onbelangrijk is, en daarom beperk ik mij liever tot de vergelijking van een tweetal intransitieve paradigma's van dezen modus met de correspondeerende vormenreeksen van den indicatief. Ik kies daartoe de wortel-stammen **pi* 'binnengaan' en **oka* 'slapen', en wel in hun duratieve, met het praefix *ai-* vermeerderde gestalte. De afwezigheid der eind-*a* in de indicatief-vormen *nitáiòk, kitáiòk* is een zuiver phonetisch verschijnsel en berust op een zoogenaamd „Auslautgesetz", terwijl de inclusieve vormen *áiokaup, áiokausi* contractie vertoonen.

	Indicativus	Conjunctivus
Sing.		
1	*nitáipi*	*nitáipis(i)*
2	*kitáipi*	*kitáipis(i)*
3	*áipim*	*otáipis(i)*
4	*áipiminai*	*otáipisaie*
Plur.		
1 *e.*	*nitáipixpinan*	*nitáipisinan*
1 *i.*	*áipiop*	*áipios(i)*
2	*kitáipixpuau*	*kitáipisuaii*
3	*áipimiau*	*otáipisau*

Sing.

1	*nitáiòk*	*nitáiokas(i)*
2	*kitáiòk*	*kitáiokas(i)*
3	*áiokau*	*otáiokas(i)*
4	*áiokaiinai*	*otáiokasaie*

Plur.

1 *e.*	*nitáiòkaχpinan*	*nitáiokasinan*
1 *i.*	*áiokaup*	*áiokausi*
2	*kitáiòkaχpuau*	*kitáiokasuaii*
3	*áiokaiau*	*otáiokasau*

Wat de uitgangen betreft is de transitieve conjunctivus met onbezield singularisch object in het algemeen niet van den intransitieven verschillend, terwijl ook de correspondeerende vormen met onbezield pluralisch object dezelfde uitgangen vertoonen, maar vermeerderd met het suffix *-au*, welks aanhechting enkele geringe wijzigingen in de voorafgaande uitgangen veroorzaakt. Vgl. b.v. *náχk(it)sikstsisau* 'dat ik hen (o.) bijte' met *náχk(it)sikstsisi* 'dat ik het bijte', *náχk(it)sikstsisinaniau* 'dat wij (excl.) hen bijten' met *náχk(it)sikstsisinan* 'dat wij (excl.) het bijten', *káχk(it)sikstsisuaiau* 'dat gijlieden hen (o.) bijt' met *káχk(it)sikstsisuaii* 'dat gijlieden het bijt', *máχk(it)sikstsisauaiau* 'dat zij hen (o.) bijten' met *máχk(it)sikstsisauaie* 'dat zij het bijten'. Wij moeten evenwel opmerken, dat in de inclusieve eerste-persoons-vormen met onbezield enkelvoudig en meervoudig object de vocaal *o*, die wij in de overeenkomstige onovergankelijke vormen aantreffen, afwezig is, zoodat in tegenstelling met *áχk(it)sikstakiosi* 'dat wij (incl.) bijten' de transitief-onbezielde vormen *áχk(it)sikstsisi* (met singularisch object) en *áχk(it)sikstsisau* (met pluralisch object) luiden. Trouwens ook de transitief-bezielde vormen *áχk(it)siksipaχsi* 'dat wij (incl.) hem bijten', *áχk(it)siksipaχsaiks* 'dat wij (incl.) hen (b.) bijten' missen die *o*.

Met een enkel woord wil ik nog terugkomen op de straks

vermelde tegenstelling van centrifugaal en centripetaal, die ik in mijn bijdrage „De vormen van het Blackfoot" voor het eerst ter sprake heb gebracht. Centrifugaal noemde ik die transitief-bezielde vormen, welke de handeling als zich van de ikheid verwijderend voorstellen, centripetaal daarentegen diegene, waarbij de handeling als de ikheid naderend wordt beschouwd. Verder zeide ik, dat van het centrum, de ikheid, zich de andere personen in het Algonkisch taalbewustzijn op verschillende afstanden bevinden, en wel zóó, dat de tweede persoon nader tot de ikheid staat dan de derde, en deze weer nader dan de vierde, terwijl de vijfde persoon het allerverst van de ikheid verwijderd is. In het Blackfoot nu zijn alle centripetale vormen van den indicatief en den imperatief zonder uitzondering aan een *k*-suffix herkenbaar, zoodat men b.v. zal zeggen *nitáiksimmatsimmok* 'hij geeft mij de hand', *kitáiksimmatsimmok* 'hij geeft je de hand', *kitáiksimmatsimmoki* 'jij geeft mij de hand', *ksimmatsímmokit* 'geef mij de hand', maar zonder *k*-suffix *nitáiksimmatsimmau* 'ik geef hem de hand', *kitáiksimmatsimmau* 'jij geeft hem de hand', *kitáiksimmatsim* 'ik geef je de hand', *ksimmatsímmis* 'geef hem de hand'. Zoo beteekent *nitánik* 'hij zegt het mij', *otánik* '4 pers. zegt het 3 pers.', maar in *nitánistau* 'ik zeg het hem', *ánistsiu* '3 pers. zegt het 4 pers.' is de handeling centrifugaal en ontbreekt het *k*-suffix. Evenmin is dat suffix aanwezig in vormen als *kítoχkot* 'ik geef hem (het) aan jou' of *kótsis* 'geef 4 pers. aan 3 pers.', aangezien de handeling in zulke gevallen middelpunt-vliedend is, terwijl daarentegen een kind, dat in een Indianen-kamp om een kleinigheid bedelt, behoorlijk centripetaal zal zeggen *ixtáχpumaupi kókit* 'geef mij geld'. Ook in de conjunctief-achtige modi vinden wij het centripetale *k*-suffix, maar noch in den eigenlijken conjunctivus, noch in den subjunctivus is het consequent in alle middelpunt-zoekende vormen aanwezig, en alleen de irreëel-hypothetische modus, die door den uitgang *-opi* (*-topi*) gekarakterizeerd is en van den indicatief wordt afgeleid, heeft met dien indicatief het regelmatig al-of-niet-aanwezig-zijn der centripetale *k* gemeen, als een nimmer-falend onderscheidings-

teeken van de richting, waarin de handeling zich beweegt. Wat nu den echten conjunctief met het modus-teeken *-s(i)* betreft, hebben alleen de vormen, die een handeling van den tweeden persoon enkelvoud en meervoud ten opzichte van den eersten persoon enkelvoud en meervoud, als ook van den derden — respectievelijk den vierden — persoon singularis en pluralis ten opzichte van den inclusieven eersten persoon meervoud uitdrukken, regelmatig het centripetale suffix. Al ontbreekt echter het *k*-element in een reeks van andere middelpunt-zoekende vormen, kan dit toch geen aanleiding tot misverstand geven, daar de centrifugale en centripetale vormen altijd op de eene of de andere wijze in uitgang van elkander verschillen, zooals ik door het naast-elkaar-plaatsen van eenige wederzijdsch-tegenovergestelde finale conjunctieven zal demonstreeren. Voor het middelpunt-vliedende 'dat ik hem bijte' zegt men *náχk(it)siksipaχsi*, terwijl men voor het omgekeerde daarvan een in suffix afwijkend *náχk(it)siksipìis* bezigt. Dezelfde verhouding bestaat tusschen *káχk(it)siksipaχsi* 'dat jij hem bijt' en *káχk(it)siksipìis* 'dat hij je bijte', *máχk(it)siksipaχsi* 'dat 3 pers. 4 pers. bijte' en *máχk(it)siksipìis* 'dat 4 pers. 3 pers. bijte', *náχk(it)siksipaχsinan* 'dat wij (excl.) hem bijten' en *náχk(it)siksipìisinan* 'dat hij ons (excl.) bijte', *káχk(it)siksipaχsuaii* 'dat gijlieden hem bijt' en *káχk(it)siksipìisuaii* 'dat hij ulieden bijte', *máχk(it)siksipaχsauaie* 'dat 3 pers. plur. 4 pers. sing. bijten' en *máχk(it)siksipìisaiks* 'dat 4 pers. sing. 3 pers. plur. bijte', *náχk(it)siksipaχsinaniau* 'dat wij (excl.) hen bijten' en *náχk(it)siksipìisinaniau* (*-nanaiks*) 'dat zij ons (excl.) bijten', enz. De centripetale *k* vindt men evenwel in echte conjunctief-vormen als *káχk(it)siksipokisi* 'dat jij mij bijt', *káχk(it)siksipokisuaii* 'dat gijlieden mij bijt', *káχk(it)siksipokìsinan* 'dat jij (gijlieden) ons (excl.) bijt', die zich vooral door die *k* onderscheiden van vormen, als *káχk(it)siksipâχsi* 'dat ik je bijte', *káχk(it)siksipâχsuaii* 'dat ik ulieden bijte', *káχk(it)siksipâχsinan* 'dat wij (excl.) je (ulieden) bijten'. Evenzoo staan *áχk(it)siksipokisi* 'dat hij ons (incl.) bijte', *áχk(it)siksipokisau* 'dat zij ons (incl.) bijten' tot *áχk(it)siksipaχsi* 'dat wij (incl.)

hem bijten', *áχk(it)siksipaχsaiks* 'dat wij (incl.) hen bijten'. Later zullen wij zien, dat de subjunctivus in de formeele uitdrukking der centrifugale en centripetale handeling slechts ten deele met den conjunctivus parallel gaat.

Voordat wij aan de syntactische behandeling van den conjunctivus beginnen, moet ik nog van de ontkennende vervoeging van dezen modus gewag maken. Terwijl bij den indicatief, waar in de meeste gevallen de negeerende partikel *mat-* gebezigd wordt, de uitgangen in de negatieve conjugatie niet onbelangrijk van die der affirmatieve conjugatie verschillen, heeft de conjunctivus, die gewoonlijk evenals de subjunctivus en de irrealis van het ontkennende *sau-* (*sai-*) gebruik maakt, maar voorzien van het finale praefix *aχk-* (*aχkit-*) door middel van *-stai-* (*-stau-*) genegeerd wordt, in de negatieve conjugatie volkomen dezelfde uitgangen als in de affirmatieve. Ik zal u dit verschil van den conjunctief met den indicatief aan de intransitieve paradigma's toonen en kies daartoe voor den indicatief *nimátaisiksiakixpa* 'ik bijt niet': *nitáisiksiaki* 'ik bijt' en voor den conjunctief *náχk(it)staisikstakisi* 'dat ik niet bijte': *náχk(it)sikstakisi* 'dat ik bijte'.

Indicativus.

	Affirmatief.	Negatief.
Sing.		
1	*nitáisikstaki*	*nimátaisikstakixpa*
2	*kitáisikstaki*	*kimátaisikstakixpa*
3	*áisikstakiu(a)*	*mátaisikstakiuats*
4	*áisikstakinai*	*mátaisikstakiuatsinai*
Plur.		
1 e.	*nitáisikstakixpinan*	*nimátaisikstakixpinana*
1 i.	*áisikstakiop*	*mátaisikstakiopa*
2	*kitáisikstakixpuau(a)*	*kimátaisikstakixpuaua*
3	*áisikstakiau*	*mátaisikstakiuaiksau*

Conjunctivus.

	Affirmatief.	Negatief.
Sing.		
1	*náχk(it)sikstakisi*	*náχk(it)staisikstakisi*
2	*káχk(it)sikstakisi*	*káχk(it)staisikstakisi*
3	*máχk(it)sikstakisi*	*máχk(it)staisikstakisi*
4	*máχk(it)sikstakisaie*	*máχk(it)staisikstakisaie*
Plur.		
1 e.	*náχk(it)sikstakisinan*	*náχk(it)staisikstakisinan*
1 i.	*áχk(it)sikstakiosi*	*áχk(it)staisikstakiosi*
2	*káχk(it)sikstakisuaii*	*káχk(it)staisikstakisuaii*
3	*máχk(it)sikstakisau*	*máχk(it)staisikstakisau*

Zoo hebben ook in de transitieve conjugaties met bezield en onbezield object de negatieve vormen van den echten conjunctief geen andere uitgangen dan de affirmatieve. Van *náχk(it)siksipaχsi* 'dat ik hem bijte', *káχk(it)siksipaχsi* 'dat jij hem bijt', *máχk(it)siksipaχsi* 'dat 3 pers. 4 pers. bijte', *náχk(it)siksipaχsinan* 'dat wij (excl.) hem bijten', *káχk(it)siksipaχsuaii* 'dat gijlieden hem bijt', *máχk(it)siksipaχsau* 'dat 3 pers. plur. 4 pers. bijten' enz. worden de correspondeerende negatieve uitdrukkingen door invoeging van *-stai-* afgeleid, en op gelijke wijze vormt men een negatieve reeks van het onbezield-transitieve paradigma *náχk(it)sikstsisi*, *káχk(it)sikstsisi*, *máχk(it)sikstsisi*, *náχk(it)sikstsisinan*, *káχk(it)sikstsisuaii*, *máχk(it)sikstsisau* enz.

Nu zijn wij dan gekomen tot de syntactische beschouwing van den conjunctief, die temporaal zoowel als causaal gebruikt wordt en tevens ook onze constructies met 'dat' en 'opdat' vertegenwoordigt, terwijl hij in den derden persoon tegelijk de rol van den subjunctief usurpeert en, al of niet met een adhortatief praefix voorzien, een plaats in het paradigma der gebiedende wijze inneemt. Eerst wil ik een oogenblik stilstaan bij de temporale functie, u aan eenige voorbeelden toonende, hoe instede van omslachtige met relatieve tijdpartikels ingeleide

bijzinnen uitsluitend holophrastische conjunctieven worden gebezigd. In de meeste gevallen zullen wij die temporale vormen door zinnen met 'toen', 'terwijl', 'wanneer', 'als' weergeven, maar conjunctieven met het praefix *aiksist(s)*- hebben ongeveer de waarde van onze constructies met 'nadat', aangezien dat praefix aan den verbaalvorm het begrip van het voltooid-zijn mededeelt. Wordt daarentegen het samengestelde voorvoegsel *sau-umai-* 'nog niet' aan een conjunctief gehecht, dan ontstaan negatieve vormen, die aan onze affirmatieve bijzinnen met 'voordat' beantwoorden. Gij zult u herinneren, dat *sau-* het ontkennende praefix van den conjunctief is, zoodat *sau-umai-* als het conjunctivische aequivalent van het voor den indicatief geldende *mat-omai-* 'nog niet' moet worden beschouwd.

Voorbeelden van conjunctieven, die onze constructies met het relatieve 'toen' vertegenwoordigen, zijn dan: *nitáutaχkaiis, nitsítsxmau omá ixtáiksistsikumiòp* 'toen ik thuis kwam, keek ik op de klok'; *otáisauatsinoaχsaiks* 'toen hij hen niet meer zag'; *ki manístsxpsau, sotáminoyiau kanáitapi stáχtsik* 'en toen zij keken, zagen zij al het volk onder het water'; *otáipisau, itanístsiuaiks* 'toen zij binnentraden, zeide hij tot hen'. Conjunctieven, die met 'terwijl'-constructies overeenkomen, zijn o.a.: *kitsíno, kitsitsipís omí moyís* 'ik zag je, terwijl je die tipi binnengingt'; *itsinóyiu otoχkéman, otsitáixtsis* 'hij zag zijn vrouw, terwijl zij daar neerlag'; *akaiím matápiua nánoyiuaie, otsístaisi ki otoχkónoaχsaie omíksi námaiks* 'veel menschen zagen hem, terwijl hij dook en de geweren vond'. Met behulp van 'wanneer' of 'als' vertalen wij gevallen van den volgenden aard: *aisistsíkos, itauáuaiskapiua otsísts ki otoksíks* 'wanneer zij vermoeid werd, kroop zij op haar handen en haar knieën'; *aisáuatsinakùs kitákskssini, ákitsitòmiu* 'wanneer je litteeken niet meer zichtbaar is, dan zal zij (je) trouwen'; *aisauátoχpotàs, nitsítautoau nináma* 'als het niet sneeuwt, dan pleeg ik mijn geweer te nemen'; *piíxtsis ciníua, Aiixkímmikui itáitsitau; saiépixtsis, Katoyísiks itáitsitau* 'wanneer de buffels ver waren, dan achterhaalden wij ze in de Cypress Hills; als zij niet ver waren, dan achterhaalden wij ze in de

Small Sweetgrass Hills'. Met het zoo straks vermelde praefix *aiksist(s)*- voorzien zijn vormen als *nitáiksistsoyisinan* 'nadat wij gegeten hadden' ('toen wij klaar waren met eten'), *nitáiksistspummoχs* 'nadat ik hem geholpen had' ('toen ik klaar was met hem te helpen'), *otáiksistaistxmatsìsaiks* 'nadat hij hun raad had gegeven' ('toen hij klaar was met hun raad te geven'), terwijl het samengestelde *sau-umai-* aanwezig is in conjunctieven als *sauumáipuausi* 'voordat hij was opgestaan' ('terwijl hij nog niet was opgestaan'), *míniists sauumáitsisi* 'voordat de bessen rijp zijn' ('als de bessen nog niet rijp zijn'), *sauumáisokàpsxpsisau* 'voordat zij goed kunnen zien' ('wanneer zij nog niet goed kunnen zien').

Uit de temporale beteekenis van den conjunctief heeft zich begrijpelijkerwijze de causale ontwikkeld, zoodat deze modus ook dan gebruikt wordt, wanneer wij onze toevlucht moeten nemen tot bijzinnen met 'omdat' en 'doordat'. *Nitákaχkaiisi* b.v. kan naar omstandigheden de waarde hebben van 'wanneer ik naar huis zal gaan' of 'omdat ik naar huis zal gaan', en *kitsikímmoksi* zal nu eens beteekenen 'als jij medelijden met mij hebt', maar in een ander verband 'omdat je medelijden met mij hebt'. Om den aard van den causalen conjunctief beter te doen uitkomen, geef ik nog enkele zinnetjes tot illustratie: *Kxtáiimiks ixtsínixkataiau apxtóχtsik, otsímepitsau* 'Niet-lachers werden zij genoemd lang geleden, omdat zij lachers waren' ('toen zij lachers waren'); *akaχsítakiau, otoχkótàs ki otoχkáuotànis* 'hij zal blij zijn, omdat hij paarden en een schild heeft gekregen' ('wanneer hij paarden en een schild heeft gekregen'); *itsáiitapiu, otámatoχsi istsí* 'hij werd onwel, doordat hij vuur rook' ('toen hij vuur rook'); *ixtsínixkataiau Paχtsíksistsikùmiks, otskúnatàpsau ki mamíks otáiinaχsàu* '[deze vogels] werden Onechte Donders genoemd, omdat zij sterk waren en omdat zij visschen plachten te vangen' (hier zouden wij niet zoo gemakkelijk een temporale conjunctie voor het causale 'omdat' in de plaats kunnen stellen); *ápekaiiks kátautsìnaiau annóχk, otsóatoχsau Nápi otsinóksists* 'daarom zijn de skunks heden ten dage vet, omdat zij de lekkere stukken van

den Ouden Man hebben gegeten' (in dit geval is de causale opvatting de eenige mogelijke, aangezien immers *kat-* 'daarom' voorafgaat en *otsóatoχsau* op *kátautsìnaiau* reflecteert).

Het generaliseerende 'wanneer' der telkens wederkeerende handeling heeft ook in andere talen soms de neiging om over te gaan in het onderstellende 'indien', en het kan ons derhalve niet verwonderen, dat de temporale conjunctief van het Blackfoot niet zelden inbreuk maakt op het gebied van den subjunctief, vooral of misschien uitsluitend in den derden — en den daaronder begrepen vierden — persoon der beide numeri, hetgeen in nauw verband staat met de omstandigheid, dat de derde persoon singularis en pluralis van den subjunctief, die de eigenlijke modus der onderstelling is, althans in de intransitieve en de onbezield-overgankelijke conjugatie slechts zelden gebruikt wordt. Met vormen van den derden persoon bedoel ik hier alleen diegene, welke een derden persoon tot subject hebben. Werpt men iets in het water en plaatst men de beide onderstellingen 'als het zinkt' en 'als het niet zinkt' tegenover elkander, dan bezigt men de conjunctief-vormen *istátsisi* en *saiístatsisi*. Het meisje in de oude sage, dat dan alleen met Páieua wil trouwen, als het litteeken van zijn gelaat verdwijnt, zegt tot hem, gebruik makende van een suppositioneelen en een temporalen conjunctief: *ákis anní kitákskskini*, *áiitsìnixkàs*, *nitákitsitòm* 'indien dat litteeken, dat je hebt, geneest, wanneer het geheel verdwenen is, dan zal ik (je) trouwen'. Waar de hardvochtige schoonzoon in de geschiedenis van Katoyís zijn jongste vrouw opdraagt aan haar ouders te zeggen, dat zij den vondeling moeten dooden, als het een jongen is, maar moeten opvoeden, indien het een meisje mocht wezen, daar worden die beide onderstellingen uitgedrukt door de conjunctief-vormen *saχkúmapiuàsis* en *akókoanàsisaie*. Ook in een mededeeling omtrent de bestraffing van overspelige vrouwen vinden wij de supposities in den conjunctief: *ísoχtsik omí otoχkémau mátsàpsis*, *mátakstuyisìnats*, *ákstamiuitsìnaie*; *saiínitasìie*, *amánnìsi*, *omí otoχkémau kámosin manikápi*, *uyínnaiks otáksinikinai* 'indien zijn vrouw later

een dwaasheid doet, zal hij zich niet schamen, [maar] zal hij haar dooden; indien hij haar niet doodt, zal zij door haar mannelijke betrekkingen gedood worden, indien hij [althans] gelijk heeft, dat zijn vrouw een jonkman steelt [d.i. tot minnaar heeft]'. Het zal evenwel niet noodig zijn u aan nog meer voorbeelden te toonen, dat de derde persoon van den conjunctief suppositioneel kan fungeeren, en ik heb aan hetgeen daaromtrent reeds door mij gezegd is, niets anders toe te voegen dan dat die suppositioneele derde persoon, gelijk alle vormen van den subjunctivus, met het trouwens aan geen bepaalden modus gebondene, dubitatieve praefix *ikzm-* kan worden voorzien (b.v. *ikzmáχsitakisàie*, *káksikzmitotanik* 'indien hij er soms mede ingenomen mocht zijn, zal hij het je misschien komen vertellen'; *ikzmípixtsìsi ciní*, *áistzmanixkataii matsuápsitsaχkìnaiks*, *máχkitauakimàniau* 'indien de buffels soms ver weg waren, dan werden de jonggetrouwde mannen van knap uiterlijk opgeroepen, dat zij op de buffeljacht zouden gaan').

Toen ik in het algemeen het syntactisch karakter van den conjunctief bepaalde, zeide ik reeds, dat ook onze bijzinnen met 'dat' tot zijn domein behooren. Zeer dikwijls vinden wij een conjunctief na verba, die 'waarnemen' of iets dergelijks beteekenen, en dan heeft het regeerende werkwoord het onderwerp van den conjunctivischen bijzin tot grammatisch object, b. v. *itámsoksiuìm amói ómaχkaiàχkè*, *otsikokútaχs* 'toen zagen zij [nl. het oude Peigan-volk] plotseling dit groote water, dat het bevroren was'; *amói àχkéyi áutzmsòksiuim*, *omí tátsikaχtsim otsitáispixtsis* 'toen zag hij opeens dit water, dat het daar in het midden hoog oprees'; *itóχtoyiuaie*, *otá'χkumsaie* 'toen hoorde hij hem, dat hij een geluid maakte'; *omá Maistópana áisksinoyiu Okoáisai*, *otstawáps* 'Maistópana wist Okoáisau, dat hij het geluk met zich had'. Waar de verbaalvorm in den hoofdzin centripetaal is, durf ik niet met zekerheid uitmaken, of wij de constructie als actief dan wel als passief moeten beschouwen, maar mocht de laatstgenoemde opvatting de juiste wezen, dan is in zulk een geval het subject van den conjunctief ook dat van het passieve regeerende verbum. Een voorbeeld is: *matápi*

oninaiitzsksìnokoliau, otsítskàpitsau 'toen wisten de menschen hen ten slotte, dat zij vechters waren' ('toen werden zij ten slotte geweten door de menschen, dat zij vechters waren'). Ook onderwerpszinnen en voorwerpszinnen worden door den conjunctief vertegenwoordigd, b. v. *ikúkapiu, kínnùniks otsaiíx-koks* 'het is heel erg, dat onze vaders [ons] geen buffelgewaden hebben verschaft' (waar de afhankelijke zin subjectsbeteekenis heeft); *pinanístsis, annóm nitsitánpisinan* 'zeg het haar niet, dat wij ons hier bevinden' (in welk geval wij met een objectszin te maken hebben). Ook na 'zeggen' in den zin van 'bevelen' is de conjunctief — zooals later zal blijken ook dikwijls met het finale praefix *aχk(s)*- — de gewone constructie, b. v. *anistsís nitsitapímiks ki nistamóa, istsískaχs* 'zeg het mijn verwanten en mijn zwager, dat hij een „sweat-lodge" moet maken'; *anistsísau, inítaχsauaie* 'zeg het hun, dat zij hem dooden'; *anistsís kínna, amó piskáni mistútsis* 'zeg het aan je vader, dat hij den „corral" stevig moet maken'. Na 'overreden' vinden wij een conjunctief in *kitákkùna amátatsìstotòs, púχsapuχs* 'tracht je kameraad te overreden, dat hij hier komt'. Ook vinden wij een conjunctief in *áiekùkimau, otsúmmaχs oχkói* 'hij deed zijn uiterste best, dat hij zijn zoon wreef', en zoo zoude ik nog lang kunnen voortgaan met gevallen op te noemen, waarin onze bijzinnen met 'dat' door conjunctieven worden gerepresenteerd, maar zulk een eentonige opsomming zoude slechts weinig nut hebben, en het wordt ook tijd om een bijzonderen vorm van den conjunctief — een vorm dien ik om zijne functie als conjunctivus finalis wil aanduiden — ter sprake te brengen. Morphologisch is hij gekenmerkt door het praefix *aχk(s)*- of *aχkit(s)*-, dat zich met de conjuncte pronomina *n*-, *k*-, *m*- tot *n-aχk(s)*-, *k-aχk(s)*-, *m-aχk(s)*- of *n-aχkit(s)*-, *k-aχkit(s)*-, *m-aχkit(s)*- verbindt, maar overigens verschilt hij, wat zijn vorm aangaat, in geen enkel opzicht van den gewonen conjunctief. Wat nu de syntactische waarde van het praefix *aχk(s)*- of *aχkit(s)*- betreft, correspondeert het zonder eenigen twijfel met het finale 'dat' of 'opdat', hoewel uit de hierboven geciteerde gevallen van den niet met dit praefix voorzienen conjunctief is gebleken,

dat het volstrekt niet in alle finale constructies aanwezig behoeft te zijn. B. v. na 'zeggen' in den zin van 'bevelen', dat zooals wij gezien hebben een conjunctief regeert, heeft die conjunctief dikwijls, maar geenszins altijd, het finale praefix. Te constateeren is dit voorvoegsel o. a. in: *nitáuanikiàu, naχkótakòaχsau* 'zij zeiden mij, dat ik hun te drinken moest geven'; *kitánist, káχksxmàχsaua* 'ik zeide je, dat je op hen zoudt passen'; *kimátauanistoχp, káχkotsis* 'ik heb je niet gezegd, dat je het moest nemen'; *nitánistau, máχkauakàtsis* 'ik zeide hem, dat hij de wacht moest houden'. Eveneens in eenige conjunctieven, die van het werkwoord 'denken' (*nitássi* 'ik denk') afhangen: *nisótxmst, aχkspumáuos* 'ik denk daar nu juist, dat wij omhoog moeten gaan'; *nimátstaχp, nitákàu aχksínitaχs* 'ik denk niet, dat mijn kameraad gedood zoude zijn'; *stáiniki, káχkstauχkòtoχsi, kimátakoχkòtoχp* 'als ik denk, dat ik je er geen geven zal, dan zal ik het je niet geven'; *nimátoχkstaχpa, máχksàms* 'ik denk niet, dat hij op de jacht zal zijn gegaan'. Dan ook onder verschillende andere omstandigheden: *itápaskamiàiks, matápi máχkitapoχtoòχs* 'zij keken er naar uit, dat er menschen zouden aankomen'; *kítoχkot, káχkaisokinàks* 'ik geef je [de macht], dat je als medicijn-man ziekten kunt behandelen'; *ámom nínauyìs, káχkitsipìsi* 'hier vlak bij is een mannen-tipi, dat je er binnen kunt gaan'; *mátaχsiua, káχkainoaχs* 'het is niet goed, dat jij hem zoudt zien'; *kokónua matsipúmapiu, áχkauxkomìtsis* 'onze woning is niet [zoo] goed, dat wij haar zouden beminnen'; *nitsítsipi, naχkítsoyis* 'ik ging toen naar binnen, opdat ik zoude eten'; *nímoχtoto, koχkóa náχkitsitòms* 'daarom ben ik gekomen, opdat ik met je zoon zoude trouwen'.

Het finale *aχk(s)*- of *aχkit(s)*- kan ook aan indicatief-vormen gehecht worden, die dan meestal dezelfde waarde hebben als de met dat praefix voorziene conjunctieven en in dat geval met den naam van onechten conjunctivus finalis kunnen worden aangeduid. Sommige vormen van dezen onechten conjunctief zijn zelfs meer in zwang dan de correspondeerende echte conjunctief-vormen. Het zoude mij gemakkelijk vallen een reeks van indicatief-vormen met het finale *aχk(s)*- te citeeren en u

ook nog andere gebruikswijzen van dit voorvoegsel te laten zien, maar strikt genomen behoort de met *aχk(s)*- vermeerderde indicatief niet tot het domein van den door een speciaal modusteeken gekenmerkten conjunctief, aangezien *aχk(s)*- op zich zelf evenmin een modaal karakter heeft als andere modificeerende praefixen van het verbum. De bijzondere voorstellingswijzen van het Blackfoot-werkwoord zijn door een gesuffigeerd modus-teeken of door eigenaardige persoonsuitgangen, of door beide tegelijk, als zoodanig gestempeld, al kan de modale beteekenis der reeds gekarakterizeerde modi in bepaalde gevallen door aanhechting van een praefix gewijzigd worden.

Bij de intransitieve verbaalstammen op *-a-* is er ook nog een tweede onechte conjunctivus finalis, waarbij de reeks *aχk(s)*-, *n-aχk(s)*-, *k-aχk(s)*-, *m-aχk(s)*- of *aχkit(s)*-, *n-aχkit(s)*-, *k-aχkit(s)*-, *m-aχkit(s)*- aan de met het suffix *-ni* gevormde abstracta gehecht wordt. Die woorden op *-a-ni* staan ook in andere opzichten op de grens van nomen verbale en verbum finitum, maar aangezien het een gedétailleerd onderzoek zoude vereischen om de sfeer van hun gebruik volledig te leeren kennen, moet ik thans volstaan met op hun eigenaardig karakter van grensverschijnsel te hebben gewezen. Wat evenwel de functie der abstracta op *-a-ni* met het finale praefix betreft, is het volkomen duidelijk, dat zij niet in beteekenis van den gewonen, finalen conjunctief verschillen. B. v. *kéka, náχkipitapaiakàni* 'wacht even, dat ik nog juist den tijd mag hebben om te bekennen'; *kitánist, káχkstùtakùatskàni* 'ik zeide je, dat je nooit meer een kameraad moest hebben'; *áskχsχstaiinai, maχkàχkúitskàni* 'hij [de aanvoerder der Nitáitskaiks] was altijd bezig te denken, dat hij weer eens moest vechten'; *iṭokákixtsimaiau, máχksipχskàniau* 'zij namen dan het besluit, dat zij een dans zouden hebben'; *matsikíua, saá'χtsim máχkitsokàniau* 'het komt er niet op aan, dat zij buiten slapen'.

Het Blackfoot heeft ook een futurum conjunctivi, dat evenals de toekomende tijd van den indicatief door middel van het praefix *ak(s)*- gevormd wordt, welk voorvoegsel echter ook in de beteekenis van 'zoo meteen', 'zoo straks' voorkomt. Bij

het futurum conjunctivi valt op te merken, dat voor *ak(s)-* — anders dan in het futurum indicativi — de korte persoonspraefixen *n-*, *k-*, *m-* optreden. Wat zijn beteekenis betreft, sluit dit futurum zich zoowel bij den temporalen als bij den finalen conjunctief aan, zooals u uit enkele voorbeelden zal blijken. Temporaal: *atámikstsìnistsit noχtókisi, máksinikisi* 'bijt in het uiteinde van mijn oor, wanneer zij ons zal gaan dooden'; *áioχtoχkoχsiks máksinisau* 'wanneer zieken zullen gaan sterven'; *áksòkàs omá matápiu, akitsisuisaksìu* 'wanneer een persoon zal gaan slapen, dan zal hij eerst naar buiten gaan'; *ákoχkèmisau, mátauaitakìnaiks* 'wanneer zij zouden gaan trouwen, dan vroegen zij toch nooit om een vrouw'. In de beide laatste voorbeelden vinden wij *ak(s)-* in plaats van *m-ak(s)-*, evenals in het futurum van den indicatief, waar de reeks *nit-ak(s)-*, *kit-ak(s)-*, *ak(s)-* gebruikt wordt en de derde persoon door geen voorvoegsel gekenteekend is. Voorbeelden van het futurum bij den finalen conjunctief zijn: *mátzstaχpa, nákitapòχsi kokóai* 'ik heb er geen trek in, dat ik naar je huis zoude gaan'; *itaχsitakiu, nákoχpoksìmaχsi* 'zij vond toen goed, dat ik met haar samen zoude blijven'; *itókisìmau, mákstaiinitaχsi* 'hij werd weerhouden [door de anderen], opdat hij hem niet zoude gaan dooden'; *akékoanàsisuie*, [*anistsísau*,] *máksitaχsauaie* 'als het een meisje blijkt te zijn, [zeg hun dan,] dat zij het inwikkelen'.

Evenals wij het bestaan van een onechten finalen conjunctief met indicativische uitgangen hadden te constateeren, zoo is er ook een onecht futurum conjunctivi, dat indicatief-uitgangen heeft, maar zich door de reeks *n-ak(s)*, *k-ak(s)-*, *m-ak(s)-* van het futurum indicativi onderscheidt. Ook de straks vermelde nomina op *-a-ni* kunnen met de conjunctivische futuur-praefixen voorzien worden en fungeeren dan op dezelfde wijze als het echte futurum conjunctivi, zooals b.v. *mákitokékàni* 'dat hij daar zoude gaan kampeeren', *mákokàni* 'dat men de „medicine-lodge" zoude gaan oprichten'.

In nauwe betrekking tot den conjunctivus finalis staat het gebruik van conjunctivische derde-persoons-vormen met impe-

ratief-beteekenis, waarbij evenwel valt op te merken, dat bij dezen bevels-conjunctief het samengestelde praefix *m-aχk(s)-* ontbreekt, al wordt hij niet zelden van een ander adhortatief praefix voorzien. Voorbeelden van bevels-conjunctieven zonder een zoodanig voorvoegsel zijn: *ánnaχk tsístapìistsekìnzskoχs* 'van die [slang] moeten er meer slangen komen'; *imakéto-kuyitoχkònimàisau notokáni*, *pótoχsauaie* 'indien zij maar één haar van mijn hoofd vinden, laten zij het dan brengen'. Een eenigszins uitvoerige behandeling van den imperativischen conjunctief zoude echter de bespreking van den imperatief in het algemeen met zich brengen, waartoe ik op dit oogenblik nog niet voldoende ben voorbereid en die ons ook op geheel andere wegen zoude voeren dan ik mij heden had voorgesteld met u te betreden. Om u te toonen, hoezeer de bevels-conjunctief als een imperatief gevoeld wordt, vermeld ik alleen de omstandigheid, dat indien hij niet ook in de negatieve conjugatie van een adhortatief praefix als *ánanist(s)-*, *ánni-anìst(s)-*, *ánni-àχk-anist(s)-* voorzien blijft, hij door het ook in den tweeden persoon singularis en pluralis van den imperatief gebruikelijke prohibitieve *pin-* of *min-* genegeerd wordt, terwijl toch *sau-* het gewone ontkenningsteeken van den conjunctief is. Zoo zegt men b.v. *pinsíkstsisaie* 'laat hij het niet bijten' als negatie van *ánnianìstsikstsisàie* 'laat hij het bijten', maar *ánanistsanoχkimaχs* 'laat hij niet wachten', dat evenals het affirmatief-gebiedende *ánanistoχkimaχs* het adhortatieve *ánanist-* bevat, vertoont niet het prohibitieve *pin-*, maar het door *ánanist-* vereischte *sau-* als ontkenningsteeken.

Nu wij de verschillende functies van den conjunctief achtereenvolgens hebben leeren kennen, wil ik u er even aan herinneren, dat onder die functies ook de suppositioneele was aan te wijzen, hoewel met zoo goed als volkomen beperking tot den derden — en den daaronder begrepen vierden — persoon singularis en pluralis. De eigenlijke modus der onderstelling, wat de overige personen betreft, is de subjunctivus, die evenwel ook, vooral waar een eerste of tweede persoon — mits niet een inclusieve eerste persoon meervoud — het object

der handeling is, in de vormen met een derden persoon als subject gebruikt wordt. Afgezien van die gevallen, kunnen wij dus met eenig recht zeggen, dat de suppositioneele conjunctief van den derden — respectievelijk den vierden — persoon en de subjunctivus der overige personen elkander paradigmatisch aanvullen, een eigenaardig suppletie-verschijnsel, welks historisch-psychologische basis mij niet duidelijk is geworden.

Wij zullen ons nu eenige oogenblikken moeten bezighouden met de morphologische kenmerken van den subjunctivus, die zich evenals de conjunctivus bij de intransitieve, transitief-bezielde en transitief-onbezielde verbaalstammen aansluit. Het eigenlijke modale kenteeken is het suffix *-ki*, waaraan evenwel steeds karakteristieke, hetzij één- of meersilbige, elementen voorafgaan, die naar de personen en numeri verschillen. Daarentegen zijn in den subjunctief, anders dan in alle overige modi, geenerlei persoon-aanduidende praefixen aanwezig, hetgeen veroorzaakt, dat de singularis van het subject niet naar den eersten en tweeden persoon wordt onderscheiden. Als nu in de onovergankelijke en de onbezield-overgankelijke conjugatie bij uitzondering voor den derden persoon singularis een echte subjunctief gebruikt wordt, is ook deze van den vorm voor den eersten en den tweeden persoon niet verschillend. Ik zal u ook van dezen modus geen volledig overzicht geven, maar u alleen het intransitieve paradigma *síkstakiènìki* 'indien ik bijt' laten zien, tegelijk met de correspondeerende negatieve vormen. Reeds in een ander verband heb ik in het voorbijgaan aangestipt, dat de subjunctief van het ontkenningsteeken *sau-* (*sai-*) gebruik maakt.

Subjunctivus.

	Affirmatief.	Negatief.
Sing.		
1	*síkstakiènìki*	*saisíkstakiènìki*
2	*síkstakiènìki*	*saisíkstakiènìki*
3	*síkstakisi* (*síkstakiènìki*)	*saisíkstakisi* (*saisíkstakiènìki*)
4	*síkstakisaie*	*saisíkstakisaie*

Plur.

1 e.	*síkstakinàniki*	*saisíkstakinàniki*
1 i.	*síkstakioki*	*saisíkstakioki*
2	*síkstakienoàiniki*	*saisíkstakienoàiniki*
3	*síkstakisau*	*saisíkstakisau*

Bij dezen modus is een bijzonder nauwe verwantschap tusschen de intransitieve en de beide transitieve conjugaties waar te nemen. Men vergelijke slechts de onbezield-overgankelijke reeks *síkstsimìniki*, *síkstsiminàniki*, *síkstsiki*, *síkstsimenoàiniki* en de bezield-transitieve vormen *síksipàiniki*, *síksipanàniki*, *síksipaχki*, *síksipainoàiniki* met het intransitieve paradigma *síkstakièniki*, *síkstakinàniki*, *síkstakioki*, *síkstakienoàiniki*. De pluraliseering van het derde-persoons-object in beide transitieve groepen heeft plaats door middel van het suffix *-au*.

Evenals in den conjunctief, is het centripetale *k*-suffix in den subjunctief slechts bij een kleine minderheid der middelpunt-zoekende vormen aanwezig. Die welke een handeling van den derden — respectievelijk den vierden — persoon ten opzichte van den inclusieven eersten persoon pluralis uitdrukken, zijn aan den conjunctief ontleend en door de *k* als centripetaal gestempeld, zooals *síksipokisi* 'indien hij ons (incl.) bijt' en *síksipokisau* 'indien zij ons (incl.) bijten' tegenover de centrifugale vormen *síksipaχki* 'indien wij (incl.) hem bijten', *síksipaχkiau* 'indien wij (incl.) hen bijten', die tot het echte subjunctief-systeem behooren. Van de zuiver-subjunctivische centripetale vormen zijn alleen die met gelijktijdig tweede-persoons-subject en eerste-persoons-object door het *k*-suffix gekenmerkt. Vgl. *síksipokièniki* 'indien jij mij bijt', *síksipokienoàiniki* 'indien gijlieden mij (ons) bijt', *síksipokinàniki* 'indien jij ons bijt' met de centrifugale pendanten *síksipoèniki* 'indien ik je bijt', *síksipainoàiniki* 'indien ik ulieden bijt' ('indien wij ulieden bijten'), *síksipoinàniki* 'indien wij je bijten'. De overige centripetale vormen van den subjunctief bevatten alle een met het *k*-suffix gelijkwaardig element *-ts-*, zoodat er van verwarring met de correspondeerende middel-

punt-vliedende uitdrukkingen geen sprake kan zijn (vgl. de wisseling van *-k-* en *-ts-* in de passieve conjugatie, b.v. *nitsíksipoko*: *nitsíksiputspinau*). Zoo staan *síksipotsèniki* 'indien hij mij (jou) bijt', *síksipotsinàniki* 'indien hij ons (excl.) bijt', *síksipotsenoàiniki* 'indien hij ulieden bijt', *síksipotsènikiau* 'indien zij mij (jou) bijten', *síksipotsinàniikiau* 'indien zij ons (excl.) bijten', *síksipotsenoainikiau* 'indien zij ulieden bijten' tegenover *síksipàiniki* 'indien ik (jij) hem bijt', *síksipanàniki* 'indien wij (excl.) hem bijten', *síksipainoàiniki* 'indien gijlieden hem bijt', *síksipàinikiau* 'indien ik (jij) hen bijt', *síksipanànikiau* 'indien wij (excl.) hen bijten', *síksipainoàinikiau* 'indien gijlieden hen bijt'. Slechts uit het verband blijkt de waarde van den centrifugalen vorm *síksipainoàiniki*, die immers behalve 'indien gijlieden hem bijt' ook kan beteekenen 'indien ik ulieden bijt' en 'indien wij ulieden bijten'.

Zooals ik reeds heb te kennen gegeven, is de onderstelling het eigenlijk gebied van den subjunctief, maar behalve als suppositionalis doet hij ook menigmaal dienst, waar wij het futurisch-temporale en het generaliseerende 'wanneer' gebruiken, door welke functies hij tot het wezen van den conjunctief nadert. Wil men het zeer onzekere of toevallige van een onderstelling, hetzij die op een speciaal geval betrekking heeft of een generaliseerend karakter draagt, heel duidelijk doen uitkomen, dan maakt men gebruik van het dubitatieve praefix *ikam-*, dat wij reeds bij den suppositioneelen conjunctief hebben vermeld. Ook moet ik nog gewag maken van het futurum subjunctivi, dat evenals de toekomende tijd in andere modi door middel van het praefix *ak(s)*- gevormd wordt, maar de eigenaardigheid vertoont, dat aan *ak(s)*- in verschillende personen *m-* voorafgaat (b. v. *mákautsiminiki* 'indien ik zal zwemmen', 'indien jij zult zwemmen').

Eerst zal ik eenige voorbeelden geven van den zuiver-onderstellenden subjunctief als vertegenwoordiger van onze 'indien'-constructies: *áisauotòieniki*, *kitskánetamiks atámanistsìsau*, *naχkitápsàmokiau* 'indien ik niet kom, zeg dan je lievelingen, dat zij naar mij gaan zoeken'; *saiékoχpatsainiki*, *nistóa kóχpat-*

sàiniki, nitsémaxni, nimátaikamos manikáʹpi 'indien jij hem [den boom] niet velt, [maar] indien ik hem vel, dan heb ik gelijk, dat ik geen jonkman steel' [d. i. dat ik geen ontrouwe echtgenoote ben']; *saiókainiki, apinákwis ákaχkaiòp* 'indien je niet slaapt, zullen wij morgen naar huis gaan'; *annóχk, kokyéniki ákè, kitákitsikim* 'nu, indien je mij een vrouw geeft, zal ik medelijden met je hebben'; *óχtoàiniki annáχk kipitákeuaχk, áinixkatsìniki, auénistsis* 'indien je die oude vrouw hoort, indien ze mij roept, zeg haar dan'; *ikamiókàiniki, kitákoksistotòko* 'indien je soms mocht slapen, dan zul je slecht behandeld worden'. Futurisch-temporale subjunctieven zijn daarentegen: *áininiki, noχkítsuièpotòkit àχké* 'wanneer ik kom te sterven, leg mij dan in het water'; *annóχk matsipáskàuki, autsítskixpièniki, nitákaisekakiàpiks* 'wanneer wij nu weer dansen, dan zal ik, als ik langs je heen dans, met mijn poot omhoogschoppen'; *aitótoèniki amó isoóχtsi, spátsikuyi ìstataniótsit* 'wanneer je daar aan den oever komt, graaf dan [een kuil] in het zand'. Voorbeelden van den generaliseerenden subjunctief: *ki aipókakìniki, táistxmoχto ponokáʹmitoyis* 'en wanneer ik wakker word, dan ga ik naar den stal'; *ánnyaie kitákauànistsixpuau, iskétsokuinoàiniki* 'dat is wat gijlieden doen zult, wanneer gij bevreesd zijt'; *ki áksoiòki, nitsítautaki ókapaìni* 'en wanneer wij zullen gaan eten, dan neem ik meel'; *aiksistápotakinaniki, nitsítaikoanixpinan* 'wanneer wij klaar zijn met werken, dan spelen wij'; *ikámstsimimotsìniki omí akékoàn otoχkéman, nitáyi ákatanìstsatapiksistsiuaie* 'indien dat meisje, met wie hij getrouwd is, soms afkeerig van hem is, zal hij haar eveneens uit zijn tent gooien'.

Is nu de subjunctivus voor alles een suppositionalis, toch zijn er onderstellingen, die noch door dezen modus, noch ook door den conjunctief worden uitgedrukt, maar een afzonderlijken modus vereischen. Ik bedoel namelijk de onderstellingen, waarvan de spreker reeds bij voorbaat weet, dat zij niet waar zijn. Dezelfde modus nu, die de irrëeele suppositie vertegenwoordigt, wordt in gewijzigden vorm ook gebruikt om het door de ongerijmde onderstelling geconditioneerde uit te druk-

ken, zoodat er wel geen ernstig bezwaar tegen kan zijn om hem in beide gedaanten als irrealis te bestempelen. Weliswaar heeft hij ook nog een derde gestalte, waaraan desideratieve beteekenis is verbonden, maar het komt mij voor dat deze beteekenis zich tot die van het irreëele laat herleiden. Wij zullen daar nog even op moeten terugkomen.

De irrealis dan, hetzij die van den onderstellenden bijzin of die van den hoofdzin, hetzij als desiderativus fungeerend, wordt door middel van een suffix *-opi* of *-topi* van den indicatief afgeleid, en wel zoo, dat *-opi* voor verreweg de meeste vormen geldt, maar dat in de twee eerste personen singularis en den inclusieven eersten persoon pluralis der intransitieve verba, misschien met zekere beperkingen, en van de onbezield-transitieve conjugatie zonder eenige restrictie — bij deze laatste tevens in diezelfde vormen met het aangehechte object-pluraliseerende suffix —, als ook in de bezield-transitieve vormen voor de handeling van den eersten persoon enkelvoud ten opzichte van den tweeden persoon singularis en vice versa, de achtervoeging van *-topi*, dat naar gelang van den voorafgaanden klinker als *-χtopi* of *-xtopi* optreedt, waarbij een indicativische eind-*p* verloren gaat, bepaald vereischt is. Verder moet worden opgemerkt, dat de elementen, die een derde-persoons-object pluraliseeren, en bovendien de suffixen *-inai* en *-aie*, eerst na *-opi* (*-topi*) komen te staan. Daar de irrealis formeel op den indicatief berust, is de centripetale *k* natuurlijk in alle vormen, die een centripetale handeling aanduiden, als aanwezig te constateeren. Wat de negatieve conjugatie betreft, heeft de irrealis in den hoofdzin *sau-* (*sai-*) — dat na het straks te vermelden gecombineerde praefix geplaatst wordt —, in den bijzin daarentegen *kxtai-* als ontkenningsteeken, en anders dan in den indicatief zijn de uitgangen van den irrealis in de affirmatieve en negatieve conjugatie niet van elkaar verschillend. Het zal derhalve voldoende zijn eenige affirmatieve vormen van den irrealis met de correspondeerende van den indicatief te vergelijken: *nitsíkstakixtopi* 'indien ik gebeten had' bij *nitáisikstaki* 'ik bijt', *kitsíkstakixtopi* 'indien

jij gebeten hadt' bij *kitáisikstaki* 'jij bijt', *síkstakiotopi* 'indien wij (incl.) bijten' bij *áisikstakiop* 'wij (incl.) bijten', *nitsíkstsiχtopi* 'indien ik het gebeten had' bij *nitáisikstsiχp* 'ik bijt het', *kitsíkstsiχtopi* 'indien jij het gebeten hadt' bij *kitáisikstsiχp* 'jij bijt het', *síkstsiχtopi* 'indien wij (incl.) het gebeten hadden' bij *áisikstsiχp* 'wij bijten het', *nitsíkstsiχtopiau* 'indien ik ze (o.) gebeten had' bij *nitáisikstsiχpiau* 'ik bijt ze (o.)', *kitsíkstsiχtopiau* 'indien jij ze (o.) gebeten hadt' bij *kitáisikstsiχpiau* 'jij bijt ze (o.)', *síkstsiχtopiaists* 'indien wij (incl.) ze (o.) gebeten hadden' bij *síkstsiχpiau* 'wij (incl.) bijten ze (o.)', *kitsíksipoχtopi* 'indien ik je gebeten had' bij *kitáisiksip* 'ik bijt je', *kitsíksipokiχtopi* 'indien jij mij gebeten hadt' bij *kitáisiksipoki* 'jij bijt mij', *síkstakinopi* 'indien hij gebeten had' bij *áisikstakiu* 'hij bijt', *síkstakinopinai* 'indien 4 pers. gebeten had' bij *áisikstakinai* '4 pers. bijt', *síkstsímopiaie* 'indien hij het gebeten had' bij *áisikstsim(aie)* 'hij bijt het', *síkstsímopinai* 'indien 4 pers. het gebeten had' bij *áisikstsiminai* '4 pers. bijt het', *síkstsímopiaists* 'indien hij ze (o.) gebeten had' bij *áisikstsimaistsi* 'hij bijt ze (o.)', *síksipinopiaie* 'indien hij hem (4 pers.) gebeten had' bij *áisiksipinaie* 'hij bijt hem (4 pers.)', *síksipinopinai* 'indien 4 pers. 5 pers. gebeten had' bij *áisiksipinai* '4 pers. bijt 5 pers.', *nitsíksipinopiau* 'indien ik hen (b.) gebeten had' bij *nitáisiksipiau* 'ik bijt hen (b.)', *siksipínopiaiks* 'indien hij hen (b.) gebeten had' bij *áisiksipinaiks* 'hij bijt hen (b.)', *nitsíksipokopi* 'indien hij mij gebeten had' bij *nitáisiksipok* 'hij bijt mij', enz.

Terwijl nu de irrealis van den bijzin, dus die van de ongerijmde onderstelling, als zoodanig niet door eenig praefix is gekenmerkt, heeft de correspondeerende irrealis van den hoofdzin het gecomponeerde praefix *aχk-stai-* (*aχk-stau-*), waarmede de *n-* van den eersten, en de *k-* van den tweeden persoon zich tot *n-aχk-stai-* (*n-aχk-stau-*), *k-aχk-stai-* (*k-aχk-stau-*) verbinden, maar de derde-persoons-combinatie *m-aχk-stai-* (*m-aχk-stau-*) wordt bij den irrealis alleen in de centripetale vormen aangetroffen, aangezien de middelpunt-vliedende derde-persoons-vormen *aχk-stai-* (*aχk-stau-*) zonder eenig persoons-teeken vertoonen. Ik zal u aan een paar voorbeelden het gebruik van den irrealis

in den onderstellenden bijzin en den daarop reflecteerenden hoofdzin duidelijk doen zien: *áminopi amóm mistsisama annáχk nitsístsipoχtokaχka*, *annyáie náχkstanistotoanopi* 'indien deze boom de persoon ware, die met mijn vrouw is weggeloopen, dan zoude ik hem zoo behandelen'; *annáχk kitsinikiskàspuanopi*, *ánnyaie káχkstanistotoχpuanopi* 'indien gijlieden geneigd waart om te vechten, dan zoude ik u zoo behandelen'. Niet zelden staat de hoofdzin voorop, b. v. *náχkstaukotanistsixtopi*, *nínna nitsapíkokopi* 'ik zoude het wel doen (gedaan hebben), indien mijn vader het mij maar veroorloofde (veroorloofd had)'; *náχkstaumatoχtopi*, *nitáχsitsixtopi* 'ik zoude wel gaan (gegaan zijn), indien ik er maar trek in had (had gehad)'; *náχkstauaχkyaupixtopi*, *saiótauopi* 'ik zoude wel thuis blijven (gebleven zijn), indien het regende (geregend had)'; *nistóa náχkstaumòtsauopi*, *nitsíkaχtaumauopi* 'ik zoude hem wel overwonnen hebben, indien ik maar aan het spel had deel kunnen nemen'.

Zooals ik straks reeds gezegd heb, heeft de irrealis ook een desideratieve functie. Wil men een wensch uitspreken — vooral een wensch, dien men niet licht vervulbaar acht —, dan kan men namelijk van een suppositioneelen irrealis gebruik maken, mits die van het dubitatieve praefix *ikxm-* wordt voorzien. Zoo zegt men, als er niet veel vooruitzicht op eten of drinken is, *nikźmoχkoyixtopi* 'indien ik maar at', *nikźmsimixtopi* 'indien ik maar dronk', daarmede te kennen gevende, hoe gelukkig men zoude wezen bij een onverwachte vervulling van zijn wensch. En op dezelfde wijze: *nikźmoχkotsisixtopi* 'indien ik maar rookte' of 'wat zoude ik graag willen rooken', *nikźmoχkèmixtopi* 'indien ik maar trouwde' of 'ik zoude wel heel graag willen trouwen', *nikxmákotsapstopi* 'indien ik maar rijk was' of 'ik zoude wel rijk wenschen te zijn', *nikxminánatoχtopi* 'indien ik het (o.) maar had' of 'hoe zoude ik wenschen het (o.) te hebben', *nikxminánatauopi* 'indien ik hem (b.) had' of 'wat zoude ik hem (b.) graag willen bezitten'.

Aan het einde van mijn morphologisch-syntactische uiteenzetting gekomen, mag ik u ten slotte mijn eigen meening omtrent den graad der door mij verkregen zekerheid niet

onthouden. Die meening is namelijk, dat mijn behandeling der conjunctief-achtige modi van het Blackfoot, vooral wat het vormelijke aangaat, maar ook in het syntactische, wel op zeer stevige grondslagen rust, maar niettemin geenszins als volledig of afdoende kan worden beschouwd. Ook weet ik maar al te goed, dat mijn groepeering der syntactische feiten slechts een voorloopige is, en dat uit latere onderzoekingen wellicht zal blijken, dat die groepeering vrij aanmerkelijk zal moeten worden gewijzigd. Tot verontschuldiging van de vele tekortkomingen in het door mij geleverde, kan ik alleen een beroep doen op uwe welwillendheid, of misschien ook op de omstandigheid, dat ik in den doolhof der modus-leer van deze, mijn meest geliefde, Algonkin-taal weinig deugdelijke wegwijzers heb gevonden.

EEN BEELD VAN KONING KANIṢKA DEN KUṢĀN [1].

BIJDRAGE VAN DEN HEER

J. PH. VOGEL.

Bij het zoo goed als geheel ontbreken van inheemsche geschiedwerken, is het de taak der archaeologie geworden, de politieke geschiedenis van Indië vóór de Mohamedaansche verovering op te bouwen. Aan het oudheidkundig onderzoek, sedert een eeuw ongeveer aanhoudend voortgezet, is het te danken, dat het nu mogelijk is geworden een geregelde, in hoofdzaak gedateerde Indische geschiedenis te schrijven van den inval van Alexander den Groote (327 v. Chr.) tot de vestiging der Mohamedaansche heerschappij te Delhi, Kanauj en Benares (1193 n. Chr.).

Bij het begin dier geschiedenis vinden wij Indië beheerscht door het machtige huis der Maurya's, waarvan de faam zelfs tot in het Westen doordrong. Immers Candragupta, de stichter van die dynastie, was aan de Grieken bekend onder den naam van Sandrakottos. Zijn kleinzoon Açoka beroemt zich in één zijner over geheel Indië verspreide inschriften, dat door hem de ware leer was bekend geworden niet alleen in zijn eigen rijk maar ook bij zijn naburen, en zelfs zes honderd *yojanas*

[1]) Voor een voorloopige behandeling van dit onderwerp zie mijn artikel *A statue of King Kānishka* in *Journal of the Panjab Historical Society*, vol. II, pp. 39 sqq. Vgl. ook *Annual Progress Report of the Superintendent, Hindu and Buddhist monuments, Northern Circle, for the year ending* 31st *March* 1912, p. 2, en *for the year ending* 31st *March* 1913, p. 4.

ver „waar de koning der Yonas genaamd Antiyoka [verblijft] en nog voorbij dezen Antiyoka [waar] de vier koningen [wonen]: hij die genaamd is Turumaya, hij die genaamd is Antikini, hij die genaamd is Maka [en] hij die genaamd is Alikasudara".

Door zijn ijver voor de Boeddhistische leer laat Açoka zich hier wellicht tot grootspraak verleiden. Maar de vermelding der vijf Hellenistische vorsten als zijn tijdgenooten — het zijn Antiochus II Theus van Syrië, Ptolemaeus II Philadelphus van Egypte, Antigonus Gonatas van Macedonië, Magas van Cyrene en Alexander van Epirus — heeft het mogelijk gemaakt den tijd van Açoka (± 250 v. Chr.) te bepalen.

Het was een niet minder belangrijk resultaat der oudheidkundige studie in Indië, dat zij het bestaan heeft aangetoond van een andere machtige dynastie, die der Gupta's, wier talrijke inschriften door Dr. J. F. Fleet op voortreffelijke wijze zijn uitgegeven. Deze geleerde heeft aangetoond, dat de tijdrekening in deze inscripties gebruikt van 319 n. Chr. een aanvang neemt, waardoor wederom een geheel tijdperk der Indische geschiedenis chronologisch is vastgesteld.

Echter ligt tusschen de beide dynastiën der Maurya's en der Gupta's een tijdruimte van ettelijke eeuwen, waarvan de chronologie nog geheel onzeker is. Het is juist een tijdperk van groot historisch belang, waarvan hier sprake is. Immers kenmerkt het zich in den aanvang vooral door een nauwe aanraking der Indische en Hellenistische beschaving, waarvan de werking in de Indische kunst en wetenschap duidelijk merkbaar is. Aan den anderen kant breidde zich het Boeddhisme toen uit buiten de grenzen van Indië.

Aan gedateerde dokumenten ontbreekt het geenszins, maar er heerscht groote onzekerheid omtrent de tijdrekening (of tijdrekeningen), welke in die dokumenten gebezigd wordt. Bij de chronologische bepaling der dynastiën, die toen in noordelijk Indië hebben geheerscht, moet men hoofdzakelijk afgaan op numismatische gegevens, en wel is daarbij het voornaamste criterium het meer of minder klassieke karakter der munten.

Verder kan worden gebruik gemaakt van schaarsche berichten van Grieksche en Chineesche schrijvers.

Op grond van deze gegevens kan nu het volgende worden aangenomen. Omstreeks het midden van de 3de eeuw vóór Chr. vormden zich twee oostelijke provinciën van het rijk der Seleuciden tot onafhankelijke staten: Parthië, dat gaandeweg de plaats van den suzereinen staat innam, en Bactrië. Onder Demetrius en Eucratides breidde laatstgenoemd vorstendom zich uit over Afghānistān en een deel van den Panjab. Naar het schijnt, splitste zich het dus vergrootte rijk reeds onder dezelfde vorsten, en ontstond dus in noord-westelijk Indië een koninkrijk bestuurd door koningen van Griekschen naam. De voornaamste van deze Indo-Bactrische dynastie is Menander, uit een Boeddhistisch geschrift bekend onder den naam van Milinda. [1])

Omstreeks den tijd van dezen Menander (± 150 v. Chr.) of iets vroeger werd Bactrië overstroomd door het vermoedelijk Iraansche volk der Sakae — de Çaka der Indiërs — die ten slotte tegen het einde der 2de eeuw v. Chr. zich vestigden in het naar hen genoemde Sakastān of Sīstān. Op grond van inschriften te Takṣaçilā (Taxila) en Mathurā gevonden, mag worden aangenomen, dat de Sakae ook één gedeelte van noordelijk Indië hebben beheerscht.

Iets later, maar nog gelijktijdig met deze Sakae vinden wij in het noorden van Indië een dynastie van Parthischen oorsprong. De schrijver van den *Periplus maris Erythraei* duidt de kuststreek aan den mond van den Indus aan onder den naam van Scythia en zegt, dat dit land door Parthische vorsten beheerscht werd, die steeds in onderlingen strijd gewikkeld waren. Dit bericht heeft betrekking op de eerste helft der eerste eeuw nà Chr. De voornaamste van deze Indo-Parthische koningen is Gondophernes, die, behalve uit zijn munten, bekend is uit het

---

[1]) Professor Kern doet mij opmerken, dat de naam ook in den Sanskrit vorm *Milindra* voorkomt in Kṣemendra's *Avadānakalpalatā* 57, 15. Deze vorm heeft de *r* behouden en staat dus dichter bij het Grieksche origineel.

Kharoṣṭhī inschrift van Takht-i-Bāhai en uit de legende van St. Thomas. [1])

Van meer belang voor mijn huidig onderwerp is een volk uit Turkistan afkomstig, dat in de Chineesche annalen Yüe-chi of Ta-yüe-chi (d. v. Groote Yüe-chi) genoemd wordt. Bij klassieke schrijvers vindt men voor datzelfde volk verschillende benamingen, behalve de ietwat vage aanduiding als Indo-Scythen, die van Tochari (Τόχαροι) o.a. bij Strabo en Ptolemaeus. [2]) Uit Chineesche berichten [3]) blijkt, dat deze Yüe-chi kort na de Sakae in Bactrië doordrongen, en aanvankelijk vijf staten vormden, waarvan één Kuei-shuang (= Kuṣāṇ) genoemd werd. Een vorst van Kuei-shuang, die door de Chineezen K'iu-tsin-k'io wordt genoemd, vereenigde de vijf staten tot één rijk en werd dus de stichter van de dynastie, die van na af aan onder den naam Kuei-shuang bekend stond. Genoemde vorst moet dezelfde zijn, die zich op zijn munten *Kujūla Kadphises Kusana yavuga* [4]) noemt. Naar het schijnt, verbond hij zich aanvankelijk met Hermaeus, den Griekschen vorst van Kābul, waarschijnlijk ter gemeenschappelijke bestrijding der Parthen, maar maakte ten slotte een einde aan het Grieksche bewind in die streken door verovering van Afghānistān. Dit valt af te leiden uit de Chineesche berichten zoowel als uit het feit, dat er munten van Kujūla Kadphises bestaan, waarop hij vereenigd met Hermaeus voorkomt.

---

[1]) Cf. Joseph Dahlmann S. J., *Die Thomas Legende und die ältesten historischen Beziehungen des Christentums zum fernen Osten im Lichte der indischen Altertumskunde.* Freiburg im Breisgau 1912. Of er voldoende reden bestaat, Gondophernes als een groot schutspatroon der Graeco-Boeddhistische kunst te beschouwen, mag betwijfeld worden. Uit het inschrift van Takht-i-Bāhai tenminste valt daaromtrent niets af te leiden.

[2]) Voor mogelijke vermeldingen der Kuṣāṇ's bij klassieke schrijvers zie F. W. Thomas, *A passage in the Periplus*, in *Journal Royal Asiatic Society*, 1913, p. 420, en aldaar aangehaalde plaatsen.

[3]) Voor de Chineesche berichten zie Otto Franke, *Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntnis der Türkvölker und Skythen Zentralasiens*, in *Phil. u. hist. Abhandlungen der kön. preussischen Ak. der Wissensch.* 1904.

[4]) De titel *yavuga* beantwoordt aan Turksch *žabgu.*

Toen Kujūla Kadphises ongeveer 40 n. Chr. op tachtigjarigen leeftijd was gestorven [1]), werd hij opgevolgd door zijn zoon, die zich op zijn munten Wima Kadphises noemt. Hij heet Yen-kao-chen in Chineesche berichten, die mededeelen, dat hij Indië onderwierp en er zich door een stadhouder liet vertegenwoordigen.

Van de beide Kadphises zijn in Indië tot nog toe geen dokumenten aan het licht gekomen, behalve munten. Hun geschiedenis is ontleend aan Chineesche berichten. Daarentegen bezitten wij een groot aantal inschriften, uit Indischen bodem opgedolven, die gedateerd zijn in den regeeringstijd van vier vorsten — Kaniṣka, Vāsiṣka, Huviṣka en Vāsudeva — die eveneens behoorden tot de dynastie der Kuṣāṇ's.

De groote moeilijkheid nu is te bepalen, naar welke tijdrekening deze inschriften zijn gedateerd. Uit Kaniṣka's regeeringstijd hebben wij een reeks inscripties, waarvan de oudste gedateerd is in het jaar 3, de laatste in het jaar 11, afgezien van een onzeker dokument van het jaar 18. Dan volgt Vāsiṣka, wiens inschriften gedateerd zijn in de jaren 24 en 28. Die van Huviṣka loopen van de jaren 33 tot 60 en die van Vāsudeva van 74 tot 98. Wij zien dus, dat deze geheele groep van epigraphische dokumenten over een tijdvak van een eeuw ongeveer loopt. Verder wordt met veel waarschijnlijkheid aangenomen, dat hun dateering gerekend wordt naar het jaar van de koningswijding (Skr. *abhiṣeka*) van koning Kaniṣka. Men zou dus begonnen zijn gedurende Kaniṣka's regeering volgens algemeen gebruik dokumenten te dateeren naar het jaar van zijn troonsbestijging. Zijn opvolgers echter, in plaats van met hun eigen koningswijding een nieuwe dateering aan te vangen, gingen voort te dateeren in wat wij eenvoudigheidshalve zullen noemen de tijdrekening van Kaniṣka. Nu is de groote vraag, die tal van pennen in beweging heeft gebracht; wanneer begint die tijdrekening van Kaniṣka? Door verschillende geleerden is die

---

[1]) Volgens Vincent A. Smith, *The early history of India*, 2nd ed. Oxford 1908, p. 236, stierf Kadphises I omstreeks 85 n. Chr.

vraag verschillend beantwoord, zoodat niet minder dan tien zeer uiteenloopende theoriën bestaan. [1])

Hieruit blijkt al voldoende, dat met het bewijsmateriaal, dat ons nu ten dienste staat, die vraag niet kan worden opgelost en dat wij geduld moeten hebben totdat het archaeologisch onderzoek een of ander afdoend dokument aan het licht brengt. Ik heb te meer reden hier niet op de zaak in te gaan, omdat het beeld, dat het eigenlijke onderwerp vormt van mijn bijdrage, niet kan helpen om de kwestie op te lossen. Ik wil slechts opmerken, dat onder de tien bedoelde hypothesen vooral twee in aanmerking komen. De oudere van James Fergusson en Herman Oldenberg [2]) behelst, dat de inschriften van Kaniṣka en zijn opvolgers gedateerd zijn in de bekende Indische tijdrekening die Çaka genoemd wordt en aanvangt in 78 n. Chr. Volgens die, welke door J. F. Fleet en Otto Franke wordt voorgestaan, moeten wij voor genoemde inscripties de andere in Indië meest gebruikte tijdrekening aannemen, die thans Vikrama-sambat wordt genoemd en in 58 v. Chr. een aanvang neemt.

De voorstanders van laatstgenoemde theorie nemen bovendien aan, dat de beide Kadphises niet vóór, maar nà Kaniṣka en zijn opvolgers hebben geregeerd. Dr. F. W. Thomas die onlangs de geheele kwestie nog eens op duidelijke wijze heeft uiteengezet, wijst er op tot welke moeilijkheden men komt als men de theorie van Fleet en Franke aanneemt. Kadphises die ongeveer 40 n. Chr. in den ouderdom van tachtig jaar

[1]) Zie o. a. Vincent A. Smith, *The Kushân, or Indo-Scythian period of Indian history* in *Journal Royal Asiatic Society*, 1903. R. D. Banerji, *Indian Antiquary*, 1908, pp. 58 sqq., James Kennedy, *The secret of Kanishka* in *Journal Royal Asiatic Society* July 1912—April 1913 en de uitvoerige bespreking der kwestie door verschillende geleerden in het Octobernummer van hetzelfde tijdschrift.

[2]) Oldenberg heeft zijn meening sedert gewijzigd en is thans geneigd den aanvang van de tijdrekening van Kaniṣka wat later te stellen, n.l. tegen het einde van de eerste eeuw n. Chr. Zie zijn *Zwei Aufsätze zur altindischen Chronologie und Literaturgeschichte* in *Nachr. von der kön. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil. hist. Klasse*, 1911, pp. 427 sqq.

stierf, zou dan een tijdgenoot worden van Vāsudeva. Ook blijkt uit numismatische gegevens, dat het diezelfde Kadphises I was, die aan de Grieksche heerschappij in Kābul een einde maakte en den laatsten Helleenschen vorst Hermaeus opvolgde. Zou dan dat Grieksche rijk hebben voortbestaan gedurende de regeering der groote Kuṣāṇ vorsten, Kaniṣka en zijne opvolgers, wier macht zich ook over Afghānistān uitstrekte? Evenmin is het aannemelijk, dat Vāsudeva gelijktijdig zou hebben geregeerd met den Indo-Parthischen vorst Gondophernes, die in het midden der 1ste eeuw n. Chr. wordt gesteld.

Ik deel ten volle de bezwaren door Thomas tegen de theorie van Fleet en Franke aangevoerd. Het komt mij nog altijd het waarschijnlijkst voor, dat de beide Kadphises vóór Kaniṣka moeten worden geplaatst [1]) en dat het de tweede Kadphises was, die het eerst de macht der Kuṣāṇs in Indië vestigde, nadat zijn oudere naamgenoot aan het Grieksche rijk van Kābul een einde had gemaakt. Het was dan Kaniṣka, die het werk zijner voorgangers voortzette en het rijk der Kuṣāṇ's in Indië uitbreidde en bevestigde. Voor zijn voorganger Wima Kadphises was Indië nog veroverd gebied; diens eigenlijk rijksgebied lag in het Noorden. Kaniṣka was de eerste van zijn huis, die in waarheid koning van Indië was.

Deze beschouwing verklaart, mijns inziens, twee feiten. Otto Franke legt er grooten nadruk op, dat de Chineesche annalen wèl van de beide Kadphises schijnen te gewagen, maar niet van den grooten Kaniṣka. Hierin ziet hij een bewijs dat de laatste in de eerste eeuw v. Chr. leefde, toen China geen betrekkingen met het Westen onderhield. Ik zou eerder geneigd zijn de verklaring hierin te zoeken dat de beide Kadphises in de eerste plaats vorsten van Bactrië waren en dus binnen den

---

[1]) Deze op numismatische gegevens berustende hypothese is onlangs weer in hooge mate versterkt door de vondsten van munten gedurende de opgravingen in den vorigen winter te Taxila door Dr. J. H. Marshall geleid. Deze onderzoeker is thans geneigd Kaniṣka en Huviṣka in de 2de eeuw na Chr. te plaatsen. De beide Kadphises stelt hij in de tweede helft der 1ste eeuw, wat echter moeilijk te vereenigen valt met de Chineesche berichten.

gezichtskring der Chineesche annalisten vielen, terwijl Kaniṣka, de beheerscher van Indië, hun onbekend was of althans voor de Chineesche politiek van geen belang werd geacht.

Een ander punt, dat de aandacht verdient is dit, dat in Indië geen inschriften zijn gevonden, waarin één der beide Kadphises wordt vermeld. Eerst met Kaniṣka begint, zooals wij zagen, een reeks inscripties, die door zijn opvolgers, Vāsiṣka, Huviṣka en Vāsudeva, wordt voortgezet.

Eindelijk nog dit. Alle vorsten der Kuṣāṇ dynastie dragen on-Indische namen, met uitzondering van Vāsudeva, die een zuiver Indischen naam draagt, wel bekend als patronimicum van Kṛṣṇa. Hieruit is terecht de gevolgtrekking gemaakt, dat de Kuṣāṇ's gaandeweg hun uitheemsche afkomst vergaten en Indisch werden. Is het nu waarschijnlijk dat na Vāsudeva weer twee vorsten komen, die niet alleen uitheemsche namen dragen maar zich bovendien op hun munten vreemde titels toekennen? [1])

Ik mag van deze kwestie niet afstappen zonder een korte vermelding van het Kharoṣṭhi inschrift van Ara, dat onlangs door één der grootste authoriteiten op het gebied der Indische epigraphie, den Berlijnschen hoogleeraar Heinrich Lüders [2]), uitvoerig is behandeld. Bedoeld inschrift is gedateerd in het jaar 41 en in den regeeringstijd van Kaniṣka, den zoon van Vajheṣka. Lüders meent, dat wij hier met een anderen Kaniṣka

---

[1]) Een etymologie van den naam Kadphises wordt aan de hand gedaan door Thomas, *Journal Royal Asiatic Society* voor 1913, p. 632, noot 1.

[2]) H. Lüders, *Die Inschrift von Ara*, in *Sitzungsberichte der kön. preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1912, pp. 824 sqq. Genoemde inscriptie is door Sir M. A. Stein ontdekt in een ouden put in den Ārā Nālā (*vulgo* Nullah), 2 Engelsche mijlen ten oosten van het dorp Nīlāb aan den Indus, in het distrikt van Attock. In Februari 1900 werd zij door den ontdekker aan het museum van Lahore ten geschenke gegeven. Zie Stein's *Notes on a tour by the Indus* in *Indian Antiquary*, 1900. De door Lüders gemaakte gevolgtrekkingen worden bestreden door Fleet in *The question of Kanishka*, *Journal Royal Asiatic Society*, 1913, pp. 95 sqq. Een Engelsche vertaling van Professor Lüders' artikel verscheen in *Indian Antiquary*, 1913, pp. 135 sqq.

te doen hebben, wellicht met een kleinzoon van den grooten Kaniṣka. Immers Vajheṣka zou zeer goed een andere vorm kunnen zijn van den vorstennaam, die elders als Vāsiṣka wordt weergegeven; en Vāsiṣka was, zooals wij zagen, hoogst waarschijnlijk de opvolger en zoon van Kaniṣka. Wij moeten dan aannemen, dat deze tweede Kaniṣka in Gandhāra heerschte en wel te zelfder tijd dat het zuidelijk deel van het rijk der Kuṣāṇ's door Huviṣka werd bestuurd. Voorloopig zullen wij deze verklaring, zooals Lüders zelf erkend, als problematisch moeten beschouwen.

Nog in een ander opzicht is het inschrift van Ara belangrijk. De daarin genoemde vorst draagt daarin, behalve de gewone titels *mahārāja rājātirāja* en *devaputra*, ook dien van *kaïsara*. Lüders acht de lezing van laatstgenoemd woord volkomen zeker, ondanks den beschadigden toestand van twee der letterteekens. Voor de chronologische kwestie is het gebruik van den titel *kaïsara* van overgroot belang. Immers, is Lüders' lezing juist, dan vervalt daarmee de door Franke en Fleet voorgestane theorie; want het is natuurlijk ondenkbaar, dat in het jaar 16 v. Chr. reeds een Indische vorst den titel van Caesar zou hebben aangenomen.

Genoeg over deze kwestie, die zeker wel vroeger of later door de ontdekking van één of ander epigraphisch dokument zal worden opgelost. Dat de bodem van Indië nog veel verrassende vondsten kan opleveren, blijkt alweer uit het aanstonds te bespreken beeld van Kaniṣka.

Wat van Kaniṣka bekend is wordt afgeleid uit archaeologische en literarische bronnen. Beginnen wij met de laatsten. In het eerste boek (vs. 168—173) van de Kaśmīrsche kroniek *Rājataraṅgiṇī* komt de volgende passage voor, die ik aanhaal volgens de voortreffelijke Engelsche vertaling van Sir Aurel Stein: [1])

---

[1]) Kalhaṇa's *Rājataraṅgiṇī* a Chronicle of the Kings of Kaśmīr. Translated with an introduction, commentary and appendices, by M. A. Stein. Two volumes. Westminster, 1900. Vol. I pp. 30 sq. In de synopsis

„168. Then there were in this land [i. e. Kaçmīr] three kings called Huṣka, Juṣka and Kaniṣka, who built three towns named after them [Huṣkapura, Juṣkapura, Kaniṣkapura]

169. That wise king Juṣka, who built Juṣkapura with its *Vihāra*, was also the founder of Jayasvāmipura.

170. These kings who were given to acts of piety, though descended from the Turuṣka race, built at Çuṣkaletra and other places *Maṭhas*, *Caityas* and similar [structures]

171. During the powerful reign of these [kings] the land of Kaçmīr was, to a great extent, in the possession of the Bauddhas, who by [practising] the law of religious mendicancy (Skt *pravrajyā*) had acquired great renown.

172. At that time one hundred and fifty years had passed in this terrestrial world since the blessed Çākyasiṁha (Buddha) had obtained complete beatitude (*Nirvāṇa*)

173. And a Bodhisattva lived [then] in this country as the sole lord of the land, namely the glorious Nāgārjuna, who resided at Ṣaḍarhadvana."

Kalhaṇa, de schrijver van de *Rājataraṅgiṇī*, voltooide zijn werk omstreeks het midden van de 12[de] eeuw. Zooals Stein heeft aangetoond, ontleende hij de aangehaalde passage aan een ouderen kroniekschrijver Chavillākara. Er is dus hier sprake van drie vorsten Huṣka, Juṣka en Kaniṣka. De eerstgenoemde is waarschijnlijk dezelfde vorst, die in de inschriften Huviṣka wordt genoemd. Van den tweede, Juṣka, is ons verder niets bekend. Wat den derde betreft, is het onzeker of hier de groote Kaniṣka bedoeld is of wel Kaniṣka de zoon van Vajheṣka (of Vajheṣpa), wiens gezag blijkens de inscriptie van Ara, in het aan Kaçmīr grenzend landschap Gandhāra werd erkend. Maar hoewel Kaniṣka hier nà Huṣka wordt genoemd, komt het mij toch waarschijnlijker voor, dat hier sprake is van den grooten Kaniṣka, wiens naam, zooals wij zien zullen, ook door de Boeddhistische overlevering met Kaçmīr wordt verbonden.

---

aan het einde van het werk (VIII, 3412) waar de koningen van Kaçmīr worden opgesomd vindt men wederom: „Huṣka and the others, all three alike of Turuṣka origin.

In elk geval hebben wij hier blijkbaar te doen met drie vorsten van Kuṣāṇschen stam. De schrijver van de *Rājataraṅgiṇī* noemt hen dan ook Turuṣka's,[1]) d. w. z. Turken, en weet te verhalen, dat onder hun bestuur het Boeddhisme in Kaçmīr grooten aanhang vond. De dertiende Boeddhistische patriarch Nāgārjuna, de schrijver van het beroemde werk *Prajñāpāramitā*, wordt hun tijdgenoot genoemd.

Ieder der drie genoemde vorsten stichtte in Kaçmīr een stad. Die drie steden bestaan niet meer, maar de namen zijn in gewijzigden vorm bewaard in die van drie dorpen. Zoo blijkt het, dat Huṣkapura moet gelegen hebben ter plaatse van het dorp Uṣkür op den linker oever van den Jehlam (den Hydaspes der Grieken) tegenover Bārāmūlā, dus aan „de poort" van Kaçmīr. Men vindt daar tegenwoordig nog den bouwval van een *Stūpa*. De ligging van Kaniṣkapura „de stad van Kaniṣka" wordt aangeduid door het dorp Kānispōr, tusschen den Jehlam en den grooten weg, die Bārāmūlā met de hoofdstad Çrīnagar verbindt. Nabij het dorp bevindt zich nog een débris heuvel, waarin gehouwen steenen en munten worden gevonden.

Verder wordt aan de „Turksche" vorsten nog de stichting van vele heiligdommen toegeschreven, die ongetwijfeld er toe hebben medegewerkt de herinnering aan hun bestuur gedurende zooveel eeuwen te doen voortbestaan. Wij kunnen ons voorstellen, dat Kaniṣka en zijn stamgenooten, evenals in later tijd Akbar en diens opvolgers, de verzengende zomerhitte van de Indische vlakte gaarne ontvloden in het koele bergland Kaçmīr.

Wat Kalhaṇa omtrent den datum van de drie Kuṣāṇ vorsten bericht, is natuurlijk waardeloos en zal wel op een vergissing berusten. Immers, als wij voor het jaar van Buddha's dood het jaar 480 v. Chr. aannemen, zou volgens Kalhaṇa hun

---

[1]) Het feit op zich zelf dat zij zóó door Kalhaṇa worden genoemd bewijst natuurlijk niet, dat zij werkelijk Turken waren. Heden ten dage worden de Mohamedanen door de Kaçmīrsche *paṇḍits* aangeduid met den naam *Yavana*, die oorspronkelijk Griek (lett. Joniër) beteekent!

regeering omstreeks 330 v. Chr. vallen! Maar overigens blijkt de Kaçmirsche kroniekschrijver hier ten volle betrouwbaar in wat hij ons omtrent de Turksche dynastie van Kaniṣka mededeelt. Hij stelt weliswaar Kaniṣka en de beide andere vorsten voor als Rāja's van Kaçmīr, terwijl in werkelijkheid dit land slechts een klein deel van hun rijk vormde. Maar Stein heeft er reeds op gewezen, dat Kalhaṇa's horizon beperkt was en zijn kennis zich niet verder uitstrekte dan tot Kaçmīr en de aangrenzende bergstaatjes van den Himālaya.

Behoudens het juist besproken korte bericht in de *Rājataraṅgiṇī* vindt men in Brahmaansche geschriften nergens melding gemaakt van koning Kaniṣka — een feit, waaruit wel blijkt, hoe onvoldoende die literatuur is voor historische doeleinden. Een der machtigste heerschers van het oude Indië wordt in die geheele ontzaglijke litteratuur nergens genoemd, behalve in een aan de uiterste grens van Indië geschreven kroniek, die enkele regels aan hem wijdt. Het is waar dat Kaniṣka als *mleccha* en beschermer der *pāṣaṇḍa's* den Brahmanen niet zeer sympathiek kon zijn. Maar hierin ligt toch wel niet de reden, dat Kaniṣka bijna geheel door de Brahmaansche schrijvers wordt doodgezwegen, maar veeleer in de verachting der werkelijkheid, die zoo eigenaardig is voor het Indische denken.

De overlevering der Boeddhisten daarentegen eert Kaniṣka als, na Açoka, den grootsten schutspatroon van de goede Leer. Die traditie vindt men natuurlijk niet in de Pāli geschriften, die vóór den tijd van Kaniṣka zijn ontstaan, maar wel in Chineesche vertalingen van verloren gegane Sanskrit werken. De berichten omtrent Kaniṣka, die bedoelde teksten bevatten zijn verzameld en toegelicht door den bekenden Indoloog en tevens Sinoloog Sylvain Lévi, in zijn „Notes sur les Indo-Scythes [1])".

---

1) *Journal asiatique*, série 9, Tome VIII pp. 444 sqq., en in Engelsche vertaling *Indian Antiquary* vol. XXXII (1903) pp. 381 sqq. en 417 sqq.

Zij worden door hem als volgt samengevat:

„Le roi devaputra Kaniṣka, de la race des Kuṣaṇas, règne sur les Yue-tchi, sept cents ans après le Nirvāṇa; il est assisté de ministres éminents, nommés Devadharma et Maṭhara. Le bodhisattva Açvaghoṣa est son conseiller spirituel; l'illustre médecin Caraka est attaché à sa personne. Serviteur zélé du Bouddha, sa dévotion a plus de ferveur que de discernement; la ressemblance extérieure des stûpas bouddhiques et jainas suffit pour la mettre en défaut; mais il n'hésite pas à chevaucher jusqu'au Cachemire pour y vénérer un saint personnage, l'arhat K'i-ye-to (peut-être Tchen-ye-to) nommé aussi Dharmamitra, qui a expulsé de ce pays le Nâgarâja Alina. Maître du Sud, il est attaqué par le roi des Parthes qui veut lui fermer l'Occident, mais Kaniṣka triomphe de son brutal agresseur. Le roi de Pâṭaliputra est le seigneur suzerain de l'Inde orientale, mais, vaincu par les Yue-tchi, il se voit obligé d'acheter la paix au prix de neuf cent mille pièces d'or; pour s'acquitter de cette lourde rançon, il cède à son vainqueur l'écuelle du Bouddha, Açvaghoṣa, et un coq merveilleux. Seul, le Nord est encore insoumis. Kaniṣka organise une grande expédition, s'avance jusqu'aux passes du Tsoung-ling; mais il trahit trop tôt ses projets de conquête. Ses gens, las de guerroyer sans cesse, profitent d'une maladie du roi pour le faire étoufer sous sa couverture. Afin d'assurer le salut de son âme compromis par tout le sang qu'il a versé, les moines font sonner continuellement la cloche pendant sept jours dans un couvent, et cet usage se maintient de longues années après la mort de Kaniṣka, jusqu'à l'époque du narrateur. Enfin une ville de l'Inde porte le nom de ce prince: Kaniṣka-pura''.

Sylvain Lévi heeft aangetoond, dat deze overleveringen gedeeltelijk van elders worden bevestigd.

Van groot belang zijn de berichten der Chineesche pelgrims, vooral van Hiuen Tsiang, die in het tweede kwart der 7de eeuw de Boeddhistische bedevaartplaatsen in Indië kwam bezoeken en in zijn reisverhaal allerlei deels historische, deels legendarische

bizonderheden opneemt. Volgens Hiuen Tsiang [1]), leefde Kaniṣka „de koning van Gandhāra", 400 jaren na het Nirvāṇa van Boeddha. Hij beheerschte niet alleen geheel Jambudvīpa (d. i. Indië), maar onderwierp alle naburige gewesten en breidde zijn heerschappij uit tot zelfs ten oosten van den Tsung-ling. Ten bewijze van Kaniṣka's verreikende macht verhaalt hij van „Chineesche" gijzelaars, voor wie de koning kloosters had laten bouwen op drie plaatsen van zijn rijk. Die plaatsen waren zóó gekozen, dat zij een geschikt verblijf boden voor winter, zomer en regentijd [2]).

Verder geeft Hiuen Tsiang [3]) een uitvoerig relaas van het Boeddhistisch concilie, dat door Kaniṣka werd bijeengeroepen en op raad van den patriarch Pārçva in Kaçmīr werd gehouden. Volgens den pelgrim werd bij die gelegenheid een volledige commentaar op het Tripiṭaka vastgesteld en op last van den koning werd die, op koperen platen gegraveerd, in een steenen kist gesloten en hierover een *stūpa* opgericht. Dit bericht moge ons doen denken aan een verhaal uit de 1001 Nacht, het is toch zeer goed mogelijk dat het waarheid bevat [4]). Er bestaat te meer reden hierop te vertrouwen, nu enkele jaren geleden een ander bericht van Hiuen Tsiang omtrent Kaniṣka door een merkwaardige vondst is bevestigd.

De eerste plaats in Indië, die Hiuen Tsiang op zijn pelgrimage

---

[1]) *Si-yu-ki* (vert. Julien), tome I pp. 106 et 172; (vert. Beal), vol. I, pp. 99 & 151. Watters, *On Yuan Chwang*, vol. I pp. 203 sq.

[2]) *Si-yu-ki* (Julien), tome I, pp. 42 sq. & 199 sq.; (Beal), vol. I pp. 56 sqq. & 173 sqq. Watters. *op. cit.*, vol. I. pp. 124 sq. & 292 sq. Cf. V. A. Smith, *Early history* 2nd ed. pp. 260 sqq. Appendix L.

[3]) *Si-yu-ki* (Julien), tome I pp. 172 sqq.; cf. p. 129. (Beal), vol. I pp. 151 sqq.; cf. p. 117. Watters, *op. cit.*, vol. I pp. 271 sqq.

[4]) Oorkonden op koperen platen zijn meermalen in Boeddhistische *Stūpa's* ontdekt, b. v. de te Taxila gevonden oorkonde van den Satraap Patika, den zoon van Liaka, die van Suë Vihār, en de met een *sūtra* beschreven plaat van Kasiā. Ook herinner ik aan de Karthodaw Pagoda of Mahālokamārajin Cetiya door koning Mindon in 1862 te Mandalay gebouwd. Men vindt daar het geheele *Tipiṭaka* op 729 steenen tafels uitgehouwen (n.l. de *Vinaya* op 111, de *Abhidhamma* op 208 en het *Sutta* op 410 tafels). Elke tafel wordt bewaard in een afzonderlijke kapel.

bezocht was Puruṣa-pura (Po-lu-sha-pu-lo), thans Peshāwar, de bekende grensstad aan den ingang van den Khaibar Pas. In die dagen was het de hoofdstad van het vorstendom Gandhāra. In zijn beschrijving van deze stad en haar gewijde bouwwerken weidt de pelgrim vooral uit over den grooten *stūpa* door Kaniṣka gesticht.[1]) De overlevering bracht de stichting van dit heiligdom in verband met de bekeering van Kaniṣka tot het Boeddhisme. Want, naar verhaald werd, was deze eerst een „ongeloovige". „Hij had geen geloof in goed of kwaad en hij minachtte de leer van Boeddha." Zijn bekeering met den daarop gevolgden bouw van den grooten *stūpa* te Peshawar zou door Boeddha zelf zijn voorspeld. De Chineesche pelgrims prijzen om strijd den indrukwekkenden omvang en pracht van bedoeld monument. De pelgrim Fa-hien[2]), die Puruṣapura omstreeks 400 bezocht, zegt dat geen andere *stūpa* of tempel dien hij had gezien, er mede was te vergelijken en dat het algemeen werd beschouwd als het schoonste gebouw van zijn soort in Jambudvīpa (d. i. Indië). Hiuen Tsiang zegt, dat volgens een profetie door den Boeddha zelven geuit, deze *stūpa* zeven maal door brand zou worden vernield en zeven maal zou worden herbouwd. Dan zou de leer van Boeddha te gronde gaan.[3]) Bij des pelgrims bezoek was het gebouw juist verbrand — naar men hem verzekerde, ten derden male sedert de stichting — en werden stappen genomen om het opnieuw te doen verrijzen. Naast den *stūpa* zag de pelgrim een groot klooster, waarvan de oorsprong eveneens aan koning Kaniṣka werd toegeschreven.

Het is ons niet bekend of de vermeende profetie, die Hiuen Tsiang mededeelt, ten volle is bewaarheid en of werkelijk de reuzenpagode van Kaniṣka zeven malen is verbrand en zeven maal herbouwd. Zooveel is zeker, dat in de dagen van Maḥmūd

---

[1]) *Si-yu-ki* (Julien) pp. 106 sqq.; (Beal) vol. I pp. 99 sqq. Cf. introduction pp. XXXII & CIII. Watters, *op. cit.*, vol. I pp. 203 sqq.

[2]) Fa-hien, *A record of Buddhistic kingdoms* (transl. Legge) pp. 33 sqq.

[3]) Dezelfde profetie wordt vermeld door Sung-yun. Cf. *Si-yu-ki* (Beal), introduction, p. CIV.

van Ghazni (c. 1000 n. Chr.) het heiligdom nog bestond en nog genoemd werd naar den vorstelijken stichter. Immers Alberuni zegt in zijn werk over Indië, dáár, waar hij de Ṣāhī koningen van Kābul behandelt [1]: „Eén uit deze rij van vorsten was Kanik, dezelfde die gezegd wordt den grooten *Vihāra* (d. i. Boeddhistisch klooster) te Purushāvar te hebben gebouwd. Het wordt naar hem Kanik-chaitya genoemd.” Dan volgt een legende aangaande Kaniṣka en zijn veldtocht tegen den koning van Kanauj [2]. Het is niet onmogelijk, dat deze overlevering een historische basis heeft en hier dezelfde krijgstocht tegen Pāṭaliputra bedoeld wordt, waarvan de herinnering bewaard is in Boeddhistische geschriften. Immers in de dagen van Alberuni had Kanauj den rol van Pāṭaliputra als hoofdstad van oostelijk Indië overgenomen.

Het bericht van Alberuni is het laatste, wat ons omtrent den grooten *stūpa* van Kaniṣka wordt medegedeeld. De ondergang van het Boeddhisme in die streken gepaard met de invallen van Maḥmūd van Ghaznī en latere Mahomedaansche veroveraars biedt een voldoende verklaring voor het verdwijnen van dat heiligdom. Eerst enkele jaren geleden heeft het archaeologisch onderzoek de overblijfselen van het beroemde monument weer aan het licht gebracht.

De eer van die ontdekking komt in de eerste plaats toe aan den Franschen archaeoloog Alfred Foucher [3]. Toen deze op het voetspoor van Hiuen Tsiang het oude Gandhāra bereisde, meende hij de sporen van den *stūpa* en het klooster van Kaniṣka terug te vinden in twee uitgestrekte débris heuvels buiten één der oostelijke poorten van de stad Peshāwar. De ligging, omvang en formatie dezer *tumuli* stemde in hoofdzaak overeen

---

[1]) Alberuni, *India* (vert. E. C. Sachau) vol. II p. 11.

[2]) Het is merkwaardig, dat dezelfde legende in de *Rājataraṅgiṇī* IV, 277—307) wordt medegedeeld, maar daar toegepast op koning Lalitāditya van Kaçmīr en zijn tocht door den „Zand-oceaan” (Skt. *sikatā-sindhu*). Cf. Stein's vertaling, vol. I pp. 148 sqq.

[3]) A. Foucher, *Notes sur la géographie ancienne du Gandhāra* in *Bulletin de l'école française d'Extrême-Orient*, tome I (1901) pp. 329 sqq.

met de gegevens der Chineesche pelgrims omtrent Kaniṣka's heiligdom. De opgravingen ter plaatse onder leiding van Dr. D. B. Spooner in de jaren 1907—1909 hebben Foucher's hypothese op schitterende wijze bevestigd. Nadat het eerste seizoen 1907—08 geen resultaat had opgeleverd, werd in het volgend jaar het basement van den grooten *stūpa* ontdekt en, nadat twee overstaande hoeken daarvan waren vastgesteld, kon het middenpunt van den bouw worden bepaald. Niet lang behoefde men hier te graven, of Dr. Spooner's volharding werd beloond door het vinden van een bronzen reliquarium, dat een kristallen vaasje met een paar kleine stukjes been bevatte.

De ontdekking van die „reliquien van Boeddha" heeft in de Boeddhistische wereld en daarbuiten groot opzien gebaard en de kwestie van hun echtheid vormde een onderwerp van ernstig debat. Ten slotte zijn zij door den toenmaligen onderkoning van Indië, Lord Minto, in eene plechtige bijeenkomst aan een deputatie van Birmeesche Boeddhisten overhandigd en thans berusten zij in een pagode te Mandalay. Voor den archaeoloog ligt het groote belang van Spooner's ontdekking in het feit, dat hier door systematisch onderzoek de bouwval van één der beroemdste monumenten van het oude Indië is teruggevonden. Van het monument zelf was wel-is-waar niets meer over dan het basement (de bovenbouw was vermoedelijk grootendeels van hout); het reliquarium daarentegen was uitstekend bewaard. Op dit voorwerp (Plaat IV) concentreert zich de belangstelling van den oudheidkundige en niet op de relieken, die het bevatte. Voor een uitvoerige beschrijving van het reliquarium verwijs ik naar het jaarverslag van de Archaeological Survey of India [1]). Hier wil ik slechts vermelden, dat tusschen de Boeddhas, waarmede het doosje is versierd, een staande figuur voorkomt, die geheel overeenstemt met het type der Kuṣāṇ koningen, zoals dat op hun munten wordt gevonden.

---

[1]) *Archaeological Survey of India*, *Annual Report* 1908—9. Calcutta 1912, pp. 49 sqq.; platen XII & XIII. Dr. Spooner's ontdekking is door mij beschreven in een in „De Gids" van 1910 verschenen artikel, getiteld *Het heiligdom van koning Kanisjka.*

Uit een Kharoṣṭhi inschrift op het doosje blijkt, dat wij in de hier afgebeelde persoon koning Kaniṣka hebben te zien. Dus kan er geen twijfel bestaan aan de juistheid der overlevering die aan Kaniṣka de stichting van den grooten *stūpa* van Peshāwar toeschreef. Ik wil ten slotte nog vermelden dat de koning op het doosje tusschen twee figuren is geplaatst, die hem bekransen. Aangezien één dezer beide een stralenkrans en de ander een halvemaan om het hoofd draagt, meen ik daarin den zonnegod en maangod te mogen zien. Deze beide godheden komen ook op Kaniṣka's munten voor, gewoonlijk afzonderlijk maar ook wel te zamen.

Een enkel woord over de munten van Kaniṣka, die in Hindūstān en Afghānīstān en vooral in den Panjāb en in het Trans-Indus gebied in groote menigte worden aangetroffen. In de eerste plaats is het opmerkelijk, dat van de vorsten der Kuṣāṇ dynastie alleen gouden en bronzen munten voorkomen, van de voorafgaande Bactrische, Indo-Parthische en Çaka dynastiën daarentegen slechts zilveren en bronzen. Waarschijnlijk waren onder de regeering der Kuṣāṇs de oudere zilveren munten nog in omloop.

De munten van Kaniṣka vertoonen de beeldtenis van den koning ten voete uit, staande naar rechts gewend met een staf of speer in de linkerhand, terwijl de rechterhand omlaag is uitgestrekt naar een voorwerp, dat gewoonlijk beschreven wordt als een vuur-altaar. Opvallend is het kostuum — de wijd uitstaande jas, de zware laarzen en hooge muts, die den vorst onmiddellijk als een vreemdeling kenmerken.

Het voorkomen van Kaniṣka op zijn munten stemt geheel overeen met dat op het daareven beschreven reliquiendoosje. Alleen draagt hij op de eersten duidelijk een zware baard, terwijl daarvan op het laatste geen spoor te ontdekken is. Om de beeldtenis van den koning op zijn munten vindt men in Grieksche letters het volgende randschrift: PAONANO PAO KANHPKI KOPANO „De koning der koningen Kanēṣki Koṣano". De op *rho* gelijkende letter, die aanvankelijk ook als zoodanig werd gelezen, heeft in werkelijkheid de waarde van

de cerebrale sibilant *ṣ*; waarschijnlijk is zij afgeleid van het Aramaeisch letterteeken *tsade*.

De titel *ṣaonano ṣao* is onlangs door Professor Sten Konow in verband gebracht met één der onbekende talen, die voorkomen in de door Sir Aurel Stein en anderen in Chineesch Turkistan ontdekte handschriften. Dr. Konow's artikel werd door hem in April op het historisch congres te Londen voorgelezen, maar is nog niet in druk verschenen. De schrijver is zoo goed geweest mij op mijn verzoek het volgend résumé daarvan te zenden:

„The paper I read about the Kushaṇas will be printed in the Zeitschrift in February. I have not arrived at any new historical results. What I hope to have proved is that the legend *shaonano shao Kaneshki Koshano* belongs to the old Khotan language. *Ṣhao* is the nominative singular of a base *shavan*, which I think means „master, lord". Only by assuming an *n*-base, the genitive plural *shaon-ano* is intelligible. I have also found the word in Old Khotanese, where it is used to translate *kāruṇika*, i. e. *muśda ṣauna* is the nominative plural used to translate the word. Now *muśda* means 'compassion', and *ṣauṇa* must mean 'possessed of', 'master of'. The word is however also used alone, without *muśda* in the same sense. But in such cases we have evidently to do with an abbreviation. Further Kaneshki as compared with Kanishka points to the existence of a vowel of the same kind as Khotanese *ä* which interchanges with *i*. Further Kaneshki can be both nominative and genitive and that would account for the wrong concord in βασιλεὺς βασιλέων Κανισκου. Finally, if *koshano* belongs to the same language, it must be the genitive plural of a *koshi* which Staël Holstein identifies with Yue-chi."

Ik kan mij geen oordeel over Konow's hypothese aanmatigen, maar dat Kaniṣka op zijn munten een in Turkistan gesproken taal zou gebruiken, schijnt mij zeer aannemelijk.

Hierbij zij nog opgemerkt, dat, terwijl de daareven besproken titel *ṣaonana ṣao* geregeld op Kaniṣka's munten voorkomt, er

vier exemplaren bekend zijn, die hetzelfde in de Grieksche taal uitdrukken. Dáár luidt het opschrift ΒΑCΙΛΕΥC ΒΑCΙΛΕΩΝ ΚΑΝΗΡΚΟΥ. Voor de vreemde verbinding van een nominatief met een genitief biedt Konow, zooals wij daareven zagen, een verklaring. Diezelfde vier munten vertoonen op de keerzijde afbeeldingen van Grieksche godheden met den naam uitgedrukt in Grieksche taal en Grieksch schrift. De afgebeelde godheden zijn Selēnē (Salēnē gespeld), Hēlios en Hefaistos. Ook op de overige munten van Kaniṣka komen de Zon en Maan veelvuldig voor, maar met de Perzische benamingen Mihira (van Zend Mithra) en Mao. Het zijn deze zelfde beide goden, die, zooals wij zagen, ook op het reliquarium van Peshāwar aan weerszijden van den koning zijn afgebeeld. Nog verscheidene andere godheden komen op Kaniṣka's munten voor. De meesten daarvan zijn Iraansch, enkelen Indisch, maar de naam wordt steeds uitgedrukt in Grieksch letterschrift. Ook zijn enkele bronzen munten en één goudstuk van Kaniṣka bekend, waarop wij een staande Boeddha figuur vinden afgebeeld met randschrift ΒΟΔΔΟ. Deze munten zijn van bizonder belang in verband met den oorsprong van het beeld van Boeddha. Immers bewijzen zij, evenals trouwens het reliquarium van Peshāwar, dat in den tijd van Kaniṣka niet alleen Boeddha werd afgebeeld maar bovendien zijn beeldtenis reeds was gestereotypeerd.

De verbreidheid der munten van Kaniṣka duidt er op, dat hij over een uitgestrekt gebied heerschte. Dit wordt ten volle bevestigd door de inschriften, die in zijn regeeringstijd zijn gedateerd. Wij zagen, dat de Chineesche pelgrim Hiuen Tsiang Kaniṣka beschrijft als koning van Gandhāra. Waarschijnlijk vormde dit landschap met het aangrenzende Vijfstroomenland en Kaçmīr de eigenlijke kern van zijn rijk en was Peshāwar zijn voornaamste residentie. Dáár immers bouwde hij zijn grooten *stūpa*. Dáár ook vereerde men ten tijde van de Chineesche

---

[1]) Het inschrift van Suē Vihār is door Dr. Hoernle uitgegeven in den *Indian Antiquary*. Voor het inschrift van Manikyāla zie E. Senart in *Journal asiatique* 1896, p. 25 en Heinrich Lüders, *Journal Royal Asiatic Society* 1909, pp. 645 sqq.

pelgrims den aalmoezennap van Boeddha, die volgens de Boeddhistische overlevering door Kaniṣka op den vorst van Pāṭaliputra was buit gemaakt.

In het distrikt van Peshāwar en in den Panjāb zijn dan ook ettelijke epigraphische dokumenten uit Kaniṣka's tijd aan het licht gekomen. Ik noem de op koper gegraveerde oorkonde van Suē Vihār in den staat Bahāwalpur in den westelijken Panjāb. Zij is gedateerd in het 11de regeeringsjaar van Kaniṣka en is het laatste dokument, dat met zekerheid tot zijn regeeringstijd mag worden gerekend. Wel bestaat er een dergelijke oorkonde, uit den *stūpa* van Manikyāla opgedolven, die in het jaar 18 is gedateerd en Kaniṣka vermeldt; maar uit het verband is niet duidelijk of deze toen nog regeerde.

Ook in de Gangesvlakte zijn inschriften uit Kaniṣka's regeeringstijd gevonden, o.a. te Mathurā, de bekende stad aan de Jamnā. De oudste inscriptie, gedateerd in zijn 3de regeeringsjaar komt voor op een meer dan levensgroot Bodhisattva beeld en daarbij behoorend steenen zonnescherm, die enkele jaren geleden door F. O. Oertel te Sārnāth, de Boeddhistische bedevaartplaats bij Benares, zijn opgegraven [1]). Misschien mogen wij uit deze vondst afleiden, dat het rijk van Kaniṣka zich zóó ver oostelijk uitstrekte, dat zelfs de heilige stad Benares binnen de grenzen daarvan lag [2]). Echter dient te worden opgemerkt, dat genoemd beeld werd opgericht door een Boeddhistischen monnik, Bala genaamd, die hoogst waarschijnlijk in Mathurā thuis hoorde. Nog zij vermeld, dat er in genoemde inschriften ook sprake is van een groot-satraap Kharapallāna [3]) en een satraap Vanaṣpara (of Vanaspara), die aan het wijgeschenk van den monnik Bala deelnamen. Blijkbaar is hier sprake van gouverneurs van vreemden, waarschijnlijk Iraanschen

---

[1]) Zie mijn *Epigraphical discoveries at Sārnāth* in *Epigraphia Indica*, vol. VIII pp. 173 sqq.; plaat III.

[2]) Fleet bespreekt deze kwestie *Journal Royal Asiatic Society*, 1913 pp. 1006 sq.

[3]) Thomas merkt op, dat deze naam waarschijnlijk dezelfde is, die in den vorm ΧΑΡΟΒΑΛΑΝΟ voorkomt op twee zegels. Hij verwijst naar A. Cunningham, *Coins of the Kushans*, vol. III, p. 58.

stam, die een provincie van Kaniṣka's rijk bestuurden en te Benares resideerden.

De uitvoerigheid van mijn inleiding moge haar verklaring en tevens, naar ik hoop, haar verontschuldiging vinden in de omstandigheid, dat de naam van Kaniṣka, zooals Vincent Smith zegt, onbekend is in Europa „save to a few students of unfamiliar lore." Ik kom nu tot het eigenlijk onderwerp mijner mededeeling, het ruim een jaar geleden nabij Mathurā ontdekte steenen beeld van Kaniṣka.

Het groote belang der ontdekking ligt wel hierin, dat dit het eerste, in Indischen bodem gevonden beeld is, dat een historisch persoon voorstelt. Het levert dus het bewijs, dat ook in Indië bestaande personen in steen werden uitgehouwen. In theorie bestond weliswaar geen reden de mogelijkheid van Indische portretbeelden te ontkennen. Immers er is in de oud-Indische litteratuur vaak sprake van geschilderde portretten, waarbij het er blijkbaar op aankwam de gelijkenis van de afgebeelde personen goed te treffen. Of er ergens melding wordt gemaakt van steenen beelden van vorstelijke personen is mij onbekend. Het beeld van Kaniṣka is in elk geval op het oogenblik het eenige beeld, dat een Indischen koning voorstelt, zij het dan ook één van uitheemschen stam.

De eer der ontdekking komt toe aan Pandit Radha Krishna, een Brahmaansch burger van Mathurā (Muttra), die zich sedert eenige jaren heeft verdienstelijk gemaakt door het opsporen en verzamelen van oudheden voor het stedelijke museum, waarvan hij honorair direkteur is. Toevallige vondsten van oude beeldhouwwerken komen in en om Mathurā veelvuldig voor. Maar al te vaak worden dergelijke voorwerpen door de onwetende vinders tot één of ander praktisch doel aangewend, soms ook worden zij in tempels geplaatst om als heilige voorwerpen te worden vereerd. Het is de groote verdienste van Pandit Radha Krishna menig belangrijk stuk voor de wetenschap te hebben gered. Reeds in November 1908 maakte hij mij opmerkzaam op een „ancient site" nabij het dorp Māṭ, 7 Engelsche mijlen ten noorden van de stad Mathurā, waar tusschen het

door wilde pauwen bewoonde struikgewas stukken oud beeldhouwwerk zichtbaar waren. De stijl deed al dadelijk vermoeden, dat zij tot het tijdperk der Kuṣāṇ dynastie behoorden, maar weinig dacht ik toen, dat wij hier met beelden van die vorsten zelven te doen hadden. Pogingen tot verder onderzoek stuitten af op den onwil der dorpelingen van Māṭ, die voorgaven, dat het terrein in kwestie gewijde grond was en in geen geval mocht worden opgegraven. De toenmalige collector van Mathurā meende die „godsdienstige" bezwaren te moeten eerbiedigen en eerst begin Maart 1912 gaf zijn opvolger aan Pandit Radha Krishna verlof het terrein te onderzoeken. De spade werd ter hand genomen en men vond vier steenen beelden, die onmiddellijk naar het stedelijk museum werden overgebracht.

Eén der gevonden beelden is blijkens het inschrift een afbeeldsel van koning Kaniṣka (Plaat I). Hoofd en armen zijn verloren gegaan. Het beeld is M. 1.85 hoog. De koning wordt er in voorgesteld staande, met de rechterhand steunend op eene knots en met de linkerhand de greep van zijn zwaard vasthoudend. Wat ons allereerst treft is de groote overeenkomst van dit beeld met de beeldtenis van Kaniṣka, zooals wij die kennen uit zijn munten en uit het te Peshāwar gevonden reliquarium. De koning is gekleed in een tot de knieën reikend onderkleed of *tunica* en lange, wijd uitstaande jas, aan den voorkant beneden naar beide zijden opengeslagen. Beide kleedingstukken hebben een smal randje. Om het onderkleed draagt de koning een platten gordel met versierden gesp. Wat 't meest opvalt in Kaniṣka's kleeding zijn de geweldige kaplaarzen met banden om de enkels en onder den hiel. Het geheele kostuum is, naar Sir Aurel Stein mij meldt, hetzelfde dat tegenwoordig nog in Turkistan aan beide zijden van den Pamir gedragen wordt. De hooge laarzen van zacht leder vervaardigd heeten daar *chāruk* en de lange overjas *chappan*. [1])

---

[1]) „The men were all well provided with sheep-skins, padded 'chappans' of cotton beneath, and felt socks and leather 'charuks' which

Dr. Stein vergelijkt ook door hem te Rawak bij Khotan opgegraven gipsen beelden van Lokapālas.

De eenvoud van Kaniṣka's kleeding vormt een tegenstelling met zijn rijk versierde wapens, die door den beeldhouwer blijkbaar met groote nauwkeurigheid zijn weergegeven. Het handvat van het rechte zwaard is ietwat beschadigd, maar schijnt versierd te zijn met een vogelkop.[1]) De schede is voorzien van banden met ornament, die blijkbaar metaalwerk weergeven. De wijze waarop de zwaardschede aan het kleed bevestigd is, verdient bizondere aandacht.

De knots, M. 1.18 lang, is eveneens versierd met banden, die in werkelijkheid van metaal moeten zijn geweest en verschillende siermotieven vertoonen. Het breede uiteinde is getooid met een *makara* kop, een bekend ornament van de Indische kunst. Het is de vraag of deze rijk versierde knots is te beschouwen als een wapen of als een soort scepter, een symbool der koninklijke waardigheid[2]). Immers het beeld, voor zoover het bewaard is gebleven, vertoont verder niets, dat den rang van de voorgestelde persoon aanduidt.

Dat het beeld inderdaad koning Kaniṣka voorstelt, kan niet worden betwijfeld. Immers het draagt in duidelijk Brāhmī schrift de volgende inscriptie: *Mahārājā rājātirājā devaputro Kāniṣko*. Men vindt hier dus, behalve den naam *Kāniṣko*, de titels, die in de inschriften gewoonlijk door de vorsten der Kuṣāṇ dynastie worden gedragen. De spelling van den naam

---

never came off their feet". M. Aurel Stein, *Ruins of desert Cathay*, vol. I p. 371.

[1]) Men vergelijke de zwaarden der beide Byzantijnsche beeldgroepen van porfier aan den San Marco te Venetië. Deze moeten van het einde der 3de eeuw n. Chr. dagteekenen en uit Egypte afkomstig zijn. Cf. *Burlington Magazine* vol. XXII, N°. CXVII (Dec. 1912) p. 148, plaat II (D).

[2]) Vgl. Elphinstone's beschrijving van Shāh Shuja', den amīr van Afghānīstān: „At this audience the King wore a high cap of plain red cloth, with a black velvet band round the bottom. He had no jewels on; a mace, a sword, and a carbine, lay before him on a cushion". M. Elphinstone, *An account of the kingdom of Caubul*. 2nd ed. London 1842. Vol. I p. 93.

Kāniṣko met *ā* in de eerste lettergreep is opmerkelijk [1]). Het eenige punt, dat verder nog opmerking verdient, is de zeer ongewone plaats, waar het inschrift is aangebracht. Het staat niet op het voetstuk maar op het beeld zelve, en wordt doorsneden door de lijnen, die de plooien van het gewaad aanduiden.

Te gelijk met den Kaniṣka werden door Pandit Radha Krishna nog drie beelden gevonden, waarvan twee eveneens vorstelijke personen moeten weergeven. Eén daarvan (Plaat II) stelt voor een koning gezeten op zijn met leeuwen versierden troon of *siṁhāsana* (lett. leeuwenzetel). Het beeld is meer dan levensgroot (hoogte M. 2.35). Ook hier is helaas! het belangrijkste deel, het hoofd, verloren, terwijl het beeld zelf middendoor is gebroken en ook overigens ernstig beschadigd is. De twee stukken werden door den Pandit op geruimen afstand van elkaar aangetroffen — een omstandigheid, waarop ik straks zal terugkomen. Het gewaad van dezen koning komt in hoofdzaak overeen met dat van het daareven beschreven beeld van Kaniṣka, maar is rijker. Ook hier vinden wij een tot even beneden de knieën reikende tunica; maar deze is versierd met een breede strook ornament, die blijkbaar een geborduurden rand van het vorstelijk gewaad weergeeft. De tunica vertoont verder hier en daar kleine rosetten. Het verdient opmerking, dat dit kleedingstuk van lange mouwen is voorzien. Als sieraden vinden wij verder een platten band om den hals en een smallen armband om den rechter pols.

Ook deze koning draagt een paar geweldige hooge laarzen; deze zijn versierd met een vertikalen band, die een wingerd motief vertoont. De beide voeten rusten op een massieve voetenbank, die aan voorkant en zijkanten een stervormig ornament vertoont.

Tusschen de voeten van het beeld bevindt zich een inscriptie bestaande uit vier regels Brāhmī schrift. Ongelukkig is het

---

[1]) In de bovengenoemde inschriften van Sārnāth vindt men den naam tweemaal, eens in den vorm *Kāṇiṣkasya* en de andere maal als *Kaṇiṣkasya*. In eene corrupte inscriptie op een Nāga in het Museum te Mathurā lees ik *Ka*[*ni*]*kkhasya*.

middengedeelte der tweede en derde lijn — juist het belangrijkste deel van het inschrift — nagenoeg geheel uitgewischt. Het vangt aan met een reeks titels in den nominatief: *Mahārājā rājātirājā devaputro Kuṣāṇaputr[o Ṣāhi]*.

Het zijn, zooals men ziet, dezelfde titels die op het beeld van Kaniṣka voorkomen, maar met toevoeging van *Kuṣāṇaputro* en *Ṣahi*. Laatstgenoemde aan het Middel-Perzisch ontleende titel is onduidelijk, maar nog wel leesbaar, en daar hij geregeld in inschriften van dezen tijd voorkomt, is de lezing niet twijfelachtig. Van meer belang is de uitdrukking *Kuṣāṇaputra*, die bewijst, dat hier sprake is van een vorst uit het huis der Kuṣāṇ's. Het is zeer te betreuren, dat de eigennaam van den vorst, die onmiddellijk op het woord *Ṣāhi* volgt, niet meer leesbaar is. Wel zijn er nog sporen van letters, waaruit ik na een onderzoek van het origineel tot de lezing *Vamatakṣamasya* [1]) ben gekomen, maar ik moet er den nadruk op leggen, dat deze lezing deels hypothetisch is. Alleen de laatste twee lettergrepen *masya* zijn volkomen zeker. Daaruit blijkt dat deze eigennaam in elk geval in den genitief staat, wat in verband met de onmiddellijk voorafgaande nominativi bevreemdend is. De titels kunnen ondanks deze moeilijkheid, naar het mij voorkomt, toch niet van den eigennaam worden gescheiden en wij zullen dus een grammatikale onjuistheid moeten aannemen. Een dergelijke onnauwkeurigheid merkten wij daareven reeds op in de Grieksche legende van Kaniṣka's munten, waar men leest: *βασιλευς βασιλεων Κανηρκου*. De derde regel vangt aan met het woord *bakanapatina*, dat volkomen leesbaar is, maar waarvan de beteekenis mij niet duidelijk is. Sanskrit is het niet, hoewel het tweede lid *patina* den instrumentalis singularis van Sanskrit *pati* (met *na* voor *ṇā*) zou kunnen voor-

[1]) De eerste twee lettergrepen van dezen naam, die mogelijk eens van vocaalteekens waren voorzien en dus *Vima* of *Vema* kunnen worden gelezen, herinneren aan het eerste lid van den naam Wima Kadphises. Ook bestond het overig deel van den naam, afgezien van den genitiefuitgang, blijkbaar uit drie *akṣara*'s waarvan de tweede een ligatuur of samengesteld consonantteeken moet zijn geweest. Toch schijnt mij een aan Kadphises beantwoordende naam uitgesloten.

stellen, en wij daardoor herinnerd worden aan samenstellingen als *viṣayapati* „distriktshoofd” [1]). Als het raadselachtige woord „gouverneur” of iets dergelijks kon beteekenen, zou het verband van het voorafgaande met het onmiddellijk volgende duidelijk worden. Wij vinden nl. na het woord *bakanapatina* een woord dat met *ka* schijnt te beginnen, maar verder onleesbaar is. Vermoedelijk is het eveneens een eigennaam.

Het inschrift vervolgt dan: *devakula[ṁ] kārita[ṁ] aramo puṣkari[ṇī] udapāna[ṁ] ca saha*... Dan volgt nog tot slot een vijftal lettergrepen die gedeeltelijk zijn uitgewischt. Maar het blijkt voldoende, dat hier sprake is van de stichting van een tempel (*devakula*) met tuin of klooster (*ārāma*), waterreservoir (*puṣkariṇī*) en put (*udapāna*).

Het derde te Māṭ gevonden beeld is een torso (M. 1.40 hoog) die zich onderscheidt door een sierlijk bewerkten gordel bestaande uit een reeks aaneengeschakelde plaatjes — ongetwijfeld metaalwerk voorstellend — met eigenaardige versieringsmotieven, o.a. een Triton en een ruiter met hooge muts en een knots of lans over den schouder. Verder is het gewaad van dit beeld blijkbaar hetzelfde als van de beide reeds beschreven beelden. De tunica is versierd met een breeden zoom borduurwerk, en de karakteristieke hooge laarzen schijnen ook hier niet te ontbreken. Op de tunica vindt men het begin van een inschrift, waarvan de rest is afgebroken. Ik lees het *Mastana*... of *Masāna*... Vermoedelijk is het de eigennaam van de persoon door het beeld voorgesteld, in wien wij waarschijnlijk eveneens een vorst of prins der Kuṣāṇ's mogen zien.

Het vierde beeld behoeft hier niet uitvoerig te worden beschreven. Het schijnt een godenbeeld te zijn, maar daar de bovenhelft ontbreekt, is niet te bepalen welke godheid het voorstelt. Zelfs zou ik niet durven zeggen, of het Brahmanistisch of Boeddhistisch is. Het laatste komt mij het waarschijnlijkst voor, aangezien het een type vertoont, dat aan de Bodhisattva beelden der school van Mathurā eigen is. Het

[1]) Vgl. ook *nihelapati* of *nihilapati*, dat in schenkingsoorkonden voorkomt. Zie mijn *Inscriptions of Chamba State*, Part I, p. 124.

beeld in kwestie is vergezeld door een kleine figuur, vermoedelijk een Yakṣa voorstellend, terwijl aan de achterzijde een liggende leeuw is afgebeeld. Het verdient opmerking, dat tusschen de voeten van het te Sārnāth gevonden Bodhisattva beeld uit den tijd van Kaniṣka, eveneens een leeuw voorkomt [1]).

Nu dient te worden vermeld, dat bij voortgezet onderzoek ter plaatse nog fragmenten van een vrij lang inschrift aan het licht zijn gekomen. Helaas is het zoo beschadigd, dat een doorloopende lezing niet meer is vast te stellen. Daar Dr. Venis te Benares de uitgave er van op zich genomen heeft, wil ik mij hier tot enkele opmerkingen bepalen. Het inschrift bestaat uit zes regels, waarvan niet één volledig bewaard is gebleven. Een datum ontbreekt, maar het bevat tweemaal den naam en de titels van Huviṣka in den genitief (*mahārāja-rājātirāja-devaputrasya Huviṣkasya*), de eerste maal, naar het schijnt, gevolgd door het verleden deelwoord [*sthā*]*pita* misschien gebruikt als eerste lid van een samenstelling. In den eersten regel vinden wij de samenstelling *satyadha*[*rma*]*sth*[*i*]*tasya*, die in Prākrit vorm als *sacadhramathitasa* (ook *dhramathitasa*) voorkomt op de munten van Kadphises. Verder lees ik in den derden regel: *taiś = ca devak*[*ulaṁ bha*]*gna-patita-viçīrṇam*, waar dus sprake is van een tempel, die „gebroken, vervallen en verwoest" was. In den vijfden regel is het woord *mahādaṇḍanāyaka* gedeeltelijk leesbaar en in den laatsten regel vind ik het woord *pratiṣṭhāpayiṣyati* en verder *tīrthebhyaç = ca brāhmaṇebhyaḥ* en *kāriṣya*[*ti*].

Wat ons dadelijk treft is, dat dit inschrift blijkbaar is geschreven in Sanskrit en niet in het mengsel van Sanskrit en Prākrit dat in inscripties van deze periode gebruikelijk is [2]). Want eerst onder de dynastie der Gupta's wordt Sanskrit

---

[1]) Kan deze leeuw aanduiden, dat wij hier met een voorstelling van Çākyasiṁha „den leeuw onder de Çākyas" te doen hebben. Echter bestaat er aan den anderen kant, zooals ik zal aantoonen, reden aan te nemen dat op de plaats, waar deze beelden gevonden zijn, eens een Brahmaansche tempel stond.

[2]) Cf. Vincent A. Smith, *Early history*, p. 286.

de taal uitsluitend in dergelijke dokumenten gebezigd. Ik merk hierbij nog op, dat onlangs te Mathurā een andere, nog iets oudere inscriptie in zuiver Sanskrit gevonden is. Zij bevindt zich op een steenen offerpaal (Sanskrit *yūpa*), die door Pandit Radha Krishna in het bed der Jamnā is ontdekt en nu eveneens in het stedelijk museum van Mathura is geplaatst [1]. Het inschrift is gedateerd in het jaar 24 in de regeering van koning Vāsiṣka en is Brahmaansch. De laatste omstandigheid verklaart het gebruik van Sanskrit.

Het gebruik van Sanskrit in het inschrift van Maṭ doet vermoeden, dat wij ook hier te doen hebben met een Brahmaansch dokument. Dit vermoeden wordt belangrijk versterkt door de vermelding van „waardige Brahmanen" in den laatsten regel. Overigens valt op het oogenblik uit deze inscriptie slechts af te leiden, dat er blijkbaar sprake is van den herbouw van een verwoesten tempel, waarbij koning Huviṣka op de een of andere manier betrokken was. Dat aan dezen vorst de stichting van een groot Boeddhistisch klooster te Mathurā wordt toegeschreven, behoeft in 't minst niet te beletten, dat hij tevens een Brahmaanschen tempel kan hebben gebouwd of gerestaureerd [2]). Mogelijk zal Dr. Venis in staat zijn de beteekenis van dit inschrift nader toe te lichten. Ik wensch alleen nog op te merken, dat uit de bewaard gebleven fragmenten mij is gebleken, dat dit opschrift moet hebben gestaan op de voorzijde van het voetstuk van een beeld.

Kort vóór mijn vertrek uit Indië had ik nog gelegenheid tot een bezoek aan de vindplaats dezer beelden. Het terrein was onder opzicht van Pandit Radha Krishna geheel afgegraven. De verspreide en onregelmatige stukken muur, die waren gevonden behoorden blijkbaar tot eene rechthoekige plint (100 bij 59 Engelsche voet), waarop de tempel moet hebben gestaan. Van den tempel zelf was niets meer over,

---

[1]) Cf. mijn *Catalogue of the Archaeological Museum at Mathurā*, Allahabad 1910, p. 189.

[2]) Men vergelijke, wat omtrent koning Çrīharṣa van Thānesar wordt vermeld. Cf. Vincent A. Smith, *Early history*, p. 319.

maar naar alle waarschijnlijkheid stond hij op de noord-westelijke helft van de plint en was dus naar het zuid-oosten gericht. Verder waren er nog sporen van een buitenmuur die den tempelhof moet hebben omgeven.

Op de plaats, waar de eigenlijke tempel moet hebben gestaan was de benedenhelft van het zittende beeld gevonden. Wij mogen aannemen, dat het hier oorspronkelijk was geplaatst. Het beeld van Kaniṣka, het godenbeeld en het Sanskrit inschrift waren iets meer zuidelijk aan het licht gekomen dicht bij elkander en nog binnen den omtrek van de tempelplint. Wellicht stonden zij eens in een afzonderlijke kapel ter zijde van den tempel. De torso lag nog iets verder zuidelijk buiten de plint maar nog binnen den buitenmuur.

De verminkte toestand der beelden laat geen twijfel, dat het heiligdom, waartoe zij behoorden, is verwoest misschien wel door de Hunnen, die in de 5de eeuw Indië binnendrongen en groote verwoesting moeten hebben aangericht. Dat van de gebouwen zelf zoo weinig over is, behoeft geen verwondering te wekken. Oude gebouwen vormen in Indië een even begeerlijk bouwmateriaal als in andere landen en débris heuvels worden dan ook geregeld geëxploiteerd. Ik vermoed, dat bij het zoeken naar baksteenen het zittende beeld van den onbekenden Kuṣāṇ koning voor den dag is gekomen. De dorpelingen van Māṭ zagen daarin een godenbeeld en hebben het zich eveneens ten nutte willen maken door het aan den dorpsvijver te plaatsen, wat den watervoorraad natuurlijk moest ten goede komen. Dit verklaart, dat de bovenhelft van het beeld door Pandit Radha Krishna is ontdekt aan den rand van den naburigen vijver, waar het werd vereerd onder den naam van Baraṇ, d. i. Varuṇa, den god van het water. Op grond van het formaat der gebezigde baksteenen mag worden aangenomen, dat deze vijver de in het inschrift genoemde *puṣkariṇī* is, die werd aangelegd in verband met den bouw van den tempel.

Ik acht het niet onmogelijk, dat het beeld, afgezien van het hoofd, nog in zijn geheel was, toen het door de dorpelingen werd aangetroffen, en door hen doormidden is gebroken, daar

het ondoenlijk bleek de gansche steenmassa te verplaatsen. Misschien ook heeft men gemeend, dat het beeld goud of andere kostbaarheden bevatte. In elk geval draagt het duidelijke sporen van opzettelijk door midden te zijn gebroken.

Een vraag van veel meer belang is het, hoe het voorkomen van een groep beelden van vorsten eener zelfde dynastie op het terrein van een verwoesten tempel is te verklaren. Men zou zich kunnen denken, dat deze vorsten hier afgebeeld waren als vrome stichters van het heiligdom, onder de bouwvallen waarvan hun beelden aan het licht zijn gekomen. Een dergelijke voorstelling zou wel passen bij het karakter van Kaniṣka als beschermer van het Boeddhisme, gesteld althans dat wij hier met een Boeddhistischen tempel te doen hebben. Ook bestond bij de Boeddhisten van Indië het gebruik den gever of gevers van een beeldhouwwerk daarop af te beelden. Echter zijn, evenals in de Christelijke kunst der Middeleeuwen dergelijke afbeeldingen van „donateurs" steeds zeer ondergeschikt. Wij vinden hen b. v. als kleine figuurtjes knielend aan de voeten van het Boeddha beeld. Hier daarentegen hebben wij afzonderlijke, levensgroote beelden. Het voornaamste, meer dan levensgroote beeld is gevonden op de plek, waar de eigenlijke tempel moet hebben gestaan. Zoo ligt dan de gevolgtrekking voor de hand, dat deze beelden zijn vervaardigd, om te worden vereerd, m. a. w. dat wij hier te doen hebben met beelden van vergoddelijkte vorsten. Waren de inschriften volledig bewaard gebleven, wij zouden waarschijnlijk met grooter zekerheid over dit punt kunnen spreken. Thans moeten wij ons bepalen tot vermoedens.

Hoewel voorbeelden van een dergelijke vorstenvereering niet in Indië bekend zijn, is er reden genoeg het bestaan daarvan aan te nemen, vooral juist in het gegeven geval. Immers hebben wij hier te doen met een dynastie van barbaarschen oorsprong, die zich de Hellenistische beschavingsvormen van Bactrië had eigen gemaakt, vóórdat zij zich in Indië vestigde. Juist bij de Seleuciden was, zooals men weet, de vorstenvereering in zwang en het blijkt uit het monument

van den Nimrod Dagh, dat ook in een kleineren, verwanten Syrischen staat genoemd gebruik navolging vond. Nu is het m. i. een punt van bizonder belang, dat het bij de Seleuciden gebruikelijk was, den regeerenden koning goddelijke eer te bewijzen in vereeniging met zijn eveneens vergoddelijkte voorgangers. Bij het daareven genoemde monument van Antiochus van Commagene vinden wij datzelfde gebruik in concreten vorm [1]). Dat iets dergelijks bij de Graeco-Bactrische vorsten bestond, is alleszins aannemelijk, en niet minder aannemelijk is het, dat de Kuṣāṇ's een dergelijke gewoonte van hun Hellenistische voorgangers overnamen. Bovendien kon een dergelijk gebruik zeker nergens gunstiger bodem vinden dan in Indië, waar immers van oudsher de vorst als *deva* „god" werd betiteld.

Het zou verleidelijk zijn, ons verder in gissingen te verdiepen, en ons te denken een tempel door Huviṣka gesticht ter eere van zijn grooten voorganger, Wima Kadphises den veroveraar van Indië en stichter der Indische Kuṣāṇ dynasty, een tempel, waarin ook een beeld van zijn niet minder grooten voorganger Kaniṣka niet mocht worden gemist. Maar de gegevens ontbreken ons en wij moeten ons bepalen tot een veronderstelling, die wellicht door verdere vondsten zal worden bevestigd. Immers, was het inderdaad gebruikelijk aan de vorsten der Kuṣāṇ dynastie en aan hunne Bactrische voorgangers goddelijke eer te bewijzen, dan zullen ongetwijfeld nog verdere tastbare bewijzen van zulk een vorstencultus aan het licht komen.

Ik heb boven al opgemerkt, dat het te Māṭ gevonden beeld van Kaniṣka ons niet helpt in het oplossen der chronologische kwestie. Wel is het van belang voor de geschiedenis der Boeddistische kunst in Indië, vooral voor die phase waarin die kunst onder Hellenistischen invloed stond. Men weet, dat juist in het landschap Gandhāra beeldhouwwerken worden aan-

[1]) Cf. E. Kornemann, *Zur Geschichte der antiken Herrscherkulte*, *Beiträge zur alten Geschichte*, Bd. I, Heft I. pp. 51—146. en Karl Humann und Otto Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* pp. 232—353.

getroffen, waarin Boeddhistische onderwerpen worden weergegeven in aan het Westen ontleende vormen. Men spreekt daarom van de Graeco-Boeddhistische school van Gandhāra.

Nu is door sommige geleerden, o.a. door Vincent Smith [1]), aangenomen, dat de eigenlijke bloeitijd der Graeco-Boeddhistische beeldhouwkunst in den tijd van Kaniṣka en zijn opvolgers valt. Er bestaat inderdaad eenige grond voor deze veronderstelling in den roem van Kaniṣka als beschermer van het Boeddhisme en stichter van Boeddhistische monumenten. Zooals wij zagen, vindt men ook Boeddha afgebeeld op sommige zijner munten — een feit, dat in verband werd gebracht met de merkwaardige omstandigheid dat het beeld van Boeddha hoogst waarschijnlijk aan de Bactrische beeldhouwers van Gandhāra zijn ontstaan dankt [2]).

Maar zoowel het reliquarium van Peshāwar als het later gevonden beeld van Kaniṣka doet ons twijfelen of de opvatting van Vincent Smith de juiste is. Wij mogen gerust aannemen, dat onder Kaniṣka's bestuur de Graeco-Boeddhistische school nog zeer werkzaam was, misschien zelfs werkzamer dan ooit. Maar de beste werken van die school, ik bedoel die waarin de klassieke invloed het duidelijkst ligt uitgedrukt, behooren ongetwijfeld tot een vroegere periode.

Beschouwen wij het reliquiendoosje, dat zoo nauw met Kaniṣka verbonden is. Daarop vinden wij een ornament, dat in de kunst van Gandhāra zeer veel voorkomt, n.l. een door Eroten gedragen guirlande, een motief ook gebruikt op de sarkofagen van den keizerstijd [3]). Een vergelijking met de

---

[1]) Vincent A. Smith, *Early history*, p. 248, en *Imperial Gazetteer of India*, 1908, vol. II p. 115.

[2]) A. Foucher, *L'origine grecque de l'image du Bouddha. Bibliothèque de vulgarisation du Musée Guimet*, tome XXXVIII.

[3]) Sir Aurel Stein vond hetzelfde motief in een fresco (3de eeuw n. Chr.) van een Boeddhistischen tempel te Miran nabij Lop Nor. Hij beschrijft het als „a remarkably graceful composition almost classical in design and details. Its connecting feature was a broad festoon of wreaths and flowers which youthful supporters carried on their shoulders with the ease and abandon of true Putti. Among them wingles Erotes

bas-reliefs, waarop dit motief voorkomt, doet zien dat de behandeling daarvan op het reliquarium ver achterstaat bij die op de beste en waarschijnlijk oudste beeldhouwwerken van Gandhāra. Wij krijgen den indruk, dat de regeering van Kaniṣka niet den bloeitijd maar veeleer den vervaltijd van de Graeco-Boeddhistische kunst aangeeft [1]).

Die gevolgtrekking is natuurlijk onder voorbehoud te aanvaarden, in zooverre zij berust op een enkel voorwerp en op de vergelijking van dat van metaal vervaardigd voorwerp met beeldhouwwerken van steen. Nu echter bezitten wij een steenen beeld, dat koning Kaniṣka voorstelt en dus wel mag geacht worden in zijn tijd of heel kort daarna te zijn vervaardigd. Hoe staat het nu hierbij met den klassieken invloed? Daarvan is in dit beeld zeker heel weinig te merken, tenzij men sporen van westerschen invloed wil zien in het weergeven van de plooien van het gewaad. Maar dan is dit een overblijfsel, dat hier geheel naar den Indischen geest behandeld is. In elk geval — om de woorden te gebruiken van den heer Foucher — een koning met dergelijke laarzen kan niets met de invoering van klassieke kunst in Indië te maken hebben.

Hoe ver dit beeld afstaat van de beste produkten der school van Gandhāra, wordt duidelijk als wij het vergelijken met een bekend beeld uit het museum van Lahore [2]). De vroegere verklaring van bedoeld beeld als dat van een Indo-Scythischen

---

alternated with young figures wearing the Phrygian cap and of a type which, in spite of a certain girlish cast of face, unmistakably recalled the Mithras worshipped throughout the Roman empire". M. Aurel Stein, *Ruins of desert Cathay*, Vol. I p. 480, fig. 146—148.

[1]) Een ander punt, dat m.i. bij de beoordeeling van deze kwestie in aanmerking dient te worden genomen is het feit dat de inschriften voorkomend op te Mathurā gevonden beelden, in den regel gedateerd zijn volgens den regeeringstijd der Kuṣāṇ koningen. Van de inschriften op Graeco-Boeddhistische beeldhouwwerken zijn enkele gedateerd, maar geen dezer data wordt in verband gebracht met de regeering van eenig vorst. Is het daarom niet waarschijnlijk, dat zij tot een vroeger tijdperk behooren?

[2]) A. Grünwedel, *Buddhist art in India*, London, 1901. p. 137, fig. 88.

vorst is opgegeven. Foucher ziet er Pañcika den aanvoerder der Yakṣa's in, maar wij mogen aannemen dat de beeldhouwer bij het weergeven van dien halfgod, het type van een vorst uit zijn tijd tot voorbeeld koos. Dus mag dit beeld in zekeren zin nog steeds worden beschouwd als de beeldtenis van een Indo-Scytischen vorst, d. w. z. een niet-Indischen heerscher van noordelijk Indië. Nu is het opmerkelijk, dat de kop van dit beeld het meest overeenkomt met de physionomie der Çaka koningen, zooals die zich op hun munten voordoet. Wij zagen, dat de Çaka dynastie aan die der Kuṣāṇs vooraf is gegaan.

Ik moet nog opmerken, dat wij hier te doen hebben met een beeld, dat niet ver van Peshāwar de hoofdstad van Gandhāra is gevonden, terwijl dat van Kaniṣka in de buurt van Mathurā ontdekt is. Op dien grond kan men bezwaar maken tegen de gemaakte vergelijking. Maar ook in Mathurā heeft de invloed der westersche beeldhouwkunst zich doen gelden, hoewel in mindere mate dan in Gandhāra. Als voorbeelden van dien westerschen invloed noem ik slechts twee Bacchanalische groepen en een zwakke nabootsing van Hercules met den Nemaeischen leeuw.

De beeldhouwkunst van Mathurā is essentieel Indisch en het beeld van Kaniṣka is daarvan een typisch produkt. Het herinnert sterk aan de Bodhisattva beelden, die juist tijdens de regeering van Kaniṣka te Benares en in het Jetavana nabij Çrāvastī werden opgericht en die een type vertegenwoordigen, dat in Mathurā thuisbehoort. Ook dáár vinden wij dezelfde bijna symmetrische stijfheid, dezelfde schematische behandeling der plooien van het gewaad, dezelfde afwezigheid van alle bekoorlijkheid.

Ook het beeld van Kaniṣka is niet „a thing of beauty." Maar juist dat eigenaardig karakter van de kunst van Mathurā leende zich, naar het schijnt, voortreffelijk tot het uitbeelden van den krachtigen, krijgshaftigen vorst en veroveraar, „onder de hoeven van wiens paard", zooals de overlevering zegt, „alles boog of brak." De beeldhouwer heeft zich blijkbaar ten doel gesteld Kaniṣka in steen weer te geven, zooals hij hem

in levenden lijve had gekend. Aan de details is de grootste zorg besteed — een ander kenmerk van deze beeldhouwschool. Dat realisme verleent het beeld een bizonder groote waarde, en doet ons het gemis aan artistiek schoon licht vergeten. Ondanks de treurige verminking, toont het ons wel den echten Kaniṣka, vierkant op zijn ontzaglijke laarzen, simpel gekleed en kostbaar bewapend, met de rechterhand steunend op zijn knots en met de linker aan het heft van zijn zwaard.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 13den October 1913.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, H. KERN, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, QUACK, VERDAM, SYMONS, S. MULLER FZN., SNOUCK HURGRONJE, VAN RIEMSDIJK, SPEIJER, BLOK, HOLWERDA, BOISSEVAIN, VÖLTER, HEYMANS, HESSELING, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, DE GROOT, KUIPER, UHLENBECK, SIX, BOER, COLENBRANDER, MOLENGRAAFF, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en KARSTEN, Secretaris; voorts de Correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn 1°. een brief van Mejuffrouw A. A. A. C. Koenen waarin zij de Akademie een aantal pakketten aanbiedt van stukken uit den tijd toen haar vader Mr. H. J. Koenen Secretaris der Akademie was. Aan de geefster zal dank betuigd en de stukken zullen in het archief gedeponeerd worden.

2°. Brief van Burgemeester en Wethouders van het eiland Marken, verzoekende medewerking, zoowel van de Leden als van de Akademie in haar geheel, ter opsporing van stukken en bescheiden, hoedanig ook, dat eiland betreffende, van welks geschiedenis men een zoo volledig mogelijke verzameling van gegevens in het gemeente-archief wil bijeenbrengen.

3°. Brief van de *Association internationale des Académies*, verzoekende goedkeuring om de *Royal Society of Edinburgh* en de *Societas scientiarum Fennica* te Helsingfors in het verband op te nemen. Wordt verleend.

Hierna leest de Heer Uhlenbeck zijn voordracht over 'de Conjunctief-achtige modi van het Blackfoot'.

Eerst stelt hij in het licht, dat in polysynthetische talen als die van de Algonkin-groep de syntaxis en de morphologie grootendeels met elkander samenvallen. Daarna overgaande tot zijn eigenlijk onderwerp, onderscheidt spreker in het Blackfoot drie conjunctief-achtige modi: 1°. den conjunctivus, die temporale, causale en finale beteekenis heeft, en bovendien onze subjects- en objectszinnen met „dat" vertegenwoordigt, terwijl hij in bepaalde gevallen ook imperativisch en suppositioneel kan fungeeren; 2°. den subjunctivus, die hoofdzakelijk een suppositioneel karakter draagt; 3°. den irrealis, waardoor zoowel de irrëeele beaming als de irrëeele onderstelling worden uitgedrukt. De irrealis geldt ook als desiderativus, maar spreker toont aan, dat deze functie slechts eene specialiseering is van de irrëeele suppositie. Alle drie modi worden door den spreker morphologisch en syntactisch behandeld. Bijzonder veel aandacht wordt daarbij gewijd aan het zoo karakteristieke onderscheid van middelpunt-vliedende en middelpunt-zoekende verbaalvormen, waarop spreker in een vorige bijdrage het eerst de aandacht heeft gevestigd.

Geen der Leden waagt het om met den spreker, die men vol bewondering heeft aangehoord, over dit onderwerp in debat te treden. Het stuk is bestemd voor de Verslagen en Mededeelingen.

Bij de rondvraag worden voor de Bibliotheek aangeboden;

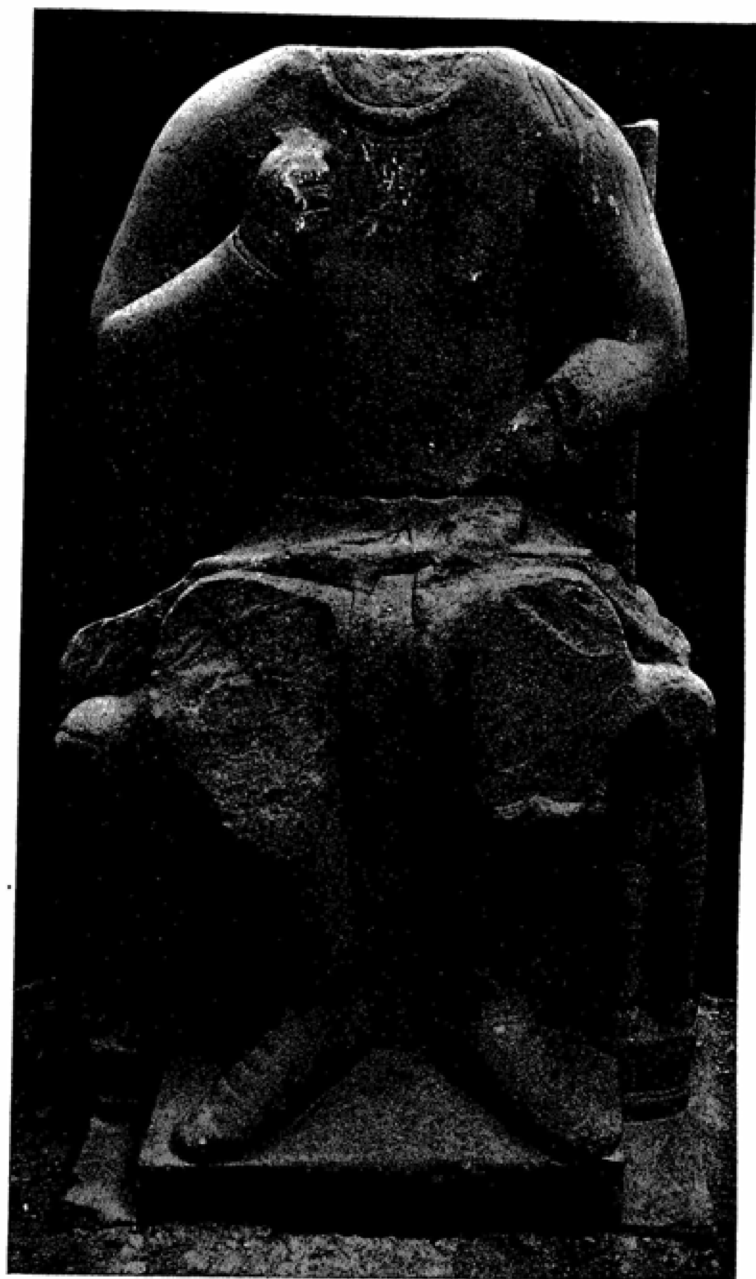
door den Heer J. J. Vürtheim, zijn boek *Teukros und Teukrer, Untersuchungen der homerischen und nachhomerischen Ueberlieferung;* door den Heer W. L. P. A. Molengraaff de 2e druk van zijn verklaring der faillissementswet en het VIIe stuk van de Verspreide Geschriften van wijlen Prof. W. H. Hamaker.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

Beeld van Kaniṣka. (M. 1.85 hoog).

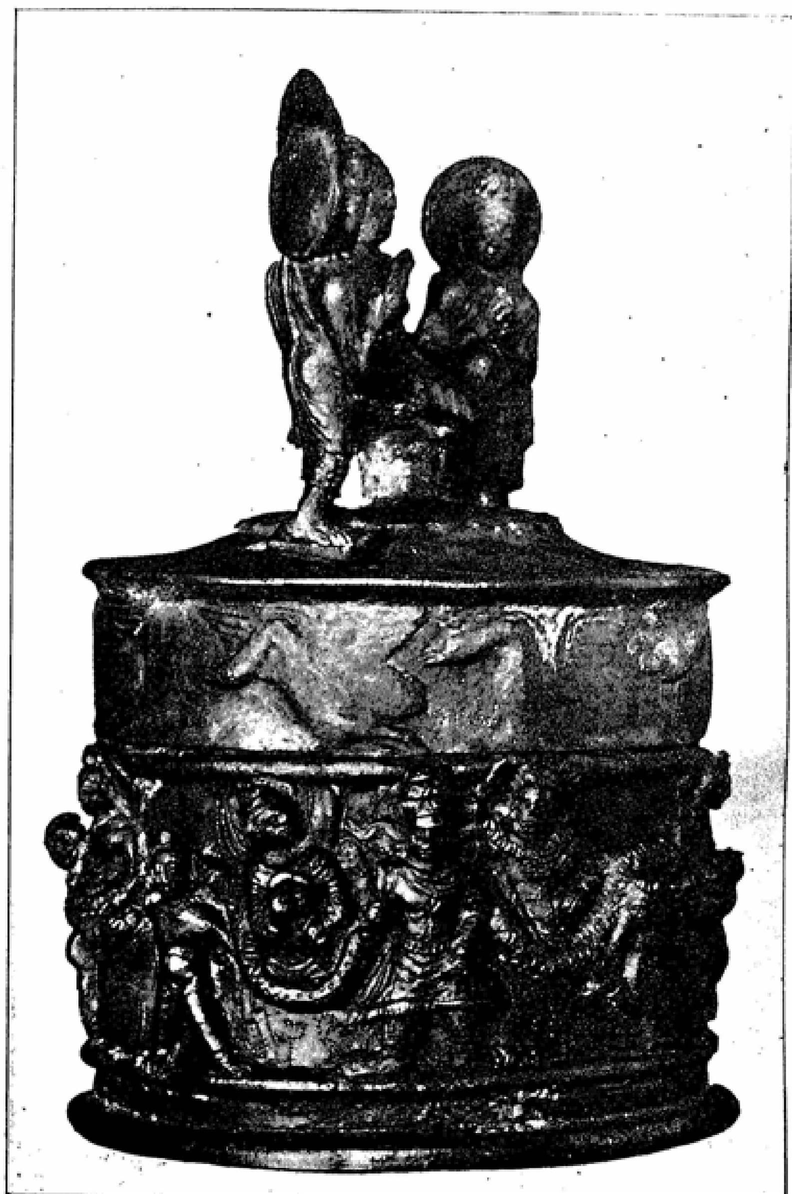
Beeld van Kuṣāṇ vorst. (M. 2,35 hoog),

Torso van Kuṣaṇ vorst (?) (M. 1.40 hoog).

Reliekdoosje van Peshawar (M. 0.125 diameter).

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 10^{den} November 1913.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. KERN, S. MULLER F.ZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, HOUTSMA, BLOK, CALAND, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, DE GROOT, KUIPER, UHLENBECK, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, COLENBRANDER, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, WÜRTHEIM, VAN GELDER, J. H. KERN, BOISSEVAIN, waarnemend Secretaris en de Correspondent VOGEL.

Tijdens de uitlandigheid van den Secretaris, den heer Karsten, zal het Secretariaat worden waargenomen door den heer Boissevain.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Van den heer Symons is bericht ontvangen dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Voorts is ingekomen voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie, uitgeschreven volgens de bepalingen van het legaat-Hoeufft, het manuscript van een gedicht, getiteld „Festina lente”.

Naar aanleiding van het overlijden van dr. J. S. Speijer brengt de Voorzitter in warme bewoordingen hulde aan de nagedachtenis van dit vóór weinige dagen overleden medelid. Hij roemt den overledene om zijn even ruime als vaste kennis op het gebied zoowel der Indische als der klassieke letteren, zijne uitmuntende methode beide als philoloog en als linguist, zijne belangstelling ook in archaeologisch en historisch onderzoek, waardoor hij onder onze eerste wetenschappelijke mannen werd gerekend.

Aan de familie van den overledene werd een brief van rouwbeklag gezonden.

De heer Jonker houdt thans zijne voordracht: „Kan men bij de talen van den Indischen archipel een oostelijke en een westelijke afdeeling onderscheiden?"

Spreker zegt dat van verschillende pogingen, om het geheel der Maleisch-Polynesische talen in den archipel in grootere afdeelingen te splitsen, alleen in aanmerking komt de in 1884 door dr. Brandes voorgestelde verdeeling in eene westelijke en eene oostelijke afdeeling. Deze verdeeling berust op wat de genitief-constructie werd genoemd, waarbij de zoogenaamde oostelijke afdeeling zich onderscheidt door vooropplaatsing van het bepalende woord; bedoeld werden evenwel samenstellingen, waarin het voorafgaande de waarde van een genitief heeft. In de oostelijke talen wordt de eigenlijke genitief-betrekking aangeduid door eene analytische constructie, terwijl er voorts samenstellingen voorkomen, waarin het bepalende woord, volgens den algemeenen Mal.-Pol. regel, volgt. Op verschillende gronden is aan te nemen dat de samenstellingen met afwijkende volgorde niet, gelijk Brandes meende, uit de grondtaal stammen, maar uit de eigenlijke genitief-constructie zijn ontstaan en dus nieuw-vormingen zijn. De analytische genitief-constructie zelf is denkelijk ontstaan uit eene nadrukkelijke; waarin het nadrukkelijke evenwel is verloren gegaan. Dewijl de talen, welke het afwijkende type vertoonen, hetzij als genitief-constructie alleen, hetzij ook in samenstellingen, onderling niet alle naverwant blijken te zijn en dus de nieuw-vorming niet

te zamen voltrokken hebben, maar alle worden aangetroffen in de nabijheid van niet Mal.-Pol. talen sprekende volken, is het, ook in verband met andere omstandigheden, waarschijnlijk, dat de eerste aanleiding tot deze nieuw-vormingen de invloed dier niet Mal.-Pol. talen is geweest, gelijk reeds door P. W. Schmidt is gezegd geworden; al moet de wijze, waarop die invloed heeft gewerkt, eene andere zijn dan hij zich voorstelde. En dewijl van de talen met de omgekeerde constructie de eene het naast staat aan deze, de andere aan gene van onderling niet naverwante talen, welke die afwijking niet kennen, kan ook van eene afzonderlijke oostelijke afdeeling geen sprake zijn, zoodat de benamingen „westelijke" en „oostelijke" afdeeling dienen te verdwijnen.

Naar aanleiding van deze voordracht merkt de heer H. Kern onder meer op, dat de invloed van talen op elkander zeer mogelijk is, mits ze met elkander verwant zijn en in elkanders nabijheid gesproken worden en vraagt de heer Chantepie de la Saussaye of niet, naast de zuiver logische en grammaticale verklaring, ook door eene psychologische licht zou kunnen opgaan over taalverschijnselen als de door den heer Jonker besprokene.

De spreker beantwoordt deze opmerkingen en staat zijne studie af voor de Verslagen en Mededeelingen.

De vergadering wordt gesloten.

KAN MEN BIJ DE TALEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL EENE WESTELIJKE EN EENE OOSTELIJKE AFDEELING ONDERSCHEIDEN?

BIJDRAGE VAN DEN HEER

J. C. G. JONKER.

Het is begrijpelijk, dat men wel eens beproefd heeft de zoo talrijke talen en tongvallen, te zamen het Indonesische gedeelte der taal-familie vormende, welke men met den naam van de Maleisch-Polynesische, thans ook wel met dien van Austronesische bestempelt, in grootere afdeelingen te verdeelen. Hiervan is te onderscheiden het onderkennen van afzonderlijke groepen van onderling na-verwanten, gelijk er enkele in genoemde familie met zekerheid zijn aangetoond, als die der Philippijnsche talen en wat daarbij behoort, of die der Polynesische talen in engeren zin. Bij het vaststellen van zulk eene groep toch is het bepaalde doel het aanwijzen der éénheid van wat door de verschillende punten van overeenkomst blijkt bij elkander te behooren; de verhouding tot andere groepen of tot het geheel is van bijkomstigen aard of blijft onbepaald. Bij het verdeelen in afdeelingen, als boven bedoeld, wordt zeker ook naar overeenkomst gezocht, maar met het bepaalde doel om de overeenkomstige kenmerken der eene te stellen tegenover die eener andere afdeeling. Door *groep* wordt hier dus verstaan eene door de feiten gegeven eenheid, door *afdeeling* eene meer kunstmatige, in het leven geroepen tot gemakkelijker verdeeling der stof. Om verwarring te voorkomen, verzoek ik in het volgende „afdeeling" en „groep" in de boven-

bedoelde beteekenissen te nemen, al moge op zichzelf die bijzondere technische beteekenis niet aan deze woorden eigen zijn.

Veel geluk hebben de pogingen tot het vaststellen van zulke grootere afdeelingen, in 't algemeen, niet gehad, en over het geheel kan men ze dan ook verder laten rusten. Met uitzondering evenwel van éénc, nl. de verdeeling der Mal. Pol. talen in den Archipel in eene „Westelijke" en „Oostelijke" Afdeeling.

Deze onderscheiding werd het eerst gemaakt in 1884 door dr. Brandes in zijn bekend Proefschrift: „Bijdrage tot de Klankleer der Westersche Afdeeling van de Maleisch-Polynesische taal-familie", en later door hem nogmaals ter sprake gebracht in 1886, bij de uitgave eener Maleisch-Kissersche Woorden-lijst. [1])

De term „Archipel" is gemakshalve genomen, want bij de verdeeling zijn betrokken zoowel alle talen, (voor zooverre toen bekend), gesproken in Nederlandsch Oost-Indië, als die op de Philippijnen, Formosa, het schier-eiland van Malakka en Madagascar; ook eene enkele op Nieuw-Guinea; buiten beschouwing bleef alleen wat ten Oosten van laatstgenoemd eiland ligt.

Dat er hier sprake is van eene afdeeling in de beteekenis, waarin het woord zoo even door mij gebezigd werd, is duidelijk. Tot de Westelijke Afdeeling worden bijv. gerekend de talen van Java, Soematra, Borneo en Celebes; voorts die der genoemde eilanden buiten den Archipel, enz. Dat deze alle nu niet juist naaste verwanten in engeren zin zijn, is wel a priori te begrijpen. Maar zij worden bijeengevoegd om sommige punten, welke zij gemeen hebben, in tegenstelling tot de „Oostelijke" Afdeeling. (Dr. Brandes spreekt overigens nu eens van „afdeeling", dan van „groep"). En zóó is het ook altijd opgevat.

Als dr. Adriani zegt: „de Toradja'sche talen behooren tot de Westelijke Afdeeling der Indonesische talen [2]), of in mijne

[1]) Tijds. v. Ind. Tl. L. en Vlk., Dl. XXXI.
[2]) Encyclopaedie van Ned. Indië.

Bimaneesche Spraakkunst geschreven is: „Wanneer men eene Westelijke en eene Oostelijke Afdeeling onderscheidt, dan is het Bimaneesch tot de eerstgenoemde te brengen", dan wordt de eigenlijke verwantschap niet nader aangewezen, alleen negatief nadere verwantschap met de Oostelijke Afdeeling afgewezen.

Die verdeeling berustte op het volgende: Brandes had opgemerkt, dat in een aantal talen, gesproken in het Oosten van den Archipel, het bepalende woord voorafgaat bij samenstellingen, waarin het bepalende deel de waarde van een genitief heeft, terwijl in al de andere, waartoe behooren ook de heden nog meer bekende, ten deele door de meerdere ontwikkeling van hen, die ze spreken, meer beöefende talen, de volgorde juist de omgekeerde is, overeenkomstig de eveneens algemeene eigenschap der Mal. Pol. talen om het bepalende woord op het bepaalde te laten volgen. En aangezien deze Oostelijke talen ook onderling andere punten van overeenkomst vertoonden, werd, hetgeen door Brandes de „genitief-constructie" genoemd werd, de grondslag zijner verdeeling.

Tegen den naam is op zich-zelf geen bezwaar te maken; alleen is voor het volgende in het oog te houden, dat door Brandes als voorbeelden steeds aangehaald en opmerkingen vastgeknoopt worden aan samenstellingen. Kern spreekt dan ook altijd van „genitief-sàmenstellingen".

Die verdeeling is vrijwel algemeen aangenomen, of althans men heeft er in berust, of minstens, zoo er al niet van eene „Westelijke Afdeeling" werd gesproken, toch altijd, zoodra er eene, of het geheele complex dier Oostelijke talen ter sprake kwam, gewezen op die „genitief-constructie", alléén om een scherp onderscheid te maken tusschen deze en alle andere Mal. Pol. talen; en ook buiten den engeren kring van hen, die zich meer bepaaldelijk met de studie dier talen bezighouden, is zij bekend geworden. Éénc uitzondering moet evenwel gemaakt worden: in zijne verhandeling „die sprachlichen Verhältnisse von Deutsch-Neu-guinea" [1]) brengt de

[1]) Zeitschr. für afrik., ocean. und ostas. Spr., Jahrg. V und VI, (1900, 1902).

bekende linguist P. W. Schmidt al deze talen tot de zoogenaamde Melanesische, waarover aanstonds nader.

Als grens tusschen de beide afdeelingen gaf Brandes eene denkbeeldige lijn, getrokken tusschen Sawoe en Rotti, Flores en de Solor-eilanden, beöosten Boeton, bewesten de Soela-eilanden, beöosten de Minahassa, de Sangir- en Talaoër-eilanden en de Philippijnen. Onder de Oostelijke Afdeeling vielen dus, naar de oorspronkelijke opvatting, voornamelijk de talen gesproken op Rotti, Timor, de Solor-eilanden, (later bleek ook buiten die lijn, het Oosten van Flores daartoe te behooren), de Zuid-Wester-eilanden, voorts Ambon, Ceram, Boeroe, alsook Ternate, Tidore en Halmaheira, in 't algemeen de meeste eilanden tusschen Celebes en Nieuw-Guinea, benevens het Mafursch of Nufoorsch aan de Noord-Westkust van Nieuw-Guinea en op de omliggende eilanden.

Het moet opvallen, dat het gebied der Oostelijke Afdeeling, zooals die gesteld werd, zeer klein was in vergelijking met dat der Westelijke, gelijk dat reeds boven beschreven is. Daartegenover staat weliswaar, dat het aantal talen in de bedoelde streken gesproken, aanzienlijk is, dewijl schier elk eiland, ook van geringeren omvang, minstens ééne, gewoonlijk in meerdere dialecten gesplitste, eigen taal bezit, aangezien oorzaken, welke eenheid van taal in een grooter gebied doen voorkomen, hier nooit gewerkt hebben; al die talen zijn dan ook enkel „spreek"-taal gebleven, (eerst in den laatsten tijd is te dien opzichte bij enkele eenige verandering gekomen). [1])

Daarenboven was kort te voren in 1883, door Kern aangetoond, dat ook het Mafursch op Nieuw-Guinea, ofschoon door Papoea's gesproken, toch tot het Mal. Pol behoorde, terwijl de genitief-constructie met die op de Oostelijke eilanden in zwang, bleek overeen te stemmen, en bij het weinige wat

---

[1]) Eene uitzondering, welke voor het Ternataansch gemaakt zou moeten worden, doet hier, gelijk bekend is en ook uit het volgende blijkt, niets ter zake.

[2]) Vgl. het opstel van Brandes in Dl. XXXI van het Tijds. v. Ind. Tl.- L.- en Vlk., pag. 151.

toen nog omtrent dit groote eiland bekend was, veronderstelde men eigenlijk, dat het ook in zijn geheel zou blijken te behooren tot het Mal. Pol. taalgebied en wel bij de Oostelijke Afdeeling, en dat deze zich mogelijk nog verder oostelijk zou blijken uit te strekken.

Deze veronderstelling is niet bewaarheid geworden. Hoewel er langs de Noord-Oost- en de Zuid-Oostkust van Nieuw-Guinea en de daarbij behoorende eilanden nog meerdere Mal. Pol. talen werden gevonden, welke althans grootendeels, (naar het schijnt niet alle) [1]), tot de Oostelijke Afdeeling zouden gebracht kunnen worden, als geheel bleek het eiland buiten dit taalgebied te vallen. Later werd het ook duidelijk, vooral door de werken van Kern, Codrington, Schmidt en anderen, dat, wat gesproken wordt op de eilanden beöosten N.-Guinea, in Melanesië en Micronesië, wel voor verreweg het grootste gedeelte tot dit gebied behoort, maar in de genitief-constructie zich aansluit bij wat de Westelijke Afdeeling genoemd werd, behoudens enkele uitzonderingen: ook op Nieuw-Brittannië of Nieuw-Pommeren is eene taal gevonden (het Mengen) met de averechtsche genitief-constructie [2]), terwijl mij uit verhalen, gesteld in de taal van het eiland Mono, (nabij Bougainville, Salomons-eilanden), bleek, dat ook deze taal in hetzelfde geval verkeerde [3]). Dit zijn evenwel uitzonderingen.

En in Ned.-Indië zelf kwam later aan het licht omtrent de talen van Ternate, Tidore, zoo ook van de voornaamste, welke gesproken worden op Halmaheira, dat zij, om het op zijn zachtst uit te drukken, maar niet zoo rechtstreeks tot het

---

[1]) Althans in „A comparative vocabulary of the dialects of British New Guinea", bij Sidney H. Ray, staat voor het Awaiama, (Zuid-Oost N. G., bij East-cape), onder „fruit" opgegeven: *wa-kai*, voor het Murua, (Woodlark Group), sub „leaf": *igana-kai*, waarin *kai* toch wel in beide gevallen M. P. *kai*, *kaju*, zal zijn.

[2]) Zie Herm. Müller, Grammatik der Mengen-Sprache, in „Anthropos" Bnd. II, (1907).

[3]) Eenige kleine verhalen in het Mono zijn met vertaling en aanteekeningen uitgegeven door G. C. Wheeler in verschillende tijdschriften als in „Man", (1912), Zeitschr. für Kolonial-Sprachen, (1911); enz.

Mal. Pol. kunnen gerekend worden. Daartegen kan niet opwegen het feit, dat het Banggaisch, dat oorspronkelijk ten Westen van de grenslijn stond, ten Oosten daarvan zou moeten geplaatst worden, volgens van dr. Adriani ontvangen mededeeling.

Zoo werd dan het gebied der Oostelijke Afdeeling wel wat heel klein in vergelijking met dat der Westelijke.

Evenwel een algemeen criterium, waaraan eene Afdeeling zou moeten voldoen, is theoretisch niet te stellen. En al zou men bij het tegenover elkander stellen van Afdeelingen althans eene zekere evenredigheid in de grootte van het gebied verwachten, de afwijkingen in een, zij het ook onevenredig kleiner gebied, kunnen zoo ingrijpend zijn, dat eene dergelijke verdeeling alleszins gerechtvaardigd is.

Nu is stellig tegenover een Maleisch *air mata*, (van *air*, water, en *mata*, oog), oogen-vocht, traan, eene constructie als **mata-air*, (om voor het gemak Maleische woorden te behouden), in dezelfde beteekenis, in verband vooral met de algemeene neiging der taal-familie ten opzichte der bepalingen, geen klein verschil.

Hoe dit te verklaren?

A priori zijn wel alleen twee verklaringen als mogelijk te stellen: òf er moet een tijd geweest zijn, dat, in wat men de grondtaal noemt, beide constructie's nevens elkander konden voorkomen, òf wel, aan een van beide kanten heeft afwijking plaats gehad.

Blijft er niets anders over dan het eerste aan te nemen, (en tot die conclusie helde Brandes over [1]) en na hem meerderen), en neemt men in aanmerking, dat in verreweg de groote meerderheid der talen zonder uitzondering slechts ééne wijze van constructie gevolgd wordt, (schijnbare uitzonderingen blijken bij latere beschouwing anders opgevat te moeten worden; natuurlijk is hier slechts sprake van zuiver Mal. Pol. vormen, navolgingen van Sanskritsche samenstellingen, zooals er in het

[1]) Vgl. pag. 23 en 27 van het genoemde proefschrift.

Javaansch voorkomen, gelden uit den aard der zaak niet mee), dan kan het niet anders of de grondtaal in engeren zin dier talen, welke die omgekeerde constructie volgen, moet zeer lang een afgezonderd leven geleid hebben, buiten gemeenschap met al wat stam-verwant is, en in dat geval zou zeker met recht van eene afzonderlijke afdeeling gesproken moeten worden. Datzelfde geldt voor het op zichzelf reeds niet waarschijnlijke geval, dat alle andere, onverschillig welke hare onderlinge graad van verwantschap is, van het oorspronkelijke waren afgeweken. Maar als afwijking plaats gehad heeft aan de zijde der talen met de averechtsche constructie, terwijl zij daarvóór de gewone, met die der verwanten overeenkomende, gekend hebben, hetzij dat die afwijking een gevolg is van eigen bijzondere ontwikkeling, hetzij veroorzaakt door storenden invloed van talen tot eene andere familie behoorende, dan verandert, in de gegeven omstandigheden, de zaak geheel.

In dat eerste geval zou dan de conclusie te trekken zijn, dat tusschen deze talen zeer nauwe verwantschap moet bestaan, dewijl het wel niet aan te nemen is, dat eene dergelijke ingrijpende nieuw-vorming zoo maar zonder onderling verband tot stand kon komen bij talen, welke in elkaar's nabijheid gesproken worden. Zij zouden in dat geval dus eenvoudig tot eene groep te brengen zijn, als bijv. die der Philippijnsche talen.

In het tweede geval, verandering der constructie door inwerking van buitenaf, zou kunnen blijken, dat meerdere groepen te onderscheiden waren.

Toen die verdeeling in twee Afdeelingen ontstond, waren de bronnen, waaruit men eenige kennis dier Oostelijke talen kon putten, zeer weinige: eene verhandeling over de Ambonsche dialecten, zeker het beste stuk, eene over de taal van Letti, (een der Zuid-Wester-eilanden), eene beknopte Spraakkunst en Woordenlijst van het bovengenoemde Mafursch of Nufoorsch, (thans is daarvan eene werkelijk verbeterde bewerking verschenen), later nog eene eenigszins uitvoerige Woordenlijst van de taal van Kisser, (eveneens een der Zuid-

Wester eilanden), benevens enkele andere Woordenlijsten van zeer weinig waarde.

Het is hier niet de plaats om eenige critiek op die werken uit te oefenen, alleen moet gezegd worden, dat de bijgevoegde grammaticale opmerkingen of schetsen van spraakkunsten aan hetzelfde euvel mank gaan als verreweg de meeste andere werken van dien aard, zoodat zij, waar eene nauwkeurige opgave der verschijnselen eene vereischte is, eerder verwarrend dan leerend zijn.

Sedert zijn nog bekend geworden min of meer uitvoerige woordenlijsten, sommige reeds meer het karakter van eene eerste proeve van een Woordenboek bezittende, gewoonlijk voorzien van eene kleinere of grootere schets der Spraakkunst, van: het Sikka, (op Oost-Flores), van een dialect op het eiland Boeroe, van het Tettum, (op Oost-Timor), ook van den eenigszins afwijkenden tongval, zooals de taal op het Portugeesch gedeelte van het eiland gesproken wordt, van het na verwante Galoli'sch, (eveneens op Portugeesch Timor), van het Soloreesch (gesproken in het Oosten van Flores, het eiland Solor, enz.); van het Jabim, Tami, Ali en Tumleo, (op Duitsch Nieuw-Guinea), van het Motu, (op het Engelsch gedeelte van hetzelfde eiland), gezwegen van kleinere woordenlijsten. In het Burusch, Jabimsch, Alisch en Tumleosch, gelijk reeds vroeger in het Lettisch, zijn voorts enkele, zij 't ook zeer weinige teksten, in de landstaal opgesteld, uitgegeven, iets meer in het Nufoorsch. Voorts de genoemde verhalen, gesteld in de taal van het eiland Mono, (Salomons Eilanden).

Bovendien ben ik persoonlijk, door mijn werkkring in Indië, nader bekend geworden, behalve met de op het eiland Rotti gesproken taal, het Rottineesch, met eenige Timoreesche dialecten op Zuid-West Timor, en met het Kupángsch, gesproken op het eiland Samau, tegenover de hoofdplaats Koepang gelegen, en in een klein gedeelte van het genoemde deel van Timor, (Funai). Al mag nu nog een groot aantal talen, welke hierbij behooren, geheel onbekend, of althans zeer weinig bekend zijn gebleven, bijv. die gesproken op het grootere eiland

Ceram, en al moet omtrent het spraakkunstig gedeelte van wat tot dusverre gepubliceerd is, gewoonlijk hetzelfde gezegd worden als van de oudere werken, (als bewijs kan dienen, dat in enkele grammaticale schetsen de karakteristieke genitief-constructie zelfs niet genoemd wordt), thans zijn er wel gegevens genoeg, afkomstig van alle kanten, welke het mogelijk maken de zaak nader te onderzoeken.

Ik wensch mij, om de beneden te noemen oorzaak, hier te bepalen tot de zoo even opgesomde talen, voor zooverre zij in het Oosten van den Archipel gesproken worden, vanaf Rotti tot Ambon en Boeroe, welke ook in andere opzichten blijken nader verwant te zijn, en waartoe ook die van meerdere eilanden in de omgeving schijnen te behooren, ofschoon de schaarsche berichten van sommige, een zeker oordeel nog niet toelaten. [1])

Boven is gezegd, dat men pleegt te spreken van de genitief-constructie, maar daaronder verstaat, zulke samenstellingen, waarvan het eene lid de waarde van een genitief heeft. Over verschil en overeenkomst tusschen beide constructie's in 't algemeen, is het noodeloos hier te spreken. Voldoende is het op te merken, dat zij in de Mal. Pol. taal-familie over 't algemeen zeer slecht gescheiden zijn, hetzij dat de uitdrukking van den genitief vormelijk niet van de samenstelling verschilt, (als bijv. in het Maleisch), hetzij dat de samenstellingen oneigenlijk zijn en bijv. wederom uit eene genitief-constructie zijn ontstaan. Het is dus zeer wel te begrijpen, dat men ook in het Oosten is begonnen beide gelijk te stellen. Evenwel in

---

[1]) Wel met zekerheid kan reeds nu gezegd worden, dat meerdere op Ceram gesproken talen niet ver van het Ambonsch staan, de taal van Ambelau, (waarvan een woordenlijstje is te vinden in het Tijdschr. van het Kon. Aardrijksk. Gen. 1911), niet ver van het Burusch, terwijl de talen van Roma, de Luang-Sermata-groep, den Babar-archipel, zeer na-verwant zijn met het Kissersch en Lettineesch, terwijl die van Moa slechts als een tongval van laatstgenoemde is te beschouwen. Denkelijk behooren de talen der Kei- en Aru-eilanden eveneens tot deze groep. Zie voorts nog het Naschrift, daar waar over den woordenschat der talen van Britsch Nieuw-Guinea gesproken wordt.

sommige deelen van het Mal. Pol. gebied wordt wel een verschil gemaakt, en daartoe behoort ook dat der Oostelijke eilanden. Op het eerste gezicht schijnt er in den vorm der genitief-constructie wel eenig onderscheid te bestaan bij de verschillende daar gesproken talen, ofschoon alle daarin overeenkomen, dat het woord, wat naar onze opvatting in den genitief staat, vooraan geplaatst is; bij nadere beschouwing blijkt echter, dat in wezen de wijze van uitdrukking gelijk is.

Als type kan gelden de in het Rottineesch voorkomende; bijv. om uit te drukken: „het huis van den vorst", zegt de Rottinees: *manek-a uma-n-a*, waarvan *manek*, vorst beteekent, *a* het lidwoord is, *uma*, huis, *-n* het pronominaal aanhechtsel van den derden persoon, in functie overeenkomende met ons bezittelijk voornaamwoord, en *a* wederom het lidwoord. De constructie komt dus overeen met de ook bij ons niet onbekende: „de(n) vorst zijn huis".

Hierbij sluit zich aan de constructie van den genitief der persoonlijke voornaamwoorden, bijv. *ndia uma-n-a*, „zijn huis", waarin *ndia* het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon enkelvoud, „hij" is; *au uma-ng-a*, „mijn huis", waarin *au* het persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud „ik", is, en *ng* het pronominaal aanhechtsel, behoorende bij dat voornaamwoord.

Diezelfde constructie vertoonen het Lettineesch en het Ambonsch. Gaat men na, wat deze talen tegenover de andere gemeen hebben, dan blijkt, dat zij de pronominale aanhechtsels zonder onderscheid met elk substantief kunnen bezigen, (al is bij het Ambonsch ook voor- en achtervoeging te onderscheiden), evenals het Maleisch, Javaansch, of welke andere Westelijke taal ook. Bij de andere is dat evenwel niet het geval. Eenige hebben ze bijna geheel verloren en bezigen ze slechts in verbinding met enkele woorden, welke in verband met de ontwikkeling van hen, die die talen spreken, zoo goed als nooit afzonderlijk, maar alleen in verband met een persoon, of behoorende bij eene andere zaak, gedacht worden. Zoo komt bijv. het begrip van „oog" op zichzelf nagenoeg nooit voor,

doch bijna altijd in verband met een bepaald persoon. Toch kunnen bij dergelijke woorden die pronominale aanhechtsels nog volkomen levende kracht hebben. In dat geval bevinden zich het Kupangsch en het Timoreesch. Met een woord als „oog" nu bezigt het Kupangsch geheel en al dezelfde constructie als het Rottineesch, dus (om voor het gemak Rottineesche woorden te behouden): *manek-a mata-n-a*, de vorst zijn oog; *ndia mata-n-a*, (zijn oog), *au mata-ng-a*, (mijn oog); maar bij een woord als „huis", waarachter het aanhechtsel niet meer gebruikt kan worden, zou het (met Rottineesche woorden) zeggen: *manek-a uma-a*, *ndia uma-a*, (*au uma-a*), dus zonder pronominale aanhechtsels. [1]) Toch is het duidelijk, dat beide constructie's op dezelfde wijze verklaard moeten worden.

Het Timoreesch staat, wat betreft het gebruik der pronominale aanhechtsels op hetzelfde standpunt als het Kupangsch, maar voegt bij den genitief, voor de duidelijkheid, in elk geval het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon in, (dus de vorm, welke in het Rottineesch luidt: *ndia mata-n-a*, zijn oog, *ndia uma-n-a*, zijn huis), en zegt dus (in Rottineesche woorden overgebracht): *manek-a ndia mata-n-a*, met pronominaal aanhechtsel, en *manek-a ndia uma-a*, zonder het aanhechtsel. [2]) Het verschil bestaat dus alleen daarin, dat het possessieve element, wat wij uitdrukken door „zijn", in „de vorst zijn oog, zijn huis", duidelijker wordt aangeduid.

Bij nog andere talen zijn de pronominale aanhechtsels geheel verloren gegaan, of zoo er nog resten van bestaan, niet meer van zoo levende kracht, dat zij nog als zoodanig gevoeld worden. Hier behelpt men zich met eene omschrijving, met behulp van een of ander woordje, dat „bezit" aanduidt, (waarachter meestal de laatste of bijna de laatste schuilplaats

---

[1]) Met de eigenlijke Kupangsche woorden: *lahi-la mata-k-(k)a*, (de *-n* is hier regelmatig in *k* veranderd); *un mata-k-(k)a*; *au mata-ng-(ng)a*, naast: *lahi-la uma-la; un uma-la; au uma-la.*

[2]) Met de eigenlijke Timoreesche woorden, (dialect van Taibenu): *nadj-ain in mata-n*, (het lidwoord is hier minder gebruikelijk); *in mata-n; au-mata-k*, naast: *nadj-ain in umel; in umel; au umel.*

is van de overigens in onbruik geraakte pronominale aanhechtsels, hetzij van alle personen, hetzij in alle geval van den derden persoon), maar altijd zóó, dat de omschrijving, welke wij weergeven met behulp van het bezittelijk voornaamwoord, bijv. „zijn huis", steeds ook in de genitief-constructie treedt. De bijzonderheden daaromtrent kunnen hier nu wel overgeslagen worden, evenals het verschil tusschen de enkel- en meervouds-vormen. [1]) Dat de eerstgenoemde constructie

[1]) In het Tettumsch bezigt men met het woord *kán*, (zie het Naschrift), dat „bezit" aanduidt, volgende constructies: *nia* (hij) *kán matan*, (de slot-*n* behoort hier bij het woord), zijn oog; *nia kán uma*, zijn huis; *hau* (ik) *kán matan* (*uma*), mijn oog, (huis), en in de genitief-constructie: *nai nia kán matan*, (*uma*), het oog, (het huis) van den vorst. In plaats van *nia kán* bezigt men in den genitief ook het uit *nia* (hij) gevormde *nian*, (vgl. beneden het Sikkasch): *nai nian matan;* enz. Zoo ook wel *haun* voor *hau kán*, (mijn); enz. Daarnevens komen nog wel uitdrukkingen voor zonder possessivum, als: *hau oan*, mijn kind, *o oan*, uw kind.

In den tongval der taal, gelijk zij in Portugeesch Timor gesproken wordt, bezigt men *nia*, (hetzij uit *nian* met verlies van den sluiter, hetzij eenvoudig het pers. voornw.), als possessief: *ninia* (voor *nia* (hij) *nia*) *matan*, (*uma*) of eenvoudig *nia matan*, (*uma*), zijn oog, (huis); *haü nia matan*, (*uma*), mijn oog, (huis); *liurai nia matan*, (*uma*), het oog, (huis) van den vorst. In het binnenland, (waar de taal ouderwetscher is), pleegt men evenwel in verbinding met de pers. voornw. geen possessivum te gebruiken: *haü aman*, mijn vader; *emi aso*, uwlieder hond(en); enz. Vgl. de „Regras grammaticaes" bij de „Diccionario de Portuguez-Tetum por S. M. A. da Silva", (Macao 1889).

In het Galoli zijn de pronominale suffixen nog niet zoo geheel in onbruik als in het Tettumsch, althans dat van den eersten pers. enkelv. kan nog in verbinding met sommige substantieven gebezigd worden, bijv. *gaü* of *ga* (ik) *lima-k*, mijne hand. In *ni* (hij) *liman*, zijne hand, *go* (gij) *liman*, uwe hand, kan de *n* het pronominaal suffix van den derden pers. zijn, wat ook in den tweeden pers. zou kunnen getreden zijn; evenwel is in 't oog te houden, dat „hand" in absoluten zin gewoonlijk ook *liman* luidt. Met de meervoudige voornw. is de constructie: *gita* of *gami*, (*mi*, *sia*) *lima-r*, onze, (uwlieder, hunne) handen. Hier is geen pronominaal suffix meer aanwezig, alleen het meervoudsteeken, (oorspronkelijk lidwoord = Rott. *la*, *ra*). Ook voor andere substantieven, waarbij, wat nog over is van de pronominale suffixen of het meervoudsteeken, niet meer gebruikt kan worden, kunnen de pers. voornw., zonder meer, geplaatst worden: *go surat*, uw boek; *gita ralan*, (= M. P. *dalem*), onze harten.

echter ook hier eenmaal de heerschende geweest is, kan met genoegzame zekerheid worden aangetoond. Het blijkt duidelijk bijv. uit het Sikka'sch, eene der talen, welke die pronominale

---

Daarenboven bestaat evenwel ook de constructie met een possessivum, welke óók gebruikelijk is bij een woord als *liman*, (hand): *ga ni-k liman* of *gaü ni-n liman*, mijne hand; *go ni liman*, uwe hand, *lima ni ni-n*, zijne hand, *lima gita*, (*gami*, *mi*, *sia*) *ni-r*, onze, (uwl., hunne) handen. Na *ni* kan dus ook het pronominaal suffix van den eersten pers. voorkomen, maar dit kan ook wel vervangen worden door dat van den derden persoon, terwijl met het voornw. van den tweeden pers. enkelv. *ni* zonder aanhechtsel staat. In verbinding met de meervoudige voornw. staat steeds het meervoudsteeken *-r* na *ni*, en bovendien staat de geheele uitdrukking, evenals met den derden pers, enkelv., na het bepaalde subst., dat dan, (althans bij dit woord), zonder den anorganischen sluiter staat. In de eigenlijke genetief-constructie staat steeds *ni* : *arán ni matan*, het oog van den vorst, ook *arán ni uma-n*, het huis van den vorst, (waarin dus, evenals in het Rott., het pronom. suffix na *uma* verschijnt); *arán ni surat*, het boek van den vorst. Vgl. de „Noções geraes da Grammatica Galoli" bij de „Diccionario Portuguez-Galoli pelo Pe. M. M. A. da Silva", (Macao 1905), bepaaldelijk het aldaar medegedeelde op blz. 4, 8—9, 22.

De vormen (*ga*) *ni-k*, (*gita*) *ni-r*, enz., zouden er op kunnen wijzen, dat dit *ni* niet hetzelfde woord is als het voornw. v. d. derden pers. enkelv. *ni*. Maar toch is de mogelijkheid niet te ontkennen, dat een vorm als *ni-n*, (vgl. Tettum *nian*), slechts voor het taalgevoel het verband met *ni* verloren had en, (gelijk de vormen voor den derden pers., als de meest voorkomende, ook elders meermalen invloed op de andere uitoefenen), ook hier het voorbeeld is geweest, waarnaar *ni-k*, *ni-r* gevormd zijn, (naar analogie bijv. van *lima-k*, *lima-r*). Hierop schijnt bepaald te wijzen eene constructie als *arán ni uma-n*, waar blijkens de *n* na *uma*, *ni* oorspronkelijk alleen het voornw. kan zijn. Vgl. ook hieronder het Solorcesch, doch ook het Kissersch.

In het Kissersch wordt, behalve bij de enkele woorden, waarbij het pronom. suffix nog in min of meer levend gebruik is gebleven, (bijv. *jau makuü*, mijn oog, *o makum*, uw oog, *ai makan*, zijn oog, enz.), steeds gebruik gemaakt van een possessivum, wat voor den derden pers. *ni-na* of *ni-n* luidt. Ook in andere personen schijnt deze vorm wel vast geworden te zijn, althans (in de genoemde Wdl. van Rinnooy) wordt opgegeven (sub „*kamoe*"): *mininalėke*, d. i. *mi ni-na lėke*, uwlieder dorp. Daarnevens wordt terzelfder plaatse evenwel ook *mi ni-m* vermeld. Ibidem (sub „*poenja*") *ainuü romo*, (wel te lezen *jau nuü*, voor de vocalen vgl. bijv. *jau ewuü*, mijn been, naast *ai ei-ni* = Rott. *ei-n*, zijn been), mijn huis; (sub „*landjut*"): *onuma* (stellig te lezen *o nu-m*) *mori-mori*, uw leven. Ook in de genitief-constructie wordt steeds *ni-n(a)* gebezigd: *ai ama-n ni-na kuda*, het paard van zijn vader,

aanhechtsels niet meer kent, maar, als het bepaalde woord op een klinker eindigt, zooals bijv. *leppo*, huis, nog kan zeggen: *moang* (heer) *ratu* (vorst) *leppo-ng*, het huis van den vorst,

---

(Wdl. sub „*poenja*"). In deze taal, waarin geen pronomen *ni*, *nia* voorkomt, kan *ni* wel niets anders zijn dan een nevenvorm van het in het Fidjisch als possessivum gebezigde *no* = M. P. *nu*, *anu* (ook in het Rottineesch enz. is *nu* het gewone woord voor „bezitting", vgl. voorts Ybanag *anni* = Tag. *ano*).

In het Burusch zijn de pronominale aanhechtsels geheel verdwenen en moet steeds een possessivum gebruikt worden, bijv. *jako nau*, (*kai nanuk*, *rine*^{2} *nake*^{2} *kami namik*, *kimi nimik*, *sira nanuk*) *huma*, (*raman*, enz.), mijn, (uw, zijn, ons, uwl., hun) huis, (oog, enz.). Al is in deze vormen nog wel het een en ander duister, als het eigenlijke possessivum blijft toch duidelijk *na* over; *u mu*(*k*), *mi*(*k*) zijn klaarblijkelijk de oude pronom. suffixen, (de sluitende *k* heeft wel oorspronkelijk gediend om het geheel de waarde van een nomen te geven, vgl. beneden, al stemt dit niet meer overeen met den tegenwoordigen toestand, waarin eene sluitende *t* of *n* die functie vervult). De genitief-constructie wordt gevormd met het possessivum van den derden pers.: *djohu nake*^{2} *huma*, (*raman*), het huis, (oog) van den vorst. Het is onzeker of *nimik nanuk*, (vgl. hierbij *du* als meervoud van *da* bij de verba), *ni* en *nu* bevatten, dan wel om eene of andere reden uit **namik*, (bijv. naar analogie van *kimi* tegenover *kami*), en **nanuk* zijn ontstaan. In het eerste geval is 't het waarschijnlijkst ook in *na*, (wat trouwens ook in meerdere talen van Melanesië en Mikronesië voorkomt), een nevenvorm van *nu* te zien, (in de Iloko-grammatica van Lopez wordt ook de vorm *anu* = Tag. *ano* opgegeven); in het tweede is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat het pronom. suffix *na*, dat toch ook hier vroeger moet bestaan hebben, tot possessivum geworden is, (vgl. hieronder de Ambonsche vormen), of desnoods het demonstratieve *na*.

Ook het Sikka heeft de pronominale aanhechtsels verloren, (over enkele overblijfsels zie mijn opstel „De Eindmedeklinkers in het Rott. en Timor.," Bijdr. Tl.- L.- en Vlk. v. Ned. Ind., 7e Vlgr. V). Daarvoor zijn in de plaats getreden vormen, afgeleid van de pers. voornw., bijv. *aung* naast *au*, ik, *àung* naast *àu*, gij, *nimung*, naast *nimu*, hij, enz. Door de toevoeging van de *ng* (= *n*) wordt het voornw. een soort nomen, evenals Tettum *nian* van *nia*, vgl. Ambonsch *hau u-ol*, het mijne, *ale mu-ol*, het uwe, enz., welke eveneens door het volgende lidw. als nomina zijn aangeduid, de vorming uit (de verkorte vormen der voornw. wel, als zooveel in de Ambonsche dialecten, eene nog verder voortgezette nieuw-vorming ter vervanging van oudere vormen, welke, evenals in het Sikkasch, toch reeds als nieuw-vormingen beschouwd moeten worden). In de genitief-constructie wordt wederom van de omschrijving gebruik gemaakt: *moang* (heer) *ratu leppo*, (*matang*) *nimung*, (van *nimu*, hij), het huis, (oog) van den vorst. Wanneer er geen sprake

eene constructie thans uit de taal-zelf onverklaarbaar, maar waarin de *ng*, (elke *n* moet aldaar tot *ng* worden aan het slot), natuurlijk het oude pronominale aanhechtsel van den derden persoon is. [1])

Omtrent deze uitdrukking van den genitief, welke gelijk bekend is, voorkomt in allerlei niet verwante en tot verschillende families behoorende talen, is, de vooropplaatsing voorloopig daargelaten, op te merken, dat zij is eene zuiver analytische. Voorts dat het eerste lid in deze talen eigenlijk zonder eenige aanduiding van de betrekking staat; deze wordt aangeduid door het op het bepaalde substantief volgende element. En dat is hier, hetzij nog op heden, hetzij althans oorspronkelijk, het in het Mal. Pol. meest algemeen voorkomende pronominale aanhechtsel van den derden persoon *na*, waarvan de slot-vocaal gewoonlijk verdwenen is, doordien het accent niet verspringt, gelijk dat bijv. gewoonlijk in de Philippijn-

---

is van personen, schijnt de genitief thans door enkele vooropplaatsing aangeduid te worden, dus vormelijk niet van de samenstelling gescheiden te zijn. Op dezelfde wijze maakt het Soloreesch *goën* van *goë*, ik, *naen* van *nae*, hij, en construëert: *ata-kabelang lango*, (*matan*) *naen*, het huis, (oog) van den vorst. Evenwel kan *naen* hier ook in uitgebreidere beteekenis gebezigd worden: *maän* (tuin) *pe* (die) *goë* (ik) *naen*, die tuin is mijn eigendom, (vgl. Wdl. van de Solor. taal door H. H. O. Leemker, Tijds. v. Ind. T. L. en Vlk. Dl. 36).

Het verschil tusschen enkel- en meervoud bij de genitief-constructie, bestaat alleen dáárin, dat in de talen, waar het pers. voornw. v. d. 3den pers. nog ingevoegd wordt, het meervoudige pronomen in plaats van het enkelvoudige staat, dus bijv. in het Timor. *sin*, (zijl.), in plaats van *in*, (hij); zoo ook wel eens in het Lettineesch: *sarani ira än-ne* = *sarani än-ne*, de kinderen der Christenen, terwijl bij gebruik van een verschillend possessivum voor enkel- en meervoud, hier het meervoudige gebezigd wordt, (bijv. Sikka *rimung* van *rimu*, zijl., in plaats van *nimung* van *nimu*, hij). In het Rottineesch, waar hetzelfde pronominaal suffix in den derden pers. enkel- en meervoud gebezigd wordt, bestaat geen verschil, zoo ook (althans gewoonlijk) niet in het Lettineesch, noch in het Kupangsch, enz.

[1]) Dat die *ng* in het Sikkasch oorspronkelijk het pronom. aanhechtsel is, kan voorts blijken uit eene constructie als: *metti* (breng) *belli* (geef) *ahu* (hond) *ara-* (rijst) *-ng*, breng de honden hun rijst, (vgl. Verh. Bat. Gen., Dl. 50). Zie voorts de voorbeelden beneden, waarin over den vorm der samenstellingen gesproken wordt.

sche talen, gedeeltelijk ook in het Sangirsch, niet pleegt te geschieden, en dit aanhechtsel staat op dezelfde plaats als overal elders: het volgt op het bepaalde woord, ook dáár, waar het nog alleen na zulke woordjes staat, welke een bezit aanduiden.

Hetzelfde geldt waar het persoonlijk voornaamwoord logisch de waarde van een genitief hebben moet. In een Rottineesch *ndia uma-n*, is wederom de toegevoegde *-n* het voornaamste en kan het persoonlijke voornaamwoord *ndia,* (òf het correspondeerende woord in de andere talen, waar het gebruik der pronominale aanhechtsels nog intact is), weggelaten worden, wat in hetzelfde geval ook geldt in meer of minder mate van de overige persoonlijke voornaamwoorden. In *au uma-ng-a,* (dialectisch nog *au uma-ngg-a*), is *ngg* het overblijfsel van *nggu* = *ngku*, naast *ku*, het algemeen pronominale aanhechtsel, en staat ook op de gewone plaats achter het bepaalde woord.

Ditzelfde geldt ook voor het Timoreesch en overal waar deze aanhechtsels nog voorkomen. Er is echter eene uitzondering, namelijk de Ambonsche dialecten; hier gaat het aanhechtsel soms vooraf, soms volgt het; het ongeluk heeft gewild, dat men juist met deze tongvallen is aangevangen, vandaar is het boven-gezegde niet terstond opgevallen. Naar van Hoëvell: „Iets over de vijf voornaamste dialecten der Ambon„sche landtaal”, heet het: „de bezittelijke voornaamwoorden „(d. i. de pronominale aanhechtsels) staan nu eens *vóór*, dan „weder *achter* de zelfstandige naamwoorden, vaste regels zijn „hiervan niet te geven”.

Een soort algemeen gezichtspunt evenwel is toch op te maken uit de weinige volzinnen en enkele gedichtjes, welke bij die verhandeling gepubliceerd zijn. Hieruit blijkt duidelijk, dat het bijv. na de namen van lichaamsdeelen op de gewone plaats staat, althans in het enkelvoud, (als voorbeeld is dan ook gegeven: *au lima-ku,* mijne hand), dus in ’t algemeen bij zulke woorden, waar het Timoreesch en Kupangsch die aanhechtsels alleen nog kennen. [1]) Blijkbaar heeft dus in de

[1]) Reeds Schmidt heeft opgemerkt, dat de in de gedichtjes voorkomende voorbeelden van het gebruik der pronominale aanhechtsels

Ambonsche tongvallen nieuw-vorming plaats gehad, gelijk dat juist ten opzichte van persoonlijke voornaamwoorden hier meer is geschied, [1]) hoe die dan ook in bijzonderheden te verklaren is. Niet onmogelijk is 't, dat de toestand daarvóór was als thans nog in het Kupangsch, gelijk die boven is beschreven. Derhalve is deze vooropplaatsing als eene, volkomen afgezonderd van de naaste verwanten, ontstane nieuw-vorming, hier van geenerlei waarde. Die oorspronkelijke achtervoeging blijkt trouwens ook uit de anorganische sluiters, waarover aanstonds meer.

Eene betrekking tusschen twee substantieven kan evenwel in het Rottineesch en naaste verwanten, nog op andere wijze worden te kennen gegeven. In 't algemeen kan men zeggen, dat in het Mal. Pol. alle betrekkingen tusschen substantieven door den genitief, hoe ook uitgedrukt, worden aangeduid; trouwens ook elders is het gebied van den genitief niet gemakkelijk te definiëeren en kan voorts eene samenstelling nog geheel andere betrekkingen aanduiden, en in het Mal. Pol. zijn genitief en samenstelling, gelijk meermalen gezegd is, in 't algemeen zeer weinig onderscheiden. [2])

De eigenlijke genitief-constructie nu kan in de Oostelijke talen alleen voorkomen, waar sprake is van een echten genitief, (een possessieven, soms een partitieven of subjectieven genitief). En ook in samenstelling kan, als regel, het bepa-

---

overeenkomen met, wat hij noemt, „de(n)algemeen Melanesische(n)regel", vgl. „Die Jabim-Sprache", (Sitzungsber. der Kais. Akad. d. Wissensch., ph. hist. Cl., Bnd. CXLIII, Wien 1901), pag. 55. Op te merken is, dat aldaar ook voorkomt de vorm *mata-si*, (hunne, hare oogen), dus ook nog in het meervoud met het suffix achteraan, wat volgens het door van Hoëvell gegeven voorbeeld, (*au lima-ku*, enz.), ook in de tegenwoordige taal niet meer voorkomt. Overigens schijnt, ook in het opzicht van de plaatsing der pronom. suffixen, het eene dialect reeds verder afgeweken te zijn dan het andere. In de enkele, aan de Verhandeling van van Hoëvell toegevoegde volzinnen komt voor: *wahina-ku*, (mijne vrouw), in den tongval van Asilulu, doch *u-mahina* in dien van Hila.

[1]) Vgl. de Aanteekeningen bij mijn stuk „Over de Vervoegde Werkwoordsvormen in de M. P. talen". Bijdr. T. L. en Vlk. v. Ned. Ind., Dl. 65.

[2]) Vgl. bijv. Adriani, Sangir. Sprk., pag. 220—221.

lende woord alleen voorop staan, waar het de waarde van een echten genitief heeft. Waar dat niet het geval is, staat het bepalende woord achteraan, evenals in elke andere Mal. Pol. taal. In een woord als bijv. „stoom-boot”, heeft „stoom” wel niet de waarde van een eigenlijken genitief; het Maleisch drukt dat met een Mal. Pol. genitief of samenstelling uit met het woord voor „stoom” of „vuur” achteraan: *kapal asap*, of *kapal api*, vuurschip; de Rottinees bijv. bezigt eveneens de laatste uitdrukking, *ofa-haïk*, waarin dan het woord voor „vuur”, (*haï*), achteraan komt. Gelijk men in het Fransch voor deze uitdrukking de oneigenlijke samenstelling „bateau à vapeur” bezigt; zoo zou men kunnen zeggen, dat in ’t algemeen daar, waar het Fransch zulke uitdrukkingen met „à” tusschen twee substantieven gebruikt, in het Rottineesch het bepalende woord volgt, bijv. *ule-òe*, een pot voor water, om water in te bewaren, enz. Verder staat steeds achteraan het woord, dat de stof aanduidt, bijv. *uma batu*, Mal. *rumah batu*, huis van steen, steenen huis. Kan men hier het woord voor „steen” beschouwen als de functie van een adjectief te vervullen, datzelfde geldt van *manek*, vorst, bijv. in het naast *manek-a uma-n-a*, het huis van den vorst, bestaande „*uma-manek*”, huis, bestemd voor den vorst, vorstelijk huis, paleis. Voorts staat het bepalende substantief meermalen achteraan, waar wij de verhouding door een voorzetsel kunnen weergeven, als bijv. *tutui-nitu*, verhaal over spoken, spook-verhaal; ook *lelesu-uma*, deur in of aan het huis, huis-deur. Achteraan staat ook het substantief, waarmede men eene vergelijking uitdrukt; zegt de Maleiër bijv. *kupu* (kapel) *gadjah* (olifant), een vlinder als een olifant, een reuzen-vlinder, de Rottinees noemt dat dier *babaü* (vlinder) *kapak* (van *kapa*, karbauw), een vlinder als een karbouw, hetgeen opmerkelijk is, aangezien deze verhouding licht als een partitieve genitief kan opgevat worden. Zoo zegt bijv. de Timorees ook in dezelfde volgorde: *mat-mèo*, kat-oog = oog als van eene kat, ook in de beteekenis van „katoogig”, en duidt daarmede de oogen van den Europeaan aan; hij gebruikt dit woord ook, waar het parallellisme dit vereischt als syno-

niem met „Hollander"; zoo in de volgende, plechtig bedoelde, toespraak: *„hi sob lèko(g), bia-lèko(g): hi nis(i)mòko, nak-mofa, hi mat-mèo nè Olanit*, gij goede vrienden, goede makkers; gij, wier tanden uitgevallen zijn, wier hoofd grijs is, (dus eerwaardig door ouderdom), gij kat-oogigen of Hollanders."

De voorbeelden zijn nu genomen uit het Rottineesch en Timoreesch, doch hetzelfde geldt van al de naaste verwanten. [1])

Als bewijs hoe zij in hoofdzaak hierin kunnen overeenstemmen, strekke het volgende: de talen van Rotti en Ambon behooren tot die, welke plaatselijk het verste van elkander verwijderd zijn en vertoonen dan ook in het kader dier talen de meeste verschillen; nu leest men in bovengenoemde beschrijving der Ambonsche dialecten: „wil men evenwel bepaaldelijk een genitief aanduiden, dan wordt de algemeene regel gevolgd", (bedoeld is die als in het Maleisch) *„luma latul* (uit *lumal*), huis, (*latul*), vorst, het huis van den vorst; *mintanuru luma*, de deur van het huis; dikmaals ook duidt men den tweeden naamval aan door zich van het bezittelijk voornaamwoord te bedienen, bijv. *latul-ni-luma*, het huis van den vorst, of: den vorst zijn huis".

Uit het bovengezegde kan terstond blijken, dat alleen door het laatste de genitief wordt aangeduid; *luma-latul* is „een vorstelijk huis, eene vorstelijke woning"; in „huis-deur" worden de deelen der samenstelling op dezelfde wijze geplaatst

[1]) Voor het Burusch zijn eenige voorbeelden opgegeven in „Het Burusch van Masarete door H. Hendriks" (op blz. 7). Uit de talen, welker grammaticale schetsen geen gewag maken van de genitief-constructie en wat daarbij behoort, volgen hier enkele voorbeelden. Tettum: *naān-* (vleesch, visch) *-tasi*, zee-visch; *uma-* (huis) *-kakaluk*, (sirih-zak), huis voor den sirih-zak, heilig huisje. Sikka: *buru-* (lepel) *-tana* (aarde), „aard-lepel" = schop; *ata-* (mensch) *-utur*, (bosch), boschmensch, wilde. Lettineesch: *wet-rai* (waarvan het eerste deel overeenkomt met Rott. *bétek* = Bug. *wèttèng*, gierst en *rai* „land" beteekent), gierst van het land = maïs, (zoo ook Galoli: *etak-rae*, idem); *ri mormiori-* (mensch) *-nusa* (land) *di*, (in N°. 3 der uitgegeven teksten, Tijds. v. Ned. Ind., 8ste jaargang), de menschen uit dit land, (vgl. Rott. *hataholi-nggolok ndia*, de lieden uit dit dorp). Kissersch: *ian-* (visch) *-helekene* (zee), zeevisch, enz. Voor het Ambonsch zie beneden.

als in het Rottineesch. Tevens kan hieruit blijken hoe verwarrend, gelijk boven gezegd is, dergelijke schetsmatige beschrijvingen zijn, als men den werkelijken toestand niet van elders kent.

Genoemde splitsing van den algemeen Mal. Pol. genitief komt niet alleen voor in het Rottineesch, enz. Ook in sommige der Philippijnsche talen is zij in sterke mate te vinden. [1]) Aldaar echter is de oude en meer algemeene constructie door nevenstelling, bij niet possessieve genitieven vervangen door eene nieuwere analytische door middel van een voorzetsel, de „caso-comun" der oudere Spaansche grammatici, of ook wel door de zoogenaamde ligazon of verbindings-klank. In de talen der Oostelijke eilanden daarentegen is de oudere constructie

---

[1]) Als in het Ybanag, (vgl. de Cuevas, pag. 258): *siri tab baybay*, zee-visch; *annusi tak kabain*, de sleutel van de kist; *baruwasi tas seda*, hemd van zijde, zijden hemd, naast constructies met de „ligazon" als: *lubir-a-lubago*, touw (vervaardigd van) den *lubago*-boom; *tolai-a-Lallo-k*, menschen van Lallok; enz. Tagalog (vgl. de Totanes, sub 29 vlg.): *tawo sa Bisaya*, hombre de Bisayas, een Bisayer; *„cruz" sa nangamatai*, een kruis voor de dooden; *pintu sa simbahan*, kerk-deur of deur in de kerk, naast *pintù-ng-simbahan*, (zóó moet er gelezen worden, blijkens alle andere, zoowel Spaansche als Amerikaansche grammatica's, de *n* bij de Totanes is overal eene druk- of schrijffout); *calis na gintó*, een kelk van goud, gouden kelk. Evenwel wordt in het Tagalog de verbindingsklank ook zeer veel gebezigd dáár, waar de genitief-verhouding in de samenstelling bepaaldelijk eene possessieve is, (naast de ontleding in eene eigenlijke genitiefs-constructie als *butas nang tayinga*, gat van het oor, oorgat, welke ontleding in het Ybanag regel schijnt te zijn), bijv. *nguso-ng-babui*, varkenssnuit; enz., (ook *mata-ng-pusa*, wat evenals Tim. *mat-méo* blauwoogig kan beteekenen, vgl. het Wdb. van De los Santos, sub „oyos"). Meerdere voorbeelden zijn passim te vinden in de „Tagalog-English and English-Tagalog Dictionary bij Ch. Nigg", (Manila 1904), ofschoon daarnaast ook nog voorkomen, welke den ouderen toestand vertoonen, als *asal-hayop*, costumbre de bestia, (bij De Totanes); *bahay-gagamba*, spinneweb, (Wdb. Nigg), enz. Behalve het hier gezegde, geven overigens de Spaansche grammatici hieromtrent weinig licht, dewijl zij, geheel onder den indruk van den grooten vormen-rijkdom dezer talen, in het algemeen, zoowel in de Sprk. als in het Wdb., voor niets anders oog hadden dan voor de mogelijke afleidingsvormen van een of ander stamwoord, en dit onderwerp, wegens den aard hunner moedertaal, hen daarenboven verre lag.

bewaard gebleven. Een rechtstreeksch verband bestaat er dus niet. [1])

Van de veronderstelling uitgaande, dat reeds in de grondtaal vrijheid van plaatsing mogelijk was, zou men nu kunnen meenen, dat de voorop- of achteraan-plaatsing zich had gedifferentiëerd naarmate het al of niet possessieve karakter van den genitief. Het zou dan te begrijpen zijn, dat, al moge er in 't algemeen eene onder regelen te brengen neiging bestaan, in bijzonderheden afwijkingen voorkwamen. Maar in de Oostelijke talen zouden die afwijkingen toch wel al te sterk zijn. Al kan men met eenigen goeden wil de verschillende gevallen wel onder eene of andere catagorie brengen, hoe laat 't zich ten slotte verklaren, dat men in het Rottineesch bijv. zegt: *tasi-òe*, zee-water, met het bepalende woord vóóraan, maar *òe-lè*, rivier-water, omgekeerd met het bepalende woord achteraan? Waarom *kapa-lalae*, buffel-stal, met het bepalende woord vóóraan, maar het zoo goed als synonieme *longa-kapa*, met het bepalende woord achteraan. Meermalen ook wordt tusschen de twee constructie's geweifeld. Bepaalt men zich niet tot eene enkele taal, dan worden de verschillen nog veel grooter. [2])
Bovendien kunnen tal van samenstellingen, waarin het bepa-

[1]) Behalve dat overal daar, waar de genitief-constructie van de samenstelling onderscheiden is, altijd eenig verschil bestaat tusschen de verschillende soorten van samenstellingen, wat betreft de al of niet-ontbindbaarheid in eene genitief-constructie, levert in het Westen, althans het Javaansch, ook een voorbeeld van differentiatie, door bij sommige niet eigenlijk possessieve verhoudingen den vorm van eene samenstelling te bezigen, hoewel het geheel, naar zijn aard, moeielijk als samenstelling gelden kan, als: *babad tanah Djawi; tjarios wiwit-ipun wontĕn pantun;* enz., waarnaast evenwel toch ook met de genitief-constructie: *tjarios-ipun tiang sĕpuh;* enz.

[2]) Bijv. Tett. *mina* (vet) *-fahi* (varken), varkensvet, naast Kup. *baih* (voor *bahi*) *-mina*, waarnaast wederom Rott. *mina-bafi*, gesmolten varkensvet, nevens *bafi-minak*, vast varkensvet; Tett. *nu* (klapper) *-mina* naast *mina-nù*, klapper-olie, *nu-wèn*, (vocht), klapper-melk; Rott. kent alleen *mina-nò*, klapperolie, en *nò-a mina-na*, (steeds met eigenlijk genitief-constructie), klappermelk; Buru. *wai* (water) *-susu*, Solor. *wai-tuho*, melk, doch Tett. *susu-wèn*, enz.; Buru. *kòto-asu*, hondenluis, naast Rott. *busa* (hond) *-utu;* Solor. *wai-uran*, regenwater, naast Rott. *uda-òe;* enz.

lende woord achteraan staat, ontbonden worden in eene eigenlijke genitief-constructie, dus met het bepalende woord voorop. Kortom, ook in een aantal samenstellingen, waarvan de verhouding tusschen de deelen oorspronkelijk stellig het natuurlijkste als eene possessieve op te vatten is, staat het bepalende deel achteraan, dat wil dus zeggen: op de plaats, welke in het Mal. Pol. de gewone is.

Tegenover deze onregelmatigheid staat de nagenoeg volkomen regelmatigheid der samenstellingen, waarin het bepalende lid voorafgaat; zelden of nooit is hier de waarde geen zuiver possessieve, en waar dat al eene enkele maal het geval mocht zijn, daar is mij ten minste geen enkele bekend, welke in meerdere dezer talen in gelijken vorm voorkomt; (nieuwvormingen, soms ook naar valsche analogie, komen natuurlijk hier even goed voor als elders). De genoemde feiten maken het onmogelijk aan te nemen, dat het al of niet vooropplaatsen bijv. het gevolg zou zijn van eene min of meer bewuste poging om verschil te maken tusschen een eigenlijken possessieven en niet-possessiven genitief; bovendien maken zij ook de oorspronkelijkheid der samenstellingen van het afwijkende type uiterst verdacht, en wel juist wegens de regelmatigheid in de beteekenis, welke deze tegenover de andere vertoonen. Hetzij men zou willen denken aan eene differentiatie, hetzij voor de verklaring alleen maar uitgaan van het denkbeeld van eene oorspronkelijke vrijheid van plaatsing, onafhankelijk van de beteekenis, nu eenmaal aan de andere zijde die tallooze afwijkingen voorkomen, zouden zij zich in dat geval evenzeer hier hebben moeten vertoonen.

Beschouwt men den *vorm* der samenstellingen nader, dan blijkt, dat het type **mata-air,* in plaats van *air-mata*, wel veelvuldig voorkomt, maar dat, vooral waar het laatste woord in 't algemeen Mal. Pol. op een klinker eindigt, soms ook nog na een mede-klinker, als in den Kisserschen vorm van het woord: *makan-oir-n(e)*, juist in de talen, waar het pronominale aanhechtsel de levende kracht verloren heeft, en men dus meer met „survivals" te doen heeft, gewoonlijk eene *n* is toegevoegd,

als bijv. in het Tettumsche *loro-matan*, (de zon), de algemeen Mal. Pol. uitdrukking voor „zon", hetzij men die meer poëtisch met „het oog van den dag", of meer prozaïsch met „de schijf van de zon" weergeeft, waarin men dus *matan* aantreft met sluitende *n* voor het algemeen Mal. Pol. *mata*. Het ligt voor de hand om in die toegevoegde *n* het, ook in de eigenlijke genitief-constructie gebezigde pronominale aanhechtsel te zien. Maar hier geeft het voorkomen in deze talen van anorganische sluiters moeielijkheden.

De oorzaak van dit verschijnsel, dat met taal-verwantschap niet behoeft samen te hangen, berust op het reeds genoemde feit, dat in eene zekere periode van beschaving, een aantal zaken niet als op-zich-zelf-staande pleegt beschouwd te worden, doch alleen als behoorende bij een bepaalden persoon, of als een deel van het geheel. Dit wordt in de taal uitgedrukt door aan het woord iets toe te voegen om die aanhoorigheid te kennen te geven; zonder dat toevoegsel, of iets wat met ons bezittelijk voornaamwoord overeenkomt, heeft zulk een woord dan eigenlijk geen afzonderlijk bestaan, (samenstellers van Woorden-lijsten zijn hiervan, gewoonlijk geheel onbewust, meermalen het slachtoffer geworden), en het kan dan ook later bepaaldelijk een integreerend deel van het woord gaan uitmaken, (zoo luidt in het Tettumsch bijv. „oog" thans als afzonderlijk woord óók *matan*), zoodat, wanneer bij meerdere ontwikkeling de behoefte zich doet gevoelen, zulk eene zaak zelfstandig meer duidelijk aan te duiden, dit dikmaals weer door een nieuwen vorm moet te kennen gegeven worden. [1])

In deze talen nu dient oorspronkelijk, als dat toevoegsel, hetzelfde pronominale aanhechtsel van den derden persoon *-n*, wat dus allereerst aanduidt: „van hem, van het", maar dat hier door de onbepaaldheid, het niet genoemd worden van het woord, waarop het slaat, toch eene bijzondere functie heeft gekregen.

Daarbij komt nog, dat deze anorganische *n* in deze talen

[1]) Vgl. mijn opstel „De eindmedeklinkers in het Rottineesch en Timoreesch, Bijdr. T. L. en Vlk. v. Ned. Ind. 7de Volgr. Dl. V.

menigvuldig vervangen is door eene andere consonant, juist om de eene of andere zaak op zich-zelf te kunnen aanduiden, niet als een zuiver phonetisch verschijnsel, maar naar zekere analogiën. Het sterkst heeft dit gewerkt in het Rottineesch, waarin niet alleen nagenoeg geen enkele zoo te verklaren *n* onaangetast is gebleven, maar die verandering zich ook heeft uitgestrekt tot andere *n*'s aan het slot, en voorts vèrstrekkende gevolgen heeft gehad; in het Timoreesch en Kupangsch is de toestand niet veel verschillend, zij kunnen dus tot de bepaling van den oorspronkelijken vorm der samenstelling weinig, en alleen langs omwegen bijdragen. De keuze is dus beperkt tot die talen, waar die verandering minder sterk heeft gewerkt. De voorbeelden nu, dat zulk eene *n* aldaar aan het slot eener samenstelling voorkomt, zijn zeker talrijk genoeg. [1])

Wil men nu hier evenwel de waarde van deze toegevoegde *n* bepalen, dan doet zich zeer dikmaals de vraag voor: staat zij hier tot aanduiding van den genitief, of wel als het bovengenoemde toevoegsel, omdat het samengestelde woord in zijn geheel weder werd beschouwd als een deel van of behoorende bij iets anders; of waar dit stellig niet het geval is, is de toevoeging dan niet te verklaren door invloed van den vorm, welke het laatste substantief als afzonderlijk woord nog heeft of kan gehad hebben, want juist die woorden, welke gewoonlijk als laatste lid staan, zijn ook die, welke gewoonlijk dat toevoegsel vertoonen.

Maar toch zijn er enkele, waarin die toevoeging moeielijk een anderen zin kan hebben, dan die, welke zij in de genitief-constructie heeft, (bijv. in Ambonsch *amanno-taunno*, landsbewoners, de ingezetenen eener negorij, aangezien *tau*, hetgeen oorspronkelijk „mensch" beteekent, als afzonderlijk woord nergens een dergelijk toevoegsel vertoont; (in 't voorbijgaan is nog op te merken, dat de toegevoegde *n*, die waarde toch heeft *nno*, vgl. bijv. *lalanno*, weg = Mal. *djalan*, op een vroegeren toestand, zoowel door vorm als plaatsing, wijst);

---

[1]) Vgl. het onder de Noot op de vorige blz. genoemde stuk.

ook bijv. Tettumsch *laho-uman*, muizen-nest, Kissersch *makan-waku-n*, oogappel, kunnen als voorbeelden genoemd worden, dewijl in deze talen *uma*, huis, *waku*, steen, steeds zonder aanhechtsel voorkomen, (al kunnen zij ook elders, vgl. bijv. Tontemboansch *bale-na* en *watu-na*, daarvan voorzien zijn); of ook wel omgekeerd moet de toevoeging bij het afzonderlijke woord, alleen uit den vorm, welke het in de samenstelling heeft, verklaard worden, bijv. Tettumsch *talin*, touw, (dat zulk een woord alleen als bepaaldelijk bij iets behoorende beschouwd werd, is wel niet aan te nemen).

Ook in het eerste lid wordt meermalen die toegevoegde *n* aangetroffen, bij de daarvoor vatbare woorden; ook wederom in die talen, waar het pronominale aanhechtsel de levende waarde verloren heeft, (bijv. Tett. *matan-fuan*, oog-appel; Sikka *matang-warúng*, idem; Solor. *matan-rahunk*, ooghaar; Bur. *olon-folon*, hoofd-haar). Op zichzelf kan dit eveneens verklaard worden door den vorm, welken het afzonderlijke woord vertoont, ofschoon in samenstellingen volgens den ouderen, algemeen M. P. vorm, gewoonlijk zich andere verschijnselen voordoen, (als het bewaren van den oorspronkelijken vorm in het Tettumsch, bijv. *mata-dalan* = Mal. *mata-djalan*; *tali-kfuu*, touw van den *waroe*-boom, naast *talin*; of verkortingen als in het Burusch, bijv. *ur-pail*, soort garnaal, naast *uran*, garnaal; *mang-kau*, *mang-safu*, soorten van *eebi*, als afzonderlijk woord: *mangat*), zoodat de samenstelling in elk geval als vrij los te beschouwen is. In eene taal als het Kissersch echter, waar de pronominale aanhechtsels nog na enkele woorden voorkomen, zonder meer recht levend te zijn, kan het eerste lid ook bepaaldelijk al deze aanhechtsels aannemen, (bijv. *ai makan wuün*, zijne wenkbrauw, maar *o makum wuün*, uwe wenkbrauw, enz.) [1]) En men bedenke, dat het hier betreft

[1]) Vgl. de voorbeelden opgesomd bij de genoemde Kissersche Wdl. De overgang in de eigenlijke samenstelling blijkt daar uit *ulu-* (M. P. *ulu*, *hulu*) — *waku-n* (*waku* = M. P. *watu*), hoofd, (oorspronkelijk: schedel), waarvan alleen het laatste deel thans de, oorspronkelijk niet daarbij passende, overblijfselen der pronominale suffixen van alle personen, kan aannemen.

uitdrukkingen, welke door hare beteekenis meer bepaaldelijk tot de samenstellingen behooren, en dat deze vormen thans voor de taal ook samenstellingen zijn, dewijl een genitief anders uitgedrukt wordt. Ook in het Kupangsch en zelfs in het Timoreesch, waar reeds de neiging bestaat samenstellingen vormelijk te onderscheiden en de pronominale aanhechtsels toch nog meer levend zijn, komen dergelijke uitdrukkingen toch nog veelvuldig voor, bijv. Kup. *au bò-ng sè-u*, (*uu bò-n sè-n*), mijn hoofd zijn been, (zijn hoofd zijn been) = mijn (zijn) schedel; Tim. *au mata-k òe-u*, (*in mata-n òe-n*), mijn oog zijn vocht, (zijn oog zijn vocht) = mijn (zijn) traan; (in de tegenwoordige genitief-constructie zou nog *in* voor *òe n* moeten staan, de vorm is dus oud); enz. Alleen in het Rottineesch, Ambonsch, (alsook voor zooverre na te gaan in het Lettineesch), dus juist daar, waar de pronominale aanhechtsels geheel leven, is eigenlijke samenstelling regel geworden. Eene uitdrukking in het Rottineesch als *lèdo-a mata-na* (de zon), dus met eigenlijke genitief-constructie, doet zien, dat ook daar die ontbinding der oorspronkelijke samenstellingen vroeger veelvuldiger moeten geweest zijn. Dit wijst er in de eerste plaats op, dat in een vorm als Tettum *matan-fuan*, *matan* een versteende vorm is van den het meest voorkomenden derden persoon.

Voorts maakt dit het meer dan waarschijnlijk, dat die afwijkende samenstellingen ontstaan zijn, door wegvalling van het pronominale aanhechtsel, bijv. na mede-klinkers, of door invloed van den vorm, welke het afzonderlijke woord thans heeft, als bijv. Amb. dialect. *lea-mata*, naast *lea-matanno* (zon), waarvan het laatste bestanddeel als afzonderlijk woord *mata* luidt, enz. [1]), (natuurlijk buiten rekening

---

[1]) Soms kan zulk eene *n* nog behouden zijn in eene enkele uitdrukking, waar zij niet opviel. Zoo is, althans in hetgeen nu van het Burusch bekend is, nergens aan het slot eener samenstelling meer eene *n* te vinden, tenzij het laatste deel ook als zelfstandig woord op eene *n* eindigt, behalve in *léweng-wain*, honig, (naast *wai*, water, in dien vorm ook steeds aan het slot van andere samenstellingen), vgl. Solor. *wane-wain*, enz. Ook het woord *waen*, dat in het Burusch de beteekenis

gelaten de nieuwere vormingen, welke eenvoudig naar analogie der oudere ontstaan zijn).

Voorts volgt hieruit, dat juist daar, waar de pronominale aanhechtsels geheel of gedeeltelijk zijn verloren gegaan, wat thans als samenstelling geldt, in versteenden vorm overeenkomt met wat bijv. in het Rottineesch nog levend, als genitief constructie in gebruik is, zoodat zich met de grootst bereikbare zekerheid laat opmaken, dat de averechtsche samenstellingen in deze talen ontstaan zijn uit de analytische genitief-constructie, en daaraan dus de prioriteit moet worden toegekend.

Die waarschijnlijkheid wordt nog versterkt door hetgeen men ook elders op Mal. Pol. gebied ziet geschieden. Meermalen toch worden de oude samenstellingen ontbonden in de nieuwere analytische genitief-constructie, bijv. in het Fidji, waar, bij de eigenlijke possessieve samenstellingen, die ontbinding nagenoeg regel is, bijv. *mata-ni-wai* = Mal. *mata-air*, [1]). Het verschil zou dus alleen zijn, (behoudens de plaatsing), dat in de talen der Oostelijke eilanden uit die ontbonden samenstellingen weder nieuwe waren ontstaan.

Derhalve blijkt, zoowel uit de *beteekenis* als uit den *vorm*, dat de bedoelde samenstellingen niet oorspronkelijk kunnen zijn en dus ook in de Oostelijke talen geen spoor te vinden

---

van „olie" heeft gekregen, (bijv. *niwē-waen*), klapperolie, *fafu-waen*, varkensvet), is stellig oorspronkelijk eene eenigszins gewijzigde uitspraak van *wai*, vgl. Fidji *wai-wai*, olie naast *wai*, water.

[1]) Vgl. Kern „De Fidji-taal", blz 119, vlg. Ook enkele samenstellingen, welke niet tot de eigenlijke possessieve kunnen gerekend worden, kunnen in het Fidji in eene genitief-constructie ontbonden worden, als: *a tavaya-ni-wai-wai*, olie-flesch of kruik, eene flesch of kruik bestemd voor olie. Eigenaardig is daarnaast: *a tavaya wai-wai*, (eene flesch olie), eene constructie dus overeenkomende met die in de Philippijnsche talen, als bijv. Tag. *tapayang* (= *tapayan* + *ng*) *-alak*, eene kruik wijn, (daargelaten het gebruik van de „ligazon" in het Tag., enz.) De talen der Oostelijke eilanden volgen hier, voor zooverre mij bekend is, zonder uitzondering dezelfde constructie als in de Westelijke talen, dus die, welke met Hollandsche woorden bijv. zou luiden: olie ééne kruik.

is van eene oude door nevenstelling of samenstelling gevormde genitief-constructie, waarbij het bepalende woord zou vooraf-gaan. Tevens blijkt, dat de afwijkende samenstellingen ontstaan moeten zijn uit eene analytische constructie, door middel van het pronominaal suffix, welke, de vooropplaatsing van het bepalende woord daargelaten, wel hier en daar als nieuw-vorming op Mal. Pol. gebied hare wedergade vindt, maar toch niet eigenlijk als algemeen Mal. Pol., en dus uit de grondtaal stammende, kan beschouwd worden. En dewijl zulk eene analytische constructie overal berust op ontbinding of losmaking der oorspronkelijke door nevenstelling of samenstelling gevormde, door invoeging van een of ander element, is het duidelijk, dat er ook geen sprake van kan zijn, dat zij, gelijk zij zich in de Oostelijke talen voordoet, oorspronkelijk kan zijn, althans als gewone constructie; (daarover later).

Reeds Schmidt was in zijne bovengenoemde verhandeling tot de conclusie gekomen van het niet oorspronkelijke der afwijkende genitief-constructie, (door hem wordt, uitgaande van de talen van Duitsch Nieuw-Guinea en omgeving, geen onderscheiding met de samenstelling gemaakt), en wel op grond van de tegenstrijdigheid in de plaatsing der pronominale possessief-suffixen, welke, gelijk reeds gezegd is, evenals overal elders in het Mal. Pol., achtergevoegd worden, met die der substantieven en persoonlijke voornaamwoorden, waar deze eene genitief-bepaling te kennen geven en dan voorop staan. [1])

Dit feit, dat ook mij vroeger toescheen van bijzonder gewicht te zijn, is mij evenwel bij nader inzien gebleken niet zoo buitengemeen bewijskrachtig te zijn. Op zichzelf zoude het toch zeer goed als mogelijk gesteld kunnen worden, dat de pronominale aanhechtsels reeds vroeg in de grondtaal, hunne vaste plaats gekregen hadden, terwijl voor het substantief nog eene zekere vrijheid van behandeling gebleven was. En het verschil in behandeling met de volledige persoonlijke voornaamwoorden bewijst niets. Die versterking der pronominale

[1]) Vgl. de boven op blz. 316 genoemde verhandeling, bepaaldelijk Dee VI van het genoemde tijdschrift, pag. 90, vlg.

suffixen door bijvoeging van het persoonlijke voornaamwoord is eigenlijk zelfs niet algemeen Mal. Pol., maar komt slechts hier en daar voor. Ook in de talen met de afwijkende genitief-constructie, bij welke de pronominale aanhechtsels in algemeen gebruik zijn gebleven, zijn zij zelfs niet noodzakelijk, (ook niet eens altijd waar het pronominaal suffix slechts een beperkt gebruik is, zoo zelfs niet in het Mono); zeer goed laat 't zich denken, dat deze constructie later naar analogie van die der substantieven is ontstaan, (vgl. wat zelfs met de pronominale suffixen in het Ambonsch is geschied).

Niettemin kan dit argument toch altijd als eene aanwijzing te meer voor de niet oorspronkelijkheid gelden.

Van veel meer gewicht beschouw ik de, ook door Schmidt gemaakte opmerking [1]), dat, ware voorheen eene vooropplaatsing van den genitief (bedoeld is hier meer bepaaldelijk: genitief-samenstelling) algemeen Mal. Pol. geweest, er toch stellig meer overblijfselen (men kan gerust zeggen: er toch stellig overblijfselen) van in de overige talen te vinden moesten zijn.

De bovengegeven argumenten, ontleend aan vorm en beteekenis der afwijkende samenstellingen, verbonden met dit laatste, bewijzen met grootere zekerheid dan gewoonlijk in dergelijke zaken is te verkrijgen, dat de averechtsche samenstellingen niet oorspronkelijk kunnen zijn.

Maar aangezien de pronominale aanhechtsels ten tijde dat dit verschijnsel ontstond in de talen der Oostelijke eilanden, blijkens het bovengezegde, nog volkomen levende kracht moeten gehad hebben, gelijk zij nu nog hier en daar hebben, krijgt het argument der tegenstrijdigheid, wat betreft hunne plaatsing, nu zijne volle waarde en blijkt ook daaruit, dat in de eigenlijke genitief-constructie, (in tegenoverstelling van de samenstelling), daarin toch vindt men beide elementen vereenigd, de verklaring gezocht moet worden.

In het meer genoemde artikel geeft Schmidt van die vooropplaatsing in het algemeen, (over samenstelling of genitief-

---

[1]) Reeds voorkomende in „Die Jabim Sprache", vgl. de Noot bij blz. 329.

constructie wordt niet gesproken), de volgende verklaring: na gezegd te hebben, (zij het dan ook op gedeeltelijk niet onaanvechtbare gronden), dat zij niet oud kan zijn, vervolgt hij aldus: ist nun so das verhältnissmässig kurze Bestehen der Voranstellung des Genitivs nachgewiesen, so kann auch über die Ursache dieser Umwandlung kaum noch ein Zweifel bestehen. Sämtliche Sprachen dieser Gruppe befinden sich in mehr oder minder grosser Nähe von Papua Sprachen. Diese aber üben nicht nur sämtlich die Voranstellung des Genitivs, sondern es findet sich auch in ihrem ganzen sonstigen Aufbau nichts, was damit irgendwie in Zwiespalt wäre. Ich weiss nicht, ob noch sprach-methodologische Gesetze bestehen bleiben können, wenn man sich hier der Annahme der Beëinflussung einer Gruppe der austronesischen Sprachen durch die papuanischen verschliessen wollte. [1])

Deze verklaring is later meermalen door hem herhaald, het laatst wel in zijne „Grundliniën einer Vergleichung der Religionen und Mythologiën der Austronesischen Völker" [2]), waar hij zich aldus uitdrukt: „sie (namelijk de Papoea-stammen) „müssen früher auch auf den Insel-gruppen der Sonnen-mytho„logie gewesen sein, bis dann austronesische Stämme dort ein„wanderten, ihre Sprachen der Ur-einwohnern aufzwangen, „aber dann doch in diesen grundlegenden Punkte, der Genitiv„stellung, die Regel der alten Sprache nicht besiegen konnten."

Tot die Papua-talen rekent hij ook die, welke gesproken worden op Halmaheira, Ternate, enz., waardoor eene mogelijke tegenwerping, dat de verklaring alleen voor Nieuw-Guinea en de naaste omgeving zou kunnen gelden, vooruit ontzenuwd wordt; aangezien hij aan dezen term meer eene negatieve beteekenis wil hechten, nam. talen van niet-Mal. Pol. oorsprong, welke in deze omgeving gesproken worden, doet de meerdere of mindere waarschijnlijkheid daarvan, hier nu niets ter zake.

Nu is het zeker een niet te ontkennen feit, dat de bewoners

[1]) L. l. pag. 92.

[2]) Denkschriften der Kais. Akad. d. Wissensch., ph. h. Cl., Bnd. LIII, Wien 1910.

der eilanden in het Oosten van den Archipel, in 't algemeen van minder zuiver Mal. Pol. ras zijn dan elders. Daarenboven beweren bijv. de Rottineezen en ook de Lettineezen, wier woonplaats thans ver van niet-Mal. Pol. volken verwijderd is, hoeveel of hoe weinig men nu ook aan dergelijke overleveringen moge hechten, afkomstig te zijn van Ceram, dus uit de nabijheid van Halmaheira; de Soloreezen zeggen van dat eilandzelf gekomen te zijn. Theoretisch is ook de mogelijkheid van eene dergelijke inwerking van tot eene andere familie behoorende talen niet te ontkennen, (vgl. bijv. in het Karkar op Nieuw-Guinea, eene sterk onder Papuaschen invloed staande, maar toch altijd in wezen eene Mal. Pol. taal, de plaatsing van een voornaamwoord als object tusschen het subject-pronomen en het werkwoord, waarmede het dan zelfs nog verschillende afleidings-vormen kan vormen.[1])

Ook kan aangenomen worden, dat niets in den toestand der in aanmerking komende niet-Mal. Pol. talen deze verklaring onmogelijk maakt.

Die toestand is in 't kort de volgende: in het Galelareesch, eene der best bekende van de Halmaheira-groep, schijnen eigenlijke samenstellingen zeer zeldzaam te zijn, uitdrukkingen als *kapàli-uku*, vuur-schip = stoomschip, zijn woordelijk vertaald uit het Maleisch. De eigenlijke genitief wordt uitgedrukt door vooropplaatsing, maar gescheiden door een possessief element, als *o baba awi tahu*, vader zijn huis; *ò kàso ma pègo*, den hond zijn staart.[2]) In de Papuasche talen in het Noord-Oosten van Nieuw-Guinea daarentegen wordt de genitief uitgedrukt door samenstelling en vooropplaatsing, (in het Kai kan ook een possessief tusschen beide staan); soms ook wordt de onderscheiding aangetroffen, dat het bepalende substantief, waar het meer eene adjectievische bepaling aanduidt, achteraan staat. Het zou de vraag kunnen zijn of dit wel oorspronkelijk is.

---

[1]) Vergelijk hiervoor en voor andere hier aangehaalde feiten uit de talen van Duitsch Nieuw Guinea Schmidt's Verhandeling.

[2]) Vgl. M. J. van Baarda „Leiddraad" enz., uitgegeven door het K. Inst. v. T. L. en Vlk. v. Ned. Ind. 1908.

Evengoed als aan de kusten talen aangetroffen worden, welke, ofschoon sterk onder invloed der Papuasche omgeving, toch in karakter Mal. Pol. zijn gebleven, zullen er wel zijn, welke omgekeerd het karakter van eene Papua-taal gehouden hebben, maar toch invloed ondergaan hebben van misschien minder talrijke Mal. Pol. kolonisten, (vgl. bijv. de achtervoeging van het persoonlijk voornaamwoord bij wijze van bezittelijk voornaamwoord, na de namen van lichaamsdeelen in het Poom). Althans in de talen van Zuidelijk Nieuw-Guinea, als het Miriam en het Mĕraukĕ, [1]) staat het bepalende substantief altijd vooraan; zoo ook in het Kapaur, (ofschoon dit niet geheel vrij is van Mal. Pol. invloed), bijv. *tĕber*- (berg)- *măni*, berg-volk, [2]) en ook in de meest karakteristieke Papua-taal van Noord-Oost Nieuw-Guinea, het Monumbo, bijv. *ndea* (mossel) -*manda*, een met mosselen versierde zak.

Schmidt geeft zijne verklaring eigenlijk naar aanleiding van de Mal. Pol. talen op en om Nieuw-Guinea, welke hij, wel te recht, tot de zoogenaamde Melanesische brengt, (d. i. tot die, welke ten Oosten van Nieuw-Guinea, in Melanesië worden gesproken), maar waartoe hij ook die van de Oostelijke eilanden in den Archipel rekent. [3]) Een der argumenten [4]), daarvoor is de bijzondere behandeling der pronominale aanhechtsels, welke ook in sommige dezer talen voorkomt. Terwijl in nagenoeg den geheelen Indischen Archipel de pronominale aanhechtsels vrijelijk aan elk substantief gehecht kunnen worden, is dat in de zoogenaamde Melanesische talen niet het geval, maar kunnen zij slechts gebezigd worden bij een aantal substantieven van bepaalde beteekenis; volgens de definitie van Codrington: the names of parts, membres, equipments,

[1]) Vgl. Adriani „Eenige Opmerkingen over de Mĕraukĕ-taal" in „De Zuid-West-Nieuw-Guinea-expeditie" van het K. Aardrijksk. Gen. 1904-5.

[2]) Vgl. de „Woordenlijst der taal, welke gesproken wordt in het gebergte van Kapaur tot aan Sĕkar, door wijlen C. J. F. Le Cocq d'Armandville. Tijds. v. d. Bat. Gen. v. K. en Wetensch., dl. XLVI.

[3]) Vgl. „Die Jabim-Sprache", pag. 55, „Die sprachlichen Verhältnisse", enz., pag. 35.

[4]) Omtrent de overige zie het Naschrift.

possessions, which stand in close and constant relation to the possessor. [1]) Een verschijnsel dus verwant met, maar niet identiek aan dat der anorganische eind-medeklinkers. Voor alle overige is eene omschrijving noodig met een woord voor „bezitting", enz. Nog anders is de toestand in de eigenlijke Polynesische talen, waar bij elk substantief eene dergelijke omschrijving vereischt wordt. Schmidt beschouwt, evenals Codrington, den toestand, gelijk de Melanesische talen vertoonen, als den oorspronkelijken, waaruit de beide andere door uitbreiding en door verval ontstaan zijn. Als grond daarvoor geeft hij aan: „die Annahme dagegen, dass die Malayen das „ursprungliche besässen und die Melanesier die unmittelbare „Suffigierung zuerst auf gewisse Substantive beschränkt hät„ten... berücksichtigt nicht, wie unverständlich es wäre, dass „die wilden melanesischen Stämme, die ja doch bequemere „Methode, die Suffixe an alle Nomina zu hängen, durch eine „so sogleich sinnreichere und complicierte hätten ersetzen „können". [2])

Nu komen er onder die talen der Oostelijke eilanden stellig eenige voor, welke, wat betreft het gebruik der pronominale aanhechtsels, op hetzelfde standpunt staan als de Melanesische, bijv. het Timoreesch (daargelaten dat het bij de overige substantieven geen omschrijving bezigt), en het Kissersch, (dat geheel en al op dat punt met de Melanesische talen overeenkomt). Vergelijkt men echter het Kissersch met het zeer naverwante Lettineesch, het Timoreesch met het eveneens zeer na-staande Rottineesch, welke beide het gewone Indonesische gebruik maken van die aanhechtsels, dan blijkt duidelijk, dat dat bijzondere gebruik eenvoudig een achteruitgang is, evenals het Timoreesch en Kissersch in elk opzicht meer verloopen zijn dan het Rottineesch en Lettineesch.

---

[1]) Vgl. Codrington „The Melanesian languages", pag. 142, vlg., als ook zijn „Dictionary of the language of Mota".

[2]) Vgl. Schmidt „Ueber des Verhältniss der melanesischen Sprachen zu den polynesischen und untereinander", Sitzungsber. der Kais. Akad. d. Wissensch., ph. h. Cl., Bnd. CXLI, (Wien, 1899), pag. 28.

Wanneer die pronominale suffixen, om welke reden dan ook, in onbruik raken, dan blijven zij uit den aard der zaak nog het langst bewaard bij die woorden, waarbij zij het meest gebruikt werden, en dat zijn juist die, welke onder de definitie van Codrington vallen. Achteraf schijnt het dan of die aanhechting volgens zekere, min of meer ingewikkelde regels geschiedt, echter met vele en onbegrijpelijke uitzonderingen en verschillen tusschen de verschillende talen onderling, gelijk ook bepaaldelijk door Codrington vermeld wordt, iets dus in aard overeenkomende met de bovenbesproken schijnbare regels omtrent de voorop- of achteraan-plaatsing van den genitief. In elke Mal. Pol. taal dus, waar, om welke reden dan ook, de pronominale aanhechtsels aan het verdwijnen zouden zijn, en door een of andere omschrijving vervangen worden, zou op een zeker oogenblik het gebruik zich bepalen tot dezelfde catagorie van woorden als Codrington noemt; zonder meer, behoeft dit verschijnsel dus geen teeken van nauwe verwantschap te zijn. Daarenboven kan men, door de verhouding tot het Rottineesch en het Lettineesch, duidelijk opmerken, dat in het Timoreesch en het Kissersch die beperking onafhankelijk van elkander in het afzonderlijke leven der talen zich ontwikkeld heeft. Kortom, het Timoreesch en het Kissersch staan wegens dat bijzondere gebruik der pronominale aanhechtsels niet nader tot de Melanesische talen, dan het Tettum of Buru'sch tot de Polynesische, waarmede zij overeenkomen door het geheel in onbruik raken dier aanhechtsels. Alleen gebrek aan voldoende gegevens kon Schmidt er toe brengen de talen der Oostelijke eilanden eenvoudig bij die Melanesische talen in te deelen.

Hoe Schmidt zich nu die werking der Papua-talen voorstelt, wordt door hem niet met zoovele woorden gezegd. Maar omdat hij al de talen als Melanesische beschouwt, blijkbaar met het gebruik der pronominale suffixen als daar thans regel is, zou die werking vrijwel eene mechanische moeten zijn: eenvoudig voorop-plaatsing naar Papuasch voorbeeld, voor zooverre in de genitief-constructie gebruik werd gemaakt van

een possessivum, als bijv. in Fidji: *a ke-na bai na were*, (de omheining des tuins), eenvoudig verzetting door het laatste substantief voor het possessivum te plaatsen, terwijl de slechts in beperkt gebruik zijnde pronominale aanhechtsels, welke daarenboven naar zijne opvatting „zu der Zeit wo die Umwandlung der Genitiv-stellung begann durch Lautwandel bereits so geschwächt waren, dass man sie als eigene selbständige Bestandtheile kaum noch empfand", gelijk hij in een eenigszins ander verband zegt [1]), weinig of geen tegenstand konden bieden. Nu is het theoretisch volstrekt niet onmogelijk, dat het bijv. met eene of andere Melanesische taal op Nieuw-Guinea zoo zou kunnen gaan of gegaan is. Daarom wil ik al deze Nieuw-Guineasche talen, waarvan de nauwe verwantschap met die der Oostelijke eilanden, nu die bijzondere regels van het gebruik der pronominale aanhechtsels geen bewijs daarvan kunnen opleveren, gelijk boven gezegd is, niet in 't oog vallend is en eerst nader zou moeten aangetoond worden, voorloopig buiten bespreking laten.

Met zekerheid kan nu evenwel gezegd worden, dat in de talen der Oostelijke eilanden, (of liever in de taal of talen, waaruit zij ontstaan moeten zijn), die aanhechtsels, gelijk boven is aangetoond, nog spring-levend waren, en tevens, dat het zoo goed als zeker is, dat men van de eigenlijke genitief-constructie moet uitgaan. In het volgende wil ik eene poging doen tot verklaring, onafhankelijk van de vraag of vreemde invloed al of niet de aanleidende oorzaak is.

Tot dusverre hebben wij eene uitdrukking als *manek-a uma-n-a*, (het huis van den vorst), nog alleen op zichzelf beschouwd. Brengt men haar echter als subject in zinsverband, bijv. *manek-a uma-n-a malua*, (het huis van den vorst is groot), dan moet het ieder, bekend met de Mal. Pol. talen, opvallen, dat deze constructie eigenlijk niets vreemds heeft, maar in alle talen, ook in het Javaansch, Maleisch, enz. allergewoonst is. Alleen staat aldaar het eerste woord buiten het eigenlijk

[1]) Vgl. „Die sprachlichen Verhältnisse" enz., pag. 91.

zinsverband, zoodat wij het bij het schrijven met ons letterschrift door eene komma van het volgende kunnen scheiden, en wordt door deze constructie altijd zekere nadruk te kennen gegeven, wat in het Rottineesch en naaste verwanten volstrekt het geval niet is. Ook in het Rottineesch, enz. is deze wijze om den nadruk te kennen te geven, altijd bekend geweest, want ook nu nog geschiedt dit door nog verdere vooropplaatsing van het substantief of voornaamwoord.

Hier is 't dus alleen noodig, dat het nadrukkelijke door veel gebruik vervalt, en uit de algemeen Mal. Pol. constructie ziet men in dit geval de bijzondere ontstaan. En nu is het verloren gaan van het nadrukkelijke eener constructie zeker geen ongehoord feit. Om op Mal. Pol. gebied te blijven, door elke poging om den genitief nader te onderscheiden van de samenstelling, moet oorspronkelijk zekere nadruk gelegd zijn; duidelijk blijkt dit nog waar het Maleisch zich bedient van eene constructie als in het Javaansch de gebruikelijke is, (bijv. *sakit anak-nja saudagar itu*) [1], of waar het Bareë bijv. bezigt *waru-nu-konau*, zwam van den aren-palm, in plaats van *waru-ngkonau* [2]). In het Rottineesch, enz. kan evenwel deze constructie nu ook optreden in alle andere gevallen, bijv. waar het door den genitief bepaalde substantief als object staat, enz., bijv. *au ita manek-a uma-n-a*, (ik zie den vorst zijn huis), terwijl hier, in de Westelijke talen eene dergelijke wijze van uitdrukking onmogelijk is, en men alleen kan zeggen: den vorst, ik zie zijn huis. Dit zou echter gemakkelijk te verklaren zijn: toen het nadrukkelijke van de constructie verviel, moest het voorafgaande substantief wel vanzelf niet meer gevoeld worden als staande buiten het eigenlijke zinsverband en daardoor de uitdrukking vanzelf meer en meer één geheel worden.

Ook elders komen wel constructie's voor, welke min of meer een overgang vormen, bijv. bij objects-zinnen, wier subject tot object van het voorafgaande werkwoord gemaakt wordt, bijv. Javaansch: *aku andĕlĕng pikula-mu pring-e isih idjo*, ik

---

[1]) Vgl. Van Ophuijsen. Mal. Sprk., pag. 85.

[2]) Vgl. Adriani „Het tusschenzetsel in het Bare'e".

zie je draagstok, het bamboe er van is nog groen (ik zie, dat het bamboe van je draagstok nog groen is)[1]), of ook als subject, achter het praedicaat staande, bijv. Makassaarsch: *punna kama'nne Djaja-langkara takaderę-na*, (als aldus het lot van Djaja-langkara is), bijv. Mak. Chrest., pag. 7, welke constructie ook in het Maleisch, enz. niet onbekend is, al is zij in het Mak. en Bug. meer voorkomende. Al kan men hier in beide voorbeelden niet van eene éénheid spreken[2]), zij toonen toch aan langs welken weg zulk eene constructie zich zou kunnen ontwikkelen.

Opmerkelijk is nog, dat in het Bimaneesch, eene taal, waarin overigens genitief en samenstelling geheel en al op de gewone Mal. Pol. wijze behandeld worden, men, althans in den imperatief, eene genitief-bepaling vóór het object kan plaatsen; de constructie draagt dan altijd nog een min of meer nadrukkelijk karakter.[3])

Maar vooral van belang is, wat men in sommige Philippijnsche talen aantreft: naast de gewone genitief-constructie, komt eene andere voor, als bijv. Tagalog: *ang sa hari-ng bahay*, het huis van den vorst, (*ang*) *aking* (*akin* + *ng*) *bahay*, (mijn huis), waarin *hari*, vorst, en het persoonlijk voornaamwoord *akin* evenens vooropgeplaatst worden. Geheel identiek is de constructie niet en blijkbaar afzonderlijk ontstaan. Het eerste woord wordt voorafgegaan door de praepositie *sa*, (het Bikol heeft ook bij de persoonlijke voornaamwoorden *sa*, zoodat het ontbreken daarvan in het Tagalog en Bisaya mogelijk eene afslijting is), of *kai* (= *ka* + *i*) bij eigennamen, door welk voorzetsel onder meer de datief wordt aangeduid, terwijl door de verbindings-klank (*ng* of *na*, naar omstandigheden), de uitdrukking tot één geheel gemaakt wordt. Op zichzelf is de constructie in eene Mal. Pol. taal even vreemd als die in het Rottineesch, enz. Zij moet stellig eveneens uit eene oorspronkelijk nadrukkelijke verklaard worden, ofschoon zij die waarde, althans

---

[1]) *Dongeng Tjarios-ipun Tiang sěpuh*, pag. 18.

[2]) In het Bataksch plaatst men, volgens mededeeling van Van Ophuijsen, gaarne *asa* (dan, enz.) tusschen beide woorden.

[3]) Vgl. de Bimaneesche Sprk. § 188, Aanm., (pag. 233).

in het Tagalog, niet meer heeft. Ten minste noch de andere Spaansche grammatici, noch de tegenwoordige Amerikaansche, waaruit wij de kennis dezer talen vooralsnog wel voornamelijk moeten putten, maken er melding van. Voor de persoonlijke voornaamwoorden blijkt dit wel voldoende uit de verschillende passim voorkomende voorbeelden; omtrent de substantieven is niet veel te zeggen, aangezien niet alleen de oudere Spaansche grammatici, maar ook de nieuwere Amerikaansche de slechte gewoonte hebben om in hunne grammatica's alleen voorbeelden te geven van het slag: het huis van den vorst, (wat voor het hier te besprekene voldoende was), of van zelf-gemaakte zinnetjes, in plaats van voorbeelden uit het levend taalgebruik. De grammaticus van het Bikol verklaart zich onbekwaam om het onderscheid tusschen de verschillende genitief-constructie's uiteen te zetten; [1]) bij de voornaamwoorden blijkt de vooropplaatsing aldaar stellig eveneens geen nadruk te kennen te geven. In het Bisaya is, wat over de constructie van dat subst. medegedeeld wordt, al even onduidelijk; [2]) omtrent de voornaamwoorden geldt het bovengezegde. De oorspronkelijke nadrukkelijkheid volgt toch uit den vorm-zelf: *sa hari*, aan den vorst,

[1]) Arte de la lengua Bicol, por N. H. Jr. Andrès de S. Agustin, verbeterd en vermeerderd door Fr. Manuel Ma. Crespo), pag. 6: Aunque parezca indiferente el uso de cualquiera de las particulas no lo es en realidad en muchos casos, y yo me declaro impotente para determinar los casos en que se debe hacer uso de unas ú otras.

[2]) In „De Mentrida, Arte de la lengua Bisaya Hiliguayna" wordt alleen gesproken van eigennamen, in het gegeven voorbeeld: *dili kan Pedro, kan Juan ogaling ini-ng(a) -balai*, (niet van Piet, van Jan [slechts, alleen] is dit huis), kan de constructie wel niet anders dan eene nadrukkelijke zijn, trouwens hier staat het aanwijzend voornw. nog tusschen de beide substantieven. In de „Arte del idioma Visaja de Samar y Leite" van Figueroa, (2de uitgave, 1872), wordt als voorbeeld opgegeven: *kan* (of *kanan*) *Pedro balai* = *balai ni Pedro*. Daarnevens ook een voorbeeld als: *kanan maestro ini-nga-buhat*, (esta es obra de maestro), dus ook met andere substantieven. De constructie schijnt hier evenwel weder eene nadrukkelijke te zijn, evenals voor het pers. voornw. in zinnen als: *akon ini-nga-balai ug san amai-mo*, (esta casa es mia y de tu padre), of dergelijke constructie's in het Bikol, bijv. *sa koya ini-ng-kaban*, (esta caja es mia); *sa inda ini-ng-sinsing*, (esto anillo es de ellos); enz.

vóór het woord *bahay*, huis, moet wel ontstaan zijn uit eene uitdrukking als: aan den vorst is het huis, het huis is van den vorst, (vgl. bijv. Bisaya: *kan Juan ini-nga* (of *ang*) *balay*, van Juan is dit (of: het) huis. En uit zulke uitdrukkingen moet eene éénheid zijn ontstaan, zoodat men begonnen is het lidwoord, enz. vóór het eerste substantief, in plaats van tusschen beide te plaatsen en de uitdrukking (althans met de pers. voorn.w.) als één geheel, vrij in den zin te bezigen. De verbindings-klank, welke hier wel eene echte „ligazon" is en geen zelfstandige waarde heeft, werd denkelijk later ingevoegd, tot uitdrukking dier eenheid: althans in Bisaya, wat meermalen ouderwetscher is dan het Tagalog, ontbreekt hij. [1])

Toch, al is de constructie ook eene andere, zij heeft toch de waarde van een genitief en die genitief staat vóór het bepaalde substantief. Dat men deze constructie's nooit in verbinding gebracht heeft met de gebruikelijke op de Oostelijke eilanden, is alleen te verklaren, doordien men steeds het oog gericht had op de genitief-samenstellingen aldaar.

Door van die vooropplaatsing uit te gaan, kan tevens verklaard worden, waarom juist alleen bij den eigenlijk possessieven genitief de afwijking van het algemeene type bij de samenstellingen heeft plaats gevonden; bijna uitsluitend zulk een genitief toch kan ook elders op de bovengenoemde wijze buiten het eigenlijk zinsverband worden vooropgeplaatst; bij andere Mal. Pol. genitieven is het òf onmogelijk, òf heeft slechts in zeldzame gevallen plaats. De persoonlijke voornaamwoorden zijn behandeld naar analogie der substantieven; hetzij die vooropplaatsing hier later, hetzij zij te gelijk met de substantieven heeft plaats gehad, (in de Philippijnsche talen, waar de bovengenoemde constructie voorkomt, schijnen zij voorafgegaan

[1]) Op dezelfde wijze in het Bisaya van Samar en Leite, (vgl. Noot 2 pag. 351), ook als een pers. voornw. voorafgaat: *an imo badu*, tu camisa. Daarentegen in het Bisaya van Cebu, dat over het geheel meer op het Tagalog gelijkt, (vgl. „Grammatica Bisaya par facilitar el estudio del dialecto Bisaya Cebuano" van R. P. Jr. Felix Guillén, Malabon 1898), met „ligazon": *ang kan Juan-nga-kalo*, (el sombrero de Juan); *ang imo-ng-tigib*, (tu escoplo); enz.

te zijn; trouwens hier treedt deze in de plaats van de pronominale aanhechtsels, welke in het Rottineesch, enz. daarentegen hunne waarde behouden).

Hiermede meen ik eene waarschijnlijke verklaring van het ontstaan der averechtsche genitief-constructie gegeven te hebben. Meer dan eene veronderstelling kan het natuurlijk niet zijn, dewijl geen enkele mij bekende taal zich in het tijdperk van overgang bevindt, maar dan toch eene veronderstelling, welke door hetgeen elders geschiedt, wordt gesteund.

Wanneer men nu de bovenstaande verklaring aanneemt, dan moet dus als eigenlijke aanleiding beschouwd worden, dat oorspronkelijk meer dan elders het logisch in den genitief staande substantief vooropgeplaatst werd, en daardoor het nadrukkelijke der constructie verloren ging. Op zich-zelf schijnt er geen aanleiding te bestaan om voor die neiging tot vooropplaatsing bepaaldelijk invloed van talen door volken van een ander ras gesproken, aan te nemen.

De reden waarom bijv. het Javaansch den genitief door eene analytische constructie uitdrukt, terwijl het Maleisch zich met eenvoudige nevenstelling vergenoegt, is wel niet te geven, althans tot op heden niet. Het zou mogelijk zijn, dat eene dergelijke neiging tot duidelijke scheiding zich in het Oosten van den Archipel steeds meer ontwikkeld had, en ten slotte in het Rottineesch, enz. uitgeloopen was in den toestand, zooals hij nu is.

Anders evenwel staat de zaak, als men ook de overige talen met de omgekeerde genitief-constructie in de beschouwing opneemt, en nagaat of zij verwant zijn met andere, welke de gewone constructie vertoonen, en zoo ja, met welke, eene vergelijking, welke thans, nu het blijkt, dat men stellig met nieuw-vormingen te doen heeft, mogelijk moet zijn. Nauwkeurig en met bewijzen kan hier daarop niet worden ingegaan, alleen enkele daadzaken kunnen worden vermeld. [1])

Van de talen der Oostelijke eilanden-zelf blijken, gelijk wel

---

[1]) Zie voorts het Naschrift.

vooruit te verwachten was, die het naast bij elkander te staan, welke ook in aardrijkskundig opzicht het dichtst bij elkander gelegen zijn. Maar daarop bestaan toch uitzonderingen, wat te begrijpen is, dewijl de eilanden-wereld het verhuizen van op zich-zelf niet zoo heel talrijke volks-stammen, heel wat gemakkelijker maakt, dan het vaste land. Uit den aard zal men bij het zoeken naar verdere verwantschap ook het eerst denken aan de na-buren. Doch om de bovengenoemde reden zal het zaak zijn zooveel mogelijk, ook daar, eerst groepen te onderkennen. En dit is nu zeker niet altijd een gemakkelijk werk, aangezien aan den Oost-kant van den Archipel de talen alleen in den tegenwoordigen toestand gekend kunnen worden, en de vroegere toestand alleen uit survivals is op te maken; waarbij nog komt, dat enge verwanten, eenmaal gescheiden, soms, om welke reden dan ook, aanmerkelijk kunnen gaan verschillen, [1]) (hoewel daarnaast ook weer voorbeelden voorkomen van opmerkelijk weinig verandering), waarbij zooveel verloren kan gaan, dat wel het algemeen Mal. Pol. karakter der taal is te onderkennen, maar de kenmerken voor nadere bepaling alleen met de grootste moeite te vinden zijn.

In het Zuid-Westen der groep zijn de moeielijkheden evenwel niet zoo buitengewoon groot. Op de eilanden Soembawa, Soemba, West-Flores en Sawoe worden een aantal talen gesproken, waarvan onze kennis zóó is toegenomen, dat met zekerheid kan gezegd worden, dat zij tot ééne groep behooren, welke ik de Bima-Soemba-groep zou willen noemen. Wel is waar, is van enkele onze kennis nog voornamelijk uit Woorden-lijsten te putten, maar in verband met hetgeen bekend is, kunnen daaraan voldoende gegevens ontleend worden. Bij het groot aantal talen en tong-vallen, zullen die Woorden-lijsten, als bron van kennis, nog wel lang een noodzakelijk kwaad blijven.

Voor hen, die met deze meergenoemde bronnen onbekend

---

[1]) Bijv. het Sawuneesch en Sumbasch, ofschoon hier, uit de zeer groote overeenkomst in den Woordenschat en ook nog uit andere punten van overeenkomst, de zeer nauwe verwantschap nog duidelijk blijkt.

zijn, mogen hier enkele staaltjes volgen, waaruit blijken kan hoe gering de waarde daarvan soms is, en hoe voorzichtig zij gebezigd moeten worden. Daar hier nu sprake is van die „Bima-Soemba-groep" zal ik zulke nemen, waaruit een tijdlang de kennis van het Oost-Sumba'sch moest opgedaan worden. De eerste meer uitvoerige Woorden-lijst dier taal was eene Hollandsch-Sumbasche. De lijst zal, de talrijke synoniemen afgerekend, ongeveer een goede duizend-tal woorden bevatten. Dat kunnen dus alleen de allergewoonste zijn. Op zich-zelf is het daarom al te verwonderen, daar tusschen een woord als bijv. „scheurbuik" aan te treffen, eene in Indië volstrekt niet gewone ziekte. Toch vindt men daarachter eene Sumbasche benaming vermeld; deze blijkt evenwel te bestaan uit *ningu*, (zijn, er is), *la* (in), *ngaru-na*, zijn mond, dus zooveel te beteekenen als: het is (het zit hem) in zijn mond. Blijkbaar is dat de vertaling, gegeven door een tolk, die wat Maleisch verstond, van een paar woorden uit eene Maleische omschrijving; voor den vervaardiger van de Woorden-lijst evenwel, die overigens beweerde de taal zeer goed te kennen, bleven zelfs deze allergewoonste woorden echter duister. Dit voorbeeld zou met ettelijke vermeerderd kunnen worden. Daarop verscheen eene Sumbasch-Hollandsche lijst. Ofschoon deze niet zóóvele dwaasheden bevat, levert zij, daargelaten dat de vorm der woorden doorgaans verkeerd is, toch ook voorbeelden van het gevaar, dat de maker loopt, indien hij de taal eigenlijk niet verstaat. Zoo wordt bijv. aan een woord, *ngyunggi*, de beteekenis toegekend: „watertanden, trek hebben om ergens in te bijten, zooals moeders wel in hare zuigelingen", terwijl het woord eenvoudig „een muziek-instrument" aanduidt: nam. de „mond-harmonica"; met eenige fantasie is de beteekenis uit een gebaren-spel opgemaakt. Evenwel zou ik er niet voor durven instaan, dat zelfs, waar het reeds eene eerste proeve van een Woorden-boek geldt, niet wel eens dergelijke fouten, zij 't ook minder opvallende, gemaakt worden.

Daarna verscheen wederom eene meer uitgebreide Sumba'sch-Hollandsche Woordenlijst, waarvan de samensteller zegt, dat

dit werkje zich aansluit aan den arbeid van anderen. Nu, dat is zeker waar, want de Holl. Sumb. lijst is omgekeerd en met alle fouten, (bijv. die genoemde uitdrukking voor „scheurbuik") en de tallooze drukfouten, onder de eerste Sumb.-Holl. gemengd. Maar toch bevat zij ook eigen werk; men treft er bijv. in aan twee homonyme woorden *mutu*, waarvan aan het eene de beteekenis van „vomeeren" is toegekend, aan het andere „samenkomst ter bestemder plaatse", eene in elk opzicht a priori verdachte beteekenis. In de Holl.-Sumb. Woordenlijst vindt men onder het woord voor „braken" terecht het (algemeen Mal. Pol.) woord *mutu*; zoo ook in de eerste Sumb.-Holl. Woordenlijst, maar daar is de eenigszins familiare uitdrukking „rendez-vous spelen" gebruikt, vandaar die „samenkomst ter bestemder plaatse". Het is duidelijk, dat dergelijke bronnen alleen met de uiterste voorzichtigheid gebruikt kunnen worden en vooral bij vragen van grammaticalen aard geheel onbetrouwbaar zijn.

Die „Bima-Soemba-groep" nu, hoewel in genitief-constrúctie en wat daarmede samenhangt, geheel en al den gewonen Mal. Pol. regel volgende, is zonder twijfel ten nauwste verwant aan de groep, waartoe het Rottineesch, enz. behoort, dat blijkt uit den woordenschat en talrijke andere kenmerken. Ongetwijfeld moeten zij eens in engeren zin eene éénheid uitgemaakt hebben. Dat deze laatste groep ook in zeker verband staat tot de op Celebes gesproken talen, en verderop met die der Philippijnen, is bekend, al is de verhouding nog niet duidelijk.

Moeielijker is de verhouding te bepalen tot de zoogenaamde Melanesische talen, (om voor het gemak al deze talen als eene éénheid te beschouwen). Stellig is de verwantschap nauwer dan bijv. tusschen het Maleisch en het Rottineesch, doch de punten van verschil zijn tè talrijk, zoodat hier reeds vroeger eene scheiding moet zijn ontstaan. Nu vertoonen evenwel de talen met omgekeerde genitief-constructie, vooral in het Duitsche gedeelte van Nieuw-Guinea, (ofschoon sommige dezer talen zoo verloopen zijn, dat eene juiste classificeering groote moeielijkheden oplevert), sterker nog het bovengenoemde Mengen op

Nieuw-Pommeren en de Mal. Pol. talen van Engelsch Nieuw-Guinea, en in de sterkste mate het Mono, ongetwijfeld meer punten van aanraking met die Melanesische talen dan met de talen der Oostelijke eilanden in den Archipel, als het Rottineesch, enz.

Het weinige, dat mij van het Banggaisch bekend is, is evenwel voldoende om te doen inzien, dat de taal volstrekt niet nauw verwant is met het Rottineesch, enz., maar veel meer overeenkomst vertoont met de talen van het vasteland van Oost-Celebes. Dr. Adriani brengt het met het Balantaksch, het Bobongkosch en het Loinansch tot de Loinansche groep. [1])

Derhalve blijkt, dat de talen, welke de afwijkende genitief-constructie vertoonen, niet tot éene groep te brengen zijn, zoodat van een gemeenschappelijk tot stand komen der nieuwvorming wel geen sprake kan zijn, terwijl er bovendien nadere verwantschap blijkt te bestaan met onderling niet na-verwante talen, welke deze afwijking niet kennen. Dus blijft er wel niets anders over, dan de door Schmidt gegeven verklaring overal, althans als eerste oorzaak van het verschijnsel aan te nemen. Ter bevestiging daarvan kan nog strekken, (behalve het door Schmidt ten opzichte der Mengen-taal op Nieuw-Pommeren opgemerkte, [2]), dat het bovengenoemde afwijkende Mono (Salomons-eilanden) ligt nabij het grootere eiland Bougainville, en dat op dit laatste eiland niet-Mal. Pol. talen gesproken worden. [3]) Toch blijft er nog eene moeielijkheid.

---

[1]) Nadat ik deze inlichtingen schriftelijk had ontvangen, is Dr. Adriani zoo vriendelijk geweest, mij onlangs ook de afgedrukte vellen van „De Bare'e-sprekende Toradjas van Midden-Celebes", te zenden, waarvoor ik hem ook hier mijn dank betuig. Als dit werk verschenen is, zal het groote verschil tusschen het Banggaisch, (eene taal, waarin nog woord-vormende suffixen voorkomen, en welke mogelijk tijdsvormen kent, enz.), en het Rott. en nadere verwanten, wel aan ieder duidelijk zijn. Het Sulasch wordt door Adriani als verwant aan het Banggaisch aangemerkt. Tevens zal blijken, dat ook Adriani de genitief-constructie in het Banggaisch, enz. beschouwt, als uit eene oorspronkelijk nadrukkelijke te zijn ontstaan.

[2]) „Anthropos", Bd. II, (1907), pag. 254.

[3]) „Anthropos", Bd. V, 1910.

Hoe is het te verklaren, dat (de enkele bovengenoemde en verklaarbare uitzonderingen daargelaten) zich volstrekt niets van die voorop-plaatsing van den genitief vertoont, (althans voor zooverre tot nu toe bekend), in de talen der bewoners van Melanesië, die toch stellig niet van zuiverder ras zijn dan de bewoners der Oostelijke eilanden van den Archipel? En dat terwijl het Mal. Pol. karakter der talen van de laatste zooveel opvallender is dan dat meermalen bij die der eersten het geval is. Niemand toch zal reeds op het eerste gezicht twijfelen of bijv. het Rottineesch of het Ambonsch tot de genoemde familie behooren, terwijl voor eene taal als het Aneityumsch daarentegen eene ontleding als Kern verricht heeft, bijna noodzakelijk is. Meent men de reden te moeten zoeken dáárin, dat thans in de nabijheid van het Aneityumsch bijv. geen niet-Mal. Pol. talen gesproken worden, zoo geldt dit toch alleen van den tegenwoordigen toestand, de oorspronkelijke onzuiverheid van ras blijft toch bestaan. Ook ten opzichte van Rotti, Timor, enz. kan gezegd worden, dat thans nergens in de nabijheid eene niet-Mal. Pol. taal voorkomt, en dat denkelijk wel sedert langen tijd. [1]) Dit klemt in zeer sterke mate voor de zoo zeer verloopen talen in de nabijheid van Nieuw-Guinea, als het Moanus op de Admiraliteits eilanden, het eigenlijk Nieuw-Pommersch, welke toch stellig zeer vele, niet-Mal. Pol.sche elementen bevatten, terwijl de bewoners dier eilanden toch wel veel langer in contact gebleven zijn met die niet-Mal. Pol. volkstammen, waarvan het voorkomen nog in den tegenwoordigen tijd op Nieuw-Pommeren bewezen is. Eene eigenlijke oplossing van de tegenstrijdigheid weet ik niet te geven; zou

---

[1]) Tenzij op Alor niet-Maleisch-Polynesische talen voorkomen. Eenige volzinnen in de op dat eiland gesproken talen, onder den naam van „Bijdrage tot de kennis der dialecten van de Alor-Archipel door J. G. F. R(iedel)", (welke behoord hebben tot de gegevens voor de taalkaart, maar niet gepubliceerd zijn), welke ik onlangs in handen kreeg, zouden mij haast doen vermoeden, dat onder de daar gesproken talen er ook zijn, welke niet tot het M. P. behooren. Evenwel zou ik niet gaarne alleen op gegevens van dien kant, eenige bepaalde conclusie trekken. Een nader onderzoek hieromtrent is stellig zeer gewenscht.

soms daaraan gedacht moeten worden, dat het eene vreemde element, (stel bijv. de bewoners en talen van de Halmaheira-groep), van krachtiger en duurzamer nawerking is geweest dan het andere, (bijv. het Papuasche)? Voorloopig blijft dit evenwel eene onbewijsbare onderstelling.

Moet voor de averechtsche genitief-constructie vreemde invloed aangenomen worden, dan moeten ook de bovengenoemde constructie's in het Tagalog, enz., (ofschoon onafhankelijk daarvan ontstaan), wel aan eene zelfde oorzaak worden toegeschreven, [1]) ook wel de bovengenoemde meer analytische

[1]) Dat de Negrito-bevolking op de Philippijnen, welke thans tot een gering aantal zielen is gereduceerd, nu M. P. talen spreekt, is door Kern reeds aangetoond, (althans voor zooverre de gegevens strekten). Dat zij eens grooter is geweest en oorspronkelijk niet-Mal.-Pol. talen gesproken moet hebben, kan wel met zekerheid gezegd worden. (Iets meer dan tot dusverre bekend is, voornamelijk meerdere soorten van talen of tongvallen, welke door deze Negrito's gesproken worden, is te vinden in de „Contribution à l'étude des langues des indigènes aux îles Philippines, par G. A. Baer, „Anthropos" II, 1910; iets, wat nog bepaaldelijk zich voordoet als een overblijfsel uit eene niet-Mal.-Pol. taal, kan ik evenwel uit deze woordenlijsten nergens met zekerheid aanwijzen; het ongewone van sommige woorden, aangenomen dat de opgaven steeds juist zijn, kan niet tot bewijs strekken). Of nu werkelijk die Negrito's als de oorspronkelijke aanleiding van de afwijkende constructie's zouden mogen beschouwd worden, dan wel andere vreemdelingen, daarover zou ik geen oordeel kunnen uitspreken.

Men zou kunnen vragen of aan gelijke oorzaak ook is toe te schrijven de bijzondere plaatsing der adjectieven, gevolgd door de „ligazon" vóór het subst., welke ook voorkomt in zulke Philipp. talen, welke overigens de vooropplaatsing van den genitief niet kennen, (als het Ybanag, het Bontok-Igorot, ook in het blijkbaar oorspronkelijk tot de Philipp. talen behoorende Chamorro) en toch eigenlijk ook voor eene Mal. Pol. taal min of meer vreemd is, (al heeft Kern de verklaring der constructie reeds gegeven). Behalve hier is deze constructie mij slechts bekend in de taal van Nieuw-Pommeren, bijv. naast *a* (lidw.) *pal* (huis, M. P. *balai*) *a ngala* (groot), ook: *a ngala na pal*, een groot huis, (Bley, Grundz. d. N. P. spr., Zeitschr. f. afr. und ocean. Spr., Jahrg. III, p. 91, benevens Constantini, Theor.-prakt. Lehrg. d. N. P. Spr., Archiv. f. d. Stud. d. Kolonialspr., Bd. V, pag. 18). Omtrent eenig verschil wordt niets vermeld.

In het Rottineesch komt soms de volgende constructie voor. Om nadruk op het adjectief te leggen, kan men zeggen bijv. in plaats van *òe* (water) *-madema* (diep) *-a* (het), het diepe water: *òe-a* (lidw.) *madema-na*, (het diepe er van; nooit kan dit beteekenen: de diepte er van, dit

omschrijving van den niet-possessieven genitief, als in het Tagalog en Ibanag, terwijl daarmede ten slotte, als sporen van minder sterken invloed, mogelijk zal samenhangen de algemeene neiging tot ontbinding der oude samenstellingen, welke ook in de overige Philippijnsche talen, die van Noord-Celebes [1]) en ook wel in het Makassaarsch of Bugineesch [2]) voorkomt, om te zwijgen van het Fidji, enz. Onwaarschijnlijk is het trouwens niet, dat de Mal. Polynesiërs bij hunne verdere verspreiding oostwaarts in oorspronkelijk betrekkelijk kleiner getal, meer den invloed ondergingen der volken, waarmede zij op hun tocht in aanraking kwamen.

Toch is op te merken, dat die nieuwe genitief-constructie in de Oostelijke eilanden, (ook al neemt men de bovengegeven verklaring uit een oorspronkelijk nadrukkelijke met buiten het

---

zou zijn: *dema-na*), dus: het diepe van het water; zoo ook: *dae-a*, (de grond, ook als een collectivum in plaats van het meervoud) *malòle* (goed) *-na* (er van), de goede onder de gronden, een *goede* grond. (Of de constructie ook voorkomt in andere talen der Oostelijke eilanden is mij niet bekend). Hierdoor wordt bewezen, dat de door Kern gegeven verklaring ongetwijfeld juist is, (op te merken is, dat ook hier weer de constructie oorspronkelijk eene nadrukkelijke is). Anderszins is evenwel het voorkomen van deze constructie juist alleen in talen, welke toch eenmaal in verdenking staan, sporen van vreemden invloed te vertoonen, niet zonder bedenking. (Volgens „The Chamorro-language", van William E. Safford in de „American Anthropologist", Vol. 5, pag. 520, zou aldaar zelfs: „if the adjective expresses a necessary or inherent attribute it is not essential to use the connecting particle: *i santos kiliños*, the holy cross, dus in plaats van *i santos na kiliños*; *àtulong*, *àtilong*, zwart: *i atulong aga*, the black crow; waar dus een geheel on-Mal.-Pol. constructie is ontstaan). Een zeker oordeel durf ik evenwel niet vellen.

[1]) Vgl. nog bijv. Bikol: *dugò nin damulag*, buffelbloed, naast *dugo nin si damulag*, bloed van den buffel; Bontok-Igorot: *olo-n si ogsa*, hertenkop; enz., (vgl. C. W. Seidennadel: The first grammar of the language spoken by the Bontoc-Igorot, § 76; of de *n* na *olo* hier evenwel, althans oorspronkelijk, een ligatuur is, is te betwijfelen.) Vgl. voorts in het Tontemb. *sulu in asu*, hondennagel, enz.

[2]) Namelijk ontledingen als *matan-na allo*, (als bijv. Mak. Chrest., pag. 7) in plaats van het meer gebruikelijke *mata-allo*, zon, (daargelaten, dat nu juist bij dat woord ook elders als alleen gebruikelijke vorm eene ontbinding der samenstelling voorkomt, bijv. Bat. *mata-ni-ari*

eigenlijke zinsverband vooropgeplaatst rededeel niet aan), toch altijd eene ontwikkeling der taal-zelf blijft, met eigen middelen volbracht, geen mechanische overname; altijd toch blijft bestaan de oorspronkelijk algemeene achtervoeging van het pronominale aanhechtsel aan het bepaalde woord, wat uit geen der in aanmerking komende niet-Mal. Pol. talen overgenomen kan zijn, als eigenlijke aanduider van den genitief en tevens als plaatsvervanger van het voorafgaande bepalende woord. [1]) Is vreemde invloed de eerste aanleiding, dan is het verschil alleen, dat de aanleiding van het verschijnsel, welke anders dikmaals in het duister blijft, hier bekend is. Datzelfde geldt natuurlijk ook voor hetgeen omtrent dergelijke constructie's in het Tagalog, enz. is gezegd. [2])

Om tot het uitgangspunt terug te keeren.

Vast staat, dat de omgekeerde genitief-constructie eene nieuw-vorming is, en bovendien de talen, waarbij zij voorkomt, niet alle onderling na-verwant zijn, maar de eene het naast staat aan deze, de andere aan gene van onderling niet-na-verwante talen, welke die afwijking niet kennen. Daaruit volgt, in verband met wat boven gezegd is, dat van eene Oostelijke Afdeeling geen sprake kan zijn. Aan de verdiensten van Dr. Brandes doet dit niets af; dat hij het eerst gewezen heeft

[1]) Hiermede kan vergeleken worden de toevoeging in het Motu van het pers. voornw. of het pronom. suffix na het werkwoord, als representant van het (toch stellig door vreemden invloed) regelmatig tusschen het subject en het werkwoord geplaatste object, bijv. *Joane sisia* (hond) *e-ala* (hij doodde) *-ia* (pers. voornw. v. d. 3den pers. enkelv.), Jan doodde den hond; *kekeni* (meisje) *kepere* (kom) *e-huri* (zij waschte, waschten) *-dia* (voor *idia*, pers. voornw. v. d. 3den pers. meerv.), het meisje waschte (de meisjes waschten) de kommen om; *oi* (gij) *ia* (hij, hem) *o-heni* (gij gaaft) *-a* (voor *ia*, hij, hem), gij gaaft hem; *ia* (hij) *lau* (ik, mij) *e-heni*, (hij gaf) *-gu* (pron. suffix v. d. 1sten pers.), hij gaf mij, *oi lau o-ita-gu*, gij zaagt mij; vgl. „Grammar and Vocabulary of the language spoken by the Motu-tribe", by Rev. W. G. Lawes, (derde uitgave, bijv. pag. 6, 14, 23). Overigens dunkt het mij waarschijnlijk dat ook hier eene constructie als: *sisia Joane e-ala-ia* (den hond, Jan doodde hem) aan de thans gebruikelijke is voorafgegaan.

[2]) Zie ook het Naschrift.

op een verschijnsel, dat meerdere talen gemeen hebben, is in de gevolgen wel zoo vruchtbaar als het opstellen van kunstmatige verdeelingen ter afbakening van het terrein. Vervalt de *Oostelijke* Afdeeling, dan spreekt het vanzelf, dat het conglomeraat van niet na-verwanten, welke de *Westelijke* Afdeeling genoemd werd, geen enkel begrip meer vertegenwoordigt. Beide benamingen dienen dus te verdwijnen.

NASCHRIFT.

In 't kort moge hier nog iets omtrent de bovengenoemde verwantschap der groepen en talen gezegd worden.

In de eerste plaats over die der talen van de Oostelijke eilanden met de Bima-Soemba-groep.[1])

[1]) Het zou misschien nuttig zijn eens te onderzoeken of er ook, behalve het bovenvermelde gebruik van een aan het (als object) optredende substantief voorafgaanden genitief in den imperatief in het Bimaneesch (vgl. blz. 350), nog andere sporen voorkomen in de Bima-Soemba-groep, waaruit zou kunnen blijken, dat eene dergelijke constructie ook hier meer bekend is geweest, wat dan wel aan dezelfde oorzaak als elders zou moeten worden toegeschreven. Mij is evenwel verder nergens iets bekend, wat daaraan zou kunnen doen denken. Wel komt in het Oost-Sumbasch naast elkander bijv. *uhu-karohu* (of: *usu-karosu*) en *karohu-uhu*, (ontbolsterde rijst, bras), maar *karohu* is in eene dergelijke uitdrukking het verbale nomen van het werkw. *karohu* (*na-karohu na uhu*, de rijst wordt bras); deze en meer dergelijke uitdrukkingen zijn wel te vergelijken bijv. met Jav. *tuṇḍan djaran* naast *djaran tuṇḍan*, in het eerste geval: twee substantieven in appositie, in het tweede: een subst. met adjectievische bepaling.

Van het Endeneesch, dat eveneens tot de Bima-Soemba-groep moet gerekend worden, is wel eens gezegd, (vgl. het proefschrift van Brandes, blz. 21, Noot 2), dat het nu en dan ook de averechtsche genitief-constructie zou kennen. Indien dat zoo ware, dan zou dit ook toegeschreven kunnen worden aan latere inwerking der talen van Oost-Flores, welke stellig ook in andere opzichten niet zonder invloed op het Endeneesch zijn gebleven. Evenwel geloof ik niet, dat dit hier het geval is. Van de samenstellingen van eigenlijke, concrete substantieven, zou voorzooverre mij bekend is, alleen aangehaald kunnen worden: *are-isi*, ontbolsterde rijst, (letterlijk: de inhoud, het wezenlijke van de rijst). Maar dit zal wel eenvoudig eene letterlijke vertaling zijn van de Timoreesch- of Kupangsch-Maleische uitdrukking, (in dit Maleisch toch worden zulke uitdrukkingen als Rott. *hade-isik* eveneens letterlijk vertaald), dewijl de rijst toch op Flores niet eigenlijk inheemsch is, vgl. daarnaast Endeneesch *uma* (veld) *are* (rijst)-*âe* (water) = sawah, overeenstemmende met Kup. Mal. *padi-air* = Rott. *hade-oe*, enz. En wat nu de oneigenlijke,

Behalve de vooropplaatsing van den genitief en van de daarmede samenhangende vooropplaatsing der voornaamwoorden, noemt Brandes, in zijn Proefschrift, voor de talen, welke hij tot die Oostelijke Afdeeling brengt, nog als gemeenschappelijke kenmerken:

1°. dat de meeste talen beoosten de lijn, de pronomina twee maal noemen bij het werkwoord, in vollen en in verkorten vorm;

2°. dat verscheidene dier talen een pluralis-uitgang kennen;

3°. de toevoeging van consonanten of syllaben achter aan substantieven.

Punt 1 vervalt natuurlijk; het is thans wel duidelijk, dat deze verbinding van de pronomina met de verbale woorden, welke de vervoegde vormen van het Mal. Pol. kunnen genoemd worden, een algemeen Mal. Pol. verschijnsel is; die pronomina staan overigens *regelmatig* tweemaal, in vollen en verkorten vorm, alleen daar, waar de vorm aan het afslijten is.[1]) De

---

de verbale substantieven betreft: zeker naast *nu* (rook)-*api*, (rook van het vuur), kan men ook hooren *api nu*, maar het laatste kan in deze nagenoeg vormlooze taal ook beteekenen: het vuur rookt. Tot dusverre heb ik uitdrukkingen als de laatste nog niet gevonden, waarin zij niet zóó, (als subject en praedicaat), kunnen verklaard worden. Hetzelfde geldt van het Berg-Endeneesch, (met den naam „Lioneesch" komt daarvan een kleine Wdl. door L. F. Calon voor, in het Tijds. v. Ind. T. L. en Vlk., Dl. XXXV).

[1]) Vgl. het op pag. 330, Noot 1 genoemde „Over de vervoegde Werkwoordsvormen". Sedert zijn nog bekend geworden een overblijfsel van vervoeging ook op Borneo in het Busang, in de constructie met *an*, bijv. *au* (*h*)*ia du*, *an-ną tę* (naast *mętę*, omdoen) *buh-ną*, nadat hij gebaad had, deed hij zijn lendengordel aan, (vgl. J. P. J. Barth, Boesangsch. Ned. Wdb., alsook de Inleiding). Thans schijnt het pronom. prefix eene neiging te hebben zich met het voorafgaande *an* te verbinden, dus *an-ną tę*, in plaats van *an ną-tę*, (gelijk dat ook in sommige gevallen in het Sumbasch, Makassaarsch en eveneens in het Oud-Jav. het geval is), dat het evenwel niet het pronominale suffix is, blijkt uit het gebruik van *ta*, (geschreven *an-tą*), in den eersten pers. meerv., (als pronom. suffix treedt *tam* op), en *da*, (geschreven *an-dą*), in den derden pers. meerv., (*da* = Sumb. *ḍa*, elders *ra*). Overigens is de constructie zeer verloopen, (gelijk over het geheel het Busangsch en de overige talen van Midden-Borneo, wel tegen de verwachting, een sterk verloopen type vertoonen), en nog slechts in beperkt gebruik, en vertoont in dat opzicht wel eenige overeenkomst met de nog in het Oud-Jav.

vervoeging van elk verbaal woord, transitief of intransitief komt overigens ook thans nog voor, zoowel in de meeste talen der Oostelijke eilanden als in die der Bima-Soemba-groep, terwijl daar, waar zij achteruitgegaan of verdwenen is, meer-

gebruikelijke constructie met *an*, (*a*), al heeft het Busangsche *an* mogelijk een anderen oorsprong, dewijl het soms door *kĕnan* kan vervangen worden. Overigens is de *n* in *kĕnan* (= M. P. *kĕna*) wederom het aan het woord vastgeraakte en onverstaanbaar geworden pronom. suffix, blijkens *kĕna-k*. *kĕna-m*; de tegenwoordige vorm met suffix v. d. 3den persoon enkelv.: *kĕnan-ny*, is dus blijkbaar eene nieuw-vorming.

Daarentegen komen er geen overblijfsels van deze constructie voor in het Bisaya, gelijk Brandes op pag. 154 van zijn Proefschrift meende te mogen opstellen, (als: *ko-buhata*, *mo-buhata*, enz.). Dit is eene vergissing, wel ontstaan door de woorden van De Mentrida: Pero los (nam. de genitieven of verkorte vormen der pers. voornw.) que comienzan con consonante se posponen al nombre... y tambien al verbo, como no sea con los imperativos, que llamo impersonales, (bedoeld zijn de daarvan met *obus* afgeleide verleden-tijds-vormen), porque con los tales siempre se a n t e p o n e n. De toepassing is evenwel: *obus co na buhata*, (De Mentrida, Cap. 8), *obus co na pagbuilan* (ibid., Cap 10), enz., zoodat de voornw. van het werkwoord gescheiden zijn door *na*. Zij staan dus na *obus* in plaats van na het werkwoord, gelijk dat met de tweelettergrepige het geval is, (zoodat dus eigenlijk te schrijven is *obus-ko*, enz.), op dezelfde wijze als na de ontkenning *di*, indien een passieve vorm volgt, bijv. *di-ko* (*di-mo*) *buhatun*, (maar is het pronomen tweelettergrepig: *di buhatun-namon* naast *dinamun buhatun*, ook hier wederom de uitdrukking: los genitivos.... se anteponen, ibid., Cap. 9). Zoo ook in het Bisaya van Samar en Leite, (vgl. Figueroa, pag. 69) *taliwan*- (= *obus*, elders)-*ko na kitaã*, ik heb hem bezocht. Het zou de vraag kunnen zijn, of deze constructie's in het Bisaya (en de overige Philipp. talen) niet zouden kunnen wijzen op een vroeger bestaan der vervoegde vormen, in verband vooral met de meer voorkomende neiging in de talen, waar deze vormen volkomen levende waarde hebben, om het pronom. prefix in verbinding met de ontkenning te brengen, (evenwel niet als genitief, waar verschil wordt gemaakt, bijv. tusschen *ku* en *ngku* staat steeds de eerste vorm); maar voor de tegenwoordige taal gelden *ko*, enz. als genitieven en kan *di-ko*, enz. niet gebezigd worden, zoo een actieve vorm volgt. Stellig hebben overigens vormen als *ko-buhata*, (niet bedoeld als conjunctief), *ko-buhatan* nooit bestaan.

In het, naar het schijnt, nog tot de Philipp. talen te brengen (of als meng-taal te beschouwen?) Chamorro komen de vervoegde vormen evenwel voor, vgl. William Edwin Safford, The Chamorro language of Guam, in de „American Antropologist" Vol. 6, pag. 504, volg. en Georg Fritz, Chamorro-Wörterbuch, Archiv. f. d. Stud. deutscher Kolonialspr., Bd. II.

malen nog na te gaan is, dat zij op dezelfde wijze daar voorheen ook in zwang was.

Omtrent punt 2 moet opgemerkt worden, dat de meervoudsvorm, welke bij het Rottineesch en eenige verwanten voorkomt, (de onderscheiding ontbreekt bijv. in het Lettineesch, Sikkasch en andere), niets anders is dan het lidwoord, dat voor het enkelvoud en meervoud verschilt, al wordt dat lidwoord nu ook wel eens gebezigd waar wij het niet gebruiken. Ook in de talen der Bima-Soemba-groep wordt, vooral in het Sawuneesch en Sumbasch, het enkelvoud en meervoud door lidwoorden regelmatig onderscheiden. Naar het Westen begint dat te verminderen; maar toch onderscheidt ook het Bimaneesch nog zeer dikmaals, schoon niet regelmatig, enkel- en meervoud. Gelijk bekend is, komt ook in de Philippijnen onderscheiding van enkel- en meervoud voor bij substantieven en aanwijzende voornaamwoorden. Dat deze onderscheiding meer bepaaldelijk in het Oosten van den Archipel en verder oostwaarts voorkomt, zal wel eene bepaalde oorzaak hebben; zij kan evenwel slechts zijdelings bijdragen tot het aanwijzen van de nadere betrekking der Bima-Soemba-groep tot het Rottineesch, enz.

Het onder 3 genoemde verschijnsel is dat, wat door mij met den naam van anorganische eind-consonanten wordt aangeduid; met syllaben zijn alleen bedoeld zulke consonanten met een phonetischen of anderen naslag, als in het Ambonsch *uno* voor *n* + lidwoord, enz. [1]) Gelijk reeds gezegd is, levert het voorkomen alleen daarvan nog geen bewijs van verwantschap, wel de bijzondere behandeling daarvan. Veel kan aan meerdere der talen van de Bima-Soemba-groep hieromtrent niet gezien worden, aangezien alle slot-consonanten daar afgevallen zijn. Maar bij het Sumbasch bijv. is dit niet het geval. Veranderingen komen niet veelvuldig voor, eene enkele maal *k* aan het slot als het prefix *ka* voorafgaat, bijv. *kangurak*, jong, (naast *mangura*, Balineesch *nguda*, Sundaneesch *ngora*, enz.), vgl. bijv. vormingen als Tettumsch *kadòk*, ver, (Mal.

[1]) Vgl. het op blz. 336, Noot 1 genoemde „De Eind-medeklinkers in het Rott. en Tim."

djauh), *katuas*, oud, (Mal. *tua*), Maar vooral eigenaardig is de behandeling van den neusklank, (*n* en *m* zijn tot *ng* geworden en dus met den gutturalen neusklank dooreengeloopen), aan het einde van een werkwoord; hij wordt, als ware hij iets zelfstandigs, van het woord gescheiden. Men zegt bijv. *ku ita ha*, (ouder *sa*), ik zie ze; eindigt het woord op een neusklank, bijv. *unung*, drinken, dan ontstaat uit dien neusklank en de volgende *s*, van *sa* eene *ndj* (uit *ntj*), dus *ku-unundja*, (ik drink ze); wordt nu het werkwoord met bepalingen samengesteld, bijv. met *ndăba* (altemaal) en *ḍu* (nadruks-wijzer), dan zegt men bijv. *ku-ita-ndăba-ḍu ha* (ik zie ze stellig allen); maar van *unung* komt: *ku-unu-ndăba-ḍu-ndja*, waarbij *unu* den sluiter verliest, (ook al volgt bijv. *ḍu* alleen), en deze, als 't ware, naar achteren overgebracht wordt. In wezen dus hetzelfde verschijnsel als bijv. in het Rottineesch, alleen dat men daar *alle* eind-consonanten is gaan beschouwen als geen integreerend deel van het woord uit te maken. Ook tot het maken van afgeleide vormen, (bijv. tot vorming van transitieven, *purunja* = *purung* + *ja*, hij daalt tot hem af, naast *puru*, afdalen), dient de neusklank, (als representant van *-n*, het pronominale aanhechtsel); het bovenstaande moge hier voldoende zijn. Dit is stellig een gewichtig feit. Wel is waar komen ook elders sporen voor van de verandering van den anorganischen sluiter, maar de invloed op de grammatica wijst toch wel sterk op verband met het Rottineesch, enz. [1])

Vooral van belang is de overeenkomst in den woordenschat, welke kan blijken uit het Rottineesch Woordenboek; hier zij 't voldoende er op te wijzen, dat overal in de Bima-Soembagroep het woord voor „zon" in denzelfden vorm voorkomt als in het Rottineesch, (*lèdo*), en de overige talen der Oostelijke eilanden: Sumb. *loḍu*, dialectisch *lăḍḍu*, Sawun., Laora *loḍo*, Biman. *liro*, Enden. *ŗără*, Manggar. *lěso*, (waarvan mogelijk Sawun. *liru* of *riru*, Enden. *ŗiru*, hemel, Biman. *riru*, wolk, een neven-vorm is). Omtrent andere punten van overeenkomst

[1]) Al komen toch ook elders sporen van iets dergelijks voor, zie beneden.

in de grammatica en klank-verschijnselen zal in de Rottineesche Spraakkunst gesproken worden. Van belang is ook, dat in beide groepen alle oude woord-vormings-suffixen geheel in onbruik zijn geraakt, zonder dat in vele gevallen eene sterke verwering van het klankstelsel daarvan de oorzaak kan zijn. [1])

Voorts is in 't kort na te gaan de zeer moeielijke questie omtrent de verhouding van de zeer verloopen en gedeeltelijk ook sterk onder Papuaschen invloed gekomen Maleisch-Polynesische talen van Noordelijk en Noord-Oostelijk Nieuw-Guinea tot de Melanesische talen, alsmede tot het Rottineesch en naaste verwanten. Reeds de bepaling der verhouding van de talen der Oostelijke eilanden tot de Melanesische, (aangenomen, dat men die laatste als één geheel wil beschouwen, wat nu wel niet juist is, maar voor dit doel wel kan aangenomen worden), is niet zoo bijzonder eenvoudig, want zeker staan zij in sommige opzichten niet zoo heel ver van elkander af. Dewijl vele talen der Oostelijke eilanden niet of althans zeer gebrekkig bekend zijn, is men omtrent vele punten daarenboven nog in 't onzekere of zij algemeen, dan wel alleen van bepaalde talen gelden, terwijl ook omtrent de Melanesische talen toch altijd slechts eene globale kennis is op te doen.

Als het meest kenmerkende verschil, bij onze tegenwoordige kennis, kan wel beschouwd worden, (natuurlijk daargelaten de genitief-constructie, ook de wijze van aanhechting der prono-

[1]) Wat de oorzaak van dit verschijnsel is, weet ik niet. Alleen staande, kan het niet als kenmerk van verwantschap dienen. Het aan de Bima-Soemba-groep niet na-staande Sumbawareesch heeft evenens alle woordvormende suffixen verloren, (eigenaardig is hier de somtijds voorkomende compensatie door een neusklank vóór aan het stamwoord, als in *kangilang* = Mal. *ka(h)ilangan*, Jav. *kelangan*, van *ilang*; *ku-kamudjan*, ik werd nat van den regen = Mal. *ka(h)udjanan*, Jav. *kodanan*, van *udjan*). Ook in het Busangsch, (en naar het schijnt ook in de overige talen van Midden-Borneo), ontbreken deze suffixen, en zijn alleen bewaard in enkele woorden, welke met het suffix tweelettergrepig blijven, (van de voorbeelden, gegeven in de Inleiding van het Boesangsch Wdb., verkeert *belin*, waarde, prijs, stellig niet in dat geval; de *n* kan alleen een overblijfsel zijn van het hier niet meer begrepen pronom. suffix).

minale suffixen), dat de Melanesische talen suffixen bezitten, welke aan het Rottineesch en verwanten onbekend zijn, nog dagteekenende uit een tijd, dat de woord-vorm minder geschonden was dan thans het geval is, als bijv. Fidji *uuuma* naast *uuu*, drinken, (Mal. Pol. *inum*), Mota *tangis* (uit **tangisi*) naast *tangi*, weenen, (Mal. Pol. *tangis*). [1])

[1]) Geheel daargelaten de vraag hoe de suffixen te verklaren zijn. Het schijnt mij toe, dat althans sommige van jongeren datum zijn, dus niet uit de grondtaal stammen. Bijv. in het Florida wordt gezegd: *ko-inuvi-a na* (lidw.) *beti* (water), drink het water, naast *ko-inuvi-a*, drink het. Derhalve wordt ook voor het subst. als object het voornw. *a* gebezigd, dezelfde constructie dus als in het Makass., Bug., Sumbasch. Het rechtstreeksche object van *inuvi* nu is niet eene plaats (enz.), maar eenvoudig het natuurlijk object van „drinken" nam. water, of wat het ook zij, (gelijk dat ook bijv. bij Fidji *unuma*, *ngunuva* het geval is). De toegevoegde *i* schijnt mij in dergelijke voorbeelden al heel weinig overeen te komen met het locatieve suffix der Westelijke talen, maar wel meer met een Mak. of Boeg. *i* in een zin als: (Mak.) *kuinung-i djenek-a*, letterlijk: ik drink het 't water. Het komt mij derhalve voor, dat eene constructie als bijv. Florida *ko-inuvi-a na beti*, eigenlijk eene vernieuwing is van eene andere, waarin *i* oorspronkelijk dezelfde rol vervulde als nu *a*, maar één met het woord is geworden en nu (althans in Florida) niet meer verstaan. Hierbij is in het oog te houden, dat in zeer vele gevallen het gebruik van het toegevoegde pronomen op hetzelfde neer zou kunnen komen als de afleiding met suffix *i* in de Westelijke talen, vooral wat betreft het onderscheid van transitieven en intransitieven. In de talen der Oostelijke eilanden en der Bima-Soemba-groep, welke in het algemeen toch veel meer overeenkomst vertoonen met de talen van Melanesië dan de Westelijke talen, kan in het algemeen een oorspronkelijk intransitivum ook zonder meer als transitivum dienst doen (bijv. weenen, ook in den zin van: beweenen), wanneer een dergelijke taal het object laat voorafgaan door een voornw. *i* als in het Mak. en Bug., dan zou dit *i* om de eene of andere reden onverstaanbaar en één met het voorafgaande werkwoord geworden, vanzelf het kenmerk der transitieven tegenover de intransitieven kunnen zijn geworden, (op dezelfde wijze als de achtervoeging van een *n*, oorspronkelijk het pronomen als object in meerdere talen der Oostelijke eilanden, ook de toegevoegde *ng* in het Sumbasch, vgl. boven blz. 367, alwaar door nogmaals het tegenwoordig gebruikelijke voornw. *ja* te bezigen, eene constructie voorkomt, overeenkomende met die, welke het Florida, bij deze verklaring, bijv. in *ko-inuvi-a na beti* zou gebruiken). Ook elders doen de afleidingen van niet-oorspronkelijk intransitieven weinig aan de functie van het suffix *i* in de Westelijke talen denken, bijv. Mota *lav* (uit **lavi*) naast *la*, nemen, (M. P. *alap*;)

Evenwel, juist in de verloopen talen, welke in de nabijheid van Nieuw-Guinea gesproken worden, als het Nieuw-Pommersch, [1]) (naar 't schijnt ook in de door Codrington besproken taal van Duke-of-York island), [2]) het Moanus op de Admiraliteits-eilanden, komen zij weinig of niet voor, althans niet zulke, waar een overigens verloren sluiter weer te voorschijn komt. Aldaar heeft men evenwel dan toch altijd nog afleidingen als Nieuw-Pommersch *minaitan*, ziekte, (van *mait*, ziek,

tangag, *tangas* naast *tangu*, slaan, enz. Nu zou men ook het omgekeerde kunnen stellen, dat bijv. uit een vorm als *tangisi*, als overblijfsel van het oude erfgoed tegenover *tangis*, later het gebruik van *i* ontstaan is om eenvoudig het transitieve van een werkwoord aan te duiden, hetzij die *i* dan na álle transitieven in gebruik is gebleven, als in het Fidji (nevens *a*), hetzij na sommige, als in het Mota. (Want dat de vormen in elk geval dagteekenen uit een tijd, toen de eind-consonanten nog beter bewaard waren, behoeft na Kern's uiteenzetting in de „Fidjitaal" geen betoog). Een vorm als Florida *mataguni*, Mota *matagut*, (bang zijn voor), naast *matagu*, Mota *matag*, is stellig eene afleiding op Melanesisch gebied; zij moet ontstaan zijn toen *ma* met het volgende reeds een ondeelbaar geheel was, en zou naar analogie van een vorm als bijv. *tangisi*, (met *i* als in de Westelijke talen), kunnen gevormd zijn; (op te merken is, dat het woord ook in de talen der Oostelijke eilanden gewoonlijk alleen met *ma* voorkomt; zoo ook in het Sawuneesche *medau*; eigenlijk is reeds het Bug. *metau*, dat aldaar met rechtstreeksch object geconstruëerd wordt, vrijwel een ondeelbaar geheel geworden). Waren wij beter bekend met het accent in deze talen, (zegt men bijv. in Mota *tángis* of *tangis* naast *tángi*?) dan zou in het eerste geval de zaak vrij gemakkelijk zijn uit te maken, vgl. overigens beneden bij het Mengen, het Mono. Het is niet mijn doel hier verder op deze zaak in te gaan; alleen meende ik er de aandacht op te moeten vestigen, dat dit suffix (en mogelijk nog wel andere) ook wel eene andere verklaring in deze talen toelaat, vooral omdat van een gebruik van *i* als suffix in den zin der Westelijke talen op Borneo, een deel van Celebes, voorts in de Philippijnen, (behalve enkele survivals), beöosten Celebes en van af Soembawa overigens geen spoor te vinden is.

[1]) Nu en dan komen bijv. vormen voor als *tangie* naast *tangi*, (weenen).

[2]) Codrington (in de „Melan. Languages") merkt op, dat hier eene bijzondere vorming van substantieven voorkomt door invoeging van *in* (natuurlijk het algemeene M. P. infix), bijv. *minat*, (lijk), van *mat*, (M. P. *matai*), sterven. Dezelfde vorming komt ook voor in het Nieuw-Pommersch, al wordt in de op blz. 359, Noot 1 genoemde werken daarover gezwegen. Deze talen zijn dus tot eene afzonderlijke groep onder de Melanesische talen te brengen.

eigenlijk Mal. Pol. *matai*); *tuntuan*, het braden, van *tun*, (Mal. Pol. *tunu*), Moanus *mbulian*, bergachtig, van *mbuli*, berg,[1]) terwijl in het Rottineesch enz. slechts afleidingen met enkele *n* voorkomen, (daargelaten hoe men die nu verklaart), welk *n* dan nog in vele talen veranderingen heeft ondergaan. Als een ander, minder belangrijk verschil, kan men rekenen het gebruik der zoogenaamde verbale partikels in de talen van Melanesië; deze ontbreken echter ook in het Nieuw-Pommersch, enz.

Doch bij de Mal. Pol. talen van Nieuw-Guinea kunnen die kenmerken niet veel hulp verschaffen, en is men op kleinere verschillen aangewezen.

Schmidt brengt de talen van Duitsch-Nieuw-Guinea en omgeving, het Tami, Jabim, Karkar, Tumleo en eenige andere, waaromtrent de gegevens nog zeer schaarsch zijn, tot de Melanesische talen en leidt dit af: 1° uit het klankstelsel, 2° uit het persoonlijk voornaamwoord, 3° het possessivum, 4° het vragende voornw., 5° uit de grammaticale verhoudingen van het substantief, 6° van het telwoord, 7° van het werkwoord, 8° uit den woordenschat.

Zonder twijfel is hij bij de hier zoo moeielijke ontleding der vormen in 't algemeen geslaagd. Evenwel veel van wat aangevoerd wordt om te bewijzen, dat deze talen tot de Melanesische talen behooren, kan evengoed dienen tot bewijs dat zij behooren bij de talen der Oostelijke eilanden, (welke talen trouwens, gelijk reeds gezegd is, ten onrechte door hem tot de Melanesische gebracht worden). Daarom zal hier met Schmidt's verhandeling als grondslag, nog eens de verhouding tot laatstgenoemde groep worden nagegaan. In zooverre de feiten alleen wijzen op het Mal. Pol. karakter dier talen, of geen aanwijzing

---

[1]) Zie voor het Nieuw-Pommersch het Wdb. bij het tweede der op blz. 359, Noot 1 genoemde werken; in de spraakkunsten zijn zij niet vermeld. Ook van dergelijke vormen in het Moanus wordt gezwegen in hetgeen door P. Josef Meier omtrent de spraakkunst dier taal wordt medegedeeld, (Anthropos Dl. I); zij komen echter voor in de door denzelfden in hetzelfde tijdschrift (Dl. II en III) uitgegeven teksten, onder den titel: Mythen und Sagen der Admiralitätsinsulaner, (*mbulian* bijv. II pag. 650 naast *mbuli*, ibid, pag. 933).

geven omtrent de groepeering, zij verwezen naar zijne verhandeling. Voor het overige wordt dan tevens gebruik gemaakt van wat later nader omtrent het Tumleo, (met het Ali, enz.), is bekend geworden. [1])

Ad 1 en 4 heb ik hieromtrent niets op te merken.

Ad 2. Hier valt op, het bezit van den dualis in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea, in overeenstemming met de Melanesische talen, in tegenstelling tot die der Oostelijke eilanden, waar een dualis-vorm ontbreekt. Het is evenwel mogelijk, dat hier niet te veel gewicht aan gehecht moet worden De dualis is, gelijk bekend is, in de Melanesische talen ontstaan door achtervoeging van het woord voor „twee" aan de meervoudige persoonlijke voornaamwoorden, waarbij één of beide woorden klank-verloop hebben ondergaan en met het voorgaande één geheel is geworden.

Dit is nu in het Rottineesch (enz.) wel niet het geval, maar zoo er van twee personen sprake is, wordt toch nooit vergeten het telwoord te vermelden, waarbij het zonder prefix of tusschenstaand woord, (bijv. mensch, enz.), onmiddelijk op het voornaamwoord volgt. Dat bij eene dergelijke constructie een dualis-*vorm* gemakkelijk genoeg kan ontstaan, blijkt uit het Ngadju-Dajaksch, uit het Busang-Dajaksch [2]) en het Sangirsch. In het Lettineesch zou men in den derden persoon meervoud ook van een bepaalden vorm kunnen spreken, dewijl men aldaar zegt: *ira rua*, en het woord voor „twee" anders *worua* luidt; na de andere voornaamwoorden blijft de vorm *worua* evenwel intact. Ook op Nieuw-Guinea kan het voorkomen, dat de dualis

---

[1]) Klafel und Vormann, die Sprachen des Berlinhaven-Bezirks in Deutsch-Neuguinea, Mitteilungen des Sem. f. Orient. Spr., Jahrg. VIII; Dr. Leonhard Schulze, Zur Kenntnis der Melan. Spr. von der Insel Tumleo, (Gustav Fischer, Jena 1911).

[2]) Ofschoon in de Inleiding van het „Boesangsch-Ned. Wdb." van geen dualis wordt gewag gemaakt, vindt men in het Wdb. zelf. sub. *duą* (twee) vermeld: *kawą*, wij beiden, (naast *kamę*, wij) en *dawą* of *dehawą*, zij beiden, (naast *dĕhą*, zij). Voor den tweeden pers. meerv wordt geen vorm vermeld; als grammaticaal element schijnt de dualis afstervend te zijn.

ontbreekt, bijv. in het Tumleo'sch, waar men bijv. zegt: *em* (gijl.) *alou*, gij beiden, [1]) (*alou* als afzonderlijk woord: beiden, ongeveer = Jav. *karo* [2]), in tegenstelling tot het zeer verwante Ali, dat wel afzonderlijke dualis-vormen kent.

Zeldzamer schijnt de in de Melanesische talen algemeene trialis voor te komen; hij wordt alleen opgegeven voor het Tami en voor het Karkar. Omtrent het voorkomen of ontbreken daarvan geldt natuurlijk hetzelfde als voor den dualis-vorm. In Indonesië komt hij, gelijk bekend is, voor in het Sangirsch, en ook, ofschoon verdonkerd, in het Busang-Dajaksch. [3])

De vorm der persoonlijke voornaamwoorden levert weinig op. Alleen in het Karkar wijst de bijzondere vorm van het voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud *ngai*, Jabim *ai*, toch wel meer bepaaldelijk op verband met sommige Melanesische talen van den Bismarck-Archipel, als het Kanied, Ninigo [4]), welke, evenals de talen van Micronesië, denzelfden vorm vertoonen. [5])

Ad. 3. Ook de vormen van het aangehechte pronomen in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea kunnen omtrent de klassi-

[1]) Vgl. de teksten achter het op blz. 372, Noot 1 genoemde werk van Dr. Schulze; deze zijn ook verder bedoeld met de aangehaalde bewijsplaatsen.

[2]) Bijv. VI. 19, (beiden), VIII. 25, (en); enz.

[3]) Vgl. het „Boesangsch-Ned. Wdb." sub *tëlọ* (drie), in de beteekenis van „wij". Derhalve moet *dehalọ*, *dëlọ*, dat voorkomt naast *dëhạ* als pers. voornw. v. d. 3den pers. meerv., oorspronkelijk ook een drievoud aangeduid hebben, al schijnt de eigenlijke beteekenis verloren geraakt, (zoodat het eenvoudig een meervouds-vorm geworden is, op dezelfde wijze als dat met de vormen van de trialis in de Polynesische talen is gegaan). Zoo moet *pëlọ*, (gijl.), eveneens het telwoord *tëlọ* bevatten, al staat daar thans geen andere vorm naast.

[4]) Kanied (Anachoreten-eiland), Ninigo (L'Echequier-eiland) bezigen de gewone genitief-constructie met het bepalende woord achteraan, vgl. Dr. Dempwolff, Beiträge zur Kenntnis der Sprachen von Deutsch Neuguinea, Mitteilungen des Sem. f. Orient. Sprachen, Jahrg. VIII. (1905).

[5]) Vgl. A. Thalheimer, Beitrag zur Kenntnis der Pronomina personalia und possessiva der Sprachen Mikronesiens, (Stuttgart 1908), pag. 16.

ficeering weinig of niets uitwijzen. Het kan zijn, dat Tami *mai* (in den 1[sten] pers. meerv. exclusief), gelijk Schmidt meent, beantwoordt aan *mami* en op dergelijke vormen wijst in de Melanesische talen, [1]) in tegenstelling tot het uit *ma* of *mi* ontstane *-m* in het Rottineesch, enz., (dit *ma* of *mi* is naar alle waarschijnlijkheid geen verkorting van *mai* of *mami*, vgl. „De vervoegde werkwoordsvormen" (enz.), Bijdr. tot de Tl.- L. en V. kunde v. Ned. Indië, 8ste Vlgrk. Dl. I, pag. 275—276); daarentegen is op Nieuw-Guinea in het Karkar *ma* denkelijk uit dit *mai* verkort, gelijk in sommige talen van Engelsch Nieuw-Guinea. [2])

Dewijl evenwel in het enkelvoud Mal. Pol. *uggu*, *mu* in het Tami tot *-ng*, *-m* geworden zijn, en het aanhechtsel van den 2[den] pers. meerv. *mim* duidelijk eene nieuw-vorming is, (uit **mi-mi*), gelijk P. W. Schmidt aantoont, is het toch niet waarschijnlijk, dat een meer oorspronkelijke vorm *mai* hier onaangetast zou zijn gebleven, doch meer denkelijk, dat ook hier nieuw-vorming heeft plaats gehad, hier naar analogie van den vorm van het volledig voornw. *ainggai*; (het wegvallen van de *m* in *kami*, enz. is niet beperkt tot eene enkele groep, vgl. de vormen, opgesomd in Kern's „De Fidji taal" (enz.), pag. 20, en vgl. Rottineesch dialectisch *ai*, *hai* naast *ami*). Dergelijke nieuw-vormingen zijn overigens in de talen van Nieuw-Guinea volstrekt niets zeldzaams, vgl. Tumleo *red*, (1[ste] pers. meerv.), *rem*, (2[de] pers. meerv.), waarin aan het pronominale suffix van den 3[den] pers. meerv. *re* wederom de oudere *d* (wel uit **nda*) en *-m* aangevoegd zijn.

In 't voorbijgaan zij gezegd, dat het aangehechte pronomen 1ste pers. meerv. inclusief in Tami: *-n*, (waarbij zich aansluit Jabim *-ng*), wat Schmidt moeielijk te verklaren noemt, toch wel denkelijk niets anders is dan het overblijfsel van het in Indonesië en Melanesië algemeen gebruikelijke pronominaal aanhechtsel van den 3[den] pers. *na*, (hetgeen in het Tami in de eigenlijke

---

[1]) Vgl. ook P. W. Schmidt, Ueber das Verhältniss der melanesischen Sprachen zu den polynesischen, (enz.), Sitzungsber. der Kais. Akad. d. Wissensch., ph. h. Cl. Bd. CXLI, (Wien 1899), pag. 67.

[2]) L. l.

functie geheel weggevallen is, en in het Jabim door een nevenvorm *ni* vervangen).

Dergelijke vervangingen komen, vooral in het meervoud meermalen voor; zoo is in het Ali het suffix voor den 1sten pers. enkelv. ook in het meervoud gekomen, (*mate-k*, mijn oog, onze oogen), dat van den 3den pers. meerv. ook in den 2den pers., (*mate-r*, hunne oogen, uwl. oogen). Ook in het Rottineesch, in het Lettineesch staat het suffix van den 3den pers. meerv. zoowel in den 1sten pers. meerv. inclusief als exclusief, (in het Tim., Kup. is dit thans in den 1sten pers. meerv. inclusief het geval), in de eerste taal naast het oudere *-t* (in enkele uitdrukkingen). Dat deze veranderingen overigens in het afzonderlijk leven der verschillende talen plaats kunnen hebben en niet bepaaldelijk op eene langere gemeenschap wijzen, blijkt daaruit, dat het met het Lettineesch zeer na-verwante Kissersch in den 1sten pers. meerv., in de weinige gevallen, waar de pronominale aanhechtsels nog gebruikt worden, *-d* (uit **nda*) bewaard heeft.

Als zoogenaamd possessivum of omschrijving om een bezit aan te duiden, dient in de meeste talen van Duitsch Nieuw-Guinea *ne*.

Ook in de talen van Melanesië komen de vormen: *ne*, *ni*, *nu*, *no*, *na*, voor.

Kern heeft reeds aangetoond, (De Fidji-taal enz. pag. 26—27), dat *no* althans het zelfde woord is als Mal. Pol. *nu*, *anu*, vgl. Mak. *anu-ngku*, het mijne, mijne bezitting, en de andere vormen denkelijk varianten zijn.

Het ligt bijna in den aard der zaak, dat dit een der eerste woorden moest zijn waarmede in eene Mal. Pol. taal de functie der pronominale aanhechtsels, waar deze geheel of voor het grootste gedeelte in onbruik raakten, moesten omschreven worden; dat zij dus ook voorkomen in die talen der Oostelijke eilanden, welke ten opzichte van die pronominale aanhechtsels zich in het zelfde geval bevinden, is zeer begrijpelijk, (namelijk *na* in het Burusch, *ni* in het Kissersch, *nu* in de talen van Gorong, Watubela, (ten minste als deze talen ook tot deze groep te brengen zijn); daarentegen is Rottineesch *au nu-ng*

geheel gelijk aan, en wordt gebezigd op dezelfde wijze als Makassaarsch *anu-ngku*, zoo ook Lettineesch *ène*, (behalve dat dit met een voorzetsel geconstrueerd wordt: *ène la au*), omtrent nadere verwantschap bewijst dit niets. Ook al mocht hier en daar een vorm als *ni*, *ne* anders te verklaren zijn, (vgl. de Noot onder blz. 326, 327), de zaak zou er niet door veranderen.

Van meer gewicht kan het zijn, dat het Tami daarnevens nog *ka* bezit, wat gebezigd wordt bij woorden, welke een spijs aanduiden, evenals in de talen van Melanesië. Evenwel is het volgende op te merken. Ook in het Tettumsch komt *ka* voor in den vorm *kán*, evenwel als algemeen possessivum (bijv. *Seran nia kán kuda*, Seran zijn paard, het paard van Seran; *hau kán alin*, mijn jongere broeder). Voorts komt *ka* als algemeen possessivum voor in het Mengen en ook in het Nieuw-Pommersch, vgl. voorts wat Kern opmerkt omtrent het gebruik van *ke* in het Fidji, [1]) als ook wat Codrington mededeelt omtrent het gebruik van dit possessivum in Florida, Bugotu, zelfs reeds in Mota. Te oordeelen naar het haast algemeen gebruik in Melanesië, schijnt *ka* ten slotte toch wel oorspronkelijk een woord voor „eten, spijs” te zijn; voor den vorm vgl. Tontemboansch *kan*; de slot *-n* zou (wat betreft zulke talen, welke dien sluiter niet verwerpen), door het gebruik met pronominale suffixen, vooral met dat van den 3^{den} persoon (dus *ka-na* uit *kan-na*) verloren kunnen zijn geraakt, (vooral in talen, als hier in aanmerking komen). Evenwel reeds in de groep der Oostelijke eilanden komt ook in talen, welke den sluiter niet plegen weg te werpen in de verbale beteekenis „eten”, ook een vorm zonder sluiter voor, bijv. Sikka, Kup. *ka* naast Lett. *au*. In het Tettumsche woord kan de *n* behouden zijn, (de gerekte uitspraak van de *a* als gewoonlijk in eenlettergrepige woorden, (vgl. bijv. *kán*, spijs, *hát*, vier); het kan ook ontstaan zijn uit *ka* + *n*, (het oorspronkelijke pronominale aanhechtsel van den 3^{den} persoon), iets van de oorspronkelijke beteekenis en wel bewaard in *emma* (mensch) *-kán*,

---

[1]) Vgl. Kern, de Fidji-taal.

die alles eet wat hij krijgen kan, (naast *na*, hij eet). Toen men bij het verdwijnen der pronominale aanhechtsels dergelijke woordjes ging gebruiken, zullen er in den beginne wel meerdere geweest zijn. Eenmaal op die wijze in gebruik gekomen, hebben zij de neiging algemeen te worden. Een voorbeeld levert het Sawuneesch. Daarin zijn eveneens de pronominale aanhechtsels verloren gegaan, maar bezigt men daarvoor in de plaats de volledige voornaamwoorden. Somtijds maakt men echter ter verduidelijking gebruik van zulke woordjes als *unu*, bezitting. Daartoe behoort ook *oha* = Rott. *osu* = Mal. *usah*, dus eigenlijk: werk. [1]) Toch zegt men ook bijv. *dou-ae oha ro*, hunne vorsten. Dus op zichzelf wijst noch het voorkomen van zulke woordjes, noch het bewaard blijven in de bijzondere beteekenis of het algemeen worden van zulk een woord, bepaaldelijk op nauweren samenhang van talen; het meer algemeen worden van *kia* in het Tettumsch, *ka* in het Nieuw-Pommersch, enz. zou kunnen geschied zijn onafhankelijk van elkander in het afzonderlijke leven der talen.

Dat *ka* (*ga*, enz.) oorspronkelijk met het woord voor „spijs" samenhangt, daarvoor pleit nog, dat men in Micronesië nog bepaaldelijk in deze functie *kan* of *an* gebruikt, (op Ponape, Ruk, Mortlock, vgl. A. Thalheimer, Beitrag zur Kenntnis der Pron. pers. und possessiva der Sprachen Mikronesiens). Voorts, dat nagenoeg algemeen in Melanesië en Micronesië ook een bijzonder woord als possessief voor dranken, (en al wat daarmede in verband staat), voorkomt, (daartoe dient in sommige talen van Micronesië, respect. *unim*, *ulim*, *nim*, *lim*, blijkbaar = M. P. *inum*, vgl. de genoemde verhandeling). Daartegen zou kunnen pleiten, dat het Fidji *ke* voor *ka* bezigt, (ook elders, bijv. Mono *e*); dezelfde taal gebruikt evenwel ook *me* in plaats van het meest algemeene Melanesische possessief

---

[1]) Vgl. wat Adriani opmerkt, („Over het tusschenzetsel in het Bare'e"), omtrent het gebruik van *koq* (= Benten. *kuat*, Tag. *kua*, maken, doen), in het Sangirsch van Siau in plaats van *anu* in het eigenlijke Sangirsch. Ook in het Bontok-Igorot komt *koa* voor: *nan* (lidwoord) *koa-k ay afong*, mijn huis, vgl. de Gramatica van Seidenadel, §§ 107 en 108.

voor dranken: *ma*. Wanneer men nu de omschrijving nagaat, welke Codrington in zijn Mota Wdb. van het gebruik van *ma* geeft, o. a.: used of things to drink and such as are chewed for the juice, (bijv. *ma-m o tou*, sugar-cane for you to chew), dan is het toch zeker niet onwaarschijnlijk in *ma* eene verkorting te zien van het ook in Melanesië voorkomende (bijv. Fidji *mamu*), Mal. Pol. *mamah*, (vgl. boven *nim*, *lim* voor *unim*, *ulim*; voorts Chamorro *ga*, als possessief van dieren, bijv. *ga-mo na kabayu*, uw paard, naast *ga'ga*, dier, vgl. G. Fritz, Chamorro Wörtenbuch). Dat wij geen reden voor die verandering van *ka* in *ke* weten te vinden, kan hier, dewijl ons toch voor eene diepere kennis dier talen alles ontbreekt, eigenlijk niet in aanmerking komen. Een ander bezwaar zou kunnen zijn, dat er in sommige talen toch andere possessiva voor „spijs" worden gebruikt. Doch evengoed als er, gelijk met zekerheid kan gezegd worden, uitbreiding van de functie van zulk een woordje kan voorkomen, zoo zal daarnevens toch ook wel beperking en verwisseling van functie voorkomen; wanneer bijv. voor het genoemde Chamorro wordt opgegeven *na-ta*, onze spijs, dan is het toch wel het waarschijnlijkste, dat *na*, (hetzij dat gelijk *nu*, *anu* mag gesteld worden, hetzij dat het oorspronkelijk eene of andere pronominale functie had), een ander woord verdrongen heeft, en daarbij tevens een vroeger uitgebreider gebruik als possessief is beperkt geworden. Evenwel volkomen zekerheid, dat een woordje als *ka*, (*ga*), *ke* hun tegenwoordig gebruik niet gekregen hebben uit eene of andere pronominale functie, (vgl. ook de Noot onder blz. 326, 327), heeft men niet. Daarbij is echter het volgende in het oog te houden. Die verschillende possessiva, (*nu*, denkelijk ook *ni*, *na*, uitgezonderd), zijn toch wel stellig van betrekkelijk later datum, toen het gebruik van pronominale suffixen meer en meer verloren ging; dat nu in ééne taal, (de grondtaal in engeren zin van zulke talen, welke in overeenstemming meerdere van zulke woordjes vertoonen), al deze genoemde woordjes eens altemaal als pronomen optraden, is toch niet waarschijnlijk, tenzij men zou kunnen bewijzen, dat alle thans gebruikelijke pronomina nieuw-vormingen

zijn; dat hier of daar in de verwanten zulk een woordje in den vorm, waarin het nu als possessief voorkomt, (hetzij die nu de oorspronkelijke is of niet, als bijv. *ma*, indien het werkelijk uit *mama* voor *mamah* ontstaan is), in eene of andere pronominale functie voorkomt, doet dus hier niets ter zake. Dat er mogelijk hier of daar een possessief uit een pronominaal woord is ontstaan, blijft evenwel mogelijk, vgl. de Noot onder blz. 326, 327.

Hoe dit nu ook zij, gegeven de bijzondere vergevorderde staat van verwording der Mal. Pol. talen op Nieuw-Guinea, (in sommige is zelfs elk spoor der (betrekkelijk) oudere possessiva verdwenen en komen slechts nog nieuwere vormingen voor,[1]) is het bewaard blijven van het gebruik van *ka*, zooals het toch in de talen van Melanesië en Micronesië[2]) regel is, niet van gewicht ontbloot.

Ad. 5. Hier spreekt Schmidt over de verdeeling van substantieven in zulke, waaraan de pronominale aanhechtsels gevoegd kunnen worden, en in zulke, waarbij een possessivum moet gebruikt worden, gelijk dat bij de talen van Duitsch Nieuw-Guinea regel is. Boven is gezegd, dat dit voor mij niet in aanmerking komt voor de classificeering. Daarmede wil ik evenwel niet gezegd hebben, dat de aanleiding van dit verschijnsel niet dezelfde kan zijn. Dit kan misschien ook uit het volgende blijken. Boven is het Banggaisch genoemd als eene geheel andere taal, volgens Adriani verwant met de talen van het Oostelijk schier-eiland, toch eveneens met de averechtsche genitief-constructie. Van deze taal is nog zeer weinig bekend. Door Riedel is in de Bijdrage T.- L.- en Vl.-kunde, 5de Vlgr. Dl. IV, een Banggaische tekst gepubliceerd, evenwel blijkbaar wemelende van fouten, (evenals de ibidem voorkomende stukjes in het Sawuneesch en Timoreesch, waarover ik met meer verstand van zaken kan oordeelen); door bemiddeling van Dr. N. Adriani kreeg ik eene Banggaische vertaling van eene

---

[1]) Bijv. in het Ali en Tumleo, vgl. het door Schmidt opgemerkte bij het op blz. 372, Noot 1 genoemde „Die Spr. des Berlinhaven-Bez.", pag. 9.

[2]) Zoo ook (als *a*) in het Motu, in Engelsch Nieuw-Guinea, vgl. de op blz. 361, Noot 1 genoemde Sprk.

Maleische fabel; zeer vele gegevens om te oordeelen bezit ik dus niet.

In Riedel's stuk wordt aangetroffen: *tina-ngku*, mijne moeder, (regel 4 van den tekst); *tama-ngku*, mijn vader, (ibid. 5); *ulu-no*, zijn hoofd, (blz. 15, 1 v. o.); zoo ook in de fabel: *lima-no*, hunne handen; daarentegen is in de fabel te lezen: *nabantile doi ko na sau*, zij zeiden tot hun vriend; *polong miang* (mensch) *na lipu* (land), komende in het land van menschen; bij Riedel, pag. 14, 2 v. o.: *ko na sinapan*, hunne geweren; enz. Schijnbaar is ook hier het gebruik der pronominale aanhechtsels niet meer algemeen. Toch is het Banggaisch eene taal, waar, behalve een aantal prefixen, ook nog suffixen levende waarde hebben. Nu eenmaal de averechtsche genitiefconstructie aan vreemden invloed schijnt te moeten worden toegeschreven, meen ik, dat hieruit op te maken is, dat ook de neiging om eene omschrijving te bezigen in plaats van de pronominale aanhechtsels alleen, (zonder de bedoeling om nadruk te leggen, als in Bare'e: *anu-ku pale*, mijn hand), aan dezelfde oorzaak is toe te schrijven, (vgl. ook boven, blz. 346). Dat de oorzaak daarvan niet is het verloopen zijn der vormen, zou ook nog uit het Banggaisch kunnen blijken, (in de fabel bijv. ook nog: *noang-kami*, ons gemoed, *tumbung-kami*, onze heer). Het schijnt mij meer dan waarschijnlijk toe, (afgescheiden van de vraag of deze opmerkingen omtrent het Bangg. juist zijn of niet), dat ook de bijzonderheden omtrent het gebruik der pronominale aanhechtsels in de talen van Melanesië, eveneens een der gevolgen zijn van de mindere zuiverheid van ras van hen, die ze spreken. En evengoed het gevolg daarvan het verlies der pronominale aanhechtsels als in de talen der Polynesiërs. Dat de talen van Melanesië en Polynesië nauw samenhangen, is door Kern, Schmidt aangetoond; hoe het verschil in uiterlijk voorkomen te verklaren is, moge de anthropologie uitmaken. Hoe het nu komt, dat in sommige talen, welke in hetzelfde geval verkeeren, toch het gewone Mal. Pol. gebruik der pronominale aanhechtsels is blijven bestaan, zooals in het Rottineesch, kan ik niet zeggen. Evenmin als waarom bijv.

in het Galolisch, (Portugeesch Timor), dat zeker nog meer verloopen is dan het Tettumsch, toch, althans gedeeltelijk, die pronominale aanhechtsels bewaard heeft, [1]) terwijl er in het Tettumsch nauwelijks dialectisch eenig spoor meer van te vinden is. Nu zou men kunnen veronderstellen, dat in het Rottineesch weder eene vernieuwing heeft plaats gehad, hetzij uit eigen kracht, hetzij bijv. door mogelijke aanraking of vermenging met een ander Mal. Pol. volk, later bij den tocht der Rottineezen naar het Zuiden. Maar, daargelaten de vraag of deze veronderstelling door de verhouding tot het zeer verwante en ook in aardrijkskundig opzicht zeer dichtbij gelegen Timoreesch, op zichzelf ook maar eenigszins waarschijnlijk is, de toestand, gelijk die in het Lettineesch is, wijst toch stellig niet op vernieuwing, op welke wijze ook, evenmin die van het Galolisch in vergelijking met het Tettumsch. Mogelijk is het, dat meer of minder sterke vermenging, somtijds, (wel niet altijd, want daartegen schijnt het Banggaisch zich te verzetten), oorzaak is van het sneller verloopen der taal in elk opzicht, (de verhouding van het Timoreesch tot het Rottineesch bijv. zou hiervoor kunnen pleiten). Dat overigens die pronominale suffixen ten tijde der (bij deze veronderstelling dus aan dezelfde oorzaak toe te schrijven) verandering der genitief-constructie, in de groep, waartoe het Rottineesch behoort, overal nog van levende kracht moeten geweest zijn, is boven voldoende aangetoond.

Ad. 6. De vormen voor „een" in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea, (voor zooverre herkenbaar): *te*, *ti*, *tai*, *the*, gaan, gelijk Schmidt zegt, wel terug op het in Polynesië gebruikelijke *tasi*, *tahi*, wat ook op de Nieuw-Hebriden voorkomt als Aneythyum (*e*) *thi*, Api *tai*, Eromanga *sai*, (denkelijk met *s* wegens de op *a* volgende *i*); (in het voorbijgaan zij gezegd, dat het gelijk-luidende Ambonsche *sai*, nam. in Saparoea, Noesa-laut, bestaat uit *sa* + *i*, evenals de daarnevens gebruikelijke vorm *sane* uit *sa* + *ne*, en eene verkorting is van het

---

[1]) Vgl. de Noot onder blz. 325, 326.

op *Hila* nog voorkomende *isai*, d. i. *isa* = Mal. Pol. *ĕsa* + *i*); dit wijst dus bepaaldelijk op verwantschap met de Melanesische talen. Zoo ook het woord voor „vier", wat bij meerdere moet teruggaan op een vorm **pati*, (in Melanesië: *wati*, *fati*, *veti*, *vari*, enz.); evenwel is hierbij op te merken, dat, juist bij dit woord, Ambon (in Hila, Asil.) den vorm *ata* vertoont, (tegenover *haa* of *hā* in de andere dialecten), het Lettineesch *wo-ata*, zelfs in West-Soemba (Laora) *pata*, in Oost-Soemba, (Kambera enz.), *patu*; in de beide laatste talen is die toevoeging eene regelmatige om eenen sluiter te sparen en is dus van phonetischen aard; ook elders zal zij wel hetzelfde doel hebben; maar toch wijst de toevoeging van *i* meer op overeenkomst met de Melanesische talen. Zoo ook de overal voorkomende samenstellingen om de telwoorden boven „vijf" uit te drukken, enz.

Ad. 7. Het werkwoord ondergaat in meerdere talen vervoeging. Uit de verhandeling van Schmidt zijn de volgende aan te halen:

Tami			Jabim	
ik, *gau a-*		+ verbaal woord.	*ai ja-*	+ verbaal woord.
gij, *gom ga-* (of: *go-*)			*aum u-* (of: *o-*)	
hij, *jai* (ontbreekt)			*eng e-*	
wij,	incl. *nggit ta-*		*aia a-*	
	excl. *nggai ga-*			
gijl., *nggam ga-*			*ama a-*	
zij, *sing si-*			*esea* (of: *isia*) *se-* (of: *si-*)	

Karkar		
ik, *ngai ng-*		+ verbaal woord.
gij, *onge o-* (of: *u-*)		
hij, *inge i-*		
wij,	incl. *nam da-* [1]	
	excl. *nam ma-*	
gijl, *ang a-*		
zij, *ing ti-* (voor: *si-*)		

[1]) Eigenlijk is de beteekenis der vormen *nam da* — en *nam ma* — verwisseld, (zoo de opgave althans juist is), gelijk Schmidt reeds heeft opgemerkt.

Hierbij kan gevoegd worden:

	Ali	Tumleo
ik,	*eo nä*	*auco nä-*
gij,	*yi wö-*	*yiyi kä-*
hij,	*eng na-*	*yeiyei na-*
wij, { incl. / excl. }	*yit ta-*	*eded ta-*
gijl.	*am a-*	*emem ku-*
zij,	*re ra-*	*rerei ra-*
	+ verbaal woord.	+ verbaal woord.

De volledige voornaamwoorden zijn ter vergelijking er voor geplaatst, zonder dat daarmede te kennen wordt gegeven, dat hun gebruik steeds noodzakelijk is. Dat deze vormen nu zoo bepaaldelijk op samenhang met de Melanesische talen wijzen, kan ik niet toegeven, alleen verzetten zij er zich niet tegen. Men heeft hier blijkbaar te doen met de algemeen Maleisch-Polynesische vervoegings-vormen, (vgl. „De vervoegde Vormen" enz.) Vooral het Ali heeft sommige der oudere vormen trouw bewaard: *na*, 3de pers. enkelv., *ra*, 3de pers. meerv.; *ta*, 1ste pers. meerv. (ook Tami *ta*, Karkar *da*), terwijl ook *wö* een overblijfsel schijnt te zijn van *wu*, dat ook in Indonesië naast *mu* voorkomt. Daarnaast heeft nieuw-vorming plaats gehad, (bijv. Jabim in den 1sten pers. enkelv. *ai ja-*, enz.), gelijk meermalen ook in Indonesië, waarnaast phonetische afslijting, (zoo is in het Tami de aanduider van den 3^den^ pers. enkelv. geheel verdwenen). Maar deze vormen bevatten geen spoor van een voorgevoegd constant verbaal partikel, gelijk Schmidt wil, (behalve die in het Tumleosch, zie beneden). Trouwens ook in Melanesië kunnen de verbale partikels ontbreken. Omdat de bedoelde talen ze als regel vertoonen, heeft Codrington ze ook dáár gezocht, waar zij niet te vinden zijn. Zoo neemt hij voor Florida, Vaturanga, Bugotu, een verbaal partikel *e* aan, dat dan met de pronominale prefixen geheel zou versmelten, (bijv. in Florida 1ste pers. enkelv. *u*, 2de pers. enkelv. *o*, enz.), en slechts intact zou gebleven zijn in den 3^den^ pers. enkelv., wat door geen pronominaal prefix zou

gekenmerkt worden. Voor het meervoud zou dan evenwel een ander partikel *a* aangenomen moeten worden, (wat bijv. zou blijken uit Florida *a*, 1ste persoon inclusief, *ai*, idem exclusief; *au*, 2de pers. meerv., *ara*, 3de pers. meerv.)

Naar alle waarschijnlijkheid evenwel is *e* hier geen partikel, maar eenvoudig het verkorte voornaamwoord van den 3den persoon, eene variatie van *i*. Als persoonlijk voornaamwoord komt *i* bijv. reeds voor in het Mak. en Bug.; in het Ambonsch dient het ook tot vorming der vernieuwde vervoeging; in het Rottineesch komt het dialectisch voor nevens *na*. In het Timoreesch, dialectisch-Rottineesch luidt het *e*, enz. Of *e* kan wel uit het ook meermalen in Melanesië gebruikelijke *ia* ontstaan zijn. In het meervoud is *ara* een neven-vorm van het persoonlijk voornaamwoord, welke, bijv. in het Rottineesch zeer gewoon is, (vgl. *ara*, *nara*, enz. in Melanesië). Men kan dit duidelijk zien dáar, waar werkelijk een partikel gebruikt wordt, als Florida: *ku*, *ko*, *ke*, *ka*, *kai*, *kau*, *kara*, (of *tu*, *to*, *te*, *ta*, *tai*, *tau*, *tara*). Ware hier, zooals Codrington aanneemt, de oorspronkelijke vorm *ke*, dan zou de 3de pers. meerv. toch wel **kera*, **tera* moeten zijn en niet *kara*, *tara*. Daarenboven is het toch zeer waarschijnlijk, dat het partikel voor enkel- en meervoud zou verschillen. Voorts kan in Vaturanga *kami* toch stellig geen partikel bevatten, enz. Als Codrington in 't algemeen zegt: „it must be particularly noted, that the Particle of the third Person singular neither shows a vowel in sympathy with that of the third person Pronoun", dan geldt dit toch niet voor talen als het Florida, Vaturanga, Bugotu, waar het volledige voornaamwoord, (respectievelijk *aia*, *agaia*, *ia*), toch òf het gewone *ia* is, òf dit bevat; daarenboven verschilt ook elders gewoonlijk het pronominaal prefix van het voornw. 3den pers. enkelv.; met het bovenstaande is evenwel niet gezegd, dat *e* elders geen verbaal partikel zijn kan, of dat het pronominaal prefix van den 3den pers. enkelv. ook niet meermalen verzwegen wordt. Op dezelfde wijze conjugeert het Moanus (Admiraliteits-eilanden) zonder partikel *jo u-*, *oi a-*, *i-*, (waarin *i* ook het volledig voornw. is); in de taal van het Duke- of

York-Island staat in den 3den pers. enkelv. *i* (naast *ia*) als volledig voornw., zoo ook in het Nieuw-Pommersch, al heeft men hier waarschijnlijk met nieuw-vormingen te doen. Andere overblijfselen der oudere vervoeging vindt men bijv. bij het Norlarbarsch. [1]) Ware 't niet het geval, dat ook in Melanesië deze overblijfselen der oude vervoeging nog voorkwamen, dan zou het juist een groot bezwaar opleveren om nadere verwantschap der talen van Nieuw-Guinea met die van Melanesië aan te nemen; nu kan men zeggen, dat de vormen niets bepaaldelijk uitwijzen. Evenwel doet zich nog een ander verschijnsel voor bij sommige talen van Duitsch Nieuw-Guinea, (althans voor zooverre bekend). De opgenoemde vervoeging geldt in het Jabimsch, althans voor het enkelvoud, alleen wanneer de beteekenis die is van een futurum-conjunctief-imperatief, anders luiden zij: *ga*, *gu*, (of *go*), *ge*, (of *gi*). In het Ali verandert in den 1sten en 3den pers. enkelv. de *n* dan in *k*; het laatste ook in het Tumleo. Deze voorgevoegde *g*, *k* komt toch stellig overeen met wat men in de Melanesische talen verbale partikels noemt, al is het er ook slechts een overblijfsel van. In het meervoud is het partikel wel overal verdwenen, dewijl het in botsing kwam met de oorspronkelijke begin-consonanten der pronominale prefixen, (vgl. nog het Ali), deels ook wel bij de nieuw-vormingen, (*a* in Ali, of uit oorspronkelijker *ma*, of waarschijnlijker eene nieuw-vorming), alleen de *n* in den 3den pers. enkelv., (in Ali ook in den 1sten pers.), moest voor de *k* wijken. Uit deze vormen is wel die *k* in de overige personen in het Tumleo gekomen, dus met verlies van de eigenlijke vervoeging [2]); mogelijk ook *g* in Tami *gu*, *ga*, ofschoon dit ook eenvoudig nieuw-vormingen kunnen zijn naar analogie der

---

[1]) Vgl. Kern, Taalvergelijkende Verh. over het Aneityumsch, pag. 54.

[2]) Zoo ook deels in de verwanten Ulau, Jakamul, vgl. de opgaven in het op blz. 372, Noot 1 genoemde „Die Sprachen der Berlinhaven Bezirk." In het terzelfde plaatse genoemde werk van Dr. Schulze wordt het voorgesteld, alsof omgekeerd (het meervoorkomende) *k*(*a*) in bepaalde gevallen door *n*(*a*) vervangen wordt. Voorbeelden van het gebruik van *na*, *n* in de aldaar voorkomende teksten zijn te vinden, bijv. blz. 40, 3; 42, 4; 44, 4; 50, 7, 8, 9; enz. Voorafgegaan door *ma* (= Mal. *mari*),

volledige pronomina. Dit *g*, *k* zal wel hetzelfde woordje zijn als het ook in Melanesië tot meerdere doeleinden gebezigde *ka*, *k*. Van iets dergelijks wordt in de groep van het Rottineesch geen spoor gevonden.

Hoe Schmidt er toe komt, het gebruik, dat in sommige talen van een prefix *ta* gemaakt wordt, als bewijs van samenhang met de Melanesische talen aan te halen, is mij een raadsel, zelfs al leest men voor Melanesisch: Maleisch-Polynesisch. Hij verwijst daarbij naar Codrington: „Melanesian Languages", pag. 183. Het daar besproken *ta* is het algemeen Mal. Pol., wat in het Maleisch in den vorm *tar* optreedt; ook noemt Schmidt dit *ta*: das Zustandspräfix. Maar het gebruik, dat van dit *ta* in sommige talen gemaakt wordt, (of althans in eenige gevallen heet gemaakt te worden), is toch geheel anders. Omtrent het Jabim wordt gezegd, dat het partikel *ta* (bij elk werkwoord) zonder onderscheid in alle personen enz. gebezigd wordt [1]) in plaats van de pronominale prefixen; van een toestand-prefix is geen sprake, zooals terstond blijkt uit het volgende voorbeeld: (*no*, koken), *agi ta-no i*, zij beiden kookten (vervolgens) visch [2]). Wat dit *ta* eigenlijk is, schijnt mij toe wel opgemaakt te kunnen worden uit hetgeen Schmidt mededeelt omtrent de menigvuldigheid van het voorkomen in de verschillende personen. Volgens zijne optelling komt het in de teksten 20 maal voor in den 1sten pers. meerv. of dualis, 14 maal in den 3den pers. meerv. of dualis, 2 maal in den 1sten en 2den pers. enkelv. en meerv., 2 maal in den 2den pers. meerv. Reeds terstond valt de menigvuldigheid van het gebruik op in den 1sten pers. meerv. of dualis. Ook in de later verschenen in het Jabimsch gestelde brieven [3]) komt het, voor

---

wat eerst gebezigd moet zijn bij den eersten en tweeden pers. v. d. imperatief, later bij uitbreiding ook in den conjunctief of optatief, bijv. blz. 38, 2; 4, 6; 40, 3, 7; voorts passim.

[1]) Voor het volgende vgl. „Die Jabim-Sprache".

[2]) Vgl. Konrad Vetter, „Einige Erzählungen der Eingeborenen von Deutsch New-guinea", Zeitschr. f. afr. und ocean. Spr., II Jahrg., (1896), blz. 225, 10.

[3]) Opgenomen in de op blz. 373, Noot 4 genoemde Verhandeling.

zooverre ik zien kan, alleen voor in den 1sten pers. dualis of meerv. Nu is *ta* het gewone pronominale prefix voor den 1sten pers. meerv. of dualis inclusief. In het Jabim is dat onderscheid echter verloren gegaan, (zooals reeds in het Makassaarsch en Bugineesch), zoodat er ook slechts één persoonlijk voornaamwoord van den 1sten pers. meerv. bestaat. Daarnevens is de werkwoords-vorm met *ta* blijkbaar in gebruik gebleven, zonder begrip van de juiste waarde er van. Dat de vorm nu ook meermalen in den 3den pers. dualis of meerv. voorkomt; zal wel daaraan toe te schrijven zijn, dat het persoonlijk voornaamwoord voor den 3den pers. dualis (en daar, waar de vorm in de teksten voorkomt, staat het voornaamwoord met enkele uitzonderingen steeds in den dualis), vormelijk gelijk is aan dat van den 1sten pers. dualis, beide luiden *agi*. Wat nu betreft het voorkomen in de overige personen: in den 1sten pers. enkelv. heb ik het niet kunnen ontdekken; de opgave omtrent den 2den pers. enkel- en meerv. is stellig genomen naar aanleiding van enkele imperatief-zinnen, welke de uitgever in den 2den pers. vertaalt, maar evengoed als in den 1sten pers. meerv. staande kunnen opgevat worden, bijv. (vgl. het op de vorige blz., in Noot 2 genoemde tijdschrift, pag, 221, 2) *Gasi ge sum*: *ta-ko* (*ko*, brengen) *ta-meng* (*meng*, hierheen komen) *ku kapuing*, Gasi sprak: breng „kom hier", (breng hier) groote potten, (wat evengoed kan beteekenen: laten *wij* groote potten hier brengen); de eigenlijke imperatief-vorm 2den pers. enkelv. is bijv. *u-ko*, breng, (als l.l. 224, 7 v.o.) Evenwel is die vorm met *ta* stellig een paar maal in den 3den pers. enkelv. gebezigd. [1]) Als hier geen fout schuilt, gelijk gemakkelijk kan voorkomen bij het opschrijven van verhalen uit den mond van een inlandschen verhaler, (dat er meerdere vergissingen voorkomen, heeft Schmidt reeds aangewezen), dan bewijst dat alleen, dat die vorm met *ta-* oorspronkelijk 1ste pers. meerv. op weg is hetzelfde lot te ondergaan als elders de vorm van den 3den pers. (*na-*) meermalen ondergaat, namelijk vast te worden voor àlle personen.

[1]) Vormen als *taiwaro*, (medelijden hebben met), welke steeds *ta* vertoonen, bevatten blijkbaar niet het prefix, waarvan hier sprake is.

In het Tami, waarin nog onderscheid bestaat tusschen den 1sten pers. meerv. inclusief en exclusief, zou de vorm met *ta* tweederlei waarde hebben, nam. behalve de 1ste pers. meerv. inclusief van het werkwoord, zou het in 't algemeen óok den infinitief aanduiden. Dit klinkt al zeer verdacht; dat er een bepaalde vorm voor den infinitief en wel voor den onafhankelijken infinitief zou bestaan, is hoogst onwaarschijnlijk. Nu is mij, wel is waar, omtrent het spraakgebruik niets bekend, maar elk werkwoord wordt op zichzelf staande, opgegeven met dit *ta*, bijv. *ta-mat*, sterven, (Mal. Pol. *matay*); ditzelfde geldt ook nog van eenige andere talen. [1]) Mij dunkt, de zaak is eenvoudig deze: gelijk op een zeker standpunt van beschaving een aantal substantieven niet zelfstandig, zonder verband met iets anders kunnen beschouwd worden, zoo gaat 't ook met de verba. Zij kunnen niet als een abstract begrip opgevat worden, maar altijd in verband met een bepaald persoon; gelukt het schijnbaar het woord op zichzelf te hooren te krijgen, dan staat het toch in gedachten altijd in verband met een bepaalden persoon. Dat komt natuurlijk voornamelijk uit, waar het werkwoord vervoegd wordt; schijnbaar zelfstandig opgegeven, staat het werkwoord toch altijd òf in den 3[den] pers. enkelv., òf in den 1sten pers. meerv. (inclusief). Dit geldt zelfs nog van de Rottineezen. In zijne „Spraakkunstige Schets," (Bijdrage T.-, L.- en Vlk. XXXVIII, pag. 636 vlg.) geeft de Rottinees Manafè alle vervoegbare werkwoorden op in den 1sten pers. meerv. (inclusief), dat is eveneens met *ta-*, (soms *t-*); de onbekende schrijver van de Nederl. Rott. Wdl., (Bijdrage XLII vgl. pag. 74), vereenigt beide manieren en geeft een vervoegbaar werkwoord nu eens op in den 1sten pers. meerv. (inclusief), dan weder in den 3[den] pers. enkelv. Derhalve zie ik hier in *ta-* niets anders dan het gewone pronominaal prefix.

Maar hoe dit ook zij, op samenhang met de Melanesische

---

[1]) Vgl. Bamler, „Bemerkungen zur Grammatik der Tami-Sprache", Zeitschr. f. afr. und ocean, Spr., Jahr. V. Zie nog behalve de door Schmidt genoemde talen, de opgaven omtrent het Tuom en Mantok, in de op blz. 373, Noot 4 genoemde Verhandeling.

talen wijst dit *ta-* stellig niet; het wijst omtrent de classificeering der talen niets uit.

Nog voert Schmidt als bewijs voor den samenhang met de Melanesische talen aan, het gebruik in meerdere talen van Duitsch Nieuw-Guinea van *na* als partikel voor het futurum; evenwel ook in het Ambonsch, (Saparoea en Noesa-Laut), wordt het tot hetzelfde doel gebezigd. Meer op overeenkomst met Melanesië wijst het voorkomen van overblijfselen der plaatsing van de pronominale prefixen vóór dit *na* in het Jabim [1]) en in het Tami, (bijv. *ningam si-ga-na-gause*, gijl. zult zeggen, naast *ningam ga-gause*, gij zegt). Het Tumleo, Ali vormen het futurum door eenvoudige vooropplaatsing van een partikel; dit kunnen evenwel nieuw-vormingen zijn, gelijk in het Tami uit de voorvoeging van *si*, tegelijk met het in sommige personen bewaarde *na*, schijnt te blijken. Op te merken is, dat het partikel voor het präteritum omgekeerd na het werkwoord staat, (behalve in het Tumleo, doch in het daarmede nauw-verwante Ali, Jakamul wederom na het werkwoord). Dit is ook zonder uitzondering (voor zooverre bekend) de plaats in de groep der Oostelijke eilanden, (in tegenstelling tot de plaats van het partikel van het futurum), en zeker niet de gewone in Melanesië, ook niet in de Melanesische talen van den Bismarck-Archipel, bijv. in het Nieuw-Pommersch. Toch geloof ik niet, dat uit dit feit eenige conclusie te trekken is; de partikels of woorden, gebezigd tot aanduiding van het perfectum, zijn overal verschillend, evenals in de groep, waartoe het Rottineesch behoort; op zichzelf heeft de plaatsing van eene adverbiale tijdsbepaling achteraan niets verwonderlijks, en ook in Melanesië komt de genoemde constructie toch ook wel eens voor, als in het Florida, (vgl. Codrington, The Melan. Languages, pag. 530).

Hieronder bespreekt Schmidt ook de in het Tami (naar het schijnt, sporadisch) voorkomende afleidings-vormen, (voor zooover bekend in tegenstelling tot alle overige talen op Duitsch

---

[1]) Vgl. „Die sprachlichen Verhältnisse, enz", pag. 381.

Nieuw-Guinea), als *maten*, „die tödlich verwundbare Stellen", naast *mat*, sterven; *tilou* of *tilong*, spiegel, naast *til*, kijken; *totolan*, het hoesten, naast *tolatol*, hoesten.

Volgens hem zouden deze afleidings-vormen bepaaldelijk wijzen op zulke, in sommige talen van Melanesië gebruikelijke afleidingen door middel van *ana*, (*ena*, *ina*), *na*. Nu is dit zeker mogelijk. Deze afleidingen dagteekenen blijkbaar uit een tijd, dat de eind-vocaal nog niet verdwenen was, en later kan met de overige eind-vocalen ook de *a* van het suffix verdwenen zijn. Evenwel is er nog eene andere verklaring mogelijk. Waar de suffixen verdwenen zijn, ontstaat (of: kan ontstaan) eerst eene behandeling als in enkele talen van Melanesië, bijv. het Vaturanga, Florida, waar het stamwoord ook als substantief dient, (bijv. naast *mate*, sterven, *na mate-gu*, mijn dood). Met het toegevoegde pronominale aanhechtsel van den 3[den] pers., (als betrekking hebbende op een onbepaalden persoon), kan dit dan de algemeene substantief-vorm worden. Zoo moet het met of zonder reduplicatie gegaan zijn in de meeste talen, behoorende tot de groep der Oostelijke eilanden, waarin die *n* dan nog weder veranderingen kan ondergaan, (vgl. „De Eind-medeklinkers", enz). Als tegenhangers voor de uit het Tami opgesomde vormen komen aldaar bijv. voor: Tettum *maten*, Sikka *mateng*, Ambonsche dialecten *matale*, *mátatele*, (naast *mata*), Rott. *mates*, *mamates*, (dood, doode, en in 't algemeen wat op den dood betrekking heeft); Rott. *titilos*, naast dial. *titiro*, spiegel [1]); Amb. *aïnen*(*no*), spijs. Het is best mogelijk, dat het evenzoo in het Tami is gegaan. Een woord als *laga*, (zee-reis, zeiltocht), naast *lag*, (zeilen), (overigens het eenige gegeven voorbeeld van eene dergelijke vorming), verzet zich daar niet tegen. Het is ontstaan uit **laga* en dit wederom uit *laja*(*r*), (de *g* voor *j* als bijv. in *lagi*, gember, Sumb. *lajia* Mal. *halia*; van eene Philippijnsche *g* = Mal. *r* kan geen sprake zijn). Alleen is de *n* aan het slot, (hoe dan ook te verklaren), weer afgevallen. Trouwens in het Tami is het

[1]) Vgl. nog Mota *tironin* uit *tiro* (in deze beteekenis in de taal niet meer aanwezig) en *nin* = *nini*(*oi*) = Biman. *ninu*, *saninu*, enz.

levende pronominale aanhechtsel van den 3^{den} pers. enkelv. eveneens verdwenen. Eenige conclusie durf ik hier evenwel niet uit te trekken. Het gebruik van het pronominale aanhechtsel van den 3^{den} pers. tot vorming van zulke substantieven behoeft, wanneer daarmede geen andere verschijnselen gepaard gaan, volstrekt niet op nauwen samenhang van talen te wijzen, maar kan evengoed in het afzonderlijke leven der talen zijn ontstaan. Daarenboven zou het de vraag kunnen zijn of ten slotte die *na*, in de (of in sommige) Melanesische talen, niet op dezelfde wijze verklaard moet worden. In elk geval voor de bepaling van den graad van verwantschap zijn deze vormen weder van geen nut.

Alvorens tot punt 8, (over den „woorden-schat"), over te gaan, eerst nog een enkel woord over hetgeen Schmidt zegt onder het hoofd: „Stellung innerhalb der melanesischen Sprachen," (waarbij wederom te bedenken is, dat hij daartoe ook de talen der Oostelijke eilanden rekent). Als bepaalde kenmerken noemt hij, behalve de vooropplaatsing van het substantief, of pronomen in genitivo, (wat hier nu buiten beschouwing blijft), en „Verbal-partikeln vom Pronomen personale abgeleitet," (wat de, bij punt 7 besproken, vervoegingsvormen zijn), nog „Pluralbildung durch Suffigierung."

Boven bij de bespreking der verhouding van de talen der Oostelijke eilanden tot de Bima-Soemba-groep is reeds bij punt 2 der door Brandes opgesomde kenmerken gezegd, dat het gemeenschappelijk bezit van het kenmerk der meervoud-aanduiding wel aan eene bepaalde oorzaak zal zijn toe te schrijven, maar toch niet kan strekken tot eigenlijke groepeering, aangezien het zich ook voordoet in de Philippijnen. Het onderscheid van enkel- en meervoud wordt in de talen der Oostelijke eilanden, alsmede in de Bima-Soemba-groep aangeduid door verschillende lidwoorden van het enkel- en meervoud. De meest gewone plaats van het lidwoord in het Mal. Pol. is nà het bepaalde substantief, (al komen daarop ook vele uitzonderingen voor), derhalve levert de plaatsing daarvan niets bijzonders op. Naar alle waarschijnlijkheid zijn zulke meervoud-aanduiders, als

Tami *na*, (alleen na woorden, welke een persoon voorstellen, bijv. *damo*, man, *damo-na*, de mannen, *dama-m*, uw vader, *dama-m-na*, uwe vaders), oorspronkelijk wel op dezelfde wijze te verklaren. In het Tumleo is dit nog zeer duidelijk, dewijl bijv. naast een enkelvouds-vorm *natu-n*, zijn kind, (of: kind in 't algemeen), een meervouds-vorm *natu-n-re*, zijne kinderen, voorkomt, waarin *re* blijkbaar hetzelfde element is als het, als *re* uitgesproken, (in het Ali evenwel eenvoudig *-r*), pronominale aanhechtsel van den 3den pers. meerv., samenhangende met het thans in den vorm *rērej* voorkomende persoonlijk voornaamwoord van den 3den pers. meerv. Eigenlijk eene herhaling van wat gewoonlijk geschiedt, daar meermalen de lidwoorden voor het meervoud samenhangen met het pers. voornw. v. d. 3den pers. meerv., oorspronkelijk een aanwijzend voornw., (hier en daar, als bijv. in het Rottineesch, vervult het nog beide functiën). Al moge dus die achtergevoegde meervoud-aanduiders de talen van Duitsch Nieuw-Guinea onderscheiden van de talen in Melanesië, omgekeerd wijzen zij niet bepaaldelijk op nader verband met de talen der Oostelijke eilanden, evenmin als omgekeerd de plaatsen der lidwoorden (enkel- en meervoud) vóór het substantief in het Sumbasch en nà het substantief in het Sawuneesch, (vgl. de plaatsing der aanwijzende voornaamwoorden in het Sundaneesch en in het Javaansch), iets tegen de nauwe verwantschap dezer talen bewijst.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de meeste verschijnselen van grammaticalen aard, welke de talen van Duitsch Nieuw-Guinea vertoonen, nu niet zooveel bijdragen tot de classificeering. Toch zijn er een aantal punten, als het bezit van den dualis, enz., het voorkomen van *ka* als possessivum voor spijzen, (althans in Tami), in 't algemeen al wat het telwoord bijzonders vertoont, enkele bijzonderheden bij het werkwoord, (althans in het Jabim, Ali, Tumleo, ook wat de vorming van het futurum betreft bij het Tami), welke te zamen genomen op eene nadere betrekking tot de talen van Melanesië wijzen. Meer op samenhang met de groep van het Rottineesch zou kunnen wijzen: de plaatsing van het partikel van het perfectum

en de wijze van meervouds-aanduiding; vgl. echter het bovengezegde. Niet te ontkennen is het, dat de wijze van behandeling van het verbum, behalve die bijzonderheden, waarop boven gedoeld is, toch meer gelijkt op die, welke op de Oostelijke eilanden gebruikelijk is, dan op de meer algemeen Melanesische; men zie evenwel wederom het boven-gezegde.

Aangezien het klankstelsel ten sterkste geleden heeft en in 't algemeen sterke verarming blijkbaar is, kan het ontbreken der gewone suffix-afleidingen der Melanesische talen, (daargelaten de dubbelzinnige, nog in het Tami voorkomende substantief-afleidingen), niet in rekening worden gebracht.

Ad. 8. Bepaaldelijk naar Melanesië wijst evenwel de woordenschat, wat betreft het gebruik van meer in Melanesië gebruikelijke woorden en woordvormen, als *natu(n)*, (*atu*, *latu*, enz.), kind; de op *bolo* teruggaande vormen van het woord voor „varken"; de op *tama* en *tina* teruggaande vormen van de woorden voor „vader" en „moeder"; vormen als *tamol*, (*tomol*, *tomo*, *damo*, enz.) „man, mensch"; de op *kani* teruggaande vormen van het woord voor „eten"; enz.

Tegenover het eerste staat in de talen der Oostelijke eilanden meestal het woord, dat teruggaat op Mal. Pol. *anak*. Evenwel is het Melanesische woord zelf er wel bekend, doch in eene andere beteekenis. Het luidt in het Rottineesch: *natuk*, (met anorganische slot-*k*); het wordt gebezigd in de eerste plaats in dezelfde beteekenis als ook voor het Philippijnsche Iloco wordt opgegeven, (la overa de las aves); dan in de beteekenis van: de eieren der visschen, vischkuit, (zoo ook in het Timoreesch en Kupangsch), waarnaast op Celebes het Ponos. en Bol. Mong. *natu*, ei, in 't algemeen, beteekent. Een vorm, teruggaande op *latu*, komt voor in het Sawuneesche *keradu*, (eene in die taal zeer gewone vervorming voor **kalatu*), eierdooier, welke beteekenis het Rottineesche *natuk* eveneens vertoont. Aangezien het Jabim nog naast *latu*, (kind): *ngalatu*, (ei), bezit, zijn deze woorden wel stellig identiek. Of het Sawuneesche gelijkluidende woord *keradu*, (verkoold, vgl. bijv. Tettum *lattu*, wat stellig samenhangt met Javaansch *latu*, (vuur), en

Rottineesch *latuk*, (rijp), hierbij ook behoort, zoodat voor den overgang van beteekenis tot „kind", ook te denken is aan de in den Timor-Archipel algemeen verspreide benaming voor „klein-kind, pasgeboren kind", welke met Maleische woorden uitgedrukt luidt *anak merah*, „rood"-kind, (vgl. Rott. *nïïana-manapipilak*, klein-kind, naast *pilak*, vlam; ook Mota *nat-mera* of *mera*), kan buiten beschouwing blijven. In de beteekenis van „kind" evenwel, schijnt het nergens in die talen, welke stellig tot de groep van het Rottineesch behooren, voor te komen, [1]) en al is het niet te zeggen waarom een bepaald woord ergens in onbruik is gekomen, (in het Sikka is *ana*, gelijk de vorm aldaar luidt, beperkt tot „jong van dieren" en tot het gebruik in overdrachtelijken zin, in Bikol tot: el hijo, que tiene la bufana en la bariga, hoewel toch overigens in

[1]) Riedel geeft in „De sluik- en kroesharige rassen" als scheldwoord in de taal van Watubela op: *boontu*, varkenskind (pag. 192), hetzij dat woord nu geheel juist is of niet, (voor „varken" staat op dezelfde bladzijde steeds *bo*, op blz. 203 *boi*, er zal wel nauwelijks een woord, stellig geen zin onder de taalkundige opgaven in dit boek zijn, waarin niet eene of meer fouten voorkomen); het laatste deel is hier wel met zekerheid te herkennen als hetzelfde *natu*. Toch schijnt het niet het eigenlijke woord voor „kind" in die taal te zijn, want bijv. op dezelfde blz. komt *anak* voor, (op pag. 193 wordt opgegeven *anak vaimuli*, jongstgeborene). Ook de overige woorden, als *ina*, (moeder), *ko-lara*, (zon), wijzen op overeenstemming met de talen van Ambon, enz. Zulk een woord als *ntu* is denkelijk ontleend aan de taal, of talen der, naar bericht wordt, vroeger talrijke Papuasche slaven, die (of waaronder waren, die) dus Mal. Pol. talen spraken. Ook de taal van Seranglao en Gorong schijnt, te oordeelen naar woorden als: *ana*, kind, *ina*, moeder, *o-lara*, zon, (zoo blz. 158, vgl. Watubela *ko-lará*; op blz. 186 luidt de opgave *ola* of *olir*), enz. tot dezelfde groep te behooren. Vreemd schijnt derhalve het aldaar voorkomende *pinait*, (meermalen vermeld, bijv. blz. 164, 178), in de beteekenis van „ziekte", welke, voor zooverre bekend, alleen in de met Melanesië in verband staande talen voorkomt. Toch is met zekerheid te zeggen, dat ook dit woord aan de taal vreemd is, en denkelijk op dezelfde wijze ingevoerd als dergelijke woorden in het Watubelasch, en wel juist wegens den vorm van het woord. In deze taal toch valt eene vocaal aan het slot niet weg, het woord voor „sterven" luidt als in het Ambonsch: *mata* en niet *mait*; ook bestaat er nog een ander woord voor „ziek": *masingat* (pag. 178, dat ook steeds voorkomt in de op blz. 180 opgenoemde namen van ziekten).

de Philippijnen *anak* het gewone woord is), wijst het nagenoeg algemeene gebruik van *natu*, in overeenstemming met de Melanesische talen, ook met die van den Bismarck-Archipel, toch duidelijk op samenhang met deze talen.

Tegenover de vormen, welke teruggaan op *tama*, *tina*, bezigen de talen der Oostelijke eilanden zulke, waarvan de grondvorm *ama*, *ina* is. Daarnevens komen, bij andere verwantschapsbetrekkingen, vormen voor als Ambonsch *wari*, *wali*, (jongere broeder), tegenover vormen in Melanesië als Fidji *tathi*, Mota *tasi(u)*, enz.; (met dit woord overeenkomstige vormen in de Mal. Pol. talen van Duitsch Nieuw-Guinea zijn mij niet met zekerheid bekend, doch denkelijk behooren hierbij Ali. *tahei(-n)*, *tasi(-n)*, broeder, ofschoon het verwante Jakamul en Ulau *kasei-n*, *kasi-n* hebben, zoo ook Jabim *lasi*, met *l* uit *d*, welke wederom uit *t* is ontstaan, vgl. *dena* voor *tena*, moeder, *lau*, lieden = *tau*; ook Karkar: *malu* = *matu*). Men heeft die voorgevoegde *t* en *w* wel eens als bepaald eigen aan beide soorten van talen beschouwd, echter ten onrechte. *Tama* en *tina* komen ook voor in het Banggaisch; de eerste vorm ook op Borneo in het Busang en in het Bulongan, terwijl Tombul. *tine*, (zij het ook in de afwijkende beteekenis van: wijfje, van vogels), ook hierbij behoort. En evenmin behoort het Philippijnsche Pampanga bepaaldelijk tot de groep der Oostelijke eilanden, omdat het, evenals het Ambonsch, enz. den vorm *wali*, (jongere broeder), vertoont, al duiden nu ook dergelijke overeenkomsten aan, dat de betrekkingen tusschen al deze talen nauwer zijn, dan bijv. met de meer Westelijke talen. Daarnevens komen vormen voor als Tontemboansch *tuama*, mannelijk, *tuari*, jongere broeder, zelfs nog in Fidji, Mota, enz. *tuaka*, oudere broeder. Vergelijkt men *tuama* eensdeels (voor de beteekenis), met Tombul. *tine*, anderdeels met *tama* (vader), voorts *tuari* met *tasi*, enz., dan moet men toch wel aannemen, dat de kortere vormen zijn ontstaan door uitwerping van de *u*. Daarentegen is een vorm als *wari* wel te verklaren uit *tu-w-ari*, dus met eene *w*, welke zich als overgangs-klank heeft ontwikkeld, (deze *w* wordt in de talen der Oostelijke eilanden gewoonlijk

behandeld als de *w* in Mal. Pol. *walu*, oud-Jav. *wwalu*, niet als de met *b* afwisselende *w*), waarna later wederom de eerste lettergreep van het drie-lettergrepige woord in sommige hierbij behoorende talen is afgeworpen. Beide vormen zijn dus denkelijk uit één ontstaan, hoe men dit voorgevoegde *tu* nu ook verklare. Het blijft echter toch ook hier weer van belang, dat de talen van Duitsch Nieuw-Guinea wederom medegaan met de Melanesische talen, terwijl in de groep, waartoe het Rottineesch behoort, de vorm absoluut onbekend is.

Naast *tamol*, enz. komen in sommige dialecten van het Rottineesch wel de vormen *hatahoIi*, *hatahori*, *atahori*, Tim. *atoni*, Kup. *atuli* voor, (de overige talen en enkele dialecten van het Rott. gebruiken geheel andere woorden), maar toch komt de vorm niet volkomen overeen met het Melan. *tamoli*, namelijk wegens *holi* voor *moli*, gelijk het Rott. nog *holis*, *horis*, (Tim. *honis*), „levend" heeft naast *moli*, *mori*, *moni*, „leven" Lett. *naori*, „hij verwekt", naast *namori*, „hij leeft", het gemeenschappelijke element *ata*, denkelijk = M. P. *ata*, (dat soms „slaaf", soms „mensch" beteekent), terwijl *tamol* enz. in Duitsch Nieuw-Guinea weder volkomen overeenstemt met den vorm in Melanesië.

De vorm *kani* komt, behalve in Melanesië, nog voor op Borneo in het Busang; de talen der Oostelijke eilanden vertoonen zonder uitzondering een vorm, welke teruggaat op *kan*, soms zonder sluitende *n*. [1])

Tegenover de woorden, welke teruggaan op (*mbolo*) vertoonen de talen (voor zoover bekend) der Oostelijke eilanden, zonder uitzondering, zulke, waarvan Mal. Pol. *wawi*, *wawui* de grondvorm is.

---

[1]) In de Ambonsche Wdl. staat onder „eten" (= spijs, gerecht) voor het dialect van Nusa-laut opgegeven: *aaninno*, wat zou doen denken aan eene afleiding van *ani*; evenwel onder „maal" staat *aanenno*, en dat zal wel het juiste zijn, namelijk eene nieuwe afleiding, op de wijze als gebruikelijk is in de talen der Oostelijke eilanden, door reduplicatie en sluitende *n*, (oorspronkelijk het pronom. suffix), hier nog gevolgd door het lidwoord, van *ane*, dat is: *an* met vocalen naslag *e* om den sluiter te sparen.

Verder is van gewicht, dat het woord voor „zon", dat zoowel in de groep, waartoe het Rottineesch behoort, als in de Bima-Soemba-groep in een vorm staat, welke teruggaat op **lĕdan*, in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea, (waar met enkele uitzonderingen hetzelfde woord voorkomt), steeds luidt *as*, *os*, *al*, *kal*, (met een soort prefix *ka*), *o*, *a*, altijd zonder *l* in het begin.

Derhalve kunnen de talen van Duitsch Nieuw-Guinea en die, welke op de Oostelijke eilanden van den Archipel gesproken worden, niet tot eene en dezelfde groep gebracht worden. Of zelfs al die talen op Duitsch Nieuw-Guinea elkander zeer na staan, is bij gebrek aan gegevens niet uit te maken, (al kunnen ook enkele groepeeringen gemaakt worden, gelijk door Schmidt verricht is), sommige verschijnselen, als bijv. het voorkomen van *ngai* als pers. voornw. van den 1sten pers. enkelv. in het Karkar, (overeenkomstig den meest gewonen vorm in Micronesië), tegenover *yau*, (enz.), elders, zouden daaraan wel doen twijfelen. Voor het hier beoogde doel is dat evenwel van geen belang en konden zij, gelijk Schmidt gedaan heeft, te zamen behandeld worden.

Wat nu de constructie van den genitief in deze talen betreft, zoo staat, (voor zooverre is na te gaan), steeds een substantief in genitivo, dat eene zaak voorstelt, eenvoudig vooraan, zoodat genitief-constructie en samenstelling hier vormelijk samenvallen. Stelt het substantief evenwel een persoon voor, dan wordt steeds het pronominale aanhechtsel van den 3den pers. enkel- of meervoud aan het bepaalde substantief gehecht, zoo dat de pronominale suffixen nog kan aannemen; anders wordt gebruik gemaakt van een possessief, (in het Tumleo evenwel, waar het possessivum min of meer aan het verdwijnen is, zet men dan ook wel eenvoudig het substantief vooraf, bijv. *manga-n su*, zijn vriend zijne zaak = het eigendom van zijn vriend, nor. 5 der teksten, reg. 6; *je* (hij, zij) *sauwie*-(echtgenoot) *-n aling*, „zij man haar woord" = het woord van haren man, ibid. nor. 6, blz. 66, 8 v.o.; ook voegt men er wel op Timoreesche wijze het volledige voornaamwoord tusschen:

wuaji- (oom) *-m jeij* (hij) *lapil* (vaartuig) *lûâl*, „oom -uw hij vaartuig binnen" = in het vaartuig van uw oom, ibid nor. 2, blz. 44, 3; *kapul* (schildpad) *rej* (zijl.) *anou*, schildpad zij land" = het land der schildpadden, ibid. nor. 6, blz. 64, 1; (zie ook bij het Nufoorsch.) Hieruit valt dus niet veel op te maken. Beziet men echter nader den vorm van zulke uitdrukkingen, welke thans als samenstellingen gelden, dan treft men in het Tami voor „oog" aan eene thans onbegrepen samenstelling, welke op de volgende wijze behandeld wordt: *yau mata-ng-lo*, mijn oog; *gom mata-m-lo*, uw oog, (uit Mal. Pol. *mata* en *lo*, het inwendige, vgl. Tumleo *lûâl*, *lol*, een niet geredupliceerde of afgeknotte vorm van Mal. Pol. *lalĕm*, *dalĕm*), dus nog met de pronominale aanhechtsels aan het eerste woord; zoo ook *lusu-ng-nggot*, mijn neus, *lusu-m-nggot*, uw neus: enz., (oorspronkelijk „neuspunt", van het als afzonderlijk woord ongebruikelijke *lusu* = Jabim, Ambon., enz. *lisu* = Sumb. *urung*, Mal. *hidung* met een prefix, dat elders ook *ng* luidt, en het thans in Tami nog gebruikelijke *nggot*, uiteinde). Dat deze vormen oud zijn, wordt dáárdoor bewezen, dat als algemeene term geldt *mata-na-lo*, oog, *lusu-na-nggot*, neus, waarin nog het oude pronominale aanhechtsel van den 3den pers. verschijnt, dat anders in het Tami geheel verloren is, zoo dat men zegt bijv. voor „zijn oog": *yai-mata-lo*, (zonder pronominaal suffix), reden waarom het aan het slot geheel verdwenen is.

Natuurlijk ondergaan dergelijke samenstellingen langzamerhand verandering. In het Tumleo is eene dergelijke uitdrukking voor „neus", uit *su* = Tami *lusu*, en *lapi(-n)*, opening, een geheel geworden, zoodat men bijv. zegt: *au su-lapi-k* (*su-lapick*, mijn neus, terwijl het laatste woord in den vorm *lapin*, zelfstandig niet meer met pronominale aanhechtsels kan verbonden worden. Het Ali gaat bijv. met het woord voor „wenkbrauw" te werk evenals voor het Tami is opgegeven: *mate-k-laung*, mijne wenkbrauw, *mata-m-laung*, uwe wenkbrauw, (uit Mal. Pol. *mata* en *laung* = Mal. *daun*, enz., de slot *-ng* wel niet de oorspronkelijke sluiter, welke zou vervallen zijn, doch ontstaan uit *-n*, het pronominaal suffix), maar behandelt eene

dergelijke samenstelling, welke „hoofd-haar" beteekent als een geheel, dus *rami-lauk*, mijn haar (letterlijk: loof, bladeren van het hoofd), alleen met het pronomen aan het laatste woord gehecht, of bezigt hier een contaminatie-vorm met twee pronominale suffixen als *ramik-lauk*, mijn haar, *ramum-laum*, uw haar. Aan te nemen is wel, dat dergelijke vormingen vroeger in grootere getale aanwezig geweest moeten zijn. Vervolgens vertoont nog eene taal als het Karkar, dat sterk onder Papuaschen invloed staat, vormen als *mala-batun*, oog-appel, (uit *mala* = Mal. Pol. *mata* en Mal. Pol. *watu*, steen), waarin dus het pronominale aanhechtsel nog gevoegd is aan een woord, dat dit volgens Melanesisch gebruik niet kan aannemen, (in Bili-bili luidt dit woord *malan-patun*, dus ook met het aanhechtsel nog aan het eerste woord). Zoo wordt in het Ali nog aangetroffen *sus-ranung*, melk, (Mal. Pol. *susuk*, Daj. *danum*, water), dus eveneens een woord, dat de pronominale aanhechtsels niet mag aannemen, en als zelfstandig woord in de taal is geworden tot: *ring*, *rieng*, (in het Tumleo: *riu*, *rieu*; vgl. bijv. *nis*, *nies*, koken = Bug., enz. *nasu*; *mieng*, Tumleo *mieu*, vogel, Mal. Pol. *manuk*), elders tot *rau*, *lau*. Neemt men nu daarbij in aanmerking, dat de niet àl te verloopen talen dikwijls nog eene *n* (of *ng*) aan het slot der samenstellingen vertoonen, dan meen ik, dat uit dit alles wel de conclusie te trekken is, dat die pronominale suffixen ten tijde, dat de omgekeerde genitief-constructie in gebruik kwam, volstrekt nog niet levenloos waren, ja meer levend, dan thans in de meeste Melanesische talen. En neemt men daarbij in aanmerking, dat, althans van het Jabim, Ali en Tumleo, bekend is, dat er ook samenstellingen voorkomen, waarin het bepalende substantief achteraan staat, volgens denzelfden schijnbaren regel als in het Rott. enz., (het Ali weifelt ook somtijds, bijv. *mieng-tau-ano*, vogel-kip-huis, en *ano-mieng tau*, huis-vogel-kip = kippenhok), dan wordt het zeer waarschijnlijk, dat ook hier die verandering van de genitief-constructie op dezelfde wijze heeft plaats gehad als in de groep der Oostelijke eilanden, niet eenvoudig op mechanische wijze.

Omtrent het Mengen op Nieuw-Pommeren [1]) behoeft niet veel gezegd te worden. Deze taal behoort veel duidelijker bij de Melanesische, dan die op Nieuw-Guinea. Zoo kent de taal meervouds-vormen met voorgevoegd *r(a)*, als *avail* (vrouw), *ravail* (vrouwen, [2]) zij 't ook naast en soms te zamen met een achtergevoegd *re* of *nde* (= Tumleo *re*). In de vervoeging staan in het futurum de pronominale prefixen duidelijk vóór het partikel *na*, bijv. (*jeo*) *ja-la*, ik ga, (*goen*) *no-la*, gij gaat, (*i*) *e-la*, hij gaat, waarnaast *ja-na-la*, ik zal gaan, *no-na-la*, gij zult gaan, *e-na-la*, hij zal gaan (enz.), gelijk bijv. ook in het Nieuw-Pommersch, enz. Omtrent den dualis, de telwoorden, alsook de meer karakteristieke woorden uit den woordenschat geldt hetzelfde als van de talen van Duitsch Nieuw-Guinea gezegd is, (daargelaten dat hier vooral vele woorden voorkomen, welke mij toeschijnen van niet Mal. Pol. oorsprong te zijn). Van verba worden substantieven afgeleid door achtervoeging van *nga*. Met uitzondering van *matenga*, (de dood), naast *mail*, (sterven), *mamatenga*, (ziekte), naast *mamail*, (ziek zijn), (deze laatste beteekenis, eene verzwakking van Mal. Pol. *matay*, ofschoon hier nog door reduplicatie onderscheiden, komt, zooverre mij bekend is, alleen voor in Melanesië; ook in het Tami op Duitsch Nieuw-Guinea beteekent *mat* zoowel „sterven" als „ziek zijn"), waarin de oudere vorm van het woord bewaard is, komen geen verloren-gegane klinkers meer te voorschijn, maar wordt *nga* gevoegd aan het woord in den vorm, welke het thans in de taal heeft. Aan dit met *nga* afgeleide woord kunnen dan de pronominale aanhechtsels gevoegd worden, bijv. *langa-ig tia*, mijn gaan, mijn gang, (van *la*, denkelijk uit *lao*, Mal.

---

[1]) Vgl. voor het volgende de op blz. 318, Noot 2 genoemde Grammatik der Mengen-Sprache.

[2]) In deze functie is *ra* geheel onbekend in de talen der Oostelijke eilanden. Evenwel bestaat in het Rottineesch toch wel de differentiatie, welke Codrington in zijne grammaticale schets bij het Wdb. van het Mota aangeeft, namelijk: *o ra tamtamai*, the fathers as a class in the village, en *ra-tamak*, mij fathers, uncles, etc. In het laatste geval zou men in het Rottineesch bijv. zeggen: *kaäk-ala*, de oudere broeders, (*au*) *kaä-ng-ala*, mijne oudere broeders; in het eerste geval: *kaä-s-ala*.

Pol. *lakau*; *ig* voor *gu*, vgl. *tail* naast *talu-e*, leggen = Mal. *taruh*, enz.; *tia*, lidwoord). Men kan dit *nga* vergelijken met het ook in Melanesië, bepaaldelijk in het Ulowa gebruikelijke *nga*, *anga*, (bijv. *maënga*, de dood, naast *maë*, sterven, enz.). Evenwel zal dit *nga* in Ulowa wel hetzelfde toevoegsel zijn, dat elders *na* luidt; ook van *nga* in het Mengen is dit waarschijnlijk; vgl. nog Nieuw-Pommersch *minatina*, lijk, (eene dergelijke vorming komt ook in het Mengen nog wel voor, bijv. in *turungpupunga*, het verhalen, naast *turpupu*, verhalen, al is de vorm zeer verloopen).

Derhalve kan ook hier gelden, wat boven bij het bespreken van de vorming van verbale substantieven in het Tami gezegd is, (de aanhechting der pronominale aanhechtsels na *nga* bewijst niets omtrent het ontstaan en de oorspronkelijke waarde); het doet hier evenwel weinig ter zake, dewijl het karakter der taal toch overigens duidelijk genoeg is.

Van een aantal werkwoorden worden transitieve vormen opgegeven, verschillend van de intransitieve, bijv. *tani*, beweenen, naast *tain*, weenen, Mal. Pol. *tangis*. Elders wordt evenwel gezegd, dat een accusatief, (ook der persoonlijke voornw.), steeds vooraf wordt gegaan door *e*, (*o* als het werkwoord op eene *u* eindigt). Duidelijk behoort die *e* (*o*) min of meer bij het voorafgaande werkwoord en is door die verbinding een eenigszins oudere vorm bewaard gebleven. Evenwel oudere verloren-gegane consonanten komen niet te voorschijn; sommige woorden veranderen volstrekt niet, (bijv. *in*, drinken, Mal. Pol. *inum*, behoudt steeds den vorm *in*, dus *in-e*), reeds daarom is niet te denken aan een ontstaan uit een vorm als *mănangisi* in de Westelijke talen, ook verspringt het accent niet, wat al daaruit volgt, dat *e* door den schrijver der spraakkunst beschouwd wordt als afzonderlijk woord. Daartegen verzet zich bovendien het gebruik, dewijl dit *e*, (of de daaruit ontstane *o*), na elk transitief werkwoord voorkomt, bijv. na *tail*, leggen, wat dan *talu-e* wordt, (= Mal. *taroh*, enz.); *tund*, braden, (*tundu-o*, Mal. Pol. *tunu*); *vail*, dooden, (*vali-e*); enz. Wat die *e* eigenlijk is, blijkt wel daaruit, dat als accusatief van

het voornw. van den 3den pers. enkelv. *e* opgegeven wordt, met andere woorden, dit is reeds in het woord vervat en behoeft niet verder uitgedrukt te worden. Als men dus in het Mengen zegt: *ja* (ik) *-gel* (zie) *-e apuunnga ta* (lidw.), (ik zie den man), beteekent dit oorspronkelijk: ik zie hem den man, dezelfde constructie als thans nog gebruikelijk in het Bugineesch, (*u-ita-i tau-w-e* naast *u-ita-i*, ik zie hem), alsook in het Makassaarsch, Sumbasch, enz. Het verschil van de constructie, welke het Mengen vertoont met die in het Bug. enz. bestaat wel alleen daarin, dat *e* in eerstgenoemde taal aan het woord vast geworden is, en zooveel van de oorspronkelijke kracht verloren heeft, dat het ook gebezigd wordt waar de persoonlijke voornaamwoorden van den 1sten en 2den pers. als object optreden.[1])

Die *e* is niet rechtstreeks te vergelijken met de *e*, welke in het Ambonsch meermalen na (meest transitieve) werkwoorden voorkomt, bijv. *kunië*, verbergen, = Mal. Pol. *wuni*, deze *e* heeft wel oorspronkelijk gediend om eene anorganische *k* te sparen als sluiter, welke nog sporadisch voorkomt, bijv. in den vorm, welke het woord heeft in Asilulu: *pakúnike*, maar later toch grootendeels verdwenen is; deze *k* staat voor oorspronkelijke *n*, vgl. in het verwante Burusch *kalik*, graven, (Solor. *galin*) = Mal. Pol. *gali*, *kali*, waarnaast nog bij uitzondering als in *emakan*, stelen, (Mal. Pol. *takau*, Bug. *enau*) de *n* voorkomt (vgl. „de Eind-medeklinkers" enz.) Ofschoon nu die toevoeging van de *n* oorspronkelijk op hetzelfde neerkomt, bestaat tusschen de verschijnselen overigens geen rechtstreeksch verband.

Omtrent de genitief is het volgende mede te deelen. De eigenlijke genitief en samenstelling zijn ook bij subtantieven, welke geen persoon voorstellen, onderscheiden. Bij den eigenlijken genitief staat steeds na het bepaalde woord òf het pronominale suffix òf het possessivum met dat suffix: *ginga ta ku-na ta*, het dak van het huis, (*ginga*, huis; *ta*, lidwoord; *ku-na*, zijn hoofd, met het pronominaal suffix van den 1sten pers. *kuru-g*, dus wel Mal. Pol. *ulu* met voorgevoegd prefix); *ginga ta ku-nde ta*,

---

[1]) Vgl. de Noot onder blz. 369 en 370.

de daken der huizen [1]); *man ta vunuvu-nde ta*, de vederen van den vogel [2]). (*man* = Mal. Pol. *manuk*; *vunuvu-nde*, denkelijk van *vunuvun*, aangezien de vorm met het pronomen 1[ste] pers. meerv. inclusief luidt: *vuvuvunda*, en niet regelmatig **vunuvur*, en dit *vunuvun* uit **vunuvunu* = Mal. Pol. *wulu*, elders ook *wulwul*); *pilei* (zee) *tia* (lidw.) *ka-na* (possessivum met pronominaal aanhechtsel 3[den] pers. enkelv.) *lel ta*, de zee hare strooming, de strooming der zee [3]). Als voorbeelden van samenstellingen worden alleen opgegeven zulke, waar het laatste woord het pronominaal suffix kan aannemen, wat dit dan ook altijd vertoont, bijv. (naast *ginga ta ku-na ta*), *ginga-ku-na*, (het) huis-dak; *veag-lau-na*, boom-blad [4]), (het laatste als afzonderlijk woord *lau*) [5]); *main-vunuvunde* [6]), vogel-vederen, naast *man ta vunuvu-nde ta*, (de vederen van den vogel), waarin dus in de samenstelling een eenigszins oudere vorm van het woord is bewaard, (vgl. boven in het Tumleo *mien*, *miu*), dan het woord thans vertoont; (zoo ook bijv. in het Tami: *puni-lau*, pisang-blad, uit Mal. Pol. *punti* en *ḍaun*, *raun*; terwijl het woord afzonderlijk *pun* luidt), hetgeen overigens alleen bewijst, dat de taal ten tijde van het ontstaan der nieuwere genitief-constructie nog niet zoo verworden was als thans; omtrent de vraag aan welke constructie de prioriteit moet toegekend worden, wijst dit verschijnsel natuurlijk niets uit. Eene *n* aan het slot komt ook voor in uitdrukkingen als: *nga* (in) *ginga* (huis) *lo-n*, in huis [7]), (*lo*, vgl. boven den gelijkluidenden vorm in het Tami, gelijk Tumleo *luâl*, *lol* bij Mal. Pol. *ḍalĕm*, enz.), kan hier de pronominale suffixen aannemen: *lo-g*, mijn binnenste. Uit constructie's als: *agoi* (kind) *ta* (lidw.) *ku* (hoofd) *-na lala-na* [8]), het kind zijn haar, waarin dus *ku-na*

---

[1]) Vgl. de genoemde Grammatik der Mengen-Sprache, blz. 92.
[2]) L. l., blz. 86.
[3]) L. l., blz. 91.
[4]) L. l., blz. 83.
[5]) L. l., blz. 82, 83.
[6]) L. l., blz. 86.
[7]) L. l., blz. 83.
[8]) L. l., blz. 86.

weer voorzien is van het pronominaal suffix, (hoewel het geheel toch een soort samenstelling moet zijn), schijnt te blijken, dat zich in dat opzicht ook hier dezelfde verschijnselen voordoen als op Duitsch Nieuw-Guinea, hoewel het niet bepaaldelijk vermeld wordt. Of er ook samenstellingen voorkomen, waarin het bepalende woord achteraan staat, is mij niet bekend. In elk geval verzetten de bekende feiten zich niet tegen de aanname, dat ook hier aan de eigenlijke genitief-constructie de prioriteit moet worden toegekend.

De taal van Mono, behoorende tot de Salomons-eilanden [1]), behoort stellig ook tot de Melanesische talen gebracht te worden. Het klankstelsel van het Mono is niet zóo verloopen als in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea, of zelfs als die van den Bismarck-Archipel, welke de gewone genitief-constructie vertoonen. Eene vocaal aan het slot blijft gewoonlijk gespaard, (*fanua*, hier: volk, mannen, = Pal. Mol. *wanua*; *numa* = Mal. *rumah*, enz.; *mate* = Mal. Pol. *matay*; *nitu*, Tag. *anitu*, enz.); evenwel schijnt hier en daar toch wel eens afwerping voor te komen, (vgl. beneden). De consonanten als sluiters zijn steeds verdwenen, alleen komt nog aan het slot eene *ng* voor, als in *aang*, eten. Enkele substantieven kunnen nog de pronominale aanhechtsels aannemen, bij de meeste is evenwel eene omschrijving noodig, door middel van een possessivum. Daarvan zijn er twee in gebruik: *sa* om bezit in 't algemeen aan te duiden, (mogelijk gelijk Tim., Lett. enz. *sa*, wat? iets; Tim. *in sa-sa*, zijne bezittingen), en *e* voor

[1]) Vgl. blz. 318, Noot 3. De hier gegeven voorbeelden zijn ontleend aan twee verhalen in de taal van Mono, getiteld „Doromonu" en „Mamaifa angifasilu kokong", met vertaling en van eenige aanteekeningen voorzien door G. C. Wheeler, welke door den schrijver bestemd waren om opgenomen te worden in het „Intern. Archiv. für Ethnographie. Zij werden evenwel, als te bepaaldelijk van taalkundigen aard, daartoe niet geschikt geöordeeld, en zijn tot heden ongedrukt gebleven, zoodat ik niet naar een samenhangenden tekst kan verwijzen, dewijl mij, voor het verzamelen der voorbeelden uit de wel gepubliceerde teksten, de tijd ontbreekt. De voorbeelden worden hier medegedeeld met toestemming van den schrijver.

spijzen, (blijkbaar = *ka*, *ke* elders in Melanesië). Deze kunnen als gewoonlijk de pronominale suffixen aannemen: *sa-gu*, *e-gu* [1]), enz. Het meervoud van woorden, welke een persoon voorstellen, wordt aangeduid soms door reduplicatie [2]), soms door voorvoeging van *la*, (= *ra* elders): *la-ngka-na*, zijne (hare) moeders = de vrouwen van haar (zijn) vader; *la-fabiu-gu*, mijne kleindochters, enz. Meervouds-aanduiding door een achtergevoegd partikel schijnt niet voor te komen.

Van den woordenschat wijzen *natu*, kind, *aloa*, zon, (eigenaardig meer in vorm overeenkomende met den vorm van het woord in de talen der Nieuw-Hebriden, als Aurora en der Banks eilanden, als Mota, dan met dien in de andere talen der Salomons-eilanden), duidelijk op samenhang met de overige talen van Melanesië. Of *aang*, (eten), ontstaan is uit *kani*, dus met wegwerping van de eind-vocaal, dan wel rechtstreeks uit *kau*, kan ik niet beslissen; (voor „vader, moeder" worden andere woorden gebezigd). De volledige persoonlijke voornaamwoorden hebben vreemde, ten deele althans niet Mal. Pol. schijnende vormen: *mafa*, ik, *mailo*, gij, *maila*, wij, (inclusief), *mani*, wij, (exclusief), *maang*, gijl.; voornw. van den 3^den^ pers. worden niet opgegeven en komen ook in de teksten niet voor. Duidelijker zijn gedeeltelijk de vormen der voornaamwoorden, welke als niet nadrukkelijk object optreden, of als pronominaal suffix: naast *mafa*: als object *ufa*, doch als pronominaal suffix *gu*, (natuurlijk voor **nggu* uit Mal. Pol. *ngku*); naast *mailo*: als object *o*, (Mal. Pol. *kau*), als pron. suffix *ng*, (wel uit *m* voor Mal. Pol. *mu*, hier dus afwerping van den eind-klinker); naast *maila*: als object *ila*, als pron. suffix *ra*, (dit is denkelijk het oudere verkorte pronomen van den 3^den^ pers. meerv., gewoonlijk in dezen vorm optredend bij de vervoeging, of als lidwoord, maar toch ook wel als pronominaal

[1]) Er schijnen ook sporen van een vrijer gebruik van *e* voor te komen, althans staat het met een verbaal subst.: *gagana* (het gaan) *e-ria* (hun) *gagana e-ria*, „hun gaan hun gaan" = steeds gingen zij voort.

[2]) Naar het schijnt bepaaldelijk als het subst. met eene *n* of *m* begint: *nanatu*, kinderen; *mamagota*, oude vrouwen.

suffix; vgl. Sumb. *da*; speciaal voor den 1sten pers. meerv. inclusief wordt meermalen het pronominaal suffix van den 3den pers. gebezigd; vgl. boven het Tami; voorts het Rott., Tim., Lett.; mogelijk zou het ook kunnen zijn ontstaan uit **nda* voor Mal. Pol. *nta*, een overgang zeer gewoon bijv. in enkele Rottineesche tongvallen; ik kan evenwel niet beoordeelen of hij ook in het Mono meer voorkomt); naast *mani*, (zoo luidt de vorm ook in de teksten): als pronominaal suffix *mang*, (wel uit *mami* met wegwerping van den eind-klinker); ook als object wordt *mang* opgegeven, de teksten echter vertoonen *ami*, [1] (Mal. Pol. *kami*); naast *maang*: als object *ang*, doch als pron. suffix *mia*, (daargelaten wat die *a* aan het slot voorstelt) = *mi*, *miu* elders.

Ook voor den 3den pers. worden de objects- en suffix-vormen opgegeven. Zij luiden voor het enkelvoud: als object *i*, *ng*, als pron. suffix *na*; voor het meerv.: *ri* als object, *ria* als pron. suffix. Het meervoudige *ri* is stellig een neven-vorm van *ra*, vgl. *re* in het Ali, Tumleo, Mengen; *ria* bevat nog eene *a*, wat dit toevoegsel dan ook zij, evenals bij den 2den pers. meerv. *mia*. In het enkelvoud is *na* algemeen Mal. Pol. Wat nu de als objects-vormen opgegeven *i* en *ng* betreft, daarvan komt het laatste werkelijk voor, doch in de teksten alleen na de woorden *sali* en *i*, welke beide „zeggen" beteekenen, [2]) zoowel afzonderlijk, bijv *i-sali-ng nka-na*, (zij-zeide haar moeder hare =) hare moeder zeide tot haar, (nor. 2); *dre-i-ng*, zij zeiden tot haar, (nor. 1.), als waar nog een object volgt, bijv. *i-sali-ng ga sa-na magota*, hij zeide tot haar zijn oudje (= vrouw), (nor. 2.); *i-i-ng ga sa-na balafa*, hij zeide tot zijne echtgenoote, (ibidem); (*ga* staat voor een nomen, dat na een intransitief werkwoord als subject, na een transitief als object staat; *sa-na* is het possessivum met pronominaal suffix, 3den pers.); enz.

---

[1]) In N°. 2 der teksten: *o-na-ulo-ami*, gij zult, moet ons rood-verven; *o-na-evai-ami*, hij zal, hij moet ons huwen.

[2]) *Sali* komt als afzonderlijk woord voor in N°. 2 der teksten: *i-sali-sali*, (hij zeide voortdurend), het eindigt dus stellig niet op een neusklank.

Denkelijk is *ng* hetzelfde woord als *na*, hier evenwel met verlies van den eind-klinker [1]); het gebruik van het pronomen, als nog een substantief volgt, komt overeen met het bij het Mengen besprokene. In de teksten komt ook voor na dezelfde woorden: *ndi* in plaats van *ri*, 3de pers. meerv., (na *sali*, in nor. 2, na *i* in nos. 1 en 2 der teksten); *nafa* voor *afa*, 1ste pers. enkelv., (na *sali*, in nor. 2, na *i*, ibidem). Dat kunnen zoowel afzonderlijke vormen zijn, als eenvoudig *afa* en *ri* gevoegd na *ng*, (in het woord kan eene *ng* niet voorkomen); in het laatste geval zou de eigenlijke kracht van dat *ng* geheel aan het verloopen zijn. Behalve in dit geval, waar het persoonlijk voornaamwoord meer als indirect object optreedt, wordt in de teksten het pers. voornw. van den 3den pers. enkelv. gewoonlijk niet uitgedrukt. [2]) Alleen dan kan dat pron. *i* ook na het werkwoord staan, wanneer het daar ook voorkomt, indien een ander object volgt, (terwijl daarnaast een vorm zonder *i* voorkomt), dus: *dre-lau-i*, (nor. 1 naast *lau*, gaan), dat vertaald kan worden met: zij gingen naar hem, naar haar toe; maar evenzoo: *i-lau-i nalu-na*, zij ging naar haar zoon, (nor. 2.); zoo kan op *i* ook nog een ander pronomen volgen, bijv. *i-roroi-ri*, hij zag ze, (nor. 2 meermalen), *roro-i* naast *roro*, zien, (dit laatste bij absoluut gebruik, het eerste als het object vermeld wordt); *i-na-doro-i-ang*, zij zal ul. zien, (ibid.). Soms verdringt de *i* de eind-vocaal, bijv. *noni* naast *nono* hooren; zoo dit juist is, (dergelijke vormen komen meer dán eens voor), dan zou daaruit blijken, dat het accent niet verspringt. Voor de tegenwoordige taal kan wel niet meer gezegd worden, dat *i* een pronomen is; dat het 't oorspronkelijk was, gelijk Wheeler zegt, beäam ik ten stelligste.

---

[1]) Soms wordt het ook *m* geschreven, in N°. 1 der teksten *i-i-m*, en ook *i-sali-m*, (hij zeide haar), vgl. ook *ng* als het pronom. suffix v. d. 2den pers. enkelv., dat toch ook soms *m* wordt geschreven: *too-* (hoofd) *-m olatu*, uw hoofd is heilig; *abu e-m*, het is niet uw eigendom. Denkelijk is de uitspraak van den nasalen sluiter onzeker.

[2]) Wel dat van den derden pers. meerv., bijv. in N°. 2: *i-funi-ri*, hij verborg ze.

De vervoeging der werkwoorden luidt:

	Voor het futurum (conjunctief).
fa- i- + verbaal woord.	*fa-na-* + verbaal woord.
o- i-	*o-na-*
i-	*e-na*
ta-i	*tara-*
ami-	*ama-*
ang-	*emia-*
iri-	*eria-*
of: *re-*, *dre-*	of: *drea-*

Fa in beide vervoegingen en *ang* in de eerste hangen natuurlijk samen met de voornaamwoorden *mafa* en *maang*. In het futurum staan in het enkelvoud de verkorte persoonlijke voornaamwoorden voor *na* als in het Mengen enz., (denkelijk is *na* wel een werkwoord in versteenden vorm).

E kan hier wel niets anders zijn dan het verkorte voornaamwoord van den 3den pers., en wel hetzelfde als het bovengenoemde *i*, of in elk geval een neven-vorm, (vgl. *re*, *dre* naast *iri*; *drea* naast *eria*). In het meervoud van het futurum ontbreekt *na*; hier althans heeft blijkbaar nieuw-vorming plaats gehad, (gelijk in den eersten pers. enkelv.).

Tara bestaat uit Mal. Pol. *ta* en het bovengenoemde als pronominaal suffix van den eersten pers. meerv. inclus. gebruikte *ra*.

Voor *ama* komt in de teksten ook hier *ami* voor, (nor. 2, sub 4); toch kan *ama* juist zijn, ook elders komt *gama* naast *kamam* uit *kamami* als persoonlijk voornaamwoord voor.

Emia en *eria* bevatten duidelijk de als pronominale suffixen gebezigde vormen *mia*, *ria*, (vgl. *tara*); aan den meest voorkomenden vorm, dien van den 3den pers. enkelv., is wel de *e* ontleend, (dewijl aan eene vernieuwing, eerst een in onbruik raken en eene verwarring der oudere vormen moet zijn voorafgegaan, is 't het meest waarschijnlijk, dat de vorm van den 3den pers. enkelv. vóór de vernieuwing in plaats van de andere gekomen was, gelijk ook elders voorkomt).

Of men in de constructie der werkwoorden buiten het futurum

i als een verbaal partikel moet beschouwen, dan wel *i* hier weder het persoonlijk voornaamwoord is, dat mogelijk naar analogie van *na* in het futurum, ook in de andere personen is ingedrongen, (overigens heeft ook hier denkelijk veelvuldig nieuw-vorming plaats gehad, behalve *fa-*, is *ang* stellig zulk eene nieuw-vorming; *iri* is denkelijk op dezelfde wijze te verklaren als *eria*, dus *i* + *ri*), mag onbeslist blijven. De oudste vorm, als meermalen in het Mal. Pol., komt nog in den imperatief voor, namelijk *o* + verbaal woord, (nor. 2), ofschoon daarnaast ook het futurum gebruikelijk is, of het enkele stamwoord.

Opmerkelijk is, dat hier de dualis niet vermeld wordt, (ook in de teksten, wanneer er van twee personen sprake is, komt hij niet voor).

Wat den genitief betreft, in de teksten komen alleen eigenlijke genitief-constructie's voor, als *tete*-(grootmoeder)- *ria uli-na*, het lichaam van hare (= haar beider) grootmoeder, (nor. 2; *uli*, vgl. Florida *huli*, lichaam; elders luidt dit *turi*, enz., doch eene *t* schijnt in Florida te verdwijnen, en *huli* wordt aldaar ook opgegeven in de beteekenis van „been, bot"; elders *suri*, *duri*, enz.; dit woord is, evenals Rott. *duik*, oorspronkelijk identiek met Mal. *duri*, enz.); *mamaifa ngka*-(moeder)-*na fafine*-(broeder)-*na*, *lalaufa iha-na*, de broeder van de moeder van de *mamaifa*, (dochter van een hoofdman), de zwager van den hoofdman, nor. 2, (*ifa* is natuurlijk = Mal *ipar*, enz.; aangezien ook eene oorspronkelijke *w* tot *f* kan worden, bijv. *funi*, verbergen, = Mal. Pol. *wuni*, heeft het den schijn of *fafine* beantwoordt aan Bug. *wawine*, enz.; mogelijk beteekent het woord ook „zuster" ten opzichte van een mannelijk persoon, vgl. Sumb. *ana-wini* en is zoo de beteekenis versprongen). Waar de pronominale prefixen niet meer gebruikelijk zijn, wordt het possessivum gebezigd: *apu*-(vader)-*na ngka*-(moeder)-*na sa-ria numa*, haren vader en hare moeder hun huis, het huis van hare ouders, (nor. 2); *mamaifa e-na kokong*, de „taro" van de *mamaifa*, (nor. 1), *mamaifa kokong e-na*, idem, (nor. 2).

Op dezelfde wijze kunnen de persoonlijke voornaamwoorden behandeld worden: *mafa* (ik) *la-fabiu-gu*, mijne klein-kinderen, (nor. 2); *maito* (gij) *la*-(meervoudsteeken)-*iloa-ng*, uwe medevrouwen, (nor. 2); *maito e-ng kokong*, uwe „taro", (nor. 2). Noodzakelijk is die voorvoeging van het volledige voornaamwoord echter niet, bijv. *fafine-ng ga i-belu*, uw broeder is 't, die honger heeft, (nor. 2); *sa-gu saigu*, mijn tuin, (nor. 2); enz.

Of er ook samenstellingen bestaan met den genitief vooraan, en wat dies meer zij, is mij niet bekend. Uit het thans bekende kan niet opgemaakt worden of de toestand der taal, toen de verandering der genitief-constructie een aanvang nam, reeds overeenkwam met dien, welke de Melanesische thans vertoonen of niet.

Over de talen van Engelsch Nieuw-Guinea zie men behalve het door Ray gepubliceerde, den genoemden Motu-Grammar and Vocabalary van W. G. Lawes. Hieruit en verder uit het door Ray gepubliceerde en wat Schmidt omtrent deze talen, (Ueber das Verhältniss der melanesischen Sprachen zu den polynesischen), heeft opgemerkt, blijkt overigens voldoende, dat deze talen zich nog duidelijker bij sommige in Melanesië gesproken talen aansluiten, dan die van Duitsch Nieuw-Guinea.

In het Motu wordt de genitief gevormd deels met het pronominaal suffix, (bij de woorden vallende onder de definitie van Codrington), als *lohiabada* (hoofdman) *-ae-* (voet) *-na*, de voet van den hoofdman, deels met behulp van possessiva, als: *lohiabada e-na ruma*, het huis van den hoofdman; *haine* (= Bug. enz. *wawine*) *a-na maho*, de oebi van de vrouw.

Er zijn samenstellingen, waarin de twee substantieven zonder meer naast elkander staan, als *au-* (boom, Mal. Pol. *kayu*) *-huhua*, bloesem; *mata-nadi-nadi*, (van *nadi*, steen), oog-appel, enz.; maar toch ook zeer vele, waar *na* aan het slot staat, ook bij zulke woorden, welke thans met een possessief moeten geconstruëerd worden, bijv. van *au* (= Mal. Pol. *kayu*) en *nadi-nadi*, (van *nadi*, steen), op zichzelf ook zonder aanhechtsel in gebruik in de beteekenis van „zaad": *au-nadi-nadi-na*, hetgeen eveneens

„zaad" beteekent; *au-raun-na*, plantensap, (*raun*, Daj. *danum*, water), *manu-* (= Mal. Pol. *manuk*)-*ruma-na*, vogel-nest; enz. Ook hier zal dus wel de omzetting op dezelfde wijze zijn geschied als in de talen der Oostelijke eilanden van den Archipel. Ook nu nog is hier het pronominaal suffix van den 3den pers. veel in gebruik in andere constructie's, ook na woorden, welke afzonderlijk gebruikt, met een possessivum moeten geconstruëerd worden, zoodat van een dood-zijn dezer partikels, ten tijde dat de omzetting van den genitief plaatsgreep, wel geen sprake kan zijn. Ook in de overige Mal. Pol. talen van Engelsch Nieuw-Guinea zal de toestand wel dezelfde zijn, dewijl, naar opgave, deze talen eng verwant zijn.

In „Anthropos" 1907 komt in eene verhandeling getiteld: La tribù di Tauata del P. V. M. Egidi, (op pag. 1016 vlg.,) eene woorden-lijst voor, waarin ter vergelijking met het (niet Mal. Pol.) Tauata, ook opgenomen is het Mal. Pol. Kuni, gesproken in Zuid-Oost Nieuw-Guinea, (het gebied grenst aan dat van Mekeo, waarvan woorden door Ray zijn medegedeeld). Hierin komen de volgende samenstellingen voor: *maka-* (= Mal. Pol. *mata*)-*bani-na*, (= l'ala dell'occhio), *pipia-bui-na*, (peli del labro), waarnaast *bui*, (peli, piume), (het woord voor „vleugel" is verder niet opgegeven), dus beide samenstellingen met het pronominaal aanhechtsel; *bui* schijnt ook als afzonderlijk woord zonder toegevoegd *na*, (dus anders dan in Duitsch Nieuw-Guinea), te kunnen voorkomen. Daarentegen zonder het pronominale suffix: *au-* (= Mal. Pol. *kaju*)-*kupu*, bloem; *au-bua*, vrucht, *wai-kapu*, rook.

Moeielijk is ook de plaats aan te wijzen van de Mal. Pol. talen in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinea, bepaaldelijk van het best bekende Nufoorsch. Aangezien het algemeene of beperkte gebruik der pronominale aanhechtsels geen kenmerk tot classificatie kan opleveren, (trouwens hier komt nog alleen maar het laatste overblijfsel van het gebruik dezer partikels voor), kan dit niet wijzen op samenhang met

de talen van Duitsch Nieuw-Guinea en verder met de talen van Melanesië. Wel kent de taal een suffix *epĕn*. Dat dit zou beäntwoorden aan een Javaansch *akĕn*, enz. acht ik echter zeer onwaarschijnlijk. Ten eerste om den vorm, de overgang van *k* en *p*, welke, in het woord althans, nergens anders is aangewezen; ten tweede om de op heden beter bekend geworden beteekenis der daarmede gevormde woorden, welke niet wijst op de functie, welke *akĕn*, (*kan*, enz.), elders vervult. Bijv. van een intransitief als *kein*, (zitten), beteekent de afleiding *keinepĕn*, zitten op, *ja keinepĕn karapesa*, ik zit op een stoel; van *barek*, (liggen), *barekepĕn*, op iets liggen [1]), al schijnen deze vormen nu niet zoo heel veelvuldig voor te komen, althans in de Nufoorsche verhalen [2]) wordt *kein* steeds met een voorzetsel geconstruëerd. Hierbij behoort ook *arfepĕn*, betreden, trappen, *i-d-arfepĕn*, hij trapte hem, (nor. 3), en *kaimnepĕn*, (*mniwer si-kaimnepĕn i*, de wespen bedekten hem, (nor. 2), ten minste als dit woord behoort bij *kaim*, alle. Voorts komt het nog voor na transitieve werkwoorden, waarvan het de (transitieve) beteekenis heet te versterken. In de spraakkunst worden twee voorbeelden gegeven: *forepĕn*, (omvangen, omhelzen), naast *for*, vangen; *kinepĕn*, (vasthouden), naast *kin*, grijpen, (op dezelfde wijze wordt in het Wdb. vermeld *ufepĕn*, vasthouden, naast *uf*, aangrijpen, betasten, vasthouden). *Forepĕn* en *kinepĕn* komen ook in de teksten voor, bijv. *embĕrof i-forepĕn dion*, de polyp omvatte den aap, (nor. 9); *i-forepĕn bin*, hij omhelst de vrouw, (nor. 44); *i-kinepĕn na pakrik kaku*, hij hield hem (een tak) zeer stevig vast, (nor. 11); daarentegen: *i-kin adaf*, hij grijpt, neemt een rijst-stamper, (nor. 2); *bin i-mkak*, *i-kin snuu*, de vrouw werd bang, zij greep den man vast, (nor. 2); doch soms ook wel „vasthouden": *mgo kin i ba*, houdt gij hem niet vast? (nor. 43).

Daargelaten het geheel tot een zelfstandig woord geworden

---

[1]) Vgl. F. J. F. van Hasselt, Spk. der Noefoorsche taal.

[2]) „Noefoorsche fabelen en vertellingen" medegedeeld door F. J. F. van Hasselt, Bijdr. T. L. en Vlk. van Ned. Ind., Dl. LXI. Met de in het volgende voorkomende nummers is de becijfering der teksten bedoeld.

en intransitief gebezigde *swarepĕn*, (denken), komen verder in de teksten alleen nog voor: *parkepĕn* : *snumburaim*, (uit *snun*, mensch, *wur*, wat als zelfstandig woord thans met omzetting *rwa-ri* luidt, uit *wulu*, Mal. Pol. *ulu*, hoofd en *raim*, blad) *i-piarkepĕn angra*, het menschenhaar hield omwikkeld (was gewikkeld om) de citroen, (nor. 31), van *park*, omwikkelen, (Wdb.); *mamurpĕn*, bezien: *i-mamnepĕn rumun*, hij beziet het varken, (blz. 576), van *mam*, zien. Behalve in het laatste voorbeeld, (wat zou kunnen doen denken aan de functie van Jav. *ake*, *akĕn* in woorden als *ngingĕtake*, *ngrungokake*, enz.), zie ik nergens iets, dat eenigszins doet denken van de functie van *akĕn*, *kan* elders; eerder aan die van het suffix *i*, en al kan het natuurlijk (bij de vele grensgevallen, welke mogelijk zijn, waarin twee suffixen schijnbaar dezelfde functie vervullen, doordien een daarmede afgeleid woord in beteekenis niet verschilt, naarmate men het een of andere suffix bezigt), voorkomen dat de functie van het eene suffix op de andere overgedragen wordt, in verband met den vorm meen ik, dat men niet gerechtigd is het Nufoorsche suffix gelijk te stellen aan Jav. *akĕn*, of Fidji *aka*, (enz.). Ik houd het voor eene nieuwvorming. Meermalen komen in de talen aan den Oost-kant van den Indischen Archipel dergelijke nieuw-vormingen na het verlies der oude suffixen voor; deze zijn overal verschillend en blijkbaar in het bijzonder leven dier talen ontstaan. Zoo bijv. in de Bima-Soemba-groep: Bim. *kai*, (tot vorming van instrumentale en locatieve werkwoorden, enz.), Sumb. *wăngu*, Laora. (West-Soemba) *wai*, (tot vorming van instrumentale werkwoorden), welke laatste als afzonderlijk woord „gebruiken" beteekenen. Zoo in de groep der Oostelijke eilanden: *edi* in het Kissersch, misschien overeenkomende met Rott. *nenik*, *nendi*, (hij gebruikt), dat in de laatste taal ook nu en dan het karakter van een suffix begint aan te nemen. In het Rottineesch kan, wat in het Nufoorsch door *epĕn* wordt te kennen gegeven, meermalen uitgedrukt worden door samenstelling met *nala*, hij krijgt, bereikt, (Bug. *ala*, enz.), wat dan ook tot *na* verkort kan worden en zoo als zelfstandig element niet meer verstaanbaar,

meer het karakter van een suffix krijgt. En dat dergelijke vormen ook nog meer Oostwaarts voorkomen, kan blijken uit het Nieuw-Pommersch, waar, onder meer, werkwoorden gevolgd worden door (of: afgeleid met) *pa*, om uit te drukken: „dass „die Handlung wirklich geschehen ist, geschieht oder ge- „schehen soll, oder mit Erfolg geschieht, oder mit Bezug auf „den zu nennenden Gegenstand geschieht" [1]), wat vrij wel hetzelfde is als het gebruik van Rott. *nala*. Zoo bijv. van *koe*, (intransitief, klimmen): *i* (hij) *ga koe* (klom) *-pa nam* (die) *ra* (de) *ivu* (twee) *incaina* (stam), hij beklom die twee stammen, (*ga*, teeken van den verleden tijd); *i ga koe-pa ka* (slechts) *ra* (een) *-kapo* (enkele), hij kreeg door klimmen = bracht naar beneden slechts een enkele. [2]) Derhalve is er niets, wat verhindert ook den Nufoorschen vorm als eene nieuw-vorming te beschouwen. Wat dit *epĕn* evenwel oorspronkelijk geweest is, ben ik niet in staat te verklaren; hetzelfde geldt trouwens van het Nieuw-Pommersche *pa*; ook weet ik niet of de *n*, welke na eene *m* voorkomt, als in de boven-genoemde vormen *kaimnepĕn*, *mamnepĕn*, alsook in *faunepĕn*, volgens het Wdb. „kennen, herkennen, onderscheiden" naast *fau*, „kennen, weten", (vgl. Rott. *nalelak-nala* naast *nalelak*), aanwijst, dat *nepĕn* als oorspronkelijke vorm moet aangezien worden, of dat dit verschijnsel anders verklaard moet worden. Dewijl het voorts toch altijd problematisch is of ook overigens in het een of ander meer dan twee-lettergrepige woord werkelijk een oud-suffix als survival is bewaard gebleven, kan het bezit van suffixen niet wijzen op meerdere toenadering tot de talen van Melanesië.

Over den dualis, enz. zie boven. Hier schijnt men overigens het bewijs te hebben van het later ontstaan van den dualisvorm, (gelijk reeds meer gezegd is), wegens het gebruik van het oorspronkelijk meervoudige *si* na de namen van lichaams-

---

[1]) Vgl. Bley, „Grundzüge d. Neu-Pomm. Spr." (Zeitschr. f. afr. und ocean. Spr., Jahrg. III), pag. 104.

[2]) Vgl. P. Jos. Meier, Mythen und Erzählungen der Küstenbewohner der Gazelle-Halbinsel, (Neu-Pommern), Anthropos-Bibliothek, pag. 16, 17 en voorts passim.

deelen, welke paarsgewijze voorkomen. Wanneer men dan ook bepaaldelijk „beide", bijv. beide oogen, wil uitdrukken, zegt men *mga-su* (vgl. nor. 21 der teksten) voor *mga-si*. Bij het werkwoord, dat overigens, althans in het enkelvoud, een in verband met de op heden gebruikelijke voornaamwoorden, vernieuwde vervoeging ondergaat, staat het partikel voor den verleden tijd achteraan, daarentegen dat, wat het futurum te kennen geeft, vooraan, vóór de pronominale prefixen: *neri i-an*, ik zal eten; zie evenwel boven bij de talen van Duitsch Nieuw-Guinea. In tegenstelling tot de talen van Duitsch Nieuw-Guinea zijn de telwoorden boven „vijf" tot „tien", de gewone, algemeen Mal. Polynesische. Hoewel *utin*, honderd, enz. (ook wel *sai*, één, gebezigd bij het tellen), wel zijn ontleend aan het Ambonsch, of aan een of ander Ceramsch dialect, kan dit met een vorm als *onĕm*, (zes), niet het geval zijn. Nu komen ook de algemeen Mal. Pol. telwoorden boven „vijf" in sommige talen van Melanesië voor, als in Fidji, Florida enz., in de taal van Duke of York-island nog *nom*, (zes), maar zijn toch zeldzaam. Opmerkelijk is vooral *òso*, een, (onbepaald lidwoord), naast *oser*, één, *òsower*, nog een, nog eens. Dit Mal. Pol. woord is in Melanesië en ook overigens op Nieuw-Guinea geheel verloren gegaan, en zou dus wijzen op verband met meer Westelijk gelegen talen. De *o* is misschien gespaard door eene verbinding als *òsower*, misschien ook doordien de klemtoon, (naar 't schijnt nu niet meer), op de laatste lettergreep viel.

Van de woorden wijzen de op *tama*, *tina*, *taḍi* terug te brengen vormen van *kamari*, vader, *suari*, moeder, *bĕknik*, jongere broeder, behoudens het bij de talen van Duitsch Nieuw-Guinea gezegde, wederom meer op de talen van Melanesië; zoo ook *snun*, mensch [1]). Een vorm *ar* voor „zon" schijnt voor te komen in uitdrukkingen als: *ar-kok*, middag, (*kok* met gewonen overgang van *t* in *k* uit *tĕlu*, vgl. Rott. *lèdo-teluk*, Sikk. *lĕrro-dĕttu*), tenzij *ar* hier hetzelfde woord is als

[1]) Vgl. Kern, „Over de verhouding van het Mafoorsch tot de Maleisch-Polynesische talen".

ori, (vgl. M. P. *wari*, enz. naast *ari*, *hari*). Doch in *ras*, dag, (het Wdb. geeft ook *rasso kaim*, alle dagen, *rasso-rasso*, dagelijksch, de juistheid daarvan kan ik niet beoordeelen, maar stellig komt de vorm voor in *rasowinda*, eergisteren), bezit het toch een vorm overeenkomstig met het op *lĕdo*, *lĕdau*, teruggaande woord in de talen der Oostelijke eilanden en de Bima-Soemba-groep, (voor de *s* vgl. *wus*, schuim, Bug. *busa*, Bat. *bura*, enz.; *pus*, met *p* voor *mp*, gal, Mal. *hampĕdu*, Bug. *ĕssu*, enz.). Toch kan de taal niet gebracht worden tot de groep der Oostelijke eilanden, maar bij de Melanesische behoort zij toch ook niet recht tehuis. Mij dunkt, dat uit de taal blijkt, dat zij haar ontstaan te danken heeft aan verschillende kolonisten van Mal. Pol. oorsprong, die talen spraken, welke niet tot eene zelfde groep te brengen zijn.

Omtrent de genitief-constructie is het volgende op te merken. Bij substantieven, welke een voorwerp aanduiden, bezigt men gewoonlijk eenvoudige nevenstelling met het bepalende woord vooraf, zoodat bij gebrek aan (of althans zeldzaam gebruik van) een lidwoord, de genitief-constructie en samenstelling niet gescheiden zijn. Duidt het woord een persoon aan, dan bezigt men gewoonlijk de possessief-uitdrukkingen, als: *wanserĕn* (heer) *mawon* (gong) *bjeda*, de gong van den heer, (nor. 2). Behalve bij die woorden, waar nog overblijfsels van de pronominale aanhechtsels kunnen voorkomen, bijv. *Dewboki snari*, de man van Dewboki, (nor. 15). Deze laatste constructie wordt echter ook wel eens gebruikt als het bepaalde woord die pronominale suffixen niet kan aannemen, als: *bin* (vrouw) *rwu-* (hoofd) *-bekor*, de doodskop van de vrouw, (nor. 14); *Dewboki sim ia*, de kamer van Dewboki, (nor. 15). Dewijl de taal een zeer uitgewerkt systeem van possessieven bezit, verschillend naarmate het bepaalde woord bezield of onbezield is, in het meervoud of enkelvoud staat, (overigens klaarblijkelijk nieuwvormingen), is het waarschijnlijk, dat dit nog de oudere constructie vertegenwoordigt, welke nevens de nieuwere nog wel eens gebezigd wordt, (anders dus dan bij het Tumleo).

Van eene *n* aan het slot eener samenstelling, gelijk nog

meermalen in de talen van Duitsch Nieuw-Guinea, zijn hier niet veel sporen te vinden; een zeker voorbeeld is evenwel *ai* (= M. P. *kaju*) *-bon* (= M. P. *wuah*), vrucht, boom-vrucht, waar de *u* wel gespaard is, omdat het woord één-lettergrepig was en op een klinker eindigde. Voorts wel in zulke woorden waarachter (het oorspronkelijke lidwoord *ri*, als) *ndi* staat, bijv. *urendi*, stuit, achterdeel, achtersteven = Bug. *uri*, Saw. *wui*, Fidji *bui*, staart, Rott. *buik*, (uit **bui-n*), de *n* hier wel uit de genitief-constructie, (als anorganische sluiter) of uit samenstelling als *wa-* (vaartuig) *-urendi*, achtersteven, vgl. *sne-* (buik) *-pundi*, lendenen, *sne-pondi*, navel en naar het schijnt ook in *wabni*, bijv.: *wa wabni*, onder het vaartuig, (nor. 15), naast *bab*, (vgl. Mal. *bawah*, Letti. *wawa-ni*, enz.). In het Kowiai [1]) komt naast een vorm, als *manu-fur*, (natuurlijk zoo te lezen voor *munu-fur*) = Nufoorsch *mam-bur*, (veeren), *umun-fu*, (wel: *umun-fur*), hoofdhaar, eene *n* voor in: *walar-* (water) *-umun* (hoofd), bron; *manu-* (vogel) *-torun*, vogel-ei; *ore-* (kip), *torun*, hoender-ei. Nog komen in het Nufoorsch vormen voor als *mgamsi-wur*, uwe wenkbrauw, naast *mgasi-wur*, zijne wenkbrauw, (gelijk in het Kissersch: *ò maku-m-wuun* naast *ai maka-n -wuun*, (vgl. boven). Bovendien kent de taal samenstellingen van substantieven, waarin het bepalende woord achteraan staat. Hoewel de bewijzen niet talrijk zijn, is het, alles bijeengenomen waarschijnlijk, dat ook hier de verandering van genitief-constructie heeft plaats gevonden op dezelfde wijze als in de groep der Oostelijke eilanden [2]).

---

[1]) Vgl. „Eenige gegevens van de bahasa Kowiai" door C. M. J. Tismeer, Bijdr. T. L. en Vlk. v. Ned. Ind., Dl. 67.

[2]) Bij de Mal. Pol. talen van Nieuw-Guinea behooren ook de M. P. talen, welke op Halmaheira gesproken worden en het Makiansch, gelijk blijken zal als het op blz. 357, Noot 1 genoemde werk van Adriani zal verschenen zijn.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN.

GEHOUDEN DEN 9en DECEMBER 1913.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. H. KERN, VAN DER HOEVEN, VERDAM, DE LOUTER, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, SNOUCK HURGRONJE, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, CALAND, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, HARTMAN, DE GROOT, KUIPER, UHLENBECK, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, KALFF, VÜRTHEIM, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en BOISSEVAIN, waarnemend-Secretaris; voorts de Correspondent VOGEL.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

1. eene circulaire van het uitvoerend comité van het 19de internationaal Congres van Amerikanisten, dat van 5—10 October 1914 te Washington zal gehouden worden.

Voor kennisgeving aangenomen en ter inzage voor de leden gelegd;

2. het manuscript van twee gedichten voor den wedstrijd legaat-Hoeufft getiteld: „Rhegii Julii Dies fatalis", en „Romae antiquae laudes."

Daarna draagt, bij afwezigheid van den Heer S. Muller Hzn., die wegens ziekte niet ter vergadering kon komen, de Heer Hartman diens verhandeling voor, getiteld: „Over de oudste geschiedenis van Schieland".

De Heer Muller herinnert aan twee bij de deskundigen bekende feiten:

1°. dat de hoogheemraadschappen voor de 15de eeuw niet in polders zijn verdeeld geweest;

2°. dat de verkaveling ten plattenlande in hoofdtrekken dagteekent van de eerste ontginningen in den grafelijken tijd en betoogt vervolgens, zijn argumenten ontleenend aan het charter van graaf Floris V van Juni 1281, aan de hoefslagen voor Schieland's penninggeld zooals ze voorkomen in het oudste register van 1420 en aan de daarmede niet kloppende resultaten der opmeting van 1541—42 dat de waterstaatkundige verdeeling van het hoogheemraadschap Schieland onafhankelijk is geweest van de kerkelijke en de politieke indeeling. Dat hetzelfde heeft gegolden voor de verschillende ambachten waaruit het was samengesteld werd daarna met groote uitvoerigheid en precisie aangetoond.

Naar aanleiding van het gehoorde, dat in breederen vorm, en voorzien van de gereproduceerde kaarten, die ter tafel gelegd waren, in de Verhandelingen der Akademie zal worden uitgegeven, brengt de Heer Blok hulde aan den wetenschappelijken arbeid van den Heer Muller en spreekt de hoop uit, dat het hem zal worden gegeven zijne ook voor de oude topographie van Nederland zoo belangrijke studiën ten einde te brengen en publiek te maken.

Bij de rondvraag biedt de Heer Uhlenbeck ter uitgave in de Verhandelingen der Akademie aan het manuscript eener studie van den Heer J. P. B. de Josselin de Jong, getiteld: „Blackfoot texts from the Southern Peigans, Blackfoot Reservation Teton County Montana, with the help of Black-horse-

rider collected and published with an English translation".

De Voorzitter verzoekt de heeren Uhlenbeck en Jonker in de volgende vergadering te rapporteeren of tot uitgave in de werken der Akademie geconcludeerd zal worden.

Voor de boekerij der Akademie wordt ten geschenke aangeboden:

1. door den Heer Hartman een exemplaar van zijn „Beatus ille. Een boek voor iedereen over Horatius";

2. door den Heer H. Kern een exemplaar van zijn „Verspreide geschriften onder zijn toezicht verzameld". Deel 1. (Voor-Indië 1ste gedeelte);

3. door den Heer Blok een exemplaar van zijn „Geschiedenis van het Nederlandsche volk", 2de druk. Deel II.

De vergadering wordt gesloten.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 12den Januari 1914.

Tegenwoordig de Heeren CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, DE SAVORNIN LOHMAN, VERDAM, DE LOUTER, S. MULLER F.ZN., VAN RIEMSDIJK, HOUTSMA, KLUYVER, BLOK, HOLWERDA, RÖELL, CALAND, BOISSEVAIN, HESSELING, HEYMANS, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, KUIPER, UHLENBECK, SIX, BOER, NABER, BAVINCK, TE WINKEL, COLENBRANDER, MOLENGRAAFF, SALVERDA DE GRAVE, KRISTENSEN, JONKER, VAN VOLLENHOVEN, BUSSEMAKER, VAN GELDER, J. H. KERN en KARSTEN, Secretaris; van de Natuurkundige Afdeeling de Heer H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

Een schrijven van den Senaat der Groningsche Universiteit, met uitnoodiging om afgevaardigden te zenden ter gelegenheid der viering van het derde eeuwfeest dier Universiteit op 29 Juni en volgende dagen. De afgevaardigden zullen nader worden opgegeven en een latijnschen gelukwensch overhandigen op te stellen door Prof. Hartman, die zich daartoe bereid verklaart.

In een brief van den Minister wordt herinnerd aan de bepaling van het Nobelcomité, waarbij de Leden der Akademie bevoegd worden verklaard candidaten voor de Nobelprijzen op te geven.

Een brief van den Secretaris-Generaal, namens den Minister van Binnenlandsche Zaken d. d. 8 Januari, verzoekende advies over een bijgevoegd schrijven van Prof. S. Kalff.

Verslag van de Heeren Uhlenbeck en Jonker over een manuscript van Dr. de Josselin de Jong, bevattende een uitgaaf van Blackfoot-teksten. Overeenkomstig hun advies zal het worden opgenomen in de werken der Akademie.

Nadat de familie is binnengeleid leest de Heer Van Vollenhoven zijne levensbeschrijving voor van wijlen ons medelid T. M. C. Asser, waarvoor de Voorzitter hem dank en hulde brengt.

Hierna wordt behandeld het ingekomen stuk boven vermeld, waarin bericht en raad wordt gevraagd betreffende een verzoek aan de Regeering van Prof. Kalff om een som van *f* 400 te willen toestaan aan den Heer William Davids te Amsterdam voor reis- en verblijfkosten in den vreemde ten einde zich in het buitenland op de hoogte te stellen van het materiaal betreffende de relaties van onze letterkunde met de Spaansche, in dien brief nader toegelicht.

De Vergadering is van oordeel, dat dit verzoek aan de Regeering haar ondersteuning verdient; op de vraag of deze aanvrage een eerste stap is die tot volgende kan leiden, antwoordde de Heer Kalff, dat dit verzoek geheel op zich zelf staat en niets praejudicieert omtrent volgende aanvragen om steun der Regeering; naar zijn meening zal ook de waarde der te verkrijgen gegevens ruimschoots opwegen tegen de aangevraagde subsidie.

De Voorzitter deelt mede dat de volgende Vergadering wegens den Leidschen dies op 16 Februari zal gehouden worden.

Bij de rondvraag bied de Heer Molengraaff aan het 2e stuk van zijn boek over de Faillissementswet.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

DE ACADEMIE VOOR INTERNATIONAAL RECHT.

BIJDRAGE VAN DEN HEER

W. H. DE BEAUFORT.

Op 15 April 1912 werd door ons betreurd medelid, Mr. T. M. C. Asser in de vergadering der Afdeeling Letterkunde van de Koninklijke Academie een mededeeling gedaan over de Haagsche Academie voor internationaal recht waarvan de oprichting destijds werd voorbereid. Asser heeft aan die voorbereiding met zijnen ons bekenden rusteloozen ijver gearbeid zoo lang zijne krachten hem dit veroorloofden, hij heeft er zich nog mede bezig gehouden toen zijne afnemende krachten hem het werken bijna onmogelijk maakten. De zaak, die ongetwijfeld tot zijne laatste oogenblikken zijnen geest vervuld heeft, had bij zijn overlijden nog niet geheel haar beslag gekregen. Gelukkig stond er dadelijk een man gereed die met krachtige hand het werk van Asser opvatte. De oud Minister van Buitenlandsche Zaken Jhr. Mr. van Karnebeek wiens groote werkkracht bij het toenemen zijner jaren eer schijnt te vermeerderen dan te verzwakken, heeft de kroon op het werk van Asser gezet door de zaak der Haagsche Academie voor Internationaal Recht tot een goed einde te brengen. Als voorzitter van de Nederlandsche Commissie wist hij met de Americaansche en andere buitenlandsche heeren na zeer langdurige besprekingen de voor de oprichting noodzakelijke regelingen te treffen. Voorts mocht hij er ook in slagen om een goeden geldelijken grondslag voor de nieuwe instelling te vinden. De vorm waarin de Academie zal verrijzen is die van een Nederlandsche stichting. Het kapitaal voor deze stichting,

zestig duizend francs, is bijeengebracht door twee giften één van de erfgenamen van Mr. T. M. C. Asser en een van den bekenden voorstander van wetenschappelijk onderzoek, in den ruimsten zin, de Heer Goekoop te 's Gravenhage. Aan deze stichting wordt door het Carneggie Endowment for International Peace jaarlijks een toelage gegeven van 40.000 dollars. De statuten der stichting, nu onlangs tot stand gekomen, hebben de directie wat het huishoudelijk bestuur betreft opgedragen aan een Raad van administratie bestaande uit de leden van het Bestuur van de Carneggie stichting voor het Vredespaleis zijnde de Heeren, Jhr. M. A. van Karnebeek voorzitter, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, Mr. W. H. de Beaufort, Mr. R. J. H. Patijn, Mr. J. A. H. Baron van Zuylen van Nyevelt. Een secretaris Generaal van de Academie moet door dit bestuur worden gekozen. Het heeft zijne keus reeds bepaald en voor deze betrekking benoemd den Bibliothecaris van de Bibliotheek van het Vredespaleis, den Heer Rolin, oud-hoogleeraar aan de Hoogeschool te Gent, tevens Secretaris van het Institut de Droit International. Als adjunct Secretaris zal werkzaam zijn Jhr. Mr. Snouck Hurgonje ambtenaar aan het Dep^{t}. van Buitenlandsche Zaken en als penningmeester Mr. Boddaert Secretaris van het collegie van Curatoren der Leidsche Hoogeschool. De wetenschappelijke leiding is opgedragen aan een Curatorium bestaande uit twaalf leden waartoe worden aangewezen 1° de voorzitter en de oud voorzitters van het Institut de Droit International op het tijdstip van de stichting der Academie, voor zoo ver zij de betrekking van Curator willen aannemen. 2° de Directeur van de Rechtsgeleerde Afdeeling van de Carneggie stichting voor den Internationalen Vrede. 3° een Nederlander aangewezen door den Raad van Administratie. Deze leden benoemen de overige leden die noodig zijn om het aantal op twaalf te brengen. Als algemeene regel geldt dat onderdanen van eenzelfden staat niet te gelijkertijd leden van het Curatorium kunnen zijn. In de door sterfgeval of bedanken open gevallen plaatsen, met uitzondering van die van den Directeur van de Rechtsgeleerde Afdeeling van de Carneggie stichting en van

het Nederlandsch lid, wordt door coöptatie voorzien. Met inachtneming dezer bepalingen heeft het Curatorium zich onlangs zamengesteld op een te Parijs gehouden vergadering. Als voorzitter zal optreden de bekende Fransche rechtsgeleerde Renault, als ondervoorzitter Harburger oud hoogleeraar, voorzitter van het Hof van Beroep te München; voorts zijn leden een Engelschman, Lord Reay in ons land bekend als Baron Mackay, een Noor Hagerup Gesant te 's Gravenhage, een Deen, Goos oud Minister, een Belg Descamps oud Minister, een Italiaan Fusinato Minister v. Staat, een Rus Taube Hoogleeraar, een Zwitser Lardy, Gezant te Parijs en eindelijk een Zuid Americaan onderdaan van de Republiek Chili, Alvarez. Als Nederlandsch lid is aangewezen de oud minister Mr. Th. Heemskerk: Directeur van het Carneggie Endowment en als zoodanig lid is thans J. Brown Scott een van de afgevaardigden der Ver. Staten v. America op de Tweede Vredesconferentie.

De nieuw opgerichte academie is een zeer eigenaardige instelling. Van een hoogeschool heeft zij niets want zij bezit geen vaste hoogleeraren en zij reikt geen doktersbullen uit. Zij is een wetenschappelijk instituut dat jaarlijks voordrachten laat houden over onderwerpen van volkenrecht, internationaal recht en over rechtsgeleerde onderwerpen verband houdende met de onderlinge betrekkingen der staten. Deze voordrachten zullen worden gehouden door de meest gezaghebbende mannen van verschillende landen, in de maanden Juli, Augustus en September. In het Vredespaleis zullen de voor deze voordrachten benoodigde vertrekken worden in gereedheid gebracht. Intusschen zal de voorbereiding zooveel tijd vereischen dat eerst in 1915 de eerste voordrachten zullen kunnen worden gehouden. Vermoedelijk zal echter in de maand September van dit jaar een openingsplechtigheid plaats hebben.

De oprichting dezer academie van Internationaal recht is in mijn oog een belangrijke gebeurtenis, in het bijzonder voor Nederland, dat meer en meer het middelpunt wordt van de internationale beweging tot nadere aaneensluiting van alle landen. Sinds de Vredesconferenties, de Conferenties voor het Interna-

tionaal privaatrecht, de zittingen van het Hof van Arbritage alle in 's-Gravenhage worden gehouden, vooral sinds het Vredespaleis aldaar is verrezen, heeft deze stad een ander aanzien gekregen dan dat eener gewone residentiestad. De meest bekende personen van de geheele wereld op het gebied van internationaal recht ziet men gedurig in de Haagsche straten, overgekomen hetzij voor conferenties hetzij voor zittingen van het Arbitrage-Hof of voor bijzondere zamensprekingen. „Ik word langzamerhand een halve Hollander," zeide mij onlangs een beroemd rechtsgeleerde uit den vreemde dien ik onverwacht te 's-Gravenhage ontmoette. Het denkbeeld dat 's-Gravenhage de vredestad bij uitnemendheid is waar alle vreemden zich heen begeven wanneer zij voor vredelievende doeleinden zich vereenigen, doet zelfs bij de regeeringen haren invloed zoo sterk gevoelen dat het Koninkrijk Italië en de Argentijnsche Republiek hun traktaat van arbitrage, dat zeer ruime bepalingen inhoudt, hebben willen sluiten te 's-Gravenhage.

De Academie voor Internationaal recht zal ongetwijfeld er toe bijdragen om het aanzien van ons land in den hierbedoelden zin nog te verhoogen.

Wie deze opmerking met een schouderophalen en een glimlach begroet vergist zich naar mijne opvatting. Het is geen onverschillige zaak welke plaats een land in de schatting van andere volken inneemt. In de zeventiende en nog in de achttiende eeuw stond Nederland in Europa hoog aangeschreven als een land waar kunsten en wetenschappen meer beoefenaars vonden dan elders en waar de burgers grooter vrijheid genoten dan in andere staten.

Toen allengskens de andere landen van Europa ons waren gaan evenaren en overtreffen werd Nederland in de oogen der vreemdelingen meer en meer een eerbiedwaardige oudheid, die men ging bezichtigen vooral ter wille van haar verleden. Het heden vond weinig belangstelling. Ik herinner mij uit mijne jonge jaren, hoe groot de verontwaardiging hier te lande was omdat een gezaghebbend vreemdeling de Nederlanders eene nation éteinte had genoemd. Men kon echter niet ontkennen

dat er wel reden was om aan een uitdooving te denken doordien wij ons langzamerhand in een donkeren hoek hadden laten dringen waar wij ons licht slechts zelden lieten schijnen, terwijl ons grensland België oneindig meer de aandacht trok van de geheele wereld dan wij. Er is eerst in de laatste twintig jaren hierin een verandering gekomen.

Ons optreden op het gebied van internationaal recht, waartoe ongetwijfeld de eerste stoot werd gegeven door Asser, heeft er zeer sterk toe medegewerkt om ons land weder meer op den voorgrond te brengen en in het volle licht te plaatsen. Wanneer wij dit hooger aanzien waartoe wij in de oogen der gansche wereld zijn gestegen waardeeren, dan is dit niet alleen omdat onze nationale ijdelheid er door wordt gestreeld maar ook omdat het gevoel van eigenwaarde bij ons volk daardoor wordt verhoogd. Het krijgt meer en meer het bewustzijn dat het ook zonder het bezit van de grootste oorlogsschepen en van een talrijk leger een macht is op zedelijk gebied waarvan de geheele wereld de beteekenis erkent.

In onzen kring zal men ook voor deze gevolgen van de oprichting van de Academie voor Internationaal Recht ongetwijfeld een open oog hebben, maar toch in de eerste plaats vragen naar hare wetenschappelijke beteekenis. Het vooruitzicht bestaat dat deze groote verhoudingen zal aannemen. De ruime inkomsten maken het aan het Curatorium gemakkelijk om de voortreffelijkste en beroemdste beoefenaars van het recht uit de geheele wereld naar 's-Gravenhage te lokken tot het houden van voordrachten. Zij kunnen dat doen in den vorm dien zij verlangen. Het gehoor dat hen daar wacht zal ongetwijfeld aanzienlijk zijn. Iedereen die een toegangsbewijs heeft verkregen van den Raad van administratie wordt als hoorder toegelaten. Aan bezitters van een universitairen dokterstitel, aan ambtenaren of oud-ambtenaren van den diplomatieken of consulairen dienst, aan officieren en oud-officieren van land- en zeemacht kan deze toegangskaart niet worden geweigerd. Voor het bijwonen der voordrachten kan een bijdrage worden geheven die niet hooger

mag zijn dan twaalf gulden. Voorts wordt nog de mogelijkheid geopend om studiebeurzen te stichten. Eindelijk zullen Curatoren de bevoegdheid hebben om in overleg met de geleerden die voordrachten hebben gehouden, voorzoover de fondsen der Academie het toelaten, de gehouden voordrachten door den druk openbaar te maken.

Ongetwijfeld zal men derhalve in volgende jaren te 's-Gravenhage over Volkenrecht en Internationaal recht, in zijnen geheelen omvang, het beste te hooren krijgen wat de beschaafde wereld op wetenschappelijk gebied kan verschaffen. De wensch naar een talrijk en belangstellend gehoor zal naar ik vertrouw niet onvervuld blijven, ik durf tevens de hoop uit te spreken dat de Nederlanders daaronder in groot aantal zullen worden aangetroffen.

GEWONE VERGADERING

DER

AFDEELING
TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE
WETENSCHAPPEN,

GEHOUDEN DEN 16den FEBRUARI 1914.

Tegenwoordig de Heeren: CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Voorzitter, VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. KERN, VERDAM, SYMONS, S. MULLER FZN., FOCKEMA ANDREAE, HOUTSMA, BLOK, DE BEAUFORT, CALAND, BOISSEVAIN, VÖLTER, HEYMANS, HESSELING, WOLTJER, D'AULNIS DE BOUROUILL, HARTMAN, OPPENHEIM, DE GROOT, BREDIUS, KUIPER, SIX, BOER, BAVINCK, TE WINKEL, SALVERDA DE GRAVE, JONKER, KRISTENSEN, VAN VOLLENHOVEN, KALFF, VÜRTHEIM, VAN GELDER, J. H. KERN en KARSTEN, Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

Een brief uit Bonn mededeeling doende uit naam van Mevrouw Fr. Franck geb. Nelke, van den dood haars echtgenoots Prof. Dr. Johannes Franck, geheimer Regieringsrath.

Een brief van de Kön. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen d.d. 15 Jan. berichtende het overlijden van den Sekretaris der Philol. historische klasse, Geheimer Regieringsrath Dr. Friedrich Leo.

Een gedrukte mededeeling van het Koloniaal Instituut te Amsterdam betreffende de door dat lichaam uitgeschreven prijsvraag, waarvan het Onderwerp: 'Land en volk van Sumatra' nader wordt toegelicht.

De Heer de Beaufort krijgt het woord voor eene mededeeling over de Akademie voor Internationaal Recht te 's Gravenhage, die thans is opgericht. Hij deelt uitvoerig mede hoe na den dood van den Heer T. M. C. Asser, die deze stichting had voorbereid, de door hem aangevangen taak is overgenomen door Mr. van Karnebeek, oud-minister van buitenlandsche zaken, die de kroon zette op het werk door Asser begonnen met behulp van Amerikaansche en andere gedelegeerden. De benoodigde gelden zijn of worden verstrekt door de erfgenamen van Mr. Asser, een schenking van den Heer Goedkoop en een jaarlijksche bijdrage der Carnegie-stichting van 40,000 dollars. Spreker geeft een overzicht van de bestuurs-organen der Akademie en noemt de namen der leden van den Raad van Administratie, van de Secretarissen, den Bibliothecaris en den Penningmeester, hoe het Internationale Curatorium is samengesteld en wie daarin zitting hebben en ten slotte wie toegang kunnen krijgen tot de voordrachten, die in de zalen van het Vredespaleis jaarlijks zullen gehouden worden door de bekendste geleerden op dit gebied uit verschillende landen.

Hierna leest de Heer van de Sande Bakhuyzen zijn Aanteekening voor op *Mattheus* XIV. 12 en 13.

Het verhaal dat wij vss. 12 en 13 lezen is verward. Wat Jezus gehoord had, vs. 13, was natuurlijk het bericht van de leerlingen van Johannes, vs. 12. Dit schijnt eenvoudig, maar levert inderdaad eene groote moeielijkheid op: het bericht van de terdoodbrenging van Johannes is eene lange parenthesis, en nu wordt al wat volgt, de beschrijving van Jezus' verdere werkzaamheid, niet aan het hoofdverhaal, maar aan die parenthesis vastgeknoopt.

De vergelijking met de andere Synoptici geeft geen licht. Marcus geeft een heel andere beschrijving van den loop der

zaken. Bij hem gaat Jezus weg omdat zijne leerlingen van hunne reis terugkeeren en rust noodig hebben.

Toch komen in beide evangeliën enkele woorden voor die volkomen aan elkander gelijk zijn.

De meeste exegeten zijn van oordeel dat dit verschil en deze overeenstemming verklaard moeten worden uit het feit dat Mt. de woorden van Mc., dien hij naschreef, veranderd heeft (Marcus-hypothese).

Toch kan die hypothese, hier althans, moeielijk verdedigd worden. Wel geeft Mc. eene meer uitvoerige, men noemt dat wel eens „schilderachtige" beschrijving van de terugkomst der leerlingen en den toeloop der menigte, maar natuurlijker, meer historisch is die toestrooming van menschen „uit alle de steden", die nog vóór Jezus aankomen, niet. Maar de hoofdzaak is: dat eene reis der leerlingen, zooals Mc. die beschrijft, toen reeds in het begin van Jezus' werkzaamheid ondernomen, niet wel op historische gegevens kan berusten. Immers waren die leerlingen, zooals uit alles blijkt, toen nog veel te onervaren. Van de geheele reis weet Mc. niets mede te deelen; de leerlingen vertrekken vs. 12 en na een paar verzen (de parenthesis rekent niet mede) komen zij al terug, en, terwijl zij twee aan twee vertrokken zijn, zijn zij allen op hetzelfde oogenblik terug. Van den geheelen arbeid der leerlingen vinden wij in de evangeliën niets; het eenige wat wij vinden is eene herhaling van ἀπέστειλε, Luc. 22 : 35. Wij merken bovendien op dat Mt. noch van het vertrek noch van de terugkomst melding maakt.

Nu echter rijst de vraag: hoe komt Mt. er dan aan toch dat ἀπέστειλε te berichten?

Die vraag grijpt diep in de samenstelling der Syn. evangeliën.

Er is niet dadelijk een doorloopende geschiedenis van Jezus' leven geschreven, in den eersten tijd zullen alleen verzamelingen van redenen, verhalen omtrent werken van Jezus bestaan, hebben opgeteekend uit mondelinge overlevering. Deze zijn vervolgens, omdat men er toch een geheel van wilde maken, van kleine inleidingen voorzien. Alleen uit deze onderstelling

laat zich verklaren dat b.v. dezelfde redenen bij Mt. bij eene geheel andere gelegenheid, op eene andere plaats met een ander hoofd vermeld worden dan bij Mc. of Lc.

Zulk eene historische inleiding, het werk van dien ouden redactor is ook dat τούτους ἀπέστειλε Mt. X 5.

Natuurlijker dan het bericht van Mc. is dat van Mt. die het zich terugtrekken van Jezus met de wreede daad van Herodes in verband brengt. Wij zien dan ook dat juist daarna Jezus zich gedurig buiten diens gebied beweegt. Het is duidelijk dat in Mt. de sporen van de oudste overlevering zijn te vinden.

Maar nog is de zonderlinge verwarring in XIV 12, 13 niet verklaard.

Zij is waarschijnlijk het gevolg van de tusschenvoeging van het verhaal omtrent Herodes en Johannes.

Bij Lc. komt dat verhaal niet voor. En zooals de tegenwoordige tekst van Mt. luidt, staat die uitroep van Herodes vs. 2 geheel op zich zelf zonder eenigen samenhang met de geschiedenis van Jezus. Zoo wordt men geleid tot de onderstelling dat het geheele verhaal aangaande den dood van Johannes in den oorspronkelijken tekst hier ter plaatse niet gestaan heeft en het ἀκούσας vs. 13 onmiddellijk op vs. 2 gevolgd is.

En nu wordt het eerst recht duidelijk waarom Jezus ἀνεχώρησε.

Toen nu het bericht omtrent Johannes hier tusschengevoegd was, was de samenhang verbroken en heeft de redactor dien zoeken te herstellen door de leerlingen van Johannes naar Jezus te laten gaan. In dien toestand nam de schrijver van ons 1e ev. den tekst over. Marcus, een veel meer geoefend schrijver, voelde dat de plaats niet in orde was; hij nam ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ over, maar gaf daaraan eene geheel andere beteekenis.

Het debat hierover wordt gevoerd door de H.H. Völter, Bavinck en den Spreker, die een kort resumé overhandigt voor de Verslagen en Mededeelingen, daar hij aan zijn stuk zelf een andere bestemming heeft gegeven.

De mededeeling van den Heer Caland wordt wegens tijdsgebrek uitgesteld tot de Maartvergadering.

Bij de rondvraag biedt Prof. H. Kern voor de Bibliotheek aan het 2e deel zijner Verspreide Geschriften en wordt namens het buitenlandsch lid, Prof. H. Schuchardt te Gratz, ter uitgave in de werken der Akademie aangeboden het manuscript zijner verhandeling: „Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam."

Hierna wordt de vergadering gesloten.

